

Universitat de Lleida

Seguretat pública, higienisme i benestar social. El procés històric de formació del cos de bombers de Lleida, 1840-1975

Leonard Jové i Vidal

<http://hdl.handle.net/10803/671486>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Seguretat pública, higienisme i benestar social. El procés històric de formació del cos de bombers de Lleida, 1840-1975

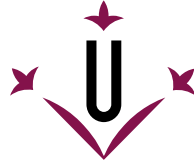
Leonard Jové i Vidal

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la Universitat de Lleida
Programa de Doctorat en Territori, Patrimoni i Cultura

Directora-Tutora

Maria José Vilalta i Escobar

Universitat de Lleida

TESI DOCTORAL

Seguretat pública, higienisme i benestar social. El procés històric de formació del cos de bombers de Lleida, 1840-1975

Leonard Jové i Vidal

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la Universitat de Lleida
Programa de Doctorat en Territori, Patrimoni i Cultura

Directora-Tutora

Maria José Vilalta i Escobar

Departament d'Història de l'Art i Història Social
Facultat de Lletres – Universitat de Lleida

2020

Resum

Aquesta tesi explica la formació i el desenvolupament de la companyia de bombers de la ciutat de Lleida, un procés que comprèn des de la segona meitat del segle XIX i fins al darrer quart del XX. Es tracta d'una investigació que, per tal d'aprofundir en la totalitat de l'objecte d'estudi, s'ha plantejat des de dues perspectives diferents que resulten, però, complementàries.

En primer lloc, s'ha caracteritzat la vessant institucional on s'inclou l'anàlisi del finançament i la conjuntura política que ha sustentat el cos, els reglaments que l'han organitzat, el personal que l'ha format, els recursos materials que ha disposat i els serveis que ha prestat. En segon lloc, s'ha situat la companyia en l'entorn social de cada conjuntura històrica, presentant-la com una nova i necessària eina d'afermament de la seguretat pública que creixia en conjunció amb altres polítiques de caire cívic com l'higienisme i un nou urbanisme. Tot plegat, desenvolupat en el context de transformació urbana que va significar el pas des d'una ciutat d'Antic Règim a una nova urbs burgesa amb estructures pensades per a possibilitar l'expansió del capitalisme. Ben entrat el segle XX –sobretot a partir de la segona meitat de la centúria–, el servei d'extinció d'incendis evoluciona cap a noves funcions que complementen la protecció ciutadana tradicional i que el situen en l'àmbit del benestar social. La fonamentació heurística del treball se centra en el buidat de fonts procedents dels arxius locals, majoritàriament de l'arxiu de la Paeria de Lleida i en fonts d'hemeroteca relacionades amb cada fase cronològica del treball .

Paraules clau: Seguretat pública, Higienisme, Benestar social, Bombers, Història de Lleida

Resumen

Esta tesis explica la formación y el desarrollo de la compañía de bomberos de la ciudad de Lleida, un proceso que comprende desde la segunda mitad del siglo xix hasta el último cuarto del xx. Se trata de una investigación que, con la intención de profundizar en la totalidad del objeto de estudio, se ha planteado desde dos perspectivas diferentes pero que resultan complementarias.

En primer lugar, se ha caracterizado la vertiente institucional donde se incluye el análisis financiero y la coyuntura política que ha sustentado al cuerpo, los reglamentos que lo han organizado, el personal que lo ha formado, los recursos materiales de los que ha dispuesto y los servicios que ha prestado. En segundo lugar, se ha situado la compañía en el entorno social de cada coyuntura histórica, presentándola como una nueva y necesaria herramienta de afianzamiento de la seguridad pública que crecía en conjunción con otras políticas de cariz cívico como el higienismo y un nuevo urbanismo. Todo ello, desarrollado en el contexto de transformación urbana que significó el paso desde una ciudad de Antiguo Régimen a una nueva urbe burguesa con estructuras pensadas en hacer posible la expansión del capitalismo. Ya avanzado el siglo xx –sobre todo a partir de la segunda mitad de la centuria–, el servicio de extinción de incendios evoluciona hacia nuevas funciones que complementan la protección ciudadana tradicional y que lo sitúan en el ámbito del bienestar social.

La fundamentación heurística del trabajo se basa en el vaciado de fuentes procedentes de archivos locales, mayoritariamente del archivo de la Paeria de Lleida y en fuentes de hemeroteca relacionadas con cada fase cronológica del trabajo.

Palabras clave: Seguridad Pública, Higienismo, Bienestar social, Bomberos, Historia de Lleida.

Abstract

This thesis tells us about the formation and development of Lleida's fire brigade, a process which takes in from the nineteenth century second half till the twentieth century final years. It is a research that, in order to go deeply into the subject of study itself, has been proposed from two different, but supplementary, approaches.

Firstly, it distinguishes the institutional viewpoint which includes the financial analysis and the political situation which has held up the brigade, the regulation applied to organize it, its crew, material resources that have been used, as well as the service offered. Secondly, the brigade has been part of the social background during each historical situation, being considered as a new and necessary tool to strengthen public security and which has grown along other public spirited policies such as hygienism and new urban development. All together, it developed in a context of town planning transformation which led an Old Regime town into a new middle class town, whose structures were thought to enable capitalism to spread. Well into the twentieth century- mainly from the second half onward- the fire-extinguishing service takes up new functions which round off the traditional citizenship protection and advances into the social welfare field.

The heuristic groundwork of this essay is based on the analysis of sources from local archives, mainly those of the Paeria in Lleida (townhall), but also newspapers and periodical archives concerning each one of the chronological periods shown in this work.

Key words: Public security, Hygienism, Social Welfare, Fire brigade, History of Lleida.

Índex

Introducció.....	7
Part I. Fonaments, Mètodes, Fonts i Antecedents Històrics.....	15
Capítol 1. Les històries de bombers. Un estat de la qüestió.	17
Capítol 2. Metodologia i Fonts Documentals.....	23
Capítol 3. La lluita contra els incendis. Antecedents històrics.	29
3.1. Prevenció i legislació sobre incendis.	29
3.2. Les organitzacions d'extinció d'incendis.....	38
3.3. La tecnologia de l'extinció. El desenvolupament de les bombes hidràuliques.	42
Capítol 4. Els antecedents en la lluita contra els incendis a Lleida.....	45
4.1 La Lleida romana.....	45
4.2 L'extinció dels incendis a la Lleida dels segles XIV – XVIII.....	46
4.2.1 L'incendi del Call.....	47
4.2.2. El paper dels gremis de la construcció en l'extinció d'incendis.....	49
4.2.3. La funció de l'exèrcit.....	53
4.2.4. Les competències de l'Església.....	55
4.2.5. Lleida, una ciutat agrària.....	57
4.2.6. L'ordenació de Lleida al segle XVIII.....	60
4.3. Dos grans sinistres antics.....	63
4.3.1. L'incendi de l'hostal de La Barca (1787).....	63
4.3.2. L'explosió del polvorí de la Suda (1812).....	65
Part II. El procés històric de formació del cos de bombers (1840-1975).....	69
Capítol 5. Política i economia en l'articulació del cos de bombers. 1840-1975..	71
5.1. Una Companyia operativa en crisi endèmica.....	71
5.2. La recerca de solucions. Les companyies asseguradores.....	81
5.3. El canvi de segle, les dificultats continuen.....	86
5.4. La dècada dels anys vint. L'impuls institucional i l'augment del finançament del cos de bombers.....	88
5.5. Els anys de la República.....	92
5.6. La Guerra Civil. La desarticulació de la companyia.....	96
5.7. La companyia sota el règim franquista.....	98
Capítol 6. Reglaments. La regulació de la Companyia de Bombers de Lleida. (1840-1962).....	103
6.1. La primera ordenació del Cos (1841).....	110
6.2. El reglament de 1846.....	118

6.3. El reglament de 1861. Un període de transició	120
6.4. El Reglament del 1863. La consolidació del cos de bombers de Lleida ..	124
6.5. El Reglament “sense data”	128
6.6. El Reglament de 1923. La professionalització de la companyia	133
6.7. El reglament de calamitats públiques (1936). L’esclat de la Guerra Civil.....	136
6.8. El reglament de 1944. La reorganització del cos en els inicis de la dictadura	138
6.9. El Reglament i les Ordenances de 1962. El cos de bombers sota el règim franquista	140
Capítol 7. El personal bomber, procés històric de formació del cos.....	149
7.1. L’intent d’incorporació de milicians com a personal bomber	150
7.2. La consolidació dels treballadors dels gremis de la construcció com a membres del cos de bombers	153
7.3. Les persones que van formar el cos de bombers de Lleida	155
7.3.1. Biografies singulars.....	165
7.4. Les retribucions i les sancions dels individus del cos.....	169
7.5. La instrucció dels membres del servei d’extinció d’incendis.....	176
7.6. L’equip de protecció individual del bomber.....	183
7.7. La cobertura assistencial del bomber	188
7.7.1. La mutualitat de socors: <i>el Monte Pío</i> (annex 32)	190
Capítol 8. Els recursos materials: tecnologia i revolució industrial en la lluita contra el foc	193
8.1. El parc de bombers.....	193
8.2 Les eines d’intervenció	204
8.2.1. Les bombes contra incendis	205
8.2.2. Les Escales.....	223
8.2.3. Les mànegues d’aigua.....	226
8.2.4. Els dispositius per al rescat de persones i béns	229
8.2.5. Els equips de respiració.....	232
8.2.6. Els aparells extintors.....	234
8.2.7. Els estris d’il·luminació.....	238
8.2.8. Altre material	238
Capítol 9. La prevenció dels incendis i les assistències de la companyia de bombers (1840-1975)	241
9.1. Les mesures preventives.....	241
9.1.1. Les disposicions legislatives	242
9.1.2. La protecció vers els riscos tecnològics.....	244
9.1.3. L’establiment d’infraestructures d’intervenció	247
9.1.4. Les activitats preventives efectuades pel cos.....	248

9.2. Les intervencions del cos de bombers. La dificultat del seu estudi i la seva evolució	249
9.2.1. La mancança informativa dels serveis de la companyia.....	249
9.2.2. De l'extinció dels incendis a la protecció ciutadana.....	257
Epíleg. Una microhistòria del foc: dos incendis, una ciutat en transformació	265
Conclusions	285
Annexes.....	305
Bibliografia.....	457
Històries de cossos de bombers	458
Bibliografia general.....	461
Recursos electrònics	472
Índex.....	475
Índex de taules	476
Índex de gràfiques	476
Índex de mapes	477
Índex de fotografies	477
Índex d'annexes	481

Introducció

Introducció

Aquesta tesi respon a una reflexió personal, no només com a membre del cos de bombers de la Generalitat de Catalunya adscrit al parc de Lleida, sinó també com a llicenciat en història per la UdL, sobre el desconeixement palès en qualsevol treball històric de Lleida referent a tot allò que ha significat, per una banda, la institució dels Bombers respecte a la seguretat pública de la ciutat i, per l'altra, la connexió del servei d'extinció d'incendis amb el desenvolupament del conjunt de polítiques socials impulsades durant els segles XIX i XX.

En relació a Catalunya i a la resta de l'Estat, la majoria dels treballs que tracten els serveis d'extinció d'incendis s'han enfocat tradicionalment només des de l'òptica de la seguretat pública, deixant de banda una anàlisi exhaustiva respecte la vessant social. A més a més, en les investigacions que han aprofundit en la interdependència entre seguretat i urbanisme, els cossos policials han tingut un pes més destacat que les companyies de bombers, que han quedat relegades a un segon pla. A tall d'exemple, a l'analitzar dos obres força rellevants tan d'àmbit català¹ com en referència a la ciutat de Lleida² que centren les seves investigacions en aquesta temàtica, veiem que s'emfatitza principalment tot allò relacionat amb la problemàtica relativa a la delinqüència, obviant que, tot i que el concepte "seguretat" està vinculat també a altres àmbits que integren el teixit de la vida ciutadana, aquests es tenen en poca consideració. En definitiva, la policial ha estat la força més destacada i a la que se li ha donat més importància en l'intent de construcció de ciutats més segures, no sols en les dues centúries anteriors, períodes d'accentuada preponderància militar i policial, sinó també en el segle XXI, moment en el qual –deixant de banda la sempre present delinqüència habitual– els atemptats terroristes han esdevingut una font

---

¹ J. CURBET, *La glocalización de la (in)seguridad*, Plural editores, Madrid, 2006 i P. FRAILE i altres (eds.), *Paisaje ciudadano, delito y percepción de la inseguridad. Investigación interdisciplinaria del medio urbano*, Dykinson, Madrid, 2006.

² P. FRAILE i altres (eds.), *Delicte, conflicte i sensació de seguretat a Lleida*, Edicions i publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2009.

de preocupació política, econòmica i social que demanda més atenció, publicitat i recursos que qualsevol altre aspecte relacionat amb el terreny dels incendis i dels serveis d'extinció.

Es pot afirmar, per tant, que la història social no ha analitzat en profunditat el sentit i la rellevància que ha suposat l'existència dels cossos de bombers des de la vessant cívica. Així, els canvis socioeconòmics derivats de la revolució industrial i la implantació del nou sistema capitalista van comportar un seguit de problemes relatius a l'àmbit urbà que no es podien resoldre a través de l'esquema tradicional de ciutat. Va ser necessari, a partir de l'aplicació d'un conjunt de polítiques progressistes, l'adaptació gradual a la nova realitat. Per una banda, calia reduir els problemes urbanístics i de salubritat que deterioraven el nivell de vida de les persones com a conseqüència, entre altres causes, del ràpid creixement d'habitants en les urbs. Un fenomen molt vinculat a l'arribada de mà d'obra destinada a treballar a les fàbriques que la burgesia implantava a les ciutats. Per l'altra resultava imprescindible aplicar noves fórmules per garantir la seguretat pública davant dels nous desafiaments que es plantejaven tan des del punt de vista de les emergències, com en relació al desenvolupament d'un control social plenament institucionalitzat favorable al nou sistema econòmic. Aquestes dues vessants d'intervenció, distingides per tenir una gran incidència en la ciutadania, es van complementar, es van necessitar l'una a l'altra, van evolucionar en el temps i van arribar a ser l'embrió del que, a partir de la segona meitat del segle xx, va esdevenir part de l'engranatge de les polítiques de benestar social presents encara en l'actualitat. De fet, es tracta d'un llarg procés de transformació que ha abastat les dues centúries anteriors on, principalment les democràcies liberals, han aconseguit promoure polítiques de benestar i la consolidació d'estructures d'atenció i protecció ciutadana basades en la salut, l'educació, el treball, l'habitatge, les pensions i els serveis socials.

Així doncs, en les ciutats més importants de Catalunya i de la resta de l'Estat es van formar nombrosos cossos de bombers (i policials) que tenien la finalitat de garantir la seguretat de la població i el manteniment de l'ordre públic. En aquest punt, és necessari explicar que, en les etapes inicials dels serveis d'extinció, la seva única competència era la lluita contra el foc urbà, però amb el pas dels anys i en funció de les necessitats locals, les atribucions es van ampliar cap a una seguretat pública més general que també abastava situacions d'inundació, rescat de persones, intervencions en enrunaments... En definitiva, totes aquelles tasques d'emergència que no tenien relació amb fets delictius, dels quals en tenia la potestat d'actuació la policia local o, fins i tot, l'exèrcit.

L'evolució en les intervencions de les companyies ha continuat, les demandes socials han anat –i encara continuen– encaminades a donar resposta a les noves necessitats que la població requereix i que l'administració pública ha de garantir en el terreny, principalment, del benestar social. Així, ja des de la darrerria del segle

xx, els cossos de bombers realitzen nombrosos serveis relacionats amb l'ajuda assistencial a sectors poblacionals formats per persones vulnerables. Un exemple d'aquest tipus d'actuació és l'obertura urgent d'un pis o una casa amb l'autoescala, o qualsevol altre mètode emprat pels serveis d'extinció, on s'hi troba una persona amb discapacitat motriu –la majoria de casos es tracta de persones d'edat avançada– que necessita ser atesa per uns serveis mèdics o socials que no poden accedir dins del seu habitatge. Ens trobem, com es detallarà en les conclusions d'aquesta investigació, en un moment d'augment d'un tipus d'intervencions que guarden molta relació amb l'estructura social contemporània i que, per altra banda, necessiten del conjunt dels serveis socials –inclosos els bombers– per a ser resoltes.

En aquest sentit, el Programa Europeu d'Investigació i Innovació de la Unió Europea Horitzó 2020³ prioritzava la recerca sobre estratègies focalitzades en la formació de societats més segures des de perspectives diverses com són l'energia, el transport o la salut. Aquesta darrera qüestió profunditzava sobre dos àmbits on els cossos de bombers tenien –i encara tenen– un paper molt rellevant: per una banda, la seguretat ciutadana enfront les catàstrofes naturals o els accidents causats pel factor humà i, per l'altra, la “Promoció de l'assistència integrada”, un document recollit en l'apartat número 1.6.1 del programa que incideix sobre la millora en la cooperació entre els professionals sanitaris i els “proveïdors d'atenció social o informal”. I és precisament en la cohesió d'aquestes dues branques de l'atenció a les persones on les companyies de bombers poden oferir el seu servei i expertesa, puix que tenen la capacitat de prestar la logística requerida d'una manera ràpida i eficaç, un personal format i acostumat a situacions de risc –que es poden donar en la resolució d'aquestes intervencions– i la disposició de material adequat per aquests tipus de serveis. En l'actualitat, Horitzó Europa és el nou programa europeu d'investigació i innovació per al període 2021-2027,⁴ i, tot i que no s'especifica el concepte d'assistència integrada abans esmentat, es deixa palès que el nou pla pretén ser *la prolongació* de l'anterior. En qualsevol cas, la tasca dels bombers en l'àmbit de la cooperació amb les estructures sanitàries i els serveis socials és una realitat actual que seguirà present en el futur immediat.

Cal remarcar, però, que aquesta no és una investigació que tracti d'explicar el desenvolupament de les mesures higienistes, urbanístiques o de benestar social esdevingudes a Lleida, sinó aprofundir i conèixer el procés de formació del servei d'extinció d'incendis i situar-lo, precisament, dins del context de transformació que aquestes polítiques van significar en l'evolució econòmica, social i política de la ciutat a partir de la segona meitat del segle XIX i que han continuat fins a dia d'avui. L'objectiu, per tant, se centra en l'estudi del cos de bombers de la ciutat des de dues

³ Consell de la Unió Europea, <http://eshorizonte2020.cdti.es/index.asp?MP=87&MS=715&MN=2&TR=C&IDR=1991> [08/11/2019]

⁴ Consell de la Unió Europea, <https://www.consilium.europa.eu/es/policies/horizon-europe/> [29/04/2020]

perspectives diferents: l'una de caire institucional, a través de l'anàlisi de la creació de la companyia, les eines, els serveis, el finançament o el material del que disposaven; i l'altra de caràcter social, relacionant el servei d'extinció amb la seguretat pública i amb l'impuls de les polítiques de caire cívic que es van desenvolupar a la Lleida del segle XIX i la seva repercussió, ja ben entrat el XX, en les polítiques de benestar social creades per garantir l'atenció a les persones. Es pretén, a més, analitzar el servei d'extinció d'incendis de Lleida des d'una vessant que permeti explicar el procés històric de formació dels cossos de bombers en un context més general. Cal tenir present que l'aparició d'aquest servei de seguretat pública –i protecció de la propietat privada– es va estendre per nombroses ciutats de la península ibèrica i del continent europeu durant el període que va suposar la transició des d'una societat i model econòmic tardo feudal cap a l'incipient capitalisme.

Per tal de portar a terme aquest estudi, la investigació s'ha desenvolupat en dos etapes diferenciades. La primera fase s'ha basat en el buidat de les fonts relatives a la formació i desenvolupament del cos de bombers de Lleida i en la consegüent anàlisi historiogràfica per tal de situar l'esmentada companyia en el corresponent context econòmic, polític i social de cada moment històric. La segona etapa ha consistit en procedir a la compartimentació per capítols dels grans àmbits objecte d'estudi.

Així, a mode de preludi, s'han explicat els antecedents històrics en la lluita contra els incendis abans de l'aparició dels cossos de bombers del segle XIX. Seguidament, aquesta mateixa qüestió s'ha concretat en relació amb la Lleida anterior a la formació del servei d'extinció de la ciutat. Pel que fa al procés històric de formació del cos de bombers, s'ha entrat en matèria posant de relleu el context polític i econòmic en el decurs dels anys d'existència de la companyia, un element que ha resultat fonamental en el reeiximent o el fracàs del seu desenvolupament. Els següents grans àmbits analitzats han estat, en el capítol sisè, els reglaments com a mecanismes d'ordenació del cos dins d'un context general de vertebració del nou estat liberal. En el setè, el personal bomber com a base del procés històric d'articulació de la companyia i, en el vuitè, els recursos materials en la lluita contra el foc tot relacionant-los amb la innovació tecnològica –mecanització i posterior motorització– sorgida de la revolució industrial. En el capítol novè s'han explicat les diferents mesures preventives portades a terme a la ciutat i l'evolució de les intervencions de la companyia, tot vinculant-la amb les transformacions urbanes i el desenvolupament social. En l'epíleg s'han analitzat dos grans incendis amb el propòsit de posar de manifest la rellevància del foc com a generador de canvis, precisament, en les modificacions i mutacions de Lleida, però també sobre la resta de ciutats occidentals. Finalment, s'ha clos la presentació dels resultats de la investigació amb una recapitulació de les conclusions establertes respecte a les principals qüestions plantejades a l'inici de la recerca.

No m'agradaria finalitzar aquesta part introductòria sense un sincer reconeixement de gratitud a totes aquelles persones que han estat al meu costat i m'han ajudat a dur a terme aquest treball.

A la meva directora i amiga Maria José Vilalta per l'esforç i la paciència en guiar-me en aquesta investigació i ensenyar-me a ser una mica més bon historiador; també als membres del tribunal i avaluadors.

A la gent de l'Arxiu Municipal de Lleida. L'Elena, la Montse, la Iolanda, la Mònica, el Jonàs, la Tània, la Zenit, el Varela, el Pomès, el Guillem i la Jovita. Sense vosaltres no hagués estat tant divertit.

A aquelles persones que m'han donat un cop de mà en moments puntuals però igualment importants, la Marta, la Pepita, la Xus, el Quintí, l'Antònia, la Maria, el Ramon, l'Antònio i la Rosa.

A tots els companys del torn A i a la resta dels bombers per resistir tan estoicament la "llauna" de les meves dissertacions i al Josep Maria en particular per fer-me co-neixedor d'aquella informació que no apareix en els documents.

Als amics Albert, Joan, Xavi, Clari, Luis, Sergio i Varela però també a l'Ivan, el Miquel Àngel, l'Edgar, el Betri, la Maca i la Corti que tant suport i ànims m'heu donat per a tirar endavant aquest projecte.

A la meva família, la mare, el pare, la Neus, l'Ester, el Miquel, el Jordi, la Maria, el Vicenç, l'Emma, la Carme, el Gerard, el Jordi, la Carme, l'Alba i el Siya i, d'una manera molt especial, la Gemma i el Leo per l'amor incondicional que em teniu. Jo també us el tinc.

A tots, moltes gràcies per fer-ho possible.

Part I.
Fonaments, Mètodes, Fonts i
Antecedents Històrics

Capítol 1. Les històries de bombers.

Un estat de la qüestió.

Existeix un ampli i extens ventall de publicacions d'arreu del món que expliquen multitud d'aspectes relatius a les companyies de bombers, les recerques a la xarxa donen resultats de milers de publicacions que contenen les paraules bombers i història en multitud de variants lingüístiques. Es tracta, bàsicament, de material divulgatiu que proporciona una informació valuosa i interessant, malgrat són textos sovint sense rigor històric ni base científica. Alguns d'aquests estudis han condicionat molt sovint una visió supèrflua de la realitat dels bombers, els ha situat en un àmbit folklòric que no ha ajudat a aprofundir en el seu coneixement ni en la seva rellevància. Per altra banda, més enllà dels manuals i publicacions que fan referència a les darreres novetats en quant a tècniques de rescat i extinció, eines, equips d'intervenció, etcètera, es poden trobar investigacions de caire més rigorós que aprofundeixen de forma més detallada en l'estudi de les companyies de bombers. La majoria d'aquestes recerques s'han centrat en fer una anàlisi cronològica on s'explica principalment l'origen del cos, la seva formació, l'organització, les eines utilitzades i l'evolució tecnològica que aquestes han sofert amb el pas dels anys, els serveis que s'han dut a terme, destacant-ne els que han tingut unes conseqüències amb major notorietat o els que han deixat una empremta més profunda en l'imaginari col·lectiu.⁵ En altres paraules, la investigació en aquest camp s'ha plantejat en la seva pràctica totalitat des d'un punt de vista purament institucional i tècnic.

Altres treballs es fixen en l'evolució dels vehicles des que usaven tracció animal fins als motoritzats de l'actualitat⁶ o fan una recerca dels uniformes emprats per

---

⁵ T. GOLDWAY, *So Others Might Live. A History Of New York's Bravest: The FDNY From 1700 To The Present*, Basic Book, New York, 2002; P. Dalmaz, *Histoire des sapeurs-pompiers français*, Presses Universitaires de France, París, 1998.

⁶ K. RYAN, *The Illustrated History of Fire Engines*, Chartwell Books, Edison, New Jersey, 1998.

una companyia determinada al llarg de la seva existència.⁷ També són nombrosos els llibres que recopilen les experiències personals dels bombers en els anys de servei en una ciutat determinada,⁸ un tema que resulta molt recurrent, atès que, d'entre totes les assistències que realitzen els membres de qualsevol companyia, n'hi ha que per les seves característiques i el tipus d'anècdotes que s'hi donen, poden resultar força curioses; a més a més, se n'inclouen des de molt antigues fins a les més actuals.

Tradicionalment, els estudis relacionats amb els cossos de bombers s'han desenvolupat, en bona mesura, a partir de particularitats o successos que s'han produït en un estat o territori determinat. En la historiografia francesa, per exemple, s'emfatitza sobre l'incendi de l'ambaixada d'Àustria a París com el principi del servei d'extinció d'incendis modern i s'aprofundeix en el militarisme dels cossos de bombers, atès que, en algunes ciutats d'aquest país, encara, a dia d'avui, el serveis d'extinció estan vinculats a l'exèrcit. Altres estudis han tractat també la relació que s'estableix entre grans incendis i els canvis urbanístics que se'n varen derivar,⁹ és el cas de molts dels treballs britànics, on és un tema recurrent a causa del devastador foc de Londres de l'any 1666. En aquestes investigacions, s'explica la reorganització dels cossos de bombers o com els grans incendis van modificar el traçat de carrers, els materials de construcció o la distribució de l'aigua en les ciutats. En definitiva, s'estableix una relació entre les catàstrofes i el desenvolupament d'un nou urbanisme. És aquest un tipus d'anàlisi que es repeteix als Estats Units a partir del foc que va tenir lloc a Chicago l'any 1871.¹⁰

Nombroses investigacions posen de relleu el vincle entre educació i la reducció del nombre d'incendis o correlacionen l'increment d'incidents amb foc i els nivells de pobresa¹¹. Per altra banda, cal destacar un estudi en particular que vincula les afectacions per foc produïdes en diferents ciutats des d'una visió multidisciplinària que inclou els camps de la geografia, la història de l'art i l'arquitectura o el medi ambient.¹² Aquest darrer treball és molt interessant perquè obre una nova finestra d'anàlisi poc desenvolupades fins al moment i contempla la diversitat

---

⁷ F. COUNE, *L'uniforme des pompiers: 1700-2013*, Histoire & Collections, París, 2014.

⁸ R. C. ORNBERG, *A Firefighter Looks Back*, Eagle mountain promotions, Oconomowoc, 2012.

⁹ B. HENSLER, *Crucible of Fire: Nineteenth-century Urban Fires and the Making of the Modern Fire Service*, Potomac Books, Washington D.C., 2011 i S. PORTER, *The great fire of London*, Bramley Books, Sussex, 2009.

¹⁰ D. COWAN, *Great Chicago Fires: Historic Blazes That Shaped a City*, Lake Claremont Press, Chicago, 2005.

¹¹ ARTHUR E. COTE (ed.), *Organizing for Fire and Rescue Services*, National Fire Protection Association, Quincy (Massachusetts), 2003.

¹² G. BANKOFF, L. UWE, J. SAND, (eds.); *Flammable Cities: Urban Conflagration and the Making of the Modern World*, University of Wisconsin Press, Madison, 2012.

de la qüestió, tot i que se centra principalment en els efectes del foc i no tant en els serveis d'extinció. A més, deixa de banda el propòsit d'estudi d'aquesta tesi, emmarcada en la connexió existent entre la seguretat pública i les polítiques socials.

El voluntariat és un dels altres temes tractats dins del món dels cossos de bombers atès que és un fenomen existent en la majoria de països del món. Força treballs expliquen l'evolució d'aquest col·lectiu, des de l'execució de les tasques d'extinció de forma voluntària per a donar resposta a un territori determinat –poble o ciutat– que no tenia altres recursos per a fer front als sinistres, fins a l'actual regulació, per part de l'administració corresponent, de les seves funcions en les intervencions que realitzen.¹³

En relació als estudis realitzats a Catalunya i a la resta de l'Estat trobem, per una banda, nombrosos recursos electrònics on es poden consultar breus explicacions històriques que permeten fer-se una idea molt general sobre el passat d'una companyia de bombers determinada.¹⁴ I, per l'altra, obres d'investigació més rigoroses i reflexives que segueixen, però, patrons molt semblants als esmentats anteriorment en referència a l'àmbit internacional. No es troben treballs científics que aprofundeixin en l'àmbit social dels serveis de bombers, que s'apropin a què va significar l'aparició d'un cos organitzat vinculat a un conjunt de polítiques renovadores en un context de profunda transformació econòmica i social. Es comenta, de manera més o menys supèrflua i no en tots els casos, quina era la realitat política del moment en les diferents etapes del cos a les quals es fa referència i es relaciona l'aparició de la burgesia, l'establiment de les fàbriques o el sorgiment de la nova economia capitalista amb la necessitat de reordenació de les ciutats i l'establiment de nous mecanismes de seguretat. L'especial rellevància de la Milícia nacional o el paper que van exercir les companyies asseguradores en bona part de les organitzacions d'extinció d'incendis són també aspectes recurrents en la literatura que tracta les formacions de bombers d'arreu de l'Estat. Per últim, posar de relleu que els estudis realitzats tracten el tema amb poques referències comparatives vers altres ciutats que vivien processos molt semblants; tampoc no existeix una obra general que abasti la totalitat del país des d'una vessant més àmplia. El llistat de ciutats espanyoles que disposen d'un estudi històric sobre les seves companyies de bombers són Gijón¹⁵,

---

¹³ J. W. SNOOK, J. D. JOHNSON, D. C. OLSEN, J. M. BUCKMAN; *Recruiting, Training and Maintaining Volunteer Firefighters*, Jones and Bartlett Publishers, London, 2006.

¹⁴ Blog dels bombers de Granada, Historia del Cuerpo de Zapadores Bomberos de Granada http://granadabomberos.blogspot.com/2010/10/historia-del-cuerpo-de-zapadores_27.html [06/06/2018]

¹⁵ F. J. GRANDA ÁLVAREZ, *El cuerpo de bomberos de Gijón, 125 años luchando contra el fuego*, Ayuntamiento de Gijón, Gijón, 2015.

Santander¹⁶, Donostia¹⁷, Zaragoza¹⁸, Valencia¹⁹, Múrcia²⁰, Alacant²¹, Màlaga²², Sevilla²³, Madrid²⁴, Badajoz²⁵, Palma de Mallorca²⁶, Las Palmas de Gran Canaria²⁷ i Logronyo²⁸.

Pel que fa a Catalunya, tenen les seves històries dels bombers les ciutats de Barcelona²⁹, Tarragona³⁰, Reus³¹, Vic³², Puigcerdà³³, Terrassa³⁴, Pla de l'Estany³⁵, Olot³⁶ i Vilafranca del Penedès³⁷. Per al territori català, existeix una història dels bombers

---

¹⁶ M. GONZÁLEZ CAÑIBANO, *Génesis e historia del cuerpo de bomberos municipales de Santander. 1535-2005*, Ayuntamiento de Santander, Santander, 2006.

¹⁷ J. M. ETXANIZ MAKAZAGA, *Bomberos Donostiarras. Apuntes para su historia (1817-2017)*, Ingeniariak – Col. Ofi. Ingenieros Guipuzkoa, Donostia, 2017.

¹⁸ L. A. GRACIA LAGARDA, *Los bomberos zaragozanos al servicio de la ciudad*, Caja de ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja, Zaragoza, 1991.

¹⁹ A. Álvarez Rubio, *150 años del cuerpo de bomberos de Valencia. 1857-2007* Ajuntament de València, València, 2007.

²⁰ R. A. BORREGA FERNÁNDEZ, *150 años del cuerpo de bomberos de Murcia 1855-2005*, Ayuntamiento de Murcia, Murcia, 2005.

²¹ F. GARCIA AZNAR, *Historia de los bomberos Alcoyanos: siglos XIX y XX*, Diputació provincial d'Alacant, Alacant, 1999.

²² E. DE MATEO AVILÉS, A. J. GARCIA DE CASTRO, *Pasado y presente del Real cuerpo de bomberos de Málaga*, Málaga, 2004.

²³ A. SÁNCHEZ LÓPEZ, *Los bomberos a través de la historia. El cuerpo de bomberos de Sevilla*, el Libro Rojo, Sevilla, 2004.

²⁴ J. C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid. De los mata-fuegos al Windsor (1577-2005)*, Ediciones La Librería, Madrid, 2005.

²⁵ F. BERMEJO MARTÍN, *1869-2009. 140 años de los bomberos de Badajoz*, Recurs electrònic de l'Ajuntament de Badajoz, https://www.aytobadajoz.es/files/archivos/ayto/2010_05/historia_de_los_bomberos_web.pdf [07/10/2019]

²⁶ R. BONNIN, P. PÉREZ, *Bombers de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma, 2009.

²⁷ M. RAMÍREZ, E. GALVÁN, *La lucha contra el fuego en Las Palmas de Gran Canaria. Historia del Cuerpo Municipal de Bomberos (1867-1997)*, Ayuntamiento de Las Palmas de Gran Canaria, Las Palmas de Gran Canaria, 1998.

²⁸ I. BENITO ARGAIZ, M. TURISO SEBASTIÁN, *Rómpase en caso de Incendio. El Cuerpo de Bomberos de Logroño*, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2012.

²⁹ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2005.

³⁰ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*, Servei d'Arxiu i Documentació Municipal Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 2008.

³¹ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història*, Activitats Lúdiques del Parc de Bombers de Reus, Reus, 2011.

³² C. MASRAMON I MARTÍN, *Bombers de Vic 1858-2008. 150 anys*, edita Bombers de Vic, Vic, 2008.

³³ P. VALIENTE NAVARRO, *Bombers de Puigcerdà. 1861-2011*, Bombers voluntaris de Puigcerdà, Puigcerdà, 2011.

³⁴ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa*, Edició: Associació de Bombers de Terrassa, Terrassa, 2004.

³⁵ J. A. ABELLÁN, *Història dels bombers del Pla de l'Estany*, Consell General del Pla de l'Estany, Banyoles, 2006.

³⁶ J. MURLÀ I GIRALD, *Els bombers d'Olot: 150 anys d'història: 1855-2005*, Cos de bombers d'Olot, Olot, 2005.

³⁷ A. RIFÀ I ROS, *140 anys de bombers a Vilafranca*, Gràfiques del Foix, Vilafranca del Penedès, 2014.

de Catalunya³⁸ on s'explica d'una forma més general l'evolució dels cossos durant el segle XIX i com aquests es van anar adherint de forma gradual –amb l'excepció de Barcelona– a la xarxa del servei de Prevenció, Extinció d'Incendis i Salvaments de la Generalitat.

A Lleida, no existeix una crònica que analitzi en profunditat com es va crear i organitzar el servei d'extinció d'incendis local. Les poques aportacions realitzades en articles de diaris i revistes de la ciutat³⁹ tracten el tema explicant, de manera molt sintètica, fets puntuals que, en cap cas, aporten una visió general de la història del cos. I encara menys s'ha aprofundit ni en les connotacions socials que va comportar la creació de la companyia de bombers ni en els vincles amb les polítiques de caire cívic impulsades durant el segle XIX –i les transformacions d'aquestes en el XX–, enfocaments que són prioritaris en el plantejament d'aquesta investigació.

---

³⁸ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions institucionals i Participació, Barcelona, 2009.

³⁹ L. ABADAL Y COROMINAS, "Cuerpo municipal de bomberos", *Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana*, volum V, 1953, pp. 50-52; P. ALMACELLAS, "El Servicio de incendios", *Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana*, volum XI, Lleida, 1959, pp. 186-187; J. CANALS, "Parlant amb un veterà bomber", *Vida Lleidatana*, núm. 93, any 1930, pp. 162-164.

Capítol 2. Metodologia i Fonts Documentals

El desenvolupament d'aquesta recerca es va iniciar amb el buidat arxivístic, una comesa que va resultar difícil a causa de l'abundància de documentació relativa a l'objecte d'estudi i per la considerable complexitat en l'organització i tractament de bona part dels textos a consultar i transcriure.

El pas següent va consistir en classificar tot el material obtingut per tal d'establir un ordre cronològic. El ventall d'assumptes tractats en referència al cos de bombers en el decurs dels anys estudiats són molt diversos, i la varietat de notícies –sobretot en els moments inicials de la formació de la companyia– no sempre va acompanyada d'una datació que clarifiqui el moment aproximat en què van ser redactades. En qualsevol cas, aquesta ordenació va permetre començar a dotar de coherència el relat, a entendre com havia evolucionat la companyia i quins havien estat els encerts i les dificultats des dels seus inicis fins al darrer període estudiat. L'aproximació al contingut, però, no pot suposar una simple lectura superficial dels fets, sinó que és necessària una comprensió dins del context polític, social i econòmic del moment en què es produeix. És en aquest punt quan s'articula el discurs que situa la creació, el desenvolupament i les funcions del cos de bombers en totes les seves vessants i amb totes les preguntes al respecte –perquè, quan, com...– de l'àmbit pròpiament històric. Així, per tal d'avançar en aquesta comprensió ha estat necessària una extensa consulta bibliogràfica que donés sentit, lògica i amplitud a l'objecte d'estudi amb la intenció de situar-lo en el terreny científic.

Pel que fa a les fonts, el gruix de la informació s'ha extret del fons documental de l'Arxiu Municipal de Lleida (AML), ja que el cos de bombers, durant el temps que comprèn l'estudi realitzat, va ser sempre un ens de caràcter local que va dependre de l'Ajuntament; i això va ser així, concretament, des de la seva aprovació formal l'any 1863 fins al juliol del 2006, moment en el qual va passar a dependre de la Generalitat de Catalunya mitjançant el Decret del 18 de juliol 294/2006, que va autoritzar a l'Ajuntament de Lleida la dispensa de l'obligació en la prestació del servei

mínim de prevenció i extinció d'incendis que aprovà el traspàs de serveis, mitjans i recursos del servei a la Generalitat. Aquest decret va ser publicat al DOG el 21 de juliol de l'any 2006.

Atès que el buidat d'informació és molt extens, s'ha dividit i classificat en diferents apartats. El primer aporta informació anterior als inicis de la companyia de bombers l'any 1840, quan aquesta encara no havia estat formada, i abasta des de la baixa edat mitjana fins a finals d'època moderna. En aquest bloc es troben mesures higienistes i de caràcter urbanístic d'aplicació a la ciutat, diferents normatives de prevenció i elements de lluita contra incendis –material utilitzat a aquests efectes, grups d'individus destinats a fer front als sinistres...– i, finalment, documentació sobre diferents focs, alguns de grans dimensions, que es van produir a la ciutat. És el testimoni que permet l'apropament als antecedents històrics.

- Llibre d'actes del Concell General de la Paeria, 1350-51 (reg. 399)
- Llibre d'actes del Consell General de la Paeria, 1697 (reg. 455)
- Proposicions, deliberacions i acords de l'Ajuntament 1728-1733 (reg. 479)
- Llibre major del comptador 1731-1732 (reg. 87)
- "Papers diversos": (reg. 702, 703, 704, 705, 706, 707)
- "Index de las noticias y assumptos de este libro" (reg.1405)
- Cartularis: any 1763 (reg. 908)
- Proposicions, deliberacions i acords de l'Ajuntament:
  - Anys 1725 (reg. 476) , 1753 (reg. 491), 1786 (reg. 508), 1787 (reg. 509), 1788 (reg. 510), 1789 (reg. 511), 1790 (reg. 512), 1791 (reg. 513), 1792 (reg. 514), 1793 (reg. 515), 1794 (reg. 516), 1798 (reg. 521), 1799 (reg. 523)
  - Actes de l'Ajuntament. Llibre d'actes del Ple:
    - Anys 1820 (reg. 1704) 1821 (reg.1705), 1822 (reg. 1706), 1823 (reg. 1707)

La informació compresa en el següent bloc fa referència bàsicament a la companyia de bombers de Lleida com a tal i tot allò que hi guarda relació o que d'alguna manera hi està vinculat, des dels seus inicis l'any 1840, la seva consolidació com a ens municipal el 1863 i fins al darrer període estudiat, que hem situat cap al 1975. Aquesta documentació permet aprofundir la recerca en assumptes com la creació del cos, la compra de material, el personal, la situació dels diferents parcs que van existir, els sinistres... També s'han conegut, a través d'aquestes mateixes fonts, notícies relacionades amb l'higienisme i l'urbanisme que es van impulsar a la ciutat en els anys coetanis al desplegament i afermament del cos de bombers. El segle xx conté informació referent a la companyia durant la República, la dificultat en les seves funcions durant la Guerra Civil i s'acaba amb la consolidació de la Companyia sota la dictadura del règim feixista de Franco.

- Actes de l'Ajuntament. Llibre d'actes del Ple:

Anys 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1810 (reg. 1407), 1820 (reg. 1704), 1821 (reg. 1705), 1822 (reg. 1706), 1823 (reg. 1707), 1834-35 (reg. 1717), 1836-37 (reg. 1718), 1838-39 (reg. 1719), 1840-41 (reg. 1720), 1842-43 (reg. 1721), 1844-45 (reg. 1722), 1846 (reg. 1723), 1847 (reg. 1724), 1848 (reg. 1725), 1849 (reg. 1726), 1850 (reg. 1727), 1851 (reg. 1728), 1852 (reg. 1729), 1853 (reg. 1730), 1854 (reg. 1731), 1855 (reg. 1732), 1856 (reg. 1733), 1857 (reg. 1734), 1858 (reg. 1735), 1859 (reg. 1736), 1860 (reg. 1737), 1861 (reg. 1738), 1862 (reg. 1739), 1863 (reg. 1740), 1864 (reg. 1741), 1865 (reg. 1742), 1865-68 (reg. 1383), 1866 (reg. 1743) 1867 (reg. 1744), 1868 (reg. 1745), 1869 (reg. 1746), 1870 (reg. 1747), 1871 (reg. 1748), 1872 (reg. 1749), 1873 (reg. 1750), 1874 (reg. 1751), 1875 (reg. 1752), 1876 (reg. 1753), 1877 (reg. 1754), 1878 (reg. 1755), 1879 (reg. 1756), 1880 (reg. 1757), 1881 (reg. 1758), 1882 (reg. 1759) 1883 (reg. 1760), 1884 (reg. 1761), 1885 (reg. 1762), 1886 (reg. 1763), 1887 (reg. 1764), 1888 (reg. 1765), 1889 (reg. 1766), 1890 (reg. 1767), 1891 (reg. 1768), 1892 (reg. 1769), 1893 (reg. 1770), 1894 (reg. 1771), 1895 (reg. 1772), 1896 (reg. 1773), 1897 (reg. 1774), 1898 (reg. 1775), 1899 (reg. 1776), 1900 (reg. 1777), 1901 (reg. 1778), 1902 (reg. 1779), 1903 (reg. 1780), 1904 (reg. 1781), 1905 (reg. 1782), 1906 (reg. 1783), 1907 (reg. 1784), 1908 (reg. 1785), 1909 (reg. 1786), 1910 (reg. 1787), 1911 (reg. 1788), 1912 (reg. 1789), 1913 (reg. 1790), 1914 (reg. 1791), 1915 (reg. 1792), 1916 (reg. 1793), 1917 (reg. 1794), 1918 (reg. 1795), 1919 (reg. 1796), 1920 (reg. 1797), 1921 (reg. 1798), 1922 (reg. 1799), 1923 (reg. 1800), 1924 (reg. 1801), 1925 (reg. 1802), 1926 (reg. 1803), 1927 (reg. 1804), 1928 (reg. 1805), 1929 (reg. 1806), 1930 (reg. 1807), 1931 (reg. 1808), 1932 (reg. 1809), 1933 (reg. 1810), 1934-35 (reg. 1811), 1936 (reg. 1812), 1938-40 (reg. 1814), 1940-43 (reg. 1815), 1943-45 (reg. 1816), 1945-49 (reg. 1817), 1949-1953 (reg. 1818), 1954-59 (reg. 1819), 1959-64 (reg. 1820), 1964-69 (reg. 1821).

- Cartuaris 1840 (reg. 1720), 1841 (reg. 1721)

- Bans, Edictes i Anuncis Col·lecció Guillem Botet (núm. 277, 284, 348, 421 i 571)

- Reglaments de l'ajuntament (reg. 1416).

- Documents diversos (reg. 1.580, 1.582, 1.583 i 1.584, 11.967, 8.418, 8.412, 10.037, 11.988, 19.243, 2.035, 2.045, 3.429, 2.095, 2.016, 2.146, 2.149).

- Actes de la comissió municipal permanent (sense número de registre) dels anys 1939, 1940, 1948, 1949, 1950, 1951, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983 i 1984.

- Actes de la Comissió de Govern (sense número de registre) dels anys 1985, 1986, 1987, 1988 i 1989.

L'última secció, que comprèn l'apartat d'hemeroteca, es pot dividir en dos grups diferenciats: el primer, les revistes especialitzades en l'àmbit dels bombers i, el segon, publicacions periòdiques en forma de diaris i revistes editades a la ciutat de Lleida. Pel que fa a aquestes darreres, cal remarcar que la informació extreta relativa a l'organització i el funcionament del cos ha estat pràcticament nul·la. En canvi, aquella que noticiava sobre incendis, principalment els de magnitud més considerable, era extensa i detallada, tot i que sovint tendia a l'exageració i convertia la informació, des de la perspectiva actual, en poc fiable i de dubtosa verificació.

Primer grup:

- *Alarma*, Barcelona, des de setembre del 1949 (nº 1) fins al desembre del 1953 (nº XLV-XII).
- *El Bombero Español*, Barcelona, des del 10 d'agost del 1919 (nº1) fins al 25 de desembre de 1920 (nº 27).
- *Fuego!*, Barcelona, des del febrer de 1930 (nº 1) fins a l'octubre de 1932 (nº 22).
- *Quaderns de foc*, Cornellà de Llobregat, des del maig del 1996 (nº 1) fins al març del 1999 (nº 17)

Segon grup:

- *Acracia*: tot el més de desembre del 1936 i des del dia 1 de gener de l'any 1937 fins al 8 de juliol del mateix any.
- *Boletín oficial del Ayuntamiento popular de Lérida* de l'any 1873.
- *Combat*: el dia 18 de setembre i els dies 1, 2, 3, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, i 31 d'octubre de l'any 1936. Del mes de novembre, els dies 10, 11, 12, 13, 17, 19, 22, 23, 24 i 25.
- *Diario de Lérida*: des del 1887 fins al 1930.
- *Eco del Segre* de l'any 1854.
- *El Correo*: els dies 12 de febrer, 16, 17, 21, 22 i 23 de maig de l'any 1936.
- *El Pacto*. Periódico republicano federal: des de l'any 1883 fins al 1894.
- *Gràfica d'informacions i estudis*: el núm. 78
- *L'Ideal*: des del 12 de maig de l'any 1936 fins al 17 de juliol del mateix any.
- *Lo Campanar de Lleyda*: des de l'abril del 1901 fins el novembre del 1901.
- *Ciudad*: des de 1949 al 1977.
- *Revista de Lérida*: des del 1875 al 1879.
- *Vida Lleidatana*: des del 1925 fins el 1931
- *UHP*: des del 25 de novembre de l'any 1936 fins al 6 de gener del 1937.

La informació extreta en altres arxius de la ciutat de Lleida ha estat escassa. A l'Arxiu Diocesà (ADLL) es va trobar informació respecte l'incendi de la Catedral de la ciutat l'any 1782⁴⁰, al de la Diputació (ADL)⁴¹ s'hi va localitzar diversa informació sobre la compra de material de bombers de la pròpia Diputació, tot i que era d'un període que no s'adequava a l'estudi que es pretenia fer. A l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI) es va trobar un document que contenia una taula de senyals relativa a les maniobres dels bombers i diversos documents gràfics relatius a incendis i a vehicles del cos.⁴² D'aquests, també se n'han localitzat al Servei d'Arxiu i Gestió de Documents de la Universitat de Lleida (AUdL). Finalment, ni a l'Històric (AHL) ni al Capitular (ACL) de la mateixa ciutat s'ha trobat cap notícia ni document relacionat amb l'estudi del servei d'extinció d'incendis. És sobre aquesta base documental que es pot iniciar l'exposició dels principals eixos que componen aquesta recerca.

---

⁴⁰ ADLL, Ep. Sánchez Ferragudo, Lligall 28 Cr.

⁴¹ ADL, Fons de Documentació Administrativa, Anys 1975-2006.

⁴² IEI, Col. Bibliografia Local i Comarcal, *Tabla de señales*, reg. 2210 C/XXXIII 1891-BHL.

Capítol 3. La lluita contra els incendis.

Antecedents històrics.

L'incendi en espais on s'agrupen persones per residir existeix des que existeixen els primers assentaments precursors de les formes de vida pròpiament urbana. En conseqüència, ha estat socialment imprescindible el fet d'establir un seguit de mesures preventives –i, en alguns casos, punitives– per tal de reduir el risc que el foc ocasionava, organitzar conjunts d'individus per a extingir-lo i cercar solucions tecnològiques auxiliars per a fer-hi front. Malauradament, la informació existent respecte les estratègies de minimitzar el risc i els efectes de l'incendi és escassa i la carència de vestigis i documents fan difícil la concreció de respostes concloents. Tot i així, existeixen algunes dades que han arribat fins a dia d'avui que permeten conèixer, en certa mesura, les polítiques que s'han dut a terme des de l'aparició de les primeres ciutats de l'Edat Antiga fins a la consolidació de les companyies modernes durant la segona meitat del segle XIX.

3.1. Prevenció i legislació sobre incendis.

Les mesures dirigides a la prevenció dels incendis eren –i són– un element principal en qualsevol agrupació poblacional. Un simple recipient amb aigua situat estratègicament en un edifici, una ordenança que regulés la utilització del foc en determinats espais, certes disposicions sobre l'emmagatzematge de material que podia resultar inflamable o l'organització d'un cos de vigilància, eren pautes molt bàsiques però efectives per a reduir riscos d'incendis.⁴³ Per als col·lectius nòmades, el foc havia estat un gran aliat que no ocasionava problemes al grup, tan sols algun incendi de vegetació que no arribava a comprometre de forma rellevant el seu mode de vida. La “Revolució Urbana” de 3500-3000 aC –en paraules de V. G. Childe⁴⁴– i

---

⁴³ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 13.

⁴⁴ V. G. CHILDE, *Los orígenes de la civilización*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic D. F., 1997.

el pas cap a una societat sedentària, on el foc seguia sent un element necessari per la subsistència de la comunitat, va comportar un nou problema del qual va ser necessari prendre'n consciència, l'incendi urbà.

Con el crecimiento de las ciudades, el manejo del fuego se tornó más fácil y más riesgoso. Había tantos fuegos que ya no se temía que se apagaran todos a un tiempo; pero la gran concentración de personas y edificios constituía un peligro permanente que requería de continua cautela. En las ciudades de Grecia y Roma antiguas, como en Babilonia y Attusas en una época anterior, las precauciones adoptaban la forma de una combinación de normas oficiales y oficiosas, de controles informales “externos” que la gente ejercía entre sí y de hábitos “internos” de cautela con el fuego que habían aprendido de niños y automáticamente daban por descontados.⁴⁵

La preocupació pels efectes que podia produir un incendi es posa de manifest, ja des de ben antic, en cinc dels articles que conformen les Lleis hitites de Hattusil III (1289–1265 aC) on es legisla, de forma diferenciada, l'afectació per foc en una casa, en un terreny agrícola o en un magatzem de farratges. Eren normatives que volien donar resposta legal a un problema que la pròpia redacció del document evidencia com present arreu de les antigues poblacions hitites, situades a l'actual Turquia.

98. Si un hombre libre incendia una casa debe reconstruirla. Lo que se haya destruido en ella, hombre, ganado, ovejas, no necesita ser repuesto en su valor total.

99. Si un esclavo incendia una casa, su dueño compensará en su lugar. Se cortarán nariz y orejas al esclavo y se devolverá a su dueño. Si el dueño no compensa, perderá al esclavo.

100. Si uno prende fuego a un heno, alimentará al ganado del dueño, lo repondrá en la primavera y deberá restaurar el cobertizo. Si no había nada en él sólo debe reconstruirlo.

105. Si uno prende un fuego y se extiende a un huerto de frutales y viñas, manzanos, granados o nísperos y se incendian, pagará 6 siclos de plata por árbol, y los replantarán; y así librarán a los suyos. Si es un esclavo, pagará 3 siclos de plata.

106. Si uno hace fuego en un campo y deja que pase al campo cultivado de su vecino y se prende fuego ese campo; el que prendió el fuego tomará el campo quemado y dará a cambio un campo bueno al dueño dañado y la siguiente cosecha será para éste.⁴⁶

Amb tota probabilitat, altres cultures de l'edat antiga o de l'època clàssica disposaven de mesures legislatives que regulaven matèries relatives a la prevenció d'incendis o sobre les conseqüències que ocasionaven. Tot i així, no es té notícia de cap document al respecte ni d'Egipte «*no se conoce ningún Código de leyes egipcio*»⁴⁷ ni

⁴⁵ J. GOUDSBLOM, *Fuego y civilización*, editorial Andrés Bello, Santiago de Chile, 1992, pp. 147-148.

⁴⁶ G. FATÁS, *Las Leyes Hititas* <https://www.unizar.es/hant/POA/leyeshititas.pdf> [18/09/2017]

⁴⁷ F. LARA PEINADO, *Código de Hammurabi*, editorial Tecnos, Madrid, 1986, p. 42.

de la Grècia clàssica, que tot i ser el bressol de la cultura occidental en els àmbits de l'art, la ciència, la filosofia o la política, no va deixar constància de cap normativa referent a la lluita contra el foc.

Es muy probable que las ciudades-estado griegas tuvieran alguna legislación formal sobre la prevención del fuego. No parece haber sido muy importante, sin embargo. Ninguna de esas normas ha sobrevivido. Los grandes teóricos políticos Platón y Aristóteles no se refieren a este tema en sus tratados sobre la organización del Estado.⁴⁸

Tot i la manca de vestigis de caire normatiu, es té notícia de l'existència d'organitzacions dedicades a l'extinció d'incendis —es veuran en el següent apartat 3.2— que realitzaven també funcions de prevenció basades en la vigilància urbana, bàsicament donant la veu d'alarma quan es detectava un incendi. És té constància que existia un servei d'aquestes característiques a Egipte, tot i que es tracta d'una hipòtesi encara no completament ratificada⁴⁹, a Atenes, on rebien el nom de *Nyctophytakes*⁵⁰, o els més documentats *Vigiles*⁵¹ de l'Imperi romà. No es inversemblant la necessitat d'aquests cossos de control si es té en compte que, a banda del normal ús del foc en l'àmbit domèstic i industrial, existia, en el món grec i en el romà, la tradició de situar un altar amb brases en un lloc destacat de la casa per tal de retre culte a determinades deïtats.⁵²

L'esmentada constant falta d'informació s'estén també als períodes que comprenen l'Edat Mitjana i l'Època Moderna. Es fa difícil, en relació a aquests dos moments històrics, establir una hipòtesi que permeti aprofundir en els procediments que s'utilitzaven en la lluita contra el foc, ja sigui des de les disposicions preventives com pel que fa als mètodes d'extinció. Per una banda, tant la documentació civil com l'eclesiàstica no esmenta pràcticament res sobre aquest assumpte. I per l'altra, la gran diversitat del territori Europeu o fins i tot si ho reduïm al peninsular, fa que resulti molt difícil el fet d'establir uns paràmetres específics d'actuació que s'adaptin a les diferents realitats existents.

Un fet rellevant en l'àmbit de la prevenció, encara que pugui semblar una menudesa, va ser la manca d'un servei organitzat de vigilància que donés l'avís d'alarma. Els *Nyctophytakes* o els *vigiles* que patrullaven la ciutat ja no existien i eren els propis conciutadans els que alertaven quan se n'adonaven del sinistre, fet que implicava, sobretot per la nit, un augment del temps de resposta que de ben segur comportava resultats sovint dramàtics. Aquestes carències es van intentar contrarestar amb legislació preventiva, atès que les autoritats, preocupades per les repercussions

⁴⁸ J. GOUDSBLOM, *Fuego y civilización...*, p. 148.

⁴⁹ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de bombers de Terrassa...*, p. 14.

⁵⁰ C. MASRAMON I MARTÍN, *Bombers de Vic 1858-2008...*, p. 14.

⁵¹ DD. AA., *Bombers de Catalunya. Història i present...*, pp. 14-15.

⁵² F. DE COULANGES, *La Ciudad Antigua*, Biblioteca EDAF, Madrid, 1982, pp. 39 i 40.

econòmiques, socials i polítiques que un gran foc podia comportar, impulsaven disposicions que advertien i castigaven la població. Aquí hi va jugar un paper fonamental l'Església catòlica, que sota el que H. X. Arquillere⁵³ anomenà "Augustinisme polític", va fomentar la fusió de la política i la religió en una mateixa realitat. Va establir una doctrina de poder eclesiàstic-polític basada en una estructura piramidal on Déu es situava al capdamunt com a garant de l'ordre en el món i on cada persona depenia del seu superior i coneixia el lloc que li corresponia. El poder que exercia l'Església doncs, s'articulava a través d'una multitud de legislacions que abastaven tots els camps de la societat, també l'àmbit de l'incendi:

Detestamos y prohibimos totalmente el horrible crimen de incendio, como una peste mas devastadora que todas, ruinoso para el pueblo de Dios, y no solo perjudicial á los cuerpos sino á las almas, por autoridad de Dios y los bienaventurados apóstoles Pedro y Paulo. Cualquiera que después de promulgada esta nuestra prohibición, por mala intención, odio ó venganza prendiese fuego, hiciese que lo egecutasen, ó á sabiendas aconsejara ó auxiliase á los incendiarios, quedará escomulgado, hasta que resarza el daño irrogado según sus facultades, y jurase además no reincidir en semejante maldad. Y si antes de practicar eso muriese, no se le dará sepultura eclesiástica. Impóngasele la penitencia de servir un año completo en la expedición de Jerusalem o de España. Si algún obispo dispensase de esto, indemnice, y en un año absténgase de ejercer los oficios pontificales. Pero no negamos facultades en los reyes y príncipes para administrar justicia, tomando consejo los arzobispos y obispos.⁵⁴

Aquesta disposició, negociada en el concili que va presidir en la ciutat de Lleida el cardenal Jacinto l'any 1173 mostra, des de diversos punts de vista, el temor que existia per la devastació que podia provocar un incendi, no sols en l'aspecte material, sinó també en relació amb possibles esquerdes en l'ordre social que l'Església, juntament amb el poder civil, s'encarregava de mantenir. Ho proven el seu llenguatge contundent i directe, que no deixa lloc a interpretacions; pels càstigs que contempla: execucions i excomunicacions i, per últim, perquè l'assumpte no és una notificació qualsevol, sinó que es tracta i redacta en un concili provincial. «*Para discutir las cuestiones de fe y promulgar las normas de disciplina eclesiástica, los concilios fueron los instrumentos idóneos.*»⁵⁵

A part de l'eclesiàstic, l'ordenament civil a la Catalunya feudal, com en altres indrets europeus, també legislava en matèria d'incendis. Sota les normes jurídiques –els Usatges– que articulaven el poder polític i militar en vincles de dependència entre

---

⁵³ H. X. ARQUILLIÈRE, *El Augustinismo político: ensayo sobre la formación de las teorías políticas en la Edad Media*, Universitat de Granada, Granada, 2005.

⁵⁴ J. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de cánones y de todos los concilios de la iglesia de España y de América*, vol. III, Imprenta de Pedro Montero, Madrid, 1859, pp. 278-286.

⁵⁵ E. MITRE, *Iglesia y vida religiosa en la edad media*, Ediciones Istmo, Madrid, 1991, p. 104.

senyors i vassalls hi trobem l'arsia o *arsina*⁵⁶, que tenia com a objectiu castigar la negligència del pagès en cas que un foc destruís qualsevol bé del feu. A través de l'arsia, com dels altres Mals Usos, s'exercia un control sobre el mode de producció i la força productiva, a més del possible benefici econòmic en aprofitar-se de la desgràcia aliena que comportava la seva aplicació.⁵⁷ Contràriament a això, però, també podem considerar l'arsia com una mesura de protecció i resposta del senyor vers el que G. Lefebvre va anomenar «*mauvais gré*»⁵⁸, el conjunt de coaccions i amenaces que un pagès exercia cap al propietari mitjançant l'ús de mesures de força, entre les quals s'inclouïa l'incendi intencionat, per tal d'aconseguir unes condicions i avantatges determinats. És a dir, una forma de pressió molt semblant a la que van utilitzar els treballadors de les fàbriques del segle XIX quan amenaçaven al burgès capitalista de provocar un incendi per tal d'aconseguir millores laborals i econòmiques. En qualsevol cas, però, l'arsia mostrava que la preocupació pels incendis era en sí mateixa una mesura preventiva i una assegurança que protegia contra la pèrdua d'un bé, que en cas d'incompliment comportava un càstig econòmic.

En ocasions, tot i els procediments de prevenció, els incendis es desfermaven; i quan eren de grans dimensions i provocaven greus afectacions urbanes o un elevat nombre de víctimes, les autoritats es veien obligades a legislar al respecte. Grans focs ocorreguts en diverses ciutats europees van provocar notables modificacions en el traçat urbà i acurades regulacions sobre el material constructiu que van transformar i adaptar les urbs a unes noves realitats. A més a més, alguns grans incendis van comportar també la formació o reestructuració dels cossos d'extinció i la modificació de lleis en matèria de seguretat ciutadana, sinistres o emergències.

Quatre exemples concrets van incidir clarament sobre aquestes polítiques, el primer, en la ciutat de Saragossa. Si bé la majoria de les normatives legislatives abans esmentades tenien bàsicament una dimensió municipal limitada a l'àmbit local, el gran incendi del *Teatro de la Comedia* de Saragossa de l'any 1778⁵⁹ –va causar la mort de 77 persones– en va canviar la magnitud. El Regne d'Espanya era, al segle XVIII, una monarquia unitària i centralitzada sota comandament de la corona borbònica⁶⁰ que transmetia la seva voluntat d'uniformització territorial també des del punt de vista de la legislació en incendis. Així, arran del devastador foc del teatre de Saragossa,

---

⁵⁶ Al l'Edat Mitjana, l'arsia o l'arsina era la indemnització pecunària a favor del senyor, a la qual era obligat el pagès en cas d'incendi, casual, de la propietat cedida emfitèuticament. Es poden trobar precedents en el dret visigòtic; a Catalunya, el seu esment més antic data del s. X. La indemnització equivalia, generalment, a tota la Catalunya Vella, a la tercera part dels béns mobles del pagès. Era un dels anomenats "mals usos" que foren abolits el 1486. <http://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0080835.xml> [28/09/2017].

⁵⁷ P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera, Volum II: Economia i societat feudal*, Edicions 62, Barcelona, 1981, pp. 263-268.

⁵⁸ G. LEFEBVRE, *Les Paysans du Nord pendant la Révolution française*, C. Robbe, Lille, 1924.

⁵⁹ L. A. GRACIA LAGARDA, J. R. MARCUELLO CALVIN, C. JIMÉNEZ SÁNCHEZ, *50 años del cuerpo de bomberos 1931-1981*, Ayuntamiento de Zaragoza, Zaragoza, 1981, pp. 9-10.

⁶⁰ P. ANDERSON, *El Estado Absolutista, Siglo XXI*, Madrid, 1979, p. 79.

el *Real y Supremo Consejo del Reino* en nom de Carlos III va disposar d'una sèrie de preceptes d'obligat compliment per al conjunt dels coliseus del regne. S'havien de modificar les portes d'accés per tal que obrissin cap enfora i no dificultessin l'evacuació dels espectadors en cas de qualsevol infortuni esdevingut a l'interior de l'edifici; els teatres havien de ser inspeccionats per arquitectes que havien d'informar de tot allò relacionat amb el desallotjament de les sales en cas d'alarma; s'havia de substituir el decorat existent per un altre de propietats menys combustibles i era obligatori per a tots els coliseus de disposar de bombes hidràuliques impel·lents per a combatre un possible sinistre.⁶¹

Un incendi de característiques similars es va desfermar a l'Ambaixada d'Àustria a París al juliol del 1810. Semblantment a allò que s'esdevingué a Saragossa, el nombre de persones que es trobaven al recinte era molt elevat, atès que es tractava d'una recepció en què hi assistien més de dos mil convidats de l'aristocràcia europea, entre els quals hi estaven presents Napoleó Bonaparte i la seva esposa Maria Lluïsa d'Àustria. En el lloc dels fets, també els elements d'arranjament presentaven una combustibilitat alta. La festa, se celebrava entre l'interior de les estances i la zona del jardí, que s'havia adaptat cobrint l'espai amb un porxo format per lones recobertes amb tela d'hule, decorades amb cortines de seda i dotant l'espai amb il·luminació artificial a partir de canelobres de bronze. A l'esdeveniment, a banda de la corresponent seguretat militar, s'hi va desplaçar, a mode de prevenció, una dotació formada per dos suboficials i quatre bombers amb dues bombes hidràuliques manuals. A dos quarts de dotze de la nit, es va iniciar l'incendi en una zona propera a la sortida del recinte, va propagar amb rapidesa i va provocar les corredisses dels assistents en busca d'una via d'escapament alternativa. La desbandada va provocar l'amuntegament i l'esclafament de moltes d'aquelles persones que volien fugir. Les pròpies circumstàncies del succés, juntament amb el fet que el nombre de bombers que estaven al lloc del sinistre fos insuficient, va dificultar en gran mesura les tasques d'extinció; el foc va assolir grans proporcions, va causar una gran destrucció i la mort de fins a noranta persones. En aquest cas, la nova legislació relativa als focs urbans va ser impulsada pel propi Napoleó i va anar dirigida, com s'analitzarà en el següent apartat 3.2, en la reestructuració total del servei d'extinció d'incendis.

En ambdós casos, tant en l'incendi de Saragossa com en el de París, el fet que s'utilitzés parament altament comburent va comportar un alt grau de destrucció i mortalitat. Els problemes d'inflamabilitat dels elements ornamentals, com tot seguit s'explicarà, també han estat presents en els materials constructius. Tradicionalment, la majoria d'edificis de les ciutats han estat construïts amb fusta, i en moltes ocasions, s'han rematat amb sostres de palla. Aquest fet, juntament amb el propi urbanisme que

---

⁶¹ J. SABADELL MERCADÉ, *Historia del cuerpo de bomberos de Barcelona. Años 1379-1939*, Ediciones técnico publicitarias, Barcelona, 1943, p. 26.

presentaven les poblacions ja des de l'Edat Antiga, molt sovint bastit per entramats de carrers estrets i entortolligats, han estat causa de grans i devastadors incendis.

Incendios que se produjeron repetidamente a lo largo del siglo [xviii] y que en muchos casos dieron lugar a grandes remodelaciones urbanas (por ejemplo, la de Rennes en Francia), incendios espectaculares cuyas descripciones llenan las crónicas de las ciudades europeas, y que son más frecuentes cuanto más nos desplazamos hacia el este o el norte, donde dominaba la construcción de madera, como en Copenhague, arrasada en 1728.⁶²

Un tercer referent històric singular fou l'incendi de Londres del setembre del 1666 –un sinistre que encara a dia d'avui roman, per la seva gran transcendència, en l'imaginari col·lectiu de la població– on la pròpia composició urbana va ser clau per tal de facilitar la propagació del foc. La majoria dels carrers eren estrets i sense alinear i les edificacions estaven a tocar les unes de les altres, elements que van suposar una alta disponibilitat i continuïtat del combustible. A més, arreu de la ciutat, s'hi emmagatzemaven sense cap tipus de control o de compartimentació adient productes que podien resultar inflamables.⁶³ Per altra banda, el material constructiu dels edificis era majoritàriament la fusta sense tractar amb l'afegit que, en alguns casos, els sostres eren de palla, materials ambdós amb un comportament de baixa resistència davant del foc⁶⁴ i una combustibilitat elevada –alta contribució al foc– que n'afavoria l'expandiment. Les condicions climatològiques, a més, eren molt adverses perquè, segons les fonts, es van produir fortes ratxes de vent que afavorien la propagació de l'incendi i dificultaven les tasques d'extinció dutes a terme per persones que, a més d'estar poc o gens formades, disposaven d'escàs material per a realitzar-les. Les operacions amb eines manuals (vegeu capítol 4.2.2) per tal de tallar l'alineació del combustible i evitar l'expansió del foc van resultar ineficaces davant del vent, que llençava flames i guspises a distàncies que feien ineficients els “tallafocs” urbans.

Després del gran foc, la legislació en prevenció que es va aprovar a Londres va anar estretament lligada a la seva reconstrucció i es va portar a terme l'any 1667 a través d'una comissió anomenada *The act for rebuilding the city of London*, que depenia del

---

⁶² M. GARDEN, “La Ciudad del siglo xviii”, DD. AA., *Historia Universal Moderna y Contemporánea, Vol. 3, La edad moderna Europea: el Siglo de las Luces*, Salvat, Barcelona, 1980, p. 267.

⁶³ S. PORTER, *The great fire of London*, Bramley Books, Sussex, 2009, pp. 1-21.

⁶⁴ La resistència al foc fa referència als elements constructius (parets, portes, pilars, forjats, cobertes, etc.) i es pot definir com el temps que tarden aquests elements en perdre la seva capacitat portant o estabilitat al foc, la integritat i l'aïllament tèrmic. L'entrada en vigor del Codi Tècnic de l'Edificació obliga a fer un assaig, segons les normes europees EN, de la resistència al foc dels diferents elements constructius. S'estableixen així tres classes, que són: R:(estabilitat al foc o capacitat portant). RE:(estabilitat al foc o capacitat portant i integritat) i REI:(estabilitat al foc o capacitat portant, integritat i aïllament tèrmic). Aquestes classes van acompanyades dels valors 15, 30, 45, 60, 90, 120, 180 o 240, que indiquen el temps en minuts que es mantenen les classes en cas d'incendi. J. BONÉ CASTELLET, *Seguretat contra incendis*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2011, p. 8.

Parlament i regulava la restauració de la ciutat.⁶⁵ Per tal d'aconseguir unes condicions més segures d'habitabilitat per al conjunt de la població, l'acta proposava que les noves edificacions utilitzessin el maó o la pedra com a material de construcció i que els habitatges tinguessin un nombre màxim de plantes d'alçada. Pel que fa a l'urbanisme, la reconstrucció es va emmarcar en l'ordenació de l'espai metropolità, l'alineació de les vies i la creació de nous carrers i l'eixamplament d'altres per tal de donar un nou disseny a la ciutat.

All in all, if the Great Fire altered the map of London, then the map of London, in turn, shaped how the city was rebuilt. A new London emerged from the fire, and much of the reasoning behind its new lay out stemmed from the innovations and limitations of post-fire cartography and geographic knowledge.⁶⁶

En aquest sentit cal també esmentar l'incendi de Copenhaguen del 1728. Aquest sinistre va presentar unes condicions molt similars al que va succeir a Londres, fet que explica el comportament de l'incendi i les causes que el van convertir en un foc de grans dimensions. Com en el cas anterior, la capital danesa encara mantenia una estructura urbana medieval amb carrers estrets i edificis construïts en fusta. A més, també en aquest cas, el vent va ser un factor determinant en la propagació del foc a través de la ciutat. Impossible d'apagar amb els mecanismes d'extinció existents, el sinistre es va mantenir actiu durant dies.⁶⁷ La gran quantitat de danys va obligar al consistori, tal i com va succeir en el cas anglès, a endegar la reconstrucció de la ciutat:

As a result of the fire, Copenhagen transformed from a city with low, largely single-story household dwellings, many with stables and of rural character, to a more urban, multistoried city, which allowed Copenhagen to accommodate more people.»⁶⁸

Tan el foc de Londres com el de Copenhaguen –on com s'ha vist, hi va jugar un paper fonamental la configuració urbana– es van produir en un context, precisament, d'expansió metropolitana que va tenir lloc arreu del continent a partir del segle XVI i que responia a diferents factors socials, econòmics i polítics. En primer terme, un augment demogràfic que va restaurar els estralls ocasionats per la pesta negra de mitjans del segle XIV: «Una de las principales características de la primera Edad Moderna, o del llamado largo siglo XVI, es la expansión demográfica.»⁶⁹ Aquesta

---

⁶⁵ Parliament U. K., *An act for rebuilding de City of London*, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/towns/collections/collections-great-fire-1666/1666-act-to-rebuild-the-city-of-london/> [22/10/2017]

⁶⁶ J. WASSERMAN, *Cartography, Territory and Identity* <http://historicalreview.yale.edu/sites/default/files/files/Wasserman.pdf>, p. 9. [22/10/2017]

⁶⁷ K. BAYERN, *The Fire of 1728*, <https://uniavisen.dk/en/university-of-copenhagen-history-the-fire-of-1728/> [23/10/2017]

⁶⁸ P. BOSSELMANN, *Urban transformation: understanding city design and form*, Island Press, Washington, 2008, p. 126.

⁶⁹ L. RIBOT, *La Edad Moderna. (Siglos XV-XVIII)*, Marcial Pons, Madrid, 2016, p. 141.

tendència a l'alça es va mantenir fins a principis del XVII, moment en el qual les males collites, les guerres i sobretot les epidèmies van fer disminuir l'esmentada progressió. Ja en el segle XVIII, però, a causa de la millora alimentària, els avenços mèdics i una incipient política higienista, es va aconseguir reduir la mortalitat tant ordinària com catastròfica i consolidar el creixement sostingut de la població.⁷⁰

Un segon aspecte rellevant va ser l'auge comercial –sobretot en ciutats portuàries– que abastava ja tot el món a causa del progressiu expandiment europeu cap a nous territoris d'Amèrica, l'Àsia i l'Àfrica. Aquesta primerenca mundialització va impulsar la gradual substitució d'una economia feudal basada en el vassallatge, per una de caire mercantilista que s'adaptava a la protecció, via intervencionisme econòmic, que els nous estats absolutistes van instaurar. Com afirma Pierre Deyon, els tres elements fonamentals en que s'apuntala el mercantilisme van ser l'increment del poder de l'Estat, l'intercanvi i l'atenció a la balança comercial.⁷¹

I per últim, aquest creixement urbanístic va respondre també als efectes de les ciutats que van esdevenir capital d'Estat, metròpolis amb un alt pes polític des de les quals s'articulava el poder i que concentraven una alta densitat de població. Londres, París, Moscou, Viena, Berlin, Madrid o Copenhagen, entre altres, van esdevenir ciutats d'enorme envergadura que requerien no sols d'un urbanisme més modern que s'adaptés a les transformacions econòmiques, polítiques i socials del moment, sinó també de nous mecanismes que garantissin llur seguretat, entre els quals, la creació d'un cos de bombers que lluités contra els incendis.

[...] vigilància de la ciudad (numeración de las casas, inventario de las calles, nombramiento de un responsable de policia urbana, aumento del alumbrado público, lucha contra los incendios con la organización de servicios de bomberos y las primeras bombas contra incendios.⁷²

Per cloure aquesta repassada històrica cal fer esment de l'incendi que va assolir Chicago l'any 1871. La ciutat, que havia estat immersa en un procés d'expansió territorial i creixement demogràfic durant les dues dècades anteriors, va patir un sinistre que va causar la mort de tres-centes persones, la total destrucció del centre de la població i, a més, una revolta social que va comportar l'enviament de tropes i la declaració de la llei marcial. Després de l'incendi, però, de seguida van començar les tasques de reedificació de la ciutat, que es van portar a terme sota els nous criteris urbanístics i constructius de l'època i on hi va tenir un pes molt rellevant el que es va anomenar Escola se Chicago. Es tractava d'un grup d'arquitectes i enginyers

---

⁷⁰ M. W. FLINN, *El Sistema Demográfico Europeo, 1500-1820*, Editorial Crítica, Barcelona, 1989, pp. 27-42.

⁷¹ P. DEYON, *Los orígenes de la Europa Moderna: el Mercantilismo*, Ediciones Península, Barcelona, 1976, pp. 21-66.

⁷² M. GARDEN, "La Ciudad del siglo XVIII", DD. AA., *Historia Universal Moderna y Contemporánea*, Vol. 3..., p. 274.

que van crear un nou un estil arquitectònic sorgit de la necessitat de reconstruir la ciutat després de l'incendi i fonamentat en el desenvolupament d'innovacions materials i constructives, entre les quals, la substitució de la fusta per estructures metàl·liques menys inflamables, la introducció del formigó o l'aparició de l'ascensor. Aquestes novetats van donar pas a la creació dels moderns gratacels, edificis que van transformar el concepte urbà de Chicago i van ser font d'inspiració de moltes altres ciutats del món.

En la arquitectura de la Escuela de Chicago convergen unos parámetros que explican su protagonismo y justifican considerarla origen del Movimiento Moderno.⁷³

3.2. Les organitzacions d'extinció d'incendis.

Si se declara un incendio (fortuito) en casa de un señor y (si) un señor que acudió a apagarlo pone los ojos sobre algún bien del dueño y se apropia de algun bien del dueño de la casa, este señor será lanzado al fuego.⁷⁴

Aquesta és la vint-i-cinquena llei del Codi d'Hammurabi (1792–1750 aC) i malgrat que fa referència a una sentència condemnatòria en un supòsit de robatori, és el document més antic trobat fins a dia d'avui on es menciona per primera vegada un procediment concret d'actuació en cas d'incendi, una col·laboració veïnal en que un individu ajuda a un altre a sufocar un foc. Aquesta ajuda es produeix en un context de convivència ciutadana i se situa en un espai urbà que el Codi regulava i per al que va ser creat.

L'auxili entre veïns va ser, al llarg del temps, el fonament primari sobre el que les societats es van basar per extingir els incendis urbans. A partir d'aquesta col·laboració, que se suposa va ser un fenomen general arreu del món, van existir ciutats –tot seguit les estudiarem– que, per circumstàncies diverses, van formar conjunts d'individus organitzats per tal d'assolir una major capacitat de combat contra el foc. A tall d'exemple, les ja esmentades formacions existents a l'antic Egipte i els *Nyc-tophytokes* d'Atenes, precursors dels *vigiles* romans.

L'organització més important en la lluita contra el foc a l'antiguitat i de la qual disposem de més referències històriques en l'actualitat és la creada per l'Emperador August en els primers anys del segle primer a Roma, la urbs més poblada de tot el món antic amb quasi bé un milió d'habitants. La ciutat, centre neuràlgic de l'Imperi, patia una xifra molt elevada d'incendis perquè bona part dels seus barris presentaven un urbanisme de carrers estrets i intricats; les cases, de fins a sis pisos i construïdes principalment en fusta, eren fàcils de cremar, els barris estaven superpoblats i l'em-

⁷³ J. L. SÁNCHEZ PRO, "La Escuela de Chicago o Arquitectura versus Estructuras" dins *Anals d'Arquitectura* núm. 1, 1983, pp. 25-31

⁷⁴ F. LARA PEINADO, *Código de Hammurabi...*, p. 159.

magatzematge de material combustible per a fins diversos era una realitat freqüent en la ciutat.

Los autores de la época registraron, en el período que abarca desde el año 31 aC hasta el 410 dC no menos de cuarenta conflagraciones que arrasaron con edificios públicos y grandes distritos residenciales, un promedio de un gran incendio cada once años.⁷⁵

Tot plegat feia que un petit sinistre iniciat en un punt determinat es pogués propagar amb molta facilitat i esdevenir un gran incendi. Es va fer necessària, per tant, la creació d'una companyia dedicada a la vigilància i l'extinció dels focs, els *vigiles*,⁷⁶ tot i que s'ha de tenir en consideració que durant la República ja existia un “cos de bombers” de petites dimensions format per esclaus que estaven sota el comanament d'un edil. Va ser, però, durant el mandat d'August (63 aC-14 dC), en un context de transformació política, reconstrucció arquitectònica i reforma de l'ordre públic portat a terme per l'Emperador, que el cos es va reorganitzar i va passar a tenir 7000 *vigiles* estructurats en set cohorts, una per a cada dos de les catorze divisions administratives que conformaven la ciutat.⁷⁷ Cal assenyalar, a més, que el servei dels *vigiles* va estar actiu fins a la caiguda de l'Imperi.

Originales et efficaces, les cohortes de vigiles étaient indissolublement liées à l'Urbs et durèrent, par conséquent, tant que subsista la structure qui les avait produites: la Roma Aeterna du Haut – Empire.⁷⁸

Es regien per una estructura jerarquizada i paramilitar, contaven amb casernes repartides per tota la ciutat i els seus membres eren els encarregats de dur a terme, en primera instància, la prevenció i la vigilància contra els incendis, «...l'activité essentielle du vigile en service était la patrouille qu'il effectuait à pied, équipé en conséquence»⁷⁹ i si aquests es produïen, procurar-ne la seva extinció. Les eines que utilitzaven eren destrals, cubells, cordes, mantes, escales... i una primerenca bomba hidràulica –es veurà en el següent apartat 3.3– inventada a Alexandria per Ctesibis d'Alexandria al segle III a.C, i perfeccionada per Heron, de la mateixa ciutat, al segle I.

La gradual caiguda i fi de l'Imperi Romà va comportar, en paraules de M. Bloch⁸⁰, la fragmentació del poder a Europa i va ocasionar el declivi de gran nombre d'estructures que el sostenien, entre d'altres, les militars i aquelles a les quals estaven

---

⁷⁵ J. GOUDSBLOM, *Fuego y civilización...*, p. 149.

⁷⁶ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 15.

⁷⁷ P. CONNOLLY, H. DODGE, *La ciudad antigua. La vida en la Atenas y Roma clásicas*, Acento editorial, Madrid, 1998, p. 117.

⁷⁸ R. SABLAYROLLES, *Libertinus Miles. Les cohortes de vigiles*, École française de Rome, Palais Farnèse, 1996, p. 471.

⁷⁹ R. SABLAYROLLES, *Libertinus Miles. Les cohortes de vigiles...*, p. 355.

⁸⁰ M. BLOCH, *La sociedad feudal*, Akal, Madrid, 1986, pp. 377-410.

subjectes com els *Vigiles*. Així, es coneix que durant el període medieval la sufocació dels focs va tornar a basar-se en la col·laboració veïnal i l'ajuda mútua que, en aquell moment, establien els cànons de solidaritat social que proclamava l'Església sota la premissa del “bé comú”; aquest terme feia referència a tot allò que era públic o que tenia a veure amb la comunitat i, per tant, que requeria de l'actuació del col·lectiu.⁸¹

[...] la cosa pública és tot allò que afecta tothom, sigui l'espai urbanístic, la salubritat, l'abastiment de la població, la defensa comuna, la circulació de productes o l'accés al govern, tal com també s'esdevé en altres països veïns.⁸²

Contràriament al que va succeir amb el cas dels *vigiles*, un cos estandarditzat arreu de l'Imperi, no existia cap grup d'individus encarregats d'actuar de forma específica en cas d'incendi a l'Europa medieval, cada ciutat s'autogestionava i ho legislava a la seva conveniència. El mètode d'extinció seguia sent molt rudimentari. A banda de les eines manuals, la utilització dels cubells d'aigua transportats en cadena des del punt d'abastiment de l'agent extintor fins al lloc del sinistre seguia sent el procediment normal de treball, ja que es continuava sense disposar d'un sistema eficient de mànegues connectades a una bomba impel·lent. Tot i la participació de la comunitat veïnal en l'extinció, resta constància que fins a mitjans del segle XIX, els individus que van adquirir una major responsabilitat en les tasques d'extinció eren principalment aquells que es dedicaven a l'ofici de la construcció. Com s'exposarà més detalladament en l'apartat 4.2.2, picapedrers, fusters o serrallers, entre d'altres, van ser els escollits per a resoldre aquest tipus d'emergències. Aquests gremis agrupaven mestres i oficials, controlaven l'accés a l'ofici, regulaven l'aprenentatge, reglamentaven la producció i protegien agremiats enfront de la competència; a més, funcionaven d'acord amb unes normes aprovades pel govern municipal, que les emprava com instrument pel control del món del treball.⁸³ Es tractava d'un sistema d'organització social corporatiu en què l'artesà estava vinculat a un sector econòmic i productiu organitzat jurídicament en gremis.⁸⁴ Aquestes corporacions, a més, servien per a què els individus formessin part del cos social, ja fos en activitats productives, en la possibilitat de participar en festes o com en el cas present, en funcions relacionades amb l'extinció dels incendis. Així doncs, l'autoritat consistorial va orientar aquests col·lectius, sobre els quals tenia poder, cap a tasques de lluita contra el foc, fent innecessari així assumir els costos que tindria una companyia d'extinció.

Tan al llarg de l'edat mitjana com a bona part de l'edat moderna no hi ha notícies d'organitzacions específiques, excepte les voluntàries que reunien els paletes,

---

⁸¹ A. RIERA I MELIS (coord. cient.), *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): el context i l'obra d'un gran pensador català medieval*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2015, pp. 106-112.

⁸² E. ISENMANN, “The notion of the common good, the concept of politics and practical policies in late medieval and modern german cities”, dins RIERA I MELIS, A. (coord. cient.); *Francesc Eiximenis (c. 1330 – 1409): el context i l'obra d'un gran pensador català medieval...*, p.111

⁸³ J. BOLÒS, *Diccionari de la Catalunya medieval. (ss. VI-XV)*, Edicions 62, Barcelona, 2000, p. 83.

⁸⁴ W. KULA, *Teoria econòmica del sistema feudal*, Universitat de València, València, 2008, pp. 104–111.

fusters i manyans de cada ciutat, els professionals que es considerava més ben preparats i amb més coneixement per poder extingir un foc.⁸⁵

Aquesta persistència en la manera d'actuar va continuar fins ben entrat el segle XIX. La revolució industrial i les conseqüents transformacions urbanístiques que se'n van derivar, però, van suposar un estímul decisiu per a l'evolució de les companyies pel que fa a nombre d'efectius, finançament o l'inici de la professionalització del personal, engendrant-se així la llavor que va consolidar els cossos de bombers d'èpoques posteriors.

També els grans incendis ocorreguts en diverses ciutats europees van encetar el renaixement de les companyies d'extinció, tot i que els models organitzatius presentaven estructures diferents que responien a necessitats o circumstàncies diverses de cada nucli urbà. En el foc de Londres del 1666 ja explicat amb anterioritat, es va crear, a iniciativa del metge Nicolas Barbon, una companyia asseguradora que disposava d'un cos de bombers que només actuava si la casa o l'edifici incendiat disposaven de la corresponent placa que identificava aquella propietat com assegurada per l'esmentada empresa. Amb el pas dels anys, van sorgir altres companyies asseguradores que es regien amb aquest mateix mètode de funcionament.

The Great Fire of London was a severe blow to the city and it cost millions of pounds to rebuild. As a result, fire insurance brigades were developed as a way to deal with future fires.⁸⁶

Fins que l'any 1833 el govern municipal va crear la *London Fire Engine Establishment*.⁸⁷

A París, en canvi, el gran incendi de juliol de 1810, que va cremar l'ambaixada d'Àustria, va comportar una reestructuració del cos des d'una vessant totalment diferent a l'exemple de Londres. A la capital francesa, la companyia existent va ser dissolta i substituïda per una de nova, formada amb membres de l'exercit francès reconvertits en bombers a les ordres del cap de la policia de París fins el 1850, moment en què es va integrar sota el comandament del ministre de la guerra. En un decret imperial de 1811, els bombers van passar a ser també sapadors –*Le Bataillon de Sapeurs-Pompiers de Paris*–, vestir l'uniforme de les tropes d'enginyers i, a banda de les eines bàsiques per a realitzar les tasques d'extinció, se'ls va lliurar una baioneta. Van esdevenir, així, un cos militar que encara a dia d'avui funciona sota el mateix organigrama.⁸⁸ Alguns cossos de bombers creats cap a mitjans del segle XIX a Catalunya i a la resta de l'Estat, també contenien el terme *zapadores* a causa de l'enorme influència que el país veí va exercir en territori espanyol també en

⁸⁵ J. MESTRE I CAMPÍ, *Els bombers de Barcelona...*, pp. 13 i 14.

⁸⁶ J. RUGG, *The Great Fire of London*, <http://www.london-fire.gov.uk/early-fire-brigades-and-james-braidwood.asp> [20/10/2017]

⁸⁷ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 17.

⁸⁸ P. DALMAZ, *Historie des Sapeurs-Pompiers Français...*, pp. 67-68.

aquest àmbit. De fet, a l'Arxiu Municipal de Lleida es va trobar un «*Reglamento para la organización de las compañías de Zapadores bomberos de la Ciudad de Lérida*»⁸⁹ sense datar i que serà analitzat en el capítol 6.5.

3.3. La tecnologia de l'extinció. El desenvolupament de les bombes hidràuliques.

En paral·lel a aquesta evolució i millora relativa als serveis d'extinció esdevinguda en Època Moderna, es va encetar també un període de “reinvençió” i desenvolupament de la bomba hidràulica. El joier alemany Anton Platter, cap a finals del segle xv, va fabricar-ne una que constava d'un cilindre submergit en un dipòsit d'aigua on un pistó interior, accionat per una palanca manual, en permetia l'aspiració i l'expulsió a través d'una boca de sortida amb una certa pressió. D'aquest mateix període, també Georgius Agricola (1494-1555) en la seva obra *De Re Metallica* (1556) i Cyprian Lucar (1544-1611) a *Teatrise named Lucar Solace* (1590) van presentar aparells impulsors destinats a la lluita contra els focs. Ja a mitjans del segle xvii, l'inventor alemany Hans Haustch (1595-1670) va perfeccionar el sistema de bombeig, però va ser Jan Van der Heyden (1637-1712) qui va aportar les millores més substancials en la innovació de la bomba hidràulica. En la seva obra *Brandspuiten-boek* de 1690, que es considera el primer manual de lluita contra el foc, a més d'explicar les seves idees respecte l'extinció d'incendis basades en la pròpia experiència per haver treballat en els bombers voluntaris d'Amsterdam, presentava un seguit de creacions tecnològiques que milloraven les maniobres d'aquells que treballaven en la sufocació dels focs. Per una banda, una mànega de cuir d'uns 15 metres de llargària amb uns primerencs “ràcords” de bronze que permetien empalmar dues o més mànegues –no va ser fins l'any 1839 que la companyia Goodyear les va fabricar de goma– i per l'altra, el perfeccionament d'alguns aspectes tècnics de les bombes hidràuliques fabricades fins aleshores.⁹⁰

Enrere quedava l'antiga bomba inventada a Alexandria, (fig. 1) tot i que aquell prematur intent posava de manifest la necessitat existent, al llarg de la història, de cercar una màquina capaç de facilitar l'extinció dels focs d'una manera més segura i efectiva. L'eficàcia de l'artefacte creat per Ctesibis en la ciutat egípcia era escassa i, de fet, la majoria d'investigadors defensen que s'utilitzava només en tasques relacionades amb la mineria, atès que oferia un cabal i una pressió insuficients per a realitzar les més elementals tasques de sufocació. A més, les mànegues per al transport i expulsió de l'aigua no existien i es feia molt difícil utilitzar una màquina de

⁸⁹ AML Fons Municipal, *Reglaments del cos de Bombers*, reg. 1416.

⁹⁰ S. DONAHUE KURETSKY, “Jan van der Heyden and the Origins of Modern Firefighting: Art and Technology in Seventeenth-Century Amsterdam”, dins G. BANKOFF, L. UWE, J. SAND (eds.); *Flammable Cities: Urban Conflagration and the Making of the Modern World*, University of Wisconsin Press, Madison, 2012, pp. 38-40.

tals característiques en l'extinció d'incendis, on seguia resultant més efectiu l'ús de cubells d'aigua prèviament omplerts en pous, rius o fonts.

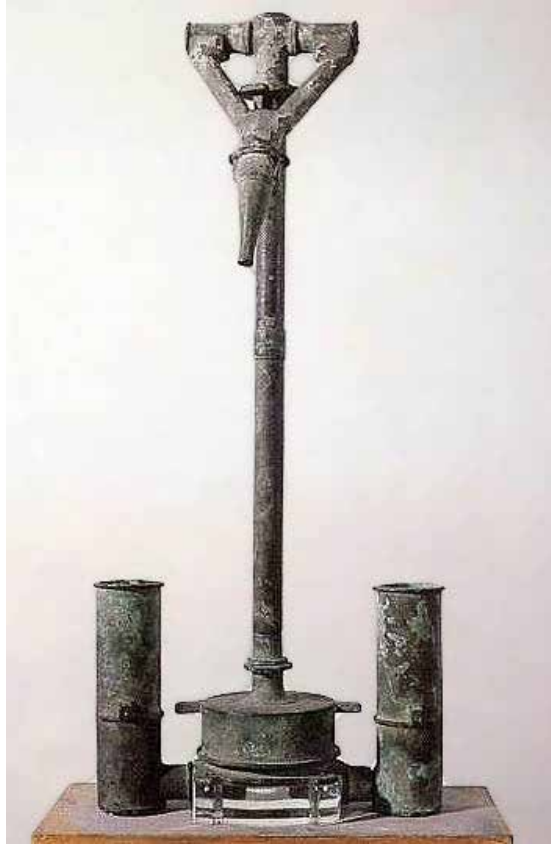

Fig. 1. Bomba de Ctesibis del segle II, trobada en una mina de Huelva i exposada al Museo Arqueológico Nacional (MAN). Font: MAN

Ja en el segle XVIII, el progressiu avenç tecnològic va proporcionar un relatiu augment en les capacitats de cabal i pressió de les bombes impel·lents; a més, es van millorar la qualitat de les mànegues i les subjeccions d'unió entre ambdues, perfeccionaments que optimitzaren de forma crucial les feines de sufocació dels incendis. Aquesta evolució tècnica es va produir en un context de creixement econòmic que es va materialitzar, entre altres aspectes, en l'expandiment en l'àmbit de la ciència i els invents.

El hecho de que Holanda e Inglaterra destaquen desde el siglo XVII ante todo en el terreno de la invención y del desarrollo de aparatos e instrumentos científicos, sin duda guarda relación con sus necesidades prácticas como naciones marítimas [...] ⁹¹

⁹¹ E. HINRICHS, *Introducción a la historia de la Edad Moderna*, Akal universitària, Madrid, 2001, p. 104.

Així, en conclusió, la tecnologia aplicada a les bombes hidràuliques i altres enginys destinats a la sufocació del foc van propiciar nous –i més segurs– mètodes d’extinció. Endemés, el creixement urbanístic de les ciutats, va fer necessària l’aparició de legislacions adaptades a les noves necessitats socials i dels cossos de bombers, que, immersos en aquest conjunt de transformacions, van haver d’adaptar-se a una major especialització i professionalització que permetés donar resposta a problemàtiques canviants. Moltes d’aquestes fites es poden també comprovar quan hom analitza l’evolució històrica de la sufocació del foc en l’àmbit local lleidatà.

Capítol 4. Els antecedents en la lluita contra els incendis a Lleida

Lleida, com qualsevol altra ciutat del món, ha hagut de fer front a in comptables incendis al llarg de la seva història. Conèixer els procediments utilitzats per combatre els focs abans de l'establiment de la companyia de bombers és un element fonamental per comprendre la pròpia formació del servei d'extinció de la ciutat. Així, en la informació que aporten els arxius consultats es poden trobar, en primer lloc, referències als mitjans materials i tècnics utilitzats en l'extinció dels focs desfermats; en segon lloc, dades per aprofundir en com es gestionaven els incendis, en altres paraules, qui dirigia o com s'organitzaven les tasques d'extinció. I, finalment, documentació que explica els motius pels quals es produïen els sinistres, quines n'eren les conseqüències, tant per als habitants com per a la pròpia ciutat, i quines van ser les mesures que es van establir per a superar-los i prevenir-ne de nous. A més a més, a través d'aquestes mateixes fonts, podem obtenir informació heterogènia sobre diferents aspectes que tenien a veure amb la diversitat que conformava la ciutat; és a dir, a partir de l'exemple d'un foc concret es pot conèixer una gran disparitat d'aspectes circumstancials de la idiosincràsia de Lleida –l'exèrcit, la religió o fins i tot el tipus d'economia productiva– en un període determinat. Es fa precís, per tant, iniciar un breu recorregut històric que permeti situar i caracteritzar els antecedents remots de la creació de la companyia de bombers.

4.1 La Lleida romana

L'inici de la presència romana a la Península Ibèrica se situa als voltants de l'any 218 aC, en el context de la segona Guerra Púnica (218-201 aC) que enfrontava les forces de Roma contra l'exèrcit Cartaginès d'Anníbal. Un cop aconseguida la victòria i establerta la nova administració romana, present a l'actual Catalunya durant pràctica-

ment set segles, es va produir un desenvolupament urbà i administratiu basat en una idea de ciutat que imitava Roma, la gran capital de l'Imperi; I *Ilerda* no en va restar al marge.⁹² Així, l'antiga *Illirta* Ibera, inclosa administrativament en la província *Citerior Tarraconensis*, va viure plenament el procés de romanització que s'estenia i es feia realitat a la pràctica totalitat d'*Hispania* i es va convertir en una de les poblacions interiors més importants del nord-est de la península, fet que la va impulsar, ja en època d'August, a aconseguir l'estatus de municipi.⁹³ Va ser durant aquest període que Lleida va assolir la xifra de 9.000 habitants –amb la població compresa en l'entorn rural proper sumaven 27.000 individus– en una àrea urbana de 25 hectàrees, una extensió prou considerable tenint en compte que les dos capitals principals de l'Imperi, les actuals Tarragona i Còrdova, no superaven les 40 ha.⁹⁴

L'Emperador August va unir la pràctica totalitat del continent europeu i el nord d'Àfrica sota el poder de Roma i durant el seu mandat es va instaurar la Pau Romana, que va estar vigent fins a mitjans del segle III. En aquest context d'estabilitat política, social i econòmica es poden documentar, com ja s'ha assenyalat en el capítol anterior, les primeres notícies en referència al desenvolupament d'uns serveis específics destinats a la vigilància i l'extinció d'incendis. Tot i la manca de vestigis tant arqueològics com documentals, l'existència d'un cos de *Vigiles* a l'antiga *Ilerda* es podria considerar una hipòtesi plausible. Aquesta reflexió respon, en primer lloc, al propi procés de romanització i adopció de les institucions polítiques i administratives romanes, entre les quals, el servei d'extinció d'incendis; segonament, a les dimensions de la pròpia ciutat i el nombre de població, elements que feien probable la necessitat d'establir un servei d'aquestes característiques. I, per últim, el fet que la Lleida romana estès envoltada de ciutats com Barcelona, Tarragona o Saragossa, poblacions totes elles que disposaven d'un cos de *Vigiles*, permet conjecturar sobre la possibilitat que existís l'esmentat servei. En qualsevol cas, però, és només una suposició.

4.2 L'extinció dels incendis a la Lleida dels segles XIV – XVIII

S'han trobat pocs documents relatius, tant en referència a la Lleida medieval com a la moderna, que aportin informació sobre la lluita contra el foc a la ciutat, però són suficients per establir hipòtesis prou fiables de com el conjunt de la societat responia davant d'una emergència d'incendi, quines eines s'utilitzaven o les repercussions que se'n derivaven.

---

⁹² A. PÉREZ I ALMOGUERA, *Història de Catalunya. Prehistòria i Antiquetat*. Esfera dels llibres, Barcelona, 2006, pp. 67-71.

⁹³ A. PÉREZ I ALMOGUERA, *Lleida Romana*, Pagès editors, Lleida 1991, p. 72.

⁹⁴ E. JUNYENT, A. PÉREZ, *Història de Lleida. L'antiquetat, d'Illirta a Ilerda*, Volum 1, Pagès editors, Lleida, 2004, p. 265.

4.2.1 L'incendi del Call

A partir del segle XII, Lleida va esdevenir un centre de gran importància econòmica i comercial que serví de nexa d'unió entre Catalunya, Aragó i Occitània. Van ser anys d'una profunda transformació que repercutiren a la ciutat des de totes les perspectives possibles, ja fossin polítiques, socials o econòmiques.

El desenvolupament agrari, l'empenta artesanal especialment pelletera i emergentment tèxtil, i la multiplicació demogràfica assoleixen unes cotes tan elevades que menen a un espectacular creixement urbanístic i a un vigor econòmic que erigeix Lleida en la segona ciutat de Catalunya.⁹⁵

Tres dates remarcables serveixen per a contextualitzar l'auge i el protagonisme de la ciutat en la Catalunya dels segles XII i XIII: l'any 1150 obté la carta de poblament amb els seus corresponents drets i llibertats; el 1197 Pere I li dona la categoria de municipi i el 1264 Jaume I el conqueridor atorga el Privilegi de concessió de la Paeria.⁹⁶

A mitjans del segle XIV, però, els anys de benestar i expansió de la ciutat van arribar a la seva fi a causa de l'aparició de la Pesta Negra. L'origen de l'epidèmia es va localitzar a la Xina i des d'allà s'escampà tot seguint les rutes comercials que, passant per l'Àsia central, van arribar a Europa, on la mortaldat es calcula en uns dos terços de la població.⁹⁷ Encara no se sap del cert el nombre de morts que va patir la ciutat de Lleida, tot i que, probablement, la xifra deuria ser molt elevada. En qualsevol cas, la misèria econòmica i demogràfica que va generar la plaga va causar una situació de crisi generalitzada en la població, que va canalitzar la seva ràbia en forma d'avalots i incendis contra la comunitat jueva, sovint acusada de ser la culpable de tot tipus de càstigs divins.⁹⁸ Així s'expressa en les Actes del consell municipal:

Los quals conseylles entès çò que·l honrat en Bn. de Navés, loch tinent de cort, e los pahers los han posat; que ja saben com aquel foch se pres diumenge a vespre, proppassat al forn de la Cuyraça. E els, el batle, foren-hy ço que pogueren e encara si si·ha feyt molt de mal en tant que gran partida dels juheus son stats robats. E en alguns lochs que·s diu que meteren lo foch algunes persones acordadament. E axí que·ls los demanen conseyll en qual manera s'haurà en aquests afers per que·ls hy placie conseyllar. Acordaren que la cort els pahers facen inquisició bé diligentment sobre aquests afers, e totes persones que troben colpables que les prenguen, en reeben confessió e hy facen inquisició, e aquela feyta que la·ls publiquen ey facen iustitia segons que

⁹⁵ F. SABATÉ, *Història de Lleida. Alta edat mitjana*. Volum 2, Pagès editors, Lleida, 2004, p. 215.

⁹⁶ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980, pp. 46-56.

⁹⁷ J. BUSQUETA, *Història de Lleida. Baixa edat mitjana*. Volum 3, Pagès editors, Lleida, 2004, p. 261.

⁹⁸ R. PITA I MERCÈ, "L'aconteixement de la mort entre els jueus medievals lleidatans", *Actes III Congrés d'Història de la Medicina Catalana*, Lleida, 1981, p. 192.

fer se deu ni es acostumat per tal que per lo senyor Rey, ni per altre, non pugue ésser represa la ciutat, ni a la cort, ni als pahers non puguen venir dampnatge.” Ítem que res no menys que scorcoyllen tots los alberchs que son en lo Romeu axí de grans com de poch. E que per amor ni per por ni per favor no sen estiguen e encara tots altres alberchs hon se pensen ni troben que d'aquella roba conege.⁹⁹

La resposta de part de la població lleidatana a la crisi generada per l'epidèmia va ser, tal i com constata la cita anterior, l'atac i el robatori contra els jueus. Les autoritats locals, per la seva banda, van intentar capturar els culpables i impartir justícia per tal de mantenir l'ordre i l'estabilitat necessaris en un període que devia resultar força crític de gestionar. L'esmentat context d'inestabilitat va comportar l'impuls de mesures contra incendis dirigides a atenuar els focs que es podien desfermar en una Lleida que, com ha estat explicat amb anterioritat, havia crescut de manera substancial fins a convertir-se en la segona ciutat del Principat. Aquest fet, juntament amb la utilització de la fusta com a principal material de construcció en edificacions «Bonam casa de bonas tapiatas et de bona fusta»¹⁰⁰ i el propi entramat urbà de carrers estrets i de pendents pronunciats, feien que la població, en cas d'esclat social, pogués patir un alt grau de destrucció. Així, el govern del municipi es va veure obligat a legislar per tal de fer front al perill d'incendi només dos mesos més tard dels esdeveniments ocorreguts al barri jueu. Un excepcional document del Llibre d'Actes del Consell General de la Paeria de l'any 1351 en dona testimoni:

Per squivar scandals e perylls de foch, sirie bona cosa de ordenar, sots certa pena, que una casa fos assignada ent que stiguen ferramentes (eines) e cànters e d'altres artificis bons a apagar lo foch; e que·s tinguessen per dit d'anar quant que·n fossen requests (requerits) ab crida a amortar (extingir) lo dit foch e no negunes altres persones. E així que·y acorden. Acorda lo dit Conseyll General que ·L· ferrats (recipent de ferro que serveix per a portar aigua) ab la bocha ampla e que aquels stiguen en un loch e ·L· canters seynnalats a senynal de la ciutat.¹⁰¹

El més interessant d'aquest document, a part de les eines i els càntirs amb la senya d'identitat de la ciutat que manifesta són necessaris per extingir els incendis, és el fet que apunta que hi hauria d'haver una casa assignada per guardar els estris —el que actualment seria un parc— i un grup de persones «e no negunes altres» dedicades a apagar-los. Es podria interpretar que aquest text és el primer intent de creació d'un cos de “bombers” a la ciutat de Lleida, fet que suposaria

---

⁹⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Consell General de la Paeria*, anys 1350-51, reg. 399, ff. 59r i 59v.

¹⁰⁰ F. SABATÉ, *Història de Lleida. Alta edat mitjana...*, p. 368.

¹⁰¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Consell General de la Paeria* anys 1350-51, reg. 399, f. 73.

un cas excepcional tant per l'època a què fa referència, com per si s'estableix un marc comparatiu amb el que succeïa en altres ciutats d'Europa, on no existien els serveis d'extinció d'incendis. El cert, però, és que aquest projecte no va tenir continuïtat, o almenys no en resta constància, pel que fa a les fonts o a l'arqueologia, que es formés un grup de persones dedicades a l'extinció dels incendis de la població. Ara bé, es pot considerar el text com un preludi de la normativa municipal –tot seguit serà analitzada– que establia certes directives d'actuació dirigides, en cas de desfermar-se un incendi, a aquells individus relacionats amb el món de la construcció.

4.2.2. El paper dels gremis de la construcció en l'extinció d'incendis

A Lleida, anàlogament a altres ciutats, els focs petits s'apagaven amb cubells d'aigua o ofegant-los amb mantes per eliminar-ne l'oxigen, tasca que realitzaven, principalment, els mateixos veïns de l'indret sinistrat «[...] e en açò vengueren alguns del vehinat ab lums que ateniën als crits e al foch [...]».¹⁰² Amb els incendis que adquirien majors dimensions, però, eren necessàries altres tècniques addicionals. Aquests focs de més grandària s'havien d'apagar amb l'ensorrament parcial o total de l'edifici incendiats –o dels que estaven paret per paret– per a evitar-ne la propagació als immobles veïns, raó per la qual les tasques d'extinció les realitzaven individus que treballaven o que estaven relacionats amb el món de la construcció, un fet que ha perviscut fins a mitjans del segle xx.¹⁰³ Paletes, fusters, picapedrers... eren els escollits no tan sols per la seva fortalesa física, agilitat i perícia, sinó també i sobretot perquè tenien els coneixements tècnics necessaris per a dur a terme els treballs de demolició requerits. Aquests consistien en obrir o enfonsar portes i tombar parets per a tenir accés a l'estança o a l'habitació on es trobava el foc, enderrocar murs amb la mateixa finalitat, foradar sostres per a crear exutoris¹⁰⁴ o, com s'ha explicat, per a tirar a terra un edifici amb l'objectiu de delimitar l'incendi.

En otras ciudades como la de Toledo, ya existían estas prevenciones y contaban además con cuatro cuadrillas de carpinteros que eran nombrados por su ayuntamiento con el sobrenombre de oficiales del fuego. Tenían la obligación de acudir a todos los fuegos que sucedían en esta ciudad [...] por primera vez un grupo de 24 carpinteros se dedicaría a “matar los fuegos” de la capital

¹⁰² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Consell General de la Paeria*, anys 1350-51, reg. 399, f. 113.

¹⁰³ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, p. 20.

¹⁰⁴ Els exutoris son dispositius per al control de la temperatura i evacuació de fums en incendis. Consisteixen en uns aparells que de forma manual o automàtica s'obren i deixen una superfície lliure per a que puguin sortir els fums i els gasos calents. Vegeu: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament http://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/bombers/visites_escolars_als_parcs_de_bombers/material_d_educacio_secundaria/docs_problemes_secundaria/problema_22.pdf [08/07/2017]

(Madrid), percibiendo un salario por sus servicios y nombrándoles “Matafuegos de la Villa”.¹⁰⁵

Mecanismes d'impulsió d'aigua com xeringues i bombes van ser poc utilitzats pels cossos d'extinció fins ben entrat el segle XIX, ja que oferien poca capacitat de cabal i una pressió molt limitada per a fer front als incendis, sobretot si aquests es trobaven en plantes de construccions relativament altes. (Fig. 2) Eren molt més habituals els pics, les pales, les palanques o les escarpes, i els individus que els sabien utilitzar eren els obrers de la construcció.¹⁰⁶ Un exemple de la importància de les eines manuals en l'extinció dels incendis el trobem en un judici celebrat l'any 1456. Aprofitant la confusió ocasionada per un foc desfermat a la casa de Fructus d'Avila, es va cometre el robatori d'una quantitat desconeguda de diners. Un dels testimonis, Miquel Oliot, relatant el succeït, explicava que es dirigia a la casa de l'afectat portant una destral, un detall que dona a entendre que tenia intenció de col·laborar, amb l'ús d'aquesta eina, en les tasques de sufocació de l'incendi.

[...] E respòs que ell testis la nit que-s mes foch a la dita casa de Fructus corre-gué ab la destral al dit foch e quant fonch endret cada d'en Martin trobà a qui un jove e dona-li la destral [...] ¹⁰⁷

Aquesta és la raó per la qual, en molts distintius i escuts de diferents cossos de bombers d'arreu del món hi apareixen, encara avui, pics, pales o destrals com a símbol representatiu.

Fig. 2. Xeringa d'extinció d'incendis utilitzada en l'Edat Mitjana. Font: Espai Bombers. Parc de la Prevenció de Barcelona

¹⁰⁵ J. C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, p. 23.

¹⁰⁶ M. J. VILALTA, “Los artesanos de Lleida en el siglo XVI” dins S. CASTILLO, R. FERNÁNDEZ (Coords.), *Campesinos, artesanos, trabajadores*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, pp. 299-313.

¹⁰⁷ AML Fons Municipal, *Llibres de Crims*, anys 1455-1456, reg. 808, s. f.

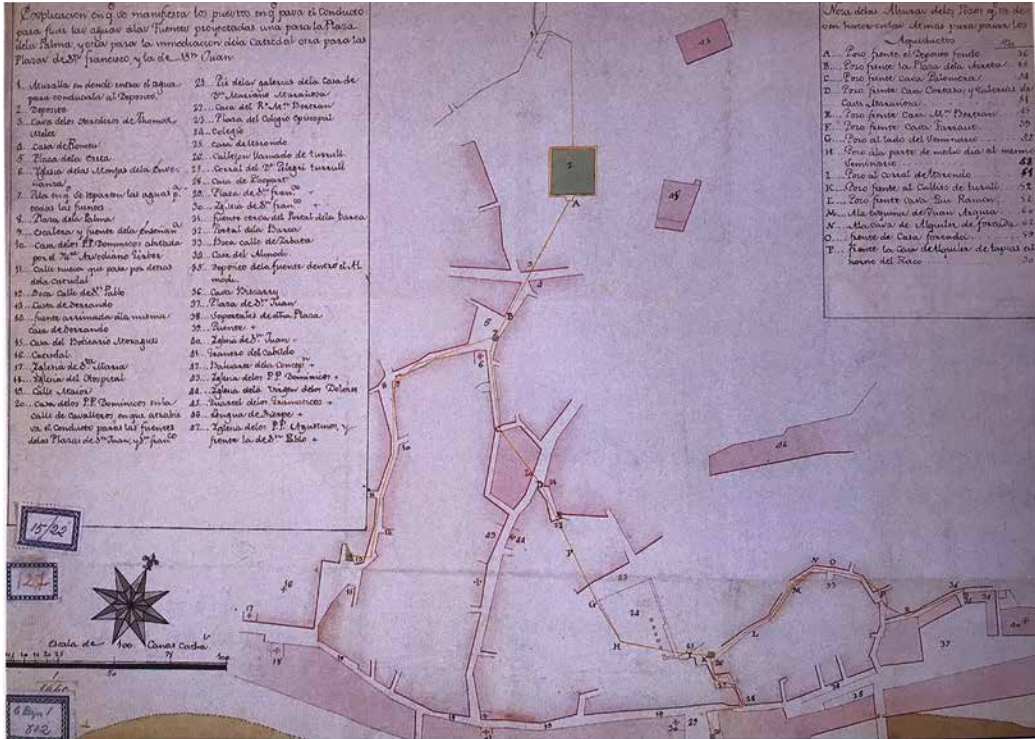
Fig. 3. Escut dels Bombers de Lleida realitzat per Antonio Guerra Hernández (1928-1967) l'any 1979 o 1980 i exposat al Parc de Bombers de Lleida. Font: fotografia de l'autor

En qualsevol cas, tot i la precarietat de les eines d'impulsió, l'aigua era molt important a l'hora d'atacar un incendi, doncs era (i segueix sent) el millor i més barat agent extintor que trobem a la natura.¹⁰⁸ L'arqueologia de la Lleida medieval mostra que l'accés a l'aigua, a banda dels rius Noguera i Segre, era a través de pous, cisternes, fonts i sèquies. Dels primers, se'n trobaven un al soterrani de la Paeria, un altre a l'antic Hospital de Santa Maria –actual seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs– conegut amb el nom de “Pou de Sant Llorenç”, i un tercer anomenat de “Spatis” que estava situat a Cap Pont. Pel que fa a les cisternes, les més importants es trobaven a la Suda, una altra situada al claustre de la Seu, i la darrera al turó de Gardeny, totes tres dissenyades per aprofitar i emmagatzemar l'aigua de pluja. De fonts urbanes emprades en l'ús domèstic, per l'abeurament del bestiar i òbviament per l'extinció

¹⁰⁸ És l'agent extintor per excel·lència. A temperatura ambient és un líquid relativament estable que, en presència de foc, es vaporitza. Aquest canvi d'estat fa que absorbeixi calor i augmenti de volum, desplaçant l'oxigen, fet que li dona propietats refrigerants i sufocants. J. BONÉ CASTELLET, *Seguretat contra incendis*, http://treball.gencat.cat/web/contenut/09_-_seguretat_i_salut_laboral/publicacions/imatges/seguretat_contra_incendis.pdf [15/7/2017]

d'incendis, trobem la de Cardona o de l'Aiguardent, situada al costat del Palau de la Diputació, l'abeurador de Sant Antoni, el brollador de Boters, el de Magdalena i el del Pla dels Gramàtics, aquest últim, l'únic que estava intramurs de la ciutat i que rebia l'aigua del canal de Pinyana.¹⁰⁹

Plànol per a l'aigua de diverses fonts, Lleida, s. XVIII

Font: Instituto de Historia y Cultura Militar. Archivo general de Madrid. Publicat a R. Fernández, *Història de Lleida. El segle XVIII*, Volum 6, p. 138

El transport d'aigua des dels rius, pous o fonts era una funció que normalment realitzava la pròpia població que acudia o es trobava al lloc del sinistre sota la direcció i organització, com s'analitzarà més endavant, dels "aiguaders" « [...] y los demás vecinos, a la casa de la Ciudad a proveerse de cántaros para transportar agua donde conviniese.»¹¹⁰ Pel que fa a l'extinció pròpiament dita, aquesta era realitzada pels individus dels diferents sectors laborals que treballaven en el món de la construcció. Son nombrosos els bans o anuncis municipals publicats per les autoritats de Lleida que deixen constància de l'obligació d'aquests col·lectius d'acudir a sufocar un incendi en cas de rebre l'alarma:

¹⁰⁹ E. VENDRELL JUSTRIBÓ, *Fonts, pous, aljubs i aixetes. La distribució de l'aigua potable a Lleida, dels inicis a l'actualitat*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2008, pp. 17-19.

¹¹⁰ A. PRIM I TARRAGÓ, *Cosas viejas de Lérida*, Tipografía de la Casa Provincial de Misericordia, Lleida, 1893, p. 224.

Que tots los Mestres de cases i fusters en continent se tocará a foch hagen de acudir ab destrals i altres instruments en pena de 25 lliures i que se-ls done a cada hus del comú de la ciutat per sons treball un real de vuit de nit i un real de quatre de dia de jornal.¹¹¹

A part dels bans, també trobem notificacions d'actuacions en serveis que constaten que eren aquests gremis els encarregats de fer front als focs. Fins i tot, com es veurà en el següent exemple en referència a l'incendi d'unes cases, queda documentat el sou que percebien per la feina feta i per tal d'incentivar-los a que «*fuera mas promptos*»:

En el incendio de las casas de la Plaza en la noche del dia seis del corriente procuro V.S providenciarlo conveniente y acostumbrado en semejantes desgracias a fin de que no fuese mayor el daño. A este fin de orden de V.S concurrieron diferentes Maestros y Mancebos Carpinteros y Albañiles que trabajaron incesantemente las cuatro horas que duró el fuego, se tomaron de las sererías de la Ciudad alguna hacha y diferentes cántaros asi de las tiendas de los cantareros como de los particulares de la Ciudad. A los Maestros Mancebos, y aprendices Carpinteros y Albañiles, acordó usted de Palabra que en gratificación de su trabajo y a fin de que en dichas semejantes ocasiones fueran mas promptos se les satisficiese a cada uno de ellos es a saber a los Maestros doce reales, a los Mancebos nueve y a los aprendices seis, que de la orden de V.S los ha pagado y a el Mayordomo de propios y según este cómputo importa esta gratificación, según la cuenta que ha visto...

Delibera V.S que se satisfagan los [48 con 5 ...] despachándose los albaranes correspondientes.¹¹²

Les persones que treballaven en l'àmbit de la construcció, doncs, van esdevenir els encarregats de sufocar els incendis que es desfermaven a Lleida. No obstant, les mancances tecnològiques del període i l'alt poder de destrucció del foc vers la ciutat feia necessària, en l'execució de les tasques d'extinció, la participació del conjunt de la població, entre la qual, també calia incloure la col·laboració de l'estament militar.

4.2.3. La funció de l'exèrcit

En les tasques d'extinció, si les condicions del foc ho requerien, les autoritats i la població civil podien rebre l'ajuda castrense. En Època Moderna –moment en que es produeix la “Revolució Militar” –propiciada, principalment, per la innovació tecnològica– els comanaments militars tenien el poder i la força suficient en l'organigrama polític de qualsevol ciutat dels territoris peninsulars de la Monarquia Hispànica per a presentar-se al lloc del sinistre i dirigir les feines de sufocació. A més, tenien a les seves ordres soldats joves amb una condició física presumiblement bona i preparats i disposats a intervenir en qualsevol tipus de batalla, encara que fos contra el foc.

¹¹¹ AML Fons Municipal, *Llibre de Consells Generals*, any 1697, reg. 455, f. 42.

¹¹² AML Fons Municipal, *Proposicions, deliberacions i acords de l'ajuntament*, Anys 1728-1733, reg. 479, f. 196.

De fet, en l'actualitat, les forces de l'UME¹¹³ col·laboren, quan són requerides, en la sufocació d'incendis forestals. La preeminència de l'exèrcit en les tasques d'extinció d'incendis que es desencadenaven a les ciutats es va consolidar de manera definitiva durant el segle XIX.

El estamento militar, además de hacerse cargo de la defensa exterior del Estado y de hacer frente a las situaciones de crisis interna, supervisó la vida cotidiana en las poblaciones, sometiéndola a su constante dirección.¹¹⁴

Es té constància que, en els segles XVII i XVIII, en algunes localitats europees on l'incendi va representar un risc molt elevat per al conjunt de la població, l'exèrcit va arribar a utilitzar l'artilleria per accelerar el procés d'enderroc i aturar així la possibilitat de propagació del foc. Literalment ensorrar un edifici, o més, a canonades.¹¹⁵ Afortunadament, no s'ha trobat que una actuació d'aquestes característiques es produís a Lleida, però van ser nombrosos els casos on l'exèrcit establert a la ciutat realitzava tasques d'ajut a la població o als homes del gremi de la construcció, si la necessitat d'extinció ho requeria. Una carta dirigida al Baró de Maials n'és un exemple ben explícit:

Una de las cartas de Ud. me informa la desgracia del fuego que acaeció en una casa de esa ciudad la noche del mismo día y que se logró apagar con dos horas gracias al celo de Ud. y a su imitación el de los demás oficiales del Estado Mayor, tropas Reg. y vecinos habiendo tomado todas las medidas convenientes para precaver que volviese a encenderse . Siento el motivo y doy a Ud. y a todos las gracias que corresponden en cuya vida guarde Dios felices años.
Barcelona, 19 Agosto 1763. Marqués de la Mina.¹¹⁶

La professionalitat dels soldats i dels seus comanaments a l'hora d'extingir els incendis, però, no sempre va ser la més adient. La intervenció portada a terme el dia 9 de març de l'any 1753 en un petit foc desfermat a la casa del mossèn Millares, i ràpidament sufocat pels veïns, no va resultar, segons el següent testimoni, massa encertada.

Mes suceí que los soldados quan sentiren tocà a foch isqueren del quartel una gran caterva ab les bayonetas en los fusells y arribant a la casa veyent la molta gent que habia acudit a apagar lo foch, comensaren a cops de fusells a la gent sens dir res y ne atropellaren molts, entre ells a Don Jaume Gomà lo tiraren per terra y perdé lo barret y la perruca, la que no se trobà mes, y a Don Joan de Tapies li donaren tan gran cop de fusell que lo llansaren per terra y li trencaren lo cap, y luego que hagueren fet lo mal sen tornaren en lo quartel.¹¹⁷

---

¹¹³ Unitat militar de intervenció en emergències i protecció civil que complementa els serveis d'emergència d'altres administracions. <http://www.ume.mde.es> [14/07/2017]

¹¹⁴ J. REQUENA HIDALGO, *Policia y desarrollo urbano en la Ciudad contemporanea*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2013, p. 106.

¹¹⁵ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 18.

¹¹⁶ AML Fons Municipal, *Cartuari de l'any 1763*, reg. 908, f. 434.

¹¹⁷ A. PRIM I TARRAGÓ, *Cosas viejas de Lérida...*, p. 225.

En qualsevol cas, però, ambdós casos explicats confirmen la participació de l'exèrcit en les tasques d'extinció dels incendis que es desencadenaven a la ciutat de Lleida, una realitat que va persistir, com constata el següent text, fins a principis del segle xx.

El señor Simón hace constar el comportamiento ejemplar de algunos soldados de la guarnición en el incendio últimamente ocurrido en la barriada de Cap-Pont, y propone que se oficien sentidas gracias al Sr coronel del regimiento.¹¹⁸

4.2.4. Les competències de l'Església

El paper que va jugar l'Església vers els incendis urbans no va estar en relació a les vessants pràctiques de extinció, sinó en l'àmbit de les dissertacions teòriques que va desenvolupar la congregació sobre l'assumpte al llarg de l'Edat Mitjana i l'Època Moderna, i que són bàsiques per entendre el context anterior a la formació de la companyia. En aquest mateix sentit, cal fer esment que l'emergència per incendi va tenir un pes molt rellevant en el comportament de la societat, sobretot, per les repercussions negatives que podia ocasionar i la por que generava al conjunt de la ciutadania. Aquest fet va comportar, tal i com ha estat analitzat anteriorment, que en la seva extinció s'hi impliqués la pràctica totalitat de la població civil i l'estament militar.

L'Església, per la seva banda, immersa en el llarg procés de legitimació del poder que va dur a terme durant el període Medieval i en Època Moderna, va intentar influir en tots els aspectes de la vida de les persones, també quan succeïen emergències socials provocades per algun incident. Així, la religió va estar involucrada en l'extinció dels incendis des de la (seva) perspectiva "espiritual" difonent un missatge a la seva conveniència que li permetia construir un discurs per a donar una explicació de les desgràcies que succeïen i el perquè i com es resolien.

El paper que exercia l'Església en el control social no era menor. Des del púlpit, es propagaven gran part dels principis i de les normes de comportament que regien la societat. [...] L'Església creava opinió.¹¹⁹

L'estament eclesiàstic defensava que les desgràcies succeïen per la voluntat de Déu, que res podia passar sense que el Totpoderós, en la seva providència, ho consentís. I la justificació de la raó per la qual passava era perquè el poble, la ciutat o la gent havia caigut en el pecat, ells i ningú més n'eren els culpables, i l'única manera de ser perdonats era mitjançant la pregària. Al mateix temps, però, la resolució de la catàstrofe venia donada pel mateix Déu i la seva gràcia, donant així el missatge que la voluntat de l'home era insignificant en comparació a la voluntat divina, la qual ells deien representar a la terra: «*Is nothing but the hand of God, working by causes and for causes that we know not*».¹²⁰ Com es veurà a través dels següents exemples,

¹¹⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1911, reg. 1788, f. 58.

¹¹⁹ A. PASSOLA, *Història de Lleida. El segle xvii*. Volum 5, Pagès editors, Lleida, 2004, pp. 212 i 213.

¹²⁰ K. THOMAS, *Religion and the decline of magic*, Penguin books, New York, 1973, p. 91.

Lleida també va estar immersa en aquest discurs que es va estendre arreu d'Europa i va estar present al continent durant un llarg període de temps. El primer, de l'any 1622, diu així:

Notícia número 7 “Sobre ensenyansa y Sanitat Pública” Incendis¹²¹, Incendi en les botges y cuihs de la casa de Mossen Corrià al cap pont, crema tota la casa. Se porta desde Sant Joan lo Santíssim, se colocà en un altar y se apagà lo foch =en 1622= vide llibre en quart de pergamí descusit.¹²²

El segon cas té lloc l'any 1782 i es refereix a un incendi a la Catedral nova de Lleida, poc temps després de la seva inauguració:

Que en el dia doze de los corrientes, a las tres horas de la mañana a poca diferencia se notó un incendio en dicha Iglesia Cathedral, y en el Retablo mayor que se acabava de construir, haviendo prendido también en las estatuas de los quatro Doctores de la Iglesia que se hallavan colocadas en las pechinas de los quatro Arcos torales junto a la cúpula haviendo derruido ya el ardor, o rebervero del fuego parte de las molduras de la cara de los dos horganos mayores, y con esto de dictamen de dicho relatante Dn. Lorenzo Pérez de Castro para sofocar el fuego con la densitud del humo, según reglas de buena física se resolvió cerrar todas las puertas, con lo que mediante la misericordia de Dios, se logró que no tomo más cuerpo el incendio, no haviendo este ocasionado más daño que la de destruir enteramente el dicho retablo mayor, las estatuas expresadas de los doctores de la Iglesia y parte de los mencionados horganos, calcinarse parte del rotundo del presbiterio, dos o tres bobedas y todo el aparejo del blanqueado del resto de la Iglesia, haviendo también por efecto del humo obscurecido la mayor parte del dorado de los retablos [...] he tenido mucha complacencia en la prontitud, y celo con que ese Ayuntamiento, vecinos, y artesanos concurrieron a impedir maiores daños ¹²³

Tal i com s'ha explicat amb anterioritat i segons mostren els exemples, en la mentalitat de l'època, la raó estava supeditada a la fe i la voluntat i el poder de Déu estaven per sobre de qualsevol teoria científica. Així, en el primer text, el foc es va apagar perquè es portà el Santíssim al lloc del sinistre, fet el qual vol mostrar el poder de la divinitat en tota la seva esplendor, en forma tal que es podria considerar com un miracle. A més, en opinió de Prim i Tarragó, aquest era un procediment habitual.

[...] la única providencia que se tomaba de carácter público u oficial en casos tales, era llevar de la Parroquia respectiva el Santísimo Sacramento al lugar del siniestro y colocarlo en un altar improvisado, frente al edificio que estaba ardiendo.¹²⁴

---

¹²¹ Una observació apart en la qual cal fixar-nos és en el títol, *Notícia número 7 “Sobre ensenyansa y Sanitat Pública” Incendis*, on podem observar que ja en aquell període els incendis eren tractats com un assumpte relacionat amb la sanitat pública i que ens reafirma en la idea que, com veurem sovint en aquesta tesi, són dos elements que estan estretament relacionats.

¹²² AML Fons Municipal, Índex de las noticias y assumptos de este libro, any 1622, reg. 1405, f. 83.

¹²³ AML Fons Municipal, *Llibre de proposicions, deliberacions i acords de l'Ajuntament*, anys 1781-82, reg. 504, f. 96.

¹²⁴ A. PRIM I TARRAGÓ, *Cosas viejas de Lérida...*, p. 224.

En ambdós exemples, es fa palès que es tenien coneixements de la teoria del foc,¹²⁵ sobretot en el cas de la Catedral, tot i que es van camuflar sota el mantell de la religió i del poder de Deu. Durant el segle XVII, va avançar la revolució científica, que va comportar un canvi de paradigma en l'explicació dels fenòmens que s'observaven en la natura, on els dogmes de fe deixaven pas, de manera gradual, a una nova època d'interpretació científica. Per aquesta raó, en tots dos exemples trobem, per una banda, el missatge religiós i tradicional "d'obligada redacció", i per l'altra, una incipient informació científica que sorgeix en resposta al debat ciència/religió que resultava dels nous temps. Fixant-nos en els casos esmentats, podem deduir que en el primer exemple el foc es va extingir no perquè aparegués el santíssim, sinó perquè es va acabar el combustible, i la teoria del foc explica que sense combustible no hi pot haver combustió. En el cas de l'incendi de la Catedral, s'esmenta la «*misericòrdia de Dios*» però també «*segun reglas de buena física*»; aquesta darrera oració fa referència a què, en el moment que van tancar les portes, van tallar l'aportació d'oxigen (comburent) i, per tant, es va impedir la combustió, un altre element determinant de la teoria del foc. Així, s'observa de forma clara que en tots dos casos la perspectiva científica hi va ser present.

L'anàlisi dels capítols anteriors respon, en relació a les tasques d'extinció dels incendis, a les atribucions corresponents a la ciutadania. Per altra banda, la pròpia ciutat de Lleida presentava unes particularitats que condicionaven, en part, el tipus de sinistre que s'hi desfermava. Aquestes eren dues: les activitats econòmiques desenvolupades i la composició urbana de la ciutat, dos matèries que seran analitzades en els apartats següents.

4.2.5. Lleida, una ciutat agrària

Les diferents activitats econòmiques que es desenvolupen a les ciutats tenen uns riscos associats d'incendi que afecten la seguretat dels seus habitants, un fet que obliga les autoritats pertinents a promoure tan mesures preventives, com aquelles relatives a la pròpia extinció dels focs. Una clara mostra en aquest sentit van ser les ordenacions municipals de Lleida de l'any 1559, que expressament prohibien el fet de deixar els forns emprats per ferrers i altres artesans encesos durant la nit.

---

¹²⁵ Teoria de foc: Per tal de poder encendre un foc (reacció química de la combustió) és necessari aplicar una quantitat de calor suficient a un material i que sempre hi hagi oxigen. Quan aquest calor fa pujar suficientment la temperatura del material, entrarà en combustió, es a dir, cremarà. Si posem per exemple la fusta com el material abans citat, aquesta té que arribar a una temperatura d'uns 300 graus centígrads per poder iniciar el procés de combustió. Aquest procés és el que anomenem reacció de la combustió, definit químicament com una oxidació ràpida, que incorpora tres elements bàsics: combustible, oxigen i calor. Aquests tres elements formen els costats del famós triangle del foc. Els tres elements sempre tenen que estar presents i combinats correctament per a què la combustió sigui un fet. Ha d'haver combustible per cremar, aire per dotar d'oxigen la flama i, per últim, calor per poder iniciar i donar continuïtat al procés de combustió. Si falta un dels costats del triangle no es produirà el foc. Institut de seguretat pública de Catalunya, Generalitat de Catalunya: http://interior.gencat.cat/web/contenut/home/030_arees_dactuacio/bombers/acces_al_cas_de_bombers/convocatories/Bombers_voluntaris_2016/Temari-total.pdf [04/07/2017]

De no dexar foch en lo fornal Ítem es ordenat que ningun ferrer ne persona altra que de foch usi ab fornal no fos dexar lo fornal ab foch ensès en la nit ans aga apagar aquell sots ban de sinch sous¹²⁶

Per altra banda, l'agricultura ha estat el fonamental mode de subsistència dels pobladors de Lleida. En Època Medieval i Moderna, el conreu més important de la població va ser el cereal, que ocupava grans extensions de terreny, formava part de l'aliment bàsic de la majoria de la ciutadania i era producte principal d'exportació cap a altres territoris. «Lleida es va anar consolidant com un graner imprescindible per als seus veïns». ¹²⁷ Les quantitats d'aquest producte devien ser doncs considerables, això no obstant, també es cultivaven, a més petita escala, «vinyes, hortalisses, llegums, fruiters, cànem i, al final de segle, algunes moreres». ¹²⁸ Una ciutat dedicada a l'agricultura tenia uns perills d'incendi determinats pel tipus de producte i per la pròpia activitat que se'n realitzava, principalment l'assecament i l'emmagatzematge, estadi aquest últim en el qual el cereal pot generar una autocombustió. ¹²⁹ Era necessària doncs, una adaptació a la realitat de la ciutat des d'aquest àmbit:

Mes fonch proposat que de estar les cases plenes de palla i tenir los soguers ses cases plenes de cànem se poden seguir semblants i majors incendis que los que succehir estes nits pasades en les cases de la plaça. Se propose a V per a que delivere lo expedient se haura de pendrer per a evitar semblents dediches que lo que Vs deliberaran se posará en execució.

Acorda i delibera dit molt ilustre Concell General que la ciutat face fabricar dos o tres Ximigues grans¹³⁰ per apagar lo foch que estiguen guardades en casa la ciutat i que los trompetes en continent serán avisats toquen a foch per tota la ciutat en pena de perdre lo salari d'aquell any i los senyors pahers hagen de acudir hi i assistir hi fins a que serán apagat lo foch i que tots los Mestres de cases i fusters en continent se tocará a foch hagen de acudir ab destrals i altres instruments en pena de 25 lliures i que se-ls done a cada hus del comú de la ciutat per sons treball un real de vuit de nit i un real de quatre de dia de jornal i per a que se previngue que no succehesquen semblants casos que tots los de la ciutat hagen de fer llimpiar les ximinehes de ses cases dos vegades lo any en pena de tres lliures i que lo almustasaf ne fase averiguacia i que ningú pugue tenir en les angorfes de ses cases en part de pas canems ni palla i los que ho tenen que ho tregen dins tres dies en pena de deu lliures i si succehira algún incendi per causa de palla ho canem que s'encendrà en part perillosa estigue

---

¹²⁶ AML, "Capítols y ordinacions dels officis y altres arts. Ferres y menescals", dins *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida ("Epilogacio ordinacionum civitatis Ilerde")*, 7 d'Abril de 1559, Secció Manuscrits, Reg. 13, p. LX.

¹²⁷ M. J. VILALTA, *Història de Lleida. El segle XVI*. Volum 4, Pagès editors, Lleida, 2003, p. 38.

¹²⁸ A. PASSOLA, *Història de Lleida. El segle XVII...*, p. 318.

¹²⁹ L'emmagatzematge del cereal en condicions inadequades de temperatura, humitat o dissipació tèrmica pot provocar una fermentació (oxidació bacteriana) que ocasiona un gradual escalfament del producte i al cap d'entre dos i sis setmanes la combustió espontània d'aquest. APPERT, J.; *Almacenamiento de granos y semillas alimenticios*, Emisferio Sur, Buenos Aires, 1993, p. 17

¹³⁰ Les xeringues grans eren com les anteriors ja explicades, però de majors dimensions i col·locades sobre carros per al seu transport.

obligat lo que ho tindrà en la tal part perillosa a pagar tots los danys i que als Mestres de cases i fusters que han assistit a apagar lo foch que se encengue en la plaça lo dia [...] del corrent los done la ciutat un real de vuit a cada un i que sihen castigats los que no acudiren.¹³¹

Aquest text proporciona informació molt diversa i ajuda a entendre el funcionament de la ciutat des de la prevenció d'un episodi de foc on el vegetal hi va tenir un paper força determinant. Les mesures promulgades per l'autoritat però, es van redactar just després de cremar un nombre indeterminat de "cases de la plaça" i no es coneix quantes d'aquestes propostes es van acabar duent a terme; tot i així, les més destacades són la construcció de xeringues, la intervenció dels trompetes de tocar a foc i el compliment de diversa normativa.

La construcció de les "xeringues grans" –que s'havien de guardar a l'Ajuntament– per impulsar aigua implicava, per una banda, que la ciutat havia de fer una despesa econòmica relativament important, i, per l'altra, que hi havia algun ferrer a la ciutat que en coneixia el funcionament i que tenia les habilitats necessàries per a fabricar-les. Malauradament, no s'ha realitzat cap troballa arqueològica que ens permeti conèixer com eren aquestes xeringues o que ens confirmi si aquells que lluitaven contra el foc en van arribar a tenir a disposició.

Per altra banda, la utilització tradicional de la trompeta a l'Edat Mitjana servia per a transmetre les ordres necessàries entre els comanaments i la tropa en el camp de batalla; amb el pas del temps, però, es va començar a emprar amb finalitats de caire civil, com ara, advertir la població dels diferents esdeveniments que afectaven la ciutat, un dels quals, l'incendi. Els avisos d'alarma per foc han estat fonamentals a l'hora d'evitar desgràcies personals perquè han permès l'evacuació de les persones que s'haguessin pogut veure afectades pel sinistre, i perquè l'efectivitat d'extinció augmenta a mesura que disminueix el temps de resposta; es pot afirmar, a més, que els inicis de la majoria de focs són de petites dimensions i per tant fàcils d'apagar si l'avis és ràpid. A Lleida, com s'estudiarà en el capítol sisè, altres mètodes de comunicar l'alarma d'incendi a banda de les trompetes van ser mitjançant el repic de campanes des de la Catedral nova (finalitzada el 1781) i des de les parròquies dels barris o districtes; i ja a principis del segle XIX, amb la figura del vigilant nocturn o sereno. Els avisos també servien per donar la senyal d'alerta als responsables polítics de la ciutat, que havien de ser presents al lloc del sinistre fins que el foc quedés controlat ja que, com a màxims representants del consistori, tenien l'obligació i la responsabilitat de realitzar les tasques de coordinació de d'extinció.

Per últim, a banda de l'obligació de mestres d'obres i fusters d'acudir al sinistre –assumpte tractat en l'apartat 4.2.2– el text destacava la prohibició d'aplegar productes agrícoles a la ciutat per tal d'evitar els problemes ja esmentats derivats de l'emmagatzematge. Era de gran importància, a més, el fet de netejar les xemeneies

¹³¹ AML Fons Municipal, *Llibre de consells generals*, any 1697, reg. 455, f. 67.

—malauradament, no s'ha trobat cap document en referència a la figura de l'escura-xemeneies— atès que l'estalzi acumulat podia inflamar-se i generar un incendi que podia ser de grans dimensions si, com succeïa en les construccions antigues, el contorn o les estructures properes a la xemeneia (bàsicament bigues i jàsseres) eren de fusta. En qualsevol cas, ambdues mesures —l'emmagatzematge de les collites i la neteja del sutge— van respondre a una normativa de caràcter urbà que mostrava la preocupació de les autoritats pels perills que podien afectar a la ciutat i que van marcar un primer esglaó en la política urbanística que va impulsar el consistori durant el segle XVIII i que serà analitzada en el proper apartat 4.2.6.

A més, cal afegir que els incendis relacionats amb l'emmagatzematge de productes agrícoles dins de la ciutat no va ser un fenomen exclusiu de les èpoques Medieval i Moderna, sinó que també ho van ser en períodes més recents. Ho mostra un article de premsa de l'any 1925 on apareix una notícia que es fa ressò de la magnitud del problema que suposava l'acumulació de determinats productes agraris.

Recordando otro incendio en la misma casa hace ya bastante tiempo. Y recordamos que, servía también lo mismo que hoy, de almacenaje de forrajes [...] lo peligroso que puede resultar tener dentro de la población tales almacenajes.¹³²

Les polítiques urbanístiques impulsades per les autoritats locals en relació amb l'emplaçament dels graners de farratge i altres productes agrícoles van ser, sobretot a partir de la segona meitat del segle XX, les responsables de la gradual desaparició d'aquest tipus de construccions de les àrees destinades a l'habitatge dins de la ciutat.

4.2.6. L'ordenació de Lleida al segle XVIII

Durant el segle XVIII, l'Ajuntament de Lleida va iniciar un conjunt de mesures que intentaven reduir el nombre d'incendis i posar remei als problemes de salubritat i manca d'espai a la ciutat. Amb aquest propòsit, es van impulsar polítiques higienistes i urbanístiques que, tot i no ser de gran envergadura, van significar el preludi en la transformació urbana a més gran escala esdevinguda a partir de la segona meitat del segle XIX.

L'Ajuntament va dur a terme una tasca de previsió i de promoció del creixement urbà per mitjà de la prestació de sòl, la presentació de plans urbanístics davant les autoritats centrals i la creació d'infraestructures com la portada d'aigua, la construcció de fonts, la millora del paviment, l'alineament d'alguns carrers, l'exemple de les places, la reorganització dels mercats i la promulgació de diferents mesures higièniques i d'urbanitat.¹³³

Per altra banda, es van publicar bans dirigits als habitants de Lleida alertant sobre la manca de manteniment i neteja del sutge de les xemeneies, un fet que resultava determinant en el desencadenament d'incendis a la ciutat. Així, les juntes municipals

¹³² *Diario de Lérida*, 30 d'agost del 1925, núm. 13.819, s. p.

¹³³ R. FERNÁNDEZ, *Història de Lleida, El segle XVIII*, Pagès editors, Lleida, 2003, p. 124.

de l'any 1730 feien esment del problema de l'estalzi acumulat en nombroses edificacions de la població.

[...] cerca de prenderse fuego por razón de no tener los particulares de la misma ciudad con la debida limpieza las chimeneas de sus casas... Delibera V.S por aclamación que para precaver los daños de prenderse fuego que expresa la propuesta, siempre y cuando proviniere este daño por razón de prenderse en las chimeneas de las casas de la Ciudad, se multen los que las habitasen en diez libras Barcelona por cada vez que se experimentase este desorden. Y que por medio de público bando se notifique a todos esta deliberación, a fin de que en virtud de ella todos y cada uno de los habitantes de las casas de la ciudad cuiden mejor que hasta ahora de la limpieza de sus chimeneas [...]¹³⁴

De fet, aquesta era una problemàtica molt comú també en altres ciutats peninsulars. «[...] *los motivos que ocasionaban tantos incendios eran entre otros, la acumulación del hollín de las chimeneas [...]*»¹³⁵ Les xemeneies, però, no eren l'únic element que requeria de neteges constants a Lleida. Es conserven diversos bans i pregons del segle XVIII que il·lustraven sobre els escassos nivells de salubritat que patia la ciutat i que eren causa d'infinitat de malalties que afectaven, en major o menor mesura, el conjunt de la població. I pel que llegim, eren del tot necessaris: «*Mando que persona que labe ropas ni otra cosa en charcos o en aguas [embalradas], que no sea agua corriente, baxo la pena de 3 sueldos.*»¹³⁶ O un altre igualment revelador: «*Que no se echen aguas ni otras inmundicias por las ventanas*»¹³⁷.

S'ha de remarcar, a més, que l'arribada a Lleida d'immigrants provinents de l'Aragó i d'algunes comarques veïnes i l'absència de conflictes bèl·lics, –van passar gairebé cent anys des de la fi de la Guerra de Successió l'any 1714 fins a l'inici de la Guerra del Francès el 1810– van ocasionar un període de notable creixement demogràfic durant pràcticament la totalitat del segle XVIII.¹³⁸ Tot i això, autoritats i serveis mèdics, si bé no s'havien d'enfrontar amb les baixes provocades per les guerres, havien de lluitar contra les epidèmies, raó per la qual, totes aquelles mesures dirigides a l'ordenament higiènic van esdevenir molt necessàries per a la ciutat.

Para precaver en lo posible a esta Ciudad de las enfermedades, que en otros años ha sufrido, con motivo de los excesivos calores, y procurar por todos medios la salud publica y bien estar de sus vecinos, ordeno y mando [...] a las 6 de la mañana y a las 6 de la tarde se rieguen las calles de esta Ciudad.¹³⁹

---

¹³⁴ AML Fons Municipal, *Proposicions, deliberacions i acords de l'ajuntament. Anys 1728-1733*, reg. 479, f. 157.

¹³⁵ J.C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, p. 62.

¹³⁶ AML Fons municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1787, reg. 509, f. 92.

¹³⁷ AML Fons municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1788, reg. 510, f. 45.

¹³⁸ R. FERNÁNDEZ, *Història de Lleida. El segle XVIII...*, p. 117.

¹³⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1787, reg. 509, f. 223.

A la manca de salubritat s'hi afegia l'atapeïment de la població, puix que la ciutat estava envoltada de muralles que limitaven el seu creixement. Així, la falta d'espai per a la construcció de nous habitatges era una realitat i, quan apareixia l'oportunitat d'edificar, proliferaven les cases de pèssima qualitat.¹⁴⁰ A més a més, la planificació urbana no havia pràcticament evolucionat i els carrers continuaven sent estrets i molt sovint es trobaven en mal estat, sobretot els dies de pluja. En tot, els projectes urbanitzadors com la restauració d'edificis públics, la construcció de clavegueres o l'empedrat de les vies públiques més transitades eren de difícil execució, ja fos per la manca de pressupost de l'Ajuntament o per la lentitud del *Real Consejo de Castilla* en aprovar-los.¹⁴¹ No és estrany, doncs, que paral·lelament a les mesures higièniques també se n'endeguessin d'altres de caire urbanístic, encara que fossin de les més elementals:

Se hace notable el abuso con que se procede en esta Ciudad: Pues sin embargo de las repetidas órdenes que sobre el particular se han publicado y en su desprecio, se ven muy a menudo las calles y plazas públicas llenas de embarazos y cabalgaduras que imposibilitan el libre tránsito de las gentes, las exponen a indeseables desgracias [...] Manda a todos los vecinos de esta ciudad sin la menor demora, bajo la pena de tres libras Bar^a saquen o manden sacar los estiércoles, piedras, tierra, maderos, troncos, carros y todo género de embarazo de las referidas calles y plazas.¹⁴²

Aquest darrer escrit feia palesa la connexió existent, ja en aquell moment, entre les mesures dirigides a millorar la salubritat i aquelles que tenien a veure amb l'ordenació de l'espai urbà, formant així un entrellat necessari per a l'òptim funcionament de la ciutat. La relació entre les esmentades dues polítiques socials, juntament, ja al segle XIX, amb l'impuls de la seguretat pública, va ser una qüestió cabdal en el desenvolupament de Lleida –i que serà analitzada en diferents capítols d'aquesta investigació.–

A la darrerria del segle XVIII, el personatge que més es va involucrar a l'hora de cercar solucions a les carències higièniques i urbanístiques que patia la ciutat de Lleida va ser Lluís de Blondel de Drouhot i Dávalos (1728-1797), mariscal de camp de l'exercit espanyol i alcalde major de Lleida des del maig del 1786 fins al mateix mes de l'any 1794. Va endegar la construcció, a la vora del riu, del que es coneix com la Banqueta –en l'actualitat Avinguda Blondel– que proporcionava, per una banda, un mur de protecció a la part baixa de la ciutat en cas de riuada i, per l'altra, un nou recorregut de la carretera que unia Madrid i Barcelona que evitava els estrets carrers de l'interior de la ciutat. Per poder solucionar els problemes de sobre-ocupació d'habitatges derivats de la falta d'espai per viure, es van construir fins a 145 cases a la plaça dels Gramàtics i a les zones de la parròquia de Magdalena i Boters, àrees

---

¹⁴⁰ L. PLA, A. SERRANO, *La societat de Lleida al Set-cents*, Pagès editors, Lleida, 1995, p. 49.

¹⁴¹ J. LLADONOSA I PUJOL, *Lérida moderna. Época de los Borbones*, Dilagro edicions, Lleida, 1980, p. 136.

¹⁴² AML Fons Municipal, *Papers diversos*, Reg. 706, any 1777, f. 25.

que havien estat excloses de contenir edificacions per motius d'estratègia militar. Altres obres de gran repercussió social impulsades per Blondel van ser la millora del sistema de clavegueram i la construcció del dipòsit del Pla de l'Aigua, una enorme obra que s'abastia de la sèquia de Vallcalent i proveïa d'aigua a la ciutat mitjançant cinc fonts públiques que el mateix corregidor va manar construir: al carrer Cavallers, al carrer de la Palma i a les places de l'Ereta, Sant Joan i de Sant Francesc. Aquests nous brolladors s'unien al de Boters, que existia des del 1730 i altres que van ser erigits amb posteritat.¹⁴³

L'arribada de l'aigua a les diverses fonts disseminades per la ciutat va suposar una millora substancial en la qualitat de vida dels habitants de Lleida i es va portar a terme en un context d'impuls de mesures higienistes que Carles III va voler implantar arreu del territori espanyol.¹⁴⁴ Oferia, a més, una solució a determinades indústries artesanals que necessitaven l'aigua per a poder-se desenvolupar.¹⁴⁵ Abans de la finalització d'aquest projecte, els punts d'abastiment d'aigua fiables per a l'extinció d'incendis eren les fonts i pous de període medieval abans esmentats, els rius Noguera i Segre i la sèquia de Vallcalent, fet que implicava, si el foc es produïa lluny d'aquests indrets, una dificultat afegida a les tasques de sufocació. Així, les noves fonts van propiciar més eficiència a l'hora de fer front als incendis, pel simple fet que qualsevol focus d'ignició estava més proper a l'agent extintor, per tant es millorava el temps de reacció i, a més a més, es reduïa la quantitat de persones necessàries per al transport de l'aigua des de la font fins al lloc del sinistre.

4.3. Dos grans sinistres antics

Amb tota probabilitat, abans de la implantació de la companyia de bombers, Lleida va patir nombrosos incendis que devien afectar en major o menor mesura diverses àrees de la població. La investigació arxivística, però, només ha permès conèixer, de forma extensa, dos grans sinistres que, per la seva transcendència, van resultar molt desgraciats per a la ciutat. La informació que aporten els documents ajuda a comprendre com es van desenvolupar, com es van afrontar i les repercussions que van tenir per a la ciutat i els seus habitants.

4.3.1. L'incendi de l'hostal de La Barca (1787)

La nit del 21 de maig de 1787¹⁴⁶, al voltant de dos quarts de dotze de la nit, es va declarar un incendi a l'hostal que hi havia a la plaça Sant Francesc. La informació

---

¹⁴³ J. LLADONOSA I PUJOL, *Lérida moderna. Época de los Borbones...*, pp. 147-152 i R. FERNÁNDEZ, *Història de Lleida...*, pp. 133-145.

¹⁴⁴ R. FERNÁNDEZ, *Història de Lleida...*, p. 133.

¹⁴⁵ Ajuntament de Lleida, www.museudelaiquadelleida.cat www.patrimonihidroelectric.com [06/06/2018]

¹⁴⁶ Tan al llibre *Lérida Moderna. Época de los Borbones* de J. LLADONOSA com al *Història de Lleida. El segle XVIII* de R. FERNÁNDEZ s'esmenta que l'incendi va tenir lloc l'any 1786. Aquesta és una data transcrita de manera incorrecta, ja que les actes de l'ajuntament el situen a l'any 1787.

que ha arribat fins dia d'avui parla de flames de grans dimensions que s'estenien per tot l'edifici «*Al poco rato ardía por todas partes, de lo mas alto a lo mas baixo*»¹⁴⁷ que van provocar la mort de tres persones: el fill de l'hostaler, de només 14 anys, un caporal del cos de guàrdia d'infanteria i el criat del segon tinent del mateix cos.¹⁴⁸ En aquesta mateixa acta trobem que es van haver de pagar 130 càntirs «*a razón de tres sueldos cada uno*» al terrissaire Pablo Roure i se'n va ordenar la construcció de 500 més amb la marca de la ciutat a dos terrissaires del Pla dels Gramàtics. A més, s'informava que el regidor Juan de Tàpies havia de parlar amb els majorals dels gremis de paletes i fusters per tal d'esbrinar quins dels seus membres no van acudir al sinistre. Malauradament, no s'ha trobat més informació addicional al respecte, per tant no s'ha pogut conèixer qui va deixar d'acudir a l'incendi i quines van ser les conseqüències d'haver desobeït les pertinents directives municipals.

Andres Pamies, Maestro Carpintero, Joseph Bicardi, Miguel Llopis, y Pedro Cellés, maestros Albañiles trabajaron con tanto ardor en cortar el incendio del Meson de S Francisco [...] la intrepidez con que los 3 primeros sujetos se arrojaron entre las mismas llamas para contenerlas, cortando los texados de las casas contiguas al Meson y a la acertada conducta de Sellés, que dirigió todas las operaciones de sus compañeros. Viendo muy debido el premio a los que en iguales urgencias acreditan su valor y deseos de servir a la causa publica, tanto por la justicia que lo exige como por la emulación que este excita en otros en iguales urgencias, se ha ventilado en ese Ayunto cual debía ser la recompensa mas proporcionada a estas miras. Entre todas las propuestas se considera por mas equitativa y oportuna la excepción del tributo personal a los quatro maestros referidos; y para conseguir essa gracia se ha acordado solicitar la aprobación de V.S en la inteligencia de que hay alguna cantidad sobrante de este ramo.

Sr Baron de la Linde.¹⁴⁹

En el text anterior, s'observa que els "bombers" van contenir les flames «*cortando los texados (sostres) de las casas contiguas al Mesón*» és a dir, intentant aïllar el foc de tal manera que només es produís afectació en l'edifici incendiat i així evitar la propagació a altres immobles, tal i com s'ha explicat en l'apartat 4.2.2. Paletes i fusters, a canvi de l'exempció del «*tributo personal*» (el cadastre) van realitzar tasques d'extinció d'enorme dificultat, tal i com es recull en el llibre *El Marqués de Blondel y la Ciudad de Lérida*¹⁵⁰, on es parla de flames de gran alçada i molta quantitat de fum. Altres revelacions del mateix llibre corroboren les observacions ja exposades sobre el mode d'afrontar les emergències tant en època Medieval com en la Moderna: així trobem que acudien veïns amb càntirs d'aigua que «*iban de mano*

¹⁴⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1787, reg. 509, f. 243.

¹⁴⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1787, reg. 509, f. 243.

¹⁴⁹ AML Fons Municipal, Cartuari de 1787, dins *Llibre d'actes del Ple*, reg. 509, f. 256.

¹⁵⁰ J. M. ÁLVAREZ PALLÁS, *El Marqués de Blondel y la Ciudad de Lérida*, Artes gráficas Ilerda – P. Guimet, Lleida, 1948, pp. 21-23.

en mano para lanzar agua al edificio» i regidors de l'Ajuntament que realitzaven tasques (teòricament) d'organització i gestió.

Segons J. Lladonosa,¹⁵¹ arran d'aquest incendi, es va iniciar un «*servicio de protección contra incendios*», malgrat que l'autor no assenyala cap referència bibliogràfica ni arxivística que ens proporcioni més informació al respecte. La recerca a les fons que sustenten aquesta tesi no ha proporcionat cap tipus de notícia a propòsit d'aquesta qüestió i, per tant, no podem afirmar que s'endegués cap companyia de bombers dedicats a l'extinció d'incendis a partir d'aquell succés. L'autor potser feia referència a algun tipus d'informació ara desapareguda de diferents mesures de prevenció o bé d'uns primers esborranys per impulsar un servei que mai no es van arribar a formalitzar. Un fet similar va passar en l'època del governador José de Heredia i Velarde (1751-1814) que va exercir les seves funcions a Lleida entre el 1798 i el 1808. En el llibre *Lérida moderna. Época de los Borbones* de J. Lladonosa, l'autor explica que, en l'acta del dos d'agost del 1801, hi apareix:

[...] *una bomba con manga, sobre ruedas. Consta su eficacia al decir que extingui el fuego con la misma rapidez que las que usaban las embarcaciones de la armada española.*¹⁵²

Malauradament, a dia d'avui, les actes a les quals fa referència l'autor no existeixen o no se'n sap l'emplaçament, i, per tant, no es poden fer les comprovacions que permetrien esvaïr els dubtes. No obstant i tal i com succeeix en el cas anterior, no hi ha una continuïtat informativa que parli d'una bomba d'aquestes característiques en cap altre document que permeti establir una anàlisi comparativa per tal d'obtenir revelacions addicionals.

4.3.2. L'explosió del polvorí de la Suda (1812)

Todos recordamos con dolor las desgracias que ocurrieron en el año 12 a motivo de haberse volado el edificio en el que hallaba depositada una considerable porción de pólvora, reduciendo a no pocos ciudadanos a una eterna miseria.¹⁵³

Havien transcorregut gairebé 30 anys des de l'explosió¹⁵⁴ del polvorí situat a la Suda, al turó de la Seu Vella, però Lleida seguia recordant l'enorme desgràcia que va

---

¹⁵¹ J. LLADONOSA I PUJOL, *Lérida moderna. Época de los Borbones...*, p. 151 i J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida...*, p. 284.

¹⁵² J. LLADONOSA I PUJOL, *Lérida moderna. Época de los Borbones...*, p. 163.

¹⁵³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1840-41, regà. 1720, f. 174 i 175.

¹⁵⁴ Tipus d'explosions: L'explosió física és la que provoca un recipient que es trenca perquè no pot suportar la pressió interna. Un exemple seria un pneumàtic de cotxe que rebenta a gran velocitat. La deflagració és una combustió molt ràpida d'un gas, vapor o pols amb un front de flama de velocitat entre 1 i 5 m/s, sempre subsònica. La detonació és la combustió molt ràpida (1000 m/s) d'una substància que provoca una ona de xoc esfèrica, supersònica i sovint un cràter. Exemples serien explosius militars o d'ús de pedreres. Veure: J. SANS, (coord.); *La investigació d'incendis i explosions*, Institut de Seguretat Pública de Catalunya, Mollet del Vallès, 2010, p. 24.

causar la xifra de més de 200 morts a la ciutat com a conseqüència de la destrucció d'un gran nombre d'habitatges situats, principalment, al barri de Magdalena.

L'any 1812 Lleida estava ocupada per l'exercit de Napoleó en el context del conflicte bèl·lic que va enfrontar Espanya i França entre els anys 1808 i 1814, la Guerra del Francès. Des de l'inici de les hostilitats entre ambdós països, les elits lleidatanes es van posicionar al costat de Ferran VII i en contra de l'invasor, acusat d'estendre idees anticlericals i liberals contràries a la tradició de l'Antic Règim. Els aldarulls i conflictes a la ciutat van ser constants, el més destacat dels quals va ser "El motí del Femeret" a principis de gener del 1809, que va consistir en l'intent d'execució per part de la població d'un grup de presoners francesos i que va acabar provocant greus desordres i un gran nombre de víctimes civils.¹⁵⁵ Cap acte de rebel·lia, però, va resultar tan devastador com el que va provocar l'explosió del polvorí de la Suda, una operació que pretenia alliberar la ciutat –ocupada des del maig del 1810– del jou francès, planificada pel general Lacy (1772-1817) i el baró d'Eroles (1784-1825) i que va comptar amb la col·laboració d'alguns habitants de la ciutat,¹⁵⁶ on hi va tenir una importància cabdal «*el hijo del guarda-almacen*»,¹⁵⁷ tot i que Pleyan de Porta no expliqui el perquè. Casualment, els magatzems eren locals on molt sovint s'hi guardaven estris per a l'extinció d'incendis i les persones que realitzaven la tasca de custodiar-los van ser, com veurem més endavant, figures rellevants en l'organigrama de les companyies de bombers. Així es podria donar el cas que, tot i no tenir constància de cap companyia de bombers durant aquell període, fos probable l'existència d'un magatzem amb estris per la sufocació d'incendis vigilats per un guarda magatzem, el fill del qual fos un dels principals participants de la catàstrofe. Aquest fet però, només és una conjectura.

En qualsevol cas, la nit del 16 de juliol del 1812 s'havia de celebrar una festa on havien de participar alts comanaments de l'exèrcit francès i el pla dels rebels lleidatans consistia en fer volar el polvorí per tal de desfer-se del major nombre d'enemics possible i intentar reconquerir la ciutat. Pel que sembla, la detonació dels 1500 quintars de pólvora es va avançar unes hores i la majoria dels militars francesos encara no havien fet acte de presència a la revetlla, fet que els va alliberar de sortir-ne damnificats.¹⁵⁸ L'explosió feu desaparèixer, a més de la torre, tota l'obra de lllevant que encara es conservava, la nau oriental del sector sud i el cimbori de la part occidental. També va afectar la catedral i, fins i tot, un nombre considerable de cases del barri de Magdalena, deixant l'antiga contramuralla (1644-47) que rodejava el castell molt malmesa.¹⁵⁹

¹⁵⁵ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida...*, pp. 290 i 291.

¹⁵⁶ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. Segle XIX*, Volum 7, Pagès Editors, Lleida, 2003, p. 264.

¹⁵⁷ J. PLEYAN DE PORTA, *Apuntes de historia de Lérida*, Imprenta de Carruez, Lleida, 1873, p. 299.

¹⁵⁸ A. SÁNCHEZ CARCELÉN, *La guerra del Francès a Lleida. La insurgència lleidatana contra Napoleó i les seves conseqüències (1808-1814)*, Pagès editors, Lleida, 2008, pp. 204 i 205.

¹⁵⁹ I. GIL, A. LORIENTE, X. PAYÀ, *El conjunt monumental de la Suda. El castell reial i les restes arqueològiques del seu entorn*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2007, pp. 193-196.

Les situacions més difícils d'afrontar per part dels equips d'intervenció a l'hora de garantir la protecció civil són les grans catàstrofes i la simultaneïtat de serveis. En ambdós casos, el nombre de recursos i efectius esdevenia del tot insuficient per abastar l'emergència, dit d'una altra manera, el sinistre superava la capacitat de resposta. És difícil imaginar-se la magnitud de la tragèdia en l'explosió de la Suda i les innumerables afectacions que segurament es van produir: recerca de supervivents en edificis esfondrats, apuntaments per assegurar llocs de pas o de treball, incendis que s'havien d'extingir... Es pot suposar que persones de totes classes van acudir en ajut de familiars, amics i població en general, però l'empresa era d'unes dimensions tan grans i els mitjans tan escassos que poca cosa es devia poder fer per ajudar a les víctimes.

Convé ressaltar, a manera de conclusió d'aquest recorregut històric, que l'actuació en incendis o explosions com les anteriors i altres tipus de serveis que podien afectar una ciutat o un territori, no les realitzava una companyia de bombers professionals amb una capacitat d'actuació –tan en l'àmbit material com relativa a la formació– com l'actual. Es tractava d'un grup de persones sense una formació adient que, en un moment concret, es veien obligades, per unes circumstàncies determinades, a donar resposta a una emergència. L'efectivitat en l'extinció dels incendis era escassa perquè el mètode de treball era rudimentari, les eines que empraven no garantien una sufocació eficient i les normatives d'edificació no contemplaven cap tipus de classificació de materials a partir de la seva resistència al foc. Aquestes realitats feien extremadament difícil l'extinció dels incendis.

A partir dels anys trenta i quaranta del segle XIX, però, el gran creixement demogràfic esdevingut a les ciutats a conseqüència dels canvis socials i econòmics originats a partir de la Revolució Industrial, van fer necessàries noves estructures i organitzacions que ordenessin i regulessin les urbs. Així, les companyies de bombers van establir-se per a donar resposta a aquestes demandes urbanes i, gradualment, deixar enrere el mètode tradicional d'extinció dels incendis. Va ser una transformació molt lenta, condicionada per una economia fràgil i unes conjuntures polítiques molt sovint adverses, però com tot seguit s'explicarà, varen ser uns canvis molt remarcables recolzats en la pròpia organització del servei i en el desenvolupament tecnològic, fets que van suposar l'inici dels serveis d'extinció d'incendis tal i com els entenem en l'actualitat.

Part II.
El procés històric de formació del cos de bombers
(1840-1975)

Capítol 5. Política i economia en l'articulació del cos de bombers. 1840-1975

Aquest capítol pretén explicar el context polític i econòmic en la formació i el desenvolupament de la institució que ja pròpiament es pot considerar companyia de bombers de Lleida, en el decurs de la seva existència.

Així, la documentació consultada, sobretot aquella recollida entre els anys 1863 fins al 1920, mostra de forma molt clara que el segle XIX va suposar un període de dificultat eminentment econòmica, motivada per la constant escassetat de recursos que patia el municipi. Cal no oblidar, però, la voluntat política de cada govern de torn a l'hora d'impulsar en major o menor mesura el projecte, puix que, molt sovint, la deixadesa i la falta de determinació per part del consistori van ser fets determinants en el desordre funcional del cos; una realitat contraposada a la idea de formalitat i professionalitat que transmetien els reglaments del servei d'extinció. Van ser anys on els bombers exercien les seves funcions en pèssimes condicions de treball: mal remunerats, poc formats i amb material escàs i defectuós.

Ja en el segle XX, tot i que les dificultats financeres van seguir presents durant les dues primeres dècades, el major inconvenient per la subsistència del servei d'extinció el va causar, com s'explicarà en el capítol 6.6, la devastadora Guerra Civil espanyola. Un cop va haver finalitzat el conflicte i amb l'arribada d'una major estabilitat política, la companyia de bombers es va anar desenvolupant i afermant com a eina de protecció ciutadana durant la resta de la centúria.

5.1. Una Companyia operativa en crisi endèmica

El període inicial de formació del servei d'extinció, als voltants de l'any 1840, va estar caracteritzat pel deteriorament financer que la primera Guerra Carlina havia ocasionat en les arques del municipi. Nogensmenys, la província de Lleida va ser

la demarcació de Catalunya on les hostilitats van resultar més duradores i els seus veïns es van veure obligats a pagar durant més temps les contribucions de guerra.¹⁶⁰

[...] el estado de los fondos comunales no permiten mas que la compra interinamente de una bomba sin perjuicio de comprar la otra cuando aquellos puedan distraerse y no sean tan necesarios como ahora.¹⁶¹

A banda d'aquesta incidència, la informació extreta de la documentació analitzada no mostra cap altra qüestió rellevant ni econòmica ni política a l'hora posar en funcionament la companyia. La majoria de les notícies redactades en les dues dècades inicials de l'existència del cos se centraven exclusivament en les mesures establertes per a posar en marxa i regular el servei d'extinció. De fet, tampoc no apareixen notícies sobre incendis, exceptuant-ne dues que s'expliquen en les actes de forma molt superficial. Segurament, aquesta anomalia informativa no es corresponia amb la realitat, i és molt probable que la pròpia discontinuïtat funcional de la companyia i els mateixos contratemps que mostra la documentació consistorial a partir dels anys seixanta del segle XIX –s'analitzarà en aquest mateix capítol– es produïssin també en aquella primera època de formació del cos. Amb tota probabilitat, les dificultats econòmiques i polítiques per a emprendre el servei d'extinció van existir, però no va ser fins la consolidació de la companyia com a ens municipal –i com a tal, l'inici de l'enregistrament més detallat de les qüestions que li concernien– que se'n va començar a tenir constància.

L'arribada al govern municipal de l'alcalde Manuel Fuster i Arnaldo (1808-1864) va comportar, com s'explicarà en el capítol 6.4, un procés de transformació urbana i de modernització de la ciutat. L'enderroc de les muralles, l'arribada del ferrocarril o la implantació del gas per a l'enllumenat públic, entre altres, van ser les obres més rellevants en la transformació de la Lleida decimonònica. Aquest conjunt de novetats implantades a la ciutat durant els primers anys de la dècada dels seixanta del segle XIX van significar també l'impuls definitiu en la consolidació de la companyia.

Este ayuntamiento acordó nombrar una comisión conjunta de Us. y D. Mariano Gigo y D. Gregorio Jovér para preparar y proponer la organización de la seccion de bomberos que se ha de establecer en esta Capital.¹⁶²

Es tractava d'aconseguir, després de més de vint anys de fluctuacions, un servei d'extinció d'incendis a l'alçada de les expectatives que els nous temps atorgaven a la ciutat; es requeria, per tant, consolidar la companyia i dotar-la d'un funcionament efectiu i regular. Un pas en aquesta direcció va ser la inauguració oficial de l'entitat per part del consistori, un acte fundacional que representava l'inici de la nova companyia de bombers de Lleida. No es coneix el dia concret en què va succeir, però

¹⁶⁰ Q. CASALS, *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*. Pagès editors, Lleida, 2000, pp. 94-95.

¹⁶¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 186.

¹⁶² AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1862, reg. 1582, s.f.

arran d'un incendi ocorregut el 8 de març de 1862 sabem que, a primers d'aquell mateix any, ja havia estat promulgada com a tal:

[...] S.E. a pesar de que no llegó el caso de tener que operar dichas compañías, acordó gratificar de la partida de imprevistos a los ocho que acudieron primeros al almacén, en las cantidades respectivas que señala el reglamento, pero que este acuerdo no sirva de ejemplar en lo sucesivo, y solo se lea tomado por deferencia a los deseos del Sr Alcalde para premiar la puntualidad en el primer caso que ha ocurrido desde que se halla establecida dicha sección. ¹⁶³

Així doncs, la modernització de la companyia en aquell període es va sostenir sobre tres pilars fonamentals que donaven forma a l'organisme i li proporcionaven imatge i consistència davant la ciutadania local. Primer, una ordenació definitiva del servei mitjançant la reglamentació promulgada el vuit de juliol de l'any 1863 (vegeu capítol 6.4); segon, atorgar al cos el caràcter d'institució oficial depenent del govern municipal; i, per últim, l'adquisició de noves eines, entre les quals i sobretot, la bomba hidràulica, una qüestió que s'analitzarà en el capítol 8.2.1.

El procés transformador del cos de bombers no va resultar, però, fàcil. Fins a les acaballes del segle XIX, no es van consolidar en les principals ciutats catalanes uns serveis públics que donessin resposta a les necessitats socials del període i la legislació no especificava quin ens governamental havia de resoldre l'extinció dels incendis. A més a més, tot i la iniciativa endegada en la millora del servei, els problemes econòmics en dificultaven el procés. La preocupació pel finançament de la companyia ja es va posar de manifest en l'elaboració del reglament de 1863, a través d'unes cartes que l'Ajuntament va enviar a altres ciutats on s'interpel·lava sobre el manteniment del cos. En una de les missives, procedent de la ciutat de Girona, es respon:

[...] si bien en esta ciudad existe nombrada una sociedad de socorros contra incendios, ciertos obstaculos han impedido que funcione por ahora; bajo las bases del Reglamento aprobado, por cuyo motivo a los individuos de la compañía de bomberos que prestan servicio cuando ocurre un incendio, se les abona por el ayuntamiento, con cargo al presupuesto municipal, una prudente cantidad según la importancia del siniestro y el mas o menos trabajo empleado, sin que haya llegado el caso de subbencionar a los edificios asegurados que experimentan pérdidas por razon de incendios, por no haberse planteado la espresada Sociedad.

Gerona 15 mayo 1862. El alcalde corregidor Mariano Hernandez. ¹⁶⁴

En una altra carta provinent de Barcelona, ciutat que per la seva magnitud i pes econòmic disposava d'una experiència més dilatada en el funcionament d'un cos de bombers, s'informava:

¹⁶³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1862, reg. 1739, f. 41.

¹⁶⁴ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1862, reg. 1582, s.f.

La sociedad de seguros mutuos de incendios de esta Ciudad no tiene relación alguna con las otras sociedades de la propia clase establecida en la misma. La Compañía de Bomberos dependiente de aquella sociedad recibe los premios y jornales que devenga unicamente cuando debe acudir a la estinción de algún incendio. Si el siniestro ocurre en casa asegurada por la sociedad de seguros mutuos, entonces esta satisface a los bomberos los dichos premios y jornales; y si el incendio tiene lugar en edificios no asegurados por la referida sociedad, seanlo o no por otras de seguros, es siempre el propietario de la finca el que tiene la obligacion de satisfacer los que deben [quen] los individuos de la Compañía de bomberos [...] remito el reglamento de la sociedad indicada y otro de la Compañía de bomberos.

Barcelona, 27 Mayo 1862.¹⁶⁵

Aquestes missives responien a qüestions relacionades amb la sostenibilitat presupostària del cos, un fet que va representar un inconvenient constant durant la pràctica totalitat del segle XIX. Una de les raons del mal funcionament de l'entitat la trobem en el propi reglament aprovat l'any 1863. En l'article 48, s'hi especificava que el propietari de l'edifici que havia patit l'incendi, en cas de no tenir assegurança, era la persona responsable d'abonar els sous que els bombers havien de percebre, de manera tal que l'Ajuntament procedia a avançar el pagament als membres de la companyia i feia, amb posterioritat, les pertinents reclamacions al veí afectat. Aquest fet ocasionava el desgavell financer de la persona que havia sofert el sinistre, atès que, a més de perdre bona part o la totalitat dels seus bens mobles i immobles, havia de fer front a la despesa derivada del servei. Un cas documentat en aquest sentit és el del senyor Novell.

[...] se suplica que no se le cargue todos los gastos ocasionados para la estinción del incendio del dia 8 en la Calle San Martin numero 20 ya que nada se ha podido salvar¹⁶⁶

A més, aquell material de la companyia que havia resultat malmès o deteriorat en qualsevol sinistre també anava a càrrec del particular que havia patit l'incendi. En aquestes circumstàncies, no era estrany trobar casos de veïns de Lleida que no volien o no podien pagar, i d'altres que justificaven amb tot tipus de raonaments el fet de no fer-ho. És el cas d'un propietari que reclamava no abonar les despeses corresponents ja que l'incendi havia estat provocat per uns nens; finalment però, no se'l va alliberar del pagament.¹⁶⁷ Aquest tipus de situacions eren similars al que succeïa a altres ciutats com Tarragona¹⁶⁸ o Barcelona, l'ajuntament de la qual, tenia

---

¹⁶⁵ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1862, reg. 1582, s.f.

¹⁶⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 254.

¹⁶⁷ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de bombers de Lleida*, any 1865, Reg. 1582, s.f.

¹⁶⁸ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*..., pp. 14-15.

un sistema de cobrament similar al de Lleida a l'hora de percebre les costes de l'extinció «que de forma pràcticament sistemàtica no es pagaven».¹⁶⁹

Aquest procediment de recaptació no era efectiu i va suposar molts problemes per al consistori, el qual, vista la manca de pagament d'alguns veïns, en més d'una ocasió va requerir:

Tambien se resuelve que el Sr Alcalde proceda por la via del apremio y sin contemplación alguna contra todos los deudores por el servicio de Yncendios¹⁷⁰

Cal considerar que la ciutadania de Lleida estava immersa en un període de dificultats econòmiques, sobretot a causa del brot de còlera del 1865 i per les freqüents males collites d'aquells anys. A més, l'arribada del ferrocarril, contràriament a allò previsible, va reduir de forma molt substancial l'activitat mercantil, sobretot pel que fa al comerç de blat que provenia de l'Aragó, que ja no s'aturava a la ciutat, sinó que es distribuïa cap a altres territoris. A aquesta conjuntura local adversa, s'hi afegia la greu crisi econòmica que afectava Catalunya –amb la davallada industrial– i a la resta de l'Estat durant els anys seixanta i bona part dels setanta del segle XIX.¹⁷¹ Tot plegat va influir en el deteriorament del servei, no tan sols pels desajustos financers sinó també per la desatenció del consistori. Així, pocs mesos després que la companyia fos un ens ja oficial, es denunciava la situació de precarietat en què vivia el cos:

Los que abajo suscriben que tienen el honor de pertenecer a la Compañía de Bomberos de esta Capital creada por V.E en representación de la mayoría a V.E atentamente acuden para manifestar el estado de desquiciamiento y abandono de la misma.

En el siniestro ocurrido el día 14 del actual en la casa de D. Mariano Batista calle de cuatro esquinas la falta de útiles y dirección, fue motivo para pasar a mayor consideración, lamentando algunas contusiones de lo cual sigue el Distinguido Maquinista Antonio Fontanet, por lo tanto a V.E. humildemente suplican se sirva tomar serias disposiciones, tanto en la parte directiva como la necesidad de útiles tan convenientes en estos casos que depende la mayor parte de las vidas de padres de familia que con tanto celo acuden en favor de los [imatrados], y todo esto depende Exmo Señor la falta de instrucciones que desde que tomó el mando el primer Gefe no hemos tenido ninguna academia ni instrucción, tan necesaria como los mismos útiles citados; por lo tanto suplicamos señor atenga a nuestra fundada súplica y no permita V.E. que nos separemos de en todo de la Compañía que tenemos la honra de pertenecer.

Lérida 18 de Junio de 1862.

Jose Batlle, Juan Ribet, Diego Fuentes, Jose [Baixet].¹⁷²

¹⁶⁹ J. MESTRE I CAMPI, *Bombers de Barcelona...*, p. 40.

¹⁷⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 20.

¹⁷¹ Per a una més àmplia revisió de les dades de conjuntura econòmica, vegeu M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, pp. 131-137.

¹⁷² AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1862, reg. 1582, s.f.

Certament, el reglament de 1863, que havia de regular la companyia, encara no havia estat promulgat, i aquesta carta exemplifica de forma molt clara quines van ser les carències que va patir el servei d'extinció d'incendis de la ciutat de Lleida durant la pràctica totalitat del segle XIX. El desori en la companyia era un reflex de la situació política i econòmica de la ciutat. El motí popular del setembre de 1865 contra l'impost municipal sobre el raïm va comportar, a banda d'un esclat de violència i la mort de dues persones, la dimissió de diversos regidors. La fragilitat del consistori i, en conseqüència, de tots els departaments subordinats que el composaven, era un fet. La inestabilitat política es veia encara més agreujada amb les insurreccions antimonàrquiques i les corresponents respostes repressives del període que afectaven bona part del territori.¹⁷³ La crisi política i financera paralizzava projectes i el servei d'extinció d'incendis, que no estava considerat com a fonamental en el bon funcionament de la ciutat, sobretot si no es produïen grans sinistres, de ben segur en va ser un dels perjudicats. Amb l'arribada del procés revolucionari del 1868, tot i que existeix documentació que indica que els bombers seguien extingint incendis –s'explicarà en el capítol novè– la companyia estava immersa en un estat d'abandonament institucional total:

[...] empero del predicho Reglamento Exmo Sr la Comisión ignora quienes son sus Gefes, Director y Subdirector, como esta prevenido existan en el Art. 2 pues que, durante el largo periodo que lleva en el Municipio no ha tenido noticia de ellos ni ha visto ningún estado de revista prevenido en el Art. 16 como tampoco ha presenciado de año y medio a esta parte ningún ejercicio doctrinal mandado en el Art. 14 ni ha llegado a sus manos ninguna lista, inventario de como se halla narrado en Art. 24 del mismo, por lo que cree que la mencionada Compañia de Bomberos se halla enteramente disuelta.

En cuanto al estado en que se encuentran los instrumentos y demás útiles de apagar incendios, la Comisión únicamente puede decir que las bombas se hallan en estado de servicio y que los útiles existentes en el almacén, muchos de ellos se hallan en disposición de poder servir, no pudiendo responder de su existencia hasta tanto no se le entreguen las llaves del predicho almacén, por hallarse en la actualidad abierto y a la disposición del público.

Es cuanto tenemos que manifestar sometiendolo en un todo a la superior aprobación de V.E.

Lerida 15 Julio 1868

Francisco Bellet, Ramon Vilaplana y Francisco Fontanals.¹⁷⁴

El servei d'extinció d'incendis estava en estat de descomposició. El material era insuficient i sovint defectuós, el parc estava pràcticament abandonat i el nombre d'individus disponibles pel servei era cada cop més reduït. A més, no se seguien els procediments que establia el reglament per accedir al cos de bombers i, en més d'una ocasió, es desconeixia el nombre de personal que en formava part «*entran y*

¹⁷³ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, pp. 337-341.

¹⁷⁴ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1868, reg. 1583, s.f.

*salen de la compañía de bomberos sin darsele noticia alguna.»*¹⁷⁵ Tot plegat va fer necessari que l'Ajuntament iniciés els tràmits de re-fundació del cos. Van ser nombrosos els intents de reorganitzar el servei d'extinció d'incendis durant els primers anys seixanta i setanta del segle XIX, però la inestabilitat política, en aquest cas, del sexenni democràtic i la tercera guerra carlina en van dificultar el procés. No va ser un fenomen aïllat, puix que altres cossos de bombers de diferents ciutats de l'Estat van viure reorganitzacions semblants a les esdevingudes a Lleida en moments força coincidents. Així es posa de manifest, per exemple, en les companyies de Reus¹⁷⁶, Madrid¹⁷⁷, Barcelona¹⁷⁸ o Terrassa: «En els anys que clouen el segle XIX el Cos de Bombers no va millorar les seves condicions, sinó tot al contrari. [...] van concloure en una nova dissolució i reorganització del Cos».¹⁷⁹

La comissió encarregada de la remodelació del servei a Lleida va acordar:

[...] Los que suscriben individuos de la comisión de bomberos nombrada por V.E vista la gran importancia que tiene la pronta organización de la compañía de bomberos pues en la actualidad está poco menos que disuelta.

Considerando que de los 40 individuos que ahora la componen hay gran número que han fallecido y algunos ausentes. La comisión a acordado proponer a V.E se sirva disolver la compañía dando orden para que todos sus individuos entreguen el vestuario y efectos que tengan recibidos del municipio y acuerde la inmediata organización de la misma en el plazo mas breve posible.

Lérida 10 Diciembre 1869.

Anastasio [...], Juan Banqué, Jose Vilanova, Jose [...]¹⁸⁰

Les transformacions necessàries per a portar la companyia a un normal funcionament es van dilatar durant molt de temps i no van ser fàcils d'aconseguir. Als problemes financers i de desatenció institucional relacionats amb la conjuntura política o econòmica de l'Estat, se'n van afegir d'altres de caire ideològic que posaven de manifest discrepàncies entre alguns bombers i els dirigents municipals. Possiblement va ser un fet aïllat, però es tracta d'un cas que ajuda a exemplificar la manca d'estabilitat del servei. El novembre de l'any 1872, els tres bombers Batlle, Calvet i Solé van escriure una carta al Governador Civil de la província expressant la seva disconformitat per la manera com s'havia realitzat la reestructuració –la part corresponent al personal– de la companyia. En aquell moment, el *Partido Republicano* ocupava el govern municipal, i a l'hora de cessar alguns individus dels càrrecs que ocupaven, va resultar que tots pertanyien al *Partido Liberal Monárquico*, fet que va causar un gran malestar entre els afectats. De la missiva, se'n desprèn que el nou govern volia

¹⁷⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1864, reg. 1741, f. 292.

¹⁷⁶ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, p. 34.

¹⁷⁷ J.C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, pp. 100-101.

¹⁷⁸ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, pp. 39-40.

¹⁷⁹ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 30.

¹⁸⁰ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1869, reg. 1583, s.f.

atorgar armes als bombers i el fet que alguns dels membres de l'entitat, seguidors del partit opositor, disposessin de material bèl·lic, incomodava als polítics republicans. L'Ajuntament, però, va negar tenir la intenció d'armar els bombers i va considerar la carta com una suma de calumnies. La documentació posterior fa pensar que l'assumpte va acabar amb la intermediació del Governador Civil i sense conseqüències destacables. Malgrat tot, la situació posa de manifest la manera com les tensions polítiques del moment, principalment la fi de la Monarquia i l'arribada de la Primera República Espanyola l'any 1873, afectaven el funcionament de la companyia.

Els problemes de recaptació per part del consistori en cas d'incendi van empitjorar a partir de l'any 1878. Per disposició de la Diputació Provincial ja no es podia reclamar als ciutadans de Lleida el pagament, ni dels jornals, ni de les despeses ocasionades pel deteriorament del material. Així doncs, era l'Ajuntament l'encarregat de fer front a tots els costos derivats del manteniment de la companyia; jornals, premis i equipament eren dispendis que havien de ser pagats pel consistori. Després d'alguns recursos presentats per l'Ajuntament, es va resoldre:

El Ilustrísimo Sr Gobernador civil de la provincia [...] dice: Que no ha lugar al abono de dichas cantidades, ni puede el municipio exigir las a los propietarios, por estar consignado en el art 92 de la ley municipal que es obligación de los Ayuntos acudir a los gastos que ocasionan los medios preventivos contra incendios cuyo principio obedece a que la estinción de los mismos es de interés público y en tal concepto se resolvió por Real orden de 30 de Junio del año último.¹⁸¹

De resultes de la nova legislació, els més perjudicats van ser els propis bombers. Van ser nombroses les reivindicacions que els membres del cos adreçaven als dirigents del govern municipal a causa del retard en el pagament dels seus honoraris. Molt sovint el deute pendent que el consistori tenia amb els individus de la companyia no s'abonava, segons els seus dirigents, a causa de la falta de liquiditat. Aquesta manca de fons, però, no va existir a l'hora d'oferir un banquet al restaurant de l'estació del ferrocarril en honor als prínceps de Baviera, en una visita que aquests van realitzar l'any 1884 a la ciutat. Un regidor de l'Ajuntament, del qual se'n desconeix el nom, vista la situació d'incongruència, justament respecte la falta de cobrament dels individus del cos va preguntar al Ple: «*si no hay dinero para la banda ni los bomberos, de donde sale para los banquetes?*».¹⁸²

En algun moment, la situació va ser tan desesperada que el mateix alcalde, en vista que l'Ajuntament no disposava de fons a la caixa i que ja feia gairebé un any que els bombers no cobraven, va estar disposat a pagar-ho de la seva pròpia butxaca.¹⁸³ Malauradament, es desconeix el desenllaç final d'aquesta inusual iniciativa. Una

---

¹⁸¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1881, reg. 1758, f. 20.

¹⁸² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1884, reg. 1761, f. 14.

¹⁸³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1884, reg. 1761, f. 234.

altra mostra de la dificultat dels bombers a l'hora de percebre els seus honoraris la trobem en una entrevista realitzada l'any 1930 al bomber Antoni Charles i Riera, en la qual afirma:

Primer no els donaven res, més que el jornal en cas de sinistre, consistent en un duro de dia i dos a la nit, i l'Ajuntament pagava quan podia, havent-hi vegades deu anys a poder cobrar [...] Després els bombers rasos teníem un quarto cada dia i els capatassos tres quartos, o sia cinc cèntims, i en cas de sinistre el jornal a deduir per les hores emprades. Amb l'assenyalament de les quantitats a abonar sempre hi havia raons, doncs classificàvem els focs de palla i d'immobles i se'ns feia difícil arribar a un acord. [...] Ara cobrem trimestralment, els bombers tenen un sou de vint-i-cinc pessetes i els capatassos un duro més.¹⁸⁴

La situació, excepcionalment, es podia agreujar quan l'incendi es produïa en la propietat d'alguna autoritat. En els dos casos documentats,¹⁸⁵ els individus de la companyia van renunciar als honoraris que els pertocaven per la realització de la seva tasca. Tal i com recollia el reglament de 1863, els bombers, que eren paletes, fusters, serrallers... tenien preferència en l'adjudicació d'obres requerides per l'Ajuntament. És de suposar que no estaven interessats en cobrar un determinat servei a aquelles persones que per la seva influència i capacitat de decisió podien denegar les referides feines i trasbalsar l'economia personal dels propis membres del cos. Un clar exemple d'un mode de procedir que no era res més que, a petita escala, el clientelisme que va imperar en la política espanyola a la darrereria del segle XIX i primers anys del XX.¹⁸⁶ Això no obstant, altra documentació evidència com alguns membres del cos també van utilitzar estratègies poc clares amb la intenció de fer augmentar el seu jornal. Per exemple, inscriure més bombers dels què, en realitat, havien treballat en un servei determinat, o fer constar, enganyosament, que les bombes hidràuliques havien funcionat, eren dos mètodes per assolir el fraudulent objectiu. En aquest punt, cal recordar que el reglament de 1863, article 38, indicava que els bombers podrien percebre els seus honoraris només en el cas que es possessin en marxa les bombes. (Vegeu capítol 6.4)

Mas, al ser reclamada al Sr Marques aquella cantidad, aseguró que ni de mucho fueron 21 los gefes, capataces e individuos de la compañía de bomberos que habian concurrido para apagar el incendio de la leña referida, lo cual debe ser verdad, toda vez que de consentimiento de los acreedores se ha ido rebajando hasta 146 reales los 256 que importa la primitiva cuenta del Sr Rosell, la cual no tiene [visos] de formalidad.¹⁸⁷

¹⁸⁴ J. CANALS, "Parlant amb un veterà bomber"..., pp. 162-164.

¹⁸⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1864, reg. 1741, f. 216 i ídem 1873 reg. 1750, f. 277.

¹⁸⁶ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme*. Volum 8, Pagès editors, Lleida, 2003, pp. 69-72.

¹⁸⁷ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1872, reg. 1584, s.f.

En els darrers anys del segle XIX, va continuar la mateixa problemàtica i l'enèsima crisi de la companyia va comportar la presa de decisions contundents per part dels membres del cos, de manera que l'Ajuntament, en vista de les repercussions que la falta de compliment en les seves funcions podia generar, va decidir posar-hi remei:

[...] Reunida la Compañía de bomberos en la noche del día de la fecha, en vista de mal atendida y equipada, reclama toda la Compañía entera, que si por todo el año corriente el Exmo Ayuntamiento no liquida todas las cuentas atrasadas, sirve lo presente como dimisión en caso que no sean atendidas nuestras reclamaciones.

Y enterandose de que se le adeudan en sus haberes dos trimestres del año anterior, y los dos que van transcurridos del actual; y algunos siniestros atrasados de mucho tiempo; ha dispuesto reunirlos esta noche y satisfacerles los 4 trimestres; no pudiendo por ahora hacer lo mismo respecto los siniestros [...] prometiendoles hacerlos efectivos tan pronto como sea posible.¹⁸⁸

Una mostra ben clara de la precarietat que patia la companyia en aquells anys, es va expressar a través de la lletra d'una cançó popular que portava per títol *Los Bomberos*.

A les sis del dematí del quartel varen sortir,
amb uns trajos rebregats i un material tan antic,
que al veure'l vaig dir: – jo't flic!
Per ser d'una ciutat tant noble
millor ho tenim al meu poble.–
Quan a plaça van estar,
Un gran foc van simular.
Vinga tocar trompetes,
Obrint i tancant aixetes,
Tirant fortes arruixades
Per parets i per teulades;
Posar i treure escales,
Empunyar destrals i pales,
Puja i baixa molt braons,
Per finestres i balcones.
Després de molt treballar
El foc van poder apagar
Entre ells i la plugeta
Que els va ajudar una miqueta.¹⁸⁹

¹⁸⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1890, reg. 1767, f. 259.

¹⁸⁹ "Veritable Relació", *Vida Lleidatana*, números 49 i 50, maig del 1928, p. 174.

Un darrer exemple del desori que regnava en el funcionament de la companyia el plasma la premsa del període, que es feia ressò de la següent notícia:

Es cierto que una de las bombas de incendios que debiera figurar entre las del Parque de bomberos se halla desde hace mucho tiempo entre los utensilios o artefactos de un huerto particular?¹⁹⁰

Com tot seguit s'analitzarà, la possibilitat de solucionar l'incessant problema econòmic del servei d'extinció es va centrar en la recerca de cooperació econòmica de les companyies asseguradores. No obstant, en una ciutat de les dimensions i les característiques socioeconòmiques de Lleida, el marge d'actuació que tenien aquest tipus de corporacions era força limitat i no es van poder desenvolupar completament fins ben entrat el segle xx.

5.2. La recerca de solucions. Les companyies asseguradores

La nova burgesia sorgida a la Catalunya del segle XIX va estar interessada en el desenvolupament de companyies asseguradores modernes vinculades a la protecció de les seves propietats fabrils. De fet, l'aparició i l'increment d'aquestes corporacions, en mans de la mateixa classe burgesa, va anar associat a la implantació de les noves estructures productives industrials i a la gradual expansió del capitalisme.¹⁹¹ La primera entitat de protecció de béns va ser la Societat d'Assegurances Mútues contra Incendis de Barcelona, inaugurada l'any 1835.

La esperiencia ha demostrado prácticamente que las Sociedades de seguros mútuos contra ciertas calamidades son preferibles a toda otra especie de asociación cuyo objeto sea asegurar la propiedad, porque siendo recíproco el interés de la conservación, se facilita esta por medios sumamente económicos, puesto que la reunión de muchos interesados disminuye el sacrificio de cualquier quebranto que el infortunio o la casualidad puede lanzar sobre una familia industrial.¹⁹²

Enrere quedaven les cobertures de tipus mutualista o de fons comú que oferien els gremis d'Antic Règim per tal de donar ajuda a aquells membres que havien patit les conseqüències d'un foc.¹⁹³

---

¹⁹⁰ *El Pacto, Periódico Republicano Federal. Órgano del Partido de la Provincia*, Juliol del 1890, p. 4.

¹⁹¹ A. SÁNCHEZ SUÁREZ (dir.), *Barcelone 1888-1929. Modernistes, anarquistes, noucentistes ou la création fiévreuse d'une nation catalane*, Autrement, París, 1982.

¹⁹² *Seguros Mútuos Contra Incendios y Destrucción de Establecimientos Fabriles del Antiguo Principado de Cataluña*, Impremta de Tomàs Gaspar, Barcelona, 1841, p. 3.

¹⁹³ L. BERMÚDEZ Y MORATA, F. ESPINOSA NAVARRO, J.L. PÉREZ TORRES, *Introducció al món de les assegurances*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004, pp. 5-7 i E. FRAX, M.J. MATILLA, "La evolución del sector seguros en Francia y España. 1800-1936", dins C.E. NÚÑEZ, *Insurance in Industrial Societies: Economic Role, Agents and Market from 18th Century to Today*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 1998, pp. 31-33.

Les companyies asseguradores –les més importants van ser la de Barcelona, ja esmentada, i la *Sociedad de Seguros Mutuos de Incendios de Madrid*, fundada el 1822– van seguir unes polítiques de funcionament molt similars. Obligades per la poca consistència organitzativa i l'escassetat de recursos dels cossos de bombers municipals durant els primers anys de formació i amb la intenció d'obtenir una major rendibilitat econòmica, les mútues van decidir adquirir per elles mateixes material divers per lluitar contra el foc i crear les seves pròpies companyies de bombers. Així, si els incendis s'apagaven de forma més ràpida i eficient, els desperfectes eren menors i les possibles despeses per indemnitzacions als seus associats es podien reduir considerablement.¹⁹⁴ Es va donar la situació que, a Barcelona, entre els anys 1845 i 1851, la Companyia de bombers va estar gestionada per l'Ajuntament i la Mútua a parts iguals i amb un cap de cada estament. Mentre el consistori es feia càrrec del dispendi de l'incendi de les cases que no estaven assegurades, la Mútua ho feia d'aquelles que ho estaven. L'acord, però, va patir nombrosos incompliments, principalment per part de l'Ajuntament, fet que va originar la disputa constant entre les dues entitats i la discontinuïtat del contracte.¹⁹⁵

A Lleida, amb una població molt inferior a la de Barcelona, no va existir cap companyia asseguradora que iniciés la formació d'un cos de bombers que rellevés les mancances que tenia el municipi en aquesta matèria. Tot i això, les autoritats de la ciutat creien necessària la institució d'una Mútua d'assegurances contra incendis. Els primers intents de formar una corporació d'aquestes característiques la trobem a principis de l'any 1852:

S.E. queda enterado de un oficio del señor gobernador de Prov^a su fecha 24 del corriente autorizando para celebrar una reunión de propietarios de casas que presidia Su Señoría afin de crear una sociedad de socorros mutuos de incendios; y en su vista delibera que el Sr presidente se ponga de acuerdo con [...] Sr Gobernador.¹⁹⁶

Va resultar un intent dificultós, que es va perllongar en el temps i va implicar diferents institucions importants de la ciutat, com per exemple la *Sociedad Económica de Amigos del País de Lérida*. Aquest col·lectiu, estret col·laborador de la municipalitat, sobretot en els períodes en què els liberals progressistes van romandre al poder, promovia el desenvolupament social i econòmic de Lleida des de diferents vessants. L'educació, la innovació tecnològica o l'expandiment industrial, entre altres, eren alguns dels elements fonamentals a considerar per tal d'assegurar un futur més pròsper per a la ciutat.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ R. BALASCH (ed.), *Mútua de propietaris: 175 anys assegurant edificis, 1835-2010*, Mútua de Propietaris, Barcelona, 2010, pp. 96-101 i J.C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, pp. 59-60.

¹⁹⁵ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, pp. 27-29.

¹⁹⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1852, reg. 1729, f. 44.

¹⁹⁷ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, p. 112.

[...] el Seguro de incendios es uno de los motores que ha ayudado al desarrollo tecnológico, ha facilitado las Inversiones, etcétera, es decir ha propiciado el progreso socioeconómico de los países.¹⁹⁸

Per tant, la creació d'una corporació de protecció contra incendis era un fet de gran importància que coincidia plenament amb la ideologia de la *Sociedad*. Així ho mostra una carta en referència a aquest assumpte de José Puig i Jayme de Bufalá, regidors de l'Ajuntament, on es manifesta:

Lérida necesita de la asociación para promover los intereses locales, y cualquier institución y proyecto que tienda a desarrollar ese elemento de progreso y vida material, merece ser acogido y auxiliado hasta con entusiasmo [...] Lérida 21 Marzo 1868.¹⁹⁹

La *Sociedad Económica de Amigos del País de Lérida* va impulsar el projecte de creació d'una societat que donés cobertura a les despeses originades pels incendis que es produïen a la ciutat; així ho testimonia un document que data de l'any 1868 que porta per títol «*Proyecto para formar una Sociedad de Socorros mútuos contra incendios en esta capital.*»²⁰⁰ El text, a banda de remarcar els avantatges socioeconòmics ja esmentats amb anterioritat, donava a conèixer que la iniciativa de crear un organisme d'assegurances contra incendis es va intentar de dur a terme l'any 1845, just en els primers anys d'existència de la Companyia de Bombers de Lleida. Aquest fet referma la idea que la iniciativa per a promoure un projecte d'aquestes característiques va ser una constant que van impulsar diferents governs de la ciutat. L'escassetat d'associats i el fet que Lleida no era una ciutat amb grans fàbriques –que necessitaven ser assegurades– en dificultava constantment el reeiximent.

[...] hubo que oír y no sin sorpresa, de labios de los señores agentes, que en Lérida no había siquiera un diez por ciento de propietarios asegurados.²⁰¹

Tot i això, diversa documentació consultada, datada entre finals dels anys seixanta i principis dels setanta del segle XIX, mostra que la *Sociedad de Socorros Mutuos contra Incendios La Catalana*²⁰² i la *Compañía contra Incendios La Unión*²⁰³ estaven establertes a Lleida. De fet, en l'anotació a l'acta d'aquesta darrera corporació es demanava a l'Ajuntament que se li facilités una relació de propietaris de finques

---

¹⁹⁸ J. ROYO BURILLO, *Estudio sobre la evolución del Seguro de Incendios y de los Seguros Combinados o Multirriesgos*, Consejo General de los Colegios de Agentes y Corredores de Seguros de España, Barcelona, 1989, p. 49.

¹⁹⁹ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1868, reg. 1583, s.f.

²⁰⁰ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1868, reg. 1583, s.f.

²⁰¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1901, reg. 1778, f. 164.

²⁰² AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, Any 1870, reg. 1584, s.f.

²⁰³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1872, reg. 1749, f. 37.

urbanes, cal suposar que amb la pretensió d'aconseguir nous contractes amb persones disposades a assegurar les respectives pertinences. Amb aquestes companyies operant a la ciutat, el consistori va provar de fer-les partícips de les despeses ocasionades pels incendis. Va ser un procés de disputa incessant entre la l'Ajuntament i les empreses asseguradores que es va perllongar des de la darrerria del segle XIX fins a principis del XX.

La Unión y el Fénix Español
COMPañIA DE SEGUROS REUNIDOS

La Unión y el Fénix Español
COMPañIA DE SEGUROS REUNIDOS

Domicilio social: Madrid, calle de Olózaga n.º 1 (Paseo de Recoletos)

GARANTIAS

Capital social efectivo, pesetas	12.000.000
Primas y reservas.	43.598.510
Total.	55.598.510

32 AÑOS DE EXISTENCIA

SEGUROS CONTRA INCENDIOS

Este gran Compañía nacional asegura contra los riesgos de incendio.
El gran desarrollo de sus operaciones acredita la confianza que inspira al público, habiendo pagado por siniestros desde el año 1864, de su fundación, la suma de pesetas 59.159.694,43.

SEGUROS SOBRE LA VIDA

En este ramo de seguros contrata toda clase de combinaciones, y especialmente las Dotales, Rentas de educación, Rentas vitalicias y capitales diferidos, a primas más reducidas que cualquiera otra Compañía.

Subdirectores en Lérida: Ribelles é hijo Mayor, 10

DIARIO DE LÉRIDA
Anuncios y Reclamos á precios convencionales

Fig. 4. Anunci de la companyia asseguradora La Unión y el Fenix Español, *Diario de Lérida*, 13 de febrer de 1886.

Es tractava, bàsicament, d'aconseguir que les mútues financessin una part dels costos que ocasionava el servei d'extinció d'incendis, atès que les asseguradores aconseguen, com a conseqüència de l'actuació dels bombers en cas de sinistre,

estalviar-se part de la despesa que tenien l'obligació d'abonar als seus associats. Aquesta demanda, que pel que se'n desprèn dels documents estudiats mai no va fructificar, s'intensificà sobretot a partir del 1878. Va ser aquest any, com s'ha explicat en l'apartat 5.1, el moment en el qual la legislació impedia que el govern municipal carregués els sous i jornals dels bombers o els desperfectes de material, al ciutadà afectat pel sinistre. El malestar del consistori per la inacció de les mútues queda reflectit en el text següent:

La Presidencia dio cuenta del incendio ocurrido en el edificio que ocupan las Factorias de Subsistencias Militares, donde además del cuerpo de Bomberos habian acudido setenta soldados del Regimiento de [Suchana] con su Coronel, y los Sres Concejales Guix y Jover. Hizo elogios de los dignos y valerosos individuos de la Compañia de Bomberos, a los que mas de una vez se vio obligado a detener su arrojio evitando tal vez desgracias, por querer salvar intereses de poco valor. Esta muy conforme que por salvar la vida de una persona arriesguen la suya los bomberos, pero nunca que para interés de compañías que en nada contribuyen al sostenimiento del Parque de incéndios, se pongan en trances peligrosos los individuos del mismo. Como regla general -dice- en un siniestro lo que se salva son los edificios y muebles que vienen asegurados por sociedades que en nada contribuyen para adquirir útiles con destino al Parque, y menos al pago de jornales que con tanto riesgo y valentia devengan los bomberos. [...] se invite a los representantes en esta capital de todas las sociedades contra incendios para que se sirvan designar una suma para útiles y para gratificar a los individuos de la Compañia de Bomberos. Cree que convendría excitar a la prensa local para que se ocupara de este asunto y al propio tiempo iniciara la conveniencia de que en esta capital se formara una sociedad de Sres propietarios con el fin de asegurar sus edificios y enseres [...] evitando las cuantiosas sumas que anualmente se desembolsan en la poblacion. El Sr Vicens opina que la proposición la cree muy acertada però [...] comunicación a las compañías aseguradoras lo que voluntariamente quieran ceder en beneficio del parque y Cuerpo de Bomberos y luego que se activen reuniones para la formación de la Sociedad de vecinos. El Sr Sol añade que estas Sociedades se llevan una suma crecidísima sin que auxilien ni favorezcan lo mas minimo. Debe acudirse a los poderes públicos para que obligue a estas sociedades a contribuir y [...] formación de la Sociedad de vecinos a los que reportaria beneficios y evitaria la explotación de que es objeto esta ciudad.²⁰⁴

D'aquest text també se'n desprèn que l'Ajuntament, per tal d'aconseguir la col·laboració de les companyies asseguradores, va intentar pressionar-les. Per una banda, a través de la premsa, la qual s'encarregaria de donar a conèixer a la població els greuges que les corporacions originaven a la ciutat. Per l'altra, amenaçant amb la creació d'una societat de socors mutus de caire públic i sota l'empara del propi municipi. Pel que sembla, però, aquesta iniciativa no va reeixir, atès que uns anys més tard el problema seguia igualment vigent.

²⁰⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1892, reg. 1769, f. 287.

[Ayunto] sobre la necesidad de organizar el Parque de material y para ello propone recabe de las Compañías aseguradoras una subvencion anual. Y si esto no se lograria, la formación en esta capital de una sociedad de socorros mutuos, bajo la iniciativa y valioso concurso del Municipio bajo la garantia hipotecaria de los propios edificios inscritos al seguro. Además pide también un retén para los servicios de noche. El Sr Presidente dice que ha de tenerse en cuenta que el estado precario del Municipio no permite hacer gastos que no son productivos. Así que está conforme con que se obre con las Compañías aseguradoras y en ultimo resultado que se intente la formación de una compañía de socorros mutuos.²⁰⁵

La problemàtica va durar fins a principis dels anys vint del segle xx, moment en el qual l'establiment de diferents arbitris –s'analitzarà en el capítol 5.4– a la ciutat per part del govern municipal va alleugerir les càrregues que el consistori patia pel manteniment del servei d'extinció d'incendis. Ja en l'època de la transició, a la darrerria dels anys setanta del segle passat, la Paeria va negociar amb les companyies asseguradores establertes a Lleida una contribució econòmica –*concierto fiscal*– per a la instal·lació, sosteniment i millora del servei d'extinció d'incendis, un procediment que va continuar fins a l'assimilació del cos per part de la Generalitat de Catalunya l'any 2006.

[...] la aportación actual que efectua la Agrupación Nacional de Aseguradores que producirá al Ayuntamiento unos nuevos ingresos que pueden autofinanciar en gran parte el Servicio de Extinción de Incendios y Salvamento.²⁰⁶

5.3. El canvi de segle, les dificultats continuen

Durant els primers anys del segle xx, la Companyia de Bombers de Lleida continuava trasbalsada per les mateixes dificultats que havia suportat en la centúria anterior. La manca de finançament i la nul·la col·laboració de les mútues asseguradores, per una banda, i la falta d'una organització eficient del cos per l'altra, seguien entorpint el major desenvolupament del servei d'extinció d'incendis. Les queixes que alguns membres del consistori i els propis bombers dirigien als responsables del funcionament de la companyia, a causa de les deficiències en el material i en l'organització del cos, van ser freqüents.

El señor Soldevila dice que otra cuestión importantísima es la referente al servicio de incendios, cuyo material es detestable y cuya compañía esta desquiciada [...] autorización del ayuntamiento para reorganizar el cuerpo. Y en cuanto al material dice que quizás sería una solución el propósito que abriga el Monte Pio de Lérida de constituir una compañía de seguros contra incendios para destinar parte de sus beneficios a la adquisición de útiles y aparatos para la extinción de siniestros.²⁰⁷

²⁰⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1898, reg. 1775, f. 259.

²⁰⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1977-79, reg. 1825, f. 179.

²⁰⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1910, reg. 1787, f. 133.

De fet, la situació va resultar tan desesperada, que l'any 1914 la companyia de bombers al complet va presentar una carta de dimissió a les autoritats, mentre no es reparés la situació de precarietat laboral que es patia. Com s'observa en la missiva, no es tractava tan sols d'un assumpte relacionat amb la manca d'organització general, sinó que s'hi afegia la preocupació per la seguretat personal dels membres del cos.

Los individuos que componen la Compañía de Bomberos de esta Ciudad han acordado pasar a manos de V el presente escrito: Teniendo en cuenta el estado de abandono en que se encuentra el parque de material de incendios, hace imposible el trabajo en los siniestros con las debidas garantías, no solo para atajar el fuego sino también a lo que atañe a la seguridad personal. Teniendo en cuenta que el Reglamento porque se rigen, resulta en casi todo su articulado completamente anticuado. Al mismo tiempo que la subvención que el Ayuntamiento señala para la compañía resulta siempre sumamente exigua y muchas veces, ni siquiera a pesar de su exigüidad, se gasta.

Por todo lo cual la Compañía resulta que se ve expuesta cuando por necesidad se ve obligada a actuar, a correr un ridículo y exponerse a las censuras del público. [...] si con la prontitud que el caso requiere no se ven atendidas en la forma que un servicio de tal importancia requiere, se crearán desligados del compromiso de honor que al entrar en la Compañía adquirieron, y recabar la libertad individualmente de tomar la orientación que mejor les convenga a su dignidad.

José Pal, Lérida 3 de julio de 1914.²⁰⁸

A més, es remarcava també la falta de material o el seu estat de deteriorament, una realitat que es feia evident a cada servei on acudia la companyia.

[...] I recordarà que una vegada es calà foc a la redola de Sant Joan, i de casa estant, a la plaça de Sant Joan, va presenciar com els nois es divertien tapant amb els peus la munió de forats d'aquelles llargues mangueres que hi havia esteses per terra, i que no se'n sortien de tants com n'hi havia.²⁰⁹

L'any 1919, en una entrevista que l'arquitecte i cap dels bombers de Lleida Francesc de Paula Morera i Gatell (1869-1951) va donar a la revista *El bombero Español*, se seguien mostrant les febleses de sempre; aquestes, a més, es feien extensibles a altres localitats amb un nombre de població similar a la de Lleida. No era doncs, en opinió del redactor de l'article, un fet puntual que afectava una ciutat determinada, sinó que es tractava d'un problema general que concernia a diferents localitats de l'Estat d'unes dimensions i d'un volum d'habitants similars als de Lleida.

Nos enteró de que Lérida posee un regular Cuerpo de Bomberos, que en muchas ocasiones ha dado pruebas de arrojo salvando vidas y haciendas, pero también, como tantas otras poblaciones, con muy poco material con que poder defenderse

²⁰⁸ AML Fons Municipal, *Organització del personal i adquisició de material per al parc de bombers (1911-1917)*, any 1914, reg. 10037.

²⁰⁹ A. BERGÓS MASSÓ, *Memòries d'Antoni Bergós*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1990, p. 64.

aquella institució. Hace falta que el Ayuntamiento de Lérida se preocupe de la adquisición de buen material, por lo menos de una máquina moderna.²¹⁰

De forma gradual, però, el servei va anar aconseguint millores que progressivament corregien les carències del servei. «El servei de bombers va començar a estructurar-se en prendre possessió l'Ajuntament del Front Popular, l'any 1917»²¹¹ Així, la consignació municipal per l'abonament dels sous dels bombers aquell mateix 1919 va passar de 399 a 629 pessetes,²¹² remarcant-se, a més, que «*se les ha pagado cuanto se les debía de años anteriores y que se invierten puntualmente las consignaciones de material*».²¹³ Es coneix que hi va haver també un augment pressupostari de mil pessetes per dotar als individus del cos d'un uniforme.

Uno de los números que se celebraran durante la próxima fiesta mayor será una revista del Cuerpo de Bomberos con los nuevos uniformes, obra que llevó a cabo durante su gestión el exalcalde Sr. Grau²¹⁴

I un altre de quinze mil pessetes, que després es va reduir a set mil, «*para un motor bomba de incendios*»²¹⁵ que podria ser una del tipus “Delfín” de la casa Metzger –vegeu apartat 8.2.1– tot i que no se'n té plena constància. L'increment pressupostari que va permetre les esmentades adquisicions provenia, hipotèticament, de les dues-centes mil pessetes que l'Ajuntament de Lleida havia rebut de la companyia de subministrament hidroelèctric “La Canadencsa”. A canvi, l'empresa es va adjudicar la construcció de les comportes i la resclosa que donaven aigua al canal de Seròs.²¹⁶ Com explica J. Lladonosa, gràcies a aquesta aportació econòmica, es van poder dur a terme diverses millores en la trama urbana de la ciutat i és probable que una part d'aquests diners s'emprés en la compra de material contra incendis, iniciant-se així un desenvolupament que pretenia millorar la qualitat assistencial de la companyia de bombers.

5.4. La dècada dels anys vint. L'impuls institucional i l'augment del finançament del cos de bombers

En la “transició” cap a un model de servei més professional que les autoritats municipals lleidatanes van aconseguir d'establir en aquells anys, hi va jugar un paper molt rellevant el Congrés de bombers celebrat a Barcelona al novembre del 1920.²¹⁷

²¹⁰ “Hablando con el Jefe de Bomberos de Lérida”, *El Bombero Español*, Revista nº 3, Barcelona, 10 de setembre de 1919.

²¹¹ A. BERGÓS MASSÓ, *Memòries d'Antoni Bergós...*, p. 64.

²¹² AML Fons Municipal, Junta Municipal, dins *Llibre d'actes del Ple*, any 1919, reg. 1796, f. 14.

²¹³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1919, reg. 1796, f. 88.

²¹⁴ *Diario de Lérida*, nº 13.400, 16 de març de 1924, p. 4.

²¹⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1923, reg. 1800, f. 161.

²¹⁶ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida...*, pp. 399-400.

²¹⁷ “Segundo congreso nacional de Bomberos Españoles. La sesión de clausura”, *El Bombero Español*, Revista nº 26, Barcelona, 10 de desembre de 1920, s. f.

En aquest, hi va participar el cap de la companyia de bombers a Lleida, l'arquitecte modernista Morera i Gatell. S'hi van tractar diversos assumptes relacionats amb el desenvolupament dels serveis d'extinció d'incendis a l'Estat i es van arribar a acords que cercaven d'adaptar les companyies de bombers a les necessitats dels nous temps. Els principals punts acordats van ser els següents:

1. Obtenir una major dotació de material i unificació de les seves característiques en tots els parcs de l'Estat espanyol.
2. Comprometre's en la prestació d'ajuda als municipis veïns que no disposessin de servei d'extinció. A Lleida, aquesta assistència ja es devia donar a finals dels anys vint, si ens atenim a un informe elaborat durant la República, el qual deixava entreveure aquesta possibilitat –capítol 6.5.1.– Tot i amb això, l'oferiment d'auxili a pobles veïns va sortir reflectit per primera vegada en el reglament de 1944 –capítol 5.8.–
3. Reclamar la dedicació exclusiva –especialització– de les tasques de bomber per a una millor eficàcia del servei. A Lleida, l'any 1946 es va establir una guàrdia de «*dieciocho individuos para el retén permanente*»,²¹⁸ tot i que es desconeix l'horari que havien de complir.
4. Exigir als poders públics la creació d'un cos de bombers en poblacions majors de 5.000 habitants.
5. Augmentar els pressupostos municipals. A Lleida, aquest punt es va complir a partir de l'aprovació del reglament de 1923 –capítol 5.6– i dels pressupostos aprovats l'any 1924, assumpte que es tractarà a continuació.
6. Estimular la formació en extinció d'incendis en aquelles poblacions que pel seu nombre d'habitants no disposessin de companyia de bombers.
7. Garantir la presència de bombers en espectacles públics. A Lleida, es té constància d'un retén de bombers durant les festes de Sant Anastasi de l'any 1865.²¹⁹
8. Establir la seguretat pública com a únic àmbit de participació dels bombers. Aquesta darrera reflexió va sorgir del debat formulat en el propi congrés, tal com queda reflectit en el següent paràgraf:

Deben intervenir los cuerpos de bomberos en las cuestiones sociales, religiosas o políticas?

Los Cuerpos de Bomberos por el carácter de asistencia humanitaria y general que tienen no deben intervenir bajo pretexto alguno, en cuestiones religiosas, políticas o sociales.²²⁰

²¹⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1945-49, reg. 1817, f. 96.

²¹⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1865, reg. 1742, f. 171.

²²⁰ "Segundo congreso nacional de Bomberos Españoles. La sesión de clausura"..., s. f.

Aquest darrer punt va ser fugaç perquè era un darrer assumpte a tractar en el congrés que no aportava una necessitat material o tangible, ni per a les companyies de bombers ni per als individus que en formaven part.

Finalment, en un capítol apart titulat «*Sección de Seguros*», s'hi remarcava la conveniència de reformar la llei de «*Retiros obreros*» per tal d'aconseguir la jubilació dels bombers a l'edat de 58 anys. En el mateix capítol, a més, s'instava les companyies asseguradores a realitzar donatius als «*Monte Píos*» –tema que es tractarà en capítol setè– i aportacions, tant voluntàries com permanents, per al manteniment dels serveis d'extinció d'incendis. Un assumpte que a Lleida va resultar força recurrent i poc fructífer.

L'any 1924 l'Ajuntament de Lleida va aprovar dos ordenances municipals (annex 1) per tal de poder finançar el servei d'extinció d'incendis de la ciutat. Una de les disposicions gravava sobre «*los que se beneficiarán especialmente o provoquen la prestación del Servicio*». Es tractava d'abonar, per part de la persona afectada pel sinistre, una quantitat determinada dels costos que s'havien generat en l'extinció del foc, un mode de procedir similar a l'habitual durant bona part del segle XIX. Cal recordar que, a partir de la formació del cos de bombers fins l'any 1878, aquell ciutadà que havia patit un incendi tenia l'obligació de fer-se càrrec de totes les despeses derivades de l'extinció, ja fossin els premis, els jornals o el material que havia quedat defectuós (vegeu capítol 5.1).

L'altra disposició era de caràcter general i obligava a tributar «*sobre el establecimiento y mejora del Servicio de extinción de incendios y su entretenimiento*» al conjunt dels habitants de Lleida, mitjançant el càlcul d'un prorrateig que la comissió d'hisenda determinava. Possiblement, aquestes ordenances van ser vigents fins al 1936, any de l'esclat de la Guerra Civil, tot i que només s'ha trobat documentació al respecte fins 1932 –on es proposava la pròrroga de les esmentades disposicions un any més.– Al desembre del 1939, a l'inici de la Dictadura, tornen a aparèixer en les actes del ple unes ordenances molt similars, restablint-se així, després del conflicte, els impostos que permetien sustentar la companyia de bombers.²²¹ (Vegeu capítol 5.7)

Aquestes ordenances responien als canvis que la dictadura de Primo de Rivera havia impulsat per tal de procurar la regeneració de la política de l'Estat, a fi d'eliminar les xarxes del caciquisme que dominaven el món local. D'entre aquestes reestructuracions, s'hi trobava la creació d'un Estatut Municipal que regulava la nova legalitat dels consistoris del país. La reglamentació, aprovada el dia 8 d'abril de 1924, atorgava

---

²²¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1939, reg. 1815, f. 170.

una major independència als ajuntaments i els permetia implantar nous mecanismes per tal de poder augmentar la seva dotació econòmica.²²²

Va ser a través del nou Reglament de 1923 que es va preveure l'assoliment d'un millor finançament per al servei d'extinció. De fet, ja en l'article primer es manifestava que l'autoritat municipal i la junta inspectora havien de dotar d'una consignació anual a la companyia de bombers per a sufragar les despeses de personal, material i vestuari; a més, com consta en l'article setè, havia d'estar administrat i pressupostat per la junta d'administració. A banda d'aquesta assignació anual, es proposava un augment del finançament a través de donatius de particulars i entitats, multes i «*otros medios*», entre els quals, s'hi devien trobar els impostos esmentats. En l'article cinquè del mateix reglament, es manifestava que la junta que havia d'administrar els recursos disponibles havia d'estar formada pel cap de la companyia, el sots-cap, el director, el sots-director i un representant de la Cambra Urbana, sempre que aquesta entitat fes una aportació superior a mil cinc-centes pessetes. És de suposar que, amb aquesta iniciativa, la direcció del cos pretenia una major col·laboració d'aquesta entitat, propera a les companyies asseguradores. Aquestes, com venia succeint des que es van establir a la ciutat, continuaven sense aportar suport econòmic al cos, tot i que les autoritats seguien intentant cercar el mètode per aconseguir-ne la participació. L'any 1929, la problemàtica seguia vigent.

El señor alcalde se ocupó del proyecto de constitución en Lérida de una Mutua de incendios patrocinada por el ayuntamiento, a cual efecto celebró una detenida conferencia con el director de la mutua de incendios de la Industria Catalana [...]²²³

També en un article de premsa publicat l'any 1928 es feia ressò d'aquesta pugna entre l'administració local i les societats de mutualitats.

A Lleida no solen ésser ni freqüents ni de gran encaix els incendis, i les companyies asseguradores hi fan un gros negoci. Precisament per això, en època del nostre Alcalde popular Dr. Torres, es va pensar seriosament en la reorganització del Cos de Bombers a base d'una Mútua ciutadana patrocinada per l'Ajuntament i es van demanar a la Comissaria General de Segurs dades sobre organitzacions semblants a l'objecte d'anar sobre segur. Per cert que la carta, signada per la pròpia alcaldia, encara té de merèixer contesta, —així ens consta.—²²⁴

Tot i amb això, les noves ordenances municipals i el nou reglament van trencar la dinàmica de crisi que la companyia havia heretat del segle XIX i que es va fer palesa

---

²²² M. C. ROSELL PUJOL, *Josep Pujol Cercós, Alcalde de la modernitat. Economia, política i societat a la Lleida dels anys vint (1927-1935)*, Pagès editors, Lleida, 2010, pp. 107-109.

²²³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1929, reg. 1806, f. 38.

²²⁴ "El cos de bombers fa gimnàstica", *Revista gràfica d'informacions i estudis*, agost del 1928, núm. 78, pp. 3-4.

també a principis del xx. Fins que no es van implantar aquests canvis legislatius, el cos va seguir patint les mateixes deficiències estructurals que l'havien acompanyat des que havia estat format. Pedro Almacellas, en un article de la revista *Ciudad*, ho explicava de la forma següent:

[...] el Ayuntamiento comprendió la necesidad de mejorar aquel Servicio, y dirigirlo por personal técnico de indudable valer, encargando aquella misión al Arquitecto don Francisco Morera Gatell²²⁵, y delegando el mando directo al delineante municipal don Arturo Reñé a cuyas órdenes inicióse una gran mejora del Servicio, dotándole de material, uniformando a los individuos que integraban aquel Cuerpo, preparándole con interesantes maniobras y ejercicios para dar a sus funciones la mayor efectividad y suficiencia.²²⁶

Malauradament, aquell desenvolupament que havia d'afermar el servei d'extinció es va veure interromput pels problemes financers i els conflictes polítics en què es va veure immersa la ciutat de Lleida –i el conjunt de l'Estat– i que es detallen a continuació.

5.5. Els anys de la República

Durant la dècada dels trenta, la greu crisi econòmica derivada del crac del 1929 i el cop d'Estat del 1936 van confrontar la companyia de bombers de Lleida a moments de severes dificultats de subsistència. Va ser, però, la devastadora Guerra Civil espanyola la que la va conduir a la seva total descomposició.

L'agost del 1931, pocs mesos després de la proclamació de la Segona República, s'aprovava a l'Ajuntament de Lleida una proposta que tenia com a objectiu principal conèixer l'estat general en què es trobava la companyia de bombers. La iniciativa, impulsada pels regidors Daniel, Bergós, Maties, Cases i Pujades, havia de prendre forma de memòria i s'hi havien de detallar tots aquells assumptes referents al cos.

1. Comptabilitzar el personal.
2. Conèixer la disposició de material d'extinció.
3. Tenir idea de l'organització general del servei.
4. Comptabilitzar el nombre d'incendis ocorreguts en els cinc anys anteriors a l'estudi, tant a la pròpia ciutat com a la resta del terme.
5. Especificar les relacions econòmiques relatives al cos, és a dir, com es finançava i les despeses a les quals estava subjecte.

---

²²⁵ FRANCESC DE PAULA MORERA I GATELL (1869-1951) va ser nomenat arquitecte de l'Ajuntament de Lleida l'any 1906 i va esdevenir cap de la companyia de bombers entre el 1918 i 1920, i en una segona etapa al 1940.

²²⁶ P. ALMACELLAS, "El Servicio de Incendios", *Revista Ciudad...*, pp. 186-187.

Es tractava, en definitiva, de recopilar informació sobre la companyia de bombers de la ciutat i «fer possible un millorament de l'esmentat servei a curt termini.»²²⁷

Tot i els profunds canvis polítics, socials i econòmics que es van esdevenir en aquell període, no es va redactar, durant els primers anys de República, cap reglament que substituís el que es va promulgar l'any 1923. La memòria realitzada sobre la situació del servei no va suposar cap canvi en el funcionament general del cos, que es va seguir desenvolupant amb l'organigrama aprovat sota el mandat de Primo de Rivera. No va ser fins l'octubre del 1936, un cop havia esclatat la Guerra Civil, que es va posar en funcionament una nova ordenació que regulava la intervenció que els diferents sectors considerats estratègics a la ciutat havien de realitzar en cas que es produís un gran sinistre. S'incloua també el cos de bombers i es va anomenar «Brigada de calamitats públiques» (vegeu apartat 6.7).

Les dificultats que, tradicionalment, havien existit a l'hora d'establir un òptim servei d'extinció d'incendis a Lleida es van tornar a fer patents durant aquells anys. Les transformacions econòmiques que es volien impulsar des de l'ideari republicà ben aviat es van veure truncades i les reformes que es van prometre portar a terme, tant en el món rural, com en l'urbà, no arribaven o ho feien molt lentament. La crisi financera que encara s'arrossegava des del crac del 29 era un escull difícil de superar i la conjuntura política europea, immersa en l'accelerat auge del feixisme i les actituds populistes que l'acompanyaven, no ajudava en la instauració del nou sistema polític. La decepció per la manca de reformes es va anar apoderant de les capes populars lleidatanes i va donar pas a una gradual radicalització d'una part de la població.²²⁸ Arran d'un incendi ocorregut el dia 10 de febrer del 1932 a la ciutat, aquesta hostilitat va afectar també a la companyia de bombers.

[...] incendi en una casa del carrer de Fragà el dia 10: l'alcalde detalla com va tenir esment del sinistre i com apressadament va dirigir-se al lloc aquell, trobant-se amb el senyor Daniel que també hi anava. Com intervingueren en apaivagar els ànims neguitejats per la tardança dels bombers, sense que hi hagués motius per escandalitzar-se, doncs la recerca d'aquests funcionaris i el posar en marxa l'utilitatge necessita el temps prudencial. Malgrat tot i com tardaven en venir, va dirigir-se apressadament al quarteret per tal d'excitar-los en la rapidesa. Vol fer present que en l'avinguda Blondel, en passar un auto Ford, va parar-lo i ordenant-li que a tota marxa el conduís on li deia, fent-ho amb tanta diligència que el xofer aquell va causar un petit atropellament a un ciutadà. Com ignora qui era el conductor del cotxe [patetitz] públicament el seu agraïment [...] En arribar al quartet va trobar-hi ja els companys Vives i Bergós, que també donaven estímuls als bombers, comprovant que la tardança era produïda per estar fred el motor, logrant finalment posar-lo en marxa, anant a peu darrere dels bombers. En arribar a la Paheria un ciutadà va fer-los [auciment] que uns

²²⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1931, reg. 1808, f. 135.

²²⁸ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme...*, pp. 130-131.

grups estaven molt excitats i que estaven apedregant el domicili de l'alcalde. Dubtaren si era convenient anar-hi, car de fer-ho així i algú es revelava contra la autoritat, encara es complicava més la qüestió. Optant per restar en la Paeria on anava rebent per mitjà del senyor Costa les impressions del sinistre i dels fets dels exaltats. Aquesta es l'actuació de la presidència i aquests són els fets. Cap raó hi ha en recolzar el succeït. Podem dir que els serveis no estan en les condicions de perfecció que voldríem, però el cos de bombers no està ni pot estar be del tot, donades les desventatges que Lleida comporta. Aquí no podem demanar un sentit de cooperació dels veïns com ocorre en un poble ni estem en la possibilitat de tenir un servei ben muntat com els grans municipis a base de retens fixes perquè això comporta una despesa excessiva per a la nostra ciutat. És un problema que cap ajuntament que ens han precedit ho ha resolt. I quan per a millorar-lo en lo possible, s'ha demanat l'ajut de les companyies d'assegurances, aquestes no han respost com calia [...] sobresurten unes maquinacions polítiques i el de menys era el sinistre del foc [...] Això ocorregut és una de les diverses manifestacions de l'estat difícil en que ens trobem els republicans de bona fe davant els enemics de la República, del camp dret i de l'extrema esquerra [...] en referència al cos de bombers precisa designar un delegat que curi de posar-hi l'ordre que ara hi manca.²²⁹

Aquesta conflictivitat va tenir molt a veure amb les reivindicacions laborals i socials demandades en els primers anys de la República. Aquell moment significava, per a la classe treballadora, una oportunitat històrica de resoldre els problemes que la venien afectant des de temps ençà —en paraules de P. Vilar, «*Las clases humildes creían en un cambio de vida.*»—²³⁰ Els sectors més tradicionals i conservadors, per la seva banda, crítics també amb el govern, atribuïen l'agitació social a la crisi econòmica causada per la nova política i el temor del capital a invertir en el país.²³¹ En aquest context, sembla evident que l'agressió patida per l'alcalde va estar vinculada a aquest enfrontament i que les faccions més dretanes van utilitzar el sinistre per atacar el paer en cap i desprestigiar-lo davant la ciutadania.

La situació d'inestabilitat que es vivia a Lleida dificultava el procés de transformació que la nova política volia impulsar, fet que perjudicava també al propi servei d'extinció. Com s'explicava en l'escrit anterior, alguns dels problemes que de forma habitual havia patit la companyia de bombers de la ciutat durant molt de temps, encara eren presents en període republicà. El principal se centrava en les dilacions del cos en fer acte de presència als sinistres, un fenomen que, com s'ha esmentat amb anterioritat, dificultava les tasques d'extinció i podia provocar un major nombre de víctimes i desperfectes. A més, el fet que no es podés disposar d'un cert nombre d'individus fixes de guàrdia —com succeeix, per exemple, en l'actualitat— i s'hagués d'esperar

²²⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1932, reg. 1809, f. 28.

²³⁰ P. VILAR, *Historia de España*, Crítica, Barcelona, 1999, p. 127.

²³¹ J. BARRULL PELEGRÍ, *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, l'Avenç, Barcelona, 1986, pp. 281-286.

a què els membres del cos arribessin al parc per a recollir el material, alentia molt la resolució del servei. Lleida, per les seves dimensions, no tenia un nombre molt elevat de població, per tant, ni els serveis devien ser gaire freqüents, ni les contribucions que es recaptaven permetien tenir un pressupost suficient per a sostenir un reten de bombers de forma ininterrompuda durant els tres-cents seixanta-cinc dies de l'any. Les companyies d'assegurances, a més, tal i com també es relata en l'escrit, seguien sense oferir una subvenció suficient que permetés posar remei a la deficiència econòmica. I, per altra banda, persistia el problema de la manca de material de treball en bones condicions, un assumpte recurrent que molt sovint havia causat desencís, tant als individus de la companyia, com a la resta de la població lleidatana. En l'esmentat incendi, però, la tardança va tenir més a veure amb causes relacionades amb la pròpia tecnologia del vehicle –en aquest cas, la incapacitat del motor d'escalfar-se de forma prou ràpida– que no pas pel suposat mal estat del material del cos. En qualsevol cas, el fet que el servei comencés a disposar, en aquells anys, d'automòbils amb motor de quatre temps, va comportar la disminució del temps de resposta al sinistre i en va millorar, per tant, la seva resolució. Aquest assumpte s'estudiarà en el capítol setè.

El 26 de febrer de l'any 1932, només 14 dies després del violent esdeveniment, i davant «la impossibilitat de que el servei pugui prestar-se puntualment» l'Ajuntament de la ciutat va acordar un conjunt de mesures que cercaven la millora de diversos aspectes de la companyia.

1^a - Invitar a la Cambra Oficial de la Propietat Urbana i a la Cambra Oficial de Comerç donin una quantitat per al sosteniment del cos de bombers.

2^a - Conveniència de buscar un local que reuneixi millors condicions que l'actual i dotar-lo de tot lo necessari a fi de que els bombers puguin practicar els necessaris exercicis gimnàstics i d'escala que precisen setmanalment.

3^a - No acceptar la dimissió d'Artur Reñé de director.

4^a - Invitar als xofers de la llimpiesa i altres departaments de la casa per a que entrin a formar part del cos, per tal de completar les vacants que actualment hi ha, i que ara en endavant quan es nombri un individu per a les brigades de la casa, sigui nomenat reunint les condicions que assenyala l'article 18 del reglament, contraent l'obligació d'entrar a formar part del cos de bombers.

5^a - Comprar un carregador elèctric per les bateries dels autos i comprar o fer una caixa-botiquí dotant-lo convenientment per a casos d'urgència.

6^a - Avisar a la Guàrdia urbana que toqui el pito a la part alta de la població amb preferència a la part baixa, i donar-los una llista amb els domicilis del personal de bombers.²³²

---

²³² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1932, reg. 1809, f. 46.

Aconseguir la col·laboració d'entitats externes al cos era certament difícil, però dotar la companyia del personal necessari, d'un local adient i d'eines operatives, va ser un assoliment prou important, almenys fins que la guerra va fer acte de presència.

5.6. La Guerra Civil. La desarticulació de la companyia

Mentre van durar les hostilitats de la Guerra Civil, no es va impulsar cap mesura rellevant per tal de reformar la Companyia, ni per la compra de material o la contractació de nou personal. «*Transcurrió la guerra, sin procederse a reformar y mejorar los servicios de aquel Servicio de Incendios.*»²³³ Tan sols hi devia haver un seguit d'actuacions i decisions, la majoria improvisades, pròpies de les reaccions humanes davant d'un conflicte de tals dimensions. Així, les breus notícies existents relatives a aquest període fan referència, bàsicament, als serveis esdevinguts a causa de revoltes, batalles o bombardejos, els quals seran explicats en el capítol novè.

L'estudi de la companyia de bombers durant la Guerra Civil espanyola és particularment difícil degut a la manca d'informació causada per la desaparició de les Actes de l'Ajuntament corresponents a l'any 1937. A banda d'aquesta mancança informativa, les notícies que fan referència al cos en els anys 1936, 1938 i 1939 són també força escasses. Únicament a través de referències relatives a altres cossos de bombers de Catalunya, es poden establir certes conjectures sobre les vicissituds de la companyia o, si més no, dels individus que en formaven part.

Durant l'any 1937, la companyia de bombers de Lleida devia anar exercint les seves funcions de manera irregular i amb un nombre d'individus que variava en funció de la conjuntura, adaptant-se a les circumstàncies que la pròpia guerra provocava. A partir del 1938, però, el cos de bombers va desaparèixer. L'evacuació de la població de Lleida, els bombardejos dels darrers dies de març i l'entrada de l'exercit feixista a primers d'abril van deixar la ciutat en un estat deplorable²³⁴ i la companyia de bombers absolutament desfeta. De fet, pocs dies després del xoc entre republicans i feixistes, en una acta del nou Ajuntament franquista del dia 12 d'abril del 1938, es van iniciar els tràmits per a la formació d'un nou servei d'extinció d'incendis.

Por las circunstancias excepcionales en que se halla la ciudad, ausentes la mayor parte de sus vecinos, esta alcaldía, para poder sofocar los incendios ocasionados por el fuego enemigo, se ha visto en la necesidad de designar nuevo personal con que formar un equipo de extinción de incendios.²³⁵

---

²³³ P. ALMACELLAS, "El Servicio de Incendios", *Revista Ciudad...*, p. 187.

²³⁴ J. SAGUÉS SAN JOSÉ, *La Lleida vençuda i ocupada del 1938. Una ferida de guerra va dividir la ciutat durant 9 mesos*, Pagès editors, Lleida, 2014, pp. 27-36.

²³⁵ AML Fons Municipal, *Actes de la Comissió Gestora de l'Ajuntament de Lleida*, any 1938, reg. 1813, f. 3.

La diligència en crear una nova companyia de bombers –formada, segurament, pels mateixos soldats de l'exercit colpista– era conseqüència de la necessitat, com s'esmenta en el text anterior, d'extingir els incendis que provocaven els atacs de l'exèrcit republicà, situat a la part esquerra del Segre.

Fig. 5. Illa de Cases, encara fumejant, entre els carrers Estereria i Pilota. Font: José de María "Campúa". Fons: Arxiu Militar General de Avila. Publicada a: J. Sagués Sanjosé, *La Lleida vençuda i ocupada del 1938*, p. 32

Lleida estava partida, el riu es va convertir en la línia divisòria que separava els dos exercits i la ciutat va esdevenir línia de front durant nou interminables mesos. No es té constància de la formació d'una altra companyia en la zona republicana, però és molt probable que es destinessin alguns recursos a sufocar els incendis que s'hi desfermaven, en aquest cas, pels atacs de les forces franquistes.

Poques notícies addicionals es poden afegir en referència a la companyia de bombers a l'any 1938. Tan sols una breu anotació del dia 26 d'abril on s'esmentava la incompareixença d'un bomber, sense donar cap altre tipus d'explicació, i una segona i última, ja del més de juny, en què s'exposaven algunes necessitats del servei, la reparació d'un vehicle i una bomba i la compra de mànegues, granotes de treball (*monos*), sis extintors i cent «*hachas de viento*» pels membres del cos. L'anotació anava signada amb data del 8 de juny del 1938 per l'arquitecte P. Morena i contenia un inequívoc afegit final: «*il año triunfal*» que emfatitzava la importància de la victòria i el nou període que s'iniciava sota la dictadura feixista del general Franco.

5.7. La companyia sota el règim franquista

La informació relativa al cos de bombers durant el període franquista és, també, molt escassa, tant pel que fa a les actes del Ple de l'Ajuntament, com en la resta de la documentació consultada. A partir de l'any 1944, però, un cop redactat el reglament que organitzava la companyia després dels primers anys de reestructuració (capítol 6.8) i amb el cos de bombers ja consolidat, les notícies relatives al servei d'extinció comencen a augmentar, tot i que només en referència a l'adquisició de material i equipament per al cos. Com s'analitzarà en el capítol vuitè, les explicacions referents a les compres de material són més abundants i concises, atès que a l'hora de materialitzar la inversió, s'havien de detallar les característiques dels estris que es volien adquirir. Així, contràriament al succeït durant bona part de l'existència de la companyia, a partir de l'any 1939, les notícies referents al servei d'extinció d'incendis no esmenten cap tipus de contratemps financer, cap desavinença política, cap conflicte entre els bombers o entre aquests i les autoritats municipals. Les notícies són uniformes, sense alts i baixos, perquè l'autoritarisme imperant durant el Règim anul·lava qualsevol tipus de reivindicació.

Acabada la guerra, Lleida era una ciutat devastada que requeria d'una reconstrucció pràcticament completa. Va ser necessari l'enderrocament dels nombrosos edificis malmesos i la retirada de la gran quantitat de runa que cobria carrers i places, alhora que es reparaven els serveis d'electricitat, aigua, clavegueram o telèfon, arrasats durant la batalla. En síntesi, «[...] *el estado deplorable en que se encuentran algunos servicios municipales.*»²³⁶ També la companyia de bombers va haver de ser restablerta, puix que aquella sorgida de forma improvisada, encara en ple conflicte, amb

---

²³⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1940-1943, reg. 1815, f. 36.

les tropes republicanes emplaçades a l'altre costat del Segre, no devia acomplir els mínims que es podien esperar d'un servei d'extinció d'incendis.

Comisión de gobernación: Atendiéndose a los medios de que puede disponerse en el actual presupuesto, propone una reorganización del cuerpo de bomberos a base de empleados municipales que pueden perfectamente ser utilizados para implantar un sistema que sea al mismo tiempo ventajoso por la economía, por la disciplina a que dicho personal está sujeto, por el interés que de su parte ha de esperarse en la colaboración prestada al Ayuntamiento para que prospere esta iniciativa. El sistema tiende a remunerar al personal según las actividades propias y a estimular el celo y interés que se despliegue en esta nueva modalidad. Además establece una concesión permanente de gratificaciones según la importancia del cargo asignado a cada uno de tales funcionarios. El sistema actual impone al Ayuntamiento un dispendio cuantioso: 40.320 pts. El sistema que se propone requiere tan solo de consignaciones para vestuario y material, no excediendo de 15.384 pts.

La comisión propone la plantilla del personal que asumirá los derechos y deberes inherentes al cargo, aumentándose con la suma de 180 pts. trimestrales la gratificación consignada al Director y capataz del servicio, en razón de la actividad más interina y de la mayor responsabilidad.²³⁷

Les noves autoritats de post-guerra tractaven de reestructurar la companyia de bombers a partir de la recuperació dels treballadors municipals que, com s'analitzarà en el capítol vuitè, es van veure afectats per diferents tipus de depuracions impulsades pel nou Règim. Per altra banda, el pressupost havia de ser el més ajustat possible, atès que la manca de recursos en el consistori era absoluta i perquè, a més, durant els anys de postguerra, la majoria de població de Lleida va estar greument trasbalsada per profunds problemes econòmics.²³⁸ La ciutadania local patia fam i misèria, les malalties s'estenien arreu de la ciutat, i l'habitatge, en bona part destruït a causa de bombardejos i batalles, es va convertir en un bé molt escàs.²³⁹

Així, l'any 1939, amb la finalitat de sufragar els costos que havia d'ocasionar el funcionament de la companyia de bombers, les autoritats locals van promulgar unes noves ordenances municipals.²⁴⁰ D'aquestes, només se n'han conservat els encapçalaments, que són pràcticament idèntics als redactats el 1924 sota la dictadura de Primo de Rivera (capítol 5.4.) i és possible que ambdues legislacions fossin molt similars. El fet de "recuperar" lleis anteriors a la República va esdevenir una acció que les autoritats franquistes de Lleida també van portar a terme a l'hora de redactar el reglament del 1944, el qual va estar "inspirat" en el de l'any 1923. (Vegeu capítols 6.8 i 6.6) En qualsevol cas, existeixen unes ordenances municipals completes de

²³⁷ AML Fons Municipal, *Actes de la Comissió Municipal Permanent*, anys 1939-1940, sense reg. f. 6.

²³⁸ J. SAGUÉS SAN JOSÉ, *Lleida en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, Lleida 2001, p. 711.

²³⁹ J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, Volum v, Dilagro edicions, Lleida, 1991, pp. 94-98.

²⁴⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1938-40, reg. 1814, f. 170.

l'any 1942 (annex 2) que ajuden a comprendre el finançament del servei d'extinció d'incendis a la ciutat en aquell període. La primera s'anomenava «*Contribución especial sobre establecimiento y mejora del servicio de extinción de incendios y su entretenimiento*»²⁴¹ i era molt similar a l'explicada en el capítol 5.4. Es tractava d'un impost que gravava sobre el conjunt de la població a través d'un prorrateig d'una cinquena part del cost del servei. Els immobles, les indústries i les mercaderies situades dintre del terme municipal de Lleida subjectes a una disminució del risc per efecte de la prestació que pogués dur a terme la companyia estaven obligats a pagar l'impost.

La segona ordenança portava per títol «*Arbitrio sobre los que se benefician especialmente o provoquen la prestación del servicio de extinción de incendios*»²⁴² i gravava sobre aquella persona determinada que havia generat el servei, a partir d'unes tarifes de cobrament del personal de la companyia que, a diferència de la legislació del 1924, quedaven recollides en el mateix cos del text legislatiu i que seran analitzades en el capítol sisè.

Cal posar de manifest que la despesa econòmica en la reorganització del cos devia de resultar considerable si es té en compte que el material pertanyent al servei d'extinció, sobretot pel que fa als vehicles, havia desaparegut o s'havia destruït «*durante la dominación roja*»²⁴³. Així, al setembre del 1940, per tal de resoldre les deficiències que tenia el cos en aquells anys i per intentar donar una primera resposta a les necessitats d'extingir els focs que es desencadenaven a la ciutat, es va adquirir una bomba contra incendis i una escala.²⁴⁴ Malauradament, no apareix, en aquest cas, cap altra informació al respecte que permeti conèixer la marca i el model d'aquests equipaments.

La resta de notícies referents al manteniment de la companyia que trobem en la documentació relativa al règim franquista, a banda de dues sol·licituds veïnals demanant l'exempció d'un pagament, es limiten a informacions que esmenten contractes amb companyies asseguradores.²⁴⁵ En aquestes, es pot presumir que les mutualitats col·laboraven en el sosteniment de la companyia, però no queda constància de cap tipus d'acords negociats ni tancats entre les parts, tan sols es limiten a breus comentaris que no ofereixen cap tipus d'amplitud explicativa. No va ser fins a l'any 1980 que apareix una informació relativa al cost que suposava el servei d'extinció d'incendis per a la ciutat, tot i que només feia referència al personal i deixava de banda el pressupost pel manteniment general del servei.

---

²⁴¹ AML Fons Municipal, *Pressupost ordinari i ordenances fiscals*, any 1942, reg. 6003, s.f.

²⁴² AML Fons Municipal, *Pressupost ordinari i ordenances fiscals*, any 1942, reg. 6003, s.f.

²⁴³ AML Fons Municipal, *Actes de la Comissió Municipal Permanent*, anys 1939-1940, sense reg., f. 43

²⁴⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1940-43, reg. 1815, f. 36.

²⁴⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1945-49, reg. 1817, f.118 i anys 1954-59, reg. 1819, f. 13

Vint bombers per tretze mil pessetes per dotze mesos, tres milions cent vint mil pessetes.

Cinc bombers conductors per divuit mil pessetes per dotze mesos, un milió vuitanta mil pessetes.

Total: quatre milions dues centes mil pessetes.²⁴⁶

Un últim assumpte que podia guardar un estret lligam amb el finançament del servei d'extinció feia referència a una iniciativa impulsada l'any 1959 que pretenia la construcció d'un bloc de pisos destinat als membres del cos de bombers. Aquest projecte, que va acabar sense portar-se a terme i, per tant, no va requerir de recursos econòmics, es tractarà en el capítol setè.

La finalitat d'aquest capítol ha estat posar de relleu aquells contextos polítics i econòmics que han estat determinants, tant en la subsistència com en el propi funcionament de la companyia de bombers. Era necessària, per tant, una aproximació detallada a aquestes dues matèries tot relacionant-les amb el servei d'extinció per tal d'entendre les vicissituds a què es va veure sotmès el cos al llarg de la seva existència.

---

²⁴⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1979-80, reg. 1826, f. 285.

Capítol 6. Reglaments. La regulació de la Companyia de Bombers de Lleida. (1840-1962)

Les primeres dècades del segle XIX van conformar un període convuls on, després de la mort de Ferran VII, s'imposava la revolució burgesa del 1833 i s'endegava la gradual substitució del sistema econòmic i social tardo-feudal, que es recolzava en l'absolutisme polític, per un nou sistema productiu que avançava cap a la consolidació del capitalisme i que es fonamentava en l'Estat liberal.

El final de 1833 [...] se refiere al momento en que se inicia la fase final del tránsito a la sociedad burguesa, cuando ya resulta evidente que toda restauración es imposible, y solo queda por cerrar el pacto de clases que va a presidir el alumbramiento del orden nuevo.²⁴⁷

Els nous models de producció deixaven enrere la manera tradicional d'entendre l'economia, basada principalment en l'agricultura i el petit comerç, i es donava pas a una progressiva industrialització, assentada en la mecanització i de caràcter urbà. Els efectes del nou sistema, en combinació amb l'aplicació de polítiques de caire transformador que cercaven el desmantellament de les institucions d'Antic Règim –la desamortització dels béns eclesiàstics de Mendizábal n'és una de les més significatives– i el creixement demogràfic de la segona meitat del segle XIX, van afavorir la gradual modificació en la composició de les ciutats tradicionals i els mecanismes per a gestionar-les. Es van fer necessàries, per part dels governs locals, noves polítiques de transformació urbana, higienistes i de seguretat pública que donessin resposta a la nova conjuntura que avançava cap a la consolidació capitalista i, a més, s'imposava iniciar un procés de modernització per a dotar a les poblacions d'estructures que afavorissin tant el desenvolupament industrial com el comercial.

---

²⁴⁷ J. FONTANA, *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Editorial Crítica, Barcelona, 1979, p. 7.

És en aquest context de transformació econòmica, social i política que, a partir de l'any 1840, les Actes municipals de l'Ajuntament de Lleida comencen a fer esment de la necessitat d'organitzar un servei d'extinció d'incendis a la ciutat. El moment coincideix, i no és casual, amb l'anomenat Trienni Progressista sota la regència del general Espartero (1840-1843). Són anys d'un marcat impuls de polítiques que afavorien la gestió local directa des de la pròpia municipalitat. «Educació, recuperació cultural, urbanisme, higienisme, potenciació industrial, comercial i protecció dels veïns foren els trets que marcaren la política progressista local».²⁴⁸ Un model d'estat contraposat al defensat pels moderats, que es basava en un poder central fort i preeminent del qual emanava la jurisdicció consistorial. Lleida no va quedar al marge d'aquest procés renovador, i, a través de la política municipal, es va impulsar la regeneració de la ciutat amb mesures de reordenació i sanejament que anaven acompanyades de la creació de nous serveis, entre els quals, un cos de bombers que atorgava als habitants de la població un major grau de seguretat. El govern va iniciar dos procediments principals per a fer front a les emergències per foc: per una banda, la compra de material contra incendis, i, per l'altra, la formació i el desenvolupament d'una companyia de bombers per a extingir-los. Així, en l'acta de l'Ajuntament del dia 18 de juny de 1841, s'hi troba un document en el qual es presenta el suggeriment de formar un cos de bombers.

[...] propongan bases para la formacion de una Compañia de Bomberos y los útiles necesarios para la más cómoda servitud de la máquina»²⁴⁹

I en una carta de resposta de la Diputació Provincial del 8 d'agost del 1841 escriuen:

La Diputacion ha recibido a bien aprobar las bases propuestas por V.S. para la formacion en esta Capital de una seccion de Bomberos.²⁵⁰

S'iniciaven així els tràmits per a la creació d'un servei de bombers dedicats a l'extinció d'incendis a la ciutat de Lleida. Com ha estat analitzat en el capítol anterior, no va ser una tasca fàcil de dur a terme, atès que van existir diversitat de problemes de tipus econòmic, polític i d'organització que van endarrerir, no solament un funcionament coordinat i estructurat del cos, sinó també la seva pròpia institucionalització com a entitat municipal.

A banda de formar la companyia, les autoritats competents van desenvolupar, en el decurs dels anys, diferents reglaments que van intentar ordenar el funcionament del servei. Aquesta voluntat reguladora estava immersa en un context general de

---

²⁴⁸ Q. CASALS, *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX...*, p. 171.

²⁴⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 199.

²⁵⁰ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

vertebració del nou Estat liberal impulsada per les elits burgeses i es portava a terme amb la finalitat de substituir el marc legal d'Antic Règim vigent fins aquell moment.

[...] y seran estas fuerzas, generadas por el propio modo de producción, las que justificaron la constitución de todo un conjunto de aparatos de control entre los que está, junto a la cárcel, la escuela o el hospital, la policia.²⁵¹

I dins d'aquest conjunt, també hi quedarien inclosos els cossos de bombers.

Així, les ordinacions que pretenien regular els serveis d'extinció es van generalitzar allà on es pretenia impulsar l'establiment de cossos de bombers. Malauradament, però, els treballs que se n'han realitzat no aprofundeixen en l'anàlisi de la reglamentació i només hi apareixen breus referències, fet que dificulta la realització d'un estudi comparatiu complet.

Les diferents legislacions relatives a la companyia de bombers de Lleida, que fins l'any 2006 van ser de jurisdicció exclusivament local, van tractar una sèrie d'àmbits que van esdevenir recurrents en tots els reglaments i que van representar la base principal sobre la qual es va sustentar i articular el cos. Aquests van ser els següents:

1. De l'organització de la companyia.

- a. L'estructuració de la jerarquia de comandament. Tots els reglaments sense excepció especificaven que la companyia de bombers de Lleida depenia de l'Ajuntament de la ciutat. Aquest fet és reproduït en altres poblacions com Vic²⁵², Terrassa²⁵³ o Tarragona²⁵⁴. En el cas de Barcelona²⁵⁵, entre els anys 1845 i 1851, va estar gestionada pel consistori i per una mútua d'assegurances a parts iguals (vegeu capítol 5.2); una realitat similar a la de Reus²⁵⁶, ciutat que durant un breu període de temps –als voltants de l'any 1857– va formar un servei d'extinció que també comptava amb participació d'una mutualitat. Reprenent el cas de Lleida, existia una cadena de comandament piramidal de transmissió d'ordres que situava l'arquitecte com a persona de més responsabilitat i el personal bomber com l'executor de les maniobres. Els càrrecs intermedis, presents en totes les normatives, es van anar modificant i canviant de denominació en funció de les seccions en què es va dividir el servei d'extinció dins les diferents reglamentacions promulgades amb els anys, tal i com mostren les taules adjuntes de cada reglament analitzat (apartats 6.1 fins a 6.9).

---

²⁵¹ J. REQUENA, *Policia y desarrollo urbano en la ciudad contemporánea...*, p. 21.

²⁵² C. MASRAMON I MARTÍN, *Bombers de Vic 1858-2008...*, p. 28.

²⁵³ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 21.

²⁵⁴ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 12.

²⁵⁵ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, pp. 27-29.

²⁵⁶ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus...*, p. 26.

b. La divisió de la companyia. Per una millor organització del servei d'extinció, el cos es dividia en seccions que es van modificar en funció de les necessitats canviants i que van quedar plasmades en cada reglament. (Vegeu taules segona a desena dels capítols 6.1 a 6.10) La segmentació de l'estructura de les companyies va ser habitual en diferents cossos de bombers com per exemple els de Terrassa²⁵⁷ o Reus²⁵⁸

2. Del personal que composava el cos.

a. El nombre de bombers. Va seguir una progressió descendent des d'unes xifres molt elevades registrades en els primers reglaments a unes de més baixes corresponents a les ordenacions posteriors (taules 1 i 2) Aquest descens va respondre, en relació al segle XIX, a la pròpia experiència adquirida en el funcionament del servei d'extinció, un major grau d'expertesa i per la influència que l'obra de Rovira y Trias titulada *Tratado de la extinción de Incendios* –s'analitzarà en aquest mateix capítol– va exercir sobre la companyia de bombers de Lleida i bona part de la resta de cossos catalans. Pel que fa al segle XX, les xifres van disminuir una mica més a causa de la professionalització de la companyia i la introducció en el servei de les bombes i vehicles amb motors de combustió interna.

Taula 1. Nombre de bombers segons recollen els reglaments

Any de redacció del reglament	Nombre de bombers
1841	120-130
1846	147
1861	42
1863	45
s/d	150
1923	50
1944	42
1962	34

Font: AML Fons Municipal, reg. de 1416 a 11.988

²⁵⁷ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...* p. 25.

²⁵⁸ C. MASRAMON I MARTIN, *Bombers de Vic...* p. 28.

Taula 2. Nombre de bombers segons les relacions de personal

Any de publicació de les relacions de personal	Nombre de bombers
1841	64
1848	64
1862	33
1863	39
1872	20
1875	27
1876	28
1883	28
1892	41
1899	36
1918	33
1940	24
1966	30

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1580 a 11966

- a. El caràcter voluntari. Els individus del cos tenien els seus propis oficis i exercien de bombers només quan se'ls requeria, una característica comú en tots els cossos de bombers del segle XIX i principis del XX. A Lleida, aquesta dinàmica es va trencar amb reglament del 1962, any que s'establí un reten fixe al parc. (Vegeu apartat 6.9)
- b. Els oficis i les titulacions demandades. Les ocupacions requerides al personal bomber sempre van estar relacionades amb els oficis de la construcció, un fet que tenia origen en l'Època Medieval (vegeu apartat 4.2.2). En referència als alts càrrecs, se'ls exigia el títol d'arquitecte o de «*qualquier academia artística*» relacionada també amb aquelles mateixes professions. Ambdues exigències, tant en plantilla com en la direcció, eren habituals en altres companyies de bombers d'arreu de Catalunya com Tarragona²⁵⁹, Barcelona²⁶⁰ o Terrassa²⁶¹.

²⁵⁹ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*... p. 13

²⁶⁰ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona*...p. 38.

²⁶¹ O. CASANOVAS I LÓPEZ, M. FERRER I MURILLO, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa*... pp. 25-26.

- c. Els deures dels individus del cos. Existien dos tipus d'obligacions: la primera es referia a les diferents tasques a desenvolupar en funció de la posició o el càrrec de la persona dins del cos; la segona feia referència a la obligatorietat dels membres de la companyia en presentar-se als serveis i el compliment de les ordres dels seus superiors.
- d. La formació. Present en tots els reglaments, era un deure adquirit pels bombers de qualsevol companyia i, a dia d'avui, és una qüestió encara fonamental per la correcta resolució dels serveis. (Vegeu apartat 7.5)
- e. Les retribucions i les multes. Dos matèries recurrents en totes les normatives del cos, van ser utilitzades per exercir el control sobre la conducta dels individus que formaven la companyia, una preocupació constant per part de les autoritats liberals dins del context burgès que s'estava gestant. (Vegeu apartat 7.4)
- f. L'equip de protecció individual. Un element fonamental, encara avui, en la seguretat del bomber. La seva evolució i millora va ser lenta durant el segle XIX i bona part del XX, tot i que, en el darrer quart del segle passat, la progressió en la qualitat ignífuga dels teixits va comportar un augment considerable del seu grau d'eficàcia. (Vegeu apartat 7.6) Per altra banda, cal afegir que tan el material de sufocació com el de salvament emprat en el decurs dels anys pel servei d'extinció d'incendis, van ser qüestions que no van ser plantejades en cap dels reglaments que van regular el cos. (vegeu apartat 8.2)

Tot i els punts de coincidència, les ordenacions de la companyia de bombers de Lleida van presentar diferències relacionades amb el període en què van ser redactades i amb l'objectiu principal sobre el qual pretenien incidir. Així, les dues primeres reglamentacions (anys 1841 i 1846), sense deixar de banda els altres àmbits de regulació esmentats amb anterioritat, estaven molt focalitzades en la formació inicial de la companyia. A conseqüència de la manca d'experiència, es van centrar en explicar molt detalladament les tasques que els individus del servei d'incendis havien de realitzar en funció de la secció a què pertanyien i la pròpia explicació de quines eren i com funcionaven aquestes seccions. A més, anaven adreçades només a l'escala bàsica del servei i no es feia pràcticament cap referència a cap procediment d'intervenció o gestió de cap càrrec superior ni intermedi.

En canvi, els reglaments que van comportar la consolidació de la companyia, anys 1861 i 1863, ja no explicitaven les competències dels bombers, es dirigien a les seves obligacions en el compliment d'ordres o en fer acte de presència als serveis. Eren normes que es fixaven més en l'organització general del cos –estipulació dels nomenaments, per exemple– i que recalaven, pel que fa als quadres de comandament, les obligacions a complir tant de gestió del funcionament ordinari com en el cas d'intervenció en sinistres. Aquestes ordenacions, a més, presentaven moltes similituds amb d'altres de cossos de bombers de Catalunya a conseqüència de la

influència que l'obra *Tratado de la Extinción de Incendios*, escrita per l'arquitecte, comandant i director de la companyia de bombers de Barcelona Antonio Rovira y Trias²⁶² va exercir en bona part del Principat.

Como durante este tiempo, hemos sido encargados de organizar las compañías de bomberos en algunas ciudades y villas del principado y se nos han pedido informes e instrucciones para establecer en otras esta útil institución [...]²⁶³

Alhora, cal considerar que l'autor, tal i com ell mateix afirmava en el pròleg del seu treball, va instruir-se a partir del patró d'extinció francès, un país que va ser –i encara és– punter en aquest terreny. «*El método que preferimos es el que se sigue en la capital de Francia*», deia.²⁶⁴ En qualsevol cas, les seves explicacions respecte el funcionament dels cossos de bombers eren molt completes i abastaven la pràctica totalitat dels àmbits relacionats amb la sufocació dels incendis, com les condicions físiques dels membres dels bombers, la seva instrucció, les característiques de l'uniforme, les eines de treball, la creació d'un «*Monte Pío*» o els procediments d'ordenació de les companyies. De fet, el llibre contenia dos capítols dedicats íntegrament a models de reglaments que havien de regular els serveis d'extinció d'incendis i que van servir de patró per al cos de Lleida i per altres ciutats de l'entorn de Barcelona. És el cas de Tarragona, on l'organització del servei d'extinció va prendre com a base el reglament de bombers de la ciutat comtal²⁶⁵ o Olot, on Rovira y Trias, fins i tot, va ser nomenat comandant honorari.²⁶⁶ Aquestes similituds entre companyies de bombers també responien a les comunicacions entre consistoris on es requeria informació sobre qüestions diverses relacionades amb l'organització dels cossos de bombers. És el cas de l'Ajuntament d'Olot, que l'any 1899 va enviar un seguit de cartes dirigides als seus homòlegs de Barcelona, Figueres, Girona, Manresa, Mataró, Reus, Sabadell, Terrassa i Vic sol·licitant l'enviament del reglament per a redactar-ne un de propi.²⁶⁷ També des de Lleida, l'any 1862, es van enviar cartes als ajuntaments de Barcelona, Girona i Reus on s'interpel·lava, en aquest cas, sobre els procediments de finançament dels cossos de bombers d'aquestes ciutats. És evident, per tant, que les companyies s'influenciaven de forma recíproca sobre el mode de funcionar i organitzar el servei d'extinció, tot mantenint les particularitats que els hi eren pròpies respecte la població a la qual estaven adscrites. Així, com es pot observar a través de les mateixes missives, les companyies de bombers catalanes tenien molta relació entre elles, una cohesió que tenia molt a veure amb el procés de vertebració, principalment mercantil,

---

²⁶² Juntament amb J. APARICI I BIEDMA (vegeu capítol 5.1) són considerats els principals teòrics de l'organització de les companyies de bombers de mitjans del segle XIX. DD. AA., *Bombers de Catalunya. Història i Present...* p. 29.

²⁶³ A. ROVIRA I TRIAS, *Tratado de la Extinción de Incendios*, La Publicidad, Barcelona, 1856, p. x

²⁶⁴ A. ROVIRA I TRIAS, *Tratado de la Extinción de Incendios...*p. x

²⁶⁵ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*... p. 12.

²⁶⁶ J. MURLÀ I GIRALT, *Els bombers d'Olot. 150 anys d'història (1855-2005)*, Cos de bombers d'Olot, Olot, 2005, p. 28.

²⁶⁷ J. MURLÀ I GIRALT, *Els bombers d'Olot...*, p. 66.

esdevingut a Catalunya en el decurs del segle XVIII. Com remarca P. Vilar, l'augment de producció agrícola, el creixement demogràfic i l'auge de la indústria cotonera esdevingut en aquell període, van ser eixos fonamentals en la intensificació de relacions entre els diversos territoris del Principat.²⁶⁸ Així, tot i que Lleida quedava més propera a una ciutat com Saragossa, per exemple, la comunicació requerint informació va anar dirigida a una població força més llunyana com Girona. Aquesta realitat queda constatada en el llibre *Los Bomberos Zaragozaños al Servicio de la Ciudad*,²⁶⁹ on no apareix cap referència al cos de bombers de Lleida.

A partir del segle XX, els reglaments van mantenir la mateixa estructura reguladora impulsada per Rovira y Trias, però es van anar modulant en funció de les necessitats de cada període, tal i com es veurà reflectit en els capítols 6.6, 6.8 i 6.9. Les normatives redactades els anys 1923, 1944 i 1962, a més, mostraven l'experiència adquirida pel cos en el seu propi desenvolupament organitzatiu i un major grau de professionalització. En aquest darrer punt, hi va tenir molt a veure el congrés de bombers celebrat a Barcelona l'any 1920, comentat en el capítol 5.4, que va significar la posada en comú de qüestions diverses relacionades amb els cossos de bombers de tot l'Estat. En aquest sentit, el congrés no va provocar transformacions radicals en el funcionament i l'estructuració de les companyies, però va marcar una direcció col·lectiva en mesures relacionades amb el material, el personal i el finançament dels serveis d'extinció d'incendis que s'anirien aplicant amb el pas del temps. Addicionalment, a Lleida, les ordenacions afegien noves mesures de control per part de l'Ajuntament tant en matèria pressupostària com en aquella relativa al funcionament general del cos –nomenaments, suspensions, interpretació del reglament i equipaments– una qüestió que va ser present també en altres reglaments com el de Barcelona. «[...] es concedeix més protagonisme a la Inspecció Municipal»²⁷⁰ i el de Tarragona «A part trobem la novetat de l'inspector del cos.»²⁷¹

A més, a banda de la regulació d'aquelles qüestions fonamentals per al funcionament del servei presents en totes les disposicions, cada reglament aportava, en sí mateix, noves particularitats associades a unes determinades necessitats que permeten traçar l'evolució del servei d'extinció d'incendis a través de la figura del bomber, dels mitjans tècnics emprats o dels propis sinistres. I alhora, de manera indirecta, ofereixen la possibilitat de constatar algunes de les transformacions esdevingudes en la ciutat de Lleida i en la seva societat.

6.1. La primera ordenació del Cos (1841)

---

²⁶⁸ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna. La formació del capital comercial*, Edicions 62, Barcelona, 1987, pp. 67-87.

²⁶⁹ L. A. GRACIA LAGARDA, *Los Bomberos Zaragozaños al Servicio de la Ciudad...*, pp. 115-325.

²⁷⁰ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 63.

²⁷¹ J. FARRÉ SANFELIU, *Els bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 39.

Per assolir una correcta organització del servei, va ser necessària la redacció d'un reglament que especificqués com s'havia d'ordenar la companyia i quines eren les funcions que els bombers havien de desenvolupar. Mentre s'elaborava el document, es va constituir una *Comisión para formar la compañía de bomberos para la dirección de la Bomba para los casos de incendio*²⁷², formada pels regidors de l'Ajuntament Sr. Biguera, Sr. Abadal i Sr. Vicens –xocolater el primer i apotecaris els dos següents²⁷³– que establia unes primeres mesures per a endegar el projecte. S'ha de considerar, però, que el cos de bombers era una iniciativa que el govern de la ciutat impulsava des de la inexperiència i que els regidors encarregats de l'empresa, amb tota probabilitat, estaven mancats dels coneixements tècnics necessaris en l'àmbit de l'emergència per incendi. La dificultat per a impulsar el pla devia resultar, doncs, considerable. En aquells anys existia un manual –*Theorie sur l'extinction des incendies ou nouveau manuel du sapeur-pompier* de G. Paulin (1837)²⁷⁴– que explicava l'organització, les maniobres, el funcionament de la bomba i altres aspectes relacionats amb tot allò consubstancial a les companyies de bombers, i és més que probable que fos utilitzat com a font d'informació. Una altra possibilitat d'assessorament versemblant, com s'ha esmentat en l'apartat anterior, devia ser l'establiment de consultes relatives als serveis d'extinció amb altres ajuntaments. De fet, en les ordenacions que tot seguit s'analitzaran, fins i tot s'esmentava la possibilitat d'estudiar el reglament d'alguna ciutat francesa amb la finalitat d'instruir-se sobre el funcionament d'una companyia de bombers.

En qualsevol cas, a principis dels anys quaranta del segle XIX, els regidors de l'Ajuntament van reeixir a l'hora d'estructurar un nou servei d'extinció d'incendis per al municipi. La primera ordenació, que tenia el propòsit d'iniciar el servei d'extinció i regular-ne el funcionament general, es va portar a terme a partir de tres documents diferents que incidien, a mode de manual, sobre l'explicació d'allò que havien de fer els bombers, i, en menor mesura, en l'organització reglamentada de l'estructura. Els textos portaven per títol *Comisión para formar la compañía de bomberos de esta capital*, amb data de 18 d'agost del 1841, *Condiciones que al parecer de la comisión deben observarse y servir para el Servicio de la bomba*, del 29 d'octubre del mateix any i el darrer *Organización de la compañía de bomberos* amb data desconeguda²⁷⁵ (annex 3). El fet de tractar-se de tres documents separats indica una certa improvisació i inexperiència per part de la comissió, que anava afegint i barrejant

---

²⁷² AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

²⁷³ Q. CASALS BERGÉS, *Polítics de Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Ajuntament d'Alguaire, Lleida, 2002, Annex 6.

²⁷⁴ Els llibres *Manual completo del zapador bombero* de José Aparici y Biedma i *Tratado de la extinción de Incendios* de Rovira y Trias van ser publicats el 1849 i el 1856 respectivament, vuit i quinze anys més tard a la formació del cos de bombers de Lleida el 1841.

²⁷⁵ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

disposicions –algunes de les quals es repetien– a mesura que s’anaven necessitant o que es creia convenient d’incloure-les. Tot i amb això, es van aconseguir estructurar els principals àmbits que feien referència al correcte desenvolupament del servei:

- a. El nombre d’individus i les professions. A banda d’estar relacionades amb el món de la construcció, en aquestes primeres disposicions s’expressava que el personal que formés part de la companyia quedaria exempt del servei de la Milícia nacional, una dispensa que, tal i com s’analitzarà en el capítol setè, no es va acabar de consolidar.
- b. Els exercicis de formació. Per a l’òptim funcionament de la companyia, a fi que els bombers tinguessin destresa en la realització de les seves funcions, la normativa impulsada per la comissió instaurava una sèrie de pràctiques setmanals.

Deberan ejercitarse para el manejo de la bomba, y emplearse para su instrucción dos horas todos los domingos hasta que se hallen completamente instruidos.²⁷⁶

- c. Les retribucions i les sancions. Dirigides a establir el control que el model capitalista necessitava (vegeu apartat 7.4) sobre els bombers i estimular-ne la rapidesa. Consistien en donar un premi als primers individus que arribaven al parc. A part d’aquesta gratificació, que corresponia només als primers, tots els bombers cobraven un jornal per les hores treballades en cada servei. Ambdues gratificacions van anar variant al llarg dels anys, segons les disposicions o les finances de l’Ajuntament. Pel que fa a les faltes per incompareixença o incompliment d’ordres, s’afirmava:

Al primer toque o aviso de algún incendio acudirán los bomberos con puntualidad a [...] de la bomba, y demás [...] al lugar donde aconteciera, y faltando a este urgente servicio se le podrá imponer la multa de 10 reales de vellón [...]²⁷⁷

- d. La constatació que l’arquitecte municipal era el cap de la companyia.
- e. L’aclariment sobre el material i equip de protecció personal necessari, que en aquell temps consistia, únicament, en una camisa i un casc de cuir. (Vegeu apartat 7.6)
- f. L’explicació sobre les accions a executar, per part dels individus de la companyia, en el supòsit de produir-se una emergència. Els bombers, en cas d’incendi, havien de deixar de treballar o abandonar qualsevol activitat que estiguessin realitzant, dirigir-se cap al magatzem on es guardaven els estris

---

²⁷⁶ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

²⁷⁷ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

i equips i anar cap al sinistre amb la major promptitud possible. Devia ser una imatge molt semblant a la representada en l'obra de L. Maurer (fig. 6)

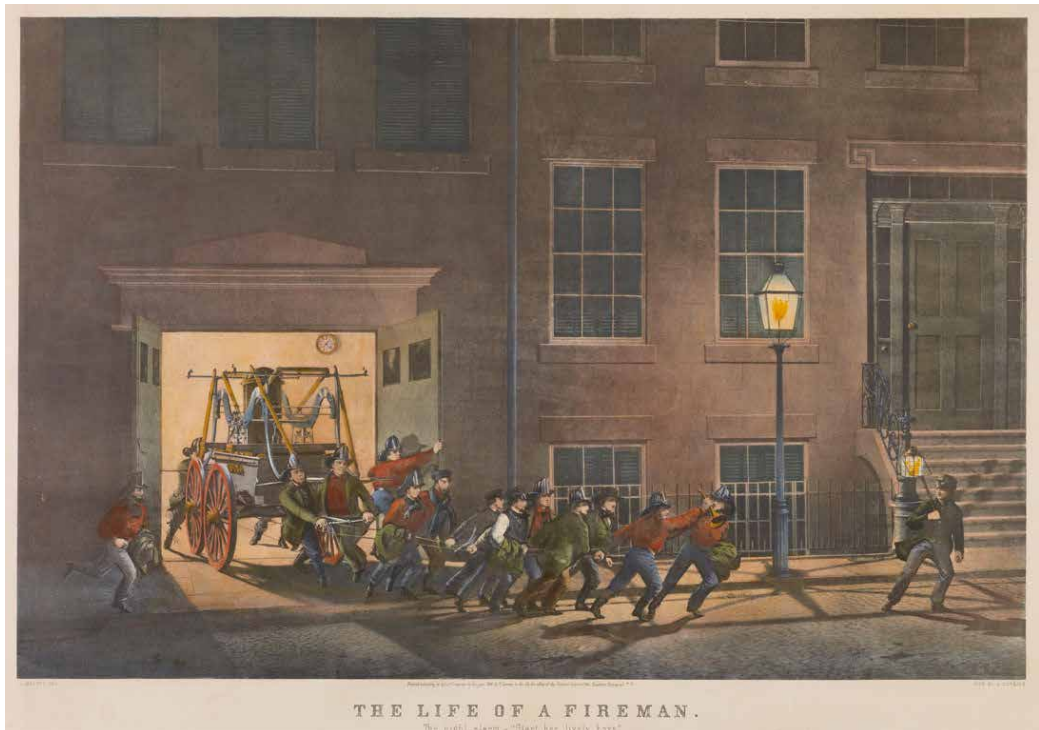

Fig. 6. Louis Maurer. *The life of a fireman: Night alarm*, 1854, litografia, Amon Carter Museum of American Art, Fort Worth, Texas, EE. UU.

En aquestes primeres ordenacions, però, no es feia cap referència a la cobertura mèdica que els individus del cos haurien de rebre en cas d'accident laboral, un assumpte recurrent en reglaments posteriors i que serà tractat en el capítol setè.

El document sense data *Organización de la compañía de bomberos*, possiblement el darrer en ser redactat, era el que oferia informacions més exhaustives, tot i que s'hi barrejaven elements propis d'un reglament amb explicacions instructives sobre intervencions. El text dividia la companyia en sis grups diferents, partició que delimitava les funcions que cada un dels membres del cos havia de desenvolupar i tenia com a objectiu principal el manteniment del protocol d'actuació amb la finalitat de dirimir el servei de la manera més eficient possible. A major especificitat, menor descoordinació a l'hora de resoldre l'emergència. Aquests sis grups quedaven definits amb llurs especificitats pròpies i eren:

1. Bombers. Tenien la funció de portar la bomba des del local o magatzem on estava guardada fins al lloc del sinistre. Un cop situada convenientment, la posaven en funcionament fent bascular les anses a mode de vaivé per tal

d'impulsar i donar la pressió necessària a l'aigua. Per aquesta raó, la comissió establí que «*los bomberos no han de ser mas que hombres de fuerza*».²⁷⁸

2. Aiguaders. (figs. 7-9) Eren els encarregats d'organitzar el proveïment d'aigua des del punt de subministrament –una font propera, un pou, o el riu– fins a la bomba, atès que aquesta es transportava buida des del magatzem de bombers fins al lloc del sinistre:

El oficio de ellos es ordenar la gente que lleva los cubos del agua a fin de que esta llegue continuamente y sin tropel. A estas escuadras deben destinarse personal de buen criterio y de buenos modales, para que sepan evitar toda confusión y puedan arreglar la gente sin agriarla. No se olvide que esta es la parte esencial del servicio [...] y debe prevenirse todo lo posible para que no se derrame el agua de los cubos [...].²⁷⁹

Com s'ha esmentat en l'apartat 4.2., la col·laboració ciutadana en l'ajuda a l'extinció dels incendis responia a les regles de solidaritat social que pregonava l'Església. En aquest període, però, amb la companyia ja formada i organitzada, la cooperació se centrava generalment en el transport d'aigua i es deixaven les altres tasques a les persones especialistes en la matèria.

²⁷⁸ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

²⁷⁹ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

Figs. 7-9. Incendi de la farinera de Cervera l'any 1923. S'observen persones realitzant el transport d'aigua amb cubells. Fotògraf Gómez Grau. ACSG Col·lecció fotogràfica de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, reg. 119

3. Escaladors. Eren els individus encarregats de proporcionar accés als pisos superiors en el cas que aquests fossin els afectats pel foc; ho feien mitjançant unes escales de ganxos que encara s'utilitzen a dia d'avui.

Su oficio en particular es de aprontar las escaleras y unirlas al largo requerido para poner en comunicaci3n el piso bajo con el piso cuyas llamas se trata de estinguir.²⁸⁰

4. Destralers (*hacheros*). Tenien la funció, en cas necessari, d'enderrocar sostres, parets o portes per a donar accés al punt de l'incendi. Com s'ha

²⁸⁰ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

explicat en el capítol 4.2.2, la maniobra d'obrir orificis al sostre, tot i que aportava oxigen al foc, proporcionava un exutori que afavoria la sortida de la calor i dels fums acumulats cap a l'exterior (fig. 10). D'aquesta manera, hi havia una afectació de menor intensitat sobre l'àrea en combustió, per tant permetia un treball a menys temperatura. Cal dir que, en l'actualitat, tot i que en el servei dels bombers de la Generalitat, per norma general, no s'utilitza aquesta tècnica, és una metodologia emprada per alguns cossos de bombers estrangers, principalment dels Estats Units d'Amèrica.

Fig. 10. Bomber destraller intentant realitzar un exutori en el sostre d'un edifici. Gravats de mitjans del segle XIX. Autor desconegut. Font: Jesús Mestre Campí, *Bombers de Barcelona...*, p. 8

5. Punta de llança o *mangueros con el chorro de la bomba*. Eren els que sempre acompanyaven als destrallers i tenien la funció de protegir-los quan aquests obrien camí amb la seva eina de treball i, òbviament, eren també els encarregats de sufocar l'incendi amb l'aigua que els arribava des de la bomba. Cal dir que en la gràfica 1 no hi constaven els punta de llança, però es de suposar que estaven inclosos en les seccions de destrallers.

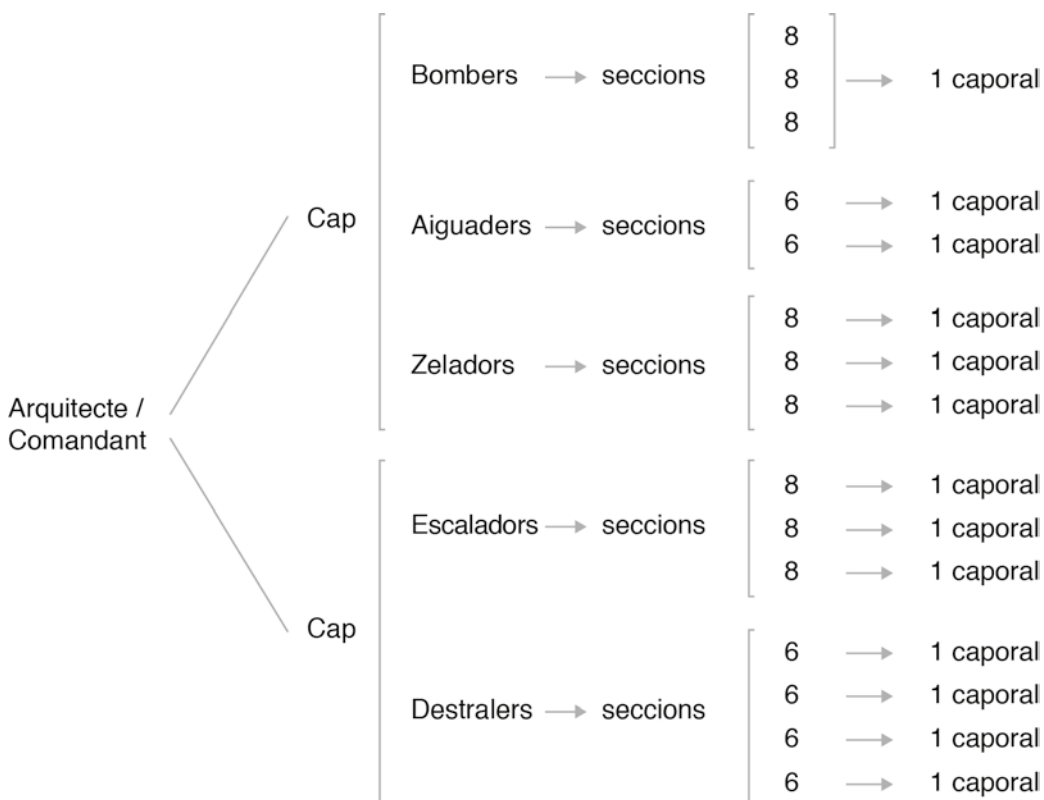
El manguero es, pudiera decirse, la salvaguardia que despeja su camino y le ayuda a reconocer el terreno que pisa desvaneciendo la nube de humo que ofusca el campo de sus operaciones y oculta los riesgos que le rodean.²⁸¹

²⁸¹ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

6. Zeladors o cuidadors del *cercó*. Supervisaven el bon funcionament del conjunt de treballadors que actuaven en l'incendi i procuraven que les pertinences que s'extreien dels edificis sinistrats s'emplacessin al lloc corresponent i sota vigilància, per tal que ningú no les pogués robar. El pillatge de bens aliens extrets dels focs, aprofitant el desordre que provocava el sinistre, era un succés, pel que sembla, habitual en la majoria de ciutats. De fet, en el manual del sapador bomber d'Aparici y Biedma s'afirmava: «*Entre los curiosos se escurren una infinidad de rateros que bajo el pretexto de dar ayuda, desbalijan las habitaciones*»²⁸² Per aquest motiu la comissió es va veure obligada a crear aquest departament dins el cos.

Para celadores deben escogerse los hombres de mayor moralidad, a fin de asegurar el buen desempeño de este encargo, que debe contribuir tanto como la táctica y maniobra de los bomberos a la buena reputación del cuerpo y recomendación de esta ventajosa institución.²⁸³

Gràfica 1. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1841

Font: AML Fons Municipal, reg. 1580

²⁸² J. APARICI Y BIEDMA, *Manual completo del zapador bombero*, Imprenta Nacional, Madrid, 1849, pp. 13 i 14.

²⁸³ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

Com s'observa en la gràfica 1, la Companyia de Bombers de Lleida necessitava un mínim de noranta sis individus, tot i que, si tenim en compte que els zeladors podien arribar a cinquanta homes, la xifra final es podia enfil·lar fins al voltant de cent-trenta bombers. Aquesta era una quantitat de personal sobredimensionada –ben aviat es va reduir considerablement– que respon molt probablement a la inexperiència d'aquells que van dissenyar-ne l'estructura.

Tot i aquesta divisió de tasques, al parer dels regidors, els bombers havien de treballar com un conjunt perfectament coordinat, un fet molt rellevant per assolir l'operativitat de la companyia i, per tant, en l'efectivitat de l'extinció. El text següent així ho confirma.

Las operaciones son sucesivas, si pero ejecutadas con tanta rapidez que no dejan intervalo, con tanto orden que no dan lugar al mas breve tumulto ni vacilacion, y con una precisión tan estudiada en las voces de mando que no deja lugar a equivocaciones ni a confusión.²⁸⁴

La comissió formulava un principi que podia ser teòricament vàlid, però que, en la realitat dels serveis, costava molt d'aplicar. L'acció sincrònica entre els partícips d'un sinistre, sobretot si era de grans dimensions, resultava molt difícil d'aconseguir, fet que s'agreujava si es considera l'escassetat de mitjans tècnics disponibles pels bombers del segle XIX.

Per últim, el text esmentava també l'equipament de protecció personal necessari, la idoneïtat d'adquirir-lo a França i la recomanació de consultar alguns reglaments d'aquell país abans d'endegar la companyia de bombers de Lleida. De fet, la influència francesa en la formació de les companyies de bombers catalanes i d'arreu de l'Estat va ser una realitat que es posarà de manifest en diversos capítols d'aquesta investigació.

6.2. El reglament de 1846²⁸⁵

El Reglament de 31 de gener de 1846 (annex 4) va esdevenir l'ordenació que va substituir aquelles primeres instruccions que la Comissió per a la creació de la companyia va establir l'any 1841 de forma temporal, mentre es redactava un codi definitiu. Aquesta és la principal raó per la qual ambdós escrits contenen una informació força anàloga, tot i que en l'articulat de 1846, és més detallada. I d'igual forma que en l'anterior, a conseqüència de tractar-se dels anys inicials de la companyia, es focalitzava sobre l'estructura del servei –apartats primer a vuitè– i en les compe-

---

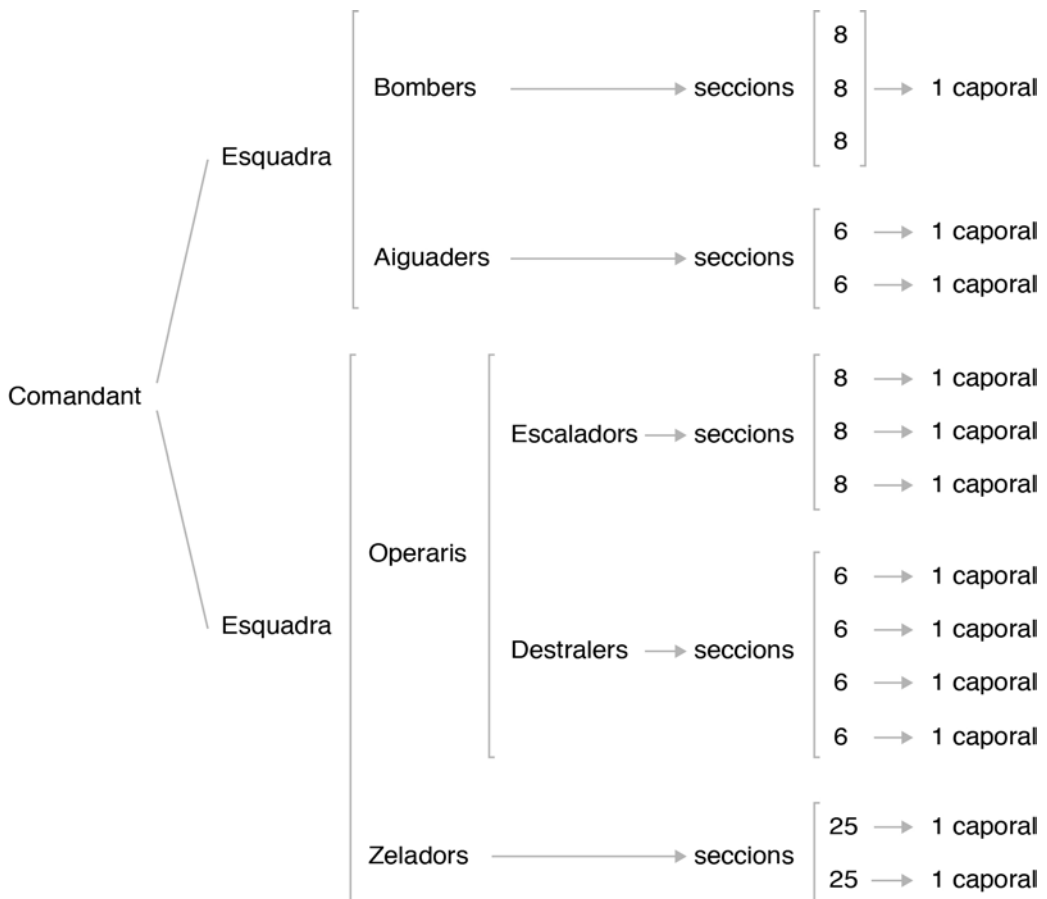
²⁸⁴ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

²⁸⁵ AML Fons Municipal, *Reglament per a l'organització de la Companyia de Bombers*, any 1846, reg. 1416, s.f.

tències que el personal havia de desenvolupar en l'exercici de les seves funcions, articles novè a trenta-quatrè, i ja explicades en el capítol anterior.

- a. El capítol primer, article u, dividia la companyia en dos grups, els bombers i els zeladors.
- b. El capítol segon, articles dos al vuit, partia els bombers en dos esquadres i cada esquadra en dos seccions, totes sota la jerarquia d'un comandant.

Gràfica 2. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1846

Font: AML Fons Municipal, reg. 1416

Establia, a més, el nombre d'individus de cada grup, els oficis que havien d'exercir –com ja s'ha esmentat, relacionats amb el món de la construcció– les qualitats físiques de robustesa i força requerides per a formar part del cos, i l'equipament personal a utilitzar, que consistia en una camisa i un casc. Es demandava, a més, la necessitat que “*dos o tres*” bombers tinguessin coneixement del funcionament de la bomba, una eina que s'havia desenvolupat

durant el segle XIX dins un context de mecanització dels models de producció i els sistemes de transport –bàsicament el ferrocarril– (vegeu apartat 8.2.1).

- c. Els articles novè a onzè nombraven els deures dels bombers, que consistien en la obligatorietat d'intervenir en cas de desfermar-se un incendi i de tenir cura de la bomba.
- d. Els articles dotzè fins al setzè feien referència als aiguaders. Regulaven el nombre d'individus i les funcions encomanades, que eren el manteniment de l'ordre en el transport de l'aigua i la necessitat d'utilitzar un distintiu –no determinat– per a ser reconeguts en un sinistre. A més, s'establia que podien ser escollits d'entre qualsevol professió, però que havien d'estar «*dotados de afabilidad y buenos modales*».²⁸⁶
- e. Els articles disset a vint-i vuit puntualitzaven les funcions dels «*operarios*», fent referència als escaladors, que proporcionaven l'accés exterior als desfermats, encarregats de realitzar les maniobres d'enderroc corresponents per a donar accés a l'incendi i sufocar-lo. S'hi establien el nombre d'individus aplegats a cada grup, el perfil de professions requerides per a desenvolupar les tasques exigides i la composició dels uniformes que havien d'utilitzar.
- f. El capítol tercer, articles vint-i-nou a trenta quatre, feia referència als zeladors; s'hi detallaven les tasques de vigilància a acomplir, el comportament a tenir davant de la població, «*mayor honradez y providad [...] merezcan la consideración del pueblo*»²⁸⁷, l'adopció del distintiu *particular* que els havia d'identificar i el nombre d'individus necessaris.

El reglament de l'any 1846 va regular el funcionament de la companyia de bombers de Lleida fins a principis de la dècada dels seixanta, moment en el qual, es va iniciar un procés de renovació corporatiu, material i estatutari que va permetre, finalment, enfortir i consolidar el servei d'extinció.

6.3. El reglament de 1861.²⁸⁸ Un període de transició

La companyia de bombers, tal i com ha estat explicat en el capítol cinquè, es va veure immersa en nombroses crisis que posaven en risc la seva continuïtat i desenvolupament. Les dificultats econòmiques en alguns casos i la deixadesa de les autoritats, en altres, la feien oscil·lar entre períodes de relatiu bon funcionament amb altres de desarticulació pràcticament total. Tot i les contrarietats, el cos evolucionava i s'adaptava, lentament, a les necessitats dels nous temps.

---

²⁸⁶ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

²⁸⁷ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s.f.

²⁸⁸ AML Fons Municipal, *Reglament de la secció de Bombers de Lleida*, any 1861, reg. 1582, s.f.

Excelentísimo Señor:

Los que suscriben individuos de la comision nombrada por V.E. Para emitir su dictamen acerca del reglamento de la Seccion de Bomberos que se trata de establecer, han examinado detenidamente este trabajo y creen deber manifestar que en su sentir es digno de la aprovacion de V.E. Mediante que se modifique el art. 9 añadiendo la circunstancia de que los bomberos no puedan ausentarse de la Ciudad sin permiso del señor alcalde; el 13. espresando que la [exencion] de alojamiento la disfrutara unicamente el que sea cabeza de familia y por lo que respeta a la habitacion que ocupe; y el 14: consignando la condicion de que para obtener la gratificacion que alli se señala, los 8 primeros que lleguen al deposito de las Bombas deben ser tambien los primeros que se trasladen con estos utiles al lugar del incendio. Tal es su parecer y dictamen salvo el voto del Señor D. Antonio Novell que admitiendo las modificaciones de la Comision espresa que en su concepto no debe concederse la [exencion] de alojamiento porque esta carga se hara muy gravosa a los vecinos de esta Ciudad; V.E. Sin embargo resolvera con su mayor ilustracion lo que estime conveniente y acertado.

Lerida 18 de Febrero de 1857.

Antonio Novell, teniente primero de Alcalde, José Pedro [...] ²⁸⁹

L'anterior document assenyalava l'existència d'un "nou" reglament que datava de l'any 1857, tot i que, malauradament, no se n'ha pogut localitzar cap evidència documental. Els articles nou, tretze i catorze referits en la cita precedent no concorden amb el redactat en 1846, però si que ho fan amb el de 1861, que tot seguit s'analitzarà i que, amb tota probabilitat, n'és el resultat final. En qualsevol cas, la informació que se n'extreu confirma allò que també posen de manifest les actes de l'Ajuntament d'aquell mateix any 1857.²⁹⁰ Per una banda, l'intent, per part de l'administració, de tornar a reorganitzar la Companyia de bombers; i per l'altra, la redacció d'un nou reglament que l'estructurés de manera definitiva. Els cossos de bombers de nombroses ciutats, tal i com ha estat explicat en el capítol cinquè, van tenir llargs processos de formació i el fet de trobar, a Lleida, diferents ordinacions en períodes curts de temps no deixa de ser una confirmació d'aquesta realitat. Tampoc va ajudar a l'afermament de la companyia l'arribada al poder municipal dels governs moderats, caracteritzats pel retorn al centralisme polític i la davallada en el foment de les polítiques socials.²⁹¹

Un clar exemple d'aquesta escassa diligència es fa palesa en les pròpies contradiccions del consistori; tot i que en la nota anterior, amb data del 18 de febrer del 1857, s'assenyalés que només calia esmenar tres articles, sis mesos més tard, el 8 d'agost, en un gir absolut dels esdeveniments, trobem un document que mostra la voluntat de revisar el reglament de forma completa.

---

²⁸⁹ AML Fons Municipal, *Documentació relacionada amb la Companyia de Bombers de Lleida*, any 1857, reg. 1582, s.f.

²⁹⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1857, reg. 1734, f. 15.

²⁹¹ DD.AA., *La construcció de la modernitat a Lleida: Manuel Fuster i Arnaldo i el seu temps (1808-1864)*, Segre, Lleida, 2009, p. 58.

El Señor Presidente manifestó que el Reglamento de Bomberos estaba en disposición de ser pasado a la aprobación del Sr. Gobernador Civil, pero que habiendo encontrado en él muchas disposiciones que [la imponían varios servicios] como Alcalde, deseaba de nombrar otra Comisión para una nueva revisión de dicho Reglamento: y S.E. Tomando en consideración las razones expuestas por dicho Sr Presidente, acordó nombrar una comisión compuesta del mismo y de los señores Novell y [Vercós].²⁹²

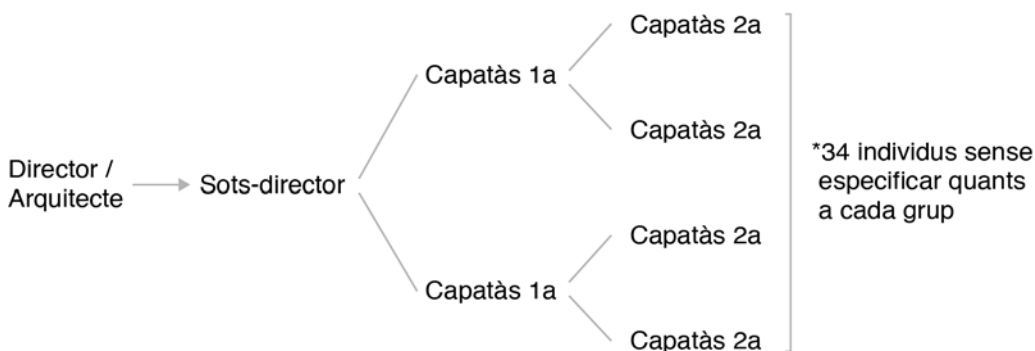
La creació d'aquesta nova comissió, que tenia la funció de revisar el text, va tornar a endarrerir la reglamentació definitiva del cos. La burocràcia posposava la consecució del projecte i la dificultat per aconseguir un servei consistent continuava. Tot i amb això, a partir de l'any 1861, es va aprovar un nou reglament que cercava la solució d'aquesta realitat i, tot i no ser el definitiu, encetava el procés de consolidació de la companyia. Va ser un primer pas en l'intent renovador del servei d'extinció d'incendis que va culminar, dos anys més tard, amb la redacció d'un reglament —el del 1863— que es va mantenir vigent durant seixanta anys, fins al 1923.

Conforme acordado en la sesion de 7 de los corrientes se dio cuenta de los antecedentes que obran en esta Municipalidad referentes a la organización de la seccion de Bomberos, y leidos entre otros documentos el Reglamento de dicha seccion de Bomberos; S.E acordó aceptarlo y que se remita a la superior aprobacion del M.Y.Sr. Gobernador de Provincias.²⁹³

El reglament de 1861, (annex 5) conté només dinou articles més un de transitori; la majoria d'aquests, segueixen un patró molt similar als redactats en les ordenacions anteriors:

- a. Els articles primer i segon tracten de l'organització del cos; la jerarquia de comanament, el nombre d'individus i les divisions de treball.

Gràfica 3. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1861

Font: AML Fons Municipal, reg. 1582

²⁹² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1857, reg. 1734, f. 142.

²⁹³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1861, reg. 1738, f. 265.

- b. De l'article tercer al setè s'enumeraven les condicions d'accés a la companyia; a banda del requeriments relacionats amb la professió, s'exigia als capatassos la qualitat de saber llegir i escriure. Aquesta nova disposició mostrava la preocupació que tenia l'administració en la formació de la ciutadania.²⁹⁴ Una altra innovació es va incloure en l'article sisè; l'edat d'accés a la companyia, per primera vegada, va estar delimitada entre els vint i els cinquanta anys. En el setè, d'altra banda, es desautoritzava l'accés al cos de bombers a aquells individus amb antecedents delictius.
- c. Els articles vuitè fins a l'onzè esmentaven els deures que estaven obligats a complir els membres de la companyia, que consistien en comparèixer, en tots els casos, a l'indret on hagués ocorregut un sinistre, la responsabilitat en la conservació del material, la realització de la instrucció determinada pels caps i el compliment de les ordres.
- d. L'article dotzè establia les penes per desacatament de la reglamentació, que com es pot consultar en l'annex 5, variava en funció de la falta comesa.
- e. Els articles tretzè a setzè esmentaven les retribucions en premis i jornals corresponents als bombers i l'exempció d'allotjament als membres del cos que fossin caps de família, un assumpte que, com s'analitzarà en el capítol setè, va comportar desavinences entre representants polítics relacionades amb el dispendi econòmic que causaven. També s'hi reflectia, superficialment, l'assistència a la qual tenia dret el membre de la companyia que patís un accident, que consistia en deu rals diaris; en cas d'accident de major gravetat, es deixava a consideració de l'Ajuntament.
- f. L'article dissetè detallava la composició de l'equip de protecció personal, que es composava d'un casc, una camisa, una jaqueta, un cinturó amb dues anelles, una corda i uns pantalons. L'article divuitè comunicava que aquest material havia de ser retornat, en cas de mort o invalidesa del bomber, a la direcció del cos.
- g. L'article dinovè feia referència a la responsabilitat del director de la companyia vers el material d'extinció i la possibilitat de l'Ajuntament de contractar una assegurança contra incendis, assumpte que es tractarà en el capítol setè.

---

²⁹⁴ L'intent educacional de la població mitjançant la creació d'escoles i centres d'ensenyament va ser una constant, atès que la instrucció estava considerada com a part fonamental del conjunt de polítiques socials, juntament amb l'urbanisme i l'higienisme, que pretenien transformar la societat del segle XIX. Vegeu Q. CASALS, *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX...*, pp. 190-252.

6.4. El Reglament del 1863.²⁹⁵ La consolidació del cos de bombers de Lleida

Els governs de la *Unión Liberal*, entre la darrereria dels anys cinquanta i primers seixanta del segle XIX, van resultar cabdals en la transformació de Lleida. L'Ajuntament, en mans de l'alcalde Manuel Fuster i Arnaldo (1808-1864), va promoure un seguit de polítiques que, per una banda, cercaven la dinamització sociocultural d'una població que havia augmentat dels 12.236 habitants l'any 1842 fins als 19.557 el 1860²⁹⁶ i, per l'altra, impulsaven una planificació avantguardista que reformés els espais públics de la ciutat. El nou urbanisme consistia en la pavimentació i alineació de carrers i places, fomentava la neteja i la higiene i creava noves zones verdes per a oxigenar la ciutat, entre les quals, destacava la construcció dels Camps Elisis, projectats l'any 1860 i inaugurats el 1864.²⁹⁷

La vinculación entre cambio urbano e higiene pública se profundizo durante el reinado de Isabel II. La sociedad liberal, con todas las debilitades que se quieran, eclosionó en numerosos cambios políticos, jurídicos e ideológicos que encontraron una plasmación material en la fábrica urbana.²⁹⁸

El punt àlgid d'aquest procés renovador va ser l'arribada del ferrocarril l'any 1860, una obra sobre la qual va girar un llarg procés urbanitzador que contribuí, juntament amb l'enderroc de les muralles i el Pla Fontseré (fig. 11), a deixar enrere la Lleida medieval per donar pas a la ciutat moderna. Cal tenir en consideració que les estacions de tren van esdevenir les noves catedrals de l'era industrial, al seu voltant s'articulaven carrers, places i avingudes que ordenaven les urbs, mentre el seu interior era punt de reunió, de transacció comercial i de barreja d'estrats socials.²⁹⁹ A més a més, l'arribada del ferrocarril va coincidir en el temps amb l'inici del servei de correus, ambdues novetats s'afegien al telègraf elèctric, implantat a la ciutat l'any 1856 i convertien Lleida en un eix fonamental de comunicació entre territoris.³⁰⁰ Al mateix temps, la implantació del gas per a l'enllumenat públic –l'explotació comercial del qual a Lleida va ser realitzada per la Companyia Sacret, Juncosa y Roca i es va estendre des del 1862 fins al 1889³⁰¹– va ser un altre element essencial en la modernització de la ciutat, tot i que, com es veurà en el capítol novè, va comportar també l'aparició de nous riscos per a la població.

²⁹⁵ AML Fons Municipal, *Reglament de la Companyia de bombers*, any 1863, reg. 1416, s.f.

²⁹⁶ J. VILAGRASA, *Història de Lleida. Final del segle XX*, Volum 9, Pagès editors, Lleida, 2003, p. 102.

²⁹⁷ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida...*, pp. 336-343.

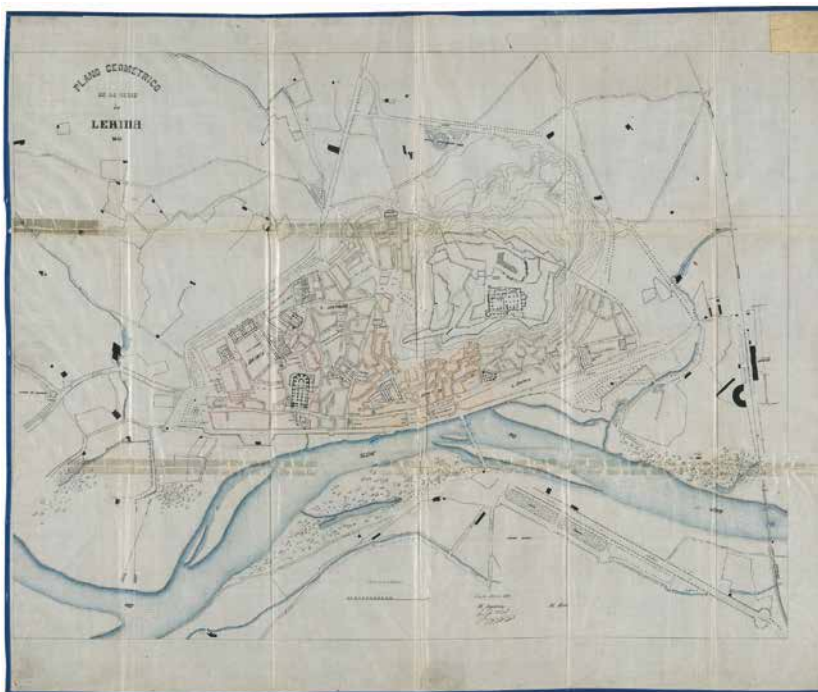
²⁹⁸ E. RODRÍGUEZ OCAÑA, *Salud pública en España. Ciencia, profesión y política, siglos XVIII-XX*, Universidad de Granada, Granada, 2005, p. 159.

²⁹⁹ C. BELLET SANFELIU, A. GUTIÉRREZ PALOMERO, "Ciudad y ferrocarril en la España del siglo XXI. La integración de la alta velocidad ferroviaria en el medio urbano" *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 55, 2011, pp. 255-257.

³⁰⁰ C. LLOP (Coord.); *Atlas urbanístic de Lleida 1707-1995*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1995, pp. 19-25.

³⁰¹ J. C. ALAYO MANUBENS, F. X. BARCA SALOM, *Las técnicas de fabricación utilizadas en las fábricas de gas españolas (1842-1972)*, p. 37, <http://www.fundaciongasnaturalfenosa.org/wp-content/uploads/2016/05/AlayoBarcapdf.pdf> [15/01/2018]

Plànol geomètric de la ciutat de Lleida i projecte d'eixample de Josep Fontseré. Any 1865.

Font: AML Fons Municipal, PLA 0000_4

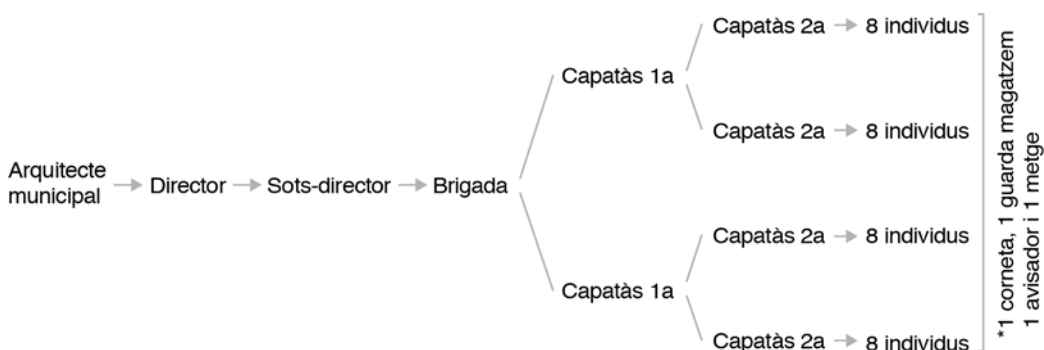
En aquest context de gradual transformació de l'espai urbà –i dels riscos associats a aquesta transformació– es van impulsar un seguit de canvis que pretenien i feien necessari dinamitzar també la companyia de bombers. Una de les primeres mesures va ser, com s'ha explicat anteriorment, l'ordenació del 1861 i, només dos anys més tard, la redacció d'un reglament que va ser vigent durant seixanta anys i que va ajudar a consolidar definitivament la Companyia.

La nova reglamentació del servei d'extinció d'incendis (annex 6), aprovada el 16 de juliol de 1863, recollia l'experiència de vint-i-dos anys de funcionament i regulacions del cos. A aquesta circumstància, s'hi afegia el fet que en la redacció de les diverses disposicions ja esmentat va tenir un pes i influència molt rellevants el llibre *Tratado de la extinción de incendios* de Rovira y Trias. Els articles del text, agrupats per temes, aprofundien en detall l'assumpte determinat que volien ordenar.

- a. En l'apartat inicial, de l'article primer a l'onzè, s'explicava l'organització del cos, la jerarquia, el nombre d'individus que havien de formar-ne part, que es va limitar a quaranta una places, molt lluny d'aquelles cent-trenta dels començaments de la companyia (vegeu gràfica 4) i les condicions d'accés; aquestes consistien en tenir entre vint i cinquanta anys i acreditar bona conducta. Cada bomber, a més, havia de disposar d'un reglament per a estudiar-lo i aplicar-ne

les disposicions, fet que implicava l'alfabetització dels membres del cos. Si bé és cert que aquest requisit ja es va exigir als capatassos del cos en el reglament del 1861, en el de l'any 1863 es feia extensiu a la totalitat dels membres de la companyia, una qüestió que s'ajustava al propòsit educacional que les autoritats lleidatanes volien infondre al conjunt de la ciutadania i que se situaven dins d'un context d'implantació de mesures higienistes i de transformació urbanística. (Vegeu apartat 5.3)

Gràfica 4. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1863

Font: AML Fons Municipal, reg. 1416

- b. Els articles dotzè i tretzè feien referència a l'equip de protecció personal, que consistia en un casc, una camisa-jaqueta, dos anelles, una corda i un pantaló. Del catorzè fins al nombre vint-i-tresè, explicitaven les tasques del director i el subdirector. Aquestes anaven dirigides a desenvolupar i potenciar una major professionalitat i disciplina del cos. Així, tant la instrucció dels bombers com l'aplicació de les mesures disciplinàries i correctives, eren obligació directa d'aquests càrrecs i s'emmarcaven, tal i com ha estat explicat a l'inici d'aquest mateix capítol, en la necessitat del nou estat liberal burgès, d'establir diferents mecanismes de control sobre la ciutadania per tal de consolidar el model econòmic i social capitalista.
- c. De l'article vint-i-quatrè fins al quaranta setè s'explicaven les funcions, els drets i els deures dels bombers i els comanaments intermedis de la companyia; l'obligatorietat formativa, del compliment de les ordres quan disposés el comandament corresponent i la compareixença en cas de produir-se un sinistre, tant de dia com de nit. També s'especificaven els tipus d'incendis, les retribucions al respecte i els càstigs previstos en cas de desobediència. Pel que fa a l'assistència en cas d'accident, es diferenciava entre un impediment laboral temporal, al qual s'atribuïa una aportació econòmica de deus rals durant tres mesos, d'una impossibilitat definitiva. En aquest supòsit, l'Ajuntament afirmava únicament que «*lo tomarà en consideración según el caso y naturaleza [...]*». Per últim, s'establia l'exempció d'allotjament per al

personal bomber i la preferència de contractació dels membres del cos en les obres promogudes per la municipalitat, clàusules que anaven dirigides, ambdues, a l'intent de consolidar el servei d'extinció com un ens municipal estructural (vegeu apartat 7.4).

- d. Els articles quaranta vuit a cinquanta-u «*Del pago de los jornales y premios*» introduïen, per primer cop, l'assumpte del finançament de la Companyia, un aspecte fonamental en el manteniment de l'entitat. Com a mostra, es conserven les cartes que l'Ajuntament va enviar als consistoris de les ciutats de Reus, Girona i Barcelona preguntant sobre aquesta qüestió –vegeu capítol cinquè– en el moment de redacció del reglament. Com ha estat explicat, l'estabilitat econòmica del cos va ser un element que va comportar dificultats molt considerables al consistori i va esdevenir, en diferents períodes, font de greus crisis en la companyia de bombers; principalment, perquè aquesta es nodria amb els pagaments que les persones afectades per l'incendi abonaven pel servei. D'aquí l'encapçalament d'aquest apartat, que relacionava les retribucions dels bombers –jornals i premis– amb el finançament de la companyia.
- e. Els articles cinquanta dos al seixanta cinc introduïen tres noves figures que no apareixien en cap altre ordenament anterior: el primer, un «*guarda almacén avisador*» que havia de saber llegir i escriure i tenia funcions de manteniment del parc, de les eines i del material. Era l'encarregat, a més, de donar avís als bombers, tant en cas d'incendi com per maniobres de formació. El segon, un corneta amb tasques de comunicació d'ordres d'actuació sobre l'incendi; i tercer, un metge que s'havia de desplaçar als sinistres i que restava encarregat de vetllar per la salut dels membres del cos de bombers.
- f. A banda de la prestació que oferia l'article 45 del reglament de 1863 en matèria d'assistència en cas d'accident laboral, en l'apartat addicional del mateix reglament, article 66, es manifestava que l'Ajuntament havia de donar suport a la creació d'una assegurança esmentada com a *Monte Pío*, tal i com també va succeir en ciutats com Tarragona o Olot (s'analitzarà en l'apartat 7.7.1) Amb aquesta mutualitat, es pretenia oferir cobertura mèdica en cas de malaltia als membres de la companyia, que havien de fer les aportacions econòmiques mensuals corresponents. Aquestes quedaven emmarcades, a més, en un context d'augment gradual de les companyies asseguradores, que començaven a sorgir per cobrir les necessitats de protecció dels béns que els propietaris del moment requerien.

Amb el pas del temps, es van incorporar al reglament alguns canvis que tenien la intenció d'ajustar-lo a les transformacions polítiques i socials en marxa. A tall d'exemple, l'any 1870, en ple cicle revolucionari (1868–1874) i en consonància amb l'ideari més progressista, es va reformar l'article primer, afegint a la direcció de la companyia la veu de dos veïns de la població.

La compañía de Bomberos de este cuerpo Municipal por medio de la Comisión administrativa que nombre el mismo, y se compondrá de 4 individuos de su seno y de dos vecinos de la población, a propuesta estos de los individuos de la compañía de bomberos que hayan obtenido mayoría de votos, renovándose los expresados cargos cada dos años u cada modificación que sufra el Ayuntamiento.³⁰²

Aquest canvi no apareix documentat en cap còpia de reglament conservada fins a l'actualitat. Se'n desconeix si va tenir aplicació legal i, en cas afirmatiu, els anys de vigència. La manca de documentació al respecte, a més, complica la possibilitat de verificar l'aplicació real d'aquesta proposta.

6.5. El Reglament “sense data”

Existeix un document que porta per títol *Reglamento para la organización de las compañías de Zapadores bomberos de la Ciudad de Lérida*³⁰³ (annex 7) que planteja incògnites difícils de resoldre atès que el text, escrit a mà, és incomplet, no conté cap tipus de data que el situï en cap any determinat i no es coneix si va ser aplicat com a base organitzativa del cos de bombers de la ciutat. A més, la composició i nomenclatura del personal de la companyia –gràfica 5– contràriament a les altres normatives, no presenta pràcticament cap similitud amb la resta de reglaments. S'obren tres possibilitats d'interpretació. Una hipòtesi inicial seria que fos un primer pas en la creació d'una companyia de bombers a Lleida entre els anys 1820-23 que no va acabar de materialitzar-se. El fet que a Barcelona, ciutat que va exercir una gran influència a Catalunya en l'àmbit dels serveis d'extinció d'incendis, existís una companyia de *zapadores bomberos* en aquest mateix període dona consistència a aquesta suposició.³⁰⁴

Una segona hipòtesi seria que el reglament correspongués a l'any 1873, un moment en el qual es va pretendre substituir la companyia ja existent –immersa en una greu crisi– per una altra formada per sapadors bombers; «*organizar una compañía o seccion de zapadores.*»³⁰⁵ Aquesta va ser, però, una temptativa fugaç que ràpidament va ser desestimada, malgrat que cal considerar la possibilitat que es redactés un reglament per tal de donar rellevància i entitat a la proposta en el moment de presentar-la, per exemple, en el ple de l'Ajuntament.

Per últim, resultaria versemblant que aquest reglament correspongués a un període immediatament anterior a 1840-41 –anys inicials de la companyia– en un primer intent de formar un cos d'extinció d'incendis que no es va arribar a materialitzar. Els passos preparatoris establerts per la Comissió i la posterior aparició del reglament

³⁰² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1870, reg. 1747, f. 168-169.

³⁰³ AML Fons Municipal, *Reglament per a l'organització de la Companyia de Bombers de Lleida* (incomplet) Segle XIX, reg. 1416.

³⁰⁴ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 23.

³⁰⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1873, reg. 1750, f. 247.

de 1846 l'hauria deixat com una ordenació abandonada i innecessària. Aquest tipus de situacions no van ser fets aïllats, ja que moltes companyies de bombers d'arreu de l'Estat van patir fluctuacions i van necessitar un llarg període de temps per arribar a consolidar-se; és el cas de Madrid, Terrassa, Reus o Olot³⁰⁶. A més, la manca de finançament, els problemes polítics o les guerres carlistes van ser fets que provocaren l'alentiment en l'afermament dels cossos. Lleida també va sofrir aquestes vicissituds a partir dels anys quaranta del segle XIX. Sense un moviment industrial fort i amb l'agricultura com a base principal de subsistència,³⁰⁷ els impostos que l'Ajuntament recaptava no resultaven suficients per a sufragar les despeses que la gestió de la municipalitat generava, fet que es va reflectir en les dificultats d'enfortiment i de consolidació del cos de bombers de la ciutat.

Així doncs, no es pot determinar amb exactitud el període al qual pertany el reglament, ni tampoc, si es va arribar a aplicar. En qualsevol cas, però, és el seu contingut i no l'època en què va ser redactat el que permet entendre el funcionament del cos i allò que, per la seva transcendència, en va fer necessària la regulació.

- a. De l'article primer fins al setzè s'hi van incloure els elements de caire més organitzatiu: les seccions en què es dividia el cos, el nombre d'individus necessaris en cada una d'elles, els processos d'admissió a la companyia, que consistien amb l'aprovació del «*Gefe político*» i, per últim, la vestimenta, que havia de ser assignada als membres que en formaven part.

Gràfica 5. Organització del cos de bombers segons el reglament “sense data”

Font: AML Fons Municipal, reg. 1416

³⁰⁶ J.C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, pp. 54-74; O. CASANOVAS i LÓPEZ, M. FERRER i MURILLO, *Història del Cos de Bombers de Terrassa...*, pp. 17-19; J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus...*, pp. 34-38; J. MURLÀ i GIRALT, *Els bombers d'Olot...*, pp. 40-44.

³⁰⁷ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, pp. 125-131.

En aquest apartat, concretament en l'article catorzè, cal fer esment de la figura del zelador –les persones encarregades de vigilar els pillatges– atès que havien de portar un sabre per garantir el manteniment de l'ordre en la zona que vigilaven. El fet de disposar d'autorització per anar armats no és un cas estrany si tenim en compte que, en origen, les companyies de bombers estaven vinculades a la tradició militar a través de la creació de les seccions de sapadors-bombers dins la Milícia Nacional o bé dels voluntaris Reialistes.³⁰⁸ Nogensmenys, l'exèrcit estava molt estès arreu del territori espanyol. Cal tenir present que, de tota l'ocupació pública a l'Estat, dues terceres parts eren ocupades per l'estament militar, i que la despesa derivada suposava entre un vint-i-cinc i un trenta per cent del pressupost general.³⁰⁹ El seu pes polític, a més, queda palès en el fet que, a excepció de la Primera República espanyola (1873-1874), tots els canvis de règim produïts durant el segle XIX van ser impulsats per instàncies militars.

- b. L'article número disset manifestava que el material necessari per al servei d'extinció, que no s'especificava, aniria a càrrec del municipi.
- c. L'article divuitè esmentava les accions a portar a terme per accident laboral. Els membres de la companyia, en cas de patir un incident mentre prestaven serveis com a bombers, tenien garantida una cobertura assistencial i se'ls ofería una retribució econòmica pel fet de no poder treballar en llurs respectives feines. L'article dinovè anava més enllà i ofería també una pensió de 4 rals de velló a aquell bomber que, per culpa d'un accident, es veíés obligat a patir una exclusió laboral definitiva. També els percebrien, en cas de mort de l'individu, la vídua o els fills del difunt menors de 20 anys.
- d. Els articles vintè fins al vint-i-vuitè definien les intervencions a realitzar pels diferents grups que participaven en les tasques d'extinció; bombers, trompetes, serenos o, fins i tot, els responsables de tocar les campanes en desencadenar-se un incendi. Una comunicació àgil era un element primordial a l'hora d'aconseguir la màxima eficàcia d'extinció, ja que la majoria dels focs, quan es troben en la seva fase incipient, són de dimensions reduïdes i, per tant, més fàcils de sufocar. En aquest punt s'ha de remarcar que els tipus de sinistres que es produeixen a les ciutats són principalment els incendis, que, contràriament al que succeeix amb les explosions o les deflagracions, tenen una velocitat de propagació de menys d'un metre per segon. Existeixen quatre tipus de combustions:³¹⁰

---

³⁰⁸ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 26.

³⁰⁹ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, p. 56.

³¹⁰ Institut de Seguretat Pública de Catalunya, http://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/bombers/acces_al_cos_de_bombers/convocatories/Bombers_voluntaris_2016/Temari-total.pdf [17/11/2017]

1. Combustions lentes: són aquelles en què l'energia despresa es dissipa en el medi sense produir un augment local de temperatura apreciable. A tall d'exemple, l'oxidació del ferro, l'envelliment del paper, etc.
2. Combustions simples: es caracteritzen per l'augment considerable de la temperatura i per tenir una velocitat de propagació inferior a 1 m/s. Són les combustions de paper, fusta, etc.
3. Combustions deflagrants o deflagració: en aquest cas, la velocitat de propagació del foc és superior a 1 m/s. En són exemples les deflagracions de vapors inflamables o les mescles de pols combustibles, com ara la pols de substàncies orgàniques.
4. Combustions detonants o detonacions: són aquelles en que la velocitat de propagació del foc és superior a la del so (340 m/s).

L'article vint-i-sisè indicava que, per avisar la ciutadania sobre un incendi, s'havien de fer repicar les campanes de l'església del barri on s'havia produït el sinistre fins que s'obtenia retruc de la Catedral nova. Aleshores, des de la Catedral, que es podia escoltar arreu de la ciutat, es feien un nombre determinat de repics que indicaven a quin districte concret s'havien de dirigir els efectius destinats a apagar el foc. Per exemple, si es produïa un incendi al carrer Cavallers, districte tercer, segons la taula de senyals del 1890 (figs. 11a-11b), s'havia de fer picar les campanes un total de tres cops. Hem d'observar, a més a més, que es remarca «*como es costumbre*», és a dir, que era un mètode emprat com a recurs habitual a la ciutat. També ho era en altres poblacions de la resta de l'Estat com Madrid, on l'esmentat procediment apareixia en el seu reglament de l'any 1834.³¹¹ No és un fet estrany si es té en compte que, en aquella època, el toc de campana implicava un llenguatge que tothom coneixia i que, per tant, facilitava la comunicació. En l'avis d'incendi, també s'hi incloïen –article vintè– tambors i trompetes, i en cas que l'incendi es desfermés de nit, era el vigilant nocturn, el *sereno*, qui tenia l'obligació d'avisar de forma immediata els membres de la companyia, un procediment que va estar vigent, almenys, fins l'any 1941 (Fig. 12). Per altra banda, els tocs de xiulet servien per donar ordres precises sobre les maniobres que els bombers havien de realitzar en l'extinció d'un foc, un mètode que reduïa la confusió que, durant l'emergència, podia ocasionar la transmissió d'informació per via oral i que era utilitzat per altres companyies de bombers com les d'Olot o Vic.³¹²

---

³¹¹ J. BARRAGÁN, P. TRUJILLANO, *Historia del cuerpo de bomberos de Madrid...*, pp. 68-74.

³¹² J. MURLÀ I GIRALT, *Els bombers d'Olot...*, p. 82; C. MASRAMON I MARTÍN, *Bombers de Vic 1858-2008...*, pp. 33-34.

5. L'article vint-i-novè expressava que l'Ajuntament podria emprendre accions legals en cas de falta (sense especificar la tipologia) per part d'un membre de la companyia.

Els reglaments del segle XIX expliquen l'evolució de la companyia des de la seva formació inicial fins a la consolidació com a plena entitat municipal de la ciutat de Lleida. En els següents apartats, dedicats a l'estudi dels reglaments aprovats en el transcurs del segle XX, les ordenacions analitzades mostren una gradual professionalització de la companyia i una continuada evolució cap a l'atenció a una major diversitat de serveis. Aquest procés, bruscament interromput per la Guerra Civil (1936-1939), va ser fruit, per una banda, dels canvis polítics, socials i econòmics esdevinguts amb el pas dels anys a la ciutat i, per l'altra, de les innovacions tecnològiques desenvolupades durant el període (vegeu capítols cinquè i vuitè respectivament).

6.6. El Reglament de 1923.³¹³ La professionalització de la companyia

L'octubre del 1923, ja sota el règim polític dictatorial de Primo de Rivera (1923-1930), l'Ajuntament de Lleida va sancionar un reglament (annex 8) que substituïa l'obsoleta i llunyana ordenació aprovada pel govern municipal en 1863. La innovadora estructuració va significar, juntament amb l'increment del finançament i la renovació del material d'extinció, un pas decisiu en la modernització del cos de bombers en el decurs de la segona dècada del segle XX.

El nou codi que regulava la companyia era més extens que aquells redactats al llarg del segle XIX i explicitava amb major detall els assumptes a tractar, raó per la qual, va ser dividit en disset apartats diferenciats³¹⁴:

- a. En l'apartat de «*Reglas generales*», article primer, s'hi explicava el paper principal que l'Ajuntament tenia sobre el cos de bombers. En el segon, es feia esment, per primera vegada, que els serveis de la companyia s'ampliaven, en cas de necessitat, a qualsevol actuació relacionada amb la protecció ciutadana; en el document s'hi explicitaven assistències relacionades amb inundacions, electricitat i el servei d'aigües, però com es veurà en el capítol dels serveis, les competències del cos van abastar tota mena de sinistres. La companyia de bombers, per tant, adquiria de forma oficial noves funcions relacionades amb la seguretat de la població de Lleida, encara que és molt possible que aquestes, tot i no constar en els reglaments anteriors, es vinguessin realitzant d'antuvi.

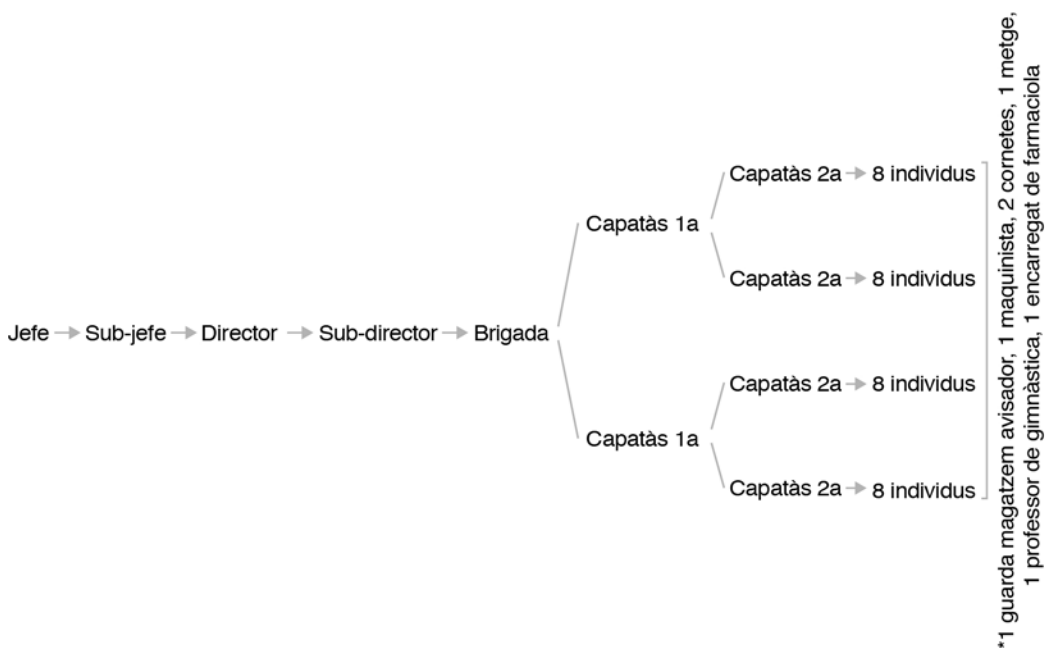
---

³¹³ AML Fons Municipal, *Reglament del cos de bombers de la ciutat de Lleida*, any 1923, reg. 11.988, s.f.

³¹⁴ Els aspectes d'aquest reglament relacionats amb el finançament de la companyia de bombers han estat tractats en el capítol 5.4.

- b. En el bloc «*Organización del cuerpo*», articles tercer al cinquè, es tractaven temes administratius de la Junta inspectora relacionats amb el nomenament dels caps de la companyia i els bombers honoraris. També tenia funcions de gestió del fons del cos, uns diners que provenien de donacions de particulars i entitats i de les multes que havien d'abonar els membres del cos en el supòsit d'incompliment d'ordres.
- c. En l'apartat «*Inspección*», article sisè, es declarava l'existència d'un control sobre el personal –nomenaments, mesures punitives i gratificacions– el material, el parc, la interpretació i modificació del reglament i la revisió dels serveis.
- d. En la secció «*Junta de administración*», article setè, s'especificava que aquesta tenia la funció d'administrar els pressupostos del cos, un assumpte ja detallat en el capítol cinquè. Tant la inspecció com la junta d'administració, van significar una novetat respecte reglaments anteriors que també es van introduir en les companyies d'altres ciutats com Barcelona o Tarragona, tal i com ha estat explicat a l'inici d'aquest mateix capítol sisè.
- e. En l'apartat «*Del Personal*», articles vuitè fins al dinovè, s'establí el nombre d'individus que havien de formar el cos, els oficis preferits –en aquest apartat apareixia, per primera vegada, la figura de l'electricista– els títols requerits, les funcions que tenien atorgades els individus de la companyia i la posició jeràrquica que ocupaven en l'organigrama.

Gràfica 6. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1923

Font: AML Fons Municipal, reg. 11.988

- f. En el bloc «*Del Equipo*», articles vint i vint-i-u, s'especificava el material de protecció individual, que consistia en un casc, una gorra, una «*camisa chaqueta*», un pantaló, un cinturó una corda i una destal (vegeu apartat 7.6).
- g. En l'article vint-i-dos, «*Del Jefe*», es determinaven les funcions d'aquesta figura: la direcció del cos, la representació en actes oficials, l'atorgament de la conformitat de l'estat de revista i de les despeses relacionades amb el manteniment de la companyia, la redacció d'una memòria anual i l'establiment de sancions i gratificacions.
- h. En l'article vint-i-tresè, «*Del Sub-Jefe*», s'indicava que aquest era el substitut del cap i desenvolupava funcions de secretariat.
- i. En l'article vint-i-quatrè, «*Del Director y Sub-Director*», s'establia que aquestes persones eren els superiors de les dos seccions en que es dividia el cos, organitzaven la instrucció i determinaven els càstigs; i després d'un incendi, també els premis de puntualitat merescuts pels membres de la companyia.
- j. En l'article vint-i-cinc, «*Del Brigada*», es deia que aquest era l'encarregat de preparar llistats trimestrals –es desconeix a que fa referència concretament aquesta expressió, però possiblement es referia al cobrament trimestral dels membres del cos– els estats de revista, la relació de cobraments, els inventaris de material i establia els retens de bombers necessaris en un servei. En cas de necessitat, era el substitut del sots-director.
- k. En els articles vint-i-sis i vint-i-set, «*Del Guarda-almacén Avisador*», es nomenava aquesta figura com l'encarregat del manteniment del material del servei i d'avisar als bombers en cas de sinistre.
- l. En el bloc «*De los Bomberos*», articles vint-i-vuit a trenta-cinc, s'hi detallaven les obligacions dels bombers: el compliment i les repercussions del desacatament d'ordres, l'assistència a pràctiques, revistes i simulacres, la uniformitat a emprar, la justificació de les absències i el retorn de l'equip d'intervenció en cas d'abandonament del cos.
- m. En l'apartat «*Manera de Funcionar el cuerpo*», articles trenta-sisè a quaranta tresè, s'explicava la seqüència d'actuació en cas d'incendi, tant dels membres del servei d'extinció, com dels vigilants nocturns encarregats de donar l'avis de l'emergència. S'aclaria l'establiment dels dispositius de vigilància necessaris després d'un sinistre, els preventius en teatres, cinematògrafs i altres espectacles públics o aquells formats pel manteniment del material. En aquest bloc, també es realitzava una classificació dels incendis –mobles o xemeneies, per una banda, i edificis, per l'altra– i s'establia el mode de comptabilitzar els bombers amb la finalitat d'organitzar la sortida i atorgar els premis de puntualitat. S'esmentava, a més, que l'Ajuntament

havia de tenir subscripta una pòlissa amb una companyia asseguradora per tal d'assistir als membres del cos que patissin un accident en acte de servei.

- n. En el bloc «*Haveres, gratificaciones, jornales i premios*», articles quaranta quatre fins a cinquanta, es detallaven, considerant els tipus d'incendi, els guanys dels diferents membres que composaven la companyia; s'establí el preu a cobrar pels retens després d'un sinistre o aquells destinats a la prevenció –que es realitzaven al propi parc– i s'indicava que el deu per cent d'aquest es destinaria al fons de reserva del cos. L'Ajuntament, per la seva banda, havia d'aportar una quantitat determinada per a premiar els actes meritoris realitzats per bombers i caporals en acte de servei.
- o. En l'apartat de «*Penalidades*», articles cinquanta-unè a cinquanta-cinquè, s'establien les mesures punitives previstes per a actes d'insubordinació, l'incompliment d'ordres i la comissió de faltes.
- p. El cinquanta-sisè i cinquanta-setè conformaven els articles addicionals. El primer remarcava que aquelles multes abonades pels membres de la companyia, més el deu per cent de les retribucions per dispositius preventius, es destinaven a un fons creat per a l'assistència de necessitats diverses del cos. El següent atorgava l'exempció d'allotjament als individus del servei, una disposició recurrent en l'organització dels bombers de Lleida que serà analitzada en el capítol setè.
- q. Els articles cinquanta-vuit i cinquanta-nou, «*Del Professor de Gimnasia y Médico*», introduïen –per primera vegada en el cas de l'entrenador– aquestes dues figures en l'estructura del servei d'extinció d'incendis. En aquells anys, l'instructor encarregat de vetllar per la preparació física del personal de la companyia va ser el senyor Epifanio Bellí, metge, polític i professor lleidatà, personatge que serà estudiat en el capítol setè. Per altra banda, havia de formar part també del cos un metge encarregat del reconeixement mèdic dels individus de la companyia, fer acte de presència als sinistres i tenir en ordre la farmaciola.

6.7. El reglament de calamitats públiques (1936).³¹⁵ L'esclat de la Guerra Civil

El «Reglament de Calamitats Públiques» (annex 9) és un document únic –i inèdit– redactat a l'inici de la Guerra Civil espanyola que tractava d'involucrar al conjunt de la població lleidatana en la defensa de la ciutat davant els atacs de l'exèrcit feixista. Es va vehicular a través de la corporació municipal i implicava les principals empreses públiques i privades amb seu a Lleida en un intent de dissenyar una estructura de protecció que abastés la totalitat del municipi i la seva ciutadania.

---

³¹⁵ AML Fons Municipal, *Reglament del servei d'incendis i calamitats públiques*, any 1936, reg. 2045, s.f.

Tot i les transformacions polítiques, socials i econòmiques esdevingudes durant els primers anys de la República, no es va desenvolupar cap nou reglament que substituís l'aprovat l'any 1923 sota la dictadura de Primo de Rivera. Aquesta situació, però, va canviar en 1936, un cop iniciada la Guerra Civil. L'octubre d'aquell any, es van esdevenir dos successos de gran importància i que guarden una estreta relació. Per una banda, es va declarar dissolta la companyia de bombers, tot i que el personal havia de seguir exercint les seves funcions «sota els drets i deures de l'actual reglament fins que no estigui reorganitzat el personal de dita companyia»³¹⁶ Per l'altra, només sis dies després, es va posar en funcionament una nova ordenació, el «Reglament de Calamitats Públiques», que regulava les intervencions en cas de gran sinistre, tant del cos de bombers com d'aquells altres sectors considerats estratègics dins la ciutat i que seran explicats a continuació. No es feia cap referència al conflicte bèl·lic que s'acabava d'iniciar, però llegint entre línies, es pot concloure que va ser la raó principal que impulsà el redactat de la nova norma. De fet, l'esmentat reglament va sorgir al mateix temps que es formà la Junta de Defensa Passiva de Lleida, l'organització constituïda el novembre de 1936 per ajudar a protegir la població civil de la ciutat dels atacs de l'aviació feixista –i reformada el juliol del 1937 per, entre d'altres, el cap de bombers de Lleida, l'enginyer Pere Mias–.³¹⁷ L'esmentada Junta, per la seva banda, va publicar un conjunt de mesures que havien de seguir els ciutadans en cas d'atac enemic, entre les quals cal destacar la recomanació d'adequar soterranis i baixos com a refugis de protecció. Es va crear, a més, un servei per desenrunar restes d'edificacions i per l'esgotament d'aigües format, principalment, per bombers que havien d'actuar un cop s'aturava el senyal d'alarma per atac enemic.³¹⁸

Per tal de dotar el «Reglament de Calamitats Públiques» d'una capacitat organitzativa suficient per abastir el conjunt de les organitzacions que n'havien de formar part, es va dividir en diversos apartats.

- a. En el bloc “Normes generals”, l'article primer indicava que el reglament havia de prestar servei a situacions d'emergència extraordinàries que superessin les capacitats de resolució de les estructures locals. Els articles segon, tercer i quart explicaven l'organització de la Brigada, el seu funcionament i la jerarquia de comanaments. En el cinquè, s'assenyalava el personal que havia de prendre part en la formació de les brigades, que eren, el cos mèdic municipal, el brigada de la Guàrdia Urbana, tot el personal de bombers i els treballadors d'obres, tallers, jardineria i ronda, menors de 45 anys. Pel que fa a l'article sisè, aquest indicava que les indústries establertes a la ciutat havien d'organitzar seccions d'intervenció independents; i les elèctriques, equips de reparació urgent. El setè i el vuitè feien referència al desenvolupa-

³¹⁶ AML Fons Municipal, *Comissió de presidència de l'Ajuntament*, any 1936, reg. 1812, f. 96.

³¹⁷ J. SAGUÉS SAN JOSÉ, *Lleida en la Guerra Civil Espanyola...*, pp. 426-435.

³¹⁸ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 81.

ment de les mateixes tasques però referint-se al personal del canal d'Aragó i Catalunya i la brigada de la Creu Roja, respectivament.

- b. En el bloc “Organització de serveis”, els articles novè, desè i onzè marcaven la divisió de la ciutat en zones independents d'actuació, tant per part de les brigades com de les seccions de les grans indústries. Aquestes eren la Companyia de ferrocarrils del Nord d'Espanya, la Transpirinenca de l'Estat, la Recs i Forces de l'Ebre, la Cros S.A., la Generalitat, la Cooperativa del fluid elèctric de Catalunya i el personal de sequiers. En el dotzè, es procurava l'habilitació de dependències de reunió per als caps de secció, colla i indústries; i, en el tretzè, s'establí la divisió de la ciutat en quatre zones i la industrial en sis, així com el personal adscrit a cada una d'elles i el material que resultava necessari.
- c. Els darrers cinc articles, del tretzè al dissetè, detallaven l'equip personal d'intervenció, entre el qual, destaca una careta protectora de gasos –un utensili que es va afegir pensant en la confrontació bèl·lica. De fet, l'Ajuntament va preparar cursos sobre els efectes dels gasos asfixiants i la utilització de caretes.³¹⁹ També es delimitava l'edat d'admissió a la Brigada de calamitats públiques, el jornal a guanyar i, per últim, el termini de formalització i organització d'aquest servei, que finalitzava el dotze de novembre del 1936.

El reglament de calamitats públiques no regulava exclusivament el servei d'extinció d'incendis, tot i que es pot interpretar que va substituir aquell pel qual es regia el cos. En realitat, però, era una ordenació “de ciutat” creada per auxiliar una societat que podia resultar –i malauradament, així va ser– greument damnificada per la Guerra Civil. Així, la companyia de bombers, plenament emmarcada en l'engranatge assistencial que s'havia creat, va estar regulada dins dels seus paràmetres d'organització i actuació. Fins que el propi conflicte els va fer desaparèixer.

6.8. El reglament de 1944.³²⁰ La reorganització del cos en els inicis de la dictadura

Tot just finalitzada la Guerra Civil, el cos de bombers de Lleida es trobava en un estat total de descomposició a causa de la manca de personal, la inexistència de finançament i una nul·la estructura de direcció. Tot i les dificultats del moment, es va iniciar un procés de reorganització, prèviament explicat en el capítol cinquè, que es va consolidar, de forma definitiva, amb la redacció del reglament aprovat el divuit d'agost del 1944 (annex 10).

---

³¹⁹ J. SAGUÉS SAN JOSÉ, *Una ciutat en guerra. Lleida en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003, p. 365.

³²⁰ AML Fons Municipal, *Reglament del cos de bombers*, any 1944, reg. 2149, s. f.

La nova reglamentació, tot i ser menys extensa, presentava una gran similitud amb la redactada l'any 1923 sota el mandat de Primo de Rivera. L'estructura dels documents era pràcticament exacta en ambdues ordenances i els encapçalaments que dividien els blocs per temes tenien, o bé la mateixa denominació, o bé una de molt similar. Les diferències existents es limitaven a elements de la terminologia emprada, els quals no feien variar, però, el sentit de les comunicacions. Tot i aquest paral·lelisme, van aparèixer un seguit de novetats que cal posar de manifest.

- a. En l'article primer, s'establia que l'àmbit d'actuació es podia ampliar fora del terme municipal. Aquest fet va estar relacionat amb l'adquisició de vehicles de combustió interna i s'emmarcava dins el procés de motorització que es va desenvolupar en la indústria automobilística dels Estats Units i, en menor mesura, l'europea³²¹ (vegeu apartat 8.2.1)
- b. En el segon article, a la direcció del cos, s'hi afegien els presidents de les Càmeres de la Propietat i Comerç, i en quedava exclòs el representant de la Cambra Urbana, present en el reglament del 1923.
- c. En l'apartat de personal, hi havia un canvi de nomenclatura respecte l'ordenació anterior; les figures del cap i el sots-cap ho eren de les tres seccions en que quedava dividit el cos, formades cada una d'elles per vuit bombers, un conductor i un guarda-parc (gràfica 7). Es van modificar, a més, alguns dels procediments burocràtics emprats en els nomenaments d'accés al servei.

Gràfica 7. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1944

Font: AML Fons Municipal, reg. 2149

En l'article vuitè, apareixia per primera vegada la figura del voluntari, tot i que sorprenentment, no s'hi especificaven les tasques que tenien encomanades.³²²

³²¹ L'aparició dels vehicles a motor en els cossos de bombers és una qüestió que serà tractada en el capítol 8.2.1.

³²² En l'actualitat, els bombers voluntaris formen part dels organigrames dels diferents serveis d'extinció d'incendis d'arreu del món, sobretot en zones en què no és econòmicament viable la presència d'un cos professional. A Catalunya, a tall d'exemple, el major nombre de parcs voluntaris es troben en pobles situats en la zona del Pirineu.

- d. En l'article dissetè, també per primera vegada, s'inclouïa que l'individu que formés part de la companyia havia de tenir una alçada mínima de 1,55 metres.
- e. En el bloc de l'equip de protecció personal, article dinovè, al material emprat al 1923 s'afegien unes botes i una jaqueta de cuir.
- f. En l'apartat relatiu al brigada, a banda de dirigir els escamots municipals, adquiria noves funcions de comanament: es convertia en cap directe de les tres seccions.
- g. Els premis es van actualitzar i es van afegir mencions i medalles en funció del comportament i del mèrit en les intervencions dels individus del cos.

Observant les escasses modificacions implantades en el reglament de l'any 1944 respecte el del 1923, podem concloure que les aportacions d'aquest darrer van ser vigents durant la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República –a excepció del període de la Guerra Civil– i el primer franquisme; és a dir, pràcticament quaranta anys. Aquesta realitat, però, va canviar amb la creació d'un nou reglament i unes ordenances l'any 1962.

6.9. El Reglament i les Ordenances de 1962.³²³ El cos de bombers sota el règim franquista

Durant els darrers anys cinquanta i primers seixanta del segle passat, les autoritats franquistes van impulsar un conjunt de reformes que pretenien recuperar la malmesa economia espanyola. Aquestes van consistir, principalment, en la potenciació dels intercanvis internacionals i l'increment de l'activitat industrial. Es deixava enrere el model autàrquic impulsat en l'època inicial del franquisme i es substituïa per un sistema basat en una major liberalització del mercat.³²⁴ Aquestes polítiques van comportar que ciutats com Lleida, entre moltes altres, augmentessin el seu nombre de població, sobretot, a conseqüència de l'arribada d'un important contingent d'immigrants vinguts d'arreu de la península. L'augment de la natalitat i les millores introduïdes en les condicions alimentàries i sanitàries van ser també fonamentals en aquest procés de creixement. Així, la nova conjuntura socio-econòmica va fer necessari el plantejament d'un nou desenvolupament urbanístic que es va centrar, fonamentalment, en l'elaboració del Pla d'Ordenació Urbana del 1957, el desenvolupament de la perifèria de la ciutat i l'enderrocament del barri del Canyeret.³²⁵ Va ser en aquest context de transformació, que la direcció de la companyia de bombers va impulsar un nou reglament (annex 11) amb la finalitat d'adaptar el servei d'extinció a les noves circumstàncies del moment. Es va materialitzar, com s'estudiarà a con-

³²³ AML Fons Municipal, *Ordenances i reglament del cos de bombers de la ciutat de Lleida*, any 1962, reg. 19611, s.f.

³²⁴ G. DI FEBO, S. JULIÀ, *El Franquisme*, Paidós, Barcelona, 2005, pp. 93-100.

³²⁵ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme...*, pp. 253-260.

tinuació, en conjunció amb la redacció d'unes ordenances (annex 12) que, a banda d'especificar i aprofundir en assumptes que el reglament no ordenava, incidien en l'adoctrinament dels membres del cos en l'ideari de l'«*Espíritu Nacional*» que les autoritats franquistes volien imposar en forma de codi moralitzador.

L'estructura de l'ordenació impulsada l'any 1962 era més completa respecte a les relatives dels anys anteriors. Lleida, tal i com ha estat esmentat amb anterioritat, havia augmentat en nombre de població, comptava amb una elevada activitat industrial i era un important nucli de comunicació.³²⁶ Aquestes circumstàncies van requerir de l'articulació d'un cos de bombers amb un grau de professionalització més elevat, i dotat amb la codificació legal corresponent.

El nou reglament estava dividit en trenta-cinc articles i sis disposicions agrupats en deu capítols.

- a. En l'inicial, articles primer fins al quart, s'hi esmentaven les funcions dels bombers. Hi apareixia, per primera vegada, la realització de tasques de reg dels carrers i les places, una ocupació que responia a la necessitat de netejar i sanejar la ciutat. Aquesta va ser la raó per la qual es va dividir del cos en dos grups diferents: el personal actiu, individus de primera sortida als sinistres, i el personal auxiliar, que, a banda de donar suport als primers en cas de necessitat, eren els encarregats de regar els carrers. En aquest apartat, a més, s'especificava que els bombers depenien de la secció de foment de l'Ajuntament.
- b. En el capítol segon, s'establien els àmbits d'actuació del cos, que eren habitualment, dintre del terme municipal, però que es podrien veure ampliat en cas d'ordre expressa de l'alcaldia.
- c. En el tercer, es definia la composició de la companyia, el nombre d'auxiliars i el personal col·laborador del servei d'extinció, persones que per la seva activitat laboral tenien la capacitat d'ajudar i assessorar als membres del servei en les emergències on fossin requerits. Així, per primera vegada, fan acte de presència en un reglament del cos de bombers de Lleida: un oficial d'il·luminació, un de lampisteria i un d'obres. L'enllaç motorista (figs. 13-14) va ser una altra de les novetats, però no es puntualitzava quina era exactament la seva funció. Tot i això, en una anotació de l'any 1969 se'n feia esment.

[...] un motorista cuya misión principal era servir de enlace entre el parque i los bomberos que están en servicio, autoridades y bomberos que deben entrar en servicio antes del turno a causa de un siniestro.³²⁷

³²⁶ J. VILAGRASA, *Història de Lleida. Final del segle xx...*, pp. 101-205.

³²⁷ AML Fons Municipal, *Informació de la Companyia de bombers*, any 1969, reg. 8418, s.f.

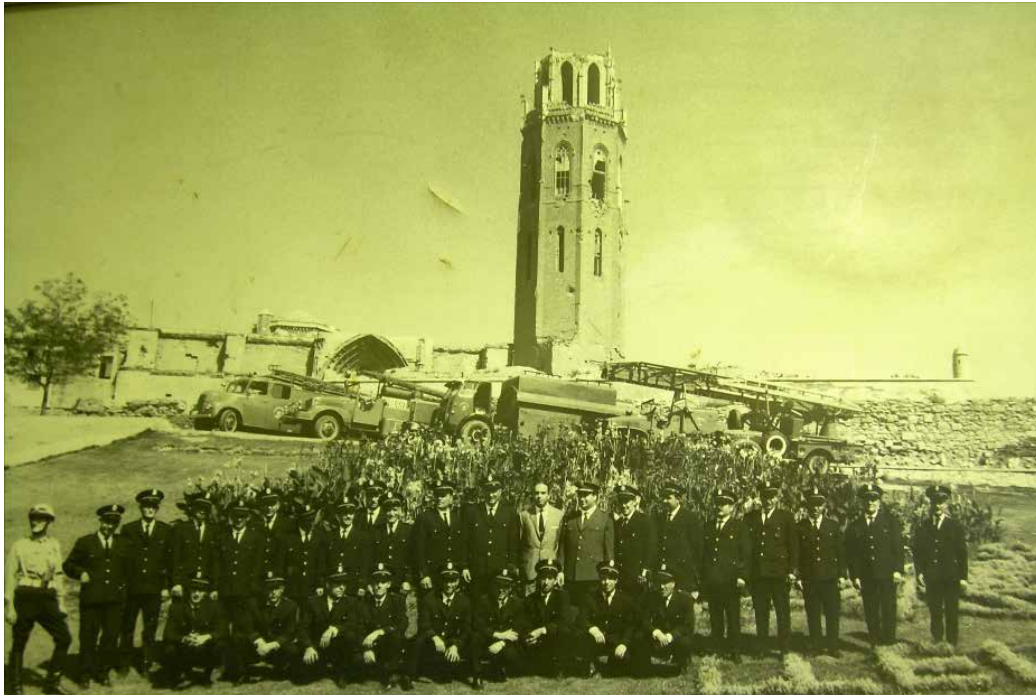

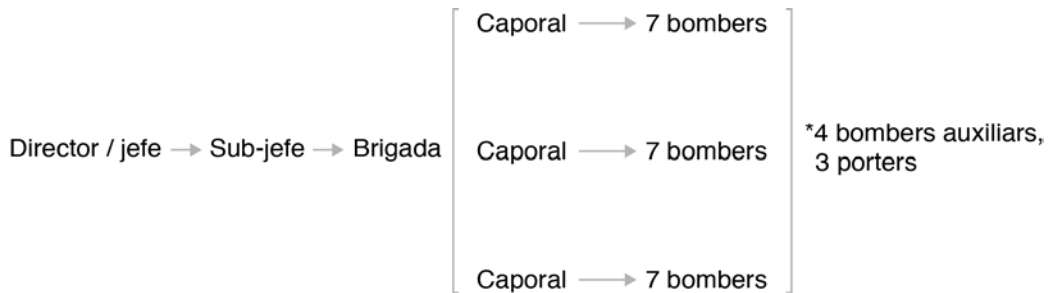
Fig. 13. Companyia de bombers l'any 1963; a l'esquerra s'aprecia el guàrdia local que feia d'enllaç motorista. Font: Fons Fotogràfic del Parc de bombers de Lleida

Fig. 14. Membres de la companyia de bombers i el policia local motorista (amb casc). Primers anys seixanta del segle xx. Font: Fons Fotogràfic del Parc de bombers de Lleida

- d. En el capítol quart, es detallava el personal que composava la companyia –cap, sots-cap, brigada, caporals, bombers, bombers auxiliars i porters– i les diferents obligacions que cada un d'ells tenien atorgades.

Gràfica 8. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1962

Font: AML Fons Municipal, reg. 19611

- a. Els articles disset, divuit i dinou, inclosos en l'apartat cinquè, feien referència a l'horari que havien de seguir els membres del cos, en el qual s'hi reflectia, per primera vegada, el torn de treball de vint-i-quatre hores. Tot i l'aparició d'aquesta disposició en el reglament, ja en les actes de l'Ajuntament del desembre del 1946 apareixia la contractació de personal fixe per al servei en aquests termes: «*Dieciocho individuos para el retén permanente con el jornal diario de doce pessetes cada uno*»³²⁸. Es desconeix, però, l'horari laboral que seguien aquestes persones. Ja en la dècada dels anys vuitanta, es té constància que els bombers tenien un horari de treball de vint-i-quatre hores de feina i setanta dues de descans.³²⁹
- b. El capítol sisè marcava els protocols d'intervenció del personal que composava el cos, diferenciant els sinistres ocorreguts dins del terme municipal respecte a aquells que es produïen a l'exterior.
- c. El setè apartat feia referència al servei de reg i a la col·laboració que aquest havia d'oferir –principalment, la provisió d'aigua– als bombers de guàrdia en cas d'intervenció en un incendi.
- d. El capítol vuitè recollia les condicions d'ingrés al cos com a personal bomber; els requisits legals i de salut corresponents, una prova d'ofici relacionada amb la construcció –un conjunt de professions que, com s'ha estudiat en els capítols quart i cinquè, es venien demandant des de l'Edat Mitjana– i la superació dels exercicis físics especificats. Ambdós exàmens suposaven una novetat respecte els reglaments anteriors. Per últim, aquells aspirants que superessin tots els tràmits havien de passar un període de prova de tres

³²⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1946, reg. 1817, f. 96.

³²⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1979-80, reg. 1826, f. 285.

mesos. Els nomenaments dels caporals, brigades i altres comandaments, però, no seguien el mateix procediment i eren establerts per l'Ajuntament quan corresponia.

- e. El capítol novè feia referència a la revisió i avaluació de les capacitats psicològiques i mèdiques dels membres del cos, un fet innovador que pretenia filtrar l'admissió del personal per tal de descartar l'accés a aquelles persones que no complissin els requisits demandats. Entre les proves que es realitzaven hi havia un electroencefalograma, que es portava a terme a la clínica psiquiàtrica Bellavista de Lleida.³³⁰
- f. El capítol desè, per últim, feia menció dels tipus de premis que podien rebre els membres del cos en funció del seu comportament o del possible acte heroic que duguessin a terme. En relació a les sancions, s'esmentava que aquestes estaven subjectes al reglament de funcionaris. Per altra banda, les cinc disposicions addicionals feien referència a assumptes relacionats amb el règim administratiu, l'obligació de conèixer el reglament i l'ordenança –serà explicada en aquest mateix apartat– les absències del terme municipal, el reconeixement mèdic extraordinari i la prohibició, excepte en casos excepcionals, de visites de persones foranes al parc de bombers.

Conjuntament amb el reglament, el mateix any 1962 es van redactar unes ordenances que, amb un discurs impregnat d'esperit i ideari franquista, aportaven informació addicional respecte la formació del bomber i el funcionament de la companyia. Estaven agrupades en set apartats.

- a. Al títol primer, la direcció del cos definia les aptituds que havien d'acomplir els membres del cos, mitjançant un discurs que pretenia educar, moralitzar i conscienciar els bombers; aquestes eren «*la abnegación, el valor, el honor, la educación y la camaradería, y la disciplina*».
- b. El segon apartat posava l'èmfasi en el compliment i l'obediència de les ordres i en el respecte absolut a la jerarquia de comandament.
- c. El tercer títol anava dirigit exclusivament al bomber i es centrava en l'obligatorietat del compliment de les ordres rebudes per part dels seus superiors, el coneixement de la normativa del cos, la correcta higiene personal i vestimenta, el bon comportament i el seguiment dels procediments reglamentaris.
- d. El capítol quart es limitava a alligonar en les salutacions i tracte del personal de la companyia vers els seus superiors en un intent d'aconseguir un major grau de formalitat i educació.
- e. El títol cinquè relatava les funcions que cada un dels responsables de la guàrdia havien de complir, els passos a seguir en els relleus de personal

---

³³⁰ Fons del parc de bombers de Lleida. Sense inventariar. Els electroencefalogrames que s'han trobat, però, corresponen a l'any 1976.

i les tasques de parc assignades als bombers, que eren, principalment, la neteja i l'endrec de les dependències del cos. En aquest mateix apartat, s'establien també els torns de vigilància, els permisos per rebre visites al parc, les classes d'educació física decidides per la direcció, la instrucció tant teòrica com pràctica del personal i el temps de descans. A més, s'explicava l'actitud i el comportament «*celeridad y exactitud en el cumplimiento de las órdenes*» que havia de tenir el bomber davant d'una emergència.

- f. El sisè apartat normativitzava els serveis anomenats «*especiales*», que feien referència a assistències auxiliars en sinistres ja resolts però que requerien de vigilància; també ho feia en relació a dispositius de prevenció en espectacles, festes, etcètera.
- g. El capítol setè s'iniciava amb els deures que els caporals havien de fer complir als bombers, relacionats amb el coneixement de les obligacions, les tasques a desenvolupar, o el comportament a seguir. Per altra banda, s'enumeraven les tasques que els conductors tenien atribuïdes com a tals, tot i que en el reglament redactat aquell mateix any no s'hi esmentava, en cap cas, la figura del xofer.

Tan el reglament com les ordenances redactades l'any 1962, eren el resultat de l'augment en la complexitat dels serveis a la ciutat. Lleida es desenvolupava i es transformava, i, simultàniament també ho feia el cos de bombers, que s'havia d'adaptar a la noves exigències d'un servei que havia de ser més eficient, resolutiu i professional. A banda de l'esmentada evolució en les intervencions del servei d'extinció cap a les noves demandes, ambdós documents són també un intent moralitzador i disciplinador del personal del cos –i de la resta de la ciutadania– que cercava el manteniment del control sobre la societat, conservar les quotes de poder “guanyades” en la Guerra Civil i contrarestar els efectes que podia ocasionar la influència estrangera en la mentalitat de la població després de l'obligada obertura internacional del règim franquista. Aquesta incòmoda realitat, s'afegia a les protestes universitàries que proliferaven arreu de l'Estat i a l'aparició de nous moviments de lluita obrera, elements tots plegats, que obligaven a les classes dominants a reforçar el seu discurs de defensa de la ideologia nacional catòlica.

En definitiva, es pot concloure que la transformació social i econòmica i els diferents processos de mutació urbana esdevinguts a Lleida en el decurs del segle XIX i XX van tenir un paper fonamental a l'hora d'estimular la modernització de la companyia³³¹, que es va haver d'adaptar a aquests canvis des dels àmbits que li eren propis –financer, material, personal o estructura del servei–. I totes aquestes competències, van requerir d'una apropiada adequació a la legislació general de cada moment, un fet que s'ha anat materialitzat a través de les diferents reglamentacions que han organitzat el servei d'extinció d'incendis en el decurs de la seva existència (taula 3).

---

³³¹ Aquesta qüestió es desenvoluparà en el capítol de les conclusions.

Taula 3. Elements principals tractats pels reglaments que han ordenat la companyia de bombers entre els anys 1841 i 1962

	1841	1846	1861	1863	Sense data	1923	1944	1962
Jerarquia de comandament	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Cap de companyia	Arquitecte	Comandant	Arquitecte	Arquitecte	Alcalde constitucional	Arquitecte	Arquitecte	Tècnic superior de l'ajuntament
Divisions organitzatives del cos	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si, entre bombers i personal de rec
Instruments de control dins la companyia	No	No	No	No	No	Si	Si	Si
Assistència d'accidents	No	No	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Serveis en pobles veïns	No	No	No	No	No	No	Si	Si
Servei de rec de carrers	No	No	No	No	No	No	No	Si
Demanda de personal relacionat amb el gremi de la construcció	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Personal amb caràcter voluntari	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	No, els bombers ja són professionals
Personal capacitat per llegir i escriure	No	No	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Proves d'accés específiques	No	No	No	No	No	No	No	Si
Formació	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
S'hi detalla l'equip de protecció individual	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Retribucions i sancions	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Mencions honorífiques	No	No	No	No	No	No	Si	Si
Guarda magatzem	No	No	No	Si	No	Si	Si	Si (Porter)
Corneta	No	No	No	Si	Si	No	No	No
Metge	No	No	No	Si	No	Si	Si	Si, com a personal col·laborador
Professor de Gimnàstica	No	No	No	No	No	Si	Si	Si, com a personal col·laborador
Electricista	No	No	No	No	No	No	Si	Si, com a personal col·laborador

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1416 a 11988

Els reglaments, per tant, han estat una part fonamental en l'articulació del cos de bombers de Lleida, la norma sobre la qual s'ha apuntalat el funcionament del servei. I a partir d'aquestes bases reguladores, amb les corresponents particularitats de cada moment, s'ha bastit una companyia que ha requerit de dos altres elements també primordials, el personal i els mitjans materials. Aquests, seran analitzats en els dos capítols següents.

Capítol 7. El personal bomber, procés històric de formació del cos

Per explicar el desenvolupament del cos de bombers de Lleida és necessari fer una aproximació a les persones que el van formar, puix que l'estudi de la companyia està estretament relacionat amb conèixer aquells individus que durant anys, de forma pràcticament voluntària, amb pocs recursos econòmics i moltes dificultats operatives, posaven en risc la seva integritat física per a extingir els incendis que es desfermaven a la ciutat.

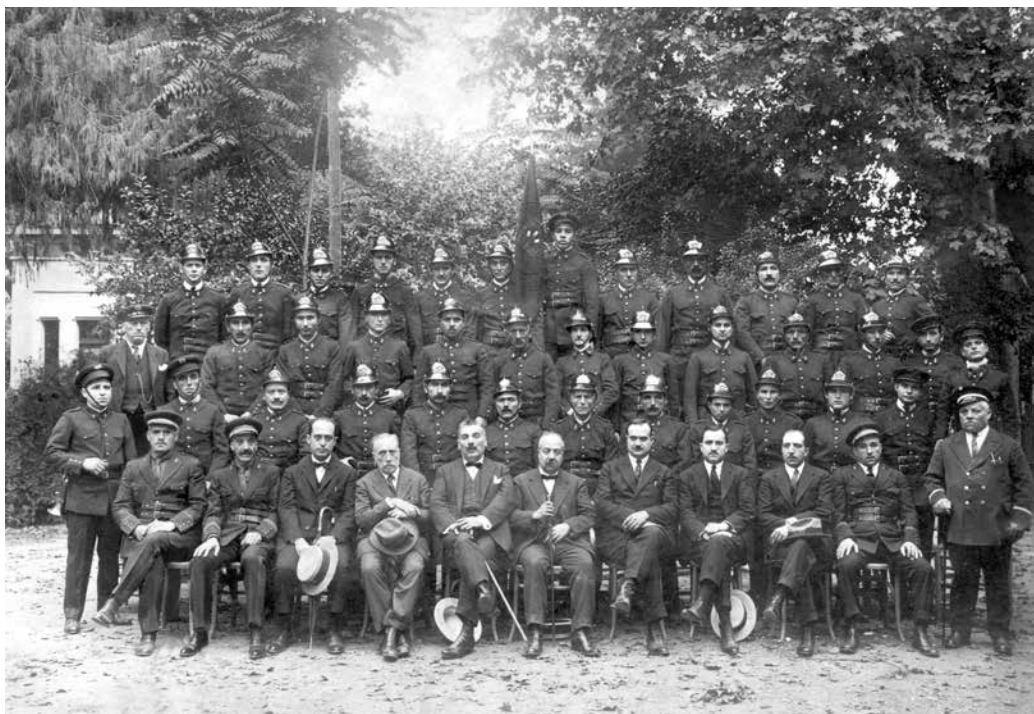

Fig. 15. Companyia de bombers de Lleida als anys vint. En la filera inferior, d'esquerra a dreta en quart lloc trobem l'arquitecte i cap de la companyia Francesc de Paula Morera i Gatell, el regidor

Domingo Pinetell i l'alcalde José Barberà Lletjet. Dels homes amb gorra, el de més a l'esquerra era el corneta perquè en porta una penjada. Els altres podrien ser el "guarda parc" i diversos comandaments.
Font: Fons fotogràfic de Jordi Martínez

7.1. L'intent d'incorporació de milicians com a personal bomber

La primera documentació referent a la formació de la companyia de bombers de Lleida, a banda de manifestar la necessitat d'adquirir una bomba contra incendis, expressava la voluntat de les autoritats que una part dels membres que formaven la Milícia Nacional s'integressin en el cos de bombers. Es volia aprofitar una estructura ja existent, organitzada i jerarquitzada per al desenvolupament del nou instrument municipal dedicat a la lluita contra els incendis, tal i com succeïa en altres ciutats de l'Estat.

[...] capitales de provincia donde la Milicia Nacional cuenta en sus filas un considerable numero de vecinos, hay una seccion de bomberos [...] ³³²

La Milícia Nacional, a més, donava resposta a la necessitat que tenia el projecte progressista d'integrar el major nombre possible de persones de Lleida en la política consistorial, ³³³ un objectiu que també es podia assolir per mitjà de la cooperació amb el cos de bombers en la prestació d'ajuda i defensa a la comunitat de la qual es formava part.

Una carta dirigida al Comandant de la Milícia Nacional posava de manifest la importància que una secció d'aquesta organització entrés a formar part de la companyia de bombers.

Debiendose formar en esta Ciudad una seccion de bomberos de unos 36 hombres para dirigir la Bomba en los casos de incendio; este Ayuntamiento en virtud de Autorizacion de V.E la Diputacion provincial, ha acordado dirigirse a V. a fin de que por su conducto invite a los Milicianos nacionales de su Batallon por si quieren entrar en la espresada sección, deberan ser de las clases y condiciones que van marcadas en la adjunta minuta; los que disfrutaran al propio tiempo de los beneficios que en la misma se indican, si se hacen acreedores de ellos: En consecuencia espera este Cuerpo Municipal que se servirá V.E. darle noticia de los sujetos que quieran admitir este cargo para proceder a la formacion de dicha seccion.

Dios a 15 de Agosto de 1841. ³³⁴

---

³³² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 71.

³³³ Q. CASALS, *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX...*, p. 55

³³⁴ AML Fons Municipal, *Cartuari dins Actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 87.

La Constitució de Cadiz de 1812 ja indicava la necessitat de crear un cos que vetllés per l'ordre públic de les poblacions espanyoles, però no va ser fins al Trienni Liberal (1820-1823), que l'Estat va impulsar i regular les Milícies Nacionals que s'havien anat formant en diverses ciutats del país. Entre llurs funcions, l'ajuda en l'extinció dels incendis era ben present. Així, al Reglament del cos milicià de 1822, article 69, es declarava:

La Milicia Nacional no puede reunirse por ningún pretexto ni con ningún objeto sin previo permiso del Alcalde Primero ó de quien le substituya. Esceptuandose los casos de alarma, incendio o conmoción pública.³³⁵

També al Reglament de 1834, article 35, s'hi argumenta:

Los casos en que debe convocarse la Fuerza Urbana son: los de sublevación, conmoción popular, incendios o aparición de ladrones o malhechores dentro del pueblo o de su término.³³⁶

Finalment, en la llei d'organització de la Milicia Urbana de 1835, article 7, s'hi esmentava «*Artilleria y bomberos formaran compañías sueltas.*»³³⁷

La fi del trienni liberal l'any 1823 va suposar el retorn al poder de Ferran VII i, amb ell, l'aparició dels voluntaris reialistes, destacats defensors de les idees absolutistes. «Si la milícia nacional havia estat l'instrument de la socialització liberal ara ho foren els voluntaris reialistes respecte de l'absolutisme i el tradicionalisme».³³⁸ En l'organització d'aquest cos, també es va contemplar una secció de sapadors-bombers per a fer front als incendis:

Cuerpos de Voluntarios Realistas [...] Constan de quinientos Batallones, veinte y cuatro Compañías de Artilleria, cincuenta y un Escuadrones Ligeros y tres Compañías de Zapadores – Bomberos.³³⁹

En síntesi, trobem dues organitzacions –la Milícia nacional i els Voluntaris reialistes, defensors del projecte polític liberal els primers, i absolutista els segons– dedicades a la vigilància urbana i a la vetlla per la seguretat de la ciutat que tenien, ambdues, tasques associades a l'extinció d'incendis. Tot i així, els reglaments que n'establien el funcionament no especificaven cap acció concreta sobre la formació d'una com-

³³⁵ Reglamento de la Milicia Nacional decretado por las Cortes el 29 de junio de 1822, citat per: J. S. PÉREZ GARZÓN, *Milicia Nacional y Revolución Burguesa. El prototipo Madrileño (1808-1874)*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto "Jerónimo Zurita", Madrid, 1978, p. 562.

³³⁶ Real Decreto mandado substituir los cuerpos de Voluntarios de Isabel II, de 1 de marzo de 1834, J. S. PÉREZ GARZÓN, *Milicia Nacional...*, p. 583.

³³⁷ Alfonso XII, Rey de España, 1857-1885, *Ley sobre organización de la Milicia Urbana sancionada por S.M. la reina gobernadora en 23 de marzo de 1835, Real Decreto de igual fecha y circular del Gobierno Civil de esta provincia de 3 de abril de 1835*, Imprenta del Diario del Comercio, Sevilla, 1835, p.7. [http://www.cervantesvirtual.com/obra/ley-sobre-organizacion-de-la-milicia-urbana-sancionada-por-sm-la-reina-gobernadora-en-23-de-marzo-de-1835-real-decreto-de-igual-fecha-y-circular-del-gobierno-civil-de-esta-provincia-de-3-de-abril-de-1835/\[14/10/2017](http://www.cervantesvirtual.com/obra/ley-sobre-organizacion-de-la-milicia-urbana-sancionada-por-sm-la-reina-gobernadora-en-23-de-marzo-de-1835-real-decreto-de-igual-fecha-y-circular-del-gobierno-civil-de-esta-provincia-de-3-de-abril-de-1835/[14/10/2017)

³³⁸ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, p. 275.

³³⁹ *Estado militar de España*, Imprenta Real, Madrid, 1833.

panyia de bombers pròpiament dita, ja que aquest era un assumpte que es deixava al govern de la municipalitat (vegeu capítol sisè). Algunes ciutats, doncs, sota les diferents bases jurídiques que el moment polític determinava, sempre i quan es disposés d'un nombre suficient d'individus que es poguessin dedicar a aquestes tasques, van formar les primeres companyies de bombers. Trobem cossos formats per la Milícia Nacional com el de Granada l'any 1821 i com els de Sevilla, Málaga i Barcelona el 1834³⁴⁰, mentre que altres com el de Madrid, l'any 1827,³⁴¹ van sorgir a partir de grups de voluntaris reialistes. A Lleida, en l'estudi de Carme Capdevila³⁴² respecte la Milícia nacional en el trienni 1820-23, no s'esmenta l'existència de cap organització centrada en exclusiva a l'extinció d'incendis a la ciutat.

A Lleida, durant el període en què es va iniciar la creació de la Companyia, hi havia un nombre considerable de milicians. Als voltants de l'any 1840, la ciutat comptava amb una població de 12.236 habitants i un cens de 2.374 veïns, dels quals un 22,57% (això implica un total de 536 persones) formaven part de la Milícia Nacional³⁴³. Si es té en compte que un nombre considerable d'aquest contingent, concretament vuitanta, eren artesans –alguns dels quals podien ser ferrers, fusters i paletes, feines adients per a ser bomber– no seria estrany considerar la possibilitat que membres de l'esmentada organització formessin part de la companyia. La informació conservada al respecte, però, no indica que l'objectiu d'inscriure milicians a la nova entitat municipal s'arribés a assolir; sembla que va ser una iniciativa dels regidors responsables de l'organització del cos que no va arribar a ser executada. De fet, l'Ajuntament, per tal d'aconseguir el personal necessari, va optar per oferir l'exempció, precisament del servei de la Milícia Nacional, a aquells individus que formessin part de la nova companyia de bombers.

Todos los individuos que [comprenderan] los dos cuartos de compañía estarán exentos del servicio de la M.N.³⁴⁴

Les institucions polítiques superiors, però, principalment els caps polític i militar de la província, no van permetre aquesta dispensació i tot sembla indicar que aquesta idea va ser abandonada i substituïda per la contractació, únicament, d'homes vinculats al món de la construcció, un col·lectiu que, com s'ha explicat en el capítol 4.2.2, va desenvolupar tasques d'extinció d'incendis des de l'Edat Mitjana.

---

³⁴⁰ G. GARCÍA POL, "*Historia y situación actual de los servicios de bomberos (I)*", Conferència de clausura del Master Ejecutivo en Dirección de Sistemas de Emergencia (MEDSEM), Madrid, 2006. http://www.belt.es/expertos/HOME2_experto.asp?id=3427 [19/10/2017]

³⁴¹ J.C. BARRAGÁN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, p. 63.

³⁴² C. CAPDEVILA I GUARRO, *La Milícia Nacional a Lleida durant el Trienni Lliberal (1820-1823)*, Tesi de llicenciatura inèdita, Estudi General de Lleida, Lleida, 1986.

³⁴³ Q. CASALS VERGÉS, "Milicia Nacional, liberalismo y progresismo. El prototipo leridano en los primeros dos tercios del siglo XIX", *Trienio*, núm. 35, 2000, p. 121.

³⁴⁴ AML Fons Municipal, *Formació de la Companyia de Bombers*, any 1841, Reg. 1580, s. f.

7.2. La consolidació dels treballadors dels gremis de la construcció com a membres del cos de bombers

Ja des dels seus inicis, el servei d'extinció d'incendis es va nodrir d'homes residents a Lleida amb unes ocupacions laborals concretes relacionades amb els gremis de la construcció, una vinculació professional molt generalitzada en la resta de companyies peninsulars. Barcelona, Madrid, Tarragona, Terrassa, Reus, Vic o Olot per exemple, complien aquesta condició i, de fet, el propi Rovira y Trias ho remarcava en el seu llibre *Tratado de la estinción de incendios*.³⁴⁵ En aquest punt, cal recordar que, fins ben entrada la segona meitat del segle XIX, les bombes hidràuliques de lluita contra el foc donaven uns nivells de cabal i pressió d'aigua força baixos, circumstància que les situava com a màquines poc eficients a l'hora d'apagar els focs. Per tant, l'extinció dels incendis urbans en edificis s'aconseguia, molt sovint, amb tècniques d'enderrocament que "només" el col·lectiu obrer podia executar amb expertesa (vegeu capítol 4.2.2). Així, en una nota de la comissió encarregada de la formació de la companyia amb data del 18 d'agost del 1841, s'indicava que «*Los bomberos deben ser albañiles, cerrajeros, caldereros, herreros, carreteros y carpinteros.*»³⁴⁶ Al referir-se als destralers, per exemple, s'indicava:

[...] deben cuasi de precision, escogerse de entre los albañiles y carpinteros de obra o de ribera; en primer lugar porque estas funciones son las mas analogas a su oficio y en segundo lugar porque en estas artes abundan mas los oficiales que tienen tino práctico y resolución para arremeter los riesgos de esta clase.³⁴⁷

L'anàlisi realitzada per Q. Casals sobre l'estructura socio-professional de la Lleida dels anys 1844 a 1853 mostra que a la ciutat hi residien dos arquitectes. I en relació als menestrals, hi vivien al voltant de cinquanta-set o seixanta mestres de casa o paletes, tres llauners, entre quatre o sis calderers, setze o divuit ferrers, deu fabricants de carros i quaranta-cinc fusters³⁴⁸; ocupacions, tal i com s'ha esmentat en el paràgraf anterior, demandades per les autoritats municipals per a exercir les tasques de bomber.

Una mostra addicional a aquesta qüestió la trobem en les relacions de personal de la companyia –seran analitzades en l'apartat següent– on, en algunes d'elles, les autoritats del cos esmentaven la voluntat de contractar treballadors relacionats amb el gremi de la construcció. Així, la primera llista de personal bomber³⁴⁹ de la qual

---

³⁴⁵ Com s'ha explicat en el capítol sisè, l'obra de A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la estinción de incendios*, Imprenta de la Publicidad, Barcelona, 1856, va exercir una gran influència en l'organització i estructuració dels cossos de bombers d'arreu de Catalunya.

³⁴⁶ AML Fons Municipal, *Formació de la Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

³⁴⁷ AML Fons Municipal, *Formació de la Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

³⁴⁸ Q. CASALS, *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'Estat Liberal...*, pp. 57-62.

³⁴⁹ AML Fons Municipal, *Llista dels individus que formen la companyia de bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

tenim coneixement, datada en l'any 1841 (annex 13), estava formada per seixanta quatre individus que es dividien entre serrallers, fusters i paletes; i, en la segona, de l'any 1848 (annex 14), ja el propi títol «*Relación de los maestros carpinteros oficiales y aprendices que son útiles a los bomberos*»³⁵⁰ remarcava els requeriments relatius a la professió dels membres del cos. Pel que fa a la resta de relacions de personal del servei d'extinció localitzades en la documentació, anys 1862³⁵¹, 1863³⁵², 1872³⁵³, 1875³⁵⁴, 1876³⁵⁵, 1883³⁵⁶, 1884³⁵⁷, 1892³⁵⁸, 1899³⁵⁹, 1918³⁶⁰, 1923³⁶¹, 1932³⁶², 1940³⁶³ i 1966³⁶⁴ (annexes 15 a 29) tan sols les pertanyents a 1862, 1872 i a 1940 esmentaven la relació bomber-paleta; en les altres no s'hi feia referència perquè aquesta circumstància ja es donava per segura. Tan és així, que, com s'ha explicat en el capítol sisè, en tots els reglaments que han ordenat el funcionament del cos de bombers a Lleida –en aquest grup, cal recordar-ho, s'exclou el de calamitats públiques del 1936, analitzat en el capítol 6.7– es demandava que els membres de la companyia tinguessin un ofici relacionat amb el món de la construcció; des de les primeres ordinacions de 1840-41 fins al darrer reglament analitzat corresponent a l'any 1962. Si bé es cert que durant el segle XIX aquestes professions es limitaven bàsicament a ferrers, fusters, serrallers, picapedrers i paletes, en el XX es va ampliar amb l'entrada dels electricistes i els conductors.

---

³⁵⁰ AML Fons Municipal, *Relació dels mestres fusters oficials i aprenents per al cos de bombers*, any 1848, reg. 1580, s. f.

³⁵¹ AML Fons Municipal, *Llista de persones que s'ofereixen per a servir voluntàriament a la secció de bombers de la ciutat*, any 1862, reg. 1582, s. f.

³⁵² AML Fons Municipal, *Llista dels individus que formen la secció de bombers d'aquesta ciutat*, any 1863, reg. 1582, s. f.

³⁵³ AML Fons Municipal, *Llista que la comissió considera indispensable cessin dels seus càrrecs en la companyia de bombers*, any 1872, reg. 1584, s. f.

³⁵⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1875, reg. 1752, f. 556.

³⁵⁵ AML Fons Municipal, *Llista dels individus que conformen la companyia de bombers*, any 1876, reg. 1584, s. f.

³⁵⁶ AML Fons Municipal, *Revista de la companyia de bombers d'aquesta capital*, any 1883, reg. 1584, s. f.

³⁵⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1884, reg. 1761, f. 68.

³⁵⁸ AML Fons Municipal, *Revista dels individus que componen la companyia de bombers d'aquesta ciutat*, any 1892, reg. 1584, s. f.

³⁵⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1899, reg. 1776, f. 140.

³⁶⁰ AML Fons Municipal, *Relació del personal de la companyia de bombers i els havers reportats durant el quart trimestre de l'any en curs*, any 1918, reg. 8418, s. f.

³⁶¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1923, reg. 1800, f. 157.

³⁶² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1932, reg. 1809, f. 98.

³⁶³ AML Fons Municipal, *Actes de la Comissió Municipal Permanent*, anys 1939-1940, f. 6.

³⁶⁴ AML Fons Municipal, *Relació del personal pertanyent a la companyia de bombers*, any 1966, reg. 11966, s. f.

Fig. 16. Companyia de bombers de Lleida l'any 1901; s'hi poden observar, pales, pics, escales i altre material de difícil identificació. Font: P. ALMACELLAS, "El Servicio de Incendios", *Ciudad*, Volum XI, Lleida, 1959, pp. 186-187

Els únics membres de la companyia que van quedar exclosos d'aquest requeriment van ser els components de la banda de música. L'any 1884 el seu director José Torné va sol·licitar, en representació del grup, denominar al conjunt de músics com a «*Banda de Música de Bomberos*».³⁶⁵ En agraïment «*a la gracia concedida*», l'orquestra es va comprometre a actuar gratuïtament un cop l'any en qualsevol acte organitzat pel municipi. A més, les autoritats van accedir a la demanda a canvi que els músics fessin acte de presència, almenys, a dos representacions oficials del cos i als enterraments dels individus de la companyia –aquests es presentarien també al funeral de qualsevol membre de la banda de música– i amb la condició de no disposar de cap dels drets recollits en el reglament del servei d'extinció de l'any 1863. Malauradament, es desconeix la continuïtat d'aquesta iniciativa, que no apareix en cap altra font relativa al cos de bombers.

7.3. Les persones que van formar el cos de bombers de Lleida

El primer element a remarcar és que, amb tota seguretat, no es coneix la totalitat d'homes que van compondre la companyia de bombers al llarg de la seva existència. Certament, n'hi deu haver que, a causa de la pèrdua de documentació o simplement per l'oblit que comporta el pas del temps, els seus noms no han arribat fins als nostres dies. Tot i això, s'han trobat tres grups de fonts documentals heterogènies que aporten, a banda de noms i cognoms, diferent tipus d'informació addicional sobre aquelles persones que van pertànyer al cos de bombers.

³⁶⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1884, reg. 1761, f. 130.

En primer terme, els llistats de persones; tal i com ha estat indicat en l'apartat anterior, corresponen als anys 1862, 1863, 1872, 1875, 1876, 1883, 1884, 1892, 1899, 1918, 1923, 1932, 1940 i 1966 (annex 13) i consistien en relacions de personal que efectuaven les corresponents direccions del cos de cada moment amb el propòsit de tenir constància dels membres que formaven la companyia. A més, entre les llistes també s'hi troben enumeracions relatives a nomenaments i admissions d'homes per al servei d'extinció. La informació és, en ambdós casos, força limitada i consisteix, bàsicament, en una xifra de bombers i els seus noms i cognoms, els més rellevants dels quals, seran detallats *a posteriori* en aquest mateix apartat. A banda d'aquestes revelacions comunes en tots els llistats, les relacions dels anys 1841 i 1848 mostren els oficis dels bombers –l'estructura socio-professional estudiada per Q. Casals, ja ha estat explicada en el capítol anterior. En el cas concret de les llistes del 1861 i del 1863, s'indicava l'adreça on tenien la residència els membres del cos, fet que concordava amb l'article vint-i-vuit del reglament de 1863 (capítol 6.4) on s'afirmava que els serenos, en cas d'incendi, havien de trucar «*a las puertas de las casas donde habiten los bomberos*». D'aquesta manera, es pretenia accelerar tot el procés relatiu a l'extinció dels incendis a la ciutat. Cal detallar també que en les relacions de l'any 1892 i 1918, hi apareixen els sous trimestrals dels diferents càrrecs que formaven la companyia, tema que serà tractat en el següent apartat. En qualsevol cas, els noms que es coneixen a partir d'aquestes relacions es poden dividir en dos grups diferenciats: d'una banda, aquells que apareixen de forma fugaç, dels que no se'n pot extreure cap informació perquè el seu pas per la companyia va ser breu i, d'una altra, els individus que pel seu comportament i compromís personal, dilatada pertinença al servei, o perquè van exercir càrrecs de responsabilitat –entre aquests, hi destaquen els arquitectes de renom de la ciutat– van deixar una empremta més profunda en el cos o hi van tenir un paper més rellevant.

La segona font documental consisteix en un índex de personal que va accedir al cos de bombers durant l'any 1954 –a excepció de dos individus que ho van fer en els anys 1944 i 1945–.³⁶⁶ En aquest registre, s'hi feien constar els nomenaments dels individus que havien d'exercir la professió de bomber amb el vistiplau de l'alcalde i el secretari de l'Ajuntament. A més, s'hi incloïen l'edat i el lloc de naixement, el càrrec que ocupava l'individu i el dia de nomenament i de presa de possessió com a tal. Es tractava, per tant, d'un cos ja professional, regular i amb horari laboral fixe, raó per la qual s'ha optat per incloure en el gràfic d'aquell període –i del següent, que serà analitzat a continuació– la totalitat del personal que formava el cos.

La tercera i última font d'informació la forma un fitxer de cada bomber amb referències variades relatives a les vacances, les baixes laborals, la carta de jubilació o, fins i tot, alguna denúncia que el cap de bombers corresponent devia guardar a mode d'informe de cada persona. Aquests arxius corresponen als anys seixanta i setanta del segle passat.³⁶⁷

³⁶⁶ AML Fons Municipal, *Expedients personals de bombers, anys 1942-1954*, reg. 8516, s. f.

³⁶⁷ Fons del parc de bombers de Lleida. Sense inventariar.

Així, a partir d'aquestes tres fonts documentals, es poden conèixer les persones que han conformat la companyia de bombers de Lleida al llarg de la seva història.

Taula 4. Personal bomber present en les relacions dels anys 1841-1862

Relació de bombers	Anys de pertinença al cos segons llistats de personal
Borrás, Alejo	1841-1848
Borrás, Antonio	1841-1848
Castanera, José	1841-1848
Coll, Jayme	1841-1862
Font, Manuel	1841-1848
Giralt, José	1848-1862
Llovera, Ramón	1841-1862
Martí, Ramon	1841-1848
Mercadal, Salvador	1841-1862
Mestre, Antonio	1841-1848
Pàmies, Andrés	1848-1862
Viciana, Pablo	1841-1848

Font: AML Fons Municipal, regs. 1580 i 1582

Taula 5. Personal bomber present en les relacions dels anys 1862-1883

Relació de bombers	Anys de pertinença al cos segons llistats de personal
Bernadó, Andrés	1872-1875
Calvet, José	1862-1883
Escarpente, José	1863-1875
Farré, José	1872-1875
Porta, Pedro	1872-1875
Real, Antonio	1863-1875
Ribes, José	1876-1883
Roure, Jaime	1872-1876
Tarragó, Ramon	1863-1875

Font: AML Fons Municipal, regs. 1582, 1584 i 1752

Taula 6. Personal bomber present en les relacions dels anys 1883-1899

Relació de bombers	Anys de pertinença al cos segons llistat de personal
Aresté, Ygnacio	1883-1892
Cornadó, Juan	1883-1899
Farré, Mariano	1883-1892
Mañanet, Manuel	1883-1899
Torrebadella, Francisco	1883-1892
Martorell, Antonio	1892-1899
Bergé, Ramon*	1872-1899
Cots, Ventura*	1876-1918

Font: AML Fons Municipal, regs. 1584, 1761 i 1776

Taula 7. Personal bomber present en les relacions dels anys 1899-1940

Relació de bombers	Anys de pertinença al cos segons llistat de personal
Aresté, Miguel	1899-1918
Garsavall, Miguel	1899-1918
Guiu Fontanet, Miguel	1923-1940
Mauri Senís, Enric	1932-1940
Muntañola, Esteban	1899-1918
Prieto, Arcadio	1918-1940

Font: AML Fons Municipal, regs. 1776 a 11.966

Les taules quatre a sis mostren els bombers presents en les relacions de personal del segle XIX i principis del XX. En les tres primeres es poden observar tres moments concrets de la companyia, on el primer grup –1841-1862– correspon a l'etapa inicial de formació del cos, quan aquest no havia estat encara oficialitzat; el segon

–1862-1883– fa referència a la consolidació i afermament del servei d’extinció com a entitat municipal sota el govern de l’alcalde Manuel Fuster (vegeu apartats 6.1 i 6.4 respectivament). I, el tercer –1883-1899– reflecteix el període de crisi i l’intent de reestructuració de la companyia explicat en el capítol 5.1 i relatiu a la darrerïa del segle XIX. Les excepcions a aquesta classificació són els bombers Ramón Bergué, que consta en els llistats del 1872 i el 1899 i Ventura Cots, que hi apareix el 1876 i també el 1918 com a conserge. Pel que fa a la taula setena –1899-1940– no és possible extreure’n massa informació perquè les relacions dels anys 1923 i 1932 no fan referència a la totalitat de la companyia, tan sols a uns pocs noms d’admissions de nou personal, fet que dificulta l’establiment d’un fil conductor que expliqui les quatre primeres dècades del segle XX.

Fig. 17. Fotografia del bomber de Lleida Josep Corberó Bitria. Cal fer esment que no consta en cap dels llistats de personal consultat; en canvi, el seu germà Jaume, apareix en un de l'any 1932. Font: Fons fotogràfic de Jordi Martínez

Taula 8. Personal bomber que va ingressar al cos el 1954

Nom	Nomenament	Possessió	Ofici	Funció	Jornal	Jubilació	Edat jubilació
Águila Flequé, Tomás (17/12/1892)	31/12/1953	01/01/1954		Porter	18 pts/dia		
Andrés Tapiés, Silvano (04/05/1900)	31/12/1953	01/05/1956		Bomber			
Bonet Altisent, Francisco (27/07/1916)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber	18 pts/dia		
Capdevila Valero, José (11/12/1912)	31/12/1953	01/01/1954	Agricultor	Bomber		08/11/1977	65
Condo Cirera, José (16/05/1903)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber	18 pts/dia		
Curcó Canales, José*	10/02/1945			Porter	14,5 pts/dia	24/12/1977	70
Esteve Salvador, Antonio (14/08/1916)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber			
Fontanet Jusmet, Pedro (05/07/1922)	31/12/1953	01/01/1954		Xofer	8.000 pts/any		
Gavín Pradilla, Mariano (08/11/1919)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber		02/02/1984	65
González Berrocal, Manuel (11/07/1915)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber			
Marín Bellmunt, Salvador (17/04/1925)	31/12/1953	01/01/1954	Fuster	Bomber		17/04/1990	65
Mauri Capdevila, Salvador*		01/04/1940	Paleta	Bomber	14,5 pts/dia		
Melé Enrich, Domingo (07/05/1907)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber Guardaparc			
Pina Domínguez, Genaro (10/05/1902)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber			
Pujol Vinós, Ramon (18/03/1906)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber			
Vázquez Sánchez, Luis (22/12/1912)	28/04/1954	01/05/1954	Xofer	Xofer	8.000 pts/any	22/12/1977	65
Vidal Esquerda, José (11/06/1904)	31/12/1953	01/01/1954		Bomber	18 pts/dia		

Font: AML Fons Municipal, reg. 8516

Taula 9. Personal bomber que va ingressar al cos entre els anys 1957-1978

Nom	Possessió	Ofici	Funció	Jubilació	Edat jubilació
Andrés Bernadó, Antonio (08/03/1944)	24/04/1968	Fuster	Bomber		
Canales Marsal, Mariano (02/12/1950)	08/08/1978	Guixaire	Xofer		
Capdevila Roure, Antonio (08/12/1937)	10/1963	Paleta	Bomber		
Cendrós Cepero, Alfonso (12/06/1923)	01/01/1957	Mecánico mecanográfico	Bomber	14/06/1988	65
Falcón Saucedo, Antonio (26/03/1933)	10/11/1969		Porter telefonista	31/05/1991	65
Ferrer Enrech, Laureano (28/05/1926)	10/07/1972	Llaurador	Bomber		
Fuentes García, Juan (08/12/1932)	16/09/1965	Paleta	Bomber	08/12/1997	65
Fuentes García, Pastor (23/03/1940)	10/07/1972	Pintor	Bomber		
Fuentes García, Rafael (29/11/1930)	05/05/1962	Paleta			
Gayón Cebolla, José (14/04/1919)	21/12/1960	Jardiner		14/04/1984	65
Gómez Mir, Jorge (27/05/1936)	16/09/1963	Pintor	Bomber		
Gómez Sisteré, Pedro (11/12/1930)	01/01/1967	Agutzil	Bomber conductor		
Limonos Pérez, Rafael (26/08/1938)	01/04/1968	Empleado Hotel			
López Gómez, Miguel (07/03/1952)	15/01/1978	Montador calefaccions			
Martín Bernal, Felipe (26/09/1920)	15/09/1958	Barber	Porter telefonista	26/09/1985	65
Martín Latorre, Francisco (01/03/1950)	15/07/1971	Mecànic	Bomber conductor		
Martínez Fuentes, Fernando (15/05/1935)	24/08/1963	Paleta		15/05/1999	65
Mejias Muñoz, Manuel (01/09/1944)	21/07/1978	Pulidor de pedra	Xofer		
Montull Setó, Antonio (05/04/1936)		Conductor de camió	Xofer		
Nieto Agulló, Alberto			Porter telefonista		
Rosel Rius, Juan 16/07/1922			Bomber conductor		
Sánchez Lozano, Rafael	14/02/1973	Pintor			
Velasco Sabater, José Maria (19/03/1955)	08/08/1978	Electricista d'automòbils	Bomber conductor		

Font: Parc de bombers de Lleida, sense número de registre

Les taules 8 i 9, pertanyents ja a la segona meitat del segle xx, ofereixen un major grau d'informació de cada bomber. S'hi mostra que la majoria dels oficis dels membres de la companyia, tal i com ha estat explicat en l'apartat 7.2, pertanyien al món de la construcció, juntament amb ocupacions relacionades amb l'automoció i l'electricitat. En relació a la jubilació, es pot observar que, a partir dels anys setanta del segle passat, els bombers es van començar a retirar a l'edat de seixanta-cinc anys, una realitat que concordava amb l'incipient implantació de les polítiques de benestar social impulsades per l'Estat. L'excepció a aquesta novetat és el cas del bomber José Curcó Canales, que va accedir al cos en els anys quaranta i en arribar a l'edat de seixanta-cinc anys, o bé no es devia poder jubilar perquè encara no s'aplicava l'esmentada legislació, o bé no va voler plegar. En qualsevol cas, tal i com consta en la documentació, es va retirar amb setanta anys. Pel que fa a Salvador Mauri Capdevila, també va accedir al cos amb anterioritat al 1954 però es desconeix la seva edat de retir.

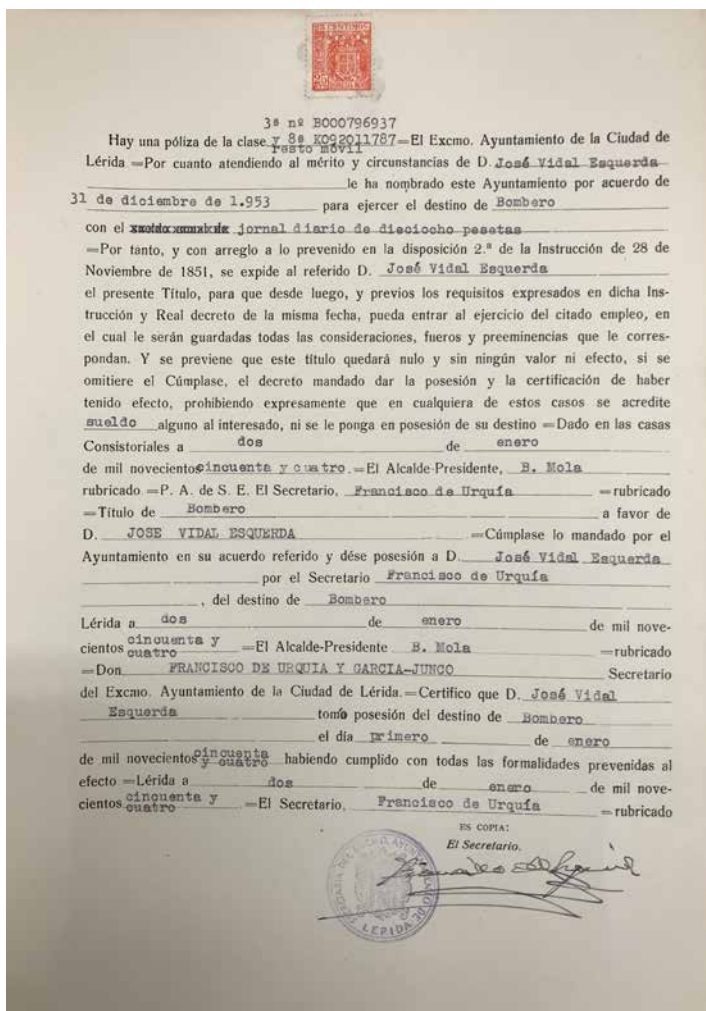

Fig. 18. Foto del contracte de José Vidal Esquerda (1954). Font: AML Fons Municipal, reg. 8516.

Taula 10. Personal de comandament intermedi durant el segle XIX

Nom	Bomber	Corneta	Auxiliar	Capatàs 2n	Capatàs 1r	Brigada	Subtinent	Tinent	Vigilant
Arqués, Esteban	1883			1889					
Baiget, Magín	1863-1876				1876-1899				
Baiget, Ramon	1863-1876				1876-1879				
Bonet, Ramon	1892-1899			1918					
Calvet, José	1862-1875			1863-1876	1872				
Charles, Antonio	1883	1892		1899	1918-1923				1930
Oró, Eduardo	1883			1892					
Pal, José	1883					1892		1919	
Prior, Salvador	1876			1883-1892					
Pujol, Juan	1875				1883-1892				
Tarruella, Ignacio	1872-1875			1876		1883			

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1582 a 1809

Taula 11. Personal de comandament intermedi durant segle XX

Nom	Bomber	Corneta	Auxiliar	Capatàs 2n	Capatàs 1r	Brigada	Subtinent	Tinent	Vigilant
Fontdevila, Martín	1899			1918					
Guillot, Ramon				1918	1923				
Oller, Ygnacio	1899		1918						
Pal, José					1918	1899			
Pujol, Bona-ventura	1899			1918					
Sol, Miguel	1899					1918			

Nom	Ofici	Possessió càrrec	Funció al servei
Capdevila Gené, Antonio (03/09/1944)	Xapista	1968 1980 1995	Bomber Caporal Sergent
Cendrós Gatus, Alfonso	Soldador	1972 1980	Bomber Caporal
Sanz Moré, Miguel Angel (10/03/1947)	Camioner	1972 1980 1995	Bomber conductor Caporal Sergent
Velasco Sabanés, Ramon (08/01/1947)	Mecànic	1973 1987 i 2002	Bomber Caporal

Fonts: AML Fons Municipal, regs. de 1776 a 8516 i Fons del parc de Lleida, sense número de registre

Les taules desena i onzena mostren l'evolució de determinats individus dins de l'organigrama del servei d'extinció. En les relatives a l'últim terç del segle xx, s'hi inclouen els oficis dels comandaments intermedis, relacionats, d'igual manera com va succeir amb els bombers, amb l'àmbit de la construcció i l'automoció.

Taula 12. Personal amb càrrecs de direcció del cos durant el segle xix

Nom	Bomber	Comanament intermedi	Sots director	Director/Jefe
Battle, José	1863		1872	
Carbonell, José				1859/60-1862
Farré, Manuel			1875-1899	
Jordá, Ygnacio				1864-1866?
Lamarca, Agapit				1847?-1858
Lamolla, Blas				1868-?
Manyé, Ramon	1875	1876		1880-1906?
Rosell Rosell, José				1863-?
Saracibar, Julio				1870-1873
Solé, José	1863	1872	1875	1876-?

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1582 a 1584

Taula 13. Personal amb càrrecs de direcció del cos durant el segle xx

Nom	Bomber	Comanament intermedi	Sots director/ Sots cap	Director/Cap de Parc
Bordalva Montardit, Francisco				
Capdevila Qui, Joan	1972	Caporal 1980 Sergent 1995		1985-2007
Cirera Modol, Josep Maria	1972	Caporal 1980 Sergent 1995		1979-1983
Cots Maçana, Josep Maria				1974-1982
Lamolla, Francisco				1901-?
Mies, Pere				1934-1936
Morera Gatell, Francisco				1918-? 1940-?
Nieto Nieto, Juan				1976-1979
Porqueras, Joaquim				?-1934
Renyé Castellví, Santiago				1936-?
Renyé, Arturo				1923
Trepat, Estanislao			1977-2013	
Ubach Bernat, Ramon				? - 1974

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1776 a llibre d'actes del Ple de l'any 1940, sense número de registre

Les taules dotzena i tretzena exposen els càrrecs de direcció de la companyia, on part dels noms que hi apareixen expliquen la progressió de diferents bombers dins del cos fins arribar a les posicions de més alta responsabilitat. Altres individus consten únicament en aquestes funcions però se'n desconeix cap altra faceta vinculada a Lleida. Finalment, trobem personatges que, a banda d'ocupar els càrrecs directius del servei d'extinció, van resultar rellevants per la seva idiosincràsia dins la ciutat i que seran tractats en el següent apartat.

7.3.1. Biografies singulars

Tal i com ha estat detallat en els apartats anteriors, la companyia de bombers de Lleida ha estat formada per un elevat nombre d'individus que, en el transcurs dels anys, han desenvolupat funcions diverses dins del cos. Algunes d'aquestes persones, han seguit una trajectòria que, per causes diverses, ha resultat més rellevant respecte altres membres del cos. Així, les que van exercir d'arquitectes municipals a la ciutat, són les que han deixat alguna informació més detallada en relació a la seva vida i la seva obra. Són les següents:

- Agapit Lamarca i Quintana (1821-1901). Arquitecte. Fou l'encarregat de dissenyar el pont del ferrocarril i la construcció dels edificis de la maternitat o la façana de la banqueta de l'Ajuntament.³⁶⁸
- Julio Saracíbar Gutiérrez de Rozas. (1841-?). Arquitecte. Existeix poca informació, segons Frederic Vilà,³⁶⁹ respecte aquesta persona, tan sols que va remodelar la Plaça Sant Joan i que està considerat com un exponent del neoromanticisme a Lleida.
- Francesc Bordalva i Montardit (1916-1996). Arquitecte. Va intervenir en la rehabilitació del convent del Roser i la Paeria, va dissenyar l'edifici de la Cambra de Comerç i Indústria i els jardins del claustre de la Seu Vella. També va dirigir intervencions en el cementiri municipal.³⁷⁰
- Francesc Lamolla i Morante (1869-1925). Arquitecte. Va dissenyar l'antic Montepío de la Rambla d'Aragó, el desaparegut Asil Borràs i les cases Cros i Magí Llorens. Se'l considera un dels màxims exponents del modernisme a Lleida.³⁷¹
- Pere Mies i Codina (1880-1941). Advocat, terratinent i polític. Militant d'ERC, el 1932 va ser escollit diputat al Parlament de Catalunya i va arribar a ocupar el càrrec de conseller d'Agricultura i Economia.³⁷²

---

³⁶⁸ R. SOL, C. TORRES, *Gent de Ponent*, La Mañana, Lleida, 2005, p. 51.

³⁶⁹ M. LLADONOSA (dir.); *Biografies Lleidatans il·lustres*, Edicions de la Clamor, Lleida, 1995, pp. 255-256.

³⁷⁰ MIR, C., JARNE, A., SAGUÉS, J., VICEDO, E., *Diccionari Biogràfic de les terres de Lleida. Política, economia, cultura i societat. Segle xx*, Ajuntament i Diputació de Lleida, Lleida, 2010, p. 76.

³⁷¹ MIR, C., JARNE, A., SAGUÉS, J., VICEDO, E., *Diccionari Biogràfic de les terres de Lleida...*, p. 228.

³⁷² MIR, C., JARNE, A., SAGUÉS, J., VICEDO, E., *Diccionari Biogràfic de les terres de Lleida...*, p. 256.

- Francesc de Paula Morera i Gatell (1869-1951). Arquitecte. Va ocupar el càrrec d'arquitecte municipal entre els anys 1906 i 1941 i va ajudar a desenvolupar les polítiques urbanístiques de la Lleida del moment. Considerat el principal representant del modernisme de la ciutat, va dissenyar l'antic Hotel Palace, la Farinera La Meta, l'Escorxador i les cases Melcior, Balasch i Bergós.³⁷³
- Joaquim Porqueras i Bañeras (183-1978). Arquitecte. Situat estilísticament entre el Modernisme i el Noucentisme, d'entre la seva obra destaquen el Mercat del Pla, l'Hospital de Santa Maria o el Cafè-Teatre dels Camps Elisis.³⁷⁴

A banda dels personatges de notori protagonisme esmentats anteriorment, hi van haver membres del cos que, per la seva trajectòria o vicissituds en la companyia, també s'han de referenciar. Arcadio Prieto, Miguel Guiu Fontanet (fig 19) i Enric Mauri Senís van ser els únics bombers que van exercir durant la República –van entrar al servei d'extinció els anys 1918, 1923 i 1932 respectivament– i també en els inicis del règim de Franco, l'any 1940. En relació amb el cas d'aquestes tres persones, cal posar de relleu dos assumptes principals en els quals s'hi van poder veure afectades. Per una banda, el reclutament de lleves per anar al camp de batalla durant la Guerra Civil. Se sap que la contesa bèl·lica va reduir el nombre d'efectius a Barcelona³⁷⁵ i és possible que també afectés als membres del cos de bombers de Lleida –tot i que no se'n té constància–. La Federació de Bombers de Catalunya, per la seva part, va fer gestions per a què els individus de les companyies que estaven destinats al front poguessin tornar als seus llocs d'origen, on resultaven més útils a l'hora de protegir la població.³⁷⁶ Malauradament, es desconeix si aquests tràmits van aconseguir l'apropament dels bombers lleidatans. Per altra banda, un cop acabada la guerra, les autoritats del règim franquista, amb l'objectiu de tenir assegurada la fidelitat ideològica dels seus treballadors municipals, van establir un protocol de reingrés en les tasques consistorials. Així, van cessar tots els funcionaris amb la finalitat que aquests haguessin de sol·licitar la readmissió al seu lloc de treball amb els avals que la comissió depuradora, a mode de filtre, va creure necessaris.³⁷⁷ Amb tota probabilitat, els senyors Prieto, Guiu i Mauri van haver de superar aquest tràmit per tal de ser readmesos com a bombers del servei d'extinció en la nova etapa que el cos iniciava amb la finalització del conflicte bèl·lic.

---

³⁷³ MIR, C., JARNE, A., SAGUÉS, J., VICEDO, E., *Diccionari Biogràfic de les terres de Lleida...*, pp. 268-269.

³⁷⁴ MIR, C., JARNE, A., SAGUÉS, J., VICEDO, E., *Diccionari Biogràfic de les terres de Lleida...*, p. 307.

³⁷⁵ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 102.

³⁷⁶ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 89.

³⁷⁷ M. BARALLAT I BARÉS, *La repressió a la postguerra Civil a Lleida (1938-1945)*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991, p. 365.

Fig. 19. Fotografia del bomber Miquel Guiu Fontanet. Font: Fons fotogràfic del parc de bombers de Lleida

Una altre dels membres rellevants del servei d'extinció d'incendis va ser Epifanio Bellí. Nomenat professor de gimnàstica del cos de bombers l'any 1927³⁷⁸, el 1928 va ser notícia, juntament amb el servei d'extinció d'incendis, en un article publicat el dos de setembre d'aquell any al *Diario de Lérida*.

Anoche a eso de las ocho, el Alcalde accidental don Miguel Mora, acompañado por la Comisión de Gobernación, del personal técnico del cuerpo de bomberos y del Jefe del Negociado de Gobernación, efectuaron una visita de inspección a aquél cuerpo, presenciando a la vez, una lección práctica de gimnasia, dirigida por el Profesor don Epifanio Bellí Castiel. Los individuos, bajo una admirable disciplina, y con acierto sumo, practicaron un sinnúmero de ejercicios que llamaron poderosamente la atención a los visitantes, por lo cuál, fueron muy felicitados, así como su digno profesor Sr. Bellí.³⁷⁹

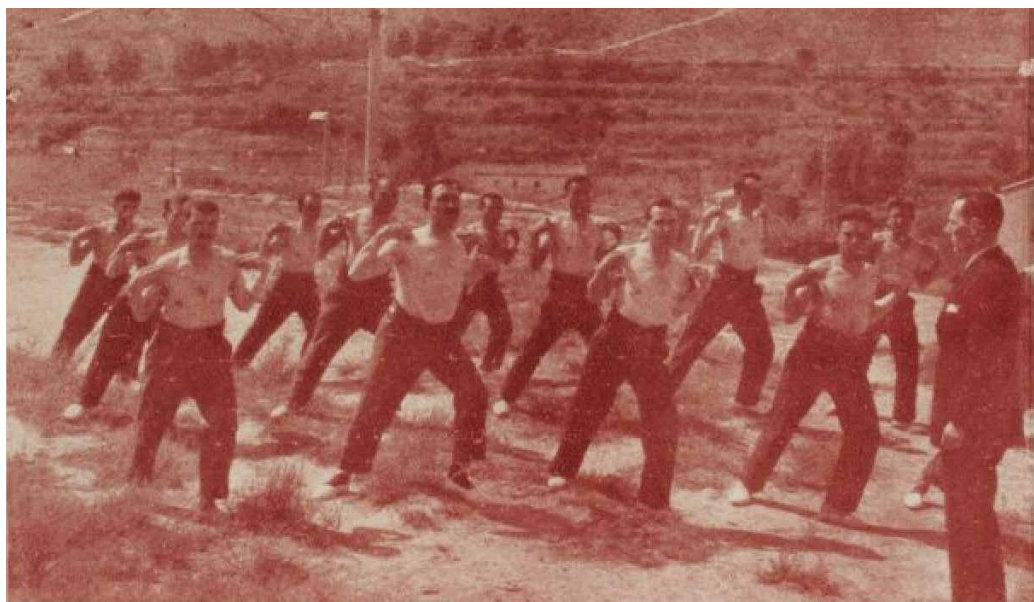
Segons es va manifestar en un altre article d'una revista de l'època³⁸⁰, els exercicis d'educació física implantats pel professor Bellí provenien de la gimnàstica sueca, una variant que també practicaven els bombers de Reus. Hi predominaven els exercicis corporals en detriment d'aquells que necessitaven de costosos aparells "d'escassa

³⁷⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1927, reg. 1804, f. 35.

³⁷⁹ *Diario de Lérida*, 2 de setembre del 1928, núm. 1449, p. 1.

³⁸⁰ "El cos de bombers fa gimnàstica", *Revista gràfica d'informacions i estudis*, agost del 1928, núm. 78, pp. 3-4.

o nul·la eficàcia”; a tall d’exemple, l’ascens per una corda, una pràctica encara comú a dia d’avui en les oposicions d’accés a diferents cossos de bombers. L’any 1936 el senyor Bellí encara exercia com a preparador físic, tot i que va renunciar a percebre cap remuneració.³⁸¹

Figs. 20-21. Bombers fent gimnàstica sota la direcció d’Epifani Bellí. Font: “El cos de bombers fa gimnàstica”, *Revista gràfica d’informacions i estudis*, agost del 1928, núm. 78, pp. 3-4

³⁸¹ AML Fons Municipal, *Llibre d’actes de Ple*, any 1936, reg. 1812, f. 59.

7.4. Les retribucions i les sancions dels individus del cos

Les remuneracions i les penes decretades en els reglaments que organitzaven el servei d'extinció servien per a subordinar el comportament dels individus que formaven el cos respecte l'autoritat. Un fet que s'ajustava tant a les exigències de control social demandades per les elits burgeses en el context d'articulació de l'Estat liberal del segle XIX, com a la voluntat coercitiva de les dictadures de Primo de Rivera i de Franco en el XX.

En qualsevol cas, les retribucions que van percebre els bombers de la companyia van anar oscil·lant amb el pas del temps i, com s'ha explicat en el capítol cinquè, van estar condicionades per la situació econòmica i financera del consistori. Durant el segle XIX i principis del XX, els honoraris que percebien els membres del cos es van dividir en tres tipus diferents de cobrament. Primer, un premi pels primers bombers en fer acte de presència al parc, que tenia la finalitat d'estimular la rapidesa dels membres de la companyia en el supòsit d'incendi; segon, els jornals que rebien tots els bombers que participaven en la sufocació del foc per cada hora treballada, una gratificació que es va convertir en un sou fixe a partir de l'any 1892 (vegeu taula 14). Per últim, l'exempció d'allotjament, que, recollida en els reglaments de la companyia, deslliurava els individus del servei d'extinció de les costes que els ocasionava la residència a la ciutat. Val a dir que el premi i el jornal eren un mètode habitual de cobrament en la majoria de companyies de bombers catalanes com Terrassa³⁸², Tarragona³⁸³ o Barcelona³⁸⁴ i de la resta de l'Estat com Madrid³⁸⁵. No era així, però, respecte l'exempció d'allotjament; de fet, aquest tipus de remuneració o compensació no apareix recollida ni en els treballs consultats respecte altres poblacions, ni en el llibre de Rovira y Trias, una circumstància que probablement suposaria una singularitat que concerniria únicament al cos de bombers de Lleida. En qualsevol cas, aquesta dispensa va ser una mesura que va estar present en els reglaments dels anys 1861, 1863 i 1923, i responia a una política que cercava la consolidació de la companyia com a ens dependent de l'autoritat local en contra de l'opinió pública i dels propis bombers. No obstant, l'any 1873 va haver-hi un intent de suprimir la franquícia a causa de les dificultats d'aplicació i les despeses econòmiques que generava al consistori. «[...] *deberia estudiarse el modo de quitarla del Reglamento*».³⁸⁶ Finalment, però, no es va trobar cap mesura que compensés els membres del cos d'aquesta pèrdua de poder adquisitiu –ni els dirigents es van atrevir a executar-la– i es va acabar mantenint l'exempció. La premsa del moment es va fer ressò de la notícia.

³⁸² O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 42.

³⁸³ J. FARRÉ SANFELIU, *El Cos de Bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 39.

³⁸⁴ J. MESTRE I CAMPI, *Bombers de Barcelona...*, p. 40 i p. 45.

³⁸⁵ J. C. BARRAGAN, P. TRUJILLANO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, p. 71.

³⁸⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1873, reg. 1750, f. 183, 265 i 266.

Se dio cuenta del dictamen de la comisión de incendios y la de alojamientos en virtud de reclamaciones del aposentador por negarse a admitir alojados las casas en que tiene habitación algún bombero, y teniendo presente el art. 46 del Reglamento que declara exento a todo bombero mientras permanezca en la compañía, considerando que dicho derecho se concede al individuo y no a la propiedad. El Ayuntamiento acordó respetar la franquicia de alojamientos a los individuos de la mencionada compañía.³⁸⁷

Ja en període franquista, tot i que les ordenacions del cos dels anys 1944 i 1962 no recollien aquesta dispensa, el 1959 es va impulsar la construcció d'un bloc de pisos per als membres del cos situat «*en el matadero municipal*»³⁸⁸. Els impulsors de l'empresa, responsables de la companyia, atribuïen la necessitat d'aplegar els bombers a la pèrdua de temps que significava la dispersió dels domicilis a l'hora de fer els relleus de personal en desfermar-se un sinistre. La idea es va fer visible durant un parell d'anys, però va acabar desestimada i oblidada.

L'evolució en els guanys dels individus de la companyia que s'analitzen a continuació estan fonamentats en la informació mostrada pels reglaments, algunes relacions de personal (1892 i 1918), pressupostos municipals i articles de revistes; ha estat la següent:

- Any 1841. L'ordinació d'aquell any assenyalava que el premi per al personal bomber consistia en catorze rals pels quatre primers en arribar al parc i sis rals als dos següents; no s'hi va anotar, però, cap quantitat en referència al jornal.
- Any 1861. El reglament afirmava que els bombers podien gaudir de l'exempció de les costes d'allotjament, quaranta rals de premi pel primer bomber en fer acte de presència al magatzem de material, trenta-cinc el segon, trenta el tercer, i «*así sucesivamente*». De sou, deu rals si es treballa mig dia, vint si es tractava d'un dia, etcètera. Si el sinistre es produïa per la nit, el jornal a percebre era de vint rals.
- Any 1863. El reglament dividia els tipus d'incendi: els que afectaven mobles o xemeneies i aquells que ho feien sobre edificis. Els premis a cobrar en el primer supòsit eren de vint rals el primer bomber, i deu als set restants, mentre que en un sinistre d'edifici, quaranta rals al primer i vint als altres set. La pròpia disposició explicava el procediment per establir l'ordre d'arribada dels bombers, que consistia en la recollida per part dels individus de la companyia d'un xapes metàl·liques numerades, en aquest cas del primer al vuitè, a mesura que anaven entrant al parc. De fet, en un inventari de material de l'any 1864 –aquest assumpte serà tractat en el capítol 8.2– s'hi

---

³⁸⁷ AML Fons Municipal, *Boletín oficial del Ayuntamiento popular de Lérida*, núm. 8, 20 de juliol del 1873.

³⁸⁸ AML Fons Municipal, *Construcció d'un grup d'habitatges per al cos de bombers*, any 1959, reg. 11967, s. f.

escriu «*Ocho números hoja de lata para indicar los premios*».³⁸⁹ Pel que fa al sou, consistia en cinc rals per quart de dia (*jornal*), és a dir vint rals per dia de feina. Per la nit, deu rals fins a dues hores i mitja de treball, i vint si la jornada es perllongava durant més temps. Els sous del director i sots-director en cas de fer acte de presència en un sinistre eren de cinquanta rals el primer i quaranta el segon.

- Any 1892. En el llistat de personal d'aquell any –analitzat en el capítol anterior– constava que els bombers i el corneta cobraven tres pessetes i cinquanta cèntims per trimestre i els capatassos i el brigada quatre amb cinquanta també cada tres mesos. El director i el sots director, sis amb cinquanta. L'any 1892 va ser el primer on es va fer constar un sou fixe (trimestral) per els membres de la companyia.
- Any 1918. En aquella relació de personal, el sou trimestral es quedava en tres pessetes pels bombers, quatre amb cinquanta pel brigada i els capatassos, i sis pessetes pel tinent i el sots-tingent.
- Any 1920. La revista *El bombero español*, afirmava que els bombers de Lleida cobraven «*tres pesetas al mes, diez céntimos diarios*».³⁹⁰
- Any 1923. L'ordinació d'aquell any assenyalava que en l'acompliment de guàrdies preventives en espectacles s'havia de cobrar de l'empresa corresponent una pesseta i cinquanta cèntims per individu, un fet que no havia recollit cap altra ordenació anterior. Pel que fa als premis, s'establia que, en incendis de mobles i xemeneies, consistien en tres pessetes pel primer bomber en fer acte de presència al parc i una pesseta i cinquanta cèntims als cinc restants. En sinistres per foc en edificis, es cobraven deu pessetes per al primer bomber, set amb cinquanta pel segon, cinc el tercer i quart, quatre el cinquè i sisè i tres pessetes per al setè, vuitè, novè, desè, onzè i dotzè. Els jornals per hora treballada eren els següents: el brigada dues pessetes i vint-i-cinc cèntims; els capatassos primers, dues; els capatassos segons i els cornetes, una amb setanta-cinc, i els bombers, maquinista i "farmaciola", una pesseta i cinquanta cèntims. En intervencions nocturnes, aquestes quantitats s'incrementaven un cinquanta per cent. Pel que fa al cap, sots-cap, director i sots-director, en cas d'assistir a un sinistre, cobraven dietes de trenta, vint, divuit i quinze pessetes respectivament. En les ordenances municipals de l'any 1928,³⁹¹ hi apareixien les mateixes xifres estipulades en el reglament del 1923.
- Any 1925. A banda de les retribucions especificades en el reglament de l'any 1923, en un pressupost de «*socorros de incendios*» de l'any 1925³⁹² –no

³⁸⁹ AML Fons Municipal, *Inventari del parc de bombers*, any 1864, reg. 1582, s. f.

³⁹⁰ "Lérida", *El bombero Español*, núm. 11, Barcelona, abril de 1920, s. f.

³⁹¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1928, reg. 1804, f. 96.

³⁹² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1925, reg. 1802, s. f.

es coneix cap altre document d'aquest tipus— s'explicava que el jornal «*por revistas*»³⁹³ era de cent cinquanta pessetes pel cap de la companyia, cent, el sots-cap, noranta el director, vuitanta el sots-director, quatre centes setze pessetes en total per al brigada, dos capatassos de primera i quatre de segona, i mil quatre-centes quaranta pessetes per als trenta sis membres del cos, és a dir, quaranta pessetes cada individu. El metge cobrava cent pessetes i el professor de gimnàstica, cinc-centes.

- Any 1930. En un article publicat al magazín *Vida Lleidatana*,³⁹⁴ el membre del cos entrevistat, Antonio Charles, afirmava que els honoraris trimestrals en aquell any eren de vint-i-cinc pessetes pels bombers i trenta pels capatassos.

La manera de funcionar d'abans era si fa o no fa com la d'ara, però llavors hi havia nou premis i ara són dotze. Els premis consisteixen en una quantitat de 10 pessetes el primer, 7,50 el segon, el tercer i quart 5 pessetes i els demés són 10 rals. Cada bomber porta la seva xapa on hi ha el número de bomber; aquest, al sentir les veus d'alarma va al Parc, agafa el número i deixa la xapeta i així se sap qui ha arribat primer i és mereixedor del premi.³⁹⁵

- Any 1942. Les ordenances municipals d'aquell any convenien que el brigada de la companyia havia de cobrar tres pessetes i cinquanta cèntims per hora o fracció, el capatàs de primera tres, el de segona dos amb setanta-cinc, el maquinista dos amb cinquanta, i els bombers, xofers, ajudants i corneta dos pessetes amb vint-i-cinc cèntims. A més, en els incendis d'edificis es premiava al primer bomber en arribar al parc amb deu pessetes, set amb cinquanta cèntims al segon, cinc pessetes al tercer i quart, quatre als cinquè i sisè i tres pessetes del setè al dotzè bomber. En els incendis de mobles i xemeneies, es gratificava amb tres pessetes al primer i amb dos als cinc individus restants. En horari nocturn, que es delimitava entre les deu de la nit i les set del matí, s'augmentaven les remuneracions un cinquanta per cent. Per dietes de sis hores, el cap cobrava trenta pessetes, el sots-cap i el metge vint, el director divuit pessetes i el sots-director quinze.
- Any 1944. El reglament no especificava la quantitat de diners a percebre pels bombers però es referia a “una gratificació per la puntualitat en els sinistres.” A més, permetia atorgar guardons i mencions honorífiques per bon comportament i intervencions heroiques, un fet que es repetia en l'ordenament del 1962. En aquest darrer, però, ja no s'hi esmentava el premi per puntualitat perquè en aquell moment es disposava d'un reten de guàrdia al parc.

---

³⁹³ Tenint en compte les quantitats referides, aquest terme es devia referir al sou anual.

³⁹⁴ J. CANALS, “Parlant amb un veterà bomber”, *Vida Lleidatana*, núm. 93, any 1930, p. 164.

³⁹⁵ J. CANALS, “Parlant amb un veterà bomber”, *Vida Lleidatana*, núm. 93, any 1930, pp. 162-164.

- Any 1954. Els jornals que rebien tant bombers com xofers era de vuit mil pessetes anuals i el porter del parc divuit pessetes per dia, és a dir, sis mil cinc-cents setanta pessetes anuals.
- Any 1961. En un document relatiu al personal del servei d'extinció d'incendis s'hi escriu: un capatàs bomber vint-i-una mil pessetes, vint-i-un bombers dotze mil cinc-cents pessetes, igual que els quatre auxiliars i els tres porters; tres conductors quinze mil pessetes.³⁹⁶ S'entén que aquesta xifra fa referència al preu a cobrar per individu per any de treball.
- Dècada dels vuitanta. Es desconeixen els sous que percebien els bombers durant els anys setanta, però ja en els vuitanta es situaven al voltant de les quaranta mil pessetes i s'hi comptabilitzaven, a més, els triennis, el grau de funcionari, el complement de destinació, una gratificació pel lloc de treball, un incentiu de productivitat i una ajuda familiar. En aquells anys, les retribucions dels bombers ja tenien un format molt semblant a l'actual.

Taula 14. Evolució dels jornals que van percebre els bombers des de l'any 1892 fins els anys vuitanta del segle xx

Any	Jornal per any
1841	-
1861	-
1863	-
1892	14 pts
1918	12 pts
1920	36 pts
1939	100 pts
1954	8.000 pts
1961	12.500 pts
Anys 80 segle xx	40.000 pts

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1584 a 19611 i Fons del parc de bombers de Lleida, sense número de registre

La taula catorzena no mostra els premis que entre els anys 1841 i 1863 i de forma puntual s'abonaven als bombers per tal de fomentar la seva prestesa, perquè va ser una gratificació breu i sense continuïtat que no permet un anàlisi conclouent. Tot i així, els catorze rals que cobrava el primer individu en fer acte de presència al parc el 1841 respecte els quaranta que es percebia el 1863, podria respondre al creixement

³⁹⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, anys 1959-64, sense reg., f. 116.

econòmic que es va produir a Catalunya durant aquells anys, en l'anomenada "era del vapor" per la repercussió que va tenir el ferrocarril en aquell moment.

El 1840 comença un dels períodes de creixement econòmic més importants i brillants de la història econòmica catalana [...] Lleida, com que era una ciutat marcadament agrícola i comercial, s'anticipa al moviment d'alça en l'economia catalana que començà a finals dels anys quaranta del segle XIX. Per contra, a la ciutat de Lleida el període de creixement fou molt més breu [...] i els anys de bonança es van interrompre cap a 1863 d'una manera excepcionalment brusca.³⁹⁷

En qualsevol cas, és en l'estudi dels jornals fixes i no en els premis eventuals on s'observa una evolució més completa respecte les gratificacions dels membres de l'escala bàsica del cos. Així, el primer fet remarcable és que el 1892 els bombers cobraven catorze pessetes l'any, i vint-i-sis anys més tard, el 1918, els honoraris s'havien reduït a 12 pessetes anuals, una realitat que responia al període de crisi comprès entre l'inici de la primera Guerra Mundial el 1914 i fins el 1919.

L'increment del cost de les subsistències feia disminuir el salari real [...] El 1920, després de sis anys de dificultats, els obrers catalans van aconseguir d'aturar la degradació dels seus ingressos.³⁹⁸

Aquesta realitat, que a banda del context urbà, també es va donar en l'àmbit agrícola, constata l'abundant increment de sou dels bombers lleidatans, que el mateix 1920 es situava en les trenta-sis pessetes anuals, xifra que triplicava les dotze pessetes que percebien només dos anys abans.

La taula també mostra que el 1930 –i possiblement també durant el període de la República– els salaris dels bombers van millorar de forma substancial, situant-se en les cent pessetes anuals, una tendència que es va veure trencada, tal i com ha estat explicat en el capítol 5.6, a causa de la Guerra Civil. Un cop finalitzat el conflicte, tant les ordenances del 1942 (annex 2) com el reglament del 1944 (annex 10) revelen la supressió del jornal periòdic que percebien els membres del cos, que tot sembla indicar es va substituir, com en els anys de formació de la companyia a mitjans del segle XIX, per premis a la diligència en fer acte de presència al parc o per hora d'extinció treballada. Aquesta nova política pressupostària va respondre a la forta disminució de sous que durant els anys de postguerra va afectar de forma generalitzada a la majoria de treballadors tant de Catalunya com de la resta de l'Estat.

[...] la normalització de les activitats productives es va produir sobre la base d'un importantíssim descens dels salaris reals. Els treballadors catalans van veure disminuïda la seva capacitat adquisitiva en un percentatge que podria oscil·lar entre el 25 i el 50%.³⁹⁹

³⁹⁷ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida...*, p. 125.

³⁹⁸ C. SUDRIÀ I TRIAY, *Història econòmica de la Catalunya Contemporània. Vol. 1.4. Segle XX: una societat plenament Industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998, p. 38.

³⁹⁹ C. SUDRIÀ I TRIAY, *Història econòmica de la Catalunya Contemporània...*, p. 141.

Aquesta dinàmica negativa, però, va canviar en la dècada dels anys cinquanta. En aquell moment, els membres del servei d'extinció van veure incrementat el seu salari de forma substancial –el 1954 els bombers cobraven 8.000 pessetes anuals– un augment que va venir condicionat, per una banda, per les protestes dels estudiants universitaris i de bona part de la resta de la població –l'exemple més explícit va ser la vaga dels tramvies– i, per l'altra, per l'incipient liberalització econòmica que va iniciar el Règim durant aquell període.

El nuevo gobierno de 1951 había introducido los primeros cambios de política económica [...] había llegado al poder una nueva élite de altos burócratas con un proyecto de racionalizar la administración del Estado y liberalizar la economía.⁴⁰⁰

Aquesta tendència a l'alça es va consolidar en la dècada dels seixanta –el 1961 cada bomber tenia un sou de dotze mil cinc-cents pessetes anuals– període en què les autoritats franquistes van impulsar el «*Plan de Estabilización*», centrat en una reforma fiscal per tal d'evitar la inflació i el dèficit públic i una major liberalització econòmica d'acord amb el context europeu.⁴⁰¹

Per últim, assenyalar que l'estabilització i la professionalització de la companyia de bombers es va aconseguir, juntament amb la pròpia reglamentació o l'adjudicació del material necessari, amb la consolidació dels salaris del personal. De fet, la inseguretats en el cobrament que van patir els membres del cos en diversos períodes del segle XIX i del XX va provocar episodis d'inestabilitat que afectaven els individus del servei d'extinció i, en conseqüència, ocasionaven la fragilitat de la pròpia companyia.

En concordança amb les retribucions, el personal del cos també estava subjecte a diferents tipus de sancions i multes que garantien el compliment de les ordres i el manteniment de la jerarquia de comandament dins del cos. Aquesta realitat succeïa en un context on els puniments eren condició necessària per al reeiximent de la legislació de caràcter reglamentari que el liberalisme volia imposar. Les pròpies ordenacions impulsades pels poders municipals que van regular la companyia normativitzaven els càstigs a què estaven subjectes els individus del cos. «*Este proceso de racionalización y burocratización del castigo ha sido el mas importante cambio experimentado en las sanciones de los siglos XIX i XX*»⁴⁰²; i es va portar a terme per salvaguardar les noves estructures de poder polític i econòmic que es trobaven en procés de consolidació.

Així, unes sancions de caràcter immediat, ineludibles i amb afectació per a totes les persones eren garantia en el compliment de les lleis⁴⁰³ tant en relació amb cossos de

⁴⁰⁰ G. DI FEBO, S. JULIÀ, *El Franquismo...*, p. 87.

⁴⁰¹ G. DI FEBO, S. JULIÀ, *El Franquismo...*, pp. 93-94

⁴⁰² M^a. J. FALCÓN Y TELLA, F. FALCÓN Y TELLA, *Fundamento y finalidad de la sanción: un derecho a castigar?*, Marcial Pons, Madrid, 2005, p. 60.

⁴⁰³ P. FRAILE, "La organización del espacio y el control de los individuos" dins R. BERGALLI (coord.); *Sistema penal y problemas sociales*, Tirant lo Blanc, València, 2003, pp. 167-207.

bombers, com en els altres àmbits que regulaven la societat. No és estrany, per tant, que l'assumpte de les penes quedés també recollit en el llibre de Rovira y Trias.⁴⁰⁴ S'ha de remarcar, però, que tot i que aquestes concernien al conjunt del personal, s'adreçaven de forma més explícita i punyent als bombers de l'escala bàsica.

- Any 1841. Les ordinacions expressaven que les multes per absència en la instrucció setmanal pujaven una suma de quatre rals de velló i, en cas d'incompareixença en un servei, deu rals de velló.
- Any 1861. El reglament marcava multes de deu a dos-cents rals de velló o penes de presó en cas d'incompliment dels articles relatius a les obligacions dels bombers (vegeu annex 5)
- Any 1863. La normativa expressava que el correctiu per insubordinació anava des de «*ser reprendido delante de sus compañeros*» fins a l'expulsió del cos. A més, el bomber quedava sotmès al corresponent procediment de l'autoritat competent –judicial o municipal– en funció del tipus de falta comesa.
- Any 1923. Aquest reglament penava amb imports d'entre un vint i un cinquanta per cent del sou trimestral aquells individus que no assistissin a incendis, revistes i altres actes on fossin requerits. En cas d'incompliment d'ordres, el veurien reduït un deu per cent. Una falta greu significava l'expulsió del bomber de la companyia i les que no entraven en aquesta consideració es penaven amb multes d'entre un vint i un cinquanta per cent de reducció del sou trimestral.
- Any 1944. L'ordinació castigava la falta greu amb la suspensió del càrrec i l'aplicació per part de la junta inspectora de la sanció a determinar.
- Any 1962. No es contemplava l'apartat de sancions, les quals quedaven recollides en el «*Reglamento de funcionarios de regimen local*» de la ciutat.

7.5. La instrucció dels membres del servei d'extinció d'incendis.

Des dels inicis de la formació del servei d'extinció d'incendis de Lleida, les autoritats de la companyia van promoure la instrucció dels membres que en formaven part. Es va convertir en un assumpte recurrent que va quedar plasmat en la totalitat dels reglaments que van regular el cos al llarg del temps. Ja en les primeres ordenacions de l'any 1841, s'especificava l'obligatorietat dels bombers d'instruir-se «*los domingos o en días festivos*» fora de l'horari laboral setmanal, tal i com també succeïa en altres companyies com la de Reus⁴⁰⁵ o Terrassa⁴⁰⁶. La instrucció anava dirigida sobretot a l'aprenentatge en la utilització de la bomba contra incendis, una eina que,

---

⁴⁰⁴ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...*, pp. 29-48.

⁴⁰⁵ FARRÉ, J., PALLICÉ, R.; *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, p. 32.

⁴⁰⁶ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 28.

com s'estudiarà en el capítol 8.2.1, era d'adquisició recent i va resultar fonamental en la millora de l'eficàcia en les intervencions dels bombers. Va ser amb aquesta finalitat formativa que aquell mateix 1841 es va redactar un manual⁴⁰⁷ (annex 30) que explicava el funcionament i la correcta utilització de la màquina. En la resta de reglaments –i també en les ordenances del 1962– que han organitzat i regulat la companyia en el decurs de la seva història, es va redactar almenys un capítol on se seguia expressant el deure que tenien els individus del servei d'extinció en l'acompliment de la instrucció. En tots els casos, cal afegir, aquesta es deixava a criteri d'allò que determinessin convenient en cada moment els caps i directors del cos.

Fins i tot va existir la possibilitat, en els anys inicials de la companyia, d'enviar els membres del servei a una escola de Guadalajara amb la finalitat d'aprendre manobres i tècniques d'extinció. La formació continuada i les pràctiques sense foc real amb el propòsit d'aconseguir millorar la coordinació i l'eficàcia de treball eren exercicis de la màxima importància en qualsevol companyia de bombers. La proposta, però, va resultar desestimada a causa dels problemes econòmics que patia el consistori en aquell moment –tot i que l'al·legació a la incompareixença es va atribuir a l'escassetat d'incendis que es desencadenaven a Lleida–.

En vista de otro oficio del Gobierno politico de ayer trasladando una Real Orden del Ministerio de la Gobernacion que con referencia a otro del de la Guerra se participa que en Guadalajara se abre una escuela normal de bomberos, y que se [excite] el celo a los Ayuntamientos paraque manden un alumno a sus [cortas] a [dicha] escuela.

Acuerda S.E contestar dando las gracias al [Sr] Gefe por la comunicacion y manifestarle que al tener formada la compañia de bomberos y a ser mas propicias las circunstancias se utilizaria de una escuela tan util a pesar de no ser muy frecuentes los incendios en esta capital; pero que quizas otro año podra hacer este gasto extraordinario.⁴⁰⁸

En qualsevol cas, l'existència d'una escola que instruís el personal d'arreu de l'Estat en operacions de sufocació d'incendis, mostra la voluntat de les autoritats d'organitzar una estructura capaç de proporcionar seguretat –i, per tant, ordre– en l'àmbit de l'extinció dels focs. Era necessari que l'opinió pública, en general, i els propietaris de fàbriques i indústries susceptibles de resultar cremades, en particular, visquessin sota el paraigua de la protecció que els cossos de bombers i la policia intentaven garantir. I amb la finalitat de manifestar i fer present aquesta confiança en l'absència de perill, res millor que la realització de demostracions públiques en ocasions assenyalades o en festivitats locals. Un fet habitual, també, en altres ciutats catalanes com per exemple Tarragona⁴⁰⁹ o Barcelona⁴¹⁰.

⁴⁰⁷ AML Fons Municipal, *Formació de la Companyia de Bombers*, any 1841, Reg. 1580, s. f.

⁴⁰⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1849, reg. 1726, f. 74.

⁴⁰⁹ J. FARRÉ SANFELIU, *El Cos de Bombers de Tarragona...* p. 17

⁴¹⁰ J. MESTRE CAMPI, *Bombers de Barcelona...* p. 44.

A las siete de la mañana MANIOBRAS por la compañía de bomberos en la Plaza de la Constitución, amenizando el acto la Banda X. Las maniobras consistirán en ejercicios de bombas, escaleras, garfios, derribo y salvavidas.⁴¹¹

---

⁴¹¹ AML Fons Municipal, *Programa de festa major de Sant Anastasi*, any 1956, reg. 1675, s.f.

Figs. 22, 23 i 24, Bombers realitzant exercicis pràctics. Any 1944. Font: Fons fotogràfic del parc de Lleida

Figs. 25-29. Bombers realitzant exercicis pràctics. Any 1950. Font: IEI Arxiu fotogràfic, reg. REP/PF/40-57/07

Un cas que mereix ser destacat en l'àmbit de la formació del bomber és el *Manual de instrucció para el cuerpo de bomberos de Lérida*⁴¹² de l'any 1904 (annex 31). La totalitat de l'ordenament era un ensinistrament de caràcter i llenguatge militar que tenia la finalitat de normativitzar el correcte desenvolupament de les maniobres i la utilització d'eines del servei d'extinció. Cal tenir present que dos personatges tan rellevants en la formació i el desenvolupament de nombroses companyies de bombers d'arreu de l'Estat com van ser Josep Aparici Biedma i Antonio Rovira y Trias –vegeu capítol sisè– coincidien sobre la importància i necessitat d'organitzar el funcionament dels serveis d'extinció d'incendis sota paràmetres de jerarquia i comandament militar.⁴¹³ Ho van viure i aprendre en les visites que tots dos van realitzar al batalló dels *Sapeurs-Pompiers* de París,⁴¹⁴ capital que va exercir una enorme influència en la formació de les companyies de bombers de diversos països europeus. En qualsevol cas, les autoritats de Lleida van impulsar la redacció d'un document que pretenia la unificació de criteris relatius a diferents maniobres de rescat de persones, la correcta

⁴¹² AML Fons Municipal, *Projecte de Manual d'instrucció per al cos de bombers*, any 1904, reg. 8418, s. f.

⁴¹³ Tot i defensar la jerarquia de comandament de tipus militar, cal recordar que Rovira y Trias era partidari de la gestió municipal dels cossos de bombers (vegeu capítol cinquè) J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 30.

⁴¹⁴ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 29.

utilització del material del cos i, a més, oferia una explicació dels principals tipus d'incendis urbans que es podien desencadenar a la ciutat.

[...] para solucionar las dudas y torcidos conceptos a que puede dar origen la interpretación del deficiente y anticuado Reglamento del Cuerpo de Bomberos aprobado el 16 de Julio de 1863.⁴¹⁵

Els àmbits principals tractats en el *Manual de Instrucción para el cuerpo de bomberos de Lérida* eren:

- a. En el capítol primer, «*Instrucción del recluta*», d'igual manera com si es tractés d'un soldat que iniciava la instrucció militar, es detallaven els diferents estats que podia trobar un bomber quan estava en posició de formació, i marcava els moviments que podia realitzar com “descans, Ar”, “a discreció, Ar” etcètera. Aquest propòsit cercava una major disciplina dels individus del servei per tal de solucionar els episodis de deixadesa que sovint patia el cos, una qüestió que ha estat plasmada en el capítol sisè.
- b. En el segon bloc se subratllava la necessitat d'instruir els bombers per tal d'aconseguir una millor desimboltura en la realització de les tasques que els hi eren encomanades. Així, en els capítols segon fins al novè del *Manual*, es feia referència a la instrucció per a la correcta utilització de la bomba d'extinció d'incendis, les escales de ganxos i altres eines sovint emprades pels bombers, com ara destrals, pics, palanques i perxes. També s'explicava el funcionament de l'*Aparato Rovira*, un dispositiu que permetia el rescat de persones i béns d'edificis incendiats inventat per Rovira y Trias (es tractarà en el capítol vuitè) i la preparació i disposició de les mànegues a l'hora de combatre un foc. Per últim, es detallava la «*formación de las cadenas*» per al transport d'aigua des del punt de subministrament fins al lloc de l'incendi, una tasca que realitzaven els aiguaders, ja esmentats durant l'anàlisi dels primers reglaments del segle XIX.
- c. En el darrer bloc del *Manual*, concretament en el capítol desè, es classificaven els tipus d'incendi en funció de la localització on es desfermaven –xemeneies, soterranis, tendes i magatzems, i pisos o cases de camp– i s'explicaven diferents maniobres d'extinció que els individus de la companyia havien de conèixer i utilitzar conforme la necessitat del servei. Tallar l'aportació d'oxigen, utilitzar mantes mullades, sorra o aigua depenent del tipus de sinistre o necessitat i esfondrar elements d'un immoble per aïllar un foc amb la finalitat de protegir edificis immediats, eren maniobres d'actuació que el *Manual* explicava i regulava detalladament. En paral·lel, s'aprofundia en l'àmbit de la protecció, tant dels bombers, com de les persones que havien de ser rescatades. Així, per tal de reduir l'impacte que el fum i la

---

⁴¹⁵ AML Fons Municipal, *Projecte de Manual d'instrucció per al cos de bombers*, any 1904, reg. 8418, s. f.

temperatura podien ocasionar i aconseguir la màxima protecció de les vies respiratòries, es remarcava la necessitat d'ajupir-se i cobrir-se la boca i el nas amb un mocador humit.

Tot plegat tenia la finalitat de millorar la capacitat d'extinció a partir de sistematitzar i unificar dos criteris fonamentals en la lluita contra els incendis: la utilització de les eines i el desenvolupament de les maniobres. Es volien aconseguir intervencions ordenades, una qüestió fonamental en la resolució de qualsevol tipus d'emergència. Cal posar de relleu que la manca d'organització, un defectuós funcionament dels estris o el desconeixement per part dels individus de la companyia sobre la correcta utilització de les màquines, podia retardar i perjudicar les tasques de sufocació.

Habiendo demostrado la experiencia, que la importantísima misión encomendada a los Cuerpos de Bomberos, no puede muchas veces llevarse a cabo, con el éxito que es de desear, bien por la falta del material conveniente, o que el personal no se halla debidamente instruido, con la practica de ejercicios doctrinales que respondan a un plan ordenado y bien definido.⁴¹⁶

Amb aquest propòsit i mitjançant la redacció d'un *Manual*, es van intentar instaurar uns dictats basats en actituds i moviments marcial –les ordres anaven seguides de l'expressió “Ar”, que indicava el moment precís que havien de ser executades. Aquesta rigidesa, però, devia dificultar l'execució de les maniobres requerides, precisament per la manca de flexibilitat i capacitat d'adaptació a l'evolució dels sinistres. Es buscava, en la disciplina, l'eficiència que només es podia aconseguir amb la coordinació i fluïdesa de maniobres que atorga la pràctica continuada i l'entrenament, activitats que no es realitzaven amb la freqüència necessària.

7.6. L'equip de protecció individual del bomber

Segons el llibre *Tratado de la extinción de incendios* de Rovira y Trias⁴¹⁷, l'uniforme dels bombers tenia la finalitat de protegir el personal, representar dignament la institució corresponent i, «no menos importante», evitar els robatoris, atès que el fet d'utilitzar un distintiu específic del cos evitava l'accés al lloc del sinistre dels possibles delinqüents. Aquesta explicació mostra, contràriament al que succeeix en l'actualitat, que el personal de la companyia no era prou conscient de la importància de l'equip de protecció en la salvaguarda de la persona que l'utilitzava, si bé és cert que la seva qualitat no oferia massa expectatives de defensa. Tant és així que, en cossos de bombers com els de Terrassa, per exemple, no es va establir l'obligatorietat de calçar botes especials fins l'any 1911.⁴¹⁸ A Lleida, els bombers no tenien l'obligació d'acudir amb la dotació d'intervenció si l'incendi es produïa durant el dia

⁴¹⁶ AML Fons Municipal, *Proyecto de manual d'instrucción per al cos de bombers*, any 1904, reg. 8418, s. f.

⁴¹⁷ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...* pp. 63-69

⁴¹⁸ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...* p. 48.

perquè s'entenia que aquella franja horària era horari laboral i, per tant, no el tindrien a disposició. Aquesta manera de procedir queda també reflectida en el llibre Rovira y Trias, fet que indica que devia ser un comportament generalitzat entre els bombers de la majoria de companyies. En aquest mateix sentit, cal afegir que l'anàlisi de l'evolució en la composició de l'equip de protecció, estudi realitzat a través de la informació adquirida en reglaments i inventaris de material, indica que durant el període que abasta aquesta recerca no es van produir millores substancials en la qualitat de la dotació. El material era molt precari, entre altres raons, perquè durant molt de temps la tecnologia ignífuga no va estar suficientment desenvolupada. De fet, l'aparició de teixits resistents al foc es va fer palesa a partir dels anys cinquanta del segle xx, moment de gran innovació de la indústria química. «*Synthetic fibers appear and some have intrinsic properties of fire resistance (eg. Marketing in 1961 of Nomex, the first polyaramide)*»⁴¹⁹ Aquest fet, juntament amb l'aplicació del conveni sobre seguretat i salut dels treballadors C-155, impulsat per la Organització Internacional del Treball l'any 1981, van comportar la millora en l'àmbit de la salvaguarda del personal bomber.⁴²⁰

Les primeres ordenacions de l'any 1841, incloïen com a equip personal de protecció del bomber un «*Capacete de cuero o hierro, una blusa de algodón teñida de un baño de pintura incombustible y unas corazas de tela metálica*». La comissió encarregada d'endegar la formació de la companyia de bombers a la ciutat, a més, aconsellava comprar aquest material a França, concretament a París o a Bordeus, atès que aquestes ciutats tenien una indústria més avançada en referència a aquesta matèria. Malauradament, però, es desconeix el lloc on finalment es va adquirir el material en qüestió.

En els reglaments dels anys 1861 i 1863, a banda del casc i la camisa presents en les ordenances anteriors, introduïen altres peces com una jaqueta, un cinturó amb dos anelles, una corda i un pantaló. No obstant, s'especificava que, només en un sinistre que ocorregués durant la nit, tenien els bombers l'obligació d'acudir-hi amb la vestimenta reglamentària, tal i com s'ha explicat en l'inici d'aquest mateix capítol. Aquell equipament era molt semblant al disponible en altres companyies de bombers com la d'Olot, que en aquells mateixos anys utilitzaven un cinturó, un casc de llauna, uns pantalons i una brusa.⁴²¹

Ja en el segle xx, en l'ordinació de l'any 1923, en el capítol titulat «*Del equipo*», s'hi detallava l'equipament dels bombers, que consistia en un casc, una gorra, una camisa jaqueta, un cinturó, una corda i una destal. Aquesta dotació coincideix, en

⁴¹⁹ S. GIRAULD, F. RAULT, A. CAYLA, F. SALAÜN, *History and Evolution of Fire Retardant for Textiles*, https://www.researchgate.net/publication/296585230_HISTORY_AND_EVOLUTION_OF_FIRE_RETARDANTS_FOR_TEXTILES [01/11/2019]

⁴²⁰ International Labour Organization, *Occupational Safety and Health Convention, 1981(C-155)*, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C155 [22/11/2018]

⁴²¹ J. MURLÀ I GIRALT, *Els bombers d'Olot. 150 anys d'Història (1855-2005)*..., p. 30.

part, amb un inventari de material de l'any 1909 (annex 38) on hi apareixien quaranta gorres, quaranta-un cascs de cuir i trenta-nou cinturons.

Pel que fa al reglament de calamitats públiques de l'any 1936 –s'ha de recordar que no va ser redactat explícitament per als bombers, sinó que afectava a sectors diversos de la població–, l'equipament que s'hi detallava s'afegia a aquell que prèviament tenien els membres de la companyia i del qual només es té la referència anterior de l'any 1923. En qualsevol cas, s'hi esmentaven un parell de botes, vestuari i gorra impermeables i uns guants de goma que devien també impedir el traspàs de líquids; a més a més, s'hi incloïa una careta protectora contra els gasos (fig. 30) Tot plegat estava pensat per resistir un suposat atac químic resultant de les batalles o bombardejos que l'exèrcit feixista enemic podia ocasionar i per al qual va ser necessari adaptar els equips d'intervenció personal.

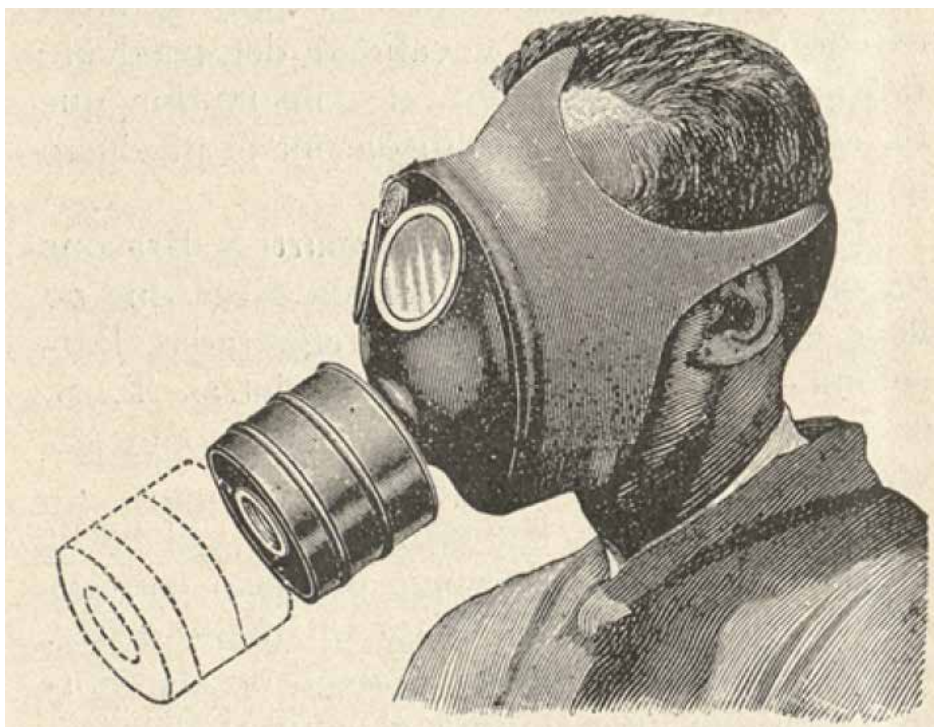

Fig 30. Imatge d'una màscara de gasos amb cartutx filtrant. Font: Il·lustració publicada en la revista *Fuego* nº 21 a l'agost del 1932, p. 56

El reglament del 1944 detallava un equipament de protecció individual que constava d'un casc, una gorra, una camisa jaqueta, un pantaló, un parell de botes

altes, un cinturó, una corda, una destal i una jaqueta de cuir. De fet, aquell mateix any es van comprar a la Casa Alemany de Barcelona vint-i-vuit jaquetes de cuir (fig. 31) i trenta uniformes de treball a un cost de quatre-centes deu i cent seixanta vuit pessetes cada peça respectivament. El total va pujar setze mil cinc centes vint

pessetes.⁴²² Podem suposar que la manca d'equipament amb un tractament ignífug adequat va comportar l'adquisició de jaquetes de cuir com a mecanisme de protecció per als bombers, una mesura aplicada en altres companyies com la de Tarragona, on els membres del cos també utilitzaven aquesta peça⁴²³.

Fig. 31. Uniforme de bomber de la Casa Alemany. Any 1944. Font: AML Fons Municipal, reg. 2095

Aquell mateix any, a més a més, es van adquirir de la botiga *Hijo de B. Castells* de la ciutat comtal vint-i-cinc cascs tipus “Barcelona” (Fig. 32) per un preu de cent-vint pessetes cada un, és a dir, tres mil pessetes en total. Altres companyies de bombers com la de Reus també utilitzaven aquest mateix model de casc.⁴²⁴

[...] con visera y cogotera de cuero unidas por un ribete de metal pulido de latón, así como la cresta toda de metal con badana ancha y doble juego de carrillera sin chapa.⁴²⁵

⁴²² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1943-45, sense reg., f. 48.

⁴²³ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*..., p. 41.

⁴²⁴ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història*..., p. 82.

⁴²⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1943-45, sense reg., f. 48.

Fig. 32. Anunci de cascs de bomber de la casa Hijo de B. Castells. Font: *Fuego* nº 21 de l'agost del 1932, p. 70

L'any 1956 es van comprar vint-i-una jaquetes amb un cost total de 19.950 pessetes per a solucionar les deficiències de l'equipament dels bombers, que ja tenien onze anys d'antiguitat, tot i que la intenció inicial, com remarca el document consultat, havia estat de donar-los-hi una vida útil de cinc anys.⁴²⁶ Només quatre anys més tard, el 1960, l'Ajuntament va aprovar la compra de dos pantalons i una jaqueta per a cada bomber a la botiga de José Aluja Esqué, situada al carrer Magdalena número dos de Lleida⁴²⁷. Es desconeix, però, el grau de protecció que oferien o si es tractava únicament d'uniformes de gala. Als anys 1970-76, l'uniforme dels membres de cos de bombers estava format per:

Un uniforme de paseo, guerrera y pantalón, guerrera pantalón de trabajo, gorro de paseo, gorra de trabajo, chaquetón abrigo impermeable, bota para el Servicio, botes de goma, casco, cinto de seguridad, máscara de humos, gafas protectoras, práctico de lana, zapatos de paseo de cuero, camisa blanca y corbata, chapa distintivo, dos camisas gris de trabajo, un pantalón de trabajo impermeable, un juego de sábanas, careta filtro y bolsa, un par de guantes de trabajo, gavadina, cinto de seguridad, guantes de goma.⁴²⁸

Aquesta nota mostra que, en la dècada dels setanta, l'equipament dels bombers era més abundant que en èpoques anteriors. Tot i amb això, els qualificatius *impermeable* i *de goma*, indiquen que aquest material podia protegir de l'aigua, però no

⁴²⁶ AML Fons Municipal, *Adquisició de jaquetes per al cos de bombers*, any 1956, reg. 2242, s. f.

⁴²⁷ AML Fons Municipal, *Adquisició de peces de vestir per al cos de bombers*, any 1960, reg. 2288, s. f.

⁴²⁸ Fons del parc de bombers de Lleida. Sense inventariar.

disposava de propietats ignífugues i confirma, així, l'enunciat inicial del capítol on s'afirmava que la capacitat de salvaguarda dels equips de protecció individual dels bombers va ser molt reduïda durant el període estudiat.

Cal afegir que aquesta precarietat en els equips, a més, limitava l'operativitat en la resolució dels serveis. La seva naturalesa obligava a realitzar les tasques d'extinció des de posicions allunyades al foc i amb la projecció d'una gran quantitat d'aigua, maniobra que danyava les ja malmeses construccions incendiades –pisos, cases o locals comercials, per exemple–. La baixa protecció ignífuga, per tant, condicionava i limitava les maniobres i les tàctiques d'atac a l'incendi. Per contra, els equips de protecció actuals permeten una major aproximació al focus del foc i, en conseqüència, una extinció més ràpida, mitjançant l'ús d'un volum inferior de l'agent extintor. Una millora molt vinculada als processos d'innovació científica desenvolupats a partir de la segona meitat del segle xx en l'àmbit de la química aplicada a les fibres i la indústria tèxtil.

7.7. La cobertura assistencial del bomber

La preocupació per la seguretat dels bombers no es limitava únicament en dotar-los d'un equip de protecció personal. Va ser també necessària una empara de protecció assistencial que cobrés el supòsit d'accident dels individus de la companyia. En els anys inicials de formació del cos, ni les primeres ordenacions redactades el 1841 ni el reglament sancionat al 1846 –ni cap altre tipus de documentació consultada relativa a aquell període– no feien esment respecte cap tipus de mutualitat que respongués a una hipotètica eventualitat per accident, una realitat anàloga a la resta de cossos de bombers de Catalunya. En canvi, en el reglament “sense data” (vegeu capítol 6.5) es feia referència a l'aportació amb fons municipals de quatre rals de velló, atenció mèdica i apotecària al bomber que patís un incident de treball. En el supòsit d'impediment laboral definitiu o mort de l'individu del cos, rebrien la mateixa quantitat la vídua o els fills del difunt menors de vint anys. S'ha de recordar, però, que es desconeix si l'ordenament “sense data” va arribar a estructurar el servei d'extinció d'incendis i, en cas afirmatiu, quin va ser el seu període de vigència.

Aquest fet va canviar amb els reglaments redactats en la dècada dels seixanta del segle XIX. Ja el llibre *Tratado de la extinción de incendios* de Rovira y Trias⁴²⁹ de l'any 1856 contemplava que davant la possibilitat que un bomber «*recibiese alguna herida o desgracia en un incendio*», l'Ajuntament corresponent havia de destinar recursos a la seva recuperació i, en cas de fatalitat, respondre econòmicament davant de la família. A Lleida, la constatació decisiva en la cobertura assistencial dels bombers va venir donada amb l'aprovació del reglament de 1861, concretament en el seu article setzè (vegeu apartat 6.3).

---

⁴²⁹ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...*, p. 39.

En caso de recibir daño de alguna especie en un incendio cualquier individuo de la sección será asistido durante el tiempo que no pueda dedicarse a su trabajo con el haber de diez reales diarios; en caso de quedar inutilizado, el Ayuntamiento lo tomará en consideración según el caso y naturaleza del servicio que haya prestado recompensando a él o a su familia si pereciese.

I es va consolidar de forma definitiva en l'ordenança de l'any 1863, article quaranta-cinc (vegeu apartat 6.4). En ambdós ordenaments (1861 i 1863), la cobertura que oferia l'Ajuntament era pràcticament idèntica, a excepció que, en el darrer, s'explicitava que els deu rals diaris es donarien només durant tres mesos consecutius. Aquesta assistència per accident era molt similar, tant a la redactada en l'obra de Rovira y Trias com respecte el reglament dels bombers de Terrassa de l'any 1878,⁴³⁰ fets que indiquen que devia ser un procediment habitual entre les companyies de bombers de l'època. En aquell mateix reglament del 1863, a banda d'aquesta prestació, en l'article adicional s'expressava el recolzament per part del consistori a la creació d'un *Monte Pío* de bombers, qüestió que serà analitzada en l'apartat següent.

Ja en segle xx, però, l'Ajuntament va deixar d'administrar l'assistència al bomber en la cobertura per accident laboral que havien contemplat els reglaments dels anys 1861 i 1863 i la traspassava a la companyia asseguradora. S'iniciava així, un progressiu abandonament de l'auxili públic i la seva substitució per entitats privades sorgides de la nova economia capitalista. La primera referència en aquest assumpte és de l'any 1899:

D. Francisco Clua, representante de la sociedad "Caja de prevision y socorro" establecida en Barcelona, propone en este Ayunto el benefico seguro, que ha aceptado el de Barcelona, colectivo contra los accidentes que ocurrieren a alguno de los individuos del Cuerpo de Bomberos en el ejercicio de su cargo, extincion de incendios, maniobras, practicas, etc, para ellos o sus familias. Se acuerda asegurar a los individuos de la Compañia de bomberos que tantas muestras tienen dadas de abnegacion y heroismo ⁴³¹

Aquell mateix any 1899 el consistori va acordar assegurar els individus del cos. La quantitat total que l'Ajuntament abonava a la companyia asseguradora en concepte de cobertura per accident sumava 471,50 pessetes, quantitat que corresponia a la pòlissa dels quaranta un bombers a raó d'onze amb cinc pessetes cada una. Dissortadament pels membres del cos, però, se'ls hi van baixar les retribucions en concepte de premis de dotze fins a les sis pessetes. Tot i l'èmpenta inicial en l'assegurança dels bombers, sembla que aquesta iniciativa, com tantes altres esmentades amb anterioritat, no va persistir, atès que després de la mort d'un treballador de la brigada municipal l'any 1904, es va tornar a proposar la necessitat d'assegurar els

⁴³⁰ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Historia del Cos de Bombers de Terrassa...*, p. 27.

⁴³¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1899, reg. 1776, f. 122.

obrers «y a los bomberos por los accidentes que ocurran».⁴³² Es pot concloure, per tant, que el propòsit de donar cobertura assistencial endegat el 1899 no es va acabar materialitzant o que el pas del temps el va acabar diluint, molt probablement, pels problemes econòmics que patia el consistori. Sorprenentment, aquell mateix 1899 els ajuntaments de Tarragona i de Terrassa van suprimir les cobertures dels bombers per sinistre a causa de la voluntat de les autoritats corresponents de reduir els recursos financers destinats als seus serveis d'extinció d'incendis⁴³³.

Reprement amb el cas de Lleida, aquesta tendència va canviar l'any 1907, moment en el qual es va consolidar de forma definitiva una assegurança per accident per als membres del servei d'extinció d'incendis de la ciutat. Al concurs que substituïa l'Ajuntament en les seves obligacions assistencials hi van participar les companyies Vasco-Navarra, Zurich i Hispania, resultant aquesta darrera l'escollida per a portar a terme l'operació i el contracte es va signar l'abril del 1907.⁴³⁴ Aquest canvi respecte la corporació avaladora de protecció es veu confirmat en el reglament del 1923 puix que en el seu article quaranta-tres, s'explicava que, si un bomber resultava ferit en acte de servei, seria atès per mitjà de l'assistència i indemnitzacions que venien detallades en la pòlissa que l'Ajuntament tenia subscripta amb una societat d'assegurances. En el reglament de l'any 1944, en un article idèntic al del 1923, es confirmava definitivament aquesta manera de procedir –que es va fer extensiva en els reglaments posteriors–, la qual, a més, concorda amb la projecció que les companyies asseguradores van aconseguir a partir de l'aprovació de la *Ley de Registro e Inspección de Seguros* de l'any 1908 i que es van anar ampliant de forma molt considerable a mesura que avançava la societat capitalista del segle xx.⁴³⁵

7.7.1. La mutualitat de socors: *el Monte Pío* (annex 32)

El 1863, l'Ajuntament de Lleida va impulsar la formació d'una mutualitat per tal d'oferir auxili a aquell individu de la companyia que es veiés afectat per una malaltia mentre, tal i com ha estat explicat anteriorment, l'accident quedava cobert per l'article quaranta-cinc del reglament d'aquell any. També en aquest assumpte el llibre de Rovira y Trias va esdevenir un referent, puix que en la seva obra feia una apologia sobre la importància de constituir un *Monte Pío* amb la finalitat d'oferir protecció a aquell bomber amb incapacitat per treballar a causa d'alguna afecció; de fet, l'autor hi dedica un capítol sencer on s'hi redacta un model de reglament.⁴³⁶ No és estrany,

---

⁴³² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1904, reg. 1781, f. 50.

⁴³³ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*..., p. 17; O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del cos de bombers de Terrassa*..., p. 33.

⁴³⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1907, reg. 1784, f. 49.

⁴³⁵ G. TORTELLA, A. MANZANO, J. L. GARCÍA, "Breve historia del seguro en España", *Dossier MAPFRE*, número 37, 2015, p. 33.

⁴³⁶ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios*..., pp. 49-57.

doncs, que diferents companyies d'extinció d'incendis com les de Tarragona⁴³⁷, Olot⁴³⁸ o la mateixa Barcelona⁴³⁹ impulsessin aquest tipus de mutualitats. En aquest punt, cal tenir present que la legislació en matèria d'associacions en mutualitats es va iniciar amb la Reial Ordre del 28 de febrer de l'any 1839:

Autorización y fomento de las Sociedades de Socorros Mútuos: las corporaciones cuyo instituto sea el auxiliarse mutuamente en sus desgracias, enfermedades, etc., y el reunir en común el producto de sus economías con el fin de recurrir a sus necesidades futuras.⁴⁴⁰

Es tractava de la primera llei que permetia la constitució de mutualitats de socors i reemplaçava la tradicional ajuda caritativa d'Antic Règim que restava regulada per les corporacions gremials, referenciades en l'anterior capítol quart. Encara no es consolidava, però, com l'assegurança social present en bona part del segle xx, era l'estadi intermedi entre les dues realitats associatives.⁴⁴¹ A Lleida, l'any 1856 es va aprovar un reglament de socors mutus que aprofundia en la instrucció assistencial dels seus associats i els auxiliava en casos de malaltia.⁴⁴²

L'Ajuntament, amb l'aportació de 400 rals de velló, va tirar endavant el projecte del *Monte Pío*, que va ser aprovat per les autoritats provincials de forma definitiva el 17 d'agost de l'any 1864.⁴⁴³ Malauradament, poca informació addicional s'ha conservat i es desconeix la continuïtat que en el decurs dels anys va tenir aquest projecte assistencial. Si tenim en compte, però, la situació financera de l'Ajuntament durant bona part del segle xix i les crisis i reorganitzacions que va patir el servei durant aquest mateix període (vegeu capítol cinquè) es pot conjecturar que la iniciativa no va prosperar en el sentit en què es va projectar inicialment, una circumstància molt similar a l'esdevinguda en la ciutat de Tarragona, on «el Montepío de bombers no rebé les subvencions de l'Ajuntament»⁴⁴⁴ A més a més, en el reglament de l'any 1923, que va succeir el de 1863, no feia cap tipus de menció al respecte, fet que ens reafirma en aquesta suposició.

El reglament del *Monte Pío* es componia de 48 articles classificats per temes.

---

⁴³⁷ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona...*, p. 14.

⁴³⁸ J. MURLÀ I GIRALD, *Els bombers d'Olot. 150 anys d'història (1855-2005)...*, pp. 52-56.

⁴³⁹ J. MESTRE I CAMPI, *Bombers de Barcelona...*, p. 88.

⁴⁴⁰ E. MAZA ZORRILLA, "El mutualismo y su polivalente papel en la España del siglo xix (1839-1887)", *Investigaciones históricas: Época Moderna y Contemporánea*, núm. 11, 1991, pp. 178.

⁴⁴¹ E. MAZA ZORRILLA, "El mutualismo y su polivalente papel...", p. 177.

⁴⁴² M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, p. 322.

⁴⁴³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1864, reg. 1741, f. 211.

⁴⁴⁴ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 14.

- a. Del primer fins al tercer apartat, es remarcava que els bombers eren els beneficiaris d'aquesta assegurança i que era l'Ajuntament de Lleida l'ens que la promovia.
- b. Del quart fins al desè, es tractava sobre el finançament de la mutualitat; les aportacions que oferia el govern municipal i els casos concrets en què aquesta podia variar, les quotes dels assegurats i l'actuació pertinent en cas de manca de fons.
- c. De l'onzè fins al divuitè, es delimitava la protecció per malaltia que el personal de la companyia tenia coberta i s'explicitaven diferents supòsits al respecte.
- d. De l'article dinovè fins al quaranta-vuitè, s'establien les normes administratives i de direcció de la pròpia agrupació de socors i es concretaven les funcions que tenien assignades les persones encarregades de la seva gestió.

Els individus de la companyia que formaven la junta directiva eren José Baiget com a director, José Calvet, Andrés [Matas], Agustín Daniel i Francisco Romero com a vocals, Juan Jinjuan i José Bayat com a *oidores de cuentas* i, finalment, José Batlle com a secretari.⁴⁴⁵ A banda d'aquesta notificació referent a l'equip directiu, n'existeix una altra del juny del 1866 on el president de la junta de l'esmentada mutualitat demanava un local per a poder-se reunir. Va ser la darrera; no apareix en la documentació relativa a la companyia cap altra notícia que esmenti el *Monte Pío* del cos de bombers de Lleida.

Com ha estat analitzat en aquest capítol, la cobertura assistencial dels membres del cos ha estat un tema recurrent al llarg de la història del servei d'extinció. L'exercici d'una activitat de risc feia necessari l'establiment d'una ajuda econòmica per aquell membre del cos accidentat en acte de servei. Aquesta protecció es va plantejar primer des de l'àmbit municipal i, ja en el segle xx, administrada per les companyies asseguradores pertanyents a la burgesia en un context de desenvolupament capitalista –vegeu apartat 5.2– I és precisament l'esmentat procés de transformació econòmica, juntament amb la gradual construcció de l'Estat liberal el que va estimular la creació de mecanismes de control dins de l'administració. Així, l'estratègia basada en el premi i el càstig, en la remuneració i les penes sobre els bombers –i altres treballadors– va esdevenir una altra de les constants dels serveis d'extinció d'incendis d'arreu del Principat. També ho va ser la vinculació del personal del cos amb el gremi de la construcció, una realitat que s'explica per la poca eficiència de les bombes contra incendis i la consegüent necessitat d'utilitzar les eines manuals, un tema que serà analitzat en el proper capítol.

---

⁴⁴⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1865, reg. 1742, f. 194.

Capítol 8. Els recursos materials: tecnologia i revolució industrial en la lluita contra el foc

Els mitjans materials que han permès el desenvolupament funcional de les companyies de bombers han estat, per una banda, el magatzem o parc de bombers, i, per l'altra, el conjunt d'estrils i eines necessaris per a portar a terme les tasques relatives a l'extinció dels incendis.

8.1. El parc de bombers

Tradicionalment, el parc de bombers ha estat considerat el centre neuràlgic de qualsevol companyia, una segona llar dels individus del cos i lloc de convivència i presa de decisions entre companys. A banda d'aquesta significació, pren també molta importància el seu correcte emplaçament dins de la ciutat, atès que d'una estratègica situació en depèn la prompta arribada al sinistre i, per tant, una major eficàcia en l'extinció de l'incendi. A Lleida, al llarg dels anys d'existència de la companyia, el parc va anar variant d'emplaçament segons les necessitats del servei, la disposició de naus o les finances del consistori. També els canvis en l'estructura urbana originats amb l'arribada del ferrocarril, el Pla Fontseré o la construcció de les rondes de circumval·lació durant la segona meitat del segle XIX devien influir en la decisió a l'hora d'emplaçar el parc en un determinat indret de la ciutat, puix que es facilitava la mobilitat i es reduïa el temps de resposta de l'emergència i, en conseqüència, l'atenció i resolució del servei. De fet, a partir de l'any 1845, època de formació inicial del cos de bombers, les autoritats municipals de Lleida van començar a pensar en ordenar i distribuir la ciutat en termes de major i millor funcionalitat, una mesura precursora de la reordenació que va significar el Pla Fontseré; i amb aquest propòsit van contractar l'arquitecte Agapit Lamarca⁴⁴⁶, el qual, a més a més, va ser designat cap de la companyia de bombers de Lleida, el primer que es coneix (vegeu apartat

---

⁴⁴⁶ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida...*, p. 74.

7.3). Per tant, es pot conjecturar que aquest professional, encarregat de renovar la planificació de l'entramat urbà, per una banda, i responsable del servei d'extinció, per l'altra, devia tenir en compte els factors de mobilitat, distribució i situació per tal de cercar un correcte emplaçament del parc dins la ciutat.

En els anys inicials del cos, es va intentar disposar de tres magatzems de material d'extinció distribuïts per la ciutat amb la finalitat de tenir un accés més ràpid als diferents districtes que la formaven. Molt sovint, arribar fins a l'indret on es desencadenava un incendi era una tasca feixuga i, puix que els bombers es movien a peu, molt lenta. El fet de desplaçar-se al parc des del lloc de residència o de treball, agafar els estris i dirigir-se al lloc del servei demorava les tasques d'extinció. El mode de solucionar aquesta contrarietat i retallar el temps de resposta a l'emergència va consistir en la distribució del material en diferents punts repartits per la ciutat, una mesura que també va ser adoptada en altres poblacions catalanes com Terrassa.⁴⁴⁷ A Lleida, en els inicis de la companyia se'n van destinar tres.

Asi mismo se comisiona a otros señores para que dispongan tres depósitos de útiles para incendios: uno en la casa del Ayuntamiento, otro en el matadero y otro en la casa del deposito de las fuentes bajo la custodia y responsabilidad del que habite en la casa quien firmará recibo.⁴⁴⁸

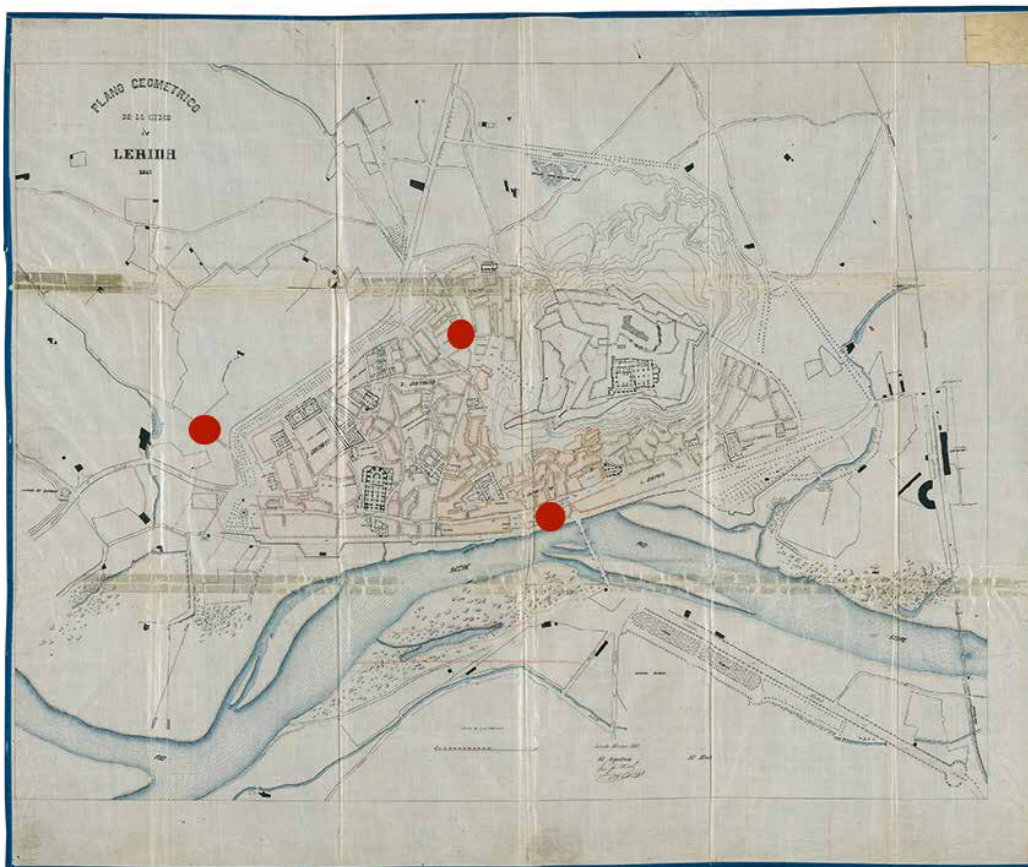
En aquest punt, cal posar de relleu que l'antic escorxador estava situat extramurs, a la part est de Lleida, al mateix emplaçament on el 1872, en un context d'estímul de les polítiques higienistes, es va construir el nou i que actualment és el teatre, precisament, de l'Escorxador. Cal remarcar, però, que cap altra documentació fa referència a aquest punt d'emmagatzematge d'estrils del servei d'extinció, possiblement, perquè es tractava d'un indret llunyà que no va ser urbanitzat fins a principis del segle xx. El "dipòsit de les fonts", per la seva banda, és a l'actual plaça del dipòsit, un emplaçament que podia garantir el servei d'extinció a la part alta de la ciutat. I, finalment, també es fa esment sobre un local de material en l'edifici de l'Ajuntament, una localització que va resultar recurrent al llarg dels anys d'existència de la companyia. Aquesta disposició aconseguia situar tres centres de material de bombers ben distribuïts en l'entramat urbà i amb capacitat de donar una cobertura més àgil en qualsevol punt de la ciutat on es desencadenés un incendi, sobretot a partir de l'execució del pla Fonseré en la dècada dels anys seixanta del segle XIX. L'esmentada reordenació urbana va comportar la creació d'una circumval·lació –Banqueta, Catalunya, Boters, Osca i els Erals– que, juntament amb l'obertura de la Rambla Ferran a partir de l'arribada del ferrocarril, va agilitzar en gran mesura les vies de comunicació de la població.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del cos de bombers de Terrassa...* p. 32.

⁴⁴⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1853, reg. 1730, f. 26.

⁴⁴⁹ LLOP, C. (Coord.), *Atlas urbanístic de Lleida 1707–1995*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1995, p. 25.

Plànol de localització dels tres magatzems de material. Aquesta disposició permetia un accés més ràpid a qualsevol punt de la ciutat

Font: AML Fons Municipal, reg. PLA 0000_4

Una altra localització de material d'extinció en els anys inicials de la companyia podria correspondre a l'edifici de la Panera, l'antic almodí de transacció de blat i altres cereals i fruites construït a Lleida entre els segles XII i XIII. Es tractaria d'un magatzem d'estris que, com la plaça del dipòsit, donaria cobertura a la part alta de la ciutat, essent molt possible que la utilització d'un o altre local depengués de la disposició que en tingués el consistori en cada moment. En qualsevol cas, la informació consultada apunta que l'any 1848 l'immoble de la Panera ja s'utilitzava com a magatzem del servei d'extinció.⁴⁵⁰

Se dio cuenta de un largo oficio del Gefe de Batallon de reserva de esta Provincia a que se les ceda el piso bajo de la Panera para cuartel y almacen. S.E. teniendo en cuenta que necesita de otro local para almacenar cántaros, una

⁴⁵⁰ L'immoble de la Panera va ser propietat del consistori des del 1835, any de la desamortització de Mendizábal, fins al 1860, moment en que l'edifici va passar a mans de l'exèrcit.

bomba para incendios y otros efectos, acuerda manifestarles que le es imposible de desprenderse de otro local, y que quizás podía colocarse el almacén en el segundo piso en el qual estuvo ya.⁴⁵¹

Tot i que el text és confús i no clarifica la situació de forma concloent, la idea de la Panera com a local del cos torna a veure's reforçada en una anotació que fa referència a un pla parcel·lari i a la creació d'un nou carrer. En aquest, s'hi esmentava un «*local denominado antiguamente parque de Bomberos situado en las calles Arroyo y Panera*». ⁴⁵² En definitiva, tot sembla indicar que l'antic Almodí va ser utilitzat com a magatzem d'estris del servei d'extinció en la part alta de la ciutat.

Ja el 1868, cinc anys després de la consolidació de la companyia impulsada per l'alcalde Fuster (vegeu capítol 6.4), el parc de bombers es va establir «*en el antiguo fielato central*» (o burot), l'edifici on es cobraven les taxes municipals sobre la transacció de mercaderies i on es realitzava el control sanitari dels aliments que s'introduïen a la ciutat. Cal tenir present que a partir dels anys quaranta del segle XIX, bona part de les polítiques socials del municipi van anar dirigides a reduir la mortalitat catastròfica de la població –tendència que es pot fer extensiva a altres ciutats de l'Estat⁴⁵³– a través de diverses mesures de caire higienista com, per exemple, la millora del sistema de clavegueram, la distribució d'aigua per a la població o el control sanitari de bèsties i altres proveïments destinats a la ciutadania.⁴⁵⁴ I aquestes funcions d'inspecció animal i abastaments condicionaven el lloc d'emplaçament dels establiments erigits amb aquesta finalitat, raó per la qual es construïen, normalment, en les vies principals d'entrada i sortida de les poblacions. Malauradament, es desconeix on es trobava l'edificació del burot utilitzat com a parc de bombers de Lleida, tot i que la seva construcció podria ser similar a aquells situats al marge esquerra del riu Segre (fig. 33).

Jaime Barrufet y Mestres con solicitud del dia de hoy pide que se le facilite el local que servia de fielato central de consumos que se halla destinado a parque de bomberos para trabajar de carpintero ofreciendose a servir de guarda almacén de dichos efectos. [...] S.C. acuerda accedí a esta petición, y que una de las dos puertas que tiene el local se destine para la entrada y salida de las bombas, que será la del callejón, cuya llave estará en la casa consistorial.⁴⁵⁵

---

⁴⁵¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1848, reg. 1725, ff. 23-24.

⁴⁵² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 261. Afegir que l'antic carrer Arroyo correspon actualment al de Sant Martí

⁴⁵³ V. PÉREZ MOREDA, D. S. REHER, A. SANZ GIMENO, "La evolución de la mortalidad en España (1860-1980)", dins *La conquista de la salud. Mortalidad y modernización en la España contemporánea*, Marcial Pons Historia, Madrid, 2015, pp. 41-77.

⁴⁵⁴ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida...*, pp. 62-63.

⁴⁵⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1868, reg. 1745, f. 282.

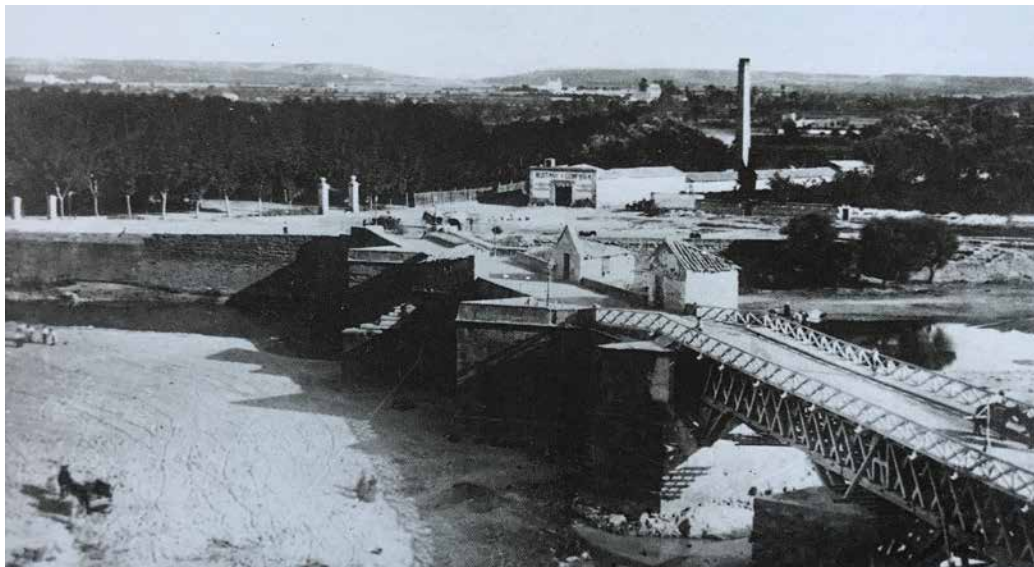

Fig. 33. Fotografia de les casetes del burot situades al marge esquerra del pont vell. Font: J. Barrull, C. Mir, *Història gràfica de Lleida*, Pagès editors, Lleida, 2002, p. 49

Per últim, afegir que, comparant la imatge del burot situat a la part esquerra del riu Segre amb l'explicació que dona del text, es pot deduir que no es tracta del mateix indret, puix que en la foto, com es pot comprovar, no apareix el "carreró" que s'esmenta en l'anotació.

L'any 1870 el parc o magatzem dels bombers es va traslladar a una sala que s'anomenava *de los Gigantes* atès que el lloc on es guardava el material fins aleshores era humit, presentava males condicions i els utensilis d'extinció dels incendis es deterioraven.⁴⁵⁶ Es desconeix on estava situada aquesta estança, tot i que tenint en compte que en aquella època la ciutat només disposava de dos gegants –per tant n'hi havia prou amb un espai reduït– i que l'Ajuntament va contenir en moltes èpoques el parc de bombers, hom té el pressentiment que l'equipament del cos es guardava en una habitació del mateix consistori. Només és una suposició, però.

A mitjans de la dècada dels anys setanta del segle XIX, contràriament a l'esdevingut en els inicis de la companyia, la disposició de diferents magatzems repartits per la població havia caigut en desús. Arrel d'uns incendis desencadenats en la part alta de la ciutat i la lentitud en la seva extinció, el consistori es va veure en l'obligació d'intentar tornar a impulsar la instal·lació de parcs de material en aquella zona. D'aquesta manera s'expressa l'any 1876:

Los incendios que en el transcurso de dos años han ocurrido en los barrios situados en la parte alta de esta población [...] no se puedan prestar los auxilios con la urgencia que los acontecimientos de esta índole reclaman, por causa de

⁴⁵⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1870, reg. 1747, f. 116.

la distancia que existe desde el almacén o parque de bomberos a los barrios mencionados, la cual origina que los útiles para la extinción sean transportados siempre tarde.⁴⁵⁷

Així, el 1878 es va aprovar la instal·lació d'un magatzem a la part alta de Lleida.

Hecha presente la conveniencia de situar una bomba en la parte alta de la Ciudad para atender a las mas urgentes atenciones del Servicio de incendios, se resuelve situar la [mediana] en el edificio ex-parque de la calle San Martín, con todos los accesorios correspondientes.⁴⁵⁸

Tot i que l'historiador lleidatà Pleyan de Porta (1841-1891) en la seva *Guia de Lérida* de l'any 1880⁴⁵⁹ informava sobre l'existència de dos parcs de bombers a la ciutat, un en la part alta i un altre en l'Ajuntament, l'any 1882 el problema relatiu a l'establiment de dos magatzems de material tornava a estar vigent.

El Sr Sol pide una de las dos bombas para los incendios que tiene el Municipio se deposite en la casa depósito de agua, para que pueda hecharse de ella con mas facilidad y rapidez en los fuegos de la parte alta de la población; dotándole asimismo de las mangas necesarias y demas útiles; todo lo que tendrá el fontanero bajo su cuidado y siempre en disposición de prestar servicio. [...] El Sr Sol dice que es mejor que esté al cuidado del fontanero, como persona mas inteligente, y que si hay humedad en la casa podria hacerse un entarimado y hasta cubrir las paredes de madera.⁴⁶⁰

Aquesta manca de concreció continuada que s'observa en la instal·lació d'un altre parc de material en la zona alta de la ciutat, corrobora, tal i com s'ha explicat en el capítol 5.1, la deixadesa que la direcció consistorial sotmetia a la companyia en aquell període.

Per altra banda, en la guia de Lleida que va escriure Josep Pleyan de Porta l'any 1877,⁴⁶¹ s'indicava que el parc de bombers estava situat al "carrer Major número tres". És possible que aquesta localització es trobés, com passa en l'actualitat, en un edifici molt proper a l'Ajuntament. En canvi, en la guia que va fer de la ciutat l'any 1880,⁴⁶² el mateix autor informava sobre l'existència de dos parcs de bombers; un «*en los bajos de las casas consistoriales*», i un altre en un edifici «*contiguo a la plaza de los Cuarteles*», l'actual plaça del Dipòsit. Per últim, a la *Guia de Lleyda*

---

⁴⁵⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 241.

⁴⁵⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1878, reg. 1755, f. 308.

⁴⁵⁹ La informació relativa a la localització del parc de bombers que apareix en les diverses guies de Lleida de l'autor Pleyan de Porta seran analitzades a continuació.

⁴⁶⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1882, reg. 1759, ff. 236-237.

⁴⁶¹ J. PLEYAN DE PORTA, *Guia-Cicerone de la Ciudad de Lérida*, Imprenta de José Sol Torrens, Lleida, 1877, p. 178.

⁴⁶² J. PLEYAN DE PORTA, *Guia de Lérida 1880*, Imprenta de L. Corominas, Lleida, 1880, p. 88.

de l'any 1882,⁴⁶³ també de Pleyan de Porta, s'indicava que el parc de bombers es trobava situat en un local amb accés als carrers «*Blondel y Mayor, tres*» sense fer esment sobre cap altre magatzem que donés servei a la part alta de la població.

Ja a finals de segle XIX, en una anotació de l'any 1896 es confirma que en aquell moment el parc de bombers estava situat a l'Ajuntament.

Derecho de paso del zaguan que da acceso al Parque de Bomberos [...] la construcción de las fachadas de las casas numeros 3,5 y 7 de la calle Mayor. [...] el deposito del material de incendios no puede estar en otra parte que en propio edificio del Ayuntamiento.⁴⁶⁴

La informació sobre la localització del parc de bombers a principis de segle XX és força escassa. Tot i així, es coneix que l'any 1905 el parc continuava situat a l'edifici de l'Ajuntament de la ciutat; «*se practican obras en los bajos de la casa Consistorial y sitio que ocupa la brigada de bomberos*»⁴⁶⁵, localització que es va mantenir fins, com a mínim, l'any 1921. [...] «*substituir los balcones de su edificio [...] que dan al patio de luces de la Casa consistorial llamado del parque de bomberos.*»⁴⁶⁶ Segons A. Bergós, però, fins l'any 1917, el parc va estar emplaçat al costat d'una casa que va ser derruïda per tal de cedir espai a la plaça Paeria.⁴⁶⁷ A banda d'aquest punt, n'existia un segon situat *en la casa del agua*, indret que devia al·ludir a la plaça del Dipòsit, a la part alta de la ciutat; una construcció –la cisterna– posada en funcionament l'any 1792 sota el mandat del Marqués de Blondel i emprada fins el 1975 que responia, d'igual forma que els burots explicats anteriorment en aquest mateix capítol, al projecte higienista impulsat arreu d'Espanya per Carles III, en aquest cas, durant l'últim quart del segle XVIII (vegeu apartat 4.2.6). Reprenent el tema de la localització del parc, aquest emplaçament és conegut perquè se sap que a causa dels problemes financers que patia el consistori a principis del segle passat (vegeu apartat 5.3) es va produir un intent de suprimir totes les centrals telefòniques de la ciutat a excepció d'una que estava a l'Ajuntament. Hi va haver un regidor, però, el senyor Rostes, que va proposar que es deixés també sense tancar la de “la casa de l'aigua” atès que la va considerar de molta importància en cas de desfermar-se un foc en aquell districte.⁴⁶⁸ Així, tot indica que en aquest indret de la part alta de Lleida va existir, en els inicis del segle XX, un magatzem de material d'extinció d'incendis.

El testimoniatge gràfic que s'observa en la figura 34, representa l'únic document que constata l'existència d'un parc de bombers situat a l'avinguda de Blondel, molt

⁴⁶³ J. PLEYAN DE PORTA, *Guia de Lleida 1882*, Imprenta Mariana de a c. de F. Carruez, Lleida, 1882, p. 63.

⁴⁶⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1896, reg. 1773, f. 211.

⁴⁶⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1905, reg. 1782, f. 73.

⁴⁶⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1921, reg. 1798, f. 101.

⁴⁶⁷ A. BERGÓS I MASSÓ, *Memòries d'Antoni Bergós*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1990, pp. 63-64.

⁴⁶⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1905, reg. 1782, f. 138.

proper a l'encreuament amb l'actual avinguda de Catalunya i a tocar del carrer de la Paloma. Malauradament, no es coneix l'any que va començar a funcionar com a tal, però cal tenir present que en la dècada dels vint, tal i com s'explicarà en el capítol 8.2, el servei d'extinció va començar a disposar de vehicles a motor que no tenien cabuda en l'edifici consistorial, fet que pressuposa que durant aquells anys el parc es va traslladar des de l'Ajuntament fins a Blondel. A més, la narració d'un incendi que es va desfermar el febrer del 1932 (explicat en el capítol 5.5) deixa entreveure aquesta nova realitat. Malauradament, no s'ha trobat cap altra notícia respecte a aquesta localització. Tampoc es té coneixement sobre l'existència d'un segon parc addicional al servei, fet que indica que l'arribada dels automòbils va comportar una més ràpida accessibilitat a qualsevol punt de la ciutat on es desencadenés un incendi. Per tant, va fer innecessària la distribució d'altres locals com a magatzems de material, finalitzant així amb la inquietud –i la despesa– que va significar aquesta qüestió pel consistori.

Fig. 34. Fotografia del parc de bombers de Lleida quan aquest estava situat al carrer Blondel. Font: Imatge T. Martínez Inglés, *Lleida sota les bombes*, Diari Segre, 2007, Lleida, p. 150

L'any 1941, un cop acabada la Guerra Civil i ja sota el règim de la dictadura franquista, es va decidir traslladar el parc de bombers «*instalado en la calle Blondel*», a l'edifici del Teatre municipal dels Camps Elisis (fig. 35) amb la finalitat d'estalviar-se el cost que es pagava en concepte d'arrendament del local.⁴⁶⁹ Aquesta decisió, im-

⁴⁶⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1940-43, reg. 1815, f. 105.

pulsada per la nova autoritat militar en un context de greu crisi econòmica derivada del conflicte bèl·lic, s'emmarcava en l'intent de reestructurar un cos de bombers desfet per la guerra amb la menor despesa possible (vegeu capítol 5.7).

Fig. 35. Fotografia de la companyia de bombers davant de l'edifici del Teatre dels Camps Elisis durant els anys cinquanta. Font: IEl Arxiu fotogràfic, reg. 734

Posteriorment a l'emplaçament del Teatre dels Camps Elisis, testimonis d'antics membres de la companyia expliquen que el parc de bombers de Lleida va estar localitzat en un edifici veí de l'escorxador (figs. 36-37), tot i que no poden afirmar que aquest emplaçament substituís l'anterior ni, de ser així, en quin any es va materialitzar aquesta substitució. Malauradament, no hi ha cap notícia en la documentació consultada que aprofundeixi en aquesta qüestió. En qualsevol cas, va ser en aquest punt de la ciutat on es va establir la base del servei d'extinció d'incendis, almenys, a partir del 1959 –tot i que la data podria ser anterior–. Va ser aquell any, quan es van iniciar els tràmits per a la construcció d'habitatges per als individus de la companyia en aquella mateixa zona amb la finalitat d'apropar-los al parc i evitar la pèrdua de temps que significava la realització dels relleus en cas de prolongació d'un sinistre (vegeu capítol 7.4).

Figs. 36-37. Fotografia del Parc bombers de Lleida situat en una zona propera a l'Escorxador. Anys seixanta. Font: Fons fotogràfic del Parc de Lleida

La darrera localització que va tenir el parc de bombers de Lleida abans d'ocupar l'emplaçament actual en l'àrea de Ciutat Jardí va ser al carrer Bonaire, en uns antics magatzems de *Regiones devastadas*⁴⁷⁰ (fig. 38). L'any 1970 es va aprovar el projecte d'adaptació de les esmentades naus que va portar a terme l'empresa "Obras y Construcciones Esteve" amb un cost de 1.809.237,28 pessetes.⁴⁷¹ Ja en la dècada dels vuitanta, el parc es va traslladar al punt on es troba en l'actualitat, al carrer Victòria Kent.

Fig. 38. Foto del Parc de bombers al carrer Bonaire, als antics magatzems de *Regiones devastadas*. Any setanta. Font: Fons fotogràfic del parc de Lleida

---

⁴⁷⁰ *La Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones* va ser un organisme impulsat per la dictadura franquista per tal de refer els pobles i les ciutats destruïts durant la Guerra Civil. Així, amb la finalitat de proveir el material necessari per a les obres de reconstrucció, es van edificar un conjunt de naus situades en l'àrea que actualment correspon al carrers Bonaire, Pallars i Salmerón. L'any 1957, un cop es va donar per finalitzada aquesta empresa, les naus van ser destinades a altres usos, entre els quals, el 1970, un parc de bombers per a la ciutat. R. DURÓ FORT, " L'obra de Regiones Devastadas i la reconstrucció de postguerra", dins J. SAGÜES, C. MIR, J. BARRULL, *Ciudadania, espai urbà i memòria a la Lleida del segle XX*, Lleida, Pagès editors, 2012, pp.101-104.

⁴⁷¹ AML Fons Municipal, *Projecte d'obres d'adaptació dels magatzems del carrer Bonaire*, any 1970, reg 19663, s. f.

8.2 Les eines d'intervenció

Les eines que tradicionalment s'havien utilitzat en l'extinció dels incendis a Lleida es reduïen bàsicament a les destrals, les cordes de cànem, els pics, les pales, els escarpes, les escales i els cubells per al transport i projecció de l'aigua, un material molt rudimentari que oferia poca efectivitat de sufocació. Cap a mitjans del segle XIX, però, a conseqüència de l'impuls que l'Ajuntament va donar a la formació i desenvolupament de la companyia de bombers de la ciutat, aquesta realitat es va començar a veure modificada. I en aquesta transformació, l'adquisició de material i equipament d'extinció hi va tenir un paper fonamental. També en aquest punt –com en altres àmbits relatius als cossos de bombers del segle XIX ja explicats anteriorment– el llibre de Rovira y Trias *Tratado de la extinción de incendios*⁴⁷² hi va tenir una rellevància molt notòria, atès que l'autor relatava de forma detallada el conjunt d'aparells i eines que tota companyia havia de posseir per tal de reeixir en la seva comesa.

Ja en el segle XX, el fenomen que va marcar la transformació definitiva en l'operativitat de les companyies de bombers va ser l'arribada dels vehicles a motor de cicles de quatre temps, unes màquines que van revolucionar el servei i van comportar un augment molt significatiu en eficàcia de l'extinció dels incendis.

La principal font d'informació relativa als estris utilitzats en la companyia de bombers de Lleida són els inventaris que es van redactar en diferents períodes del servei d'extinció amb la finalitat de tenir un control sobre el material existent en el cos (vegeu taula 15). El primer del qual tenim constància datava del dotze de gener de l'any 1864,⁴⁷³ (annex 33) el signava el president de la comissió Magin Casals, el director José Borrell i el brigada Juan Ribet. El segon, del disset de juliol de l'any 1868⁴⁷⁴ (annex 34) estava signat per Francisco Fontanals; el tercer era del 1869⁴⁷⁵ (annex 35) i estava subscrit per Blas Lamolla, el quart inventari correspon a l'any 1874⁴⁷⁶ (annex 36) i anava signat per Mariano Castelló i el cinquè era de l'any 1887⁴⁷⁷ (annex 37) i no hi constava cap signatari. Ja en relació al segle XX, n'hi havia un de l'any 1909⁴⁷⁸ (annex 38) també sense signar i un segon del 1927⁴⁷⁹ (annex 39) presentat pel director de la companyia Arturo Reñé. Pel que fa als inventaris dels anys 1956⁴⁸⁰ (annex 40) i 1958⁴⁸¹ (annex 41), tots dos fan referència, de forma general, als vehicles que pertanyien al cos i entraven poc en detall sobre la resta d'utensilis amb que comptava la companyia.

---

⁴⁷² A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la Extinción de Incendios...*

⁴⁷³ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1864, reg. 1583, s. f.

⁴⁷⁴ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1868, reg. 1583, s. f.

⁴⁷⁵ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1869, reg. 1583, s. f.

⁴⁷⁶ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1874, reg. 1584, s. f.

⁴⁷⁷ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1887, reg. 1584, s. f.

⁴⁷⁸ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1909, reg. 17948, s. f.

⁴⁷⁹ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1927, reg. 17948, s. f.

⁴⁸⁰ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1956, reg. 2218, s. f.

⁴⁸¹ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1958, reg. 2251, s. f.

Taula 15. Inventaris de material del parc de bombers de Lleida i els responsables que els signaven.

Data de l'inventari	Signataris de l'inventari
12/01/1864	President de la comissió Magin Casals Director José Borrell Brigada Joan Ribet
17/07/1863	Francisco Fontanals
1869	Blas Lamolla
1874	Mariano Castelló
1887	-
1909	-
1927	Director Arturo Reñé
1956	-
1958	-

Font: AML Fons Municipal, regs. de 1583 a 2251

Els llistats de material contenien referències detallades sobre les principals eines de treball, totes elles mostra prou evident de la importància dels canvis i avenços tecnològics que s'estaven esdevenint arreu. Es poden agrupar en vuit àmbits principals:

8.2.1. Les bombes contra incendis

L'aparició i el perfeccionament de les bombes contra incendis va significar una transformació cabdal dels procediments emprats tradicionalment en l'extinció dels focs urbans. Aquest tipus de màquina, tot i que les primigènies no eren molt potents, proporcionava nous i fonamentals recursos per a fer front als sinistres. En primer lloc, es podia projectar un raig d'aigua dirigida a major alçada respecte a l'aconseguit mitjançant el mode tradicional, la bàsica utilització de cubells ja explicada en capítols anteriors. Aquest fet suposava un guany considerable per als bombers, atès que podien realitzar les maniobres de sufocació a major distància de les flames, sense necessitat introduir-se a l'interior de l'edifici incendiat i disminuint així el risc de patir un accident per esfondrament. Un segon avantatge va ser la major probabilitat de dirigir –i encertar– el raig d'aigua al nucli del foc. Aquesta millora permetia, juntament amb l'augment del volum d'aigua llençada per la bomba en relació a que s'aconsegua amb els cubells, incrementar de forma clara la capacitat d'extinció sobre el foc perquè és prou sabut que, quan l'aigua, que actua per refredament, passa de líquid a gas absorbeix una gran quantitat de calor, reduint així la temperatura del

combustible per dessota del seu punt d'inflamació i ocasionant-ne l'extinció.⁴⁸² I per últim, a partir del moment en què van començar a funcionar les bombes i gràcies a la pressió que aquestes transferien a l'aigua impulsada, la distància existent entre el foc i el bomber en les tasques d'extinció va augmentar. Es produïa així un fet molt rellevant: la reducció de l'impacte calorífic que l'individu rebia en els serveis a conseqüència dels tres modes de transmissió de la calor⁴⁸³.

Cal tenir present, a més, que la proliferació en l'ús de les bombes contra incendis es va produir en un context d'expansió de la mecanització, tant dels models de producció com del transport de persones i mercaderies. Així, les noves fàbriques utilitzaven nous enginys que augmentaven la seva capacitat manufacturera i el ferrocarril facilitava la mobilitat en massa de la població com mai abans havia estat possible.

Del 1833 en endavant, Catalunya es convertí en escenari de la primera Revolució Industrial (màquina de vapor, carbó mineral com a energia primària bàsica, mecanització de les indústries lleugeres)...⁴⁸⁴

No es estrany, per tant, que, a l'agost del 1840, l'Ajuntament de Lleida, governat encara pels moderats, iniciés els tràmits per la compra d'una bomba hidràulica –se'n desconeix marca i model– com a principal mesura de defensa i protecció de la ciutat en relació amb els incendis que s'hi desfermaven. En aquest punt, cal recordar que aquesta primera adquisició es va realitzar en paral·lel a la formació de la companyia de bombers (vegeu capítol 6.1); així, l'incipient capitalisme que progressivament transformava l'economia catalana, a través de les estructures del nou estat liberal, no solament afavoriria la creació del servei d'extinció d'incendis, sinó que també construïa màquines que el feien cada cop més efectiu.

Acordó S.S a proposicion del Señor Alcalde primero al oficiar a S.E. la Diputacion Provincial para que autorice al Ayuntamiento para comprar bombas para precaver los males que causan los incendios en esta Ciudad.⁴⁸⁵

---

⁴⁸² Institut de Seguretat Pública de Catalunya, http://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/bombers/acces_al_cos_de_bombers/convocatories/Bombers_voluntaris_2016/Temari-total.pdf [20/05/2018]

⁴⁸³ 1 - Conducció: transferència de calor per contacte directe entre dos cossos. Aquelles substàncies que tenen una gran conductivitat tèrmica com el ferro s'anomenen conductors, mentre les que la tenen molt baixa com la fusta es consideren aïllants tèrmics.

2 - Radiació: emissió contínua d'energia en forma d'ones electromagnètiques o partícules des de la superfície d'un cos calent. El sol, per exemple, emet una gran quantitat de radiació que viatja per l'espai fins a nosaltres.

3 - Convecció: transport d'energia calorífica d'uns punts a uns altres d'un fluid per efecte del moviment d'aquest, a causa de les diferències de densitat combinades amb l'acció de la gravetat. La convecció es produeix en líquids i gasos com en l'aigua quan bull o en l'aire quan fem una foguera. Universitat Politècnica de Catalunya, *Transmissió de la Calor*, <http://tecno.upc.edu/bt/Tema-05/TransmissioCalor.htm> [11/12/2017]

⁴⁸⁴ J. NADAL, C. SUDRIÀ, C. BENAUL, *Atles de la Industrialització de Catalunya 1750-2010*, Vicens Vives, Barcelona, 2012, p. 58.

⁴⁸⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 40.

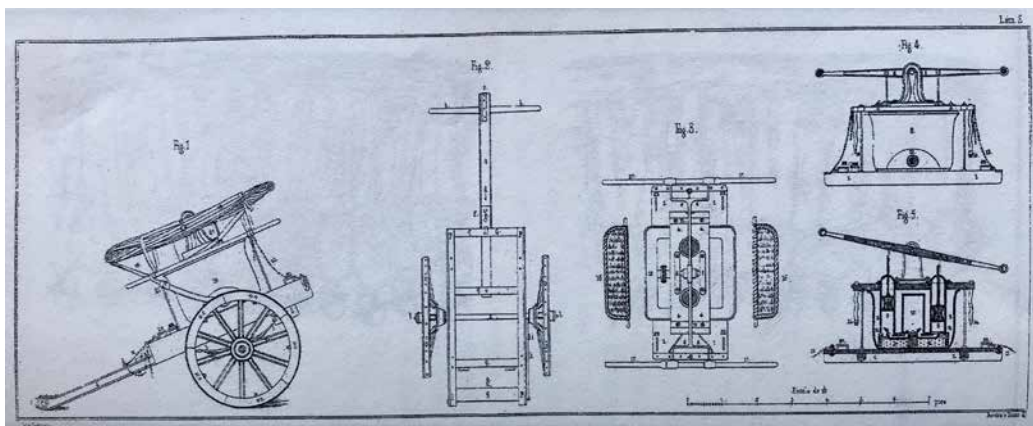

Fig. 39. Bomba contra incendis manual. Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, lámina dos

El consistori, en aquelles mateixes dates, va enviar una carta a la Diputació Provincial demanant l'autorització corresponent i el finançament necessari per a la compra de la bomba.

Deseando este cuerpo municipal procurar por cuantos medios le sean posibles los alivios necesarios a los vecinos de esta Capital para remediar los casos de incendios que con frecuencia se experimentan en ella; se les han ocurrido varios planes, y entre ellos la de formar por de pronto una Bomba que tenga la elevacion correspondiente para acudir con el auxilio de la agua a los puntos donde existe el fuego; y como la construcción de dicha Bomba será de algun coste, este cuerpo no resolverá la formación de ella sin que antes proceda autorización de V.E. y poder datarse en cuentas de propios del importe que tanga dicha construcción: En consecuencia este Cuerpo espresa que penetrado V.E. de la utilidad de la construccón de la espresada Bomba, no pondrà reparo alguno en abonar en cuentas de propios el importe al que pueda alcanzar dicha obra que pondrà en execución mediante la aprobación de V.E.⁴⁸⁶

Tot i els avantatges que oferia una adquisició d'aquestes característiques, de la carta anterior se'n desprèn que l'Ajuntament no disposava de cap bomba contra incendis, o que de tenir-ne alguna, no destacava per la seva eficàcia. Una suposició que es reafirma en el següent document.

Exmo. Sr.

Son de incontestable utilidad las Bombas contra incendios y muy particularmente para esta Capital donde son frecuentes a causa de hacinamiento de combustibles que encierran. Para asegurar el Ayuntamiento el interés público, cuya [mira] ha de ser siempre la privilegiada para toda Corporacion municipal habia pensado en comprar una de aquellas maquinas con cuya posesion sinó salbaba los horrores de un incendio (que dificilmente se atajan del modo

⁴⁸⁶ AML Fons Municipal, Cartulari dins *Actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 83.

acostumbrado en esta Ciudad, al menos sus consecuencias no pueden reducir a algunos propietarios urbanos a una dura desgracia.) Estas consideraciones han movido pues a este Cuerpo a esponer a V.E la necesidad si se quiere apremiante de la compra almenos interinamente de una Bomba cuyo coste es el de 8.000 Rv, reservando para otra época la compra de otras, cuyas maquinas transportadas con rapidez al punto donde se ha prendido fuego, queda este estinguido con velocidad. El Ayunto antecesor movido de un verdadero celo en favor de sus representados y reconociendo sin duda los beneficios y utilidad de las bombas, habia resuelto su compra y el actual [persuadido] intimamente de la importancia del negocio pide a V.E la competente autorizacion para la mencionada compra.⁴⁸⁷

Aquesta darrera proposta també posava èmfasi en el perill que suposava l'emmagatzematge de combustible a la ciutat, tant per ús industrial com particular, atès que podia originar situacions de risc d'incendi amb afectació a la població (vegeu capítol 9.1) Es remarcava, a més a més, la necessitat de millorar l'eficàcia d'extinció que s'aconseguia fins aleshores, que no resultava massa satisfactòria. Lleida havia iniciat un procés de creixement i consolidació com a nucli central de la província, de la qual n'esdevingué capital l'any 1833, una fita important pel que fa al nou paper polític que adquiria la ciutat en l'articulació del territori. La població va passar a ser seu de la Diputació i dels altres ministeris governamentals, entitats que s'afegien a les institucions militars, eclesiàstiques i civils prèviament existents i s'establia com a nus de comunicacions i serveis d'àmbit estatal.

El segle XIX és, per excel·lència, el moment de construcció del modern estat liberal europeu, i, a Espanya, el seu instrument serà preferentment la capital de província.⁴⁸⁸

Encara que feble, aquest desenvolupament comportava un augment d'activitat i de risc a la ciutat, per tant, va ser necessari introduir-hi nous mecanismes de protecció, i la bomba hidràulica d'extinció n'era un de fonamental.

La compra de la màquina, tal i com s'ha explicat en el capítol 5.1, no va resultar gens fàcil. La guerra Carlina (1833-1840) havia deteriorat les finances de l'Ajuntament a causa de la reducció de l'activitat econòmica que el propi conflicte provocava. Finalment, però, la bomba es va comprar, ratificant-se així, la primera de les mesures que el consistori va impulsar per a la creació de la Companyia de Bombers de Lleida; «*la maquina ha sido entregada al ordinario Ramon Queralt de cuenta y riesgo de la Municipalidad*».⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁷ AML Fons Municipal, Cartuari dins *Actes del Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 32.

⁴⁸⁸ M. LLADONOSA, A. JOVÉ, E. VICEDO, *Història de Lleida. El segle XIX...*, pp. 51-61.

⁴⁸⁹ AML Fons Municipal, *Actes de Ple*, anys 1840-41, reg. 1720, f. 191.

La segona adquisició que va realitzar l'Ajuntament va ser la *Bomba sistema Delpech*. Adquirida per l'Ajuntament l'any 1862, aquesta màquina va ser inventada a França, concretament a la ciutat de Castres, pel senyor M. Delpech.⁴⁹⁰ Tal i com ha estat analitzat en el capítol 6.4, el procés de modernització de Lleida impulsat per l'alcalde Fuster a principis de la dècada dels seixanta del segle XIX, va comportar també la consolidació de la Companyia de bombers de la ciutat. Així, l'impuls en el procés de transformació del servei d'extinció, es va materialitzar mitjançant la redacció d'un nou reglament, la institucionalització definitiva del cos i la compra d'una nova bomba hidràulica contra incendis, en aquest cas, de "sistema "Delpech" a la casa Constans de Barcelona.

Una bomba de incendios sistema Delpech calibra nº2 compuesta del cuerpo de bomba con su aparato movil y recipiente de hierro sobre plancha de roble bien herrada, montada sobre carrillo a [limon] y dos ruedas, con su cajón provisto de cuatro llaves para el montaje, dos palas de maniobra, dos trozos de ocho metros cada uno de manga de lona para la proyección con sus enchufes de cobre, dos trozos de seis metros en [junto] manga de salvación y una lanza con dos orificios.⁴⁹¹

Fig. 40. Imatge d'una bomba aspirante/impelente. Font: AML Fons Municipal, reg. 1582

⁴⁹⁰ "Delpech patent pump", *The Mechanic's magazine and jornal engineering, agricultural machinery, manufactures, and shipbuilding*, Vol. IX, London, 1863, p. 28.

⁴⁹¹ AML Fons Municipal, *Adquisició de la Bomba sistema Delpech per al cos de bombers*, any 1862, Reg. 1582, s. f.

Aquesta màquina va ser adquirida per diferents cossos de bombers com els de Reus⁴⁹² o Tarragona⁴⁹³ puix que, com especificava en el fullet propagandístic⁴⁹⁴ enviat per la casa Constans (annex 42), va ser declarada «*util para el servicio en barcos y arsenales*», és a dir, tenia l'aprovació del ministeri de Marina. A més, va comptar amb la «*cooperación paternal*» del govern per tal que els ajuntaments poguessin adquirir-la en terminis, un fet cabdal tenint en compte els problemes econòmics del període, una realitat ja explicada abastament en pàgines anteriors.

Tal i com es pot apreciar en la factura⁴⁹⁵ (annex 43) enviada per la casa Constans al consistori, la màquina era de ferro i del calibre número dos, per tant, tal i com mostra el fullet de propaganda, donava de tres-cents trenta a tres-cents cinquanta litres de cabal cada hora. Els pistons, per altra banda, impulsaven l'aigua alhora que feien el buit per l'absorció de la mateixa. En la factura també s'hi detallava que la màquina anava emplaçada en una plataforma sobre un carro de dues rodes que portava incorporat un calaix amb quatre claus, dues pales, dos mànegues de lona de vuit metres cada una amb els seus corresponents ràcords de coure i dos manegues de "salvament" que devien servir per a la protecció de la pròpia bomba en cas de veure's afectada per l'incendi.

Segons la factura, la màquina es va comprar per un preu de 8.400 rals de velló, xifra que equivalia a 400 duros, la quantitat que consta en el fullet de propaganda. A banda, s'hi havien d'afegir 206 i 107 rals corresponents, respectivament, a l'embalatge i al transport fins a Lleida, puix que la bomba, com s'ha esmentat amb anterioritat, va ser comprada a la ciutat de Barcelona. Així, el total va pujar 8.716 rals, pagament que es va abonar en quotes anuals, tal i com detallava el constructor i com constaten unes notes⁴⁹⁶, poc intel·ligibles, que acompanyaven la factura. Fins a data de trenta-u de gener de l'any 1863 s'havien de pagar els dos primers venciments, que sumaven una quantitat de 2.800 rals de velló. Des del primer d'octubre del 1864 fins al 1865, sense especificar dia ni mes, un total de 1.400 rals corresponents a la tercera derrama; i per últim, del nou d'octubre del 1865 fins al 1866 el quart pagament, que sumava 1400 rals de velló. Els primers 2.800, el transport i l'embalatge es van abonar en una primera quota que no surt reflectida en les esmentades anotacions atès que es devia pagar en el moment de rebre la màquina.

---

⁴⁹² J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, p. 32.

⁴⁹³ J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 14.

⁴⁹⁴ AML Fons Municipal, *Ressenya dels avantatges de la Bomba sistema Delpech*, any 1862, reg. 1492, s. f.

⁴⁹⁵ AML Fons Municipal, *Adquisició de la Bomba sistema Delpech per al cos de bombers*, any 1862, reg. 1582, s. f.

⁴⁹⁶ AML Fons Municipal, *Adquisició de la Bomba sistema Delpech per al cos de bombers*, any 1862, Reg. 1582, s. f.

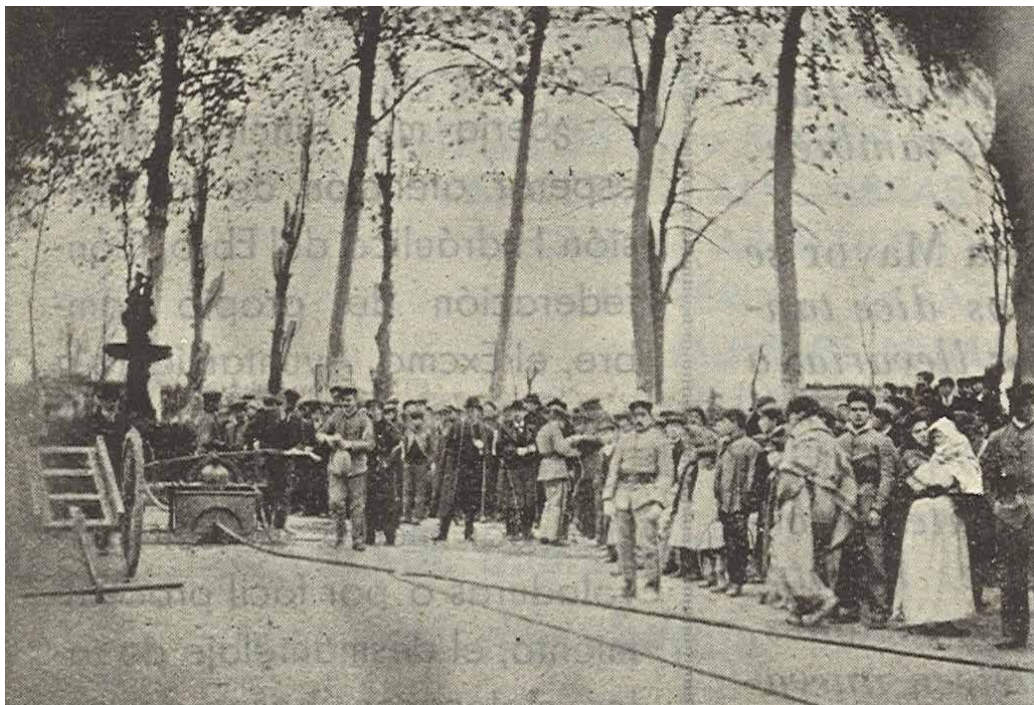

Fig. 41. Demostració del cos de bombers als Camps Elisis l'any 1901. A la part esquerra s'observa el carro de transport i la bomba manual, que podria ser la de la marca Delpech. Font: *Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana*, volum v, 1953, pp. 50-52

Tot i que a principis del segle xx algunes companyies de bombers com les de Barcelona, Madrid o Terrassa van disposar de bombes de vapor, a Lleida no s'ha trobat cap referència que indiqui l'existència d'una màquina d'aquestes característiques pertanyent al cos. Així, dels inventaris abans al·ludits, se'n desprèn que els anys 1864, 1868, 1874, 1887 i 1909 hi havia tres bombes, una de les quals devia ser la Delpech, mentre que en els de 1869 i 1927 només en constaven dues de registrades; en cap dels casos no es va anotar marca ni model de les màquines. Pel que fa a les relacions de material dels anys 1956 i 1959, no hi apareix cap bomba manual atès que aquestes van quedar en desús amb l'aparició, com tot seguit s'explicarà, dels motors de combustió interna. L'aparició dels automòbils en els cossos de bombers va estar estretament relacionada amb el desplegament d'aquesta indústria, esdevingut fonamentalment en els Estats Units d'Amèrica i, en menor mesura, a Europa. El desenvolupament de la producció en cadena i la corresponent reducció dels costos en va afavorir la seva expansió. A Espanya, aquest procés d'implantació va resultar més lent i es va basar principalment en la importació, tal i com s'observarà en aquest mateix capítol a l'hora de tractar i enumerar els vehicles que van pertànyer a la companyia de bombers de Lleida. L'única excepció rau en l'adquisició d'un camió de la marca Hispano Suiza, una companyia nascuda a Barcelona l'any 1904 i que,

a banda de vehicles de luxe, fabricava camions «destinats majoritàriament a serveis estatals i municipals».⁴⁹⁷

La motorització de les companyies de bombers va ser un fenomen recurrent en la majoria de serveis d'extinció d'incendis de l'Estat. El cos de bombers de Barcelona, per exemple, va adquirir entre el anys 1907 i 1910 diversos vehicles a tracció mecànica i a partir del 1919 van començar a substituir les bombes de vapor i els carros de tracció animal –no es té constància que cap d'aquests dos estris existís a la ciutat de Lleida– per bombes a motor sobre xassis de vehicle, uns automòbils habituals en altres ciutats europees des de l'any 1910.⁴⁹⁸ A Madrid, ja el 1911 se'n disposava d'un de la marca "Dietrich" que utilitzaven com a vehicle de primera sortida, i, en vista dels excel·lents resultats que oferia, les autoritats van decidir adquirir-ne tres més del mateix model dos anys més tard. S'aconseguia, d'aquesta manera, un temps de resposta d'emergència de només vuit minuts a qualsevol punt de la capital espanyola.⁴⁹⁹ A banda de Barcelona i Madrid, altres ciutats que van disposar d'un primer vehicle motoritzat van ser Terrassa el 1920⁵⁰⁰, Manresa el 1924⁵⁰¹, Tarragona l'any 1926⁵⁰², Figueres 1927⁵⁰³ o Reus el 1930⁵⁰⁴. Com es pot observar, la motorització de les companyies de bombers catalanes es va produir durant la dècada dels vint del segle passat, un moment en què el mercat espanyol de l'automòbil va experimentar un considerable creixement, passant dels trenta vuit mil vehicles censats l'any 1922 a les dues centes mil unitats el 1936.⁵⁰⁵

A Lleida, l'aparició dels vehicles amb motors de cicle de quatre temps també va comportar l'augment qualitatiu dels equipaments del cos i, per tant, una major eficàcia en les tasques d'extinció. La força motriu aconseguida a partir de la combustió dels derivats del petroli permetia, en primer terme, una major velocitat de desplaçament del vehicle a l'hora de fer acte de presència en un sinistre, i per tant del transport de l'aigua, el personal i les eines de treball. Els carros i carros tonell –seran analitzats en aquest mateix capítol–, arrossegats feixugament pels individus de la companyia, van ser gradualment substituïts pels automòbils. Paral·lelament a aquest procés de "motorització", tal i com ha estat assenyalat en

---

⁴⁹⁷ J. NADAL, C. SUDRIÀ, C. BENAUL, *Atlas de la Industrialització de Catalunya 1750-2010...*, p. 128.

⁴⁹⁸ J. MESTRE I CAMPÍ, *Bombers de Barcelona...*, p. 70.

⁴⁹⁹ J.C.BARRAGAN SANZ, P. TRUJILLANO BLASCO, *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid...*, pp. 207-208.

⁵⁰⁰ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del cos de bombers de Terrassa...*, p 63.

⁵⁰¹ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, p. 65.

⁵⁰² J. FARRÉ SANFELIU, *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)...*, p. 41.

⁵⁰³ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, pp. 65-66

⁵⁰⁴ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, pp. 70-71.

⁵⁰⁵ J. CATALAN, "La creación de la ventaja comparativa en la industria automovilística española, 1898-1926", *Revista de Historia industrial*, núm. 18, Barcelona, 2000, pp. 113-125.

els apartats 5.4 i 6.6, durant els primers anys de la dècada dels vint, les autoritats municipals van promoure una major professionalització de la companyia a través de la redacció d'un nou reglament i amb l'augment dels pressupostos, fets que van resultar determinants en la modernització del servei d'extinció d'incendis de la ciutat. De fet, cal posar de relleu que les adquisicions de la primera bomba l'any 1840, la de sistema Delpech el 1862 i la de motor d'explosió del 1923 van anar associades totes elles a l'impuls que les autoritats de la companyia van voler donar al desenvolupament i a la millora del cos en cada moment. Cal tenir present que aquestes màquines eren –i encara són– l'element principal i més rellevant en la lluita contra el foc. I va ser en els tres casos, a més, que les compres van anar acompanyades de la promulgació de les respectives ordenances que regulaven el funcionament de la companyia –primeres ordenacions del 1841 i reglaments dels anys 1863 i 1923– i de l'augment del finançament amb la finalitat de millorar l'equipament del propi servei d'extinció.

Així, el cos de bombers de Lleida començava a disposar d'uns instruments més operatius que deixaven enrere un funcionament que havia evolucionat poc des dels inicis de la companyia. «[...] y en cuanto al material cree que debe completarse, si bien es justo consignar que ha ido mejorando notablemente estos últimos tiempos.»⁵⁰⁶ Va ser l'abril del 1923, que el consistori municipal va adquirir una *Bomba con motor de explosión* o *Motor bomba de incendios*.⁵⁰⁷ Se'n desconeix marca i model, però tenia la capacitat d'augmentar la pressió d'impulsió de l'aigua de forma substancial atès que, finalment, ja no era l'esforç els bombers sinó el propi motor de combustió el que proporcionava la força impel·lent.

El setembre de l'any 1926, l'Ajuntament va autoritzar la compra d'un *Chasis de camioneta Ford* (fig. 42)⁵⁰⁸ per un cost de mil cinc-cents pessetes la camioneta i mil la carrosseria; va esdevenir el vehicle de primera sortida a l'hora de fer front als serveis. Es va adequar per al transport d'eines, "sis o vuit" individus i arrossegar la *bomba motor Delfín completa* a benzina de la casa Metzger (fig. 43) que havia estat comprada l'any 1924⁵⁰⁹. Aquesta bomba, dissenyada expressament per a l'extinció d'incendis i emprada per nombroses companyies de bombers, anava muntada sobre un carro de dues rodes que en permetia el seu remolc, tenia un rendiment de 320-400 per minut i una potència d'entre vint-i-sis a quaranta metres de raig⁵¹⁰. Tant l'automòbil com la bomba constaven en l'inventari de l'any 1927.

⁵⁰⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1925, reg. 1802, f. 53.

⁵⁰⁷ AML Fons Municipal, *Llibre actes del Ple*, any 1923, reg. 1800, f. 161.

⁵⁰⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1926, reg. 1803, f.81.

⁵⁰⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1924, reg. 1801, f. 30.

⁵¹⁰ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del cos de bombers de Terrassa...*, p 63.

Fig. 42. Anunci d'un xassís de la marca *Ford*. Font: *Diario de Lérida* del 23 de novembre de l'any 1926

Fig. 43. Anunci de la bomba amb motor Delfín de la casa Metzger. Font: *El Bombero español*, núm 22-23 del setembre-octubre de l'any 1920

La següent compra realitzada per les autoritats de la companyia va ser un automòbil de la casa *Delaunay-Belleville*,⁵¹¹ adquirint l'any 1929 amb la finalitat de complementar la camioneta *Ford* en l'assoliment d'una major celeritat i capacitat en el transport del personal i dels estris d'extinció al lloc dels sinistres. Un fet, com ja ha estat esmentat amb anterioritat, fonamental en l'eficàcia de sufocació de qualsevol incendi.

⁵¹¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1929, reg. 1806, f. 32.

Amb l'adquisició d'aquests vehicles, la companyia va començar a donar servei a altres poblacions properes a Lleida, la primera de les quals va ser Vilanova de la Barca l'any 1929. L'Ajuntament d'aquesta localitat, per contra, va tenir que abonar els honoraris dels bombers, que pujaven 156,50 pessetes; a més, la facturació total es va haver d'incrementar amb 127 pessetes d'afegit en concepte de "material utilitzat durant el sinistre".⁵¹² S'iniciava així l'ampliació en l'àmbit d'actuació del cos de bombers de Lleida al territori circumdant de la ciutat, una realitat recurrent i que es va regular l'any 1932, ja en període republicà.

Aprovar la tarifa que proposa la comissió de governació per tal d'aplicar-la a les sortides que facin fora del casc de la població els vehicles destinats al servei d'extinció d'incendis, ficant-la en 1 pesseta per quilòmetre de recorregut, ultra les demés despeses aplicades. La presidència diu que cal fer alguna aclaració a aquest dictamen per tal que quedi ben clar que el servei no ve obligat a prestar-lo l'ajuntament fora del terme de la seva jurisdicció [...] per tal d'evitar que en cas d'ocórrer un sinistre en la ciutat no pogués ésser sufocat a temps, salvant els cassos que per la superioritat li sigui ordenat [...].⁵¹³

A banda de les relacions de material anteriorment esmentades, existeix un altre tipus de documentació que permet conèixer els vehicles a disposició del servei. Així, mentre va durar la Guerra Civil, van existir uns permisos especials de circulació i compra de carburant⁵¹⁴ per a determinats vehicles que, segons Alvarez Pallàs,⁵¹⁵ eren salconduïts que donava el Comitè de Salut Pública per a poder transitar lliurement pel territori. Pel que fa als vehicles del servei d'extinció de Lleida, aquestes autoritzacions anaven signades per E. Mias a trenta-u de juliol de l'any 1937. La troballa d'aquesta documentació ha permès conèixer quins eren aquests vehicles pertanyents, en la seva totalitat, a la companyia de bombers.

- Moto bomba *Ford* sense matricular. Comptava amb disset cavalls de potència, quatre cilindres, i consumia vint litres de gasolina cada cent quilòmetres; número de motor 1356338 i conductor Josep Rufes Naé.
- Moto bomba *Delahaye* amb matrícula L-305. Tenia trenta cavalls amb sis cilindres i consumia trenta-cinc litres de gasolina per cada cent quilòmetres recorreguts. Número de motor 7926 i conductor Josep Rives Serra.
- Camió *Berliet* amb matrícula L-1700. Donava vint-i-dos cavalls, tenia quatre cilindres i consumia vint-i-cinc litres de gasolina cada cent quilòmetres; número de motor 30363 i conductor Miquel Vilaplana.
- Moto bomba *Buick* amb matrícula B-20775. Vint-i-cinc cavalls de potència amb sis cilindres i número de motor 1535356.

⁵¹² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1926, reg. 1803, f. 39.

⁵¹³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1932, reg. 1809, f. 41.

⁵¹⁴ AML Fons Municipal, *Autoritzacions al servei de ruta, lliure circulació i compra de carburant per als vehicles municipals per part de l'exèrcit i la Generalitat*, anys 1937-38, reg. 3429, s. f.

⁵¹⁵ J. M. ÁLVAREZ PALLÀS, *Lérida bajo la horda*, Ayuntamiento de Lérida, Lleida, 1941, p. 30.

- Tanc d'incendis i recs *Hispano-Suiza* amb matrícula L-4374. De trenta o quaranta cavalls amb quatre cilindres i consum de trenta-cinc litres cada cent quilòmetres; número de motor 9781.

Acabada la Guerra Civil espanyola, tal i com ha estat explicat en el capítol 5.6, la companyia de bombers havia quedat pràcticament desfeta i el seu equipament –entre el qual, també els vehicles anteriorment detallats– desaparegut o molt malmès. Aquest estat de precarietat material es va començar a superar a partir del 1944, any en el qual, les autoritats lleidatanes van impulsar la renovació del parc automobilístic del servei d'extinció. Entre els anys 1943 i 1952 l'alcalde de Lleida va ser el falangista Víctor Hellín Sol (1913-2014), una persona que va promoure tenaçment la reconstrucció de la ciutat a partir d'una acurada planificació i execució dels pressupostos públics municipals.⁵¹⁶ Sota el seu mandat, la companyia es va dotar de nous vehicles motoritzats i altres proveïments destinats tant al parc com a l'equip personal dels membres del cos. Cal tenir present, a més, que en el substancial increment de dotació adjudicada al servei d'extinció durant l'any 1944 hi va tenir molt a veure el lleidatà Eduardo Aunós Pérez (1894-1967), ministre de Justícia entre els anys 1943 i 1946 i home de gran influència en els cercles de poder.⁵¹⁷ És possible que una persona amb aquest pes polític pogués haver contribuït decisivament a l'hora d'obtenir recursos destinats a la reconstrucció de la seva ciutat natal i, en conseqüència, també per a la millora de la seva companyia de bombers. En qualsevol cas, l'any 1944 es va adquirir nou material a la Casa M. Subirana de Barcelona,⁵¹⁸ empresa que va subministrar també equipament a altres cossos de bombers com el de Reus⁵¹⁹. L'esmentat utilitatge era el següent:

- *Un Chasis tipo Diamont T con diferencial*. Es va comprar per un preu de 6.500 pessetes⁵²⁰ i a sobre s'hi havia de muntar un tanc amb xapa de quatre mil·límetres de gruix i tres mil cinc-cents litres de capacitat d'aigua. El motor del camió feia funcionar, a través d'una cardan, la bomba centrífuga, que podia donar quaranta mil litres d'aigua cada hora; a més, portava dos aixetes a cada banda per a poder regar els carrers, un servei que, com s'estudiarà en el capítol novè, va desenvolupar la companyia de bombers durant un cert període de temps –que malauradament es desconeix–. El vehicle portava una mànega de deu metres per l'aspiració i dos sortides d'impulsió amb rècord Barcelona. Al tanc s'hi havien d'instal·lar calaixos per a mànegues, uns suports per a col·locar les escales de mà, una cabina oberta de tres

⁵¹⁶ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme...*, pp. 240-241.

⁵¹⁷ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme...*, pp. 248-249.

⁵¹⁸ AML Fons Municipal, *Adquisicions de materials per al servei d'extinció d'incendis*, any 1944, reg. 2095, s. f.

⁵¹⁹ J. FARRÉ, R. PALLICÉ, *Bombers de Reus. 150 anys d'història...*, p 137.

⁵²⁰ AML Fons Municipal, *Acords de compra de material per al servei d'extinció d'incendis, entre el que hi ha un camió tanc d'aigua*, any 1944, reg. 2095, s. f.

places per a bombers amb campana d'alarma i reflector elèctric i una plataforma posterior per al transport de personal dempeus. El cost pujava quaranta vuit mil pessetes.

Fig. 44. Anunci d'un vehicle per a rec i extinció d'incendis de la casa M. Subirana. Font: *Fuego!* nº 21 de l'agost de l'any 1932

- Una bomba centrífuga. Podia donar fins a seixanta mil litres d'aigua cada hora «*cuyo objeto es el de posibilitar la aspiración sin necesidad de encebar la bomba ni precisar válvula de pie en la manguera de aspiración*». ⁵²¹ El preu era de cinquanta sis mil pessetes.

A banda d'aquests camions i amb la finalitat de complementar el parc automobilístic, aquell mateix 1944 les autoritats van comprar dos vehicles més, el primer al sindicat agrícola i el segon a la cooperativa lletera. Aquests eren:

- Camió *Ford* tipus V-8. De tercera categoria, contava amb vint-i-cinc cavalls de potència, número de xassís 4250555, matrícula Z-6657 i un preu de vint-i-cinc mil pessetes. ⁵²²
- Un turisme de la marca *Citroën*. Disposava de quatre cilindres i onze cavalls de potència, el número de xassís era el L-471, matrícula L-724 i un cost de deu mil pessetes. ⁵²³

⁵²¹ AML Fons Municipal, *Acords de compra de material per al servei d'extinció d'incendis, entre el que hi ha un camió tanc d'aigua*, any 1944, reg. 2095, s. f.

⁵²² AML Fons Municipal, *Adquisicions de materials per al servei d'extinció d'incendis*, any 1944, reg. 2095, s. f.

⁵²³ AML Fons Municipal, *Adquisicions de materials per al servei d'extinció d'incendis*, any 1944, reg. 2095, s. f.

L'any 1948, l'Ajuntament de Lleida es va veure en la necessitat d'augmentar el nombre d'automòbils destinats al servei d'extinció d'incendis, raó per la qual va iniciar diverses negociacions amb el Ministeri d'Indústria i Comerç de l'època. Es desco-neixen els tractes i detalls de la gestió, però finalment l'ens estatal va fer donació de dos camions G.M.C. al cos de bombers de la ciutat.⁵²⁴ Aquests vehicles apareixien en l'inventari de l'any 1956⁵²⁵ (annex 40) on s'hi explicaven les modificacions que, per necessitats pròpies del servei d'extinció, hi van ser aplicades i que tot seguit es detallaran. En l'esmentada relació de material, a més, trobem dos camions lleugers de la marca *Dodge*, un dels quals es troba actualment en procés de restauració al parc de Lleida, i es té constància que va ser fabricat dins el programa *War Production Board* portat a terme per l'administració del president dels Estats Units d'Amèrica, F.D. Roosevelt entre els anys 1942 i 1945.⁵²⁶ Respecte aquest mateix automòbil, que se sap va prendre part en la Segona Guerra Mundial, es desconeix per quina via va arribar, un cop finalitzat el conflicte bèl·lic, al cos de bombers de Lleida, tot i que algunes fons orals ho atribueixen a l'estraperlo que es va practicar durant els anys de post-guerra.

Fig. 45. Vehicles de la companyia de bombers durant els anys cinquanta. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 972

⁵²⁴ AML Fons Municipal, *Donació de dos camions G.M.C. procedents del Ministeri d'Indústria i Comerç per al parc de bombers*, reg. 2149, s. f.

⁵²⁵ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1956, reg. 2218, s. f.

⁵²⁶ C. HYDE, *Arsenal of Democracy. The American Automobile Industry in World War II*, Wayne State University Press, Detroit, 2013, p. 25.

Així, la relació de vehicles de l'any 1956 era la següent:

- Un camió amb escala de vint-i-vuit metres sobre plataforma manual giratòria muntada sobre un xassís *G.M.C.* Estava dotat amb una bomba centrífuga de seixanta mil litres per hora. (Figs. 46a i 46b)

Fig. 46a. Vehicle escala amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: AML Fons Municipal, reg. 21355

Fig. 46b. El mateix vehicle escala de la casa G.M.C. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 5415

- Dos cotxes *Dodge*. (figs. 47a i 47b) En l'inventari de material del 1956 constaven com de marca *Jeep*, una confusió produïda molt probablement per la semblança entre aquestes dos models de vehicles, que van ser fabricats sota patrons molt concrets exigits per l'exèrcit americà. Un cop a Lleida, se'ls va acoblar un dipòsit de dos-cents litres d'aigua per a l'engegat de bombes, i anaven dotats d'un equip portàtil d'escuma. En l'actualitat, l'Agrupació Cultural i Recreativa dels Bombers de Lleida esta restaurant un d'aquests automòbils, l'únic dels dos que resta encara al parc.

Fig. 47a. Vehicle de la marca Dodge amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: AML Fons Municipal, reg. 21355

Fig. 47b. El mateix vehicle de la casa Dodge. Font: IEl Servei d'Audiovisuals, reg. 4138

- Un vehicle tanc de cinc mil litres d'aigua de capacitat, muntat sobre un xassís G.M.C. Disposava d'una bomba centrífuga de seixanta mil litres, un equip fixe d'escuma i altre material sense determinar. (fig. 48)

Fig. 48. Vehicle cisterna amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 1938

A partir de mitjans de la dècada dels cinquanta, la compra de vehicles per al servei d'extinció d'incendis es va reduir considerablement, atès que aquelles pèrdues que havia ocasionat la Guerra Civil ja havien estat gradualment reparades. Així, tot i que les adquisicions de material van continuar, aquestes van ser més esglaonades. Es poden destacar peces com:

- *Moto-bomba portatil a gasolina*. Es coneix que l'any 1956 es va adquirir una "bomba per a seixanta mil litres d'aigua per tal d'acoblar-la a un motor marca *Bruneau* de cinc cavalls que ja posseïa el cos de bombers"⁵²⁷; aquesta màquina apareix en l'inventari de l'any 1958⁵²⁸ (annex 41).
- *Auto bomba nacional marca Ebro* (fig. 49). Se'n va aprovar la compra a la casa Antyfire S.A. en una moció del Ple municipal de l'any 1961. Portava un motor dièsel amb bomba de mil cinc-cents litres per minut i cisterna de dos mil litres de capacitat, amb cabina doble per a sis places.⁵²⁹ Aquest vehicle és encara recordat pels antics bombers ja jubilats del parc de Lleida.

⁵²⁷ AML Fons Municipal, *Adquisició d'un vehicle bomba per a motor marca Bruneau*, any 1956, reg. 2242, s. f.

⁵²⁸ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1958, reg. 2251, s. f.

⁵²⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1959-1964, sense reg. s. f.

- *Tanque auto-bomba*⁵³⁰ (fig. 50). L'any 1966 es va portar a terme un concurs per tal d'adquirir aquest vehicle, que havia de disposar d'una potència mínima de cent vint-i-cinc cavalls, un tanc amb una capacitat no inferior de tres mil vuit-cents litres d'aigua i una bomba apta per a l'ús d'escumogen fabricada en bronze i amb l'eix d'acer inoxidable. Els accessoris del camió havien de ser mànegues de quaranta cinc i setanta mil·límetres de diàmetre, les pròpies d'aspiració, escales, llances, dos extintors, dos reflectors, cent litres d'escumogen, dos bifurcacions i dos reduccions.
- *Moto-bomba Rosenbawer 65.000-B*⁵³¹. L'any 1977 es va adquirir l'esmentada màquina a l'empresa *Instalaciones Especiales S.A.* per un preu de cinc-centes vint mil pessetes i amb la intenció d'acoblar-la al vehicle de primera sortida de la companyia. La compra es va realitzar per via d'urgència atès que l'anterior bomba havia patit una averia difícil de reparar.

Fig. 49. Vehicle de la marca Ebro. Font: Fons fotogràfic del Parc de bombers de Lleida

⁵³⁰ AML Fons Municipal, *Adquisició d'una auto bomba per al servei d'extinció d'incendis*, any 1964, reg. 03450 s. f.

⁵³¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1974-1977, reg. 1823, p. 48.

Fig. 50. Vehicle cisterna. Font: Fons fotogràfic del parc de bombers de Lleida

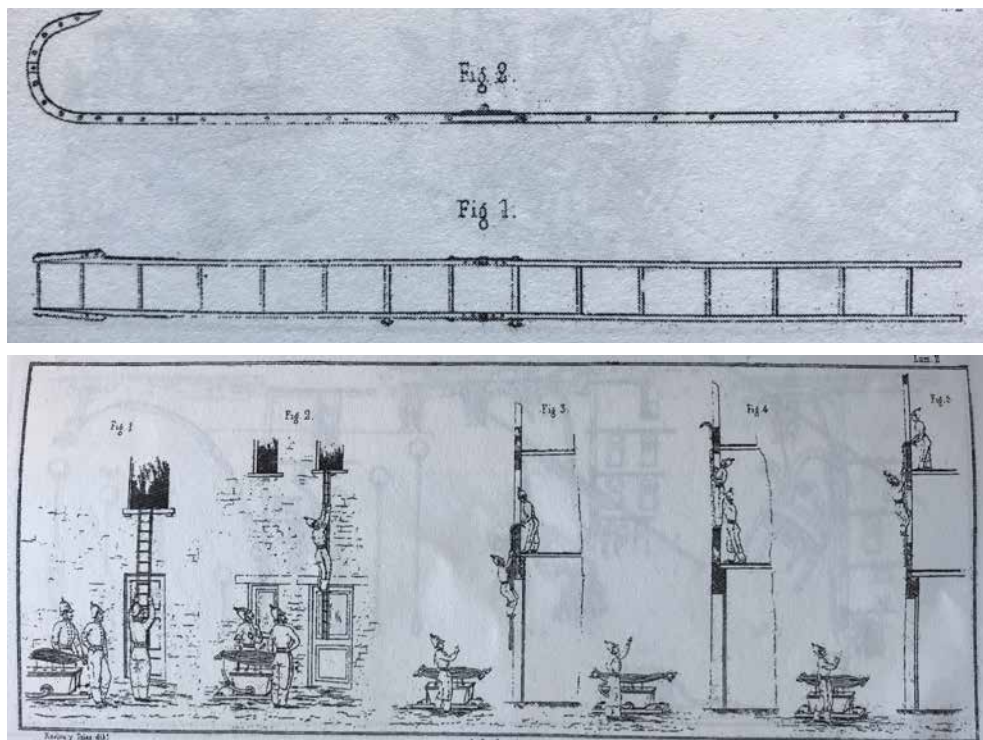
8.2.2. Les Escales

Des dels inicis de la companyia, les escales han estat eines imprescindibles en les tasques d'extinció dels incendis i el salvament de persones. Durant el segle XIX, només trobem inventariades aquests dos tipus d'escala: de cordes o de ganxo, tot i que segurament també en tenien de fixes. A partir del XX endavant, l'evolució d'aquest aparell va ser una realitat que va transformar de forma gradual el propi concepte de l'utensili. Les escales que va tenir el parc de bombers de Lleida són les següents:

- Les escales de ganxo (figs. 51a-51b). Apareixen en els inventaris dels anys 1864, 1868, 1869, 1874, 1887, 1909 i 1927 i eren utilitzades, en cas d'incendi, per accedir als pisos superiors escalant per la façana. En els llistats de material dels anys 1956 i 1958, no consta registrada cap escala de ganxo però es coneix que el 1944 se'n van comprar dues de sis metres de llarg.⁵³² Actualment, tot i que les auto-escales n'han reduït molt l'ús, les escales de ganxo segueixen presents tant en el cos de bombers de Lleida com en els d'altres ciutats.
- Les escales de corda: inventariades els anys 1868, 1869, 1887, 1909 i 1927, tenien una efectivitat menor que les primeres i van tenir un ús més reduït; actualment ja no s'utilitzen.

⁵³² AML Fons Municipal, *Adquisició de material de bombers de la casa Servitja*, any 1944, reg. 2095, s. f.

Figs. 51a-51b. Escalles de ganxo. La segona il·lustració mostra el mode d'utilitzar-les en l'ascensió a un habitatge. Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, làmines 10 i 11

- *Escalera de madera de cinco metros i sesenta centímetros*. En l'inventari de 1909, n'apareixen dues, tot i que no es fa cap altra referència al respecte.
- *Carro escala de cuatro ruedas*. L'aparell, la compra del qual es va realitzar l'any 1927 a través d'un concurs públic,⁵³³ consistia en una escala mecànica de divuit metres d'alçada dividida en trams, emplaçada sobre un carretó i amb una cabina superior. Les rodes davanteres havien de ser giratòries i les darreres disposar de frens. Era necessari, a més, que tingués un seient per al conductor, fanals en nombre indeterminat, paracaigudes –petites peces que eviten el plegat sobtat de l'estructura– i els corresponents mecanismes de torns i cablejat que permetessin tant el moviment d'extensió com el d'elevació. Havia de ser construïda en fusta de freixe sense nusos, els travessers fabricats en faig i pintada «*al barniz natural, y los herrajes en negro*». S'especificava també que seria arrossegada per dos animals “majors” –cavalls o mules– tot i que no s'ha trobat cap altra notícia en referència a la utilització de cap bèstia per remolcar els carros del servei d'extinció. Finalment, l'adjudicatària del concurs va resultar la casa Metzger amb el seu model Barcelona i un pressupost de quatre mil dues centes vuitanta pessetes. “L'escala de quatre rodes” apareix en l'inventari de l'any 1927.

⁵³³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1927, reg. 1804, f. 34.

Fig. 52. Anunci d'escalas de la casa Metzger. Font: *El Bombero Español* nº 10 de març de l'any 1920

Tal i com ha estat tractat en l'anterior apartat relatiu a les auto-bombes, en acabar la Guerra Civil, la companyia de bombers de Lleida tenia també dèficit d'escalas. Tant és així, que l'any 1944, a banda de les de ganxo ja explicades, se'n van demanar de quatre tipus diferents a la casa Domingo Servitja de Barcelona.⁵³⁴ Són les següents:

- Una escala extensible. Arribava als divuit metres d'alçada, estava dividida en tres trams sobre rodets de ferro, tenia dos rodes de cent vint centímetres de diàmetre i una altra de vint o vint-i-cinc de giratòria. Per tal de garantir la seguretat del personal bomber, havia de disposar de paracaigudes, un torn amb cable d'acer de deu a dotze mil·límetres, un "joc d'engranatges", els corresponents sistemes d'avís de final de recorregut i uns tirants transversals construïts en ferro en cada tram. Havia d'estar pintada preferiblement en "roig viu" i construïda en fusta d'alzina les rodes, de faig els esglaons i «soria» –no s'ha aconseguit descobrir el significat d'aquesta descripció– el carro i els travessers. El preu d'aquesta escala pujava quinze mil set-cents setanta cinc pessetes. A més, es va incloure una plataforma de treball amb marc de ferro que es podia acoblar en la part superior del tram inferior de l'esmentada escala. Aquesta, constava en l'inventari de l'any 1958, "escala de divuit metres d'alçada muntada sobre rodes".

⁵³⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1943-45, sense reg., f. 35.

- Una escala colissa “de paret” de dos trams. Contava amb para-caigudes i dues rodes de petites dimensions per afavorir l’ascensió en façana. El preu era de nou centes vuitanta pessetes.
- Una escala «*de suplemento*». Tenia deu metres d’alçada i mil nou-centes cinquanta pessetes de cost.
- Auto-escala sobre xassís G.M.C. Apareix anotada tant en l’inventari de l’any 1956 com en el del 1958 i constava, per una banda, d’una escala de vint-i-vuit metres sobre plataforma giratòria a mà, i per l’altra, d’una bomba centrífuga de seixanta mil litres a l’hora de cabal. (fig. 46a i 46b)

Fig. 53. Anunci d’escalles de la casa Servitja. Imatge publicada en la revista *Fuego!* nº 1 de febrer de l’any 1930

8.2.3. Les mànegues d’aigua

Les mànegues d’extinció han suposat un altre dels elements principals de la companyia de bombers, i sempre han estat incloses, en major o menor nombre, en la totalitat dels inventaris del cos. N’hi havia de dos tipus: aquelles que s’empraven per a dirigir i projectar l’aigua contra el foc, i les d’absorció, que s’utilitzaven amb la finalitat d’omplir la cisterna dels vehicles; aquestes darreres són, normalment, d’una longitud més reduïda, però d’un diàmetre més ample. És difícil fer un còmput dels metres de mànega que la companyia podia disposar, atès que, primerament, la informació aportada tant pels inventaris com per la resta de documentació és molt escassa, i, en segon terme, perquè no sempre es feia referència a la longitud de cada una d’elles, fet que en dificulta l’estimació en metres d’extensió. Tampoc, fins ben entrat el segle xx, se’n coneix la mesura diametral. En qualsevol cas, per tal d’observar l’evolució en nombre i tipus de mànegues, es farà una anàlisi d’aquest assumpte partint de la informació aportada per cada inventari. És la següent:

- Inventari del 1864. Es coneix que aquell any tenien tres mànegues, una de les quals es qualificava de “vella”, més «*cuatro trozos de mangas*»; el fet d'utilitzar els termes *trozo* o, com mostren els inventaris dels anys 1887 i 1927, *pieza* fa referència, creiem, a unitats de manegues i no a fragments—. Pel que fa a les d'absorció, en disposaven d'una que estava fabricada en cuir, de la qual, però, se'n desconeix la longitud.
- Inventari del 1868. S'hi va anotar que el cos disposava de sis mànegues de lona «*con sus [colinas] de cobre*», aclariment que devia fer referència als ràcords utilitzats per connectar les mànegues entre elles. Tenien, a més, tres mànegues d'absorció «*con los coladores de metal*», referint-se a les pinyes que encara a dia d'avui s'utilitzen per a evitar l'entrada de brutícia, restes vegetals, etcètera cap a la bomba d'impulsió a través de la mànega en les operacions d'aspiració de l'aigua.
- Inventari del 1869. Aquell any, la companyia tenia només dues mànegues en bon estat i tres de “velles i deteriorades”; d'absorció, només una.
- Inventari del 1874. En la relació de material de l'any 1874, hi constaven cinc mànegues de lona de «*cuarenta palmos cada una*» que equivaldria, aproximadament, a vuit metres de llargària cada mànega. No s'hi esmentaven les d'absorció, però és possible que estiguessin incloses en la dotació de les bombes.
- Inventari del 1887. Hi constaven anotades divuit mànegues de lona «*con tuercas*», que feien referència a les juntes de coure que connectaven les mànegues entre si. En el mateix inventari, s'esmentaven dues mànegues d'absorció i, en un altre apartat, dues de cuir, tot i que és probable que es tractés de les mateixes.
- Inventari del 1909. Aquell any es van comptabilitzar un total de cent setanta-cinc metres de mànegues que devien anar enrotllades en el també inventariat «*carro de mangueras*», és a dir, una debanadora. Aquesta eina, encara utilitzada pels cossos de bombers en l'actualitat, permet un desplegat més ràpid de les mànegues. Pel que fa a les d'absorció, en constaven tres d'anotades, però no s'hi detallava cap altre tipus d'informació addicional.
- Inventari del 1927. El vehicle de la marca *Ford*, explicat en l'apartat de les auto-bombes, portava una dotació de nou mànegues de lona de vint-i-cinc metres cada una, i dues altres de deu metres de longitud per l'aspiració. Per altra banda, tant les bombes *Delfín* de la casa Metzger com les dues manuals duien una dotació d'onze mànegues, sis de les quals eren de color vermell «*encarnades*»; totes eren de lona, de vint-i-cinc metres de llargària cada una i contaven amb «*enchufes*», és a dir, ràcords de connexió. A banda d'aquestes, n'hi havia tres més d'enregistrades que amidaven deu metres i estaven destinades a l'aspiració de l'aigua.

- Inventari del 1956. La companyia de bombers contava, en aquella època, amb cinquanta mànegues de vint metres cada una i quaranta-cinc mil·límetres de diàmetre que havien estat fabricades de lona i cautxú. Per altra banda, disposaven de vint-i-cinc mànegues més, també de vint metres de llargària però de setanta mil·límetres de circumferència. En aquell any ja portaven totes ràcords simètrics de tipus Barcelona (Fig. 54), un fermall utilitzat encara actualment per nombrosos cossos de bombers que permetia unir les mànegues de forma ràpida i segura. Va ser patentat l'any 1917 per l'industrial sabadellenc Teodoro Sanmartí.⁵³⁵

SANMARTÍ, BRACONS Y COMPAÑÍA
Calle San Pablo, 92
Apartado de Correos núm. 21
Teléfono núm. 1188
SABADELL

Enchufes "Barcelona"
Patente Española
MARCA REGISTRADA

¶ Adoptados, por su sencillez, seguridad y rapidez de enchufe, por la casi totalidad de los cuerpos de Bomberos de España.

¶ Modelo único que ha sido adoptado en todos los puestos de incendios de la Exposición de Barcelona y en varios de los departamentos de la de Sevilla.

¶ Recomendado por S. M. el Rey por R. O. publicada en el Diario Oficial del Ministerio de Marina, n.º 49, de fecha 29 de febrero de 1928, para todos los arsenales, departamentos y buques de guerra españoles, vistos los resultados obtenidos en las pruebas efectuadas a plena satisfacción en el Arsenal de Cartagena.

¶ Esta casa tiene anexo a sus talleres, las fundiciones de Hierro y Metales de su misma propiedad.

¶ Especialidad en transmisiones modernas de toda clase.

¶ Maquinaria agrícola y lavaderos de Lana perfeccionados y de gran rendimiento.

¶ Estudio de planos y presupuestos de toda clase.

Aparato Salvavidas perfeccionado tipo T. S.

Suplemento roscado con enchufe "Barcelona"

Boca de incendios, tipo vertical roscada con enchufe "Barcelona"

Tapón para enchufes "Barcelona"

Fig. 54. Anunci del Ràcord Barcelona. Font: *Fuego!* n°1 de febrer de l'any 1930

- Inventari del 1958. Pel que fa a l'inventari redactat en aquell any, només es va fer referència a *la dotación completa de mangas de cuarenta y cinco y setenta* –referint-se al diàmetre– però sense enumerar-les en detall.

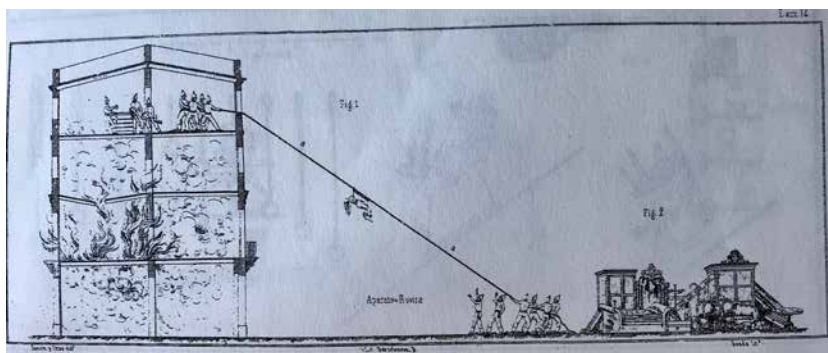
⁵³⁵ "Un éxito legítimo de la industria nacional", *Fuego!*, agost 1932, n° 21, pp. 54-55.

8.2.4. Els dispositius per al rescat de persones i béns

La comesa més important i finalitat primera de les companyies de bombers, tant en cas d'incendi com en altres tipus de sinistre, ha estat el salvament de

persones que es trobaven en situació de risc vital. L'extinció del foc, per tant, ha estat una maniobra secundària vinculada a l'auxili de l'individu; afortunadament, en la majoria de serveis, l'afectat pot escapar pels seus propis mitjans, convertint la sufocació de l'incendi en la tasca primària i principal. Els aparells de socors que ha utilitzat la companyia de bombers de Lleida en el decurs de la seva existència han estat els següents:

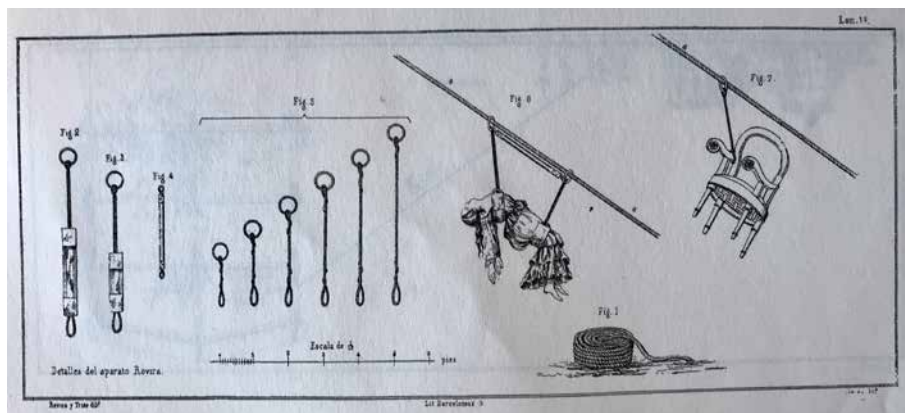
- *Aparato Rovira*. (fig. 55a-55b) Era un sistema de rescat de persones i béns desenvolupat per Antonio Rovira y Trias a mitjans del segle XIX. Consistia en un joc de cordes i anelles que permetien el descens segur, a mode de tiro-lina, tant d'éssers humans com de les seves pertinences, des de la finestra del suposat edifici sinistrat fins al carrer. En l'inventari de l'any 1887 s'exposava que l'esmentat aparell es componia de «una cuerda de tres pulgadas de ancho y ciento cincuenta pies de largo y dieciseis anillas con cuerda». S'emprava en cas de no poder utilitzar les escales del propi edifici incendiat, ja fos per l'acumulació de fum, de foc o per ambdues causes. Tot i que podria semblar una temeritat, l'autor afirmava que el seu sistema de rescat donava molt bons resultats.⁵³⁶ L'esmentat aparell va ser utilitzat durant molt temps, atès que apareix mencionat, a excepció del 1874, en els inventaris dels anys 1864, 1868, 1869, 1887, 1909 –en aquest cas s'esmenten com “anelles salva vides” i “aparells salvavides”– i 1927. Altres companyies de bombers com la d'Olot també van utilitzar aquesta eina.⁵³⁷ El *Diario de Lérida* del catorze d'agost del 1889 explicava la notícia d'un incendi on es fa esment de la, en aquest cas, no utilització d'aquest utensili. [...] *algunas inquilinas no tuvieron serenidad para esperar la colocación de los salvavidas* [...] ⁵³⁸

⁵³⁶ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...*, pp. 185-192

⁵³⁷ J. MURLÀ I GIRALD, *Els bombers d'Olot. 150 anys d'història 1855-2005...*, p. 27.

⁵³⁸ AML Fons Municipal, *Diario de Lérida*, catorze d'agost del 1889, núm. 1177, p. 2.

Figs. 55a-55b. Il·lustració de l'Aparato Rovira. Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, lámines 13 i 14

- *Saco salvavidas* (fig. 56). Esmentat en l'inventari de l'any 1927, aquest estri permetia, per mitjà d'un tub de lona, l'evacuació de persones d'un edifici en flames. Es fixava un extrem del conducte en una finestra, els bombers subjectaven l'altre des del carrer, i els individus a rescatar es deixaven caure pel mateix fins al terra.⁵³⁹ Igual que en el cas de "l'Aparell Rovira", s'emprava en el supòsit de no poder-se utilitzar les escales de l'edifici incendiats.

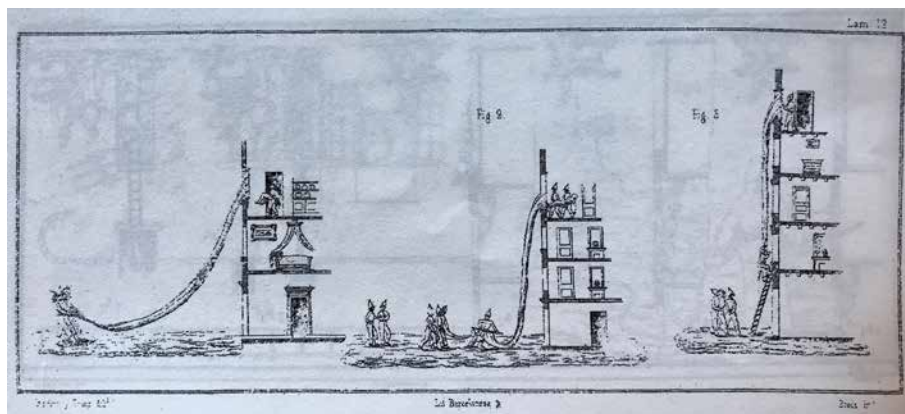

Fig. 56. Il·lustració del sac salva-vides. Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, lámina 12

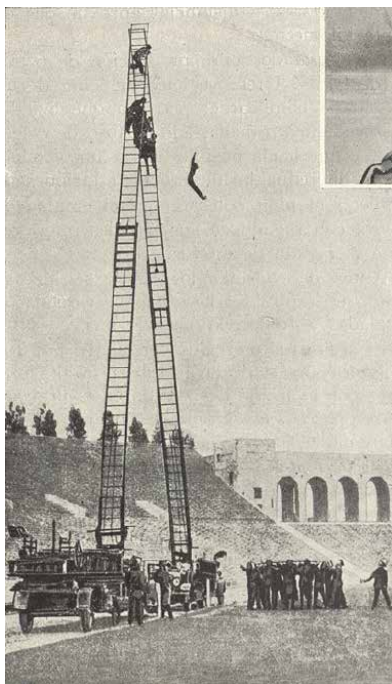
- Cordes: presents en tots els inventaris, podien tenir diverses funcions, entre les quals, també el rescat de persones. De fet, en el llibre de Rovira y Trias s'expliquen diferents tipus de nusos i maniobres que tenien com a objectiu el salvament d'éssers humans.⁵⁴⁰

⁵³⁹ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...*, p. 183.

⁵⁴⁰ A. ROVIRA Y TRIAS, *Tratado de la extinción de incendios...*, p. 192.

- *Aparato para descender Stop-Chute*. Va ser adquirit l'any 1959 als fabricants Peñalver Bonnefoi de Barcelona per un preu de deu mil pessetes.⁵⁴¹ El fullet de propaganda n'explicava les característiques tècniques, que eren les següents: pes de deu quilograms, longitud de cable de vint-i-tres metres, resistència de ruptura del mateix d'entre mil i mil dos-cents quilos i velocitat de dos metres per segon el descens i sis l'ascens.⁵⁴² S'utilitzava per a l'evacuació de persones atrapades en un immoble incendiat; un cop es subjectava l'aparell en un lloc segur, es col·locava a l'individu a rescatar un cinturó per davall dels braços que quedava enganxat amb un mosquetó al cable i permetia realitzar un descens a velocitat controlada de la persona a salvar. Un cop deslliurat del pes, ascendia de forma automàtica fins la posició inicial.
- *Lona de salvamentos*. Va ser comprada l'any 1960 a la "Casa Oliva Farreres" del carrer Alcalde Costa número vint-i-set de Lleida per un preu de 9.467,30 pessetes. Era utilitzada amb la finalitat d'esmoreir el salt de les persones que es poguessin llençar des d'un edifici en flames. De forma octogonal, mesurava sis per sis metres, era de color blanc i estava reforçada de tal manera que resistís l'impacte i el pes de la persona que es despenia.⁵⁴³ En l'inventari de l'any 1927 trobem anotat «*Una manta para caídas*» que, tot i la manca d'informació addicional, devia ser molt similar a la descrita anteriorment.

⁵⁴¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de la Comissió permanent*, anys 1957-1959, sense reg., f. 244.

⁵⁴² AML Fons Municipal, *Adquisició de material per a la Companyia de bombers*, any 1959, reg. 2270, s. f.

⁵⁴³ AML Fons Municipal, *Adquisició de material per a la Companyia de bombers*, any 1960, reg. 2288, s. f.

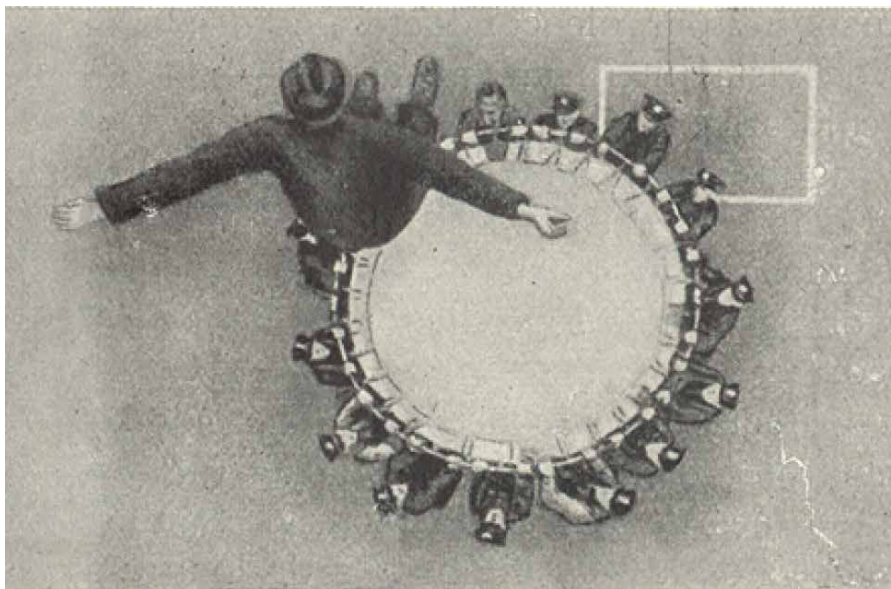

Fig. 57a-57b. Lona de salvament o manta para caigudes. Font: *Fuego!* n° 16 d'agost-setembre de l'any 1931, p. 75

8.2.5. Els equips de respiració

L'equipament principal per a la protecció de les vies respiratòries dels membres de qualsevol servei d'extinció és l'equip de respiració autònoma. Així, ja des dels inicis de les companyies de bombers, es va pensar en l'essencial necessitat de poder accedir dins d'un entorn de fum i altes temperatures amb la deguda protecció. La solució va ser l'alimentació del bomber amb aire net, primer amb un sistema que el proporcionava a través de mànegues des de l'exterior de l'habitable amb fum i, anys més tard, amb els equips de respiració autònoma. Els aparells que han acomplert aquesta funció en el servei d'extinció d'incendis de Lleida són els següents:

- El *vestido Poulin*. (fig. 58) Va ser inventat pel cap dels bombers de París, el senyor Poulin i consistia en un escafandre estanc de cuir que, connectat mitjançant un tub a una bomba allunyada dels fums, subministrava aire net al bomber.⁵⁴⁴ Era l'equip de respiració de l'època i va constar en totes les llistes de material del segle XIX excepte en la de l'any 1874.

Un aparato para que los bomberos pudieran penetrar, sin peligro de quedar asfixiados, en cualquier lugar privado de aire respirable y especialmente en los sótanos donde se quemasen materias que despidiesen un humo infecto⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ AML Fons Municipal, *Documentació sobre l'establiment de la secció de bombers*, any 1857, reg. 1582, s. f.

⁵⁴⁵ A. ROVIRA Y TRIAS; *Tratado de la extinción de incendios...*, p. 195.

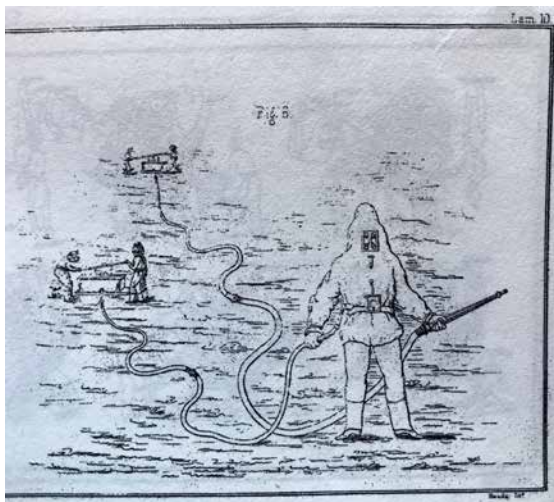

Fig. 58. Il·lustració del "Vestit Poulin". Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, làmina 10

- *Careta aspiratoria o careta contra el humo*. Aquests són els termes que apareixen en els inventaris dels anys 1909 i 1927 respectivament. La manca de qualsevol notícia addicional relativa a la marca, el model, etcètera no permet disposar de més informació sobre el dispositiu, tot i que possiblement es tractava d'un equip amb subministrament d'aire extern. L'any 1926, una comissió de l'Ajuntament va proposar comprar un aparell de protecció respiratòria, tot i que cap altra nova al respecte confirma que l'adquisició, finalment, s'hagués portat a terme.

Propone la comisión que se soliciten antecedentes y datos de la casa Hartman, especializada en tales elementos, sobre una escafandra o aparato defensivo de gases asfixiantes o deletéreos cuya adquisición estima, si las condiciones fuesen aceptables.⁵⁴⁶

- *Careta autónoma de aire comprimido*. La companyia en disposava de dues que apareixen en els inventaris de l'any 1956 i en el de 1958; es tractava d'un equip portàtil de protecció respiratòria, és a dir, ja no era necessària l'aportació exterior d'aire. Es desconeix, però, si era de circuit obert –l'aire exhalat és expulsat a l'atmosfera– o tancat –l'aire exhalat és regenerat per a ser reaprofitat–
- Equip *Nenrod-512*. L'any 1974 es van adquirir dos equips de respiració autònoma amb avisador acústic del model *Nenrod-512* i quatre ampolles d'aire que s'havien de carregar a cent cinquanta atmosferes de pressió –després de la seva utilització, havien de ser transportades a Barcelona per a la seva recàrrega.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1926, reg. 1803, f. 129.

⁵⁴⁷ AML Fons Municipal, *Material adquirit per a la Companyia de bombers*, any 1974, reg. 11967, s. f.

8.2.6. Els aparells extintors

Els aparells extintors són mecanismes autònoms que permeten una extinció ràpida dels conats de foc i poden ser utilitzats per persones no especialitzades en l'extinció dels incendis. Tot i que no apareixen en l'inventari de la companyia de bombers de Lleida de l'any 1909, el juny del 1905 el consistori municipal va valorar la compra d'extintors per a sufocar els incendis que es desfermaven a la ciutat. Per una banda hi havia els de marca "Biosca", representada per un tal senyor Soldevila, i, per l'altra, els de la casa "Simplex", que comptava amb el senyor Ramos com a delegat. Es va decidir que una comissió realitzés un estudi comparatiu i decidís quins eren els més indicats d'adquirir; malauradament, es desconeix quina va ser l'opció triada, però atenint-nos a l'inventari de l'any 1909 i tenint en compte l'escassetat financera d'aquell període –capítol 5.3– tot sembla indicar que, finalment, no es va realitzar cap compra al respecte.

Ja en l'any 1925, a banda de les disposicions relatives a la renovació de la companyia esmentades en els capítols 5.4 i 6.6, el consistori va voler dotar la ciutat d'un major grau de protecció contra els focs mitjançant la distribució, en determinats indrets estratègics de la població, d'extintors contra incendis. En aquest cas, les dues marques interessades en el projecte van ser, per una banda, la casa "Minimax" (fig. 59) amb força presència en ciutats com Terrassa⁵⁴⁸ i, per l'altra, la ja coneguda "Biosca". La primera plantejava una disposició de material divers repartit per diferents carrers i indrets de Lleida.

a/ Instalación de vitrinas para servicio de urgencia en varios puntos de la ciudad, dejando la elección de éstos al informe que a dicho efecto hiciera el Ayuntamiento.

b/ Instalación de aparatos manuales en el edificio de ese Ayuntamiento y dependencias del mismo.

c/ Como complemento de los carros-bombas, seis aparatos manuales, tres a cada lado.

d/ En el edificio municipal "Mercado del Pla", por estar situado en la parte alta de la ciudad, bastante apartado del parque de bomberos y por la falta de presión del agua en aquel sitio; la instalación de un aparato de 100 litros, que por su potencia puede atacar un fuego desde 20 metros de distancia. La experiencia ha demostrado la necesidad de los aparatos manuales, así como que, los grandes siniestros casi siempre pudieron ser fácilmente dominados en sus principios y no lo fueron por falta de dichos aparatos.

Ese Ayuntamiento, que tanto celo demuestra para defender los intereses de la ciudad, se percatará de la utilidad y necesidad de aceptar esta mi oferta y acordará la adquisición de mis extintores, honrando con su nombre la ya numerosa lista de municipios que otorgaron su confianza a Minimax.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ O. CASANOVAS, M. FERRER, *Història del cos de bombers de Terrassa...*, p. 57.

⁵⁴⁹ AML Fons Municipal, *Oferiment a l'Ajuntament d'aparells extintors pel servei de prevenció d'incendis*, any 1925, reg. 2035, s. f.

La casa “Biosca”, a través del seu representant a la ciutat, el senyor Francisco Bacarulla Castanera, defensava que el seu material contava amb l’aprovació de diferents persones de la ciutat.

N.E. acude para solicitar la colocación en diferentes calles de la Ciudad de aparatos extintores de dicha marca, satisfechos por los comerciantes y vecinos de aquellas, contándose con valiosas adhesiones de los de la calle Mayor. La casa Biosca se compromete asistir a todas cuantas pruebas crea necesario el Excelentísimo Ayuntamiento, en la seguridad de conseguir una superioridad sobre otras marcas.⁵⁵⁰

Fig. 59. Fullet informatiu de material contra incendis de la marca Minimax de l’any 1925. Font: AML Fons Municipal, reg. 2035

Finalment, l’Ajuntament va acceptar l’oferiment realitzat pels residents del carrer Major, per tal d’instal·lar aparells extintors d’incendis de sistema Biosca; els esmentats veïns, a més, van donar consentiment que tant bombers com altres agents de l’autoritat poguessin fer ús dels extintors en cas d’emergència –a canvi, van fer present, del reintegrament de les càrregues utilitzades– i van facultar als tècnics de l’alcaldia a instal·lar els aparells on es cregués convenient.⁵⁵¹ Es desconeix si aquesta iniciativa va acabar fructificant, però tot sembla indicar que la resposta és negativa, puix que no ha quedat cap vestigi material ni documental que així ho confirmi.

⁵⁵⁰ AML Fons Municipal, *Oferiment a l’Ajuntament d’aparells extintors pel servei de prevenció d’incendis*, any 1925, reg. 2035, s. f.

⁵⁵¹ AML Fons Municipal, *Llibre d’actes del Ple*, any 1926, reg. 1803, f. 71.

En qualsevol cas, tal i com es constata en l'inventari de l'any 1927⁵⁵², la companyia de bombers de Lleida va adquirir material divers a la casa Biosca de Barcelona, tot i que es desconeix si aquest va restar distribuït per la ciutat o si va ser emplaçat al parc.

- "Aparell Biosca amb carro i vint metres de mànega número cinc, de cabuda tres-cents litres" (fig. 60)
- "Un aparell Biosca amb rodes deu metres mànega número dos, de 40 litres". (fig. 61)
- "Dos aparells Biosca número dos, pols" (Fig. 62)
- "Dos aparells Biosca número u bis, vint litres" (fig. 63)
- "Dos aparells Biosca número u, deu litres"
- "Dos càrregues completes per a número cinc"
- "Tres càrregues completes per a número dos"
- "Dos càrregues completes per a número u"
- "Una càrrega completa per a número u bis"
- "Dos càrregues completes per a número dos, pols"
- "Quatre bombes de vidre *Mata Fuegos*"

⁵⁵² AML Fons Municipal, *Inventari del Parc de bombers*, any 1927, reg. 17948, s.f.

Figs 60-63. Diferents dispositius extintors de la casa Biosca. Imatges publicades en el fullet propagandístic de la mateixa marca. Anys trenta. Font: Leonard Jové

8.2.7. Els estris d'il·luminació

El material destinat a donar llum en les intervencions que es desfermaven durant la nit ha estat un element fonamental per la resolució dels serveis. Tot i que en el segle XIX eren força precaris i tenien poca potència, el desenvolupament de mecanismes elèctrics durant el XX en va augmentar l'eficàcia. Els estris d'il·luminació esmentats en els inventaris són els següents:

- *Hacha de viento*. Consistia en una metxa d'espart o quitrà que resistia al vent sense apagar-se, utilitzada des dels inicis de la companyia i fins el 1927, tot i que en els inventaris dels anys 1869 i 1909 no hi son presents. Tampoc apareixen en els de 1956 i 1958 puix que en aquells anys es tractava d'un material ja obsolet.
- *Farol de mano*. A banda de la metxa, la companyia també disposava de "fanals de ma", presents en tots els llistats del segle XIX; no ho fan en els del XX, que no recullen cap element d'il·luminació, malgrat que amb tota seguretat en tenien. De fet, els vehicles que va adquirir la companyia en la dècada dels vint del segle passat incorporaven focus per donar llum que s'alimentaven per mitjà de la dinamo –després va ser l'alternador– o la bateria.

8.2.8. Altre material

A banda dels utensilis ja esmentats amb anterioritat, la companyia de bombers va disposar d'altres eines que també van resultar determinants en el reeiximent dels serveis. Es tractava d'estrís d'ús més habitual i funcionament menys complex, però igualment necessaris en les tasques que desenvolupava el servei d'extinció d'incendis. Són els següents:

- Les llances de projecció d'aigua (fig. 64). Utilitzades per a dirigir el raig d'aigua contra el foc, van aparèixer en tots els inventaris de la companyia, excepte en el de l'any 1874.
- El *carro-tonel* (fig. 65). Es tractava d'un carretó amb un tonell o barril situat a sobre amb la finalitat de transportar l'aigua –entre altre equipament– per a poder alimentar la bomba en el moment d'arribar al lloc de l'incendi.⁵⁵³ Tot i que en una anotació de l'any 1862 s'expressava la necessitat d'adquirir-lo, no consta com a material de la companyia fins a l'inventari de l'any 1887. Surt també en la relació de material de l'any 1909, però en la de 1927 hi apareix com a "retirat", atès que va ser una eina que, tal com s'ha esmentat en l'apartat de les bombes a motor, va quedar obsoleta amb l'aparició dels automòbils.
- Els cubells de lona. Utilitzats des dels inicis de la companyia, queden reflectits en tots els llistats de registre fins l'any 1927.

⁵⁵³ A. ROVIRA Y TRIAS; *Tratado de la extinción de incendios...*, p. 95.

- La farmaciola. Constava en tots els inventaris a excepció dels anys 1869, 1956 i 1958 –en el cas dels dos darrers, a conseqüència de l'existència d'un sistema d'emergències mèdiques modern– i significava disposar d'una primera atenció sanitària en cas d'accident del bomber.
- Una banderola amb el distintiu de la companyia de bombers. Enregistrada en totes les relacions de material a excepció de les dels anys 1956 i 1958, malauradament, no es coneix la llegenda o la insígnia que hi constava.
- Instrument musical. Utilitzats per a transmetre ordres, en l'inventari de l'any 1868 era una "corneta vella", en el de 1927 n'eren dues, i en el del 1887 era un timbal.
- Estris utilitzats pels individus del gremi de la construcció com pics, pales, destrals, escarpes, perpalines, serres, maces, martells, senalles, cordes, tenalles, escàrpies, claus per a la bomba, i gafes –filferro o vareta en forma de ganxo o d'anella que es fixa en un objecte per subjectar-lo–, apareixen en tots els inventaris perquè, fins i tot a dia d'avui, són eines necessàries en el desenvolupament de les tasques de bomber. En l'inventari de l'any 1927, a més, hi apareix una cartera «*con aparatos corta corriente eléctrica*» i tot i que l'arribada de l'electricitat a la ciutat es va produir entre finals del segle XIX i principis del XX, aquest material no apareix en l'inventari del 1909.

Fig 64. Fotografia d'una llança per a projectar aigua. Font: Fons del parc de bombers de Lleida. Imatge de l'autor

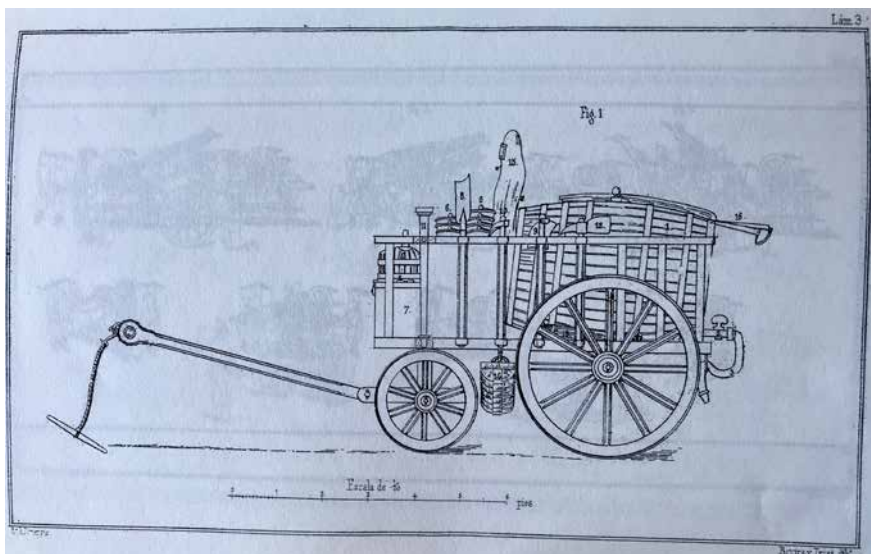

Fig. 65. Il·lustració d'un carro tonell. Font: A. Rovira y Trias, *Tratado de la extinción de incendios*, làmina 3

La progressió material desenvolupada en el decurs de l'existència de la companyia de bombers plasma, per una banda, el procés de mecanització esdevingut arran de la revolució industrial, tant dels sistemes de producció fabril, com del transport –bàsicament ferroviari– de persones i béns esdevingut a partir dels anys trenta i quaranta del segle XIX. I, per l'altra, ja cap a finals d'aquell mateix segle i principis del XX, la innovació tecnològica que van suposar els avenços en l'electricitat, la química i el motor d'explosió, elements que van transformar de manera molt important les eines i el funcionament dels cossos de bombers d'arreu.

En els capítols sisè setè i vuitè s'han explicat els fonaments que han permès el funcionament de la companyia; aquests han estat, l'ordenament i estructuració del cos, les persones que han format part de la companyia i els mitjans materials. En el darrer, el novè, dedicat a les intervencions del servei d'extinció, s'analitzarà com, a partir de l'associació d'aquests tres elements, s'ha pogut donar una resposta, amb més o menys encert, als sinistres que han ocorregut a la ciutat de Lleida des de mitjans del segle XIX.

Capítol 9. La prevenció dels incendis i les assistències de la companyia de bombers (1840-1975)

Aquest serà un capítol breu però imprescindible per introduir d'una forma més entenedora l'epíleg final d'aquesta investigació, que consistirà en la realització d'una anàlisi detallada de dos incendis i les seves afectacions urbanes i econòmiques sobre Lleida, tot establint, a més, un paral·lelisme que s'estén a moltes altres ciutats del món occidental.

L'anàlisi de les disposicions preventives contra incendis impulsades per les autoritats municipals, per una banda, i de les intervencions efectuades pel cos de bombers en la resolució dels sinistres, per l'altra –elements, ambdós, fonamentals en la contenció de la sinistralitat– mostra una evolució d'aquestes dues matèries plenament vinculada al desenvolupament de la pròpia ciutat de Lleida. Així, el gradual increment en nombre de població, la diversitat d'activitats portades a terme pels seus habitants o l'arribada a la ciutat de nova tecnologia han estat factors determinants en el procés de transformació que ha modificat, tant les pròpies mesures de prevenció, com els tipus de serveis portats a terme pel cos de bombers. Malauradament, tal i com s'explicarà més endavant, la informació relativa a les intervencions realitzades pel servei d'extinció ha estat escassa i poc sistematitzada en el recull de dades, un fet que ha dificultat la realització d'una anàlisi detallada.

9.1. Les mesures preventives

Com s'ha assenyalat en el capítol 3.1, qualsevol mitjà dirigit a evitar el desencadenament inicial d'un incendi ha estat, al llarg de la història, un assumpte de gran rellevància que ha concernit a multitud de pobles i ciutats d'arreu del món. A Lleida, durant l'Edat Mitjana i l'Època Moderna, la brutícia acumulada en carrers i places de la ciutat o la manca de manteniment de les xemeneies van ser les principals circum-

tàncies que van obligar les autoritats a publicar bans centrats a corregir aquestes problemàtiques (vegeu capítol 4.2.6). Ja en ple segle XIX, a més, van aparèixer altres tipologies de riscos com el gas o l'electricitat, que van fer augmentar la complexitat a l'hora d'impulsar noves normatives en matèria de prevenció i en el disseny de mecanismes de protecció.

9.1.1. Les disposicions legislatives

Les regulacions administratives en matèria de prevenció d'incendis van anar encaminades a reglamentar el conjunt de les diferents activitats quotidianes, laborals o lúdiques que la ciutadania lleidatana desenvolupava. Així, en l'àmbit de les festes tradicionals, per exemple, trobem que les autoritats municipals van prohibir durant la nit de San Joan de l'any 1846 encendre fogueres a l'interior de la ciutat. Cal tenir present, en referència als materials constructius de les poblacions i a les característiques de Lleida com a ciutat agrària (vegeu apartats 3.1 i 4.2.5 respectivament) que una foguera sense supervisió o que es descontrolés podia provocar un incendi de grans dimensions amb capacitat de destruir una part o la totalitat de la ciutat.

[...] vengo en prohibir que en la noche del dia de hoy, víspera de la festividad de San Juan se hagan hogueras en las calles ni plazas ni en otro paraje ya sea dentro del recinto de esta capital ya sea en su huerta; bajo a la inteligencia que a los inobedientes se les aplicará la multa de veinte reales sin perjuicio de mayor castigo según el caso y con arreglo de las atribuciones que por ley me competen.

Y para que nadie pueda alegar ignorancia he mandado publicar el presente por pregon en Lérida a 23 de Junio de 1846. El alcalde accidental Mariano Avajol.⁵⁵⁴

Els amuntegaments dins de la ciutat de qualsevol tipus de material combustible devien estar també subjectes a la normativa municipal de prevenció d'incendis. Així, en les actes del Ple de l'any 1845, es mencionava, de forma concisa, el fet de «*sacar un depósito de leña de la calle Madalena*»⁵⁵⁵. Aquesta mateixa directriu la trobem també en una carta de l'any 1870, en aquesta ocasió de forma més explícita, i amb l'afegit, a més a més, de l'article de les ordenances municipals que legislava al respecte.

Sr D. Juan [Rosich]

Lérida 18 Julio 1870

Segun ha manifestado el Agente Subinspector de la compañía de Seguros contra incendios La Catalana, existe en la casa propiedad de Ud, nº 11, calle de S. Antonio un gran depósito de leña que en el desgraciado caso de un incendio podrá ocasionar perjuicios de consideración, y como los depósitos de leña de la clase del que se trata, según el agente Subinspector antes dicho, estan prohibidos dentro de la ciudad a tenor de lo dispuesto en el Art. 110 de las ordenanzas Municipales, se le participa que debe sacar dicha leña de la casa referida dentro

⁵⁵⁴ AML Fons Municipal, *Col·lecció GUILLEM BOTET*, any 1846, Ban 421, s. f.

⁵⁵⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1844-45, reg. 1722, f. 31

del término de tercero día con el fin de prevenir los fatales efectos de un incendio y dar cumplimiento a que se prescribe en el código local.⁵⁵⁶

També el món de la indústria lleidatana es va veure afectat per la legislació concenent als perills d'incendi. A finals del segle XIX, l'administració municipal va impulsar mesures legislatives i d'inspecció amb la finalitat d'exercir un control sobre els possibles riscos que podien afectar la seguretat de la població.

[...] se acordó hace mucho tiempo sobre las inspecciones frecuentes a los establecimientos peligrosos, y la vigilancia continua a los mismos; no podemos mirar esto con indiferencia, so pena de exponernos y exponer al vecindario a amanecer muertos cualquier día. [...] El Sr Montull dice que es muy conveniente reformar estas leyes fijando las reglas de seguridad para los depósitos y la cantidad de sustancias que puedan contener. S.E acuerda que se estudien las leyes y se modifiquen las ordenanzas en este punto, si hay necesidad de ello.⁵⁵⁷

Dins dels esmentats riscos, també s'hi contemplaven els relacionats en l'àmbit de la salubritat; ho mostra el fet que l'any 1905 l'Ajuntament va voler realitzar una anàlisi de les aigües de la població a causa de la contaminació produïda «*por fábricas que necesariamente les disuelven materias nocivas*»⁵⁵⁸.

Un exemple molt clarificador de la preocupació del consistori respecte les possibles afectacions que la indústria podia ocasionar al conjunt de la població va succeir el mateix 1905. Aquell any, es va desencadenar un incendi –del qual no se n'ha trobat cap tipus d'informació– en una fàbrica de «*obtención de aceite por el sulfuro*»⁵⁵⁹ situada en el carrer Daunoy de Lleida, dins dels límits considerats com a nucli urbà. La seva reconstrucció va generar un intens debat i enfrontaments entre els propis membres del consistori i amb els propietaris respecte la nova localització que havia de tenir l'establiment. De fet, l'Ajuntament tenia «*el firme propósito de impedir el ejercicio de tal industria una vez que ha sido destruido el edificio por el incendio*»⁵⁶⁰, tot i que finalment es va decidir crear una comissió per tal d'estudiar el problema i trobar una solució acordada entre les parts. Malauradament, però, es desconeix la decisió que es va acabar prenent al respecte. En qualsevol cas, cal posar de manifest que, tot i la inquietud que aquest fenomen va poder generar tant a Lleida com en la resta de poblacions de l'Estat, no va ser fins l'any 1974 que es va redactar la primera reglamentació estatal en matèria de protecció d'incendis en edificis; es va anomenar *Norma Tecnológica sobre Instalaciones de Protección contra el Fuego (NTE-IPF)*.⁵⁶¹

⁵⁵⁶ AML Fons Municipal, *Carta sobre un magatzem de llenya*, any 1870, reg. 1584, s. f.

⁵⁵⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1889, reg. 1776, f. 321.

⁵⁵⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1905, reg. 1782, f. 14.

⁵⁵⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1905, reg. 1782, f. 10.

⁵⁶⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1905, reg. 1782, f. 10.

⁵⁶¹ BOE 53 del 02/03/1974, *Instalación de protecciones contra el fuego*, <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1974/053/R04310-04901.pdf> [21/01/2019]

Fins i tot la premsa va posar de manifest, en algunes ocasions, la problemàtica existent en relació als perills de foc o explosions que podien provocar dipòsits o instal·lacions situats en diversos punts de la ciutat i instava l'Ajuntament a prendre les mesures corresponents per tal de posar-hi remei.

Llamamos la atención al Sr. Alcalde para que procure el más estricto cumplimiento del Capítulo xv de las Ordenanzas Municipales en lo referente a "Precauciones contra incendios" Existe en esta Ciudad y en punto muy concurrido, un depósito de petróleo que tiene en continua alarma a los vecinos. Sería muy conveniente que una comisión del Ayuntamiento girara una visita de inspección a todos los establecimientos donde se expenden materias inflamables, manera de evitar desgracias como las que hemos presenciado en los incendios que de dos años a esta parte han ocurrido.⁵⁶²

9.1.2. La protecció vers els riscos tecnològics

Un altre dels assumptes que va esdevenir font de preocupació per als diferents governs municipals de Lleida que van dirigir la ciutat van ser els riscos tecnològics. Tant la implantació de l'enllumenat de gas durant els primers anys seixanta del segle XIX, com l'arribada de l'electricitat en la darrera dècada de la mateixa centúria, va suposar l'aparició de nous perills associats a aquestes tecnologies que van haver de ser contemplats i previnguts per les autoritats de la ciutat. Les esmentades fonts d'energia proporcionaven progrés i desenvolupament, però alhora, suposaven un gran repte en el manteniment de la seguretat de la població.

Cal posar de relleu que la instal·lació de la il·luminació de gas a les ciutats millorava la productivitat del treball nocturn i introduïa una nova força motriu i motors més avançats que, de forma gradual, van anar substituint les màquines de vapor.⁵⁶³ A més, amb aquesta tecnologia, s'aconseguia augmentar la seguretat pública en carrers i places, una "necessitat" que s'ajustava a les polítiques urbanístiques iniciades per les administracions locals a mitjans del segle XIX.

El procés d'extracció del gas a partir de l'hulla, el seu emmagatzematge i el propi transport o conducció, comportaven una sèrie de perills sobre els quals calia prendre les precaucions adients. La primera, la necessitat d'establir de forma definitiva un cos de bombers en condicions de minimitzar les conseqüències d'un possible sinistre derivat de la manipulació de l'esmentat fluid, en qualsevulla de les seves etapes. Aquesta millora del servei d'extinció es va fonamentar, com ha estat explicat en els capítols 5.1 i 6.4, en la professionalització i renovació de la companyia i es va portar a terme en el context de reordenació urbana endegat per l'alcalde Fuster. I precisament, en aquest procés de transformació i modernització de Lleida, la instal·lació del gas –juntament amb l'enderroc de les muralles, l'arribada del ferrocarril...– hi va tenir

---

⁵⁶² *El Pacto. Periódico republicano federal. Órgano del Partido en la Provincia*, Agost del 1890, p. 3.

⁵⁶³ J NADAL, C. SUDRIÀ, C. BENAUL, *Atlas de la Industrialització de Catalunya 1750-2010...*, p.93

un paper molt rellevant. La segona mesura, en un àmbit diferent d'actuació, va anar dirigida a l'augment i millora de la distribució de l'aigua a la ciutat.

[...] con este motivo y a propuesta del Sr Presidente, S.C acordó que la misma Comision nombrada para el alumbrado del gas forme un proyecto para poder dotar de plumas de agua las casas y edificios de esta Ciudad.⁵⁶⁴

La *pluma de agua* era una unitat de mesura emprada a Catalunya a partir de mitjans del segle XIX que aforava l'aigua i equivalia a 48 polzades cúbiques per segon.⁵⁶⁵ El fet que la mateixa comissió s'encarregués dels dos assumptes porta a plantejar la hipòtesi que, a causa de l'arribada del gas i per tal de minimitzar-ne els riscos d'incendi, es va impulsar una reestructuració en el repartiment de l'aigua a Lleida i, per tant, una disposició més regular de "l'agent extintor" a la ciutat.

Pel que fa a l'electricitat, l'abril del 1893 la *Sociedad Eléctrica de Lérida* va signar un acord amb l'Ajuntament per tal d'instaurar l'enllumenat elèctric a la ciutat mitjançant una central hidràulica que s'havia de situar al canal de Pinyana, a l'alçada de Torrefarrera.⁵⁶⁶ Aquesta nova tecnologia millorava les condicions de l'enllumenat urbà en relació a l'ús de gas i augmentava la capacitat de producció de les indústries, dedicades principalment al ram de l'alimentació i la fusta; aquestes darreres, per tal d'aprofitar el descens en raïds provinents del Pirineu, estaven situades al marge esquerra del riu Segre, a la banda de Cappont. A més, tant a les ciutats com a les fàbriques, sobretot en les tèxtils, el fluid elèctric comportava un major nivell de seguretat del que ofería el gas, atès que aquest, en el procés de combustió, desprenia una flama que feia augmentar, per ella mateixa, les possibilitats d'ocasionar un incendi.

Així, durant les festes de maig de l'any 1894, es va inaugurar l'enllumenat públic a la ciutat de Lleida. Aquell primer subministrament d'energia es va executar a través d'una línia monofàsica que provenia, com ja ha estat esmentat anteriorment, de la central de Torrefarrera i la distribució dins el nucli urbà es va realitzar a través de línies de baixa tensió que es fixaven a les façanes dels edificis de la població. En molts casos, però, els propietaris de les finques es resistien a aquestes pràctiques, un fet que sovint va suposar una defectuosa instal·lació del cablejat i els conseqüents problemes d'inseguretat.⁵⁶⁷ La premsa del moment en va deixar constància.

Sigue la alarma: La catástrofe de anteanoche es el tema de todas las conversaciones. El público, las autoridades, la prensa, todos piden lo mismo: seguridad personal completa en todas las líneas eléctricas [...] La sensible desgracia ocurrida anoche en el Cap-pont demuestra patentemente el peligro grave que

⁵⁶⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes de Ple*, any 1859, reg. 1736, f. 100.

⁵⁶⁵ M. CALVO Y PEREYRA, *De las aguas tratadas bajo el punto de vista legal*, Imprenta y librería de Eusebio Aguado, Madrid, 1862, pp. 419-420.

⁵⁶⁶ J. C. ALAYO I MANUBENS, *L'electricitat a Catalunya. De 1875 a 1935*, Pagès editors, Lleida, 2007, pp. 156-161.

⁵⁶⁷ J. C. ALAYO I MANUBENS, *L'electricitat a Catalunya...*, p. 157.

existe para el público por la forma en que está hecha la instalación de la luz eléctrica que alumbrá esta capital y el riesgo que esa lamentable deficiencia trae consigo y que a toda costa es preciso evitar [...] hacer cumplir en todas sus partes a fin de que desaparezcan las contingencias de una rotura como la ocurrida ayer o de cualquier otro accidente fortuito.

Lérida 29 de agosto 1894. El Alcalde, Bernardo Padules.⁵⁶⁸

Anys més tard, els problemes relacionats amb el subministrament elèctric i les queixes veïnals al respecte seguien vigents.

El señor Mias expone que los vecinos del camino de la Mariola se lamentan del grave peligro que les supone la línea conductora de fluido eléctrico desde Barbastro a Lérida, por tratarse de cables de alta tensión. Siendo el malestar mucho más acentuado desde las desgracias últimamente causadas por corrientes eléctricas.⁵⁶⁹

Tot i els perills que suposava la distribució elèctrica, les autoritats no van impulsar mesures dirigides a la millora del servei d'extinció d'incendis tal com va succeir l'any 1862 amb l'arribada del gas. Una primera causa d'aquesta realitat es podria atribuir, com s'ha analitzat en el capítol 5.3, als problemes econòmics que patia el consistori i, de retruc, el propi cos de bombers. De fet, aquestes dificultats també es van fer paleses en el mateix procés d'instal·lació de la xarxa elèctrica, i no només per part de l'Ajuntament, sinó també pel de la companyia *Sociedad Eléctrica de Lérida*, que es trobava immersa en un greu dèficit financer. La situació va arribar a ser tant compromesa que l'any 1902, a causa dels impagaments del consistori, es va arribar a plantejar tallar el subministrament a la ciutat. La proposta no es va arribar a executar, però les complicacions a l'hora d'abonar els imports que costava la prestació del servei elèctric van continuar durant anys.⁵⁷⁰

Pel que fa a la segona causa, cal posar de relleu que les intervencions del cos relacionades amb l'electricitat, fins i tot a dia d'avui, són força complicades de resoldre. L'aigua, el principal agent extintor utilitzat pels bombers, és un element conductor, fet que implica que, en cas de ser utilitzada en un sinistre, ocasionaria greus lesions –bàsicament cremades– a l'individu encarregat de subjectar la llança i als companys propers. Es fa imprescindible, per tant, la desconexió de la línia per a tallar el corrent, una maniobra que només els operaris de la companyia elèctrica corresponent poden realitzar. Un cop s'ha portat a terme aquesta operació i s'ha verificat adequadament el tall del subministre, els bombers poden fer ús de l'aigua per a les tasques d'extinció. Així doncs, es pot concloure que la instal·lació de l'electricitat a Lleida no requeria de forma imprescindible la millora de l'equip personal ni material del cos, perquè la companyia no podia donar una resposta concisa a aquell

---

⁵⁶⁸ *Diario de Lérida*, núm. 2.682, 29 d'agost del 1894, p. 3.

⁵⁶⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1908, reg. 1785, f. 14.

⁵⁷⁰ J. C. ALAYO I MANUBENS, *L'electricitat a Catalunya...*, p. 157.

determinat risc. En aquestes circumstàncies, la prevenció es va limitar en avisar a la població del perill que suposaven les línies elèctriques, sobretot les d'alta tensió. «[...]Y se colocarán en los postes “No tocar. Peligro de muerte”»⁵⁷¹

9.1.3. L'establiment d'infraestructures d'intervenció

La política del consistori en matèria de prevenció va anar dirigida, també, a potenciar la creació i instal·lació d'elements d'extinció que agilitzessin i milloressin la capacitat d'apagar un incendi, sobretot quan aquest es trobava encara en una fase incipient. Una de molt important va ser la col·locació de boques d'aigua en vies i places de la ciutat «van a ser colocadas en nuestras principales calles algunas bocas de riego para la extinción de incendios».⁵⁷² Una distribució estratègica de punts d'aigua repartits arreu de la vila amb la finalitat de facilitar als bombers l'accés a l'agent extintor va ser un assumpte de la màxima importància i tractat també en altres ciutats com Barcelona⁵⁷³ o Olot.⁵⁷⁴ Aquest dispositiu significava una clara evolució en la disposició de l'aigua per a maniobres de sufocació respecte èpoques anteriors (vegeu capítol 4.2.2) on només s'aconseguia a través de pous, cisternes, fonts i amb la instal·lació de les plomes d'aigua, un assumpte ja explicat en l'apartat 9.1.2. Malauradament, existeix una manca d'informació general sobre la planificació i la instal·lació de boques d'incendi a Lleida, i fins i tot les ordenances municipals analitzades (annexes 1 i 2) no fan cap tipus de menció respecte aquest assumpte. La documentació consistorial mostra, però, que l'any 1975 el regidor Miquel Costa va proposar diverses mesures en relació a les boques d'incendi: primerament, la seva completa revisió; en segon terme, la demanda d'aquest artefacte en totes les llicències de construcció de qualsevol edifici habitable i, per últim, que les noves a instal·lar en carrers i places fossin de 70 mil·límetres de diàmetre per tal d'aconseguir-ne la uniformització. Cal recordar que, tal i com afirma l'esmentat regidor, durant molt temps es van instal·lar boques d'aigua de seccions i cabals diferents que dificultaven l'acoblament de les mànegues dels bombers en el subministrament de l'agent extintor.⁵⁷⁵

Una segona mesura força rellevant va ser la implantació d'aparells extintors, un assumpte que ha estat tractat en el capítol 8.2.6. Aquests dispositius, permetien reduir l'expandiment dels focs, puix que qualsevol ciutadà els podia fer servir de forma immediata just en els moments inicials del sinistre. Així, quan l'incendi encara tenia unes dimensions reduïdes i era més fàcil d'apagar, una persona no necessàriament especialitzada en les tasques de sufocació, podia utilitzar aquests instruments i deixar el foc en només un conat. La instal·lació d'aparells extintors va ser una realitat

⁵⁷¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1919, reg. 1796, f. 17.

⁵⁷² *Revista de Lérida*, nº 27, juliol de l'any 1878, p. 216.

⁵⁷³ J. MESTRE I CAMPI, *Els bombers de Barcelona...*, p. 45.

⁵⁷⁴ J. MURLÀ I GIRALT, *Els bombers d'Olot...*, pp. 49-50.

⁵⁷⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1974-1977, reg. 1823, f 52.

que es va anar consolidant amb el pas dels anys, tal i com es pot comprovar en l'inventari de l'any 1927 (annex 39) i com podem observar a dia d'avui. La normativa actual, prevista en la "Norma bàsica d'edificació NBE-CPI/96: Condicions de Protecció contra Incendis en Edificis" estableix els paràmetres d'instal·lació d'elements de detecció, alarma i extinció d'incendis en qualsevol tipus de construcció i per a qualsevol tipus d'ús.

A banda d'aquelles infraestructures dirigides exclusivament a la prevenció d'incendis, el consistori en va impulsar d'altres relacionades amb el salvament de persones. Una d'aquestes va ser la instal·lació el 1859 d'uns «*cables de salvación en el parage designado para baños*»⁵⁷⁶ estacats a cada costat de riu. En aquest cas, no per evitar els incendis, sinó els ofegaments de persones al Segre, un fet que la pròpia col·locació de les sirgues indica que succeïa de forma prou habitual. De fet, l'any 1867, hi ha constància que dos membres de la companyia de bombers, José Bonet i José Calvet, i el sereno José Ges, van rescatar un jove pastor de setze anys que havia caigut i que "baixava arrossegat per la corrent des del pont del ferrocarril".⁵⁷⁷

9.1.4. Les activitats preventives efectuades pel cos

La prevenció de riscos que ha realitzat la companyia de bombers ha consistit, tradicionalment, en la formació de guàrdies de reforç en moments puntuals on es requeria la presència dels membres del cos, principalment en espectacles amb ús de foc o altres activitats amb una elevada afluència de públic. En trobem un exemple en la celebració del carnestoltes de l'any 1878⁵⁷⁸, on tot i que no s'ofereix cap altre tipus d'explicació respecte la concreció ni les raons de la demanda, és de suposar que la guàrdia de vigilància es va sol·licitar perquè en aquella festivitat s'hi devia realitzar algun tipus d'espectacle pirotècnic. No va ser fins l'aparició del reglament de l'any 1923, però, que no es va fer constar la tarifa que els bombers havien de cobrar, en aquest cas una pesseta amb cinquanta cèntims, per la realització dels esmentats reforços preventius requerits (vegeu capítol 7.4) L'any 1977 les retribucions per hora que cobrava la companyia per la prestació d'aquests tipus de serveis de vigilància eren de sis centes pessetes per cada bomber emplaçat i de sis mil per la contractació de l'auto-escala o l'auto-bomba amb la corresponent dotació.⁵⁷⁹

Un altre exemple de característiques similars es va donar en les festes de Sant Anastasi de l'any 1865, on es va formar un «*retén de bomberos mientras se quemaban los fuegos artificiales*».⁵⁸⁰ En aquest cas en concret, és molt probable que aquella

---

⁵⁷⁶ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1859, reg. 1736, f. 164.

⁵⁷⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1867, reg. 1744, f. 103.

⁵⁷⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1878, reg. 1755, f. 277.

⁵⁷⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1977-78, reg. 1824, p. 30.

⁵⁸⁰ AML Fons Municipal, *Formació d'una guàrdia preventiva per les festes de Sant Anastasi*, any 1865, reg. 1582, s. f.

guàrdia preventiva es muntés perquè l'any anterior s'havia desfermat un incendi en una barraca propietat d'un tal senyor Mostany que havia estat causat per les guspieres provocades pels focs d'exhibició; l'home va reclamar no abonar els costos ocasionats per l'incendi, sota la premissa que ell no n'havia estat el responsable i, en conseqüència, no havia de pagar-ne el preu. Finalment, tot i obtenir una rebaixa en la quantitat a pagar, va haver d'abonar part de la despesa.

Una altra de les tasques assignades als membres del cos en matèria de prevenció d'incendis, ja ben entrat el segle xx, ha estat la revisió dels hidrants i les boques d'aigua dispersades per la ciutat. Una pressió i un cabal adients poden esdevenir fonamentals en la resolució d'incendis urbans, i unes suposades obres o reformes realitzades en qualsevol punt de la ciutat amb afectació a les canalitzacions, podien obstaculitzar el correcte subministrament de l'agent extintor.

Malauradament, quan la prevenció dels incendis i els salvaments no dona el resultat esperat i es desfermen els sinistres, es fa necessària l'activació de la companyia de bombers per tal d'intentar solucionar el servei.

9.2. Les intervencions del cos de bombers. La dificultat del seu estudi i la seva evolució

En l'estudi dels sinistres on ha intervingut el cos de bombers de Lleida al llarg de la història, hi destaquen dos elements principals. Per una banda, la dificultat en la troballa d'informació rellevant en relació a les operacions efectuades pel servei d'extinció; per l'altra, el procés d'adaptació que la companyia va haver de portar a terme en paral·lel a la pròpia evolució dels incidents que es desfermaven a la ciutat.

9.2.1. La mancança informativa dels serveis de la companyia

Les notícies relatives a les intervencions de la companyia de bombers s'han conegut principalment a través de la pròpia documentació municipal i de resultes dels articles publicats per la premsa. Respecte a la primera font, la informació que s'acostumava a donar era generalment molt breu, circumstància que dificulta el coneixement exhaustiu d'aquests serveis –causes de l'incendi, afectacions, maniobres d'extinció, equipament utilitzat, etcètera–. Aquesta realitat, però, canviava en cas de grans incendis o en altres intervencions que, per alguna raó determinada, requerissin d'algun tipus d'explicació més extensa. És, en aquestes comptades excepcions, on es poden percebre de forma més tangible les característiques del succés i la intervenció realitzada, tal com s'explicarà en l'epíleg d'aquesta investigació. Cal posar de relleu, que no va ser fins ben entrada la dècada dels anys seixanta del segle xx que no es va estandarditzar de forma oficial un model d'informe ordenat de recollida de dades dels sinistres, tal i com s'observarà en la part final d'aquest apartat. S'ha de tenir present, per últim, que la informació relacionada amb incendis i serveis de la companyia devia ser, transcorreguts

alguns anys després del sinistre, documentació innecessària de conservar i, per tant, susceptible de ser destruïda. Pel que fa a les notícies de premsa, la informació dels incendis, sobretot els de grans dimensions, era extensa i remarcava allò que aportava una certa dosis d'espectacularitat destinada al lector, tendint sovint a l'exageració o al sensacionalisme. En canvi, el tractament d'aspectes vinculats als processos d'extinció acostumava a ser escàs i poc clarificador per al propòsit d'aquesta investigació, tot i que se'n poden extreure diverses dades que resulten rellevants per complementar, com s'apreciarà en l'anàlisi dels casos d'incendis, algunes referències.

En la primera etapa de formació de la companyia, entre els anys quaranta i seixanta del segle XIX, les notícies relatives als incendis eren pràcticament nul·les i aquelles poques que s'enregistraven resultaven breus i sense referències suficients per fer-se una idea general tant del succés com de la seva resolució. Tan sols s'hi feia constar el nom de l'afectat i el premi per als vuit primers bombers en arribar al magatzem del material del servei d'extinció.

S.E acuerda que se dé el premio de cuatro Reales Vellón a los ocho individuos que tiraron de la bomba para apagar el incendio de ayer en la casa de D. Leopoldo Bellmunt.⁵⁸¹

A partir de l'any 1863, amb la institucionalització del cos de bombers, es comencen a descriure els sinistres d'una forma una mica més detallada, tot i que es segueix sense donar una informació precisa sobre l'incendi. Els informes i anotacions realitzats, tant per membres del cos, com per escrivents de l'administració municipal, continuaven sense seguir un model estàndard de redactat on s'hi fessin constar les dades del sinistre; variaven segons l'any del succés o la persona que els redactava i només en comptades ocasions proporcionaven informació més aclaridora en algun aspecte determinat. Així, en les anotacions d'aquella època, normalment, s'hi recollia el nom del propietari de la finca incendiada, la seva localització, la data i la paga que havien de percebre els bombers en relació amb el temps treballat en l'extinció.

Dada cuenta de la relacion que presenta Juan Gelonch, Brigada de la Compañia de Bomberos de los jornales y premios devengados por los individuos de la misma que acudieron a extinguir el incendio ocurrido el dia diecinueve de los corrientes en la casa de San Antonio numero quince, propiedad de D. Pablo Caballer. Que se pague la cantidad de 45 pesetas que importa dicha relación.⁵⁸²

En algunes ocasions, s'anotaven els primers individus que acudien a un incendi –al recordar que eren aquests qui cobraven els premis– i el nombre total de bombers que hi havien treballat. En el supòsit de necessitar-se la presència d'una guàrdia de vigilància un cop extingit el foc s'hi anotava, ocasionalment, el nombre de bombers i les hores de durada. L'exemple següent mostra com es detallaven els honoraris de la intervenció i del reforç posterior:

⁵⁸¹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1847, reg. 1724, f. 6.

⁵⁸² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1871, reg. 1748, f. 53.

Relación nominal de los bomberos que acudieron a la extinción del incendio ocurrido a las 12 de la noche del veintiseis de Julio en la tejeria de D. Miguel Casanelles, situada en las afueras de la puerta de San Martin, con espresión del abono que les corresponde por el tiempo empleado y premios a tenor de lo dispuesto en los articulos 33 y 37 del Reglamento de la Compañia.

Taula 16a. Relació dels bombers intervinents en l'incendi de la teuleria del senyor Miguel Casanelles

<i>Bomberos</i>	<i>Premios</i>	<i>Pesetas</i>	<i>Jornales</i>	<i>Pesetas</i>	<i>Total Pesetas</i>
<i>Mateo Oliva</i>	<i>Primero</i>	10	0,25	2,5	12,50
<i>José Escarpinte</i>	<i>Segundo</i>	5	0,25	2,5	7,5
<i>Pedro Pou</i>	<i>Tercero</i>	5	0,25	2,5	7,5
<i>José Solé</i>	<i>Cuarto</i>	5	0,25	2,5	7,5
<i>Francisco Coll</i>	<i>Quinto</i>	5	0,25	2,5	7,5
<i>José Bonet</i>	<i>Sexto</i>	5	0,25	2,5	7,5
<i>Total</i>					50

Font: AML Fons Municipal, reg. 1584

Relación de los individuos de la Compañia de bomberos que quedaron de reten en la tejeria de D. Miguel Casanelles despues de estinguido el fuego, con espresión del abono que les corresponde por el mencionado servicio.

Taula 16b. Relació dels bombers que van romandre de guàrdia de prevenció després de sufocar l'incendi

<i>Bombero</i>	<i>Pesetas</i>
<i>Mateo Oliva</i>	2,5
<i>José Escarpinte</i>	2,5
<i>Pedro Pou</i>	2,5
<i>Total</i>	7,5

Font: AML Fons Municipal, reg. 1584

Total 57, 5 pesetas. Lérida, 29 de Julio de 1873. El presidente José Camps, conforme.⁵⁸³

⁵⁸³ AML Fons Municipal, *Relació de bombers que van acudir a l'extinció d'un incendi a la teuleria del senyor Miguel Casanelles*, any 1873, reg. 1584, s. f.

En aquest punt, cal tenir present que només quan la bomba havia entrat en funcionament s'enregistrava la informació relativa al sinistre, perquè tal i com s'ha explicat en el capítol 5.4, segons el reglament del 1863, si no s'utilitzava la bomba d'extinció els bombers no cobraven els seus honoraris i, per tant, es feia innecessària la referència del succés.

L'entrada en el segle xx no va suposar cap canvi en la informació dels sinistres recollida per les autoritats, tot i que el nombre de les funcions que tenien l'obligació d'exercir els bombers havien augmentat. A partir del reglament de l'any 1923 (annex 8), en l'article segon, s'explicitava que el cos havia de realitzar «*aquellos servicios de protección ciudadana que por causa cualquiera quedasen desatendidos (inundaciones, iluminación, servicio de aguas, etc)*». Cal recordar que en el congrés de bombers celebrat a Barcelona l'any 1920 ja s'indicava la confirmació dels cossos de bombers com a garants de la seguretat pública dins l'àmbit general d'intervenció. (Vegeu capítol 5.4)

Aprobar la cuenta de honorarios del cuerpo de bomberos que importa 360 pesetas con motivo del incendio ocurrido el día 23 de junio en la propiedad de D. Vicente Farré en la calle de Ramón Soldevila.⁵⁸⁴

En canvi, la revista especialitzada *El Bombero Español*, que durant un cert període de temps es va dedicar a explicar els incendis desencadenats en diverses ciutats del conjunt de l'Estat, aprofundia una mica més en la informació de l'incident. Oferia, però, poques dades per a l'anàlisi en profunditat, segurament perquè així les devia rebre dels seus "corresponsals" des de les esmentades ciutats.

Lérida- Se declaró un violento incendio en los almacenes de madera y aserradora que los señores Cabasés y Compañía tienen establecidos en la calle Daunois (actual carrer Comerç) cercana a la Rambla San Fernando. En los primeros momentos el fuego era intenso, amenazando extenderse a los locales próximos. Las llamas se elevaron a gran altura a causa del aire reinante. En el interior del local incendiado y en una habitación encontrábase descansando una anciana y tres niños, los que pudieron ser salvados por haber penetrado algunas personas. Después de muchos esfuerzos y de haberse consumido enorme cantidad de maderas y artefactos, se logró extinguir el incendio. Al lugar del suceso acudieron las autoridades civiles y militares.⁵⁸⁵

En relació a aquest incendi cal observar, per una banda, que no es menciona la presència de la companyia de bombers, tot i que la magnitud de l'incendi –segons el text– en devia requerir la compareixença. Per l'altra, s'ha de posar de manifest la

---

⁵⁸⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1924, reg. 1801, f. 34.

⁵⁸⁵ "Sinistros", *El Bombero español*, núm. 2, any 1919, s. p.

manca de registre d'aquest sinistre en la documentació municipal, fet que impossibilita qualsevol tipus de comparació entre les dues fonts.

Respecte a la qüestió referent a la carència d'informació, mereix una menció destacada el capítol corresponent a la Guerra Civil a conseqüència de la desaparició de bona part de la documentació municipal i per la desarticulació de la pròpia companyia durant el conflicte (vegeu apartat 5.6). Existeix, però, un capítol de la contesa bèl·lica on la manca de notícies va tenir un fonament diferent; es tracta, concretament, dels episodis de violència desfermada a Lleida tot just derrotat l'aixecament militar.

Al lloc on l'alçament militar va ser derrotat, la legalitat republicana va ser immediatament desbordada pels sectors populars que havien contribuït a la derrota dels rebels. Aquesta dinàmica va obrir un procés revolucionari de marcat caràcter proletari i sovint de naturalesa espontània, la qual cosa va ajudar, de manera decisiva, a accentuar un cert ambient de descontrol que va impregnar les primeres setmanes que van seguir els fets de juliol.⁵⁸⁶

A Lleida, el juliol de l'any 1936, després de l'intent de cop d'estat militar contra la República, es va produir un buit de poder que va suposar un alt grau de desconcert i violència a la ciutat. Es van perpetrar assassinats contra l'estament eclesiàstic i altres sectors considerats favorables als insurrectes i es van provocar incendis en esglésies, convents i arxius; en aquest darrer cas, tant de l'àmbit judicial com de la propietat. Aquesta violència desfermada va ser no deliberada i es va estendre fins a mitjans d'agost, moment en el qual, es va constituir l'anomenat Tribunal Popular, un jurat format per grups sindicals i polítics que va aconseguir posar fre al virulent desgavell.⁵⁸⁷

En aquest breu període de temps –aproximadament un mes– es van desencadenar nombrosos focs provocats en diferents edificis religiosos de Lleida, el primer dels quals, la parròquia de Sant Llorenç el dia 20 de juliol del 1936. Els incendis es van estendre a la pràctica totalitat de les altres esglésies de la ciutat, amb excepció de Sant Martí, que les multituds van preservar amb la finalitat d'utilitzar-la com a magatzem. Pel que fa a la Seu Nova, en un primer moment es va mantenir intacta, però va ser cremada poques setmanes més tard, el 25 d'agost, per membres de la columna anarquista "Los Aguilucho", comandada per Garcia Oliver que es trobava de pas per la ciutat i es dirigia al front d'Aragó.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁶ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida...*, p. 140.

⁵⁸⁷ J. BARRULL, *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937)*, Pagès editors, Lleida, 1995, p. 13.

⁵⁸⁸ J. BARRULL, "El primer terç del segle XX: el poder i la glòria", *Arrels Cristianes. Presència i significació del Cristianisme en la història i la societat de Lleida, Temps de llums i ombres. Temps d'esperança. L'Època Contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*, Volum IV, Bisbat de Lleida i Pagès editors, Lleida, 2009, pp. 126-130.

Fig. 66. Incendi de la catedral nova de Lleida. Font: IEl Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius

Tot i l'existència de proves concludents sobre la veracitat d'aquests sinistres, principalment arxius fotogràfics –figs. 67 i 68– no hi ha constància informativa en cap acta ni comissió municipal sobre els incendis en qüestió, un buit que no es correspon als habituals informes reflectits en la documentació consistorial. Tal i com ha estat explicat anteriorment, els sinistres on feien acte de presència els bombers quedaven registrats –breument– en les actes o comissions de l'Ajuntament, circumstància que no va succeir durant la revolta. De fet, en relació als fets esdevinguts al mes de juliol del 1936, només hi ha constància d'un incendi el dia 10 en una casa del carrer Clavell i el 12 en una altra del carrer del Carme, intervencions, ambdues, que foren anteriors a l'aixecament militar. Cal assenyalar però, que el dia 28 es va fer una sortida al carrer Dolors número 4, que podria correspondre, tot i que no es pot confirmar, a l'oratori del mateix nom que encara a dia d'avui roman en aquesta via. Pel que fa al mes d'agost, es parla d'un servei a la travessera del Carme, un altre en una era de Copa d'Or i un incendi al polvorí del “castell principal” la nit del 14, però s'obvia l'incendi ocorregut el dia 25 a la Seu Nova.⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ AML, Fons Municipal, Comissió de Presidència de l'Ajuntament, dins *Llibre d'actes del Ple*, any 1936, reg.1812, pp. 79-83

Fig. 67. Incendi de l'Església de Sant Pere. Font: IEI Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius

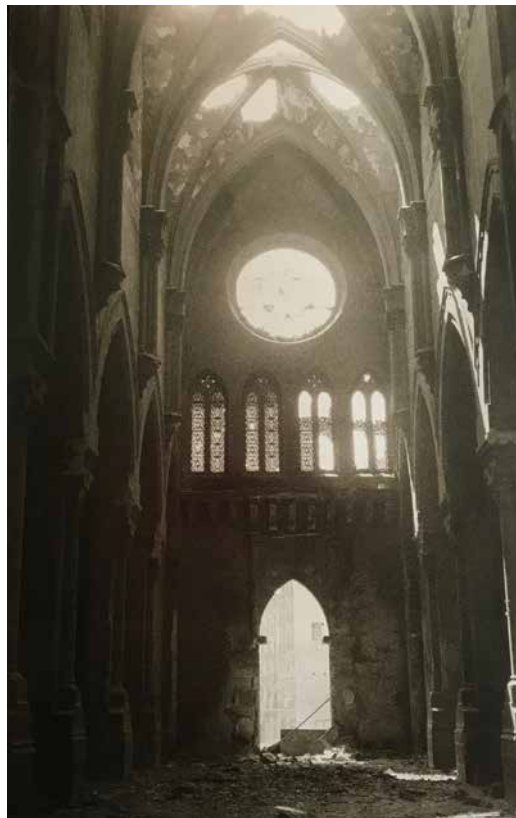

Fig. 68. Fotografia de la part interior de l'Església de Sant Joan després de ser incendiada. Font: IEI Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius

En definitiva, va existir una desinformació que es podria atribuir a la voluntat de les autoritats competents en no deixar constància de cap intervenció per tal de no comprometre als individus del cos davant de possibles represàlies. Una altra possibilitat seria que els bombers, temorosos de la violència extrema que exercien els grups d'insurgents descontrolats en aquells moments tan caòtics, no acudissin a extingir els incendis. De fet, es coneix que, en més d'una intervenció a Barcelona, grups de milicians van haver d'oferir protecció als bombers per tal que aquests poguessin desenvolupar les tasques d'extinció pertinents.⁵⁹⁰ I en el llibre *Lleida sota les bombes*,⁵⁹¹ Jesús Tarragona –que anys més tard seria el rector de la Catedral Nova– entrevistat com a observador directe dels successos d'aquells anys, afirma «va cremar durant tres dies la Catedral»; aquest testimoni podria fer-nos pressuposar que els bombers, efectivament, no es van desplaçar a la Seu. Tampoc en les descripcions que fa J. M. Álvarez Pallás⁵⁹² dels incendis desfermats a Lleida, no es fa cap esment sobre l'aparició o intervenció dels bombers. Tanmateix, aquest era un llibre de propaganda del nou règim que cercava transmetre una imatge de desgavell sobre la República, per tant, l'aparició d'una informació relativa a l'entrada en escena d'un servei d'extinció d'incendis organitzat podria haver estat omesa intencionadament. Pel que fa a la premsa, els diaris on es podrien trobar notícies sobre els fets esdevinguts en aquells dies pràcticament no existeixen i els pocs que han perdurat no fan cap tipus d'esment al respecte. La revista *Ciudad*, en un article de l'any 1959,⁵⁹³ va publicar un breu relat sobre la companyia de bombers. En fer referència als esdeveniments succeïts al juliol del 1936, explicava que el senyor Reñé, cap del cos en aquell moment, i els altres individus del servei van tenir moltes dificultats a l'hora d'intentar sufocar els incendis, principalment a causa del perill d'enfrontament amb els insurrectes. Malauradament, tampoc clarifica quina va ser l'actuació concreta dels bombers en aquell moment.

Un cop acabada la Guerra Civil, tal i com ha estat explicat en el capítol 5.7, el règim franquista va “promoure” la manca d'informació sobre les activitats i funcions del cos, també en relació als sinistres que es desfermaven a la ciutat. El nombre d'incendis descrits era reduït i, a excepció de l'ocorregut a la fàbrica Garcia Giró l'any 1949 – serà analitzat més detalladament en el següent apartat– les notes que els explicaven eren vagues i no seguien cap model estructurat per aconseguir detallar el sinistre de forma precisa.

---

⁵⁹⁰ J. MESTRE, J. ROVIRA, M. FERRER, C. SAVALLS, O. LANAU, *Bombers de Catalunya. Història i present...*, pp. 80-81.

⁵⁹¹ T. MARTÍNEZ (COORD.), *Lleida sota les bombes*, Diari Segre, Lleida, 2007, p.190.

⁵⁹² J. M. ÁLVAREZ PALLÁS, *Lérida bajo la horda*, Ayuntamiento de Lérida, Lleida, 1941, pp. 27-33.

⁵⁹³ P. ALMACELLAS, “El Servicio de Incendios”, *Ciudad*, Volum XI, Lleida, 1959, pp. 186-187.

Aquesta situació va canviar de forma definitiva a partir de la dècada dels seixanta del segle passat. Va ser en aquell moment que es va establir un model únic d'informe on s'hi especificaven diverses dades relacionades amb el sinistre.⁵⁹⁴ Hi constava:

- El servei realitzat. (Per ordre de quina autoritat)
- Lloc on s'havia produït el sinistre.
- Nom del propietari o persona destinatari del servei.
- L'adreça on s'havia desfermat el sinistre.
- Arrendatari (si s'esqueia)
- Adreça de l'arrendatari (si s'esqueia)
- Vehicles desplaçats.
- Temps de desplaçament.
- Quilòmetres de desplaçament.
- Explicació del servei.
- Danys de material (si s'esqueia)
- Baixes de personal (si s'esqueia)
- Observacions.
- Material emprat.
- Consum de combustible.
- Consum de material del servei.
- Reparacions (si s'esqueia)
- Personal intervinent.
- Càlcul o valoració del preu.

El recull d'aquestes dades concretes regulava els informes d'intervenció, que podien ser utilitzats, entre altres, a mode de justificant de cobrament cap a les companyies asseguradores o particulars, o en cas de requeriment judicial per conflicte entre dues parts.

9.2.2. De l'extinció dels incendis a la protecció ciutadana

La companyia de bombers de Lleida formada a mitjans del segle XIX, tal i com recollen les reglamentacions dels anys 1841 i del 1846, tenia com a única i exclusiva finalitat l'extinció dels incendis que es desencadenaven a la ciutat. Aquest fet no és casual, els incendis eren la màxima preocupació de les autoritats municipals perquè, atenent-nos a la documentació consultada, representaven un percentatge molt més elevat d'intervencions respecte altres tipus de sinistres com ensorraments d'edificis o inundacions. A més, les fàbriques de l'emergent burgesia, farcides de productes i

---

⁵⁹⁴ AML Fons Municipal, *Informes dels serveis realitzats pel cos de bombers*, anys 1966-70, reg. 11966, s. f.

materials inflamables eren molt més susceptibles de sucumbir pels efectes del foc que per altres causes. És a partir d'aquest punt de partida inicial, per tant, que el cos va anar adquirint, de forma gradual i segons les necessitats de cada moment, altres competències relatives a la seguretat pública, en un procés que requeria de l'adaptació a l'aparició de noves tecnologies –que presentaven nous riscos– i a les noves demandes socials.

Va ser durant el període de consolidació de la companyia, a partir de l'any 1863, que es van començar a recollir notícies sobre altra tipologia de serveis que ja no quedaven limitades a l'incendi –tot i que no constaven en el reglament d'aquell any que, cal recordar, va ser vigent fins el 1923–. A tall d'exemple, el 1874 els bombers de Lleida van anar a Tàrrega⁵⁹⁵ per ajudar en tasques per inundació, uns serveis que es van repetir també a Lleida en els anys 1883, 1884, «*extraccion de granizo que entro en las tiendas el veintitres de Mayo último*», i 1888. A més, el servei d'extinció va participar també en tasques de rescat de persones en l'esfondrament d'unes cases esdevingut l'any 1883 on hi hagueren “morts i ferits”. Així, tot i que la companyia va ser creada amb la finalitat principal d'executar la sufocació dels focs –ho constaten les reglamentacions del 1841 i 1846 i el llibre *Tratado de la Extinción de Incendios*– les necessitats de la ciutat i les circumstàncies de cada moment van modificar els criteris d'intervenció. Va ser una decisió basada, per part de les autoritats municipals, en la disponibilitat d'homes ja organitzats i equipats amb estris utilitzats en la construcció –útils necessaris en els serveis d'esfondraments, per exemple– i bombes hidràuliques que podien absorbir l'aigua (de les possibles inundacions). Així, tot i que de forma oficial, el cos de bombers de Lleida no va quedar facultat per al desenvolupament de tasques relacionades amb la protecció general de la ciutadania més enllà dels incendis fins l'any 1923, la quotidianitat de la ciutat va obligar els bombers a realitzar-les d'antuvi. Aquesta formalitat quedava definitivament consolidada en el reglament de l'any 1944, on s'hi feia constar que el cos de bombers havia de donar resposta a qualsevol tipus de sinistre per al «*salvamento de personas y bienes*». A més, com ja s'ha explicat en el capítol vuitè, la disposició per part del servei de vehicles amb motor de quatre temps, va permetre l'ampliació del radi assistencial a altres poblacions veïnes del terme municipal lleidatà.

Com a exemple, una relació dels serveis desenvolupats per la companyia de finals dels anys seixanta del segle *xx*⁵⁹⁶, on s'hi poden observar les operacions realitzades pel cos de bombers de la població, que ja s'havia afermat de forma definitiva com una estructura de protecció general de la ciutadania. Tot i que originalment la llista no havia estat classificada per tipus d'intervenció, creiem necessària realitzar-la per tal de fer-la més entenedora. Les principals actuacions es poden englobar en set blocs diferents.

---

⁵⁹⁵ El fet que els bombers lleidatans viatgessin a altres poblacions per ajudar en la resolució d'un sinistre va ser un cas excepcional que no es veurà generalitzat fins la dècada dels anys vint del segle passat amb l'aparició dels automòbils amb motor de quatre temps, un assumpte tractat en l'apartat 8.2.1.

⁵⁹⁶ AML Fons Municipal, *Informes dels serveis realitzats pel cos de bombers*, anys 1966-70, reg. 11966, s. f.

1. Incendis d'edificis o en elements interiors d'immobles:

- *En piso por derramamiento de depósito de gasoil.*
- *Planta de aglomerado de alquitrán.*
- *De chimenea.*
- *Un cine en Huesca.*
- *Estufa de butano.*
- *Explosión bombona de butano.*
- *Contador de gas de la ciudad.*
- *Chimenea. Por estar taponadas de hollín*
- *Almacén de puntillas de nylon, evitando la propagación a la fábrica.*
- *Cobertizo de alfalfa.*
- *Fábrica de muebles.*
- *Almacén de alfalfa.*
- *Conato de incendio por volcar una estufa de gasóleo.*
- *Chalet vivienda.*
- *Almacén de paja en Cervera.*
- *Taller de encuadernación.*
- *En el depósito de máquinas de RENFE por hacer explosión el motor de la máquina de gasoil 242031 con grandes desperfectos.*
- *En almacén de herramientas.*
- *En la fábrica de aceites de la calle San Anastasio*
- *Taller de electrodomésticos.*
- *De botella de butano azul pequeña. Sin consecuencias porque la apagó la propia señora.*
- *Segundo piso de la Iglesia del Carmen.*
- *De toldo, según parece, por un cigarro tirado desde los pisos superiores.*
- *Un cubierto en la provincia de Huesca*
- *De la imprenta de la calle Boteros.*
- *Fabrica de harina de alfalfa en Bellvís.*
- *Estufas de petróleo*
- *Incendio en un almacén de Castellnou de Seana producido por la tormenta que asoló al pueblo con gran aparato eléctrico.*
- *Explosión de una bombona de butano por dejar los usuarios abierto el paso, llenándose toda la cocina de gas, y al dar al interruptor de la luz se produjo la explosión, derribando diferentes tabiques del piso y los del piso de al lado.*

2. Incendis de vehicles:

- *Cabina camión en piso por inflamación de una estufa de Petróleo*
- *Camión.*
- *Incendio de un triciclo Derbi por un cortocircuito.*
- *De un patio, al parecer, por una chispa del tren que prendió en la hierba reseca y empujadas las llamas por el viento, prendieron un camión Pegaso, ocasionando graves desperfectos.*

3. Incendis de vegetació:

- *Cajas y leña.*
- *Sacos de pienso.*
- *Árbol.*
- *De leña.*
- *Huerto.*

4. Assistències tècniques:

- *Acarreo de tanques de agua. En escuelas, granjas...*
- *Según orden del juzgado de instrucción fuimos requeridos para cerrar el agua de un grifo por inundar la tienda de abajo.*
- *Achiques de agua.*
- *Acarreo de tanques de agua.*
- *Requeridos por la policía para taponar una filtración. Escalando por el balcón con una escalera dos bomberos y el fontanero para soldar el tubo.*
- *Apuntalamiento de parte de un piso que había sufrido un hundimiento del suelo de la habitación.*
- *Apertura de puerta por dejarse las llaves dentro.*
- *Desembozar la cloaca con la bomba a presión.*
- *Colocar escalera para montar rótulo luminoso en la fachada en calle Calderías.*
- *Sacar piedras con el coche escalera en el campanario de la iglesia de Aspa que amenazaban desprendimiento.*
- *Colocar en servicio la escalera metálica para que los pintores reclusos puedan realizar la pintura en las fachadas de la cárcel provincial.*
- *Cable de alta tensión roto que tocaba al suelo y producía chispazos. No habiendo necesidad de actuar, esperamos los empleados de la compañía.*

5. Rescats:

- *Auxilio en el río de un pastor que había quedado aislado por la crecida del río.*

6. Fuites perilloses:

- *Limpiar calzada de gasolina.*
- *Servicio de auxilio por rotura de un tubo conductor de amoníaco.*

7. Dispositius preventius

- *Retén en el campo de aviación de Alfés para esperar las avionetas francesas.*

Tal i com queda reflectit en el llistat, a banda dels incendis, la companyia de bombers realitzava tasques de transport d'aigua, esgotaments per inundació, obertura de pisos –se'n farà referència a continuació– apuntalaments d'edificacions, desembossament de canonades, dispositius preventius o intervencions on es requeria material del cos per resoldre una determinada qüestió, encara que no significuessin una emergència. Cal posar de relleu, però, que en aquest llistat no hi apareixia cap assistència relacionada amb l'auxili en accidents de trànsit, un tipus de servei que es va començar a prestar en la dècada dels vuitanta del segle passat. Tampoc apareix cap intervenció relacionada amb l'ajut social de persones amb vulnerabilitat tal i com s'entén en l'actualitat, és a dir, dins dels paràmetres de l'Estat del benestar, una realitat més contemporània que serà analitzada en el capítol de conclusions d'aquesta investigació.

Epíleg

Epíleg. Una microhistòria del foc: dos incendis, una ciutat en transformació

Queda abastament demostrat que construir un servei públic destinat a defensar la ciutadania resulta ser una tasca complexa, que precisa d'un projecte col·lectiu a bastir en el temps llarg, secular. Quan l'entitat de la qual hom es defensa és el foc, la necessitat apressa d'una manera doblement singular perquè, d'una banda, és un perill que no es manté com una amenaça constant en el dia a dia d'una ciutat; però, d'altra banda, quan es desferma, provoca una mobilització generalitzada de poders, persones, recursos, tecnologia... que pot arribar a posar en tensió i desequilibrar de maneres molt diverses la quotidianitat d'un agrupament humà. Seguin aquest fil de reflexió i per cloure aquesta recerca, bé que es pot emplaçar el foc i la seva manifestació més aterridora, l'incendi, en el centre de la narració a fi de cedir-li un veritable paper central de protagonista de l'acció. Aquí és quan s'emprèn aquesta microhistòria⁵⁹⁷ d'un parell de devastadores escomeses, narrades a partir de dades documentades i posades en veu figurada de bombers de temps pretèrits i, fins ara, anònims. Es tracta de dos incendis de grans dimensions, que, analitzats curosament, ajuden a entendre la conjuntura cívica, urbana, tecnològica... de la ciutat de Lleida i el significatiu procés de transformació viscut entre dos moments cronològics diferents: els anys 1876 i 1949.

La magnitud dels dos focs, les implicacions socials que van tenir i les pèrdues econòmiques que van ocasionar van fer que fossin tractats, tant en la documentació consistorial com pel que fa a la premsa local, d'una forma completa i detallada. Aquesta circumstància permet aprofundir, en ambdós casos, sobre aquells punts que poden ajudar a conèixer tant les característiques i el desenvolupament del foc com les accions que va executar la companyia per tal d'extingir-lo. A més, en tractar-se de dos incendis desencadenats en dos moments prou llunyans en el temps, es poden establir els paral·lelismes i les divergències en les diferents qüestions que conformen la totalitat integrada de factors que conformen el conjunt del sinistre per tal d'apropar a una reflexió sobre els progressius canvis i transformacions en el trànsit entre una ciutat decimonònica i la construcció de la ciutat contemporània.

---

⁵⁹⁷ Vegeu, entre altres, G. LEVI, "Sobre microhistoria", dins P. BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, Alianza, Madrid, 1996, pp. 119-143 i, també, "Microhistoria e Historia Global", *Historia Crítica*, 69, 2018, pp. 21-35.

L'incendi del teatre (1876)

La nit del 22 d'octubre de l'any 1876, dos vigilants nocturns feien la seva ronda tot deambulant, absorts en els seus pensaments, pels carrers de Lleida. La ciutat estava poc il·luminada, només uns escassos i tènues llums de gas, instal·lats feia pocs anys en algunes vies, trencaven la foscor de la nit. Eren les cinc de la matinada quan uns crits llunyans els van alertar que alguna cosa estava succeint, van alçar la vista i van veure un gran resplendor que els va deixar glaçats durant uns segons. Els dos homes es van apressar cap al lloc d'on provenia la claror i, arribats a l'encreuament entre els carrers Major i Cavallers, just davant de la Capella de Sant Jaume, el Peu del Romeu, la principal fita del pas del pelegrins per la ciutat, van poder veure, atònits, com l'antic convent dels Agustins, reconvertit en teatre després de la desamortització de Mendizábal del 1836, desapareixia envoltat en flames i fum.

L'incendi, en aquells moments inicials, començava a agafar unes dimensions considerables, la fusta dels elements constructius i el mobiliari interior, de baixa resistència al foc, l'alimentaven persistentment. Els veïns del coliseu fugien, comes ajudeu-me, entre xiscles de desesperació i alarma, mentre d'altres tiraven algunes de les seves pertinences més valuoses per les finestres. El caos s'havia apoderat de la ciutat.

Esglaiats per l'escena que succeïa davant dels seus ulls, els dos guàrdies van arrencar a córrer per tal de donar l'avís d'alarma als membres de la companyia de bombers, un servei que funcionava a Lleida des del 1840. Tothom recordava els mals moments viscuts durant els primers anys del cos, sobretot pels problemes econòmics que patia la ciutat, situació que es va capgirar durant el mandat de l'alcalde Fuster, en la dècada dels seixanta, quan el cos va millorar substancialment. Amb la compra d'una bomba contra incendis adquirida a França i la redacció d'un reglament que regulava el cos, aquest es va consolidar com una entitat de seguretat pública indispensable per al municipi. Aquesta renovació de la companyia, a més, va venir acompanyada de molts i variats projectes que pretenien impulsar la ciutat de Lleida i dur-la amb empenta cap a l'ambient de modernitat que anava triomfant en alguns països europeus veïns. Un estol de projectes marcaven actuacions com l'alineament dels carrers, la canalització de l'aigua de boca i la instal·lació de clavegueres. Les places s'embellien, els Camps Elisis s'arbraven per a què tothom hi pogués passejar i, per fi, s'enderrocaven les aspres muralles que durant tant de temps havien reclòs la ciutat. Fumejant, arribava el memorable ferrocarril, aquella impressionant màquina moguda, com per art de màgia, amb foc i vapor d'aigua, que deixava tothom bocabadat i transformava, de forma ja definitiva, la manera de desplaçar-se i relacionar-se amb el món! I pel que feia als seus habitants, semblava que molts d'ells s'entestessin en estudiar; van aparèixer escoles i instituts a fi que joves i adults poguessin formar-se en matèries diverses i aprendre les bones pràctiques que la convivència ciutadana i la modernitat del moment requerien.

El Josep Ribes era un jove que va entrar a formar part del cos de bombers a principis de l'any 1876, només uns mesos abans del gran foc del teatre. Encara recordava com aquella tràgica nit es va despertar sobresaltat pels crits i els bronzits del xiulet del vigilant, que l'alertava des de l'exterior del seu domicili, i pels repics de campana provinents de la Catedral Nova. Es va vestir a correuita amb l'uniforme que li havia proporcionat el consistori al cap de poc temps d'entrar al cos: el casc, la camisa, el pantaló, les dues anelles i la corda, i va marxar apressadament cap al parc de bombers, al carrer Major, a tocar de l'Ajuntament, l'antiga Paeria. Allí es va reunir amb altres companys que també venien dels seus respectius domicilis, van agafar el carro amb la bomba i la resta d'equipament d'intervenció i van marxar sense dilació cap al lloc del sinistre, a només dos-cents cinquanta metres del parc.

L'incendi, a aquelles hores, ja era un monstre immens que es propagava per diverses cases veïnes del teatre, construïdes en fusta i, evidentment, a tocar les unes de les altres.

Llegado el cuerpo de Bomberos, a poco mas de las seis, dedícase desde los primeros momentos a cortar el fuego que invadía las casas números 47, 49, 51, 55, 57, 59 y 61, en su parte superior y lado de la calle Blondel.⁵⁹⁸

En aproximar-se al foc, el Josep va sentir en tot el seu cos l'impacte abrusant de la crema; l'olor del fum li penetrava la gola i, paralitzat pel que contemplaven els seus ulls, va percebre l'enorme magnitud de la catàstrofe. Les flames d'intensos vermells, taronges i grocs li semblaven gegants serpentejants que s'enlairaven cap a la foscor de la nit i es perdien en l'infinít mentre expulsaven enormes quantitats de fum; primer, de color blanc –a causa de la humitat de la fusta– i, tot seguit, un de més fosc que indicava l'alta intensitat que ja havia assolit l'incendi.⁵⁹⁹ Escoltava com bigues i jàsseres crepitaven sorollosament i de forma constant mentre sobtats despreniments d'algunes parts de l'edifici ressonaven entre els xiscles de pànic del públic que assistia al terrible espectacle.

Els crits dels companys en iniciar-se les maniobres de descens i instal·lació de la bomba hidràulica el van tornar abruptament a la realitat del moment. Tenien molta sort de disposar d'aquells artefactes d'impulsió tan potents, va pensar. I tot gràcies a la invenció de noves màquines que, instal·lades en enormes fàbriques, tenien la capacitat d'augmentar el ritme de producció de béns o possibilitar, com era el cas, el fet de poder projectar a gran distància l'aigua que ell i els seus companys utilitzaven per apagar els focs. El treball de bomber ja no era com recordaven i explicaven els seus companys de més edat. Bé, de fet, rumiava, res ja no era com abans. Hom tenia la sensació que tot evolucionava molt ràpid, i no només a Lleida, sinó a tota Europa i, potser, fins i tot, arreu del món!

⁵⁹⁸ F. CASTELLS, "El incendio del Teatro", *Revista de Lérida...*, p. 330.

⁵⁹⁹ J. SANS I PINYOL (coord.), *La Investigació d'Incendis i Explosions*, Institut de Seguretat Pública de Catalunya, Mollet del Vallès, 2010, p. 33.

El Josep estava amb el grup de bombers emplaçat al carrer Major. La manca de disponibilitat d'aigua va comportar la sempre feixuga tasca d'organitzar una cadena humana per transportar-la, segons el seu emplaçament, des de la font del carrer Cavallers fins al teatre. La col·laboració veïnal era fonamental en aquests casos! Per contra, a la banda del carrer de Blondel, la proximitat del riu feia possible un subministrament d'aigua molt més àgil i, per tant, iniciar-ne ràpidament el bombeig. A més, tothom es va poder centrar en atacar el foc perquè, afortunadament, no va caldre rescatar cap víctima atrapada en l'incendi. Els testimonis del succés, residents del barri presents des del primer moment al lloc dels fets, van informar als caps de la companyia que, al teatre, a aquelles hores de la nit, no hi devia haver ningú, com tampoc a les cases del voltant, que havien estat desallotjades a cremadent. També els van dir que les persones ancianes i la quitxalla havien estat evacuats amb l'ajuda sol·lícita del veïnat. En conèixer aquestes notícies, tothom es va sentir una mica més alleujat.

Després d'uns primers minuts de confusió, crits i ordres contradictòries les unes amb les altres, els tocs del corneta van ficar una mica d'ordre i de sentit comú a la intervenció. La primera operació que va realitzar un dels col·legues de Josep –al qual no va poder distingir– va consistir en apagar els llums de gas i tallar-ne el pas per tal d'evitar que alguna fuga atíés el foc o provoqués explosions que possessin en perill a les persones que treballaven en el sinistre.

—Comenceu les maniobres de bombeig! —va exclamar el capatàs.

La seva greu veu va ressonar sobre la cridòria. La bomba rebia els primers cubells d'aigua a bon ritme i el punta de llança dirigia el raig cap a les cases veïnes que encara no es trobaven afectades per l'incendi, per tal de protegir-les i tallar la propagació del foc. L'altra màquina, mentrestant, intentava rebaixar la intensitat de les flames sense massa èxit. Les altes temperatures i el risc d'esfondrament de l'edifici impediè cap altra intervenció que no fos l'abocament de la major quantitat d'aigua possible als immobles encesos, des d'una distància on es podés resistir l'enorme transferència de calor.

Al cap d'una hora d'intens treball i absort en el monòton esforç de fer funcionar la bomba, en Josep va entreveure dues figures de bombers, proveïts amb pics, sobre la coberta d'una casa que començava a flamejar. Per dessota, hi havia un mestre d'obres que els donava indicacions, un fet gens estrany tenint en compte que l'Ajuntament havia estat promulgant diversos bans que obligaven paletes i fusters a presentar-se en les tasques de qualsevol sinistre a fi d'ajudar a resoldre'l. Els dos membres del cos van començar a picar el teulat per tal d'esfondrar-lo i fer un tallafoc que frenés l'incendi. Era una maniobra molt arriscada, però necessària si es volien aïllar definitivament les flames. Hi van estar una bona estona i mentre altres homes els feien tasques de suport i una bomba els protegia la rereguarda. Finalment, van aconseguir aturar l'avenç del foc. Va ser una gran victòria! Algun dia –va pensar–, ell

seria qui es jugaria la vida deambulant pels cels de Lleida i es convertiria en l'heroi de la ciutat. Encara era un professional massa novell, però.

A l'alba, seguien els esforços i les tasques per apagar l'incendi van continuar durant tot el dia fins que, finalment, el foc va quedar extingit cap a dos quarts de nou del vespre del dia 23 d'octubre, després de més de catorze hores de feina. Les cares dels seus companys i la seva pròpia mostraven la fatiga i la deshidratació de la llarga jornada de treball. A més, un cop es va donar per acabada l'emergència, el cap de la companyia va establir un reforç preventiu de tres dies per tal d'evitar represes i enderrocar aquelles estructures afectades que poguessin provocar esfondraments no controlats o altres danys encara majors. El Josep, però, no va poder formar part d'aquesta nova tasca perquè durant l'incendi, no recordava ben bé com, es va fer mal al braç i, per tant, hauria de deixar d'exercir la seva feina habitual de fuster durant uns dies. Sortosament, mentre el metge de la companyia li explorava la ferida, va poder parlar amb un regidor de l'Ajuntament que li va assegurar que rebria un auxili econòmic per l'accident, valorat en dues pessetes i cinquanta cèntims diaris. "Tal com s'especificava en el reglament del cos de bombers", va concloure, com xerrant en soliloqui.

Al matí següent, en Josep es va despertar ressentit pel dolor i el cansament del dia anterior, però alhora satisfet per la feina feta. Es va apressar per anar a comprar la premsa a la botigueta que hi havia al final del carrer, molt a prop de la casa on vivia amb la seva família. La *Revista de Lérida* portava la notícia de l'incendi a tota plana i en Josep, que havia cursat diversos anys en les escoles inaugurades a la ciutat feia un temps, la va poder llegir sense cap dificultat als seus pares. I deia així:

Es preciso confesar que dada la actual organización de la Compañía, sus individuos todos trabajaron hasta hacerse dignos de la estimación general, y que por algunos de sus actos debieron ser admirados por cuantos pudieron apreciar su valor y serenidad [...] D Manuel Farré dirigió con sumo tacto el manejo de las bombas. José Solè logró del público el dictado de intrépido por haber atravesado habitaciones que amenazaban undirse al menor sacudimiento y escalado con increíble arrojo paredes que se ofrecían a simple vista en estado de ruina. Ramon Mañé supo esponer su vida en ascensiones difícilísimas mostrando sereno el animo ante el peligro que ofrecían los continuados desplomes que en los edificios tenían lugar, y dirigiendo como sus compañeros los señores Calvet, hijo, Baiget (hermanos Magín y Ramon) y otros varios, las mangas de las bombas, logrando con sus chorros apagar la acción del fuego do quiera se presentaba, siendo todos perfectamente secundados por cuantos artesanos forman parte de la Compañía de Bomberos⁶⁰⁰.

Altres notícies parlaven de la participació ciutadana en les tasques d'extinció: «*Las clases que en mayor numero tomaron parte en tales trabajos deben ser contados en primer numero a los "menestrales" siguiendo la de los "señores"*»⁶⁰¹

⁶⁰⁰ F. CASTELLS, "El incendio del Teatro", *Revista de Lérida...*, p. 329.

⁶⁰¹ F. CASTELLS, "El incendio del Teatro", *Revista de Lérida...*, p. 330.

De fet, quan el Josep i els altres membres del cos van anar a l'Ajuntament per a cobrar el jornal, van haver de suportar, carregats de paciència, el discurs de l'alcalde, que, solemnement, feia referència a l'alta participació d'autoritats de la ciutat en la sufocació del foc. Només hi van anar per figurar i "quedar bé" davant de la gent, va dir-se en veu baixa i cara de fàstic. El llistat era interminable:

El M.Y.S. Gobernador civil de la Provincia D. Federico Ferrer y Galvez, el Exmo Sr Brigadier Gobernador Militar D. Antonio Marquez y Galvez, el Sr Juez de primera instancia del partido D. Francisco Valcarcel y Vargas, el Sr Teniente de Alcalde D. Jose Vilanova y Cahir, el Sr Comandante del arma de Ingenieros en esta Provincia D. Ramon Ros y de Cárcer, el Comandante Capitan de Artilleria Don Ricardo Ballina, el Sr Jefe de dia de la plaza comandante de infanteria D Telesforo Teról y Garcia, el Subdirector de la compañía de seguros "La Union" D. Sebastian Ribelles y Eurich, la Compañía de Bomberos, varias brigadas de operarios, tropas de los cuerpos de la guarnicion y parte del vecindario, y despues varias personas con carácter oficial y otras sin el, que seria prolijo enumerar, que más que con sus acertadas disposiciones y otras con su penoso trabajo, contribuyeron, más o menos a la estincion del incendio que ha durado 63 horas y media.⁶⁰²

El cobrament dels honoraris va ser ràpid. El Josep va percebre quaranta rals, vint en concepte de premi per arribar el tercer al parc i els altres vint de sou per tractar-se d'un incendi de segona classe (d'edifici) i desfermat en horari nocturn. Als bombers, els va pagar l'Ajuntament, però la totalitat de les despeses que va ocasionar l'incendi van anar a càrrec de l'asseguradora *La Unión*, una corporació sorgida cap a mitjans del segle XIX.

—No em fan cap pena aquestes companyies —va deixar caure el Ramon, un col·lega bomber que treballava de paleta— Es veu que els propietaris són d'aquells nous rics que hi guanyen molts calers! —afegí—. En Josep assentia sense parar massa atenció a la conversa. El seu cervell no parava de cavil·lar sobre una qüestió que li treia el son des de feia dies. Com es podia desfermar un incendi a aquelles hores de la matinada? Havia estat provocat? I encara més important, qui estava interessat en malmetre o fer desaparèixer el teatre? Descobrir l'origen d'un incendi se li presentava com una tasca de gran dificultat, però existien certs indicis que podien ajudar a resoldre l'enigma. Una primera possibilitat la va concebre mentre llegia el capítol d'un llibre que descrivia el teatre.

[...] El todo esta iluminado con un hermoso quinqué pendiente del centro de la bóveda [...] Los corredores son estrechos e incómodos y no lo es menos la única escalera que existe para bajar de los tres pisos, que causaria muchas desgracias en una noche de incendio.⁶⁰³

⁶⁰² AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 316. Cal precisar que, en les seixanta-tres hores, s'hi compta el reforç de bombers que van romandre en el lloc del sinistre després de ser extingit.

⁶⁰³ P. MADOZ, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Volum x, Est. Literario-tipográfico de P. MADOZ y L. SAGASTI, Madrid, 1847, p. 244.

S'havia quedat encès algun element de la il·luminació que hagués pogut encetar l'incendi? No n'estava gens segur i els dubtes es van incrementar encara més després assabentar-se que, en paraules d'un regidor del consistori, la ignició va ser «*en la parte del escenario*»⁶⁰⁴ sense donar, estranyament, cap altra explicació del perquè d'aquesta presumpció. Les notícies dels dies posteriors tampoc no ajudaven a aclarir els fets. El primer de novembre d'aquell mateix any de 1876, s'informava sobre la detenció d'algunes persones sospitoses d'haver provocat el sinistre. Amb els dies, en va procedir a l'interrogatori d'alguns presumptes implicats, però cap d'ells sabia res de res. Més aviat semblava que els havien arrestat sense cap fonament. La investigació es trobava en un punt mort.

Una idea li va venir de sobte, mentre llegia la premsa assegut en un solitari banc dels Camps Elisis:

[...] el trozo de calle que media entre la plaza San Francisco y Caballeros en continuo paso de caballerias y objetos de labranza que produce incalculables molestias para los transeuntes [...] conseguida esta mejora puedese suprimir tambien, ademas del paso de carruajes, la elaboracion del vino en aquel trozo de calle convertida en repugnante esposicion de objetos mil a cual mas detestables en la epoca de la bendimia [...] la calle Mayor esta llamada a ser una de las mas concurridas y la mas escogida para poner de manifiesto el sinfin de primorosos objetos producidos por el arte e industria modernos.⁶⁰⁵

—Era una jugada perfecta! —va exclamar aixecant-se d'un salt— L'incendi i la posterior demolició del teatre permetria al consistori portar a terme una mesura molt popular entre la ciutadania com era facilitar el pas entre els carrers Cavallers i Major amb l'avinguda de Blondel, un nou accés a la ciutat que evitaria molests giravolts per anar al centre. S'obriria, per fi, l'extensa muralla que formaven els edificis del carrer Major per la banda del riu Segre. I tot s'hauria produït gratuïtament, com un ensurt imprevisible que, a més, rebia el beneplàcit de la premsa! «*La prolongación de la calle Caballeros es mejora que reclaman de consumo, el ornato, la comodidad y la higiene pública*».⁶⁰⁶

Però, endemés, i aquí ve l'interessant de la qüestió, el consistori, com a propietari del teatre, cobraria la indemnització de la companyia asseguradora. Es guanyarien molts diners! Després, "consternats pel tràgic succés", però amb tota la tranquil·litat del món, només caldria buscar un altre edifici que allotgés un nou coliseu o, simplement, deixar passar el temps amb subterfugis de tipus pressupostari, de manca d'espai, o "d'altres necessitats més prioritàries."

Estava tot molt ben lligat, es tractava d'un pla ordit de forma brillant. Massa, si el volia desemmascarar. De fet, aviat s'adonà que demostrar la seva teoria resultaria

⁶⁰⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1876, reg. 1753, f. 316.

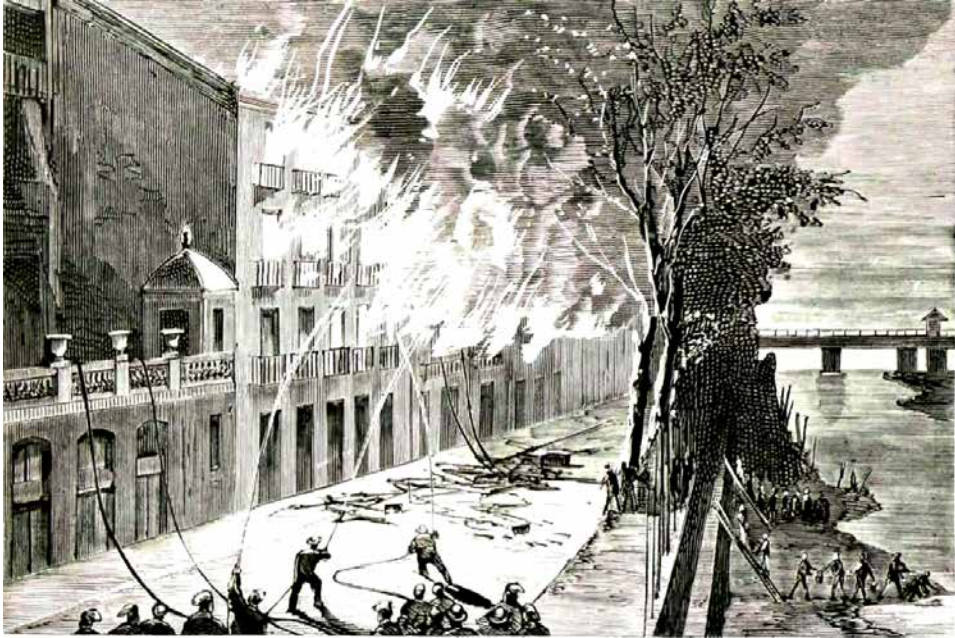
⁶⁰⁵ F. CASTELLS, "El incendio del Teatro", *Revista de Lérida...*, p. 333.

⁶⁰⁶ F. CASTELLS, "El incendio del Teatro", *Revista de Lérida...*, p. 333.

impossible i, a més, la cosa tenia tots els números d'acabar amb alguna denúncia per injúries —o coses pitjors— contra ell. I com tenia clar que la justícia, en aquella època que li havia tocat viure, no era del tot imparcial i quasi sempre es posicionava de banda dels més poderosos, va decidir deixar-ho córrer. Al cap i a la fi, ell només era un pobre fuster amb el braç nafrat a qui li agradava fer de bomber. I li quedava prou clar que la ciutat en transformació on residia havia emprès una ruta d'expansió i remodelació urbanística que no es deturaria i menys encara per les especulacions agosarades d'un treballador humil, somniador i crític.

Figs. 69-70. Gravats de l'incendi del teatre de l'any 1876. Font: *La Ilustración Española y Americana* del 8 de novembre de l'any 1876

L'incendi del teatre de Lleida, l'any 1876

(Segons un dibuix de l'Artur Renyé.)

Fig. 71. Dibuix de l'incendi per la part del carrer Major, davant del peu del Romeu. Autor: Artur Renyé. Font: *Vida Lleidatana* núm. 96 del 5 de maig de l'any 1930

L'incendi de la fàbrica Garcia Giró (1949)

L'Antoni Capdevila, caporal del cos de bombers de Lleida, va arribar puntual a l'Ajuntament. Havia estat citat a les nou del matí, però la sessió no va començar fins passades les deu. Mentre esperava a l'exterior del despatx del regidor Plana, va trobar un diari de feia uns dies que portava una notícia de l'incendi.

Desde el primer momento se personó en el lugar del siniestro el Excmo. señor Gobernador civil camarada José Carrera Cejudo, que dirigió el salvamento y la localización del siniestro, interviniendo personalmente en estos Trabajos. Le secundaban los concejales señores Sol Ballespí, Mola y Farré, el Ingeniero Jefe de Industria, señor Casamada, el Jefe Provincial de Sanidad doctor Ibáñez, y el Secretario de Abastecimientos señor Alija. Dispersos en sus diversos cometidos de extinción, salvamento o vigilancia, intervinieron el Cuerpo de Bomberos, con todo su material, Cuerpo de Policía, Guardia Civil, Policía Armada y varias compañías del Ejército.⁶⁰⁷

—Quin munt de mentides que explicava la premsa del Règim —va maleir en veu baixa fent que no amb el cap— Aquella gent sempre s'apuntava tots els mèrits que no li corresponien!

Es va obrir la porta i un home que no va saber identificar li va fer un gest indicant que podia entrar. Les salutacions amb el grup d'edils que investigaven el cas van ser ràpides, però cordials i, amb immediatesa, van donar pas a les primeres qüestions.

—Expliqui'ns, senyor Capdevila, com van succeir els fets? —va preguntar-li el senyor Plana, el màxim responsable de la instrucció.

—Bé —va titubejar l'Antoni— el dia 19 d'agost (de 1949), aproximadament cap a les dues de la matinada, vam rebre una trucada del senyor González, el cap de vigilància nocturna, al parc de bombers alertant-nos d'un incendi a la fàbrica d'electrodomèstics Garcia Giró, al carrer Víctor Pradera (actualment Lluís Companys) de Lleida números u, tres i cinc.

L'Antoni estava nerviós i no volia oblidar res del que havia succeït aquella nit. Li va venir al cap la tranquil·litat amb què havia transcorregut la guàrdia, la calor que havia fet durant tot el dia i com van decidir sortir a la fresca, a l'exterior del parc, per menjar-se el gelat que havien comprat aquella mateixa tarda. El recinte que ocupaven els bombers havia estat l'antic teatre dels Camps Elisis, però en acabar la Guerra Civil i amb la desastrosa situació econòmica que patia Lleida i la resta de l'Estat, el nou Ajuntament feixista el va reconvertir en caserna de la companyia per tal d'estalviar-se el lloguer d'una nau.

A ell ja li estava bé, però el més important —pensava— era que amb el parc, els nous vehicles que havien arribat els darrers anys, el bon equip humà i el reglament

---

⁶⁰⁷ “Un pavoroso incendio destruyó de madrugada la fábrica de Garcia Giró”, *La Mañana*..., p. 2.

redactat el 1944, el cos de bombers havia estat capaç de renéixer de les cendres del conflicte bèl·lic. La companyia tornava a ser, en relació a la protecció ciutadana, la gran entitat municipal que havia estat en els temps la República.

—Els sis bombers de guàrdia vam córrer a posar-nos l'equip d'intervenció —va prosseguir l'Antoni— el casc (tipus Barcelona), les botes altes, un cinturó, la corda i, és clar, la camisa i el pantaló que ja portàvem posats mentre...

—Al gra senyor Capdevila! —va interrompre un regidor amb bigoti frondós i cara de pomes agres que no va saber identificar. Va ser un moment d'incomoditat, però, de seguida, va continuar amb la narració.

—Vàrem pujar als camions i vam dirigir-nos cap al lloc del sinistre, a un quilòmetre i mig de distància. L'incendi estava plenament desenvolupat, la temperatura era extremadament alta, i de seguida vam adonar-nos que el material que cremava devia ser, sobretot, de tipus plàstic. Principalment, per la intensitat de l'olor que envoltava la zona del sinistre i perquè el fum era molt espès i dens; tant, que tenia la capacitat de dificultar la sortida del foc cap a l'exterior, cap al cel, vull dir.⁶⁰⁸ De fet, tant les flames com el fum només es feien visibles a glopades, com en una espècie de pulsacions quasi regulars, apareixent i desapareixent de l'espectre com si es tractés d'un escabrós truc de màgia.

—Semblava, talment, un ésser mitològic amb vida pròpia lluitant per la seva supervivència, —recordava haver pensat la nit de l'incendi.

—I, tot plegat, envoltat d'espurnes molt brillants que ascendien lentament cap al firmament fins que la foscor de la nit les feia invisibles, un fet inequívoc que mostrava que ens trobàvem davant d'un incendi on també cremaven elements que contenien alumini. En definitiva, un incendi molt difícil de sufocar. Afortunadament, però, vam arribar prou ràpid per evitar que el foc saltés als edificis veïns; el garatge Dalmau, el convent de les Josefines i una vaqueria pròxima a l'incendi. Fins i tot la premsa va destacar la prestesa del servei d'extinció en presentar-se al lloc del sinistre [...]«*el retén hizo acto de presencia al minuto de iniciarse el incendio*».⁶⁰⁹ —va recitar de memòria esbossant un lleuger somriure. El regidor del bigoti frondós va remugar en veu baixa.

—Recordo que, en arribar, vaig demanar a un policia local que procedís a evacuar les possibles víctimes atrapades en els edificis adjacents a la fàbrica. Els seus homes i nombrosos veïns que es trobaven per la zona es van dedicar a alertar per tot arreu fins que van estar segurs que ningú no corria perill. M'agradaria i perdoni'm la interrupció, mostrar l'agraïment a totes aquelles persones anònimes que ajuden al cos de bombers en la realització de tasques addicionals a l'extinció —L'Antoni es va escurar el coll i va seguir amb les seves explicacions— Després, tota aquesta gent

⁶⁰⁸ J. SANS I PINYOL (Coord.), *La Investigació d'Incendis i Explosions...*, p. 33

⁶⁰⁹ AML Fons Municipal, *Incendi de la fàbrica Garcia Giró*, any 1949, reg. 2149, s. f.

van fer cap a la vaqueria per desallotjar els animals i treure'n l'alfals, que suposava un perill imminent que podia eixamplar, encara més, l'incendi.

El regidor Serrano repassava la premsa dels dies posteriors al sinistre i els informes, elaborats per la policia local i el cos de bombers, relatius a l'incendi, alhora que escoltava el testimoni. Ell havia estat un dels encarregats, juntament amb altres companys de l'Ajuntament, de la compra de material divers per al servei d'extinció. Mentre fullejava distret el munt de papers i diaris que tenia sobre la seva taula va llegir el titular: «*Presas del pánico, las vacas atadas a los postes de la Rambla de Cataluña mugian lastimosamente*». ⁶¹⁰ De manera sobtada, se li va escapar una sonora riallada que va interrompre momentàniament l'oratòria. Davant de la penetrant mirada de la majoria de presents a la sala, va dissimular acotant el cap entre els papers.

—Es va tallar el corrent elèctric per tal de reduir riscos, —va prosseguir l'Antoni— i vam iniciar les tasques d'extinció amb aigua, consistents en aturar la propagació de les flames cap als immobles veïns. Com ja he comentat anteriorment, la intensitat del foc era molt alta, possiblement pel propi material constructiu de l'edificació, però sobretot per la gran quantitat de components combustibles emmagatzemats en el local, principalment vernissos, colorants, materials plàstics diversos i bombones de sulfur de carboni. Aquests materials, potser resulten fonamentals per a les cadenes de producció de béns de consum, però són altament inflamables i molt perillosos.

El regidor Serrano assentia a les paraules del caporal del cos mentre llegia les notícies que confirmaven les seves paraules: «*estallaban continuamente convirtiendo en estériles y baldíos los esfuerzos para ahogar el incendio*». «*El incendio adquirió inmediatamente proporciones extraordinarias [...] Enormes llamaradas se alzaban entre las bigas del techo*». ⁶¹¹

—Per tant —va continuar el caporal— les tasques de sufocació no es van centrar en aquells indrets on el foc ja ho havia arrasat tot, sinó en els punts on es podia aturar el seu eixamplament. Un cop minimitzat el risc de propagació, cap a dos quarts de quatre de la matinada, els nostres esforços es van encaminar en la direcció d'atacar el nucli del foc i extingir-ne definitivament el focus.

—Permeti'm, senyor Capdevila, és aquesta la forma habitual de procedir?

—Sí senyor —va respondre l'Antoni— i pensi que el fet de situar el personal de manera que es protegeixin els edificis veïns i no treballant en la zona de més foc on ja no es pot salvar res, pot dur a confusió. És per aquesta raó que l'estratègia emprada no va ser compresa per algunes de les autoritats municipals presents al lloc de la intervenció.

---

⁶¹⁰ "A las nueve de la noche quedó totalmente extinguido el incendio en la fábrica Garcia Giró", *La Mañana*, número 3480, 20 d'agost del 1949, p. 2.

⁶¹¹ "Un pavoroso incendio destruyó de madrugada la fábrica de Garcia Giró", *La Mañana...*, p. 2.

Es van sentir veus de desaprovació que el regidor en cap va tallar de cop amb un vigorós crit de: —silenci! —i va prosseguir amb la qüestió següent:— creu vostè que l'equip personal i els recursos materials destinats al sinistre van ser els adients?

—Així ho crec. A banda dels sis bombers de guàrdia, la magnitud del sinistre va comportar la presència d'aquells membres del cos que no es trobaven en horari laboral i que es van afegir a les tasques d'extinció. Vam ser un total de quinze homes treballant en l'incendi! A més a més, hi vam desplaçar l'auto-escala de vint-i-vuit metres i el tanc de cinc-mil litres d'aigua, ambdós muntats l'any anterior sobre xassís G.M.C nous de trinca.

—Vam tenir molta sort de disposar d'aquests vehicles —va pensar— la potència que transmeten a les bombes que hi van acoblades és determinant per aturar l'avenç del foc. Com s'ho devien fer els bombers d'antany? —es va preguntar—. Quanta en tenia de raó el seu cap, l'arquitecte Domènech, quan deia que la indústria de l'automòbil va revolucionar l'extinció dels incendis a principis del segle xx!

Va deixar de banda els seus pensaments i va continuar el relat. La sala escoltava amb molta atenció.

—També s'hi va enviar l'escala extensible de divuit metres amb la plataforma de treball en la part superior i dues motobombes.⁶¹² Tot plegat amb les corresponents mànegues de setanta i quaranta-cinc, les bifurcacions, les llances, els diferents aparells per a la il·luminació i, evidentment, les eines manuals com pics, pales, cordes i tot l'embalum d'altres estris que porten de dotació els vehicles.

El regidor Serrano va buscar a correuita l'article que ressaltava el bon funcionament del material del cos adquirit per l'Ajuntament i va deixar anar un sospir de satisfacció. Si la premsa se'n feia ressò era, en bona part, mèrit seu.

Durante todo el dia, millares de leridanos han desfilado por el lugar del siniestro, siendo grandes los elogios que se han tributado al material del cuerpo de bomberos y al celo de las autoridades que han evitado un verdadero dia de luto para la ciudad. Se recordaba que hace unos veinte años, y precisamente a finales de agosto, un bastísimo incendio destruyó toda una manzana de casas en nuestra calle de San Anastasio, y se comparaba la penuria de medios sufrida entonces con los que ahora han podido esgrimirse con tanta eficacia.⁶¹³

Mentrestant, l'interrogatori seguia avançant.

—I com va repercutir en el desenvolupament del servei l'absència de l'arquitecte municipal i cap dels bombers, el senyor Luis Domènech Torres i, diguem-ne, la seva

⁶¹² AML Fons Municipal, *Incendi de la fàbrica Garcia Giró*, any 1949, reg. 2149, s. f.

⁶¹³ "A las nueve de la noche quedó totalmente extinguido el incendio en la fábrica Garcia Giró", *Diari La Mañana...*, p. 2. Cal apuntar aquí que no s'ha trobat cap mena d'informació de l'esmentat incendi del 1929.

“substitució espontània” per l’aparellador i veí de la zona José Serrate? —inquirí l’interrogador.

—Bé, l’absència del senyor Domènech no va determinar en cap cas les maniobres d’extinció perquè els altres comandaments que ens trobàvem en el sinistre sabíem com dirigir l’equip i quines eren les maniobres a realitzar. Pel que fa al senyor Serrate —va titubegar l’Antoni— podríem dir que el fet de no formar part del cos i voler liderar la intervenció va comportar, en certs moments, alguns embolics. Jo crec que va actuar amb bona voluntat però la manca d’experiència en aquest tipus d’intervencions li va pesar una mica —va afirmar per tal de suavitzar la primera envestida— Valdria la pena que la direcció del cos de bombers regulés aquest assumpte el més aviat possible —va asseverar amb convenciment.

Es va fer un silenci només trencat per la raspada del regidor Plana en preguntar la qüestió següent: Per últim, senyor Capdevila, quines van ser, segons el seu criteri, les causes de l’incendi?.

—Com va assenyalar fa uns dies el propietari de la fàbrica, el senyor Garcia Giró, el foc es devia originar per un curtcircuit en algun punt del lateral de la fàbrica que toca el convent de les Josefines. I un cop es va desfermar l’incendi, el propi contacte entre els sostres veïns segurament va facilitar la propagació del foc entre ambdós edificis. Tot plegat, però, només és una suposició; amb el grau de destrucció que va comportar el foc, resulta molt difícil localitzar-ne el punt d’ignició primerenc —va rematar per concloure així la seva exposició.

Temps després, tot tornat d’un servei, l’Antoni va veure com l’Arquitecte Domènech entrava al parc de bombers amb una carpeta on hi portava les conclusions de la instrucció que havia portat a terme el regidor José Maria Plana Sala. Ja havien passat uns mesos de tot plegat i l’ambient a la ciutat estava més tranquil. Es van asseure en una habitació amb parets de fusta que feia de despatx i els donava una mica d’intimitat. L’Antoni va llegir en diagonal l’extens primer paràgraf de l’informe i es va aturar als punts claus de la resolució que dictaminava diverses proposicions importants sobre les implicacions de l’afer. Aquestes eren:⁶¹⁴

1. La inexistència de responsabilitat concreta per als membres de la companyia de bombers.
2. El procedir a la reorganització del cos per tal d’establir una cadena de comandament que substituís el personal absent.
3. La imposició d’una amonestació verbal pel senyor Serrate per atribuir-se funcions que no li corresponien i
4. La celebració de cursos de capacitació tècnica i l’augment en la pràctica d’exercicis físics per al personal del cos.

---

⁶¹⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d’actes de la Comissió Permanent*, any 1950, sense reg., pp. 70-71.

—Això és tot? —va preguntar el caporal al seu cap

Ja s'ho pensava que els polítics no farien massa escarafalls de tot plegat; no els interessava. Però li va demanar perquè sospitava que hi podia haver altres assumptes més sibil·lins i aquell era un bon moment per a treure'ls a la llum.

—Ja ho saps que sí, Antoni! —va respondre en veu molt alta l'arquitecte i tots dos van riure amb complicitat.

—Podríem dir —va prosseguir el cap dels bombers— que s'està portant a terme un pla general de reordenació urbana per tal de ressituar l'àrea industrial de la ciutat cap a la part de Pardinyes. Estarà propera a l'estació de tren, per tant, facilitarà el transport de mercaderies. Ja hauràs llegit el que surt als diaris:

[...] la necesidad de contar en todo momento con suficiente reserva de terrenos para industria ante la posibilidad de nuevas e imprevistas implantaciones.⁶¹⁵

A més, i això sí que ens interessa, allunyarà el perill que representen les activitats productives de les zones d'habitatges. Tingues en compte que algun dia, potser s'hi instal·laran moltes fàbriques a Lleida. Els anys d'autarquia del Règim s'acaben i el temps passa i un futur millor arribarà, per molt que alguns s'entestin en negar-ho, gràcies a l'obertura econòmica cap al món. La industrialització i les transaccions comercials i financeres abasten ja tot el planeta, les fronteres es dilueixen i es necessita gent que comprí els productes de consum que les grans multinacionals fabriquen.

El caporal se'l mirava amb cara d'estranyat.

A més, la humanitat no es pot permetre unes massacres com la que vam haver de resistir com a conseqüència de la Guerra Civil espanyola i de la segona Guerra Mundial. Les vides humanes, amic Antoni, importen i s'han de protegir. Observa, per exemple, el Regne Unit i el seu nou *Welfare State*. Pel que m'explica un conegut que hi viu, el propi Estat disposa d'un fons que li permet donar protecció legal als seus ciutadans en cas de desocupació laboral, de malaltia, de viudetat i fins i tot els cobreix la jubilació!

—T'imagines cobrar sense treballar quan arribis a la vellesa? —Tots dos van esclatar a riure

—La veritat, no se si ho veurem això —va deixar anar l'Antoni, incrèdul davant les paraules del seu cap.

—Doncs algun dia arribarà —va afirmar l'arquitecte amb convenciment— El que no et puc assegurar és si nosaltres ho veurem.

---

⁶¹⁵ AML Fons Municipal, *Pla General Municipal de Lleida*, any 1952, reg. 20042, p.12.

Després d'uns segons de silenci, l'arquitecte Doménech es va aixecar, va dirigir-se cap a la porta i, girant-se cap al seu interlocutor, va fer un petit i gentil gest amb el barret a mode de comiat.

Fig. 72. Fotografia de l'incendi de la fàbrica Garcia Giró. Any 1949. Font: IEI Servei d'audiovisuals, reg. REP/PF/40-57/05

Fig. 73. Fotografia de l'incendi de la fàbrica Garcia Giró. Any 1949. Font: IEI Servei d'audiovisuals, reg. REP/PF/40-57/05

Fins aquí, les històries de ficció contades pels protagonistes que van sufocar i controlar l'incendi. Per concloure, caldrà tornar a l'anàlisi de la realitat.

En relació als procediments d'intervenció dels dos incendis analitzats, s'observa que ambdós presenten clares similituds respecte la metodologia i les maniobres d'extinció en sinistres de gran magnitud. Aquestes, molt similars a les que es porten a terme en l'actualitat, estan basades, en primer terme, en la protecció dels edificis veïns sense afectació i, més endavant, en l'atac i l'extinció de les flames. Tanmateix, existeixen clares diferències entre les dues intervencions que rauen, per una banda, en l'evident qüestió tecnològica, sobretot pel que fa a les bombes d'impulsió de l'aigua, molt més potents i, per tant, amb major grau d'efectivitat en el segon cas de l'any 1949. I per l'altra, en relació a la participació ciutadana; si bé, en l'incendi del teatre, les cadenes de transport d'aigua formades pels residents de la ciutat van ser una qüestió fonamental per aconseguir l'èxit en la sufocació del foc, en el de la fàbrica Garcia Giró aquesta col·laboració no va resultar tant determinant. Deixant de banda la metodologia de l'extinció, l'anàlisi de dos incendis de notable espectacularitat i causants de greus afectacions dona indicis que apropen a una reflexió aprofundida sobre canvis socials i econòmics esdevinguts en la vida a les ciutats entre mitjan segle XIX i el ple segle XX.

Com s'observa, els dos sinistres analitzats mostren com un gran incendi fa emergir els problemes urbanístics de la ciutat i, alhora, la necessitat de trobar solucions per a resoldre'ls. Així, el foc del teatre de l'any 1876 es va desencadenar en un moment de transformació urbana, el Pla Fontseré, iniciat a principis de la dècada dels anys seixanta del segle XIX. I el fet d'aprofitar l'espai lliure que deixava l'esmentat coliseu s'adequava a les demandes de millora de mobilitat i "oxigenació" que les autoritats municipals impulsaven i que van consistir, principalment, en l'enderrocament de les muralles, l'eixample de carrers, la creació de zones verdes o l'arribada del ferrocarril (vegeu apartat 6.4). Les estacions de tren es van convertir en punts centrals de les ciutats des d'on s'articulaven nous carrers, places i avingudes. Cal tenir present que la Lleida d'aquell període era una ciutat d'Antic Règim tancada en si mateixa que tot just comptava amb una incipient i poc eficaç il·luminació de gas, un clavegueram que no complia amb les necessitats més bàsiques d'higiene i un subministrament d'aigua poc desenvolupat. Es tractava d'establir, per tant, un seguit de mesures urbanístiques que, juntament amb les de naturalesa higienista i les relatives a la seguretat pública, tenien la finalitat d'adequar la ciutat, per part de les elits liberals, als nous models productius que el sistema econòmic capitalista necessitava per tal de reeixir.⁶¹⁶ De fet, han estat nombroses les ciutats que, després d'un greu incendi, han estat reconstruïdes des d'aquesta perspectiva; Chicago després del devasta-

⁶¹⁶ V. PÉREZ MOREDA, D. S. REHER, A. SANZ GIMENO, *La conquista de la salud. Mortalidad y modernización en la España contemporánea*, Marcial Pons Historia, Madrid, 2015, pp. 223-248.

dor foc del 1871, n'és, possiblement, l'exemple més nítid. Fins i tot grans incendis anteriors al segle XIX com el de Londres el 1666 o el de Copenhagen el 1728, van comportar reconstruccions d'una enorme magnitud que van ser efectuades, en aquests casos, dins d'un context econòmic i social de substitució del model feudal per un capitalisme de caràcter incipient⁶¹⁷ (vegeu apartat 3.1).

Per altra banda, la Lleida de mitjans del segle XX era una població que ja presentava unes estructures industrials i de transport d'acord amb el ple desenvolupament del capitalisme. De fet, l'esmentat sistema econòmic havia de viure un procés de creixement molt pronunciat en dècades posteriors al succés, a conseqüència de l'obertura del Règim cap als mercats exteriors. L'incendi de la fàbrica Garcia Giró de l'any 1949, però, posava de manifest la necessitat de replantejar l'ordenació de la ciutat tot adequant un espai on l'activitat industrial quedés apartada de la zona residencial. Es tractava de disminuir els riscos que es podien ocasionar en els centres de producció, tant per la perillositat de determinades matèries primeres, com pel propi procés de transformació d'aquestes en béns de consum. «*Puede considerarse que los procesos de industrialización y de urbanización constituyen fenómenos íntimamente dependientes*». ⁶¹⁸

L'incendi ha comportat, com ha estat explicat anteriorment, reestructuracions urbanes. Aquestes, sovint, han tingut un rerefons econòmic vinculat a la reconstrucció d'un barri o un districte calcinat per les flames. L'esmentat procediment, a banda de tenir la capacitat de "netejar" una zona determinada de forma barata i eficaç, va permetre, sovint, la generació de molts ingressos, sobretot cap a les classes dirigents locals. No és estrany pensar, per tant, que alguns focs desencadenats en ciutats d'arreu –inclosa Lleida– han estat provocats deliberadament amb aquesta finalitat. I tot i la il·legalitat que representen aquest tipus d'activitats i la destrucció que causen, es pot afirmar que els incendis creen noves oportunitats de negoci, llocs de treball i flux monetari.

Per altra banda, els focs de gran magnitud posen contra les cordes la capacitat organitzativa i de resposta d'una ciutat davant d'un desafiament que, gairebé sempre, es produeix de forma inesperada i amb molta celeritat. Revelen la idoneïtat (o no) dels mitjans tècnics, els recursos materials i la disposició i perícia de les persones que han de portar a terme les tasques d'extinció. Situen el conjunt de la societat davant d'un repte que pot resultar fatal per la pròpia supervivència de part o la totalitat del col·lectiu, fet que obliga a cercar mecanismes de millora en relació a aquests reptes fonamentals.

⁶¹⁷ E. HOBBSAWM, *En torno a los orígenes de la Revolución Industrial*, Siglo XXI, Madrid, 1971, pp. 71-88.

⁶¹⁸ R. SEGURA, *Actividad Industrial y Sistemas Urbanos: Evolución y Tendencias de las Tipologías y Modelos de Localización Industrial en Relación con la Ciudad y las Actividades Urbanas*, Instituto del Territorio y Urbanismo, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, Madrid, 1989, p. 17.

És, però, sobre la mentalitat dels éssers humans on l'incendi –o si més no, la idea que projecta– ha exercit un major impacte; bàsicament, perquè el foc té la capacitat d'incidir de forma molt profunda sobre una condició intrínseca de les persones, la por a la mort. Aquesta circumstància ha condicionat el pensament dels habitants de les ciutats, que han hagut d'adoptar les mesures necessàries per a pal·liar un risc que ha resultat recurrent des de l'aparició dels primers assentaments precursors de les formes de vida pròpiament urbana. Es pot concloure, per tant, que si bé el foc va tenir la capacitat de modelar els éssers humans a través del procés d'hominització; l'incendi –com les malalties infeccioses– va activar i encara activa la capacitat de resposta col·lectiva de les persones com a parts integrants de societats complexes.

Conclusions

Conclusions

Arribats a aquest punt, cal iniciar una breu recapitulació final dels assumptes plantejats en aquesta recerca i establir llurs implicacions en una perspectiva de reflexió més àmplia. El punt d'arrencada de la investigació partia, com ja s'ha exposat en la introducció, d'una interpel·lació que pretenia imbricar tant l'activitat professional que desenvolupo en l'actualitat, com la meva formació com a historiador. En aquest sentit, l'objecte d'estudi primerenc pretenia traçar, a manera d'una història narrativa clàssica, el procés de formació i desenvolupament de la companyia de bombers de Lleida, tot situant-la en la corresponent conjuntura econòmica, social i política de la ciutat en cada moment històric.

A mesura que la recerca ha anat avançant, l'abast dels problemes que anaven sorgint va emplaçar la reflexió de fons en un àmbit més ampli com és el de les components que interactuen en la creació i articulació d'un servei social, públic o privat, en el trànsit entre la societat del feudalisme tardà i l'avenç imparabile dels canvis en els inicis del capitalisme, tant els directament derivats dels nombrosos avenços tecnològics com els relacionats amb l'ascens de la societat burgesa, les necessitats de protecció de la qual, impulsaren la consolidació de serveis, com els cossos de bombers entre altres, dedicats prioritàriament a la guarda i protecció de la propietat privada. En aquesta línia, la casuística lleidatana, gràcies a l'estudi detallat de la bibliografia disponible sobre la qüestió, es va revelar, d'immediat, com part d'una realitat comuna i compartida amb moltes altres ciutats grans i mitjanes d'àmbit peninsular, europeu i, per extensió, del món occidental. I, així, aquesta uniformitat en tots els àmbits que integren la formació d'aquest concret servei públic situa la recerca sobre el procés històric de formació del cos de bombers a la ciutat en una dimensió més àmplia, ja que allò esdevingut a Lleida resulta ser perfectament equiparable a experiències dutes a terme en altres ciutats, tot enmig d'un procés caracteritzat per evidents singularitats locals, però emmarcades en dinàmiques i motivacions emplaçades en un procés comú i compartit arreu.

Per a centrar-nos en l'anàlisi detallada del cas concret que és objecte d'atenció en aquesta recerca, es va fer un primer apropament de caire bibliogràfic, per tal d'establir un marc conceptual ampli centrat en obres generals del període i, sobretot, estudis nacionals i internacionals sobre incendis i sobre cossos de bombers. Aquesta exhaustiva lectura va permetre delimitar, ja d'antuvi, alguns dels principals àmbits prioritaris per on calia orientar la recerca. La segona fase va ser la de localització i posterior buidat de la documentació que havia de fonamentar la base heurística de la investigació. En aquest sentit, els àmbits documentals explorats han estat:

1. Arxiu Municipal de Lleida (AML)

- Informació relativa als antecedents històrics de la companyia de bombers de Lleida que abasta des de l'any 1350 fins el 1840, any de formació del cos. Es tracta de documentació diversa que comprèn notícies que fan referència a normatives de prevenció d'incendis, elements de lluita contra el foc –eines, material o personal destinat a fer front a les flames–, informació sobre els sinistres desencadenats a la ciutat, principalment els de grans dimensions, i, finalment, diferents legislacions de caire higienista i urbanístic vinculades a la salut i la protecció pública.
- Informació concernent a la pròpia creació del servei d'extinció d'incendis l'any 1840 i tot el seu desenvolupament fins al darrer període estudiat, el 1975. La documentació que fa referència a aquest bloc, permet aprofundir sobre tot allò que guarda relació amb el cos de bombers de Lleida i que ha estat dividit en cinc grans apartats: la conjuntura econòmica i política en el decurs del funcionament de la companyia, la seva reglamentació, el personal bomber que ha format el cos, els recursos materials –posant de relleu els avenços tecnològics en aquest àmbit– i, per últim, els diferents tipus d'assistències que ha portat a terme la companyia al llarg de la seva història.

2. Col·lecció pròpia.

- Revistes especialitzades en l'àmbit dels bombers que han permès aprofundir i ampliar els apartats esmentats anteriorment.

3. Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI)

- Publicacions periòdiques en forma de diaris i revistes editades a la ciutat de Lleida. Aquestes han aportat, bàsicament, informació sobre els incendis de certa importància desfermats a la ciutat.
- Documents gràfics que aporten informació sobre el personal i el material del cos i de nombrosos incendis desencadenats a Lleida.

Un cop acabat el treball d'arxiu, es va completar l'estructuració expositiva de la tesi. El treball està estructurat en dos grans àmbits. La primera part està dedicada a proposar els problemes teòrics, l'anàlisi de les fonts documentals, la metodologia de treball i fer un repàs a mode de preàmbul sobre els antecedents històrics dels serveis d'extinció, posant major èmfasi en el cas de Lleida. La segona part explica amb deteniment les principals aportacions de la recerca i està estructurada en cinc capítols (del cinquè al novè) més un epíleg que s'endinsen en els principals aspectes a caracteritzar:

- Quina ha estat la conjuntura política i la base econòmica sobre la que s'ha sustentat la companyia de bombers de Lleida en el decurs de la seva existència?
- Com s'ha regulat la companyia de bombers? El paper dels reglaments en l'articulació del cos i la seva utilització com a eina de vertebració de l'Estat liberal durant el segle XIX i la consolidació de les dictadures en el XX.
- Quina ha estat la composició social i professional del personal bomber?
- Quins recursos materials ha pogut tenir a disposició el cos? Com va repercutir l'evolució tecnològica –el procés de mecanització del segle XIX i l'aparició dels motors d'explosió del XX– en la millora de l'equipament de la companyia?
- Quin tipus d'intervencions ha desenvolupat el cos de bombers i com els canvis socials n'han modificat la seva tipologia?
- Quin paper han tingut els grans incendis en les transformacions urbanes?

Per tant, recapitulant des de l'inici, en el capítol que tracta sobre els antecedents del cos de bombers s'explica que una de les principals dificultats que han hagut d'afrontar els éssers humans, des de l'aparició dels primers assentaments de població i fins les actuals grans metròpolis d'arreu del món, han estat –i encara són– els focs urbans. Un incendi de gran magnitud i molta destrucció generava pèrdua de vides, propietats i recursos, alhora que podia desencadenar desordres de caràcter social difícils de contenir. Materials constructius com la fusta o la palla –sense tractament ignífug–, el propi entramat urbà de carrers estrets i immobles adossats de les poblacions o l'emmagatzematge de substàncies combustibles presentaven uns perills difícils de controlar. Amb aquestes condicions tan desfavorables, les comunitats es van veure obligades a adoptar diferents procediments per tal de minimitzar els riscos d'incendis. Aquests, es van centrar en l'estímul de mesures de prevenció que podien anar des d'un correcte emplaçament de recipients d'aigua en llocs compromesos fins a disposicions d'emmagatzematge de material combustible o la creació d'equips de vigilància i sufocació. De fet, es coneixen diferents organitzacions ja en l'edat antiga –els *vigiles* de l'Imperi romà en són l'exemple més destacat– que tenien la funció específica de vigilar i extingir els focs que es desencadenaven en qualsevulla de les ciutats de l'Imperi.

En època Medieval, no es té constància de cap organització específica dedicada a la vigilància i l'extinció d'incendis. Les tasques de sufocació s'assentaven en la cooperació veïnal i la defensa del "bé comú", tal com marcaven els canons de solidaritat social que pregonava l'Església Catòlica. Aquesta, a més, immersa en un discurs de legitimació i manteniment del seu poder i amb l'ànim de preservar l'ordre social establert sota la seva influència, va centrar part dels seus esforços en advertir i castigar la població dels perills dels focs descontrolats. També ho va fer el poder civil, en aquest cas, a través de l'entrada en vigor dels Usatges, les normes jurídiques utilitzades per a resoldre les qüestions legals del moment i regular els sistemes de producció mitjançant el control de les condicions de vassallatge entre el senyor i el feudatari. D'entre aquestes s'hi trobava l'àrsia, que tenia la funció concreta de castigar la negligència per incendi. Ja en Època Moderna, es coneix que en nombroses ciutats europees es van desencadenar grans i devastadors incendis que van comportar, en tots els casos, profundes reconstruccions i modificacions en la composició urbana de les ciutats i van obligar a les autoritats a legislar sobre la utilització de materials constructius amb major resistència i menor contribució al foc. No van ser realitats aïllades, en la majoria de poblacions on es van patir incidents de gran magnitud es va fomentar la formació o la modernització dels cossos d'extinció i es van promulgar noves lleis de protecció ciutadana. Certament, va ser en l'Època Moderna quan van aparèixer, en l'àmbit europeu, les primeres organitzacions dedicades a la sufocació dels incendis.

A Lleida, d'igual manera que en altres poblacions de la resta de l'Estat, ja a finals del període Medieval i inicis d'Època Moderna, es va cercar en els homes pertanyents al ram de la construcció –picapedrers, paletes, fusters...– suport com a encarregats principals en les tasques d'extinció dels incendis que es desencadenaven a la ciutat. La manca de bombes per a la impulsió de l'aigua feia necessària la utilització d'eines manuals i les persones pertanyents a l'esmentat sector, agrupat en diferents gremis, eren les que tenien més capacitat i coneixement en el seu maneig. L'ensorrament d'envans i parets, la creació d'exutoris per a expel·lir els fums i la temperatura o la demolició d'edificis a mode de tallafocs urbans eren feines que "només" aquest col·lectiu podia portar a terme amb garanties. Es tractaria de la "proto-professionalització" en l'extinció dels incendis d'unes activitats que, com es detallarà, van ser cabdals en el desenvolupament d'aquestes funcions un cop creades les companyies de bombers.

Així, les autoritats locals van publicar diversos bans indicant el nou procediment d'actuació que, a més, atorgava els sous corresponents a la feina desenvolupada o les pertinents multes per incompareixença dels requerits. No obstant, els veïns seguien participant en feines complementàries, principalment relatives al transport de l'aigua des dels rius, les sèquies, les fonts o els pous de la ciutat. Ja a la darreria de l'Època Moderna, l'exèrcit va començar a intervenir en les tasques de sufocació dels focs. El fet de comptar amb un alt contingent d'homes joves i el poder de les es-

estructures militars en l'estructura política de l'Estat Espanyol conferia als caps militars la condició de comandar, molt sovint, les tasques d'extinció. De fet, tal i com s'ha pogut comprovar en el capítol 5.2.3, són nombrosos els documents que indiquen la intervenció castrense en els focs desfermats a la ciutat. Aquesta realitat, a més, es va prolongar durant el segle XIX i principis del XX a causa del protagonisme polític que va tenir l'exèrcit espanyol en aquests períodes.

Aquesta manera de procedir va començar a canviar de forma gradual a partir del 1840, any inicial del procés de formació de la companyia de bombers de Lleida –exposat en la segona part de la tesi–. Així, el nou ens dependent de la municipalitat substituïa –o “regulava”– la situació dels treballadors del gremi de la construcció i adquiria, legalment, la competència en la sufocació dels focs desencadenats a la ciutat. L'aparició dels serveis d'extinció d'incendis en diferents ciutats de Catalunya i de la resta de l'Estat després de la revolució burgesa va respondre a la profunda transformació política, econòmica i social esdevinguda al llarg del segle XIX. Aquest, va ser un període marcat per la lluita entre dos formes molt divergents d'entendre la realitat de l'Estat. Per una banda, el sector absolutista, tradicional, defensor de la societat estamental, del concepte d'organització d'arrels feudals i de l'ideari més conservador. I, per l'altra, els liberals, influenciats per les revolucions francesa i americana i les innovadores idees de la il·lustració, rebutjaven la monarquia absoluta que havia imperat tradicionalment i es decantaven per una monarquia constitucional que limités el poder reial. Defensaven, en el seu imaginari polític, la separació de poders, el sufragi universal (masculí) o la llibertat d'imprensa. I en paral·lel a aquesta transformació política, s'esdevenia l'econòmica, un àmbit on hi va tenir un paper fonamental la introducció, per part de les elits burgeses, d'uns nous models de producció fonamentats en la mecanització i la indústria. En definitiva, es deixava enrere el patró agrícola i de petit comerç vigent fins aquell moment i s'iniciava la transició cap a l'economia capitalista. Cal tenir en consideració que la implantació de fàbriques en les ciutats va comportar un augment demogràfic basat en la migració de persones que abandonaven el camp per marxar a treballar als nous centres manufacturadors. Davant d'aquest procés de canvi i per tal de donar resposta a les noves necessitats de la població, les autoritats municipals van haver d'impulsar un conjunt de polítiques de caire social que, a banda de promoure el benestar de la ciutadania, van resultar fonamentals en la transformació urbana esdevinguda en el decurs del segle XIX, és a dir, en la substitució de la ciutat d'Antic Règim per la nova urbs burgesa.⁶¹⁹ Aquestes disposicions es van teixir des de tres perspectives diferents que esdevenien, però, complementaries. Primer, l'higienisme, que tenia la finalitat de millorar la salubritat de la ciutadania a través de mesures diverses com, entre d'altres, l'expandiment de l'aigua de boca, el perfeccionament del sistema de clavegueram o el control de l'accés dels animals dins de la població. Segon, un nou

⁶¹⁹ Á. BARRIO ALONSO, “Estado de la cuestión”, dins *La modernización de España (1917-1939): política y Sociedad. Historia de España del 3r Milenio*, Síntesis, Madrid, 2004.

urbanisme basat en la reestructuració de carrers i places, expandint els antics i enrevessats nuclis medievals i obrint carrers, avingudes i rambles –amples, ventilades i susceptibles d’afavorir tota mena de mobilitats– adaptades a les noves realitats econòmiques i socials del moment. I, finalment, el foment de la seguretat pública mitjançant la creació de cossos policials i de serveis d’extinció d’incendis, entitats que havien de garantir la defensa de la ciutat davant dels nous desafiaments.

En el capítol cinquè, s’explica com els inicis i el propi establiment del servei de bombers de Lleida, certament, no van resultar fàcils. Des del 1840, any de la formació del cos, i fins la dècada dels anys vint del segle passat, les majors dificultats afrontades en el manteniment de l’estructura del servei d’extinció d’incendis van ser, principalment, econòmiques. Va ser un període, amb comptades excepcions, de crisi continuada, on els intents dels diferents governs municipals de resoldre el problema financer es dirigien a involucrar i fer participants a les companyies asseguradores. Cal tenir present que aquestes corporacions, creades per les elits burgeses amb la finalitat de protegir les seves pròpies inversions en fàbriques i indústries davant dels incendis, disposaven d’un capital, part del qual, es podia invertir en el finançament del cos. Es tractava d’aconseguir un “patrocini”, en contrapartida a l’estalvi, en indemnitzacions que les intervencions dels bombers procuraven a les mutualitats. A Lleida, però, aquesta solució no va arribar a prosperar a causa de l’escassa presència d’aquest tipus de societats. Així, el consistori va intentar promoure una mútua pública avalada pel propi municipi, una iniciativa que tampoc no va arribar a reeixir. Malauradament doncs, el continuat problema econòmic i la manca de legislació estatal respecte quina havia de ser l’administració que es responsabilitzés de l’extinció dels incendis, van dificultar l’aparició en la ciutat d’uns serveis públics consolidats i, de retruc, l’afermament de la companyia.

Tot i les dificultats financeres esmentades amb anterioritat, en alguns moments puntuals, l’entitat va rebre impuls i reforç tant des de l’àmbit polític, com des de la vessant econòmica. Així, en els inicis de la dècada dels anys seixanta del segle XIX i sota el mandat de l’alcalde Manuel Fuster, es van promoure un seguit de mesures que tenien la finalitat de dinamitzar la companyia. Les més importants van ser la redacció d’un nou reglament –que va regular el cos fins el 1923–, l’adquisició de material, entre el qual hi destacava una nova bomba contra incendis, i el conferiment al servei d’extinció, de manera ja definitiva i oficial, de la condició d’entitat municipal. Aquest pas endavant del cos es va produir en un context d’impuls de les polítiques higienistes esmentades amb anterioritat i de la modernització i profunda transformació urbana de Lleida. L’arribada del ferrocarril, l’enderroc de les muralles, la distribució del gas, la il·luminació dels carrers o el “naixement” dels Camps Elisis com a zona verda i d’oxigenació van ser algunes de les novetats que, emmarcades dins del Pla Fontseré, van ajudar a deixar enrere la ciutat medieval i donar pas a la urbs moderna.

Malauradament, l'intent de consolidació de la companyia que havia portat a terme l'alcalde Fuster va ser interromput a causa de les dificultats econòmiques ocasionades pel brot de còlera del 1865 i de les males collites d'aquells anys, que s'afegien a la crisi industrial catalana de la darrerria del segle XIX. A partir de l'any 1878, a més, i per ordre de la Diputació Provincial, les despeses que ocasionaven els incendis ja no podien ser sufragades per la persona afectada pel sinistre, passant a ser l'Ajuntament el responsable d'assumir la totalitat dels costos de la intervenció. Amb aquestes condicions tan desfavorables, els desajustaments econòmics del cos van esdevenir reiteratius i no es van començar a superar fins l'any 1924 amb l'establiment d'un impost municipal que tenia repercussió també sobre les companyies asseguradores. L'esmentada càrrega responia a l'impuls que el govern de Primo de Rivera havia donat als ajuntaments mitjançant la creació dels Estatuts Municipals, una eina que donava més autonomia als consistoris i els permetia una major recaptació impositiva. Aquest relatiu equilibri pressupostari es va mantenir, tot i les dificultats econòmiques derivades del crac del 1929 i la inestabilitat política del moment, també durant la República. Va ser, però, en la Guerra Civil que la companyia va quedar completament dissolta, principalment durant els nou mesos que la ciutat va esdevenir línia de front entre l'exèrcit del govern legítim, que ocupava la part esquerra del riu, i les forces colpistes, situades en la part dreta.

Finalitzades les hostilitats, els anys de postguerra van significar moments de grans dificultats per al servei d'extinció d'incendis a causa de la greu crisi econòmica derivada del conflicte bèl·lic. No va ser fins el 1944, amb la compra de material divers per al servei d'extinció i la redacció d'un nou reglament, que la companyia no va iniciar el procés de reorganització i afermament definitiu, una nova realitat que va esdevenir de forma gradual en la mesura que el règim franquista es consolidava en el poder. La creació de mecanismes de recaptació per a sufragar les despeses del cos –i els altres serveis municipals– implicava la totalitat de la ciutadania i ja, de manera definitiva, les companyies asseguradores, una circumstància que va repercutir de manera molt substancial en el manteniment del servei d'extinció. Malauradament, es desconeixen els acords concrets sobre la contribució de les esmentades mútues en el cos de bombers. En qualsevol cas, però, les noves polítiques d'obertura econòmica i la fi de l'autarquia, juntament amb l'increment de l'activitat industrial de finals dels anys cinquanta i primers seixanta del segle passat, van assegurar de forma definitiva el reeiximent i l'estabilitat de la companyia de bombers.

El context polític i econòmic explicat amb anterioritat, va donar forma a les normes legals sobre les que es va bastir el servei d'extinció en el decurs de la seva existència, una temàtica que queda recollida en el capítol sisè. Així, en relació als reglaments que van ordenar la companyia de bombers de Lleida durant el segle XIX, cal posar de relleu que van esdevenir la resposta a la necessitat de les elits burgeses per modelar i controlar el nou Estat liberal que es començava a construir després de la mort de Ferran VII i, finalment, deixar enrere el marc legal d'Antic Règim vigent fins aquell

moment. Eren codis, a més, que mostraven, en primer terme, la inexperiència en la formació del cos, però també, en anys posteriors, el procés de consolidació definitiva de la companyia com a ens municipal plenament integrat a la ciutat. En canvi, aquelles ordenacions promulgades durant el segle xx –anys 1923, 1944 i 1962– van ser una eina d'afermament dels règims dictatorials de Primo de Rivera i de Francisco Franco respectivament. Tot i amb això, s'hi observa la gradual professionalització de la companyia i la continuada evolució cap a l'atenció a una major diversitat de serveis.

Les principals matèries tractades pel conjunt de reglaments que van ordenar el cos en el decurs dels anys estaven associades a l'àmbit de l'organització en relació a l'estructura jeràrquica de comandament, la divisió de la companyia en equips de treball, i al propi personal del servei d'extinció –nombre de bombers, la seva condició laboral, els oficis requerits, els deures i obligacions, les retribucions i multes, la formació a que estaven subjectes i l'equip de protecció individual–. Tot i aquesta homogeneïtat sobre els temes tractats, les ordenacions van presentar, amb el temps, la normal evolució dels assumptes relatius al cos. Així, els reglaments del 1840 i 1846 mostraven un cert grau d'inexperiència en la forma d'estructurar el funcionament del servei d'extinció. En canvi, el reglament del 1863 exposava un contingut més complet i un articulat amb major detall. La causa principal d'aquesta millora va raure en la influència que l'obra *Tratado de la Extinción de Incendios*, publicada el 1856, va exercir sobre el cos de Lleida i en la majoria de serveis d'extinció de Catalunya. Escrita per l'arquitecte, comandant i director de la companyia de bombers de Barcelona Antonio Rovira y Trias, s'hi explicaven tots els assumptes que feien referència als organismes dedicats a la sufocació dels focs: l'organització, la instrucció, la uniformitat a utilitzar o exemples de reglaments.

A Lleida, les recomanacions de Rovira van resultar tant decisives que l'ordenament redactat el 1863 sota la seva influència va tenir validesa fins el 1923, any de redacció d'un nou reglament. Aquest, promulgat sota la dictadura de Primo de Rivera, va significar, juntament amb l'augment dels recursos econòmics per a la companyia i l'adquisició de nou material, la modernització del cos. A més, el servei d'extinció es posicionava, de forma ja oficial, com a garant de totes aquelles competències vinculades a la protecció ciutadana –inundacions, sinistres relacionats amb l'electricitat, ensorraments d'estructures constructives...– deixant enrere la funció única de l'extinció d'incendis. En aquesta renovació, també hi va tenir una rellevància destacada el congrés de bombers celebrat a Barcelona el novembre del 1920, que va comptar amb la presència de l'arquitecte municipal de Lleida i cap dels bombers de la ciutat, Francesc de Paula Morera i Gatell. En l'esmentada convenció es van tractar diversos assumptes relacionats amb l'adquisició de material, l'especialització dels bombers, l'augment de pressupostos municipals destinats al servei d'extinció, garantir la presència del cos en espectacles públics o establir la seguretat pública com a únic àmbit de participació dels bombers, deixant apart els assumptes religi-

osos, socials, polítics, etcètera. En definitiva, el congrés, que era d'àmbit nacional, intentava uniformitzar totes les companyies d'arreu de l'Estat respecte les necessitats dels nous temps, mitjançant el foment d'una major professionalització dels serveis d'extinció d'incendis en totes les seves vessants: organitzatives, materials i personals.

Aquesta dinàmica de millora es va veure truncada per la crisi esdevinguda després del crac del 1929 i la conseqüent crisi econòmica, la inestabilitat política i, finalment, l'aixecament feixista del 1936. Va ser, precisament només tres mesos després del cop d'estat militar, en període republicà, que es va publicar el «Reglament de Calamitats Públiques», un document extraordinari i, fins ara, inèdit que procurava la implicació del conjunt de la població en la defensa de la ciutat a través de les institucions municipals i d'altres entitats tan públiques com privades. Es tractava de donar resposta a un moment excepcional, la Guerra Civil, que requeria de la implicació de les principals estructures polítiques i econòmiques de la Lleida del moment. Malauradament, ni la redacció de l'esmentada ordenació, ni l'aplicació d'altres mesures preventives van aturar les morts i la devastació generalitzada, on s'hi va sumar la desarticulació del cos. De fet, mentre va durar el conflicte bèl·lic, la companyia va viure els seus pitjors moments, sobretot entre el març i l'abril del 1938, arran dels bombardejos sobre la ciutat, l'evacuació de la població i els esfereïdors nou mesos d'enfrontaments entre ambdós exercits.

Acabada la Guerra Civil, les greus destrosses ocasionades per les batalles i els bombardejos van fer necessària la reconstrucció de la ciutat, la reparació dels serveis bàsics de llum, aigua, clavegueram... i la reorganització dels diferents organismes municipals, entre els quals, la companyia de bombers. La culminació d'aquest procés de reestructuració del servei d'incendis i inici del procés d'estabilització definitiva de la companyia es va materialitzar, per una banda, en l'adquisició de vehicles —entre d'altre material divers— i, per l'altra, en la redacció del reglament del 1944, un text molt similar al redactat el 1923 sota la dictadura de Primo de Rivera, que va estar vigent fins a l'aparició del nou codi de l'any 1962.

L'ordenament del 1962 va ser promulgat en un moment de fort increment del nombre d'habitants a conseqüència de les millores introduïdes en les condicions alimentàries i sanitàries, l'augment de la natalitat i l'arribada d'immigrants vinguts des d'altres territoris del conjunt de l'Estat espanyol. Aquesta conjuntura de transformació econòmica i social de Lleida va fer necessària l'elaboració del Pla d'Ordenació Urbana de l'any 1957, basat en la demolició del barri del Canyeret i l'expansió perifèrica de la ciutat. En relació al cos de bombers, calia garantir la dotació d'aquells mecanismes imprescindibles per adaptar-lo a les exigències de la nova realitat. En paral·lel al reglament, es van publicar també unes ordenances que, per tal de conservar l'estabilitat del Règim i mantenir el control social, difonien un missatge d'exaltació dels valors tradicionals de l'ideari franquista. Es tractava, no gensmenys, d'activar un

mecanisme de defensa davant del perill que suposava l'obligada obertura econòmica internacional i la possible afectació de l'ampliació d'horitzons en la mentalitat de la societat espanyola.

El capítol setè se centra en analitzar el procés de professionalització del cos. Resultava cada cop més imprescindible, per part del servei d'extinció, disposar d'un personal que tingués les condicions i la capacitat adients per tal de realitzar les tasques de sufocació dels focs. En el moment de formació del cos, a partir de l'any 1840, les autoritats locals van intentar incorporar a la companyia alguns dels membres que formaven part de la Milícia Nacional, tal i com succeïa en altres ciutats de l'Estat, amb la finalitat d'aprofitar una estructura municipal en funcionament, organitzada i jerarquizada. En el cas de Lleida, però, aquesta iniciativa no va prosperar i les autoritats locals es van veure amb l'obligació de contractar, com venia succeint des d'Època Moderna, individus vinculats al gremi de la construcció. De fet, en tots els reglaments que han ordenat el cos de bombers de la ciutat, han estat requerits homes amb aquestes característiques laborals.

Partint d'aquesta circumstància, cal afegir que els diferents assumptes tractats en aquest capítol vuitè en relació a les persones que van formar el cos, demostren l'existència d'un seguit de transformacions molt vinculades a l'evolució cap a les noves polítiques liberals i d'economia capitalista esdevingudes durant el segle XIX. També ho fan respecte aquelles ajustades a la voluntat repressiva de les dictadures de Primo de Rivera i Francisco Franco del XX. Així, en referència a les remuneracions i les sancions que van haver d'acatar els bombers en el compliment de les seves funcions, hi va tenir un pes determinant la jerarquizació del cos i la subordinació dels individus respecte l'autoritat, una estratègia emmarcada en el context de control social que el nou Estat liberal s'esforçava en instaurar. Per altra banda, el procés d'estabilització i consolidació dels sous, va ajudar a la professionalització de la companyia i a deixar enrere la inestabilitat provocada, precisament, per la inseguretat retributiva que van patir els individus del cos en alguns períodes anteriors marcats per les dificultats econòmiques.

També les cobertures assistencials per accident de treball del bomber es van veure modificades a mesura que es consolidava el nou model econòmic capitalista. Així, durant els primers anys de formació del cos, l'Ajuntament havia de respondre davant d'un eventual percau patit per qualsevol dels membres del servei d'extinció, una responsabilitat que es va anar traspassant, però, a les companyies asseguradores durant les primeres dècades del segle XX. Eren els inicis del progressiu abandonament de l'auxili públic i la seva substitució per entitats privades sorgides sota el paraigua de l'Estat burgès. L'auxili per malaltia, per la seva banda, va viure un procés de transformació des d'un sistema assistencial d'Antic Règim basat en l'ajuda caritativa i gestionat per les diferents agrupacions gremials de la ciutat, a la creació d'un *Monte Pío* impulsat pel consistori i a l'empara de la legislació estatal del

moment. Malauradament, aquesta iniciativa es va veure truncada per les dificultats econòmiques de l'Ajuntament i la consegüent manca de finançament de l'entitat d'auxili, situació que va suposar l'abandonament del projecte. De fet, no va ser fins a la instauració de les polítiques de benestar social en les darreres dècades del segle xx que les baixes per malaltia no es van arribar a regular de forma ja definitiva i sota una adequada injecció econòmica. Una realitat anàloga a la implantació de l'edat de jubilació dels bombers –entre molts altres grups de treballadors– que es va fixar, ja de forma concloent, a l'edat de seixanta-cinc anys.

El capítol vuitè centra la recerca en els mitjans materials que ha disposat el servei d'extinció d'incendis, concretament, el parc de bombers i els instruments d'extinció, vinculant sempre les novetats a les innovacions urbanístiques i tecnològiques coetànies. Les diferents localitzacions que va tenir la base de la companyia van estar condicionades per l'estructura urbana de la ciutat i aquelles transformacions que en el decurs del temps s'hi van portar a terme. Així, els diversos plans d'ordenació que van remodelar la població des de mitjans del segle xix, van haver de preveure el posicionament dels magatzems de bombers respecte la planificació de carrers i places. No era un fet irrellevant, atès que el correcte emplaçament del parc dins de l'entramat urbà facilitava l'accessibilitat al sinistre i la prompta extinció de l'incendi. De fet, en diversos períodes dels anys inicials del cos, es van situar dos magatzems d'estrís de sufocació, a la part baixa i alta de la ciutat, per tal de donar una resposta més ràpida als serveis. Cal tenir en consideració, que els desplaçaments dels bombers –amb els utensilis d'extinció– des del parc fins el lloc del sinistre es realitzaven a peu i, per tant, de forma poc diligent. Aquesta realitat es va fer innecessària a partir dels anys vint del segle passat, moment que la companyia va adquirir vehicles amb motor de quatre temps que permetien donar una resposta més ràpida a les emergències.

Pel que fa als instruments que utilitzaven els membres del cos en les tasques d'extinció, aquests seguien sent les tradicionals eines manuals emprades des de l'Edat Mitjana. Cubells, pics, pales, destrals i cordes, entre d'altres, resultaven encara molt útils a causa de l'escassa eficàcia que presentaven les bombes impel·lents, tant pel que fa a la capacitat del cabal com a la pressió de l'aigua. A partir de mitjans del segle xix, però, es va iniciar el progressiu desenvolupament d'aquest tipus de màquines, que van acabar resultant fonamentals per als serveis d'extinció perquè amb elles, s'aconseguien tècniques de sufocació més segures i efectives; les bombes contra incendis es van convertir, així, en les principals eines de la lluita contra el foc urbà. En el seu perfeccionament i millora hi van tenir un pes molt rellevant la nova economia capitalista i el procés de mecanització sobre el que se sustentava, tant en relació als models de producció concentrats en indústries i fàbriques, com en l'àmbit del transport de persones i mercaderies que protagonitzava el ferrocarril. El poder burgès no tan sols afavoria la formació i el funcionament del cos, sinó que també li procurava màquines per a fer-lo més operatiu. I no es limitaven únicament a les bombes d'impulsió d'aigua, també es fabricaven i es procuraven als serveis

d'extinció utensilis com mànegues, escales, dispositius de rescat de persones i béns, equips de respiració, aparells extintors o elements d'il·luminació.

El segon pas endavant en l'evolució de les bombes impel·lents va ser la invenció i posterior generalització dels automòbils amb motors de combustió interna. Amb ells, s'ampliava el radi d'atenció a poblacions veïnes alhora que es reduïa el temps de resposta en l'atenció als serveis, s'augmentava la capacitat de càrrega tant material com de personal, i s'aconseguia, a través d'acoblaments i connexions, transmetre la força del motor a la bomba d'impulsió. Aquesta innovació va resultar molt valuosa pels serveis d'extinció d'arreu del món perquè, finalment, s'aconseguia assolir un major cabal d'aigua a una pressió més elevada. L'aparició dels vehicles de bombers a principis del segle xx va anar associada al desenvolupament de la indústria automobilística que es va portar a terme als Estats Units d'Amèrica i, en menor mesura, en alguns països del continent europeu. La seva generalització va respondre a la creació i desenvolupament de la producció en cadena i el consegüent abaratiment dels costos de producció. És a dir, sense considerar el progressiu avenç i canvi tecnològic en els diferents àmbits de la Revolució Industrial, es verifica com en va ser d'estreta la interdependència a fi de millorar i transformar les bases materials d'actuació d'aquest servei públic.

Un cop explicats els antecedents de la companyia de bombers, la conjuntura política i econòmica del cos i els tres pilars bàsics que en van formar l'estructura principal –els reglaments, el personal i els recursos materials– es va fer necessari afegir, per tal de donar una major profunditat a l'objecte d'estudi, una anàlisi detallada de les repercussions que van generar dos grans incendis desfermats a la ciutat. A mode d'epíleg i en forma de microhistòria relatada a partir de fonts documentals, es va pretendre aconseguir, a través de l'exemple pràctic, una visió més ampla sobre el funcionament de la companyia de bombers en la realitat de les intervencions i, d'altra banda, entendre de forma més profunda les transformacions urbanes causades per la pròpia destrucció del foc, un fet que, a més, posava de manifest els problemes estructurals que patia la ciutat en cada un dels dos períodes exposats. Així, l'incendi del teatre de l'any 1876 permetia explicar les carències urbanístiques de la Lleida decimonònica i com es va aprofitar la desaparició del coliseu per obrir nous carrers i millorar la mobilitat de carros i persones en un marc d'eixamplament urbà –el Pla Fontseré–. El foc del 1949 a la fàbrica Garcia Giró, per la seva part, posava de relleu la necessitat de replantejar l'ordenació residencial i industrial d'una ciutat que, passats setanta-tres anys del sinistre del teatre, estava ja immersa en les dinàmiques socioeconòmiques del sistema capitalista.

El darrer element que cal remarcar en aquesta part final de les conclusions són les implicacions socials que ha generat el cos de bombers en el decurs de la seva existència i que són part fonamental per comprendre, en la seva totalitat, el significat del servei d'extinció d'incendis per a la ciutat de Lleida.

Un primer exponent que mostra de forma clara la interdependència entre la companyia de bombers i el desenvolupament social, correspon als períodes d'impuls del servei d'extinció –quatre en concret– que van coincidir, precisament, en èpoques de creixement demogràfic i reestructuració urbana de la ciutat. Van ser moments on la conjuntura política, econòmica i social va ser favorable a l'estímul i la millora del cos, que es va articular, en tots els casos, a través de tres eixos fonamentals: la redacció d'un reglament que ordenava el servei d'extinció, la compra i renovació del material –entre el que hi destacaven les bombes d'impulsió d'aigua– i l'esforç consistorial en proporcionar l'estabilitat pressupostària de l'entitat. Els quatre períodes principals de creixement i desenvolupament de la companyia van ser els següents:

- El primer impuls del cos correspon a la seva pròpia formació durant la dècada dels anys quaranta del segle XIX i la posterior consolidació en els seixanta de la mateixa centúria; va respondre a la transformació que vivia Lleida en aquell moment, molt vinculada a l'augment de població –es va passar dels 12.236 habitants l'any 1842 als 19.557 el 1860–, al Pla urbanístic Fontseré i a les polítiques higienistes i educacionals impulsades pel consistori en aquell moment.
- El segon moment d'estímul de la companyia va arribar també a causa de l'increment d'habitants esdevingut durant les dues primeres dècades del segle XX i el corresponent nou ordenament urbà de la ciutat. L'any 1920 Lleida comptava amb una població de 38.165 persones, una xifra considerablement més elevada que les 21.432 registrades l'any 1900 o les 24.531 del 1910. Aquest creixement va comportar, entre els anys 1920 i 1930, un increment en la construcció d'edificis d'habitatges i la redacció d'un nou Pla d'Eixample per tal de reorganitzar la ciutat.⁶²⁰

Amb el segle XX es recupera el creixement demogràfic, entre 1900 i 1910 augmenta un 25 % la seva població, mentre que entre 1910 i 1920 la ciutat guanya gairebé els mateixos habitants que entre 1787 i 1910, per acabar aproximant-se als 40.000 pobladors.⁶²¹

- El tercer període de desenvolupament del cos es va produir en la dècada dels anys quaranta del segle passat per la necessitat de reconstruir Lleida un cop finalitzada la Guerra Civil espanyola. I, d'igual manera que en els dos cassos anteriors, les mesures de reforma de la companyia es van desenvolupar en un context de creixement del nombre de població, que va passar dels 41.464 habitants el 1940 als 48.076 de l'any 1945, un augment, per tant, del 15,9%.

⁶²⁰ J. BARRULL, A. JARNE, C. MIR, *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme*. Volum 8, Pagès editors, Lleida, 2004, pp. 22-28.

⁶²¹ A. Jové, *Població, propietat i canvi social a Lleida (1780-1930)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, Lleida, 2015, p. 35.

- El darrer impuls de la companyia de bombers es va produir durant els darrers anys de la dècada dels cinquanta i els seixanta del segle passat. Les polítiques oberturistes i la industrialització d'aquells anys van comportar un flux migratori que va fer incrementar del nombre d'habitants a Lleida, passant des dels 56.456 de l'any 1955 als 90.884 del 1970,⁶²² un augment molt destacable que va obligar el consistori a redactar el nou Pla d'Ordenació Urbana de l'any 1957.

Com s'observa, hi va haver una estreta relació entre el creixement poblacional, la reestructuració urbana i la millora del servei d'extinció, que havia de donar resposta a l'augment en nombre de serveis i la variabilitat d'aquests.

De fet, la pròpia evolució en la tipologia de les intervencions ha estat, en si mateixa, una mostra de l'adaptació de la companyia al desenvolupament de la ciutat i les seves necessitats canviants. Així, la raó de ser del cos en els seus anys inicials va ser exclusivament l'extinció dels incendis que es desfermaven en la població; el foc representava el perill principal de destrucció tant en relació als habitatges com pel que fa a les fàbriques i indústries de l'emergent burgesia. Aquesta realitat s'exemplificava amb les primeres companyies asseguradores sorgides a Madrid i Barcelona, ambdues amb un encapçalament on hi constava, explícitament, *contra incendios*. Amb el temps i per tal de donar resposta a les noves circumstàncies sorgides de les diferents transformacions urbanes i socials, la companyia es va adaptar a altres tipologies d'intervencions que també incidien sobre la població, com ara els ensorraments, les inundacions o, ja en el segle xx, els serveis relacionats amb el subministrament elèctric. S'ha de tenir present que el cos era un ens ja organitzat i estructurat, els bombers pertanyien al gremi de la construcció –hàbils en tasques d'esfondrament– i es comptava amb el material necessari per a intentar resoldre qualsevol possible sinistre d'aquesta naturalesa amb, per exemple, les bombes d'impulsió i aspiració d'aigua. Així, el servei d'extinció d'incendis adquiria competències per al salvament de persones i béns i s'afermava de forma definitiva com una entitat de protecció de la ciutadania. Ja en la dècada dels anys vuitanta del segle passat, el cos va agafar competències relacionades amb l'excarceració de vehicles i l'atenció a les víctimes d'accidents de trànsit.

I finalment, cap a la darrerria del segle xx i principis del XXI el servei d'extinció d'incendis comença a adquirir, tot mantenint les funcions relatives a la seguretat pública, tasques relacionades amb l'atenció a les persones des de la vessant de l'auxili social; una "necessitat recent" de la qual A. Vilà i Mancebo en situa l'aparició jurídica a Espanya l'any 1963, englobada dins de l'àmbit de la Seguretat Social i

---

⁶²² Sobre les dades esmentades d'evolució demogràfica de la ciutat, vegeu J. VILAGRASA, *Història de Lleida. Final del segle xx*. Volum 9..., p. 102.

fonamentada principalment en la sanitat, l'educació i els serveis públics,⁶²³ seguint les formulacions clàssiques plantejades per T. H. Marshall.⁶²⁴ Durant aquests anys, per tant, el servei d'extinció d'incendis ha hagut d'afrontar una nova adaptació per tal de donar resposta, dins el context de l'estat del benestar, al conjunt de requeriments vinculats a l'atenció a persones amb vulnerabilitat, principalment el col·lectiu d'edat més avançada i que viu en soletat, una realitat creixent en les ciutats catalanes i de la resta de l'Estat.

A lo largo de la vejez aumenta la probabilidad de vivir en soledad. Se ha observado en los últimos años un incremento de los hogares unipersonales en personas de sesenta y cinco años y mas.⁶²⁵

Les intervencions portades a terme pels serveis d'extinció consisteixen, per citar les situacions més freqüents, en l'atenció i rescat de persones que incorren en intents de suïcidi, en la recerca d'individus desorientats o perduts amb malalties degeneratives, en possibilitar l'accés dels serveis mèdics als habitatges dels malalts ja sigui facilitant l'obertura de portes o entrant per finestres i terrasses, ja sigui les tasques de suport en el descendent de persones –normalment amb obesitat mòrbida– des del seu habitatge fins a l'ambulància per al seu trasllat a les dependències sanitàries. Aquestes darreres dues tipologies de serveis, molt sovint es realitzen amb l'auto-escala, una eina exclusiva dels cossos de bombers. Aquest utensili (entre altres) forma part dels mitjans materials que, juntament amb les institucions corresponents i la legislació pertinent, possibiliten l'atenció al ciutadà en l'àmbit social.⁶²⁶ Així, una anàlisi comparativa entre els informes relatius a les intervencions realitzades entre els anys 1966 i 1970 i explicats en el capítol 10.2.2, respecte als serveis efectuats durant l'any 2019 –en ambdós casos, relatius al mateix parc de Lleida– mostren que, en el total de l'interval dels cinc anys referits del segle passat, no hi va haver cap servei d'obertura de pis urgent amb atenció a les persones. Tan sols es va accedir a habitatges en quatre ocasions *por quedarse dentro las llaves*⁶²⁷ i en una altra perquè els veïns no podien abandonar l'edifici. Per contra, durant l'any 2019 les sortides del

⁶²³ Es considera que els serveis socials són una de les sis branques de la intervenció social (salut, educació, treball, habitatge, pensions, serveis socials) que formen part de la política social i que són instruments de l'Estat del benestar social. A. VILÀ I MANCEBO, *Els Serveis Socials a Catalunya. Una visió històrica*, Diputació de Girona, Girona, 2005, pp. 26-27.

⁶²⁴ T. H. Marshall va exposar que la lluita per l'obtenció dels drets de ciutadania s'estableix al voltant de la consecució d'una complexa llista de drets comuns que, lentament, comporten la defensa de progressives cotes de teòrica igualtat social. Vegeu T. H. Marshall y T. Bottommore, *Ciudadanía y clase social*, Alianza editorial, Madrid, 1998, pp. 15-82.

⁶²⁵ DD. AA, *Un perfil de las personas mayores en España, 2019*, CSIC Consejo superior de Investigaciones científicas, p. 29. <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enred-indicadoresbasicos2019.pdf> [20/02/2020]

⁶²⁶ M. A. CABRERA (ed.), *La ciudadanía social en España. Los orígenes históricos*, Universidad de Cantabria, Santander, 2013, p. 10.

⁶²⁷ AML Fons Municipal, *Informes dels serveis realitzats pel cos de bombers, anys 1966-70*, reg. 11966, s. f.

parc de Lleida per atendre aquest tipus de servei –atenció a gent gran i a persones amb problemes mentals– han estat d'aproximadament cent divuit, una diferència molt considerable que explica la present adaptació dels cossos de bombers a les noves demandes socials. Aquestes, com ha estat esmentat amb anterioritat, guarden molta relació amb el creixement d'unitats familiars unipersonals d'individus de més de seixanta-cinc anys.

Es pot afirmar, per tant, que la companyia no només exerceix funcions de seguretat pública, sinó que ha assumit competències relacionades amb la salut realitzant tasques logístiques i de suport a les assistències sanitàries. Una nova realitat que s'esdevé perquè, per una banda, la salvaguarda ciutadana i la vetlla per la salut de les persones són dos conceptes estretament relacionats entre ells, i, per l'altra, perquè sorgeix la possibilitat "d'aprofitar" l'existència d'un cos organitzat i format, que es troba inserit en el territori i amb el material adequat per a l'acompliment d'aquests menesters. És, per tant, una transició fonamentada en la utilització de recursos existents, una ampliació de competències que reuneix unes característiques molt similars al que va suposar, a finals del segle XIX, el pas des de l'extinció d'incendis cap a les intervencions relacionades amb la seguretat pública.

Són aquestes característiques relatives al material i al personal les que han posicionat les companyies de bombers com a cossos multidisciplinaris amb capacitat de donar resposta a la gran quantitat i varietat de serveis que sorgeixen diàriament en les ciutats i que a dia d'avui s'estenen també, dins de l'àmbit de les polítiques de benestar, a la cura dels més vulnerables. I és, justament, aquesta funció d'ajuda i protecció a les persones en moments d'indefensió el que atorga al bomber i a les companyies d'extinció d'incendis el seu caràcter més social, la seva vessant més humana. Cal, al final d'aquesta trajectòria de recerca, reflexionar i percebre que construir un servei públic no deriva d'un acte d'improvisació interessada i oportunista, sinó que sempre és resultat d'un llarg i complex procés històric de formació que involucra béns materials, decisions polítiques, inversions econòmiques i persones implicades en ofereir i en rebre el servei. La història mostra com aquesta complicada teranyina dedicada al servei públic de protegir –semblantment als serveis destinats a garantir la salut i l'educació– es construeix gràcies a una perllongada trajectòria d'implicació social i la seva salvaguarda esdevé patrimoni històric compartit per la ciutadania.

Annexes

Annexes⁶²⁸

Annex 1. Ordenances municipals. Any 1924

ORDENANZA MUNICIPAL PARA LA EXACCIÓN DE DERECHOS DEL ARBITRIO SOBRE LOS QUE SE BENEFICIARÁN ESPECIALMENTE O PROVOQUEN LA PRESTACIÓN DEL SERVICIO DE EXTINCIÓN DE INCENDIOS

1º- A tenor de lo establecido en el art. 368 letra Q, del proyecto de exacciones municipales, sobre el aprovechamiento espacial del servicio de extinción de incendios por personas que hubiesen provocado su prestación. El arbitrio se cobrará en los términos que constan en esta ordenanza pero sin que su rendimiento exceda nunca del coste del servicio a tenor del art. 370 del estatuto municipal.

2º- El arbitrio se devengará por el hecho de la salida de sus cuartelillos del cuerpo de bomberos o solicitud del interesado o de otra persona por su encargo, o bien por haberse iniciado en cualquier forma la prestación de servicios en el lugar del incendio si no hubiese mediado llamamiento por parte del interesado.

3º- Están obligados al pago del arbitrio el dueño del inmueble en que se haya producido el siniestro y el de las mercancías y muebles en él contenidas, así como el de los predios vecinos en un radio de 60 metros a contar del foco central del incendio. En la computación de estas distancias, los espacios libres (calles o patios) se estimarán 3 veces mayores que los espacios edificados.

4º- El arbitrio constará de una parte fija determinada por el hecho de la salida del cuartelillo o por iniciarse la prestación del servicio. Esta parte será de cargo del dueño del inmueble siniestrado y los de los muebles y mercancías contenidos en aquél. El resto del arbitrio se prorrateará entre todos los inmuebles obligados al pago del arbitrio, según la regla 3ª en proporción directa de los valores de sus respectivas fincas, mobiliario y mercancías, y en proporción inversa de las distancias de las mismas fincas al foco principal del incendio.

5º- Las cuotas se liquidarán en el término de 15 días siguientes a la prestación del servicio y se cobrarán en el de un mes siguiente a la notificación al interesado de la liquidación, una vez aceptada por este o resuelta en firme la impugnación que hubiese formulado en término de 15 días.

6º- La alcaldía, oída la inspección de bomberos, establecerá una escala de las cuotas del arbitrio que hayan de pagarse por cada prestación de servicios, habida cuenta de los elementos que entraron en juego y de la duración de los trabajos de extinción. Hará asimismo la alcaldía, una escala de prorrateo del coste entre los inmuebles de los valores en él depositados o guardados a proporción de su importancia y situación.⁶²⁹

⁶²⁸ Nota de transcripció. En el present capítol d'annexes s'ha respectat el text de la documentació original; les normatives ortogràfiques i gramaticals, per tant, no han estat actualitzades als paràmetres actuals. Tots els annexes han estat extrets de l'AML.

⁶²⁹ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1924, reg. 1801, f. 148

ORDENANZA MUNICIPAL PARA LA EXACCIÓN DEL ARBITRIO SOBRE ESTABLECIMIENTO Y MEJORA DEL SERVICIO DE EXTINCIÓN DE INCENDIOS Y SU ENTRETENIMIENTO

Reglas para recaudación.

1ª- El arbitrio se cobrará en base de un prorrateo de la 5ª parte del coste del servicio durante cada año económico entre los bienes cuyo riesgo queda disminuido gracias a la existencia del servicio de extinción de incendios.

2ª- La comisión de hacienda, previo informe de la jefatura del cuerpo de bomberos, fijará dentro el primer mes del ejercicio el importe exacto del gasto ocasionado por el entretenimiento y mejora del servicio de extinción de incendios. Para realizar este cálculo se observará rigurosamente lo prevenido en el art. 334 del estatuto municipal. Se comprenderá en el coste, no solo la suma de los gastos corrientes, sino también la cuota de intereses y de apreciación de los inmuebles y de los materiales usados por el cb para la prestación del servicio de incendios. Formada la relación de gastos, se expondrá al público por un espacio de 15 días naturales. Los presuntos contribuyentes podrán reclamar contra la computación abusiva de un gasto o de parte del mismo. Los contribuyentes por cualquier otro impuesto o arbitrio municipal podrán reclamar contra la no computación parcial o total de un gasto correspondiente al servicio de incendios. El ayuntamiento, en vista de las reclamaciones, formará la relación definitiva de los gastos que deban servir de base del reparto.

3ª- Para repartir el quinto del coste así determinado entre los bienes afectados por el arbitrio, se formará una relación de estos agrupándolos en cuatro categorías:

1ª: edificios destinados predominantemente a habitación.

2ª: los demás edificios.

3ª: mobiliario.

4ª: mercancías en general.

La relación se formará mediante declaración de los dueños o tenedores de los bienes, que deberán presentar al negociado de hacienda dentro del primer mes del ejercicio económico. Las compañías de seguros contra incendios y la Asociación mutua de dueños o tenedores de objetos asegurados, si existe, estarán obligadas a facilitar al negociado de hacienda los datos que este solicitare con el exclusivo objeto de la formación de las relaciones de bienes afectados.

4ª- Teniendo en cuenta la forma en que se presta el servicio en Lérida quedan comprendidos, entre los bienes cuyo riesgo de incendios queda atenuado por la prestación del servicio municipal de incendios, todos los inmuebles situados en el casco de la población y todas las mercancías depositadas en establecimientos agrí-

colas, comerciales o industriales, así como el mobiliario de todas clases incluidos en el mismo. No se concederá otra exención que la de los inmuebles que gocen de exención perpetua para el pago de la contribución territorial.

5ª- Formada la relación por la comisión de peritos de que habla el art. 355 del estatuto municipal, se señalará a los bienes los valores correspondientes, de conformidad con las declaraciones que los interesados adjuntarán a la declaración de bienes, tomándose por norma el valor máximo por el que, según la costumbre de la plaza, pueda ser asegurado al objeto de que se trata. Esta comisión suplirá con una estimación directa la falta de declaración. En el caso del mobiliario, se tomará como valor el séxtuplo del valor anual en renta del local respectivo.

6ª- Para la fijación de los valores aplicables al prorrateo se participará del estado de hecho del primero del primer mes de cada ejercicio económico. Los valores así fijados regirán para todo el ejercicio económico. Sin embargo la alcaldía, a propuesta de la comisión de hacienda, podrá establecer un régimen de altas y bajas que permita una revisión semestral o trimestral de las cuotas.

7ª- Los valores obtenidos en la forma arriba indicada se multiplicarán por los siguientes coeficientes:

Grupo 1º: 1

Grupo 2º: 1,5

Grupo 3º: 3

Grupo 4º: 4

La alcaldía, oída la comisión de hacienda y una representación de las compañías de seguros a prima fija y de las mutuas de seguros de incendios, podrá variar esos coeficientes para adaptarlos a las circunstancias de la realidad. Las variaciones acordadas no entrarán en vigor hasta que las autorice la delegación de hacienda.

8ª- Los valores resultantes servirán de base al prorrateo de la quinta parte del coste total del servicio. La administración formará las relaciones en las que se consignará el nombre del interesado y su dirección; el valor o valores de su propiedad, cuyo riesgo se considere atenuado, multiplicados por el coeficiente que les corresponda y la cuota que resulte del prorrateo. Dicha relación se expondrá al público por espacio de 15 días, pasados los cuales se procederá a resolver en forma reglamentaria las reclamaciones presentadas y se pasará al cobro de las cuotas correspondientes.

9ª- Las compañías de seguros a prima fija, se entenderán sustituidos a sus asegurados en la obligación de contribuir, sin perjuicio de su facultad de reclamar a sus asegurados, las cuotas satisfechas. En su virtud estarán también obligadas a suministrar a la administración los datos que esta solicitare con el exclusivo objeto

de la preparación de las listas de los interesados. El ayuntamiento, para mayor comodidad de los contribuyentes, podrá dar a las mutuas de seguros de incendios el mismo trato que a las compañías de seguros a prima fija.

10^a- Si el ayuntamiento concertare con alguna entidad el cobro del presente arbitrio, deberá hacerlo siempre de manera que la entidad concertante represente al menos las tres cuartas partes de los valores afectados por el servicio de incendios. El objeto del concierto no podrá ser una reducción del rendimiento, sino solo una simplificación del procedimiento administrativo y recaudatorio. El ayuntamiento no podrá conceder un premio de cobranza superior al 5%.

11^a- Las cuotas del arbitrio se devengarán y cobrarán por anualidades a base de recibos presentados por la administración, a partir del tercer mes de cada ejercicio.

12^a- Todo retraso en las declaraciones será castigado con 50 pts. de multa por cada día de retraso. La falsedad en las declaraciones será castigada con multas del duplo al quíntuplo del perjuicio que se hubiera ocasionado al ayuntamiento, de haber prosperado la falsa declaración.

13^a- Las dudas que surjan con motivo de la interpretación de la presente ordenanza, serán resueltas a tenor de lo prescrito en el estatuto municipal de 8 de marzo de 1924.⁶³⁰

---

⁶³⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1924, reg. 1801, f. 188

Annex 2. Ordenances municipals. Any 1942

CONTRIBUCIÓN ESPECIAL SOBRE ESTABLECIMIENTO Y MEJORA DEL SERVICIO DE EXTINCIÓN DE INCENDIOS Y SU ENTRETENIMIENTO

Art. 1. – La contribución especial autorizada por el apartado B) del artículo 332 del Estatuto municipal, a que se refiere el apartado H) del 354 del mismo, tiene por objeto atender a las mejoras y entretenimiento del Servicio de Extinción de Incendios y se hará extensiva a base de un prorrateo de la quinta parte del coste del Servicio durante cada año económico y de lo que en el mismo se invierta con carácter extraordinario, entre los bienes cuyo riesgo quede disminuido gracias a la existencia del Servicio de incendios.

Art. 2. – Quedan comprendidos en la denominación de bienes cuyo riesgo sea atenuado por la prestación del Servicio municipal de incendios, todos los inmuebles situados dentro del termino municipal, los efectos de uso industrial y todas las mercancías depositadas en establecimientos agrícolas, Comerciales o Industriales, sin otra excepción que la de los inmuebles que gocen de exención perpetua para el pago de la contribución territorial.

Art. 3. – La intervención municipal, dentro de los primeros 15 días de cada ejercicio económico, remitirá a la Alcaldía certificación en que se haga constar el importe exacto y total del gasto que hubieren ocasionado por todos conceptos en el ejercicio económico anterior el entretenimiento y mejora del Servicio de extinción de incendios, descontando el importe de las subvenciones, que con artículo 334 del estatuto municipal hubieren prestado las Corporaciones del Estado, de la provincia, particulares, asociaciones, empresas o personas con aplicación a este Servicio y en concepto de auxilio al mismo.

Art. 4. – La Alcaldía, dentro del primer mes del ejercicio, pondrá en conocimiento del público previo anuncio de los medios acostumbrados, la obligación de verificar las declaraciones procedentes, indicando la oficina en que los dueños o tenedores de los bienes sujetos a él deben presentar la declaración privada de los mismos y de su valoración, y el plazo para verificarlo.

Las compañías de seguros contra incendios y las asociaciones mutuas de dueños o tenedores de objetos asegurados, vienen obligados a facilitar a la Administración municipal los datos que se estimen precisos para llegar a conocer con toda exactitud los inmuebles, efectos industriales y mercancías en general, con su valoración, que deban ser materia de gravamen.

Art. 5. – La administración municipal, una vez transcurrido el plazo de presentación de declaraciones y una vez obtenidos los datos de las compañías aseguradoras o asociaciones mútuas, formarán relación de los bienes, efectos y mercancías afectadas por el arbitrio, agrupándose en tres categorías:

1. Edificios destinados *predominantemente* a habitación.
2. Los demás edificios.
3. Mercancías y efectos en general.

Esta relación contendrá además:

Tratándose de edificios.

Su situación, la valoración declarada, nombre y domicilio del propietario: clase, valoración declarada y estimación de la Administración cuando dicha declaración haya sido omitida.

Art. 6. – La valoración de los bienes asegurados contra incendios y a que afecta esta Ordenanza, deberá basarse en la contabilidad de los ingresos de las Compañías y Mutuas aseguradoras. Caso de que estas Sociedades no presentasen la declaración de sus ingresos y siempre sin perjuicio de lo dispuesto en esta Ordenanza, la fijación de las cifras equivalentes a dichos ingresos compete al Jurado especial de que trata el artículo 399 del Estatuto municipal, en relación con el 355.

Art. 7. – La estimación de los valores expuestos a riesgo de incendios, se hará por una comisión de peritos en número de seis, nombrados tres de ellos por la Comisión Municipal Permanente y los otros tres por las empresas aseguradoras de incendios. Los acuerdos de dicha comisión de peritos, deberán atenerse a lo dispuesto sobre el particular en el artículo 355 del Estatuto municipal.

Art. 8. – Los valores resultantes de dicha estimación servirán de base para el prorrateo de la quinta parte del coste total del servicio de extinción de incendios.

Por la Administración municipal se formulará en consecuencia, las relaciones en que se consigne el nombre de los interesados y su dirección, valor o valores de su propiedad expuestos a riesgo de incendio y cuyo riesgo se considere aminorado o atenuado por la prestación del servicio de incendios, valor o valores que serán multiplicados por el coeficiente que les corresponda, según lo dispuesto en la regla siguiente, y finalmente la cuota que en concepto de contribución especial corresponda al prorrateo.

Dichas relaciones estarán expuestas al público por espacio de quince días, pasados los cuales se procederá a resolver en forma reglamentaria las reclamaciones presentadas y al cobro de las cuotas correspondientes.

Art. 9. – Para fijar los valores aplicables al prorrateo, se partirá del estado de hecho en el día primero del primer mes de cada ejercicio económico, y tendrá por base la contabilidad de las empresas. El procedimiento para llevarlo a cabo será el que determina el artículo 399 del Estatuto municipal en relación al 355.

El asegurado, entidad o particular que no presentare la declaración correspondiente, perderá el derecho a reclamar contra la valoración que haga la Administración.

Toda valoración declarada definitiva se multiplicará por los siguientes coeficientes: grupo primero, 1; grupo segundo, 2; grupo tercero, 3.

Art. 10. – Las compañías de seguros a prima fija, y las asociaciones mútuas, se entenderán subrogadas en la obligación de contribuir de los directamente interesados y en la proporción que los valores objeto del seguro representa, respecto de los valores totales expuestos al riesgo.

Art. 11. – Toda cuota devengada por razón de este arbitrio no podrá hacerse efectiva hasta tanto que la valoración de los inmuebles u objetos aceptados llevada a cabo por la Comisión o por el Jurado, sea definitiva y notificada al contribuyente, al propio tiempo que su clasificación y el tipo contributivo.

Art. 12. – El Ayuntamiento podrá concertar con alguna entidad aseguradora el cobro de esta contribución, siempre que esta represente al menos, tres cuartas partes de los valores afectados por el servicio de incendios, y no se estipule condición alguna que reduzca su rendimiento, si no solo por simplificar el procedimiento administrativo y recaudatorio. En este caso, el premio de cobranza no será inferior al 5 por 100.

Art. 13. – La responsabilidad en que incurren los contribuyentes, las empresas aseguradoras y las sociedades mutuas por incumplimiento de esta Ordenanza, será exigida mediante procedimiento de multas en la siguiente forma:

Del duplo al quíntuplo de la cuota, la falsedad de las declaraciones, si se comprueba que de prevalecer aquella se ocasionaba perjuicio al Ayuntamiento; 50 pesetas por cada día de retraso en la presentación de las declaraciones, una vez reclamado el cumplimiento de este requisito por medio del Boletín Oficial de la provincia.

Art. 14. – Esta Ordenanza, salvo posteriores modificaciones, regirá durante el año 1942.⁶³¹

ARBITRIO SOBRE LOS QUE SE BENEFICIEN ESPECIALMENTE O PROVOQUEN LA PRESTACIÓN DEL SERVICIO DE EXTINCIÓN DE INCENDIOS

Art. 1. – De conformidad con la letra q) del artículo 368 del Estatuto Municipal se establece un arbitrio sobre el aprovechamiento especial del servicio de extinción de incendios, por personas que provoquen su prestación.

Art. 2. – Los derechos se percibirán con arreglo a la siguiente tarifa:

PERSONAL POR DIETAS DE 6 HORAS

Un Jefe: 30,00 pesetas

Un sub jefe: 20,00

Médico: 20,00

Director: 18,00

Sub-director: 15,00

---

⁶³¹ AML Fons Municipal, *Pressupost ordinari i ordenances fiscals*, any 1942, reg. 6003, s.f.

PERSONAL POR HORA O FRACCIÓN

Brigada: 3,50 pesetas

Capataz de 1ª cada uno: 3,00

Capataz de 2ª cada uno: 2,75

Chofer: 2,25

Maquinista: 2,50

Ayudante: 2,25

Corneta: 2,25

Individuos bomberos: 2,25

En los incendios de edificios se gratificará, además del jornal correspondiente a los doce individuos que lleguen primero al Parque y conduzcan los artefactos con arreglo al art. 43 del Reglamento del Cuerpo, con los premios siguientes:

Al primero: 10,00 pesetas

Al segundo: 7,50

Al tercero y cuarto: 5,00

Al quinto y sexto: 4,00

Y del séptimo al doceavo: 3,00

En los incendios de muebles o chimeneas se gratificará además del jornal que les corresponda a los seis individuos que primero lleguen al Parque con los premios siguientes:

Al primero: 3,00 pesetas

A los cinco restantes con: 2,00

Los abonos por hora o fracción de noche tendrán un aumento del 50% entendiéndose por noche de las 22 a las siete.

GASTOS DE RETEN

Los retenes extraordinarios después del incendio se cobrarán a razón de horas extraordinarias como los siniestros.

Además de los gastos de personal, se formulará por la Jefatura del Cuerpo, un cálculo de lo que deba cargarse en cada caso por utilización y gasto de funcionamiento de los materiales empleados, que será cargado juntamente con el gasto que resulte del personal. Hará así mismo dicha Jefatura una escala de prorrateo del coste del servicio prestado entre los inmuebles y los valores en ellos depositados o guardados a proporción de su importancia.

Art. 3. – El arbitrio se devengará por el hecho de la salida del cuartelillo del servicio de incendios a solicitud del interesado o de otra persona que por su cargo o delegación, o bien por haberse iniciado en cualquier forma, la prestación del servicio en el lugar del incendio aunque no haya mediado llamamiento por parte del interesado.

Art. 4. – Están obligados al pago del arbitrio el dueño del inmueble en que se haya producido el siniestro y el de las mercancías o muebles en el mismo contenidas.

Art. 5. – dentro de los tres días siguientes a la prestación del servicio, el Sr Jefe del Cuerpo de Bomberos comunicará a la Intervención el importe de los gastos ocasionados y la indemnización que proceda exigir con sujeción a lo preceptuado en el artículo 2º, señalando la proporción en que ha de contribuir el propietario del inmueble y el de las mercancías. En el mismo día o al siguiente, se dará traslado por la Intervención municipal de los citados datos al Negociado de Hacienda para que este lo comunique a la persona individual o jurídica a quien corresponda el pago.

Art. 6. – Contra las notificaciones que se hagan pueden los interesados formular reclamación por espacio de quince días impugnando las relaciones de gastos o por los motivos que en justicia estimen pertinentes, y el Ayuntamiento en un plazo de cinco días resolverá estas reclamaciones procediendo al cobro de las cuotas, debiendo quedar liquidado el arbitrio a los treinta días de prestado el servicio. Las cuotas no abonadas en el plazo previsto anteriormente se harán efectivas por vía de apremio con arreglo a lo preceptuado en el vigente Estatuto de Recaudación.

Art. 7. – Queda autorizada la Alcaldía para concertar con las sociedades de Seguros el pago del arbitrio, dando cuenta al Ayuntamiento del contrato que se formalice.

Art. 8. – Estarán exceptuados del pago, los servicios que se presten en edificios del estado o Municipio.⁶³²

---

⁶³² AML Fons Municipal, *Pressupost ordinari i ordenances fiscals*, any 1942, reg. 6003, s.f.

Annex 3. Formació de la Companyia de bombers de Lleida. Any 1841

COMISIÓN PARA FORMAR LA COMPAÑIA DE BOMBEROS DE ESTA CAPITAL

1. Debe haber dos cuartos de compañía de 18 hombres cada uno, con su primero y segundo Gefe para instruirlos y dirigirlos á donde convenga dirigir el chorro de agua.
2. Los bomberos deben ser albañiles, cerrageros, caldereros, herreros carreteros y carpinteros.
3. Todos los dias festivos deberan tener ejercicio hasta que esten bien instruidos para la mejor dirección de la maquina y sera obligación del jefe de la misma cuidar de su conservación.
4. Para estimulo de los individuos que han de componer la espresada compañía, escepto el jefe de ella, se repartira a los cuatro primeros 14 reales y 6 a los dos siguientes proviniendose que en caso de que en un mismo momento se presentasen mas de los cuatro.
5. Debe comprarse en Barcelona cien cubos de lona y un alguiver (aljibe, cisterna)

[Dose] que en caso de que en un mismo momento se presentasen mas de los 4 o [en los 6 individuos], entonces se repartiria entre todos los 68 rv que estan consignados en los 6 espresados entendiendose siempre que esta retribucion la disfrutaran cuando llegue el caso de tener que hacer uso de la bomba.

Todos los individuos que [comprenderan] los dos cuartos de compañía [estaran] escentos del servicio de la M.N. [de ambas armas]

Lérida 18 Agosto 1841.⁶³³

CONDICIONES QUE AL PARECER DE LA COMISION DEBEN OBSERVARSE Y SERVIR PARA EL SERVICIO DE LA BOMBA

1. Deberan ejercitarse para el manejo de la bomba, y emplearse para su instrucción dos horas todos los domingos hasta que se hallen completamente instruidos.
2. Cualquier individuo de los inscritos el la [...] lista que falten a este importante servicio sin justa causa, o permiso de su [...] jefe sufrira la multa de cuatro reales de vellón.

---

⁶³³ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers, any 1841*, reg. 1580, s. f.

3. Esta compañía que se denomina de bomberos podra distribuirse en secciones: debiendo cada una de ellas ponerse bajo las inmediatas ordenes de un capataz nombrado por el M.Y. Ayuntamiento.
4. La espresada compañía quedara bajo las ordenes, y a disposición del arquitecto del Y. Ayuntamiento como jefe principal de ella.
5. El distintivo que deberan usar los espresados bomberos siempre que tengan [...] el servicio a que se hallen llamados será una brusa y un capacete de cuero. Para que este servicio pueda prestarse con la prontitud que en tal caso se requiere debera proveerse de seis bombas de mano, una sogá de cañamo, hachas, picos. A fin de evitar que el incendio cause los menos posibles perjuicios.
6. Al primer toque o aviso de algun incendio acudirán los bomberos con puntualidad a [...] de la bomba, y demas [...] al lugar donde aconteciera, y faltando a este urgente servicio se le podra imponer la multa de 10 reales de vellon y [...] multa no produjere el favorable resultado que se ha propuesto la comisión, para el Ayuntamiento el imponer el que faltara la pena que [...] prudente por este acto de inobediencia [...] manente guardara a cargo de los mismos bomberos el cuidado de la indicada bomba y demas [...] que estraigan de las casas consistoriales local destinado para su conservación.

Lerida 29 de Octubre de 1841.⁶³⁴

ORGANIZACIÓN DE LA COMPAÑÍA DE BOMBEROS

Después de lo que ya manifesté en la explicación que acompañé con la bomba, tan solo pudiera añadir para satisfacer los deseos de VY alguna idea acerca de la organización que pudiera darse a la compañía de bomberos. Esta a mi entender la dividiera en escuadras o secciones de 6. 8 o 12 hombres y un cabo cada una, de la manera siguiente:

Escuadra	Fuerza	Secciones	Cabos	Gefes	Comandante
Bomberos -1-	24	3	3	2	1
Aguadores -1-	12	2	2		
Celadores -1-	24	3	3	1	
Escaladores -1-	24	3	3	2	
Hacheros -1-	24	4	4	4	

⁶³⁴ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecció Civil. Formació Companyia de Bombers, any 1841*, reg. 1580, s. f.

Los bomberos no han de ser mas que hombres de fuerza, destinados á tirar la bomba y conducirla desde el punto donde se custodia, hasta el parage donde es llamada a trabajar, y llegada á este hacerla trabajar á bombar. Ocho hombres son bastantes para tirar de ella y hacerla trabajar, y a fin de evitar que se fatiguen, se destinan tres escuadras para que puedan relevarse convenientemente. Estas escuadras se ponen bajo las órdenes de un solo cabo y un subcabo que determina los relevos según su consideración ó bien los ordena con arreglo á la ordenanza si es que en esta se regule este servicio con fijación de tiempo.

Los aguadores en número de 12 ó mas si se requiere están divididos en dos secciones mandadas por dos cabos. El oficio de ellos es ordenar la gente que lleva los cubos del agua a fin de que esta llegue continuamente y sin tropel. A estas escuadras deben destinarse personal de buen criterio y de buenos modales, para que sepan evitar toda confusión y puedan arreglar la gente sin agriarla. No se olvide que esta es la parte esencial del servicio, y que debe empezar aquí el buen orden para evitar el desorden en las operaciones sucesivas y porque debe prevenirse todo lo posible para que no se derrame el agua de los cubos, mientras que pasa de una a otra mano hasta que se vacian en la caja de la bomba, pues que en estas ocasiones el agua es de gran valor.

Cuando en un incendio arde uno de los pisos bajos conservandose los altos libres todavia de las llamas y es necesario introducirse los hacheros y mangueros, por el exterior, entonces entran a operar los escaladores, cuyo oficio en particular es de aprontar las escaleras y unirlas al largo requerido para poner en comunicación el piso bajo con el piso cuyas llamas se trata de extinguir. Los individuos de esta sección deben en tanto que sea posible escogerse entre la clase de albañiles.

Cuando los escaladores han facilitado el acceso al parage donde se debe obrar, entran a funcionar los hacheros, si es que haya de derribarse algun techo pared o tabique para impedir que el incendio se propague hacia los lados. A los hacheros debe acompañar tan cerca como sea posible el manguero con el chorro de la bomba, que es, pudiera decirse, la salvaguardia que despeja su camino y le ayuda a reconocer el terreno que pisa desvaneciendo la nube de humo que ofusca el campo de sus operaciones, oculta los riesgos que le rodean y el punto a donde debe descargar su golpe con mayor ventaja. Los hacheros deben [cuasi de precision] escogerse de entre los albañiles y carpinteros de obra ó de ribera; en primer lugar porque estas funciones son las mas analogas á su oficio y en segundo lugar porque en estas artes abundan mas los oficiales que tienen tino práctico y resolucion para arremeter los riesgos de esta clase.

Aunque los bomberos, mangueros y hacheros sean en realidad los únicos que trabajan verdaderamente para extinguir un incendio y que los aguadores no deban contarse mas que como un accesorio, se debe recomendar como complemento de

un cuerpo de bomberos la sección de celadores en número suficiente á la frecuencia de los incendios.

El cometido de esta sección es el vigilar que cada uno de los que operan en el interior o exterior trabaje con actividad y buen celo, y que los efectos que se extraen para salvarlos de las llamas sean conducidos a donde lo haya dispuesto la autoridad o el gefe que preside. Para celadores deben escogerse los hombres de mayor moralidad, a fin de asegurar el buen desempeño de este encargo, que debe contribuir tanto como la táctica y maniobra de los bomberos a la buena reputación del cuerpo y recomendación de esta ventajosa institucion.

Aunque los términos en que llevo espuestas las operaciones progresivas de las varias secciones dejan suponer tal vez que hay intervalos de una a otra, no debe entenderse así. Las operaciones son sucesivas, si pero ejecutadas con tanta rapidez que no dejan intervalo, con tanto orden que no dan lugar al mas breve tumulto ni vacilacion, y con una precision tan estudiada en las voces de mando que no deja lugar a equivocaciones ni a confusion.

Al hacer mencion al traje de los bomberos ya indiqué que consiste en [capacetes] de hierro, blusa de algodón teñidos de un baño de pintura incombustible y de unas corazas de tela metálica. Estos objetos podrian construirse en el pais, pero mas [espedito] y presto les sera en esta vez primera adquirirlas de alguna ciudad de Francia como Paris, Burdeos y aun [surgaria] prudente el consultar los reglamentos y tactica de alguno de aquellos cuerpos de bomberos antes de establecer definitivamente la organizaci3n del servicio que se trata de establecer en esa.⁶³⁵

(Sense datar)

---

⁶³⁵ AML Fons Municipal, *Expedients de Protecci3n Civil. Formaci3n Companyia de Bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

Annex 4. El reglament de l'any 1846

REGLAMENTO PARA LA ORGANIZACIÓN DEL SERVICIO DE INCENDIOS

CAPÍTULO I

Artículo 1º. Para el servicio de incendios habrá dos compañías con las denominaciones especiales de compañía de bomberos; y compañía de celadores, del cerco u observación.

CAPÍTULO II

Primera sección. De la compañía de bomberos.

Artículo 2º. La compañía de bomberos se compondrá de dos escuadras, y cada escuadra de dos secciones, teniendo cada una de ellas su denominación especial.

Artículo 3º. Toda la compañía estará a las órdenes de un comandante.

Artículo 4º. La primera escuadra se denominará de bomberos y se dividirá en dos secciones; la primera llamada de bomberos; y la segunda de aguadores. Las secciones se compondrán de la fuerza siguiente.

Sección de bomberos. 24 individuos; 3 escuadrillas; 1 cabo

Sección de aguadores. 12 individuos; 2 escuadrillas; 2 cabos

1 Jefe

Artículo 5º. Los bomberos serán elegidos de las clases de cerrajeros, herreros, albañiles, carpinteros y carreteros.

Artículo 6º. Los bomberos deben tener las cualidades físicas de robustez y fuerza.

Artículo 7º. Entre los bomberos se procurará haya dos o tres individuos que tengan un perfecto conocimiento del mecanismo de la bomba.

Artículo 8º. El distintivo de los bomberos consistirá en una blusa y un capacete o casco de hierro, y, en su defecto de cuero.

Segunda sección. Obligaciones de los bomberos

Artículo 9º. Al primer aviso o toque de incendio se presentarán inmediatamente los bomberos al sitio donde se custodia la bomba, tirarán de ella y conducirán al punto del incendio.

Artículo 10º. Llegados que sean a dicho punto empezarán a operar luego que reciban la orden, ocho individuos bajo la dirección del cabo, el cual ayudará se releven los

primeros operarios al cuarto de hora, por la segunda escuadrilla, y esta a la vez por la tercera, turnando sucesivamente hasta que se apague el incendio.

Artículo 11º. El cuidado y conservacion de la bomba estará a cargo de los bomberos, a cuyo fin despues que esten perfectamente instruidos en el manejo de ella, tendran cada mes un dia de ejercicio con el doble objeto de ejercitarse y reconocer el estado de la máquina.

Tercera seccion. De los aguadores

Artículo 12º. La segunda seccion de la escuadra de bomberos, denominada de aguadores, constará de la fuerza siguiente.

Seccion de aguadores: 12 individuos, 2 escuadrillas, 2 cabos

Artículo 13º. El objeto de los aguadores es establecer y conservar el orden entre la gente que llevan los cubos de agua, a fin de que esta llegue continuamente y sin tropel al deposito de la bomba.

Artículo 14º. Los individuos que deben componer la seccion de aguadores deben estar dotados de afabilidad y buenos modales, asi como de buen criterio, paraque sin agriar a la gente que trae el agua sepan ordenarla evitando toda confusion.

Artículo 15º. Los aguadores seran elegidos de todas las clases de la poblacion, pero sin olvidar las circunstancias que marca el articulo anterior.

Artículo 16º. Los aguadores adaptaran un distintivo particular para darse a conocer en el punto del incendio.

Cuarta seccion. De la segunda escuadra de la compañía de bomberos

Artículo 17º. La segunda escuadra de la compañía de bomberos se denominará de operarios y se compondrá de dos secciones, la primera de las cuales será conocida con el nombre de escaladores y la segunda con el de hacheros.

Artículo 18º. la escuadra de operarios se compondra de la fuerza siguiente.

Seccion de escaladores: 24 individuos, 3 escuadrillas, 3 cabos

Seccion de hacheros: 24 individuos, 4 escuadrillas, 4 cabos

Artículo 19. El objeto de los escaladores es proporcionar a los hacheros acceso a los puntos donde deban operar e impidan llegar las llamas.

Artículo 20. Los escaladores de consiguiente serán elegidos de la clase de albañiles y de carpinteros.

Artículo 21. Los escaladores al primer aviso o toque de incendio acudirán inmediatamente al sitio donde se custodien las escaleras, cuerdas, mangas y demas enseres

de su instituto, y las conducirán al sitio del incendio por si fuese necesario hacer algun uso de dichos instrumentos.

Artículo 22. Los mismos escaladores seran mangueros, o tendrán la direccion de la manga de la bomba.

Artículo 23. El instituto de los hacheros es hacer los cortes necesarios para impedir la propagacion del incendio.

Artículo 24. Los hacheros de consiguiente serán escogidos de la clase de albañiles, carpinteros y fabricantes de carros.

Artículo 25. Los hacheros, al primer aviso o toque de incendio acudirán al sitio donde se custodien las hachas, picos y demas instrumentos de su instituto, y provistos de ellos pasarán al punto incendiado.

Artículo 26. Los hacheros haran los derribos y cortes que sean necesarios bajo la direccion de sus cabos, y con arreglo a las ordenes del Gefe.

Artículo 27. Los escaladores y hacheros adoptaran el traje mas a proposito para libertarse de la quemadura del fuego, cubriendose la cabeza con capacetes de hierro para precaverse de los materiales que se desprendan.

Artículo 28. Todas las secciones de la compañía de bomberos, estan obligados a conducir no solo los instrumentos propios de su instituto, si que tambien las cubetas y demas que sea necesario para apagar el incendio, ayudandose una seccion a otra mutuamente.

CAPÍTULO III.

De la compañía de celadores del cerco u observacion.

Artículo 29. El objeto de esta compañía es vigilar que cada uno de los que operen en el interior o exterior de un incendio trabaje con actividad y buen celo, evitar todo robo, confusion y desorden.

Artículo 30. Será de consiguiente de cargo de esta compañía hacer conducir al punto donde haya dispuesto la autoridad los efectos que se estraigan para salvarlos de las llamas.

Artículo 31. Los individuos de esta compañía formaran un cerco o bloques al derredor del sitio del incendio y a la distancia que se tenga por conveniente según la disposicion de las calles, y no permitiran que nadie se introduzca en el cordon sin objeto.

Artículo 32. [Como] del celo y comportamiento de los individuos de esta compañía pende en gran parte evitar todo desorden y confusion asi como los extravios de

los efectos que se sustraen a la voracidad de las llamas, solamente estaran en ella sujetos que a la mayor honradez y providad reunan arraigo y se merezcan la consideracion del pueblo.

Artículo 33. Esta compañía adoptará su distintivo particular para darse a reconocer los individuos de ella en el sitio del incendio.

Artículo 34. Podrá constar de 50 individuos divididos en dos secciones con sus respectivos Gefes, todos a las ordenes del Gefe principal.

CAPITULO ADICIONAL

Este reglamento queda sujeto a las modificaciones que aconsejen la esperiencia y el conocimiento de los reglamentos adoptados en otros pueblos.

Lérida 31 de Enero de 1846

Los comisionados Ygnacio Carreras, Ramon Puig.⁶³⁶

---

⁶³⁶ AML Fons Municipal, *Reglament per a l'organització de la Companyia de Bombers*, any 1846, reg. 1416, s.f.

Annex 5. El reglament de l'any 1861

REGLAMENTO DE LA SECCION DE BOMBEROS DE LA CIUDAD DE LÉRIDA

Artículo 1º. Organizacion.

Se crea una seccion de Bomberos compuesta de un director que lo será el Arquitecto titular del Ayuntamiento, un Subdirector, dos primeros capataces, cuatro segundos y treinta y cuatro individuos.

Artículo 2º.

Esta seccion se subdividirá en dos Brigadas a cargo de su primer capataz cada una, dos segundos y diez y veinte individuos.

Artículo 3º. Del nombramiento

El Alcalde como Presidente nato de la seccion, o el que haga sus veces, nombrará en [terna] propuesta por el Ayuntamiento al subdirector dos primeros capataces y los cuatro segundos dando cuenta a la municipalidad de los nombramientos de la clase de Bomberos para que sobre el puedan informar lo que crean conveniente.

Artículo 4º.

Para ser nombrado Subdirector se necesita ser mayor de edad y no exceder de cincuenta años, ser vecino de esta Ciudad con casa abierta, tener titulo de cualquier academia artistica y en su defecto un practico Albañil reputado por sus obras.

Artículo 5º.

Para ser primer y segundo capataces deberan saber leer y escribir y estar bien acreditados en el egercicio de la profecion de Albañileria o carpinteria.

Artículo 6º.

Para poder pertenecer a la seccion de Bomberos, deberan tener veinte años y no pasar de cincuenta, ejercer la profesion de Albañil, carpintero, cerragero o constructor de carros, y no haber sido procesado criminalmente. Ademas de estos oficios podran pertenecer a dicha seccion dos o tres Guarnicioneros y dos o tres caldereros, reuniendo los requisitos descritos.

Artículo 7º.

No podra desempeñar ninguno de los referidos cargos el que a la circunstancia esperada de no haber sido encausado criminalmente no obtenga la de una honradez y justificada a juicio del Ayuntamiento.

Artículo 8º. De las obligaciones

Todo Bombero está obligado a presentarse al parage o sitio deposito de los utiles de incendios a la primera noticia o señal que advirtiere de ocurrir alguno en cualquier punto de esta Ciudad y su termino provisto de los utiles que compongan su equipo. Asi mismo deberan reunirse siempre y cuando la Autoridad local lo disponga con motivo de cualquier otra desgracia.

Artículo 9º.

Deberan conservar y guardar el equipo con el mayor esmero teniendolo aseado y limpio bajo su inmediata responsabilidad, y no podran ausentarse de la poblacion sin permiso del Alcalde.

Artículo 10.

Sera igualmente obligación del Bombero el asistir a los ejercicios y maniobras que disponga el Director con [ocurrencia/ausencia] del Sr. Alcalde en los sitios dias y horas que se les designe con tal que estos no sean en dia de jornal.

Artículo 11.

Lo es asi mismo el estar enteramente subordinados a las ordenes que emanen de la Autoridad local, y en los actos de incendio obedeceran sin replicar ni contestacion alguna las ordenes del Director y Gefes respectivos.

Artículo 12. De las penas

El Bombero que faltase a lo prescrito a los articulos anteriores sera multado de diez a doscientos reales según el caso [exigiere] por el Alcalde, y en caso de insolvencia sufrira la prision correccional correspondiente a razon de diez reales por dia, sin perjuicio del procedimiento criminal si diese lugar a ello, y de ser espulsado.

Artículo 13. Retribuciones

Todo Bombero estara exento de alojamiento si es cabeza de familia, y por lo que respeta a la habitacion que ocupe, y toda prestacion personal durante el tiempo que permanezcan en dicha seccion y será preferido en todas la obras que se verifiquen por cuenta de la Municipalidad.

Artículo 14.

Los ocho Bomberos que lleguen primeros en el lugar almacén donde se hallan depositadas las bombas y demas utiles contra incendios, en el caso que estas tubiesen que operar, obtendran la gratificacion de cuarenta reales el primero, treinta y cinco el segundo, treinta el tercero y asi sucesivamente con tal que sin perdida de tiempo se trasladen al lugar del incendio con las bombas y utiles necesarios.

Artículo 15.

En el caso de que el incendio dure medio jornal a mas de la gratificacion del articulo anterior obtendran todos los Bomberos que asistan a el diez reales y si durase un dia veinte, y asi consecutivamente, y si fuere de noche obtendrian veinte reales por cada uno.

Artículo 16.

En caso de recibir daño de alguna especie en un incendio, cualquier individuo de la sección será asistido durante el tiempo que no pueda dedicarse a su trabajo con el haber de diez reales diarios; en caso de quedar inutilizado, el Ayuntamiento lo tomará en consideración según el caso y naturaleza del servicio que haya prestado recompensando a el o a su familia si pereciere.

Artículo 17. Del equipo

El equipo de cada Bombero se compondra de su casco, una blusa, chaqueta, un cinturon con dos anillas, una [pieza] de cuerda y un pantalon, de los cuales no podra hacer uso mas que en caso de servicio.

Artículo 18.

En caso de muerte o inutilidad para el servicio, debera devolver las prendas que constituyan su equipo en el estado que estas se encuentren.

Artículo 19. De los utiles contra incendios

Los utiles contra incendios que se hallen en el Almacen estaran a cargo del Director de la seccion el qual debera tenerlos siempre en estado de servicio bajo su responsabilidad debiendo poner en conocimiento del Alcalde o Regidor comisionado cualquier falta o deterioro que en estos notare. El Ayuntamiento queda autorizado para contratar lo que crea conveniente con las sociedades de seguros contra incendios que los tengan en esta Ciudad.

Articulo transitorio

El Alcalde como Gefe de esta seccion ejercerá la mayor vigilancia para el cumplimiento de este reglamento el cual se presentará al M. Y. Sr Gobernador de Provincias para su aprobación.

Lérida diez y ocho Diciembre de mil ochocientos sesenta y uno.

El Presidente [accidental] Jose [Sole] Antonio [Desch] ⁶³⁷

---

⁶³⁷ AML Fons Municipal, *Reglament de la secció de Bombers de Lleida*, any 1861, reg. 1582, s.f.

Annex 6. El reglament de l'any 1863

Reglamento formado por el Excelentísimo Ayuntamiento de la Capital para la Organización de la Compañía de Bomberos de la misma

Organización

1. La compañía de Bomberos depende del Cuerpo Municipal
2. Su Gefe será el Arquitecto Municipal: además habrá un director y un subdirector nombrado por el Alcalde a propuesta del Exmo. Ayuntamiento, sustituyéndose en las vacantes ausencias o enfermedades.
3. El director y subdirector deberán tener de veinte y cinco a cincuenta años, ser vecinos de esta Ciudad, tener título de cualquier Academia artística o ser prácticos albañiles reputados por sus obras.
4. La Compañía se compondrá de cuarenta y una plazas, a saber: un brigada, dos capataces de 1ª clase, cuatro de 2ª, un guarda almacén-avisador, un corneta y treinta y dos individuos.
5. El brigada, los capataces, el corneta y el guarda almacén-avisador serán nombrados por el Alcalde a propuesta del Exmo. Ayunto.
6. La Compañía se dividirá en dos secciones compuestas de un capataz 1º, dos segundos y 16 individuos.
7. Cuando forme toda la Compañía, el subdirector será el Gefe inmediato de la primera sección, y el brigada lo será de la segunda.
8. Los individuos que hayan de formar parte de la Compañía en lo sucesivo deberán ser personas robustas y ejercer el oficio de albañil, carpintero, cerrajero, maquinista o guarnicionero. Esto sin embargo, si alguno solicitase su ingreso, sin pertenecer a alguno de los espresados oficios, y los primeros Gefes lo considerasen muy útil, podrá acordarse su admisión.
9. Los capataces y el brigada, además de las condiciones espresadas en el artículo anterior, deberán saber leer y escribir.
10. Para ingresar en la Compañía los que hoy no pertenezcan a ella, deberán presentar una instancia acompañatoria de los documentos que acrediten su buena conducta, y ser mayores de 20 años y menores de 50. En su vista el Exmo. Ayuntamiento acordará lo que crea conveniente y si lo juzga necesario pedirá informes al director de la compañía. Los mayores de 20 años y menores de 25 deberán acreditar permiso de sus padres o de las personas que legítimamente hagan sus veces.

11. A todos los individuos de la Compañía se les entregara un ejemplar del reglamento con encargo especial de que lo estudien.

Del equipo

12. El equipo de cada bombero se compondrá de un casco, una blusa chaqueta, dos anillas, una pieza de cuerda y un pantalon, de todo lo cual no podrá hacer uso mas que en los actos de servicio.

13. Se deja a la consideración de los Gefes de la Compañía el traje o distintivo que hayan de usar a fin de que se les reconozca y respete como tales.

Del Director y del Subdirector

14. El director cuidará de la instrucción de la Compañía, a cuyo efecto dispondrá que se hagan cuantos ejercicios doctrinales considere necesarios, para que el servicio pueda ser bien desempeñado.

15. También cuidará del buen orden y disciplina de la Compañía, dictando las ordenes que estime convenientes para que todos cumplan exactamente sus deberes.

16. Formará cada tres meses un estado de revista, del cual entregará una copia al Exmo. Ayuntamiento dentro de los ocho primeros dias del mes inmediato.

17. Establecerá las penas que considere mas propias para castigar las faltas que se cometan en el servicio, y podrá suspender a cualquier individuo que por su conducta irregular pudiese comprometer el buen nombre de la misma, dando conocimiento al Cabildo municipal para los efectos consiguientes.

18. En los casos de ausencia o enfermedad del director, tomara el mando de la Compañía el subdirector y asi sucesivamente por orden de nombramientos.

19. Los dos Gefes acudirán con la mayor prontitud a los puntos donde ocurra algun incendio, llevando el distintivo que a este objeto les será entregado.

20. El primero de los Gefes que llegase tomará el mando y dirigirá los trabajos de extinción hasta que llegue otro de graduación superior, y tan pronto como este se haya enterado del estado del incendio, aquel le cederá el mando y se pondrá a sus órdenes.

21. En el caso de ocurrir mas de un incendio al mismo tiempo, acudirá a cada uno de ellos un gefe con el correspondiente numero de bomberos, quedando a cargo del director el aumentarlo en el parage que crea mas oportuno.

22. Cuando ocurra algun incendio que no sea de los clasificados de inmuebles o de chimeneas, el director percibirá cincuenta reales y el subdirector cuarenta siempre que hayan acudido al lugar del siniestro y hayan llegado a funcionar las bombas,

no teniendo opción a dicha gratificación los Gefes que cobren sueldo de los fondos municipales.

23. Luego que se haya estinguido el incendio el director reunirá a los bomberos y tomará nota de los que hayan acudido para incluir en el parte que ha de dar al Exmo. Ayuntamiento, la relación de los que han comparecido con expresión de los que han ganado los premios que se establecen en los artículos 33 y 34. Si el director no estuviere presente formará el parte y la relación el gefe de mayor graduación que se hallase en aquel punto, que remitirá al director para que lo traslade al Ayuntamiento.

De los Bomberos

24. El Brigada, además de las obligaciones generales de los individuos de la compañía, deberá formar las listas de la misma, los estados de revista, los inventarios y los demás documentos que tengan relación con el servicio.

25. Los capataces deberán ocupar el lugar de los gefes siempre que al llegar al punto del incendio, no hubieren estos comparecido.

26. Todos los individuos de la Compañía deberán asistir a los retenes, ejercicios y maniobras que disponga el director con autorización del señor Alcalde, en los días y horas que se les designen, siempre que los ejercicios se verifiquen en día festivo.

27. Cuando acontezca algún incendio en cualquier punto de esta ciudad o de su término, tanto de día como de noche, todos los bomberos están obligados a presentarse en la mayor prontitud al punto del siniestro, o al almacén al objeto de conducir las bombas y demás útiles, tomando el mando en el acto el individuo de mayor graduación; y en el caso que los haya de igual, como lo son los capataces primeros y segundos respectivamente, lo tomará el primero que hubiere llegado, quien lo resignará luego que comparezca otro que sea superior, y pasará a ejercer las funciones que le correspondan.

28. Para acudir con la mayor celeridad a los incendios que ocurran de noche, el Ayuntamiento tendrá prevenido a los serenos, que en tales casos, además de dar con el pito las señales que se hayan convenido, llamen a las puertas de las casas donde habiten los bomberos. A dicho efecto, estos darán una nota al sereno de su alonso, y cuando muden de habitación darán conocimiento de su nuevo domicilio al director, y avisarán al mismo tiempo a los respectivos serenos para que les den de baja en el barrio de donde salgan, y de alta en el que se trasladen.

29. En los incendios que ocurran de noche, los bomberos deberán presentarse con el uniforme que hayan recibido, pero en los que acontezgan de día, se les permitirá que vayan con su propio traje; sin embargo en este caso se colocarán en el brazo izquierdo la plancha que se les habrá entregado, pues los que se presenten sin el uniforme o sin la plancha no tendrán opción a premio ni jornal.

30. Para señalar los premios que los bomberos hayan de percibir, se clasificarán los siniestros en incendios de muebles o chimeneas y en incendios de edificios, considerándolos de la primera clase, cuando solo se incendie algún mueble o alguna chimenea, y de la segunda siempre que se incendie parte del edificio.

31. Tendrán opción a los premios todos los individuos de la Compañía, a excepción del director y subdirector.

32. En los incendios de muebles y chimeneas se gratificará a los ocho individuos que lleguen primero al parque, al primero con veinte reales, y a los siete restantes con diez reales.

33. En los incendios de edificios se gratificará también, a los ocho individuos que lleguen primero al parque, al primero con cuarenta reales y a los siete restantes con veinte.

34. Para la recta y exacta distribución de los premios, se colocará una tablilla en el parque en la que habrá constantemente unas planchas numeradas desde el 1 hasta el 8, que los bomberos tomarán por su orden a medida que vayan llegando, colocados en el brazo izquierdo y las devolverán al jefe en el acto de pasar lista para que les señale el premio correspondiente.

35. Los Bomberos que hayan recogido los números marcharán inmediatamente con la bomba al lugar del incendio, y caso de separarse sin permiso de sus jefes no tendrán derecho a percibir el premio.

36. Todos los bomberos que asistan a la extinción de algún incendio, siendo este de día, cobrarán cinco reales por cada cuarto de jornal, entendiéndose que tendrán derecho a percibirlos, aun cuando el incendio se extinga instantáneamente; y si fuere de más duración cobrarán a proporción del tiempo que duren sus trabajos, percibiendo siempre íntegro el importe del cuarto de jornal empezado.

37. En los siniestros que ocurran de noche cobrarán diez reales, si su duración no excede de dos horas y media y veinte reales si se prolongase más tiempo.

38. Solo en el caso que las bombas lleguen a funcionar, percibirán los bomberos los jornales y premios mencionados en los artículos anteriores.

39. Ningún individuo podrá ausentarse del lugar del incendio para ir a comer ni bajo ningún pretexto, sin el competente permiso del jefe que dirija los trabajos de extinción, quien los concederá cuando lo crea conveniente, en mayor o menor número según la gravedad del caso.

40. Cuando extinguido el incendio el jefe pase lista, cada uno de los individuos allí reunidos entregará al señor Alcalde o concejal que se halle presente un número que

a este objeto se le habrá dado: estos números serán los comprobantes de su comparecencia, y no tendrán opción a premio ni jornal sino cumplen con este requisito.

41. Todos los bomberos de la Compañía estarán enteramente subordinados a las órdenes que emanen de la autoridad local, que les serán comunicadas por el jefe, el director o el subdirector y en los actos de incendio obedecerán sin réplica ni contestación alguna las órdenes del director y jefes respectivos.

42. El que faltare a lo prevenido en este reglamento podrá, a juicio del director y con la aprobación del Alcalde, ser reprendido delante de sus compañeros y jefes por la primera vez; por la segunda ser privado del haber que le corresponda por su asistencia al lugar del siniestro; y a la tercera será expulsado de la corporación; todo sin perjuicio de seguirse contra el mismo por la autoridad competente el procedimiento a que hubiere dado lugar por su falta y según su trascendencia de esta.

43. Si algún individuo se insubordinare, faltare al respeto a sus superiores, o cometiese alguna otra falta grave, será suspendido de la compañía por el jefe, quien dará conocimiento al Alcalde para los efectos a que hubiere lugar.

44. Todas las órdenes referentes al servicio que se comuniquen a la compañía, deberán ser obedecidas con la mayor exactitud, lo mismo que si se hallasen comprendidas en este reglamento.

45. Si algún individuo de la compañía recibiese alguna herida o desgracia en algún incendio o en cualquier acto del servicio, será asistido por el Exmo Ayuntamiento con el haber diario de diez reales durante tres meses consecutivos si en todo este tiempo no puede volver a trabajar, y si quedase inutilizado el Exmo Ayuntamiento lo tomará en consideración, según el caso y naturaleza del servicio que haya prestado, recompensando a él o su familia si pereciese.

46. Todo bombero estará exento de alojamiento durante el tiempo que permaneciese en dicha compañía, y será preferido en todas las obras que se verifiquen por cuenta de la municipalidad.

47. Cuando algún individuo deje de pertenecer a la Compañía por cualquiera causa o motivo devolverá el vestuario y demás prendas que tenga recibidas en el mejor estado posible de conservación, debiendo abonar el importe de las que falten o haya echado a perder por el mal cuidado.

Del pago de los jornales y premios

48. Los jornales señalados en los artículos 36 y 37 y 38 serán satisfechos por el propietario del edificio en que ocurra el incendio, y al objeto de que nadie pueda alegar ignorancia en lo sucesivo, el Alcalde hará publicar un bando poniéndolo en conocimiento del vecindario. El Exmo. Ayuntamiento satisfará sin embargo en clase

de adelanto, los indicados jornales interin reclame su importe del propietario del edificio incendiado, pudiendo a su vez hacerlo este a las compañías aseguradoras que se comprometan o hayan comprometido ya con la municipalidad a satisfacerlos. La Secretaría facilitará al efecto las noticias que le pidan respecto al particular.

49. En el desgraciado caso de que el incendio se propagase de una a otra o varias casas, el Gefe Director de Bomberos fijará el tiempo invertido en cada una y se exigirá a cada propietario la cantidad que a prorata le corresponda.

50. Si bien el Ayuntamiento solo se entenderá con el propietario del edificio que sufra el siniestro para el pago de los jornales, se reserva a este el derecho de reclamarlo del inquilino, si por culpa o descuido de éste se hubiera producido el incendio.

51. Siempre que se reclame a un propietario la suma a que asciendan los jornales de los bomberos que acudieran y cooperasen a la extinción de un incendio, se les hará saber por la Secretaría que este gasto en concepto de la municipalidad debe serles abonado por las Compañías que les hubiesen asegurado el edificio, caso de estarlo.

Del guarda almacen-avisador

52. El Guarda almacen-avisador estará encargado de avisar a la Compañía y de la custodia y conservación de todo el material del parque. Además de saber leer y escribir deberá ser apto en el mecanismo de los útiles y tener algun conocimiento práctico de la maquinaria.

53. Estarán a su cargo todos los útiles y efectos que haya en el parque, los que no dejará extraer sin el correspondiente permiso de sus gefes, a menos que ocurra algun incendio.

54. Tendrá en una tablilla el inventario de los útiles y efectos ecsistentes firmado por el Director.

55. Tendrá arregladas las bombas, carretones y demas útiles, conservandolos en perfecto estado de limpieza, y en disposición de servir en el acto debiendo dar las esplicaciones que se le pidan, cuando el Director o algun Concejal pase las revistas correspondientes.

56. Cuando despues de un incendio regresen los bomberos con las bombas y demas útiles, examinará si los devuelven tal cual las ha entregado y si notase alguna falta se remitirá al Director una nota de los útiles que se hayan perdido y de las averias que hayan sufrido los demas, a fin de que dé las órdenes oportunas para completarla, y hacer las recomposiciones necesarias.

57. Cuidará que los toneles esten limpios y llenos de agua

58. Luego que tenga noticia de algun incendio, comparecerá al parque y dará la señal correspondiente con el pito.

59. Tendrá una lista de los individuos de la compañía con espresión de las calles y casas donde habiten para avisarlos en los casos de ejercicios, revistas...

60. El Guarda almacen-avisador deberá permanecer en el parque cuando ocurra un incendio hasta que quede estinguido para entregar y recibir los útiles. El Ayuntamiento le señala como dotación dos reales diarios y obción al jornal que se designa para los bomberos.

61. Los útiles del parque estarán bajo la vigilancia del Director y no podrán estraerse mas que en los casos de incendio u ejercicios o cuando hayan de recomponerse. A este objeto, hará un triple inventario de todo lo existente guardando un ejemplar en su poder, entregará otro a la Secretaría del Ayuntamiento, y el tercero lo guardará en el almacén fijándolo en una tablilla en el mismo parque.

Del Corneta

62. En los incendios cuyas maniobras de estinción deban dirigirse por toques de corneta, se dará a este una gratificación de seis reales a mas de lo que le corresponda como otro de los bomberos

Del Facultativo

63. En la Compañía habrá tambien un Médico Cirujano que será nombrado por el Exmo Ayuntamiento.

64. Tendrá a su cargo la custodia y conservación del botiquin de la Compañía, el que inspeccionará con frecuencia al objeto de dar parte al Exmo Ayuntamiento de las reposiciones que hayan de hacerse para que esté siempre provisto de todo lo necesario.

65. Dicho facultativo tendrá la obligación de acudir con prontitud al lugar donde ocurra algun incendio, para hacer la primera curación y prestar los oportunos ausilios a los bomberos que reciban alguna desgracia; y si alguno de estos no tubiese médico asalariado seguirá asistiendolo hasta que el Ayuntamiento lo juzgue necesario, en cuyo caso S.E. le abonará los honorarios que devengue. Si despues de la primera cura fuera necesaria la asistencia del facultativo deberá este dar conocimiento al Sr Alcalde para disponer lo conveniente.

Adicional

66. El Exmo Ayuntamiento concederá todo su apoyo y protección al Monte-Pio que establezcan los bomberos para socorrerse mutuamente en caso de enfermedad.

Lerida 8 Julio de 1863. – el Presidente, José Sol.

- P.A.D.S.E., Eusebio Freixa, Secretario

Lérida 16 de Julio de 1863. Apruebo este reglamento. El Gobernador. Rives. ⁶³⁸

---

⁶³⁸ AML Fons Municipal, *Reglament de la Companyia de bombers*, any 1863, reg. 1416, s.f.

Annex 7. El reglament sense data

REGLAMENTO PARA LA ORGANIZACIÓN DE LAS COMPAÑIAS DE ZAPADORES BOMBEROS DE LA CIUDAD DE LÉRIDA

Artículo 1º: Se crea para el servicio de incendios un cuerpo de Zapadores bomberos, cuyo Jefe [nato] será el Alcalde Constitucional

Artículo 2º: El cuerpo se dividirá en dos Compañias una llamada de Zapadores y otra de Celadores o Guardas del Cerco.

Artículo 3º: La Compañia de Zapadores se compondrá de cien hombres divididos en cuatro secciones, la primera se denominará de artesanos, la segunda de cuveros, la tercera de bomberos y la cuarta de ayudantes.

Artículo 4º: La sección de artesanos constará de una fuerza de 50 hombres en los terminos siguientes 20 albañiles, 5 canteros, 5 cerrajeros, 5 herreros, 10 carpinteros y 5 fontaneros.

Artículo 5º: La de Cuveros tendrá una fuerza de 25 hombres.

Artículo 6º: La de Bomberos constará de 10 individuos.

Artículo 7º: La de Ayudantes de quince.

Artículo 8º: Cada sección se dividirá en escuadras y estas se compondrán de cuatro individuos y un cabo que se nombrará por los individuos de la sección pasando el nombramiento al Ayuntamiento para su aprobación.

Artículo 9º: Los individuos de la compañía de zapadores, maniobrarán bajo las ordenes de los cabos y direccion del arquitecto de la Ciudad.

Artículo 10º: [Usarán] el uniforme o traje que el Exmo Ayuntamiento adopte.

Artículo. 11º: Ademas del uniforme o traje, se entregará a cada individuo un escudo de metal numerado que le servirá de contraseña o insignia para que la Compañia del cerco le permita la entrada.

Artículo. 12º: Ademas de la Compañia de Zapadores habra otra denominada del cerco compuesta de 50 hombres. Habrá un Gefe de esta fuerza nombrado por el E. Ayuntamiento y los cabos que correspondan con arreglo a lo dispuesto al Art. 8º

Artículo 13º: Esta Compañia adoptará un uniforme que deberá ser aprobado por el Ayuntamiento.

Artículo 14º: Usarán solo para los incendios un sable pendiente de [tali] y en este una chapa de laton numerada.

Artículo 15º: El primer alistamiento se hará por el Ayuntamiento con aprobación del Gefe político y en lo sucesivo el que quiera entrar en la compañía de Zapadores presentará un memorial al Arquitecto de la Ciudad y este lo pasará para su resolución al Ayuntamiento con su informe y el de los cabos de escuadra. El que solicite entrar en la compañía del cerco dirigirán su solicitud al Gefe político quien oira al Ayuntamiento antes de resolver.

Artículo 16º: Los individuos de ambas compañías prestarán ante el Ayuntamiento el debido juramento con arreglo a las leyes, añadiendo a la formula de [costumbre] en obsequio de la humanidad a apagar los incendios que ocurran.

Artículo 17º: Los utiles necesarios para apagar los incendios se costearan por [abono] de los fondos municipales.

Artículo 18: Si un individuo del Cuerpo se hiriese o estropease en un fuego, se le facilitaran de los fondos municipales 4 Rv diarios hasta que pueda trabajar y se le proporcionará gratis medico y botica.

Artículo 19º : Se pagará de dichos fondos una pensión de 4 Rv al individuo del cuerpo que se inutilice para el trabajo en un fuego. De igual pensión disfrutarán la viuda y a falta de esta los hijos menores de 20 años del que muera en un incendio o de resultas de las heridas, golpes o caída que en el hubiese recibido.

Artículo 20º: Tambien costeará la corporacion municipal los tambores o trompetas destinados a tocar a fuego, y será obligacion de ellos citar a los individuos del cuerpo siempre que el servicio lo requiera.

Artículo 21º: Para el pago de los gastos dichos anteriormente y el de las pensiones en su caso se solicitará la autorizacion del Señor Gefe Politico.

Artículo 22º: Los individuos del Cuerpo estan obligados a acudir al primer toque a todos los fuegos que ocurran en la capital.

Artículo 23º: Ygualmente estan obligados en los actos del servicio a obedecer a los cabos de escuadra y Gefes.

Artículo 24º: Las bombas y demas utiles se entregaran bajo recibo al 2º Gefe de la Compañía de Zapadores, quien responderá siempre de ellos.

Artículo 25º: Si ocurre algun incendio de noche los serenos lo anunciarán en voz alta y avisarán inmediatamente a los bomberos que haya en su demarcacion.

Artículo 26º: La parroquia en que sea el incendio tocara como es costumbre hasta que conteste la Catedral, en este caso la parroquia echará las campanas al vuelo. La catedral despues del toque de fuego dara con mucha pausa 1..2..3..4..5.. o 6 campanadas que anunciarán serlo en el cuartel 1..2..3..4...

Artículo 27º: Se procurará que cada parroquia este domiciliada de cierto numero de Bomberos.

Artículo 28º: Las compañías de cerco, en el momento que ocurre un incendio se presentará en el sitio y lo formaran en regla sin permitir introducirse en el si no a los individuos del cuerpo de Zapadores que lleven la insignia que el Ayuntamiento haya aprobado.

Artículo 29º: De todas las faltas que cometan los individuos que se ocupen de este importante servicio, se daría conocimiento por el Alcalde 1º Constitucional del Ayuntamiento para que adopte la providencia que corresponda según su naturaleza.⁶³⁹

(Sense datar)

---

⁶³⁹ AML Fons Municipal, *Reglament per a l'organització de la Companyia de Bombers de Lleida* (incomplet) Segle XIX, reg. 1416.

Annex 8. El reglament de l'any 1923

REGLAMENTO PARA EL CUERPO DE BOMBEROS DE LA CIUDAD DE LÉRIDA REGLAS GENERALES.

Art. 1º: El Cuerpo de Bomberos depende exclusivamente del Excmo. Ayuntamiento y los gastos que ocasione su sostenimiento serán cubiertos.

- a. Por la consignación anual que por personal, vestuario y material consigne el Municipio, oído el informe de la Junta de Inspección del cuerpo.
- b. Por los donativos de particulares y entidades, multas y otros medios que con aprobación del Municipio se acuerde por la dicha Junta Inspectora.

Art. 2º: El Cuerpo de Bomberos prestará el servicio de extinción de incendios y salvamentos y en casos excepcionales el Ayuntamiento podrá disponer del Cuerpo para cubrir aquellos servicios de protección ciudadana que por causa cualquiera quedasen desatendidos (inundaciones, iluminación, servicio de aguas, etc.) en estos casos los individuos cobrarán el mismo jornal que en un incendio o salvamento.

ORGANIZACIÓN DEL CUERPO.

Art. 3º: El Cuerpo de Bomberos será elegido por una junta denominada Inspección del Cuerpo, compuesta del M. I. Señor Alcalde y dos concejales designados por el Excmo. Ayuntamiento y el Jefe del Cuerpo. El Cuerpo de Bomberos funcionará bajo la inmediata dirección y mando del Jefe del Cuerpo.

Art. 4º: La Junta inspectora, previo informe del jefe del Cuerpo, podrá proponer al Excmo. Ayuntamiento el nombramiento de Jefes y bomberos honorarios a favor de aquellas personas que se les considere a ellos acreedoras, por los trabajos que hayan realizado en beneficio del Cuerpo, los que podrán usar el uniforme y asistir a todos los actos de servicio, con la categoría que ostenten, pero sin derecho de recibir ninguna clase de sueldo o gratificación.

Art. 5º: Para la administración de los fondos del apartado b habrá una junta compuesta de la Junta Inspectora, el Jefe del Cuerpo, el Subjefe, el Director y el Subdirector y un individuo de la Cámara Urbana siempre que esta contribuya al sostenimiento del Cuerpo con cantidad que exceda de mil quinientas pesetas.

DE LA INSPECCIÓN.

Art. 6º: Corresponderá a la inspección, oyendo previamente al Jefe, proponer al Ayuntamiento, por conducto de la Comisión de Gobernación o de la Alcaldía, según proceda, a cuyo efecto se reunirá dos veces al mes y siempre que sea necesario:

- a. El nombramiento y separación del personal del Cuerpo, cualquiera que sea su categoría con arreglo a las prescripciones de este Reglamento.
- b. Las suspensiones y demás correctivos que procedan por faltas en el servicio, así como las recompensas a que el personal se haga acreedor.
- c. Las adquisiciones, recomposiciones y modificaciones del material de extinción de incendios y agotamiento, siempre que su importe no exceda de la cantidad prevista en presupuesto.
- d. Todo lo relativo a los locales necesarios para el funcionamiento del Cuerpo.
- e. La aplicación e interpretación del presente Reglamento así como las modificaciones que en el mismo se estime necesario introducir.

Ejercerá, además, la inspección efectiva en todos los servicios al cuerpo encomendados.

JUNTA DE ADMINISTRACIÓN.

Art. 7º: Esta Junta administrará los fondos que tenga el Cuerpo provenientes del apartado b del art. 1º.

Formulará el presupuesto anual teniendo en cuenta las adquisiciones de material que acuerde la inspección y cuidará en general de todo lo relativo a cobros y pagos, a cuyo efecto deberá reunirse por lo menos una vez cada mes.

El presupuesto deberá estar formulado y entregado al Ayuntamiento para su aprobación definitiva cuatro meses antes de terminar el año económico a fin de que se pueda incluir en el presupuesto municipal.

Para la confección de este presupuesto se tendrán en cuenta las cantidades necesarias que deba votar el Ayuntamiento para nómina del personal; importe de las relaciones para extinción de incendios que puedan ocurrir, teniendo en cuenta los habidos en el último quinquenio, seguro por accidentes, premios y cantidades necesarias para equipo, reparación, conservación, sustitución y adquisición de material.

Las cantidades votadas por el Ayuntamiento y que formen parte del presupuesto ordinario se cobrarán dentro de los ocho días siguientes a su aprobación por S.E.

DEL PERSONAL

Art. 8º: El Cuerpo se compondrá de un Jefe, un Sub-jefe ayudante, un Director, un Sub-director, un Brigada, dos Capataces de primera, cuatro de segunda, un guarda-almacén avisador, un maquinista, dos Cornetas y treinta y dos individuos bomberos.

Tendrá además un Médico, un Profesor de Gimnasia y un encargado de botiquín.

Art. 9º: El Cuerpo se dividirá en dos secciones denominadas 1ª y 2ª sección. Cada sección la compondrá un Capataz de primera, dos de segunda, un Corneta y dieciséis individuos. En servicio, la 1ª sección será mandada por el Director y la 2ª por el Sub-director; el Brigada, el maquinista y el botiquín estarán a las inmediatas órdenes del Jefe.

Art. 10: El personal usará uniforme adecuado al servicio que presta, con los distintivos que a cada clase o categoría corresponde.

Art. 11: El Jefe del Cuerpo de Bomberos será el Arquitecto municipal.

Art. 12: El Sub-jefe deberá pertenecer a la clase de arquitectos, ingenieros, maestros de obras, agrimensores, aparejadores, delineantes o dedicarse a trabajos similares. Será nombrado por el Excmo. Ayuntamiento a propuesta de la comisión de Gobernación y previo informe de la Inspección y del Jefe.

Art. 13: El Director y Sub-director deberán tener un título en cualquier academia artística o científica, o ser prácticos albañiles reputados por sus obras. Serán nombrados en la misma forma que el Sub-jefe.

Art. 14: El brigada se nombrará en igual forma por el Excmo. Ayuntamiento, siendo preferido siempre el Capataz de la brigada municipal si reúne siempre las condiciones del art. 18 o es ya individuo del cuerpo.

Art. 15: La elección de capataces primeros se hará así mismo por el Ayuntamiento de entre los capataces segundos a propuesta de la comisión de gobernación previo informe de la inspección y del jefe.

Art. 16: La elección de los capataces segundos se hará por el jefe oyendo al sub-jefe, director y sub-director.

Art. 17: La elección de guarda-almacén se hará por el ayuntamiento a propuesta de la comisión de Gobernación y previo informe de la inspección y del jefe de entre los bomberos más antiguos.

Art. 18: Los individuos que deseen ingresar en el cuerpo de bomberos deberán reunir las condiciones siguientes:

Gozar de buena salud y robustez.

Estar domiciliado en esta ciudad.

Contar más de 20 años y menos de 35.

Acreditar buena conducta.

Saber leer y escribir.

Ejercer el oficio de albañil, carpintero, cerrajero, lampista, electricista o bien alguna otra profesión relacionada con la construcción; también podrán admitirse en cada sección, dos guarnicioneros y dos maquinistas o choferes si reúnen las demás condiciones.

En igualdad de circunstancias, y reuniendo las condiciones fijadas, serán preferidos los individuos que pertenezcan a la brigada municipal.

Art. 19: Los individuos que deseen ingresar en el Cuerpo presentarán una solicitud acompañada de los documentos necesarios para acreditar reúnen las condiciones exigidas en el art. 18, expresando que enterados de las obligaciones que impone el presente Reglamento, solicitan la plaza que se halla vacante y prometiendo cumplir fielmente. Esta solicitud se entregará al jefe del cuerpo quien dará cuenta de la misma al Cuerpo en pleno y con las observaciones que en este acto hagan los individuos y jefes y su informe se pasará a la inspección para que esta proceda a la admisión o deniegue la petición.

Caso de ser aceptado se extenderá por el M. I. Sr. Alcalde el nombramiento que se entregará al solicitante juntamente con un ejemplar del Reglamento, las insignias y el equipo.

Si al solicitarse alguna plaza no existiera vacante y el solicitante reuniera las debidas condiciones, se le continuará en la lista de aspirantes que irán cubriendo por riguroso orden las vacantes que hubiese por ausencia y enfermedad, percibiendo los emolumentos que a estos correspondan durante el tiempo que actuarán, y cubrirán por orden riguroso las vacantes definitivas. Los aspirantes dejarán de serlo y serán baja definitiva al cumplir los 35 años.

DEL EQUIPO.

Art. 20: El equipo de cada bombero se compondrá de un casco, una gorra, una blusa chaqueta, un pantalón, un cinturón, una cuerda y un hacha; además se les entregará una chapa con el número correspondiente.

Cuando el cuerpo cuente con medios deberán tener un traje de gala.

Art. 21: Se deja a la consideración de los jefes del cuerpo, el traje o distintivo que hayan de usar para que se les reconozca como tales.

DEL JEFE.

Art. 22: Al jefe corresponderá la dirección y el mando del cuerpo, al que representará en todos los actos oficiales. Pondrá el conforme a los estados de revista que trimestralmente formule el brigada pasando una copia a la comisión de gobernación para el abono de las consignaciones que figuran en presupuesto, igualmente que

a las relaciones o facturas que se presenten de las reparaciones de los utensilios y artefactos existentes, efectuadas por acuerdo de la inspección o del Ayuntamiento y compras verificadas para que puedan ser satisfechos.

Además de los deberes inherentes al cargo, redactará una memoria anual que se presentará juntamente con el presupuesto para ser elevada al Ayuntamiento por conducto de la inspección, con relación de los siniestros habidos durante el año, estado del Cuerpo, servicios prestados, accidentes ocurridos y modo de prevenirlos, mejoras a introducir y juicio crítico de la organización y material existente.

Establecerá las penas y correctivos que estime oportunos para castigar las faltas que se cometan en el servicio. En caso de expulsión de algún individuo por su conducta irregular, necesitará el visto bueno de la Inspección.

De acuerdo con la Inspección propondrá al Ayuntamiento las recompensas a que se hagan acreedores los individuos del Cuerpo, ya sea corriendo el escalafón, ya otorgando premios en metálico o por medio de notas en las respectivas hojas de servicio.

Propondrá a la Inspección y a la administración las reparaciones o reformas que requiera el material y en su caso la necesidad de formular presupuestos extraordinarios para la adquisición de material nuevo o de las reformas que por su magnitud no puedan cubrirse por el ordinario.

DEL SUB-JEFE.

Art. 23: El sub-jefe ayudante suplirá en ausencias y enfermedades al Jefe. Actuará de secretario de las juntas y del Cuerpo. En los siniestros actuará de segundo, estando presente el Jefe, en todas las operaciones de mando del Cuerpo.

DEL DIRECTOR Y SUB-DIRECTOR.

Art. 24: Cada uno tendrá el mando respectivo de las dos secciones en que se divide el Cuerpo; y en ausencias y enfermedades el último substituirá al primero y por orden substituirán al Sub-jefe.

El Director, de común acuerdo con el Jefe, dispondrá los días y horas semanalmente que deban tener lugar los ejercicios de las secciones para instrucción de los individuos, disponiendo que sean por secciones o en conjunto. En uno y otro caso deberán asistir el Sub-director y tanto uno como otro podrán imponer los castigos a que se hagan acreedores los bomberos, dando conocimiento al Jefe.

Una vez extinguido un incendio, reunirán en el mismo lugar del siniestro a los bomberos, tomando nota de los que hayan acudido para incluirlos en el parte que con el Vº. Bº. Del Jefe pasará a la inspección.

En estos partes se expresarán los los individuos que hayan obtenido los premios de puntualidad y demás circunstancias que sea preciso hacer constar.

DEL BRIGADA.

Art. 25: El brigada formará las listas trimestrales, los estados de revista, las relaciones para cobro de los siniestros, los inventarios del material, y de común acuerdo con el Jefe y el Director, establecerá los turnos de los retenes que sean necesarios después de un incendio o que sean pedidos por el propietario del inmueble siniestrado o que deban asistir a los espectáculos públicos.

Caso de ausencia o enfermedad, substituirá al Sub-director. En los siniestros estará a las inmediatas órdenes del jefe que dirija la maniobra, transmitiendo las órdenes que este deba dar al personal subalterno.

DEL GUARDA-ALMACÉN AVISADOR.

Art. 26: Cuidará de limpiar y preparar las mangas y demás útiles que hayan servido.

Tendrá a su custodia todos los aparatos y utensilios propiedad del cuerpo.

Tendrá obligación durante el día de estar constantemente en el almacén o cuartelillo avisando inmediatamente de encontrar alguna falta o alteración.

Durante la noche dejará las llaves del parque al Guardia municipal que esté de servicio en el cuartelillo.

Avisará por el medio más rápido que pueda los siniestros de que tenga noticias y en estos casos abrirá el almacén para que puedan salir con prontitud los bomberos con los artefactos y material necesario, quedando siempre en el almacén y pronto a cualquier aviso que reciba.

Avisará a los bomberos para las reuniones que se acuerden o precisen y para las revistas trimestrales.

Art. 27: Habrá un suplente guarda-almacén avisador para ausencias y enfermedades. A más del salario que reciba, si el siniestro es de noche, se le asignará el jornal como a los bomberos, pero no tendrá derecho a los premios.

DE LOS BOMBEROS.

Art. 28: La provisión de estas plazas se efectuará en la forma que indica el art. 19 y teniendo en cuenta las prescripciones del art. 18 de este Reglamento.

Art. 29: Todos los individuos del cuerpo estarán enteramente subordinados a las órdenes que emanen de la autoridad local, que les serán comunicadas por el jefe, director o

subdirector, y en los actos de servicio obedecerán sin réplica ni contestación alguna las órdenes de que sus superiores reciban, ocupando los sitios que se les señalen y efectuando el trabajo que se les indique sin protestar y procurando cumplir lo mejor que puedan. En los siniestros no podrán abandonar el punto que se les haya señalado sin permiso de los superiores bajo cuyas órdenes inmediatas trabajen, ni podrán retirarse del siniestro, ni aún para ir a comer a menos de mediar licencia del jefe.

Art. 30: Si algún individuo se insubordinare, faltare al respeto a sus superiores o cometiese alguna falta grave, será suspendido por el jefe, quien dará conocimiento a la Inspección para los efectos a que hubiere lugar. La insubordinación o desobediencia en acto de servicio será castigada con la suspensión en el acto por el mismo jefe contra quien haya cometido la falta, debiendo reunirse la junta de jefes antes de las veinte y cuatro horas siguientes para examinar el caso y proponer la expulsión o el castigo a que hubiere lugar.

Art. 31: Todas las órdenes referentes al servicio que se comuniquen al cuerpo, deberán ser obedecidas con la mayor exactitud, lo mismo que si se hallasen comprendidas en este Reglamento.

Art. 32: Deberán asistir con puntualidad a los ejercicios doctrinales que disponga el director. Así mismo deberán asistir a las revistas o simulacros que, para la completa instrucción del cuerpo, crea el jefe conviene celebrar.

Art. 33: Los bomberos acudirán vestidos con el uniforme del cuerpo a los ejercicios prácticos, revistas o incendios que ocurran de noche. En los que acontezcan durante el día y con el fin de acudir con la mayor presteza, podrán presentarse con el traje que vistan en aquél momento, pero llevando en el brazo izquierdo la plancha o insignia que se les habrá entregado, la cual llevarán constantemente en su poder. A los que se presenten sin uniforme o insignia, no se les admitirá, no pudiendo percibir por lo tanto premio ni jornal alguno.

Art. 34: Los bomberos no podrán ausentarse de esta ciudad sin causa justificada y mediante siempre la autorización del jefe, que la otorgará solo por un mes, debiendo dar conocimiento pasado dicho tiempo.

Art. 35: Todo individuo que deje de pertenecer al cuerpo por cualquier motivo, entregará al brigada o al guarda-almacén el vestuario y demás prendas que tenga recibidas, en el mejor estado posible de conservación, debiendo abonar el importe de las que falten o hayan echado a perder por incuria.

MANERA DE FUNCIONAR EL CUERPO.

Art. 36: Los capataces deberán ocupar el lugar de los jefes, siempre que al llegar al punto del incendio no hubiesen estos comparecido, y serán jefes de los retenes cuando por turno les corresponda.

Art. 37: Cuando acontezca un incendio o se dé el toque de alarma, los individuos del cuerpo comparecerán al parque, cualquiera que sea la hora del día o de la noche, con objeto de conducir las bombas y demás útiles tomando en el acto el mando del individuo de mayor graduación, y si los dos o más individuos la tuviesen igual, el que sea más antiguo en el cuerpo, quien lo cederá luego que comparezca otro que sea superior pasando a ejercer las funciones que les correspondan.

Art. 38: Para poder acudir con la mayor celeridad a los siniestros, el M. I. Sr Alcalde tendrá prevenidos a los guardias municipales nocturnos y a los vigilantes, que en tales casos, además de dar con el pito las señales reglamentarias, llamen a las habitaciones que ocupan los bomberos a cuyo efecto tendrán una lista de todos los que habiten en sus demarcaciones respectivas. Estas llamadas serán de modo que el guardia o vigilante tenga la seguridad de que se le ha oído.

Art. 39: Siempre que lo crea conveniente, terminado un siniestro, el jefe establecerá uno o varios retenes, como también caso de pedirlo el propietario podrá dejarse retén. En este último caso será de cuenta del propietario el abono de los jornales que se devenguen. Igualmente, el jefe, de acuerdo con el Alcalde o con la inspección, podrá, en casos excepcionales, establecer retenes preventivos en el parque.

A las funciones teatrales, cinematógrafos y demás espectáculos públicos en locales cerrados, asistirán retenes, percibiendo de las respectivas empresas una peseta y cincuenta céntimos por cada individuo.

En este servicio de retenes alternarán por turno riguroso todos los individuos del cuerpo menos los jefes y el brigada.

Art. 40: Los domingos siguientes a un siniestro y todos los primeros domingos de mes, se constituirá en el parque, por la mañana, un retén de cinco individuos a las órdenes de un capataz para proceder a la limpieza y arreglo de los útiles y del local.

Art. 41: Para señalar los premios que los bomberos hayan de percibir, se clasificarán los siniestros en incendios de muebles o chimeneas y en incendios de edificios. No se clasificará nunca de edificio un incendio de muebles aunque el fuego haya chamuscado el maderamen u otros materiales de aquel. La clasificación la hará el que haya dirigido los trabajos, con la aprobación del jefe.

Art. 42: Para la buena y estricta distribución de los premios, se colocará una tablilla al lado de las bombas y carros que hayan de sacarse primero del parque, en cuyos artefactos habrá unas chapillas numeradas desde el 1 al 12, las que tomarán los bomberos por su orden a medida que vayan llegando, devolviéndoselas al director en el acto de pasar lista, para que les señale el premio correspondiente.

Los bomberos que hayan cogido los números 1, 2, 3 y 4 marcharán inmediatamente con la primera bomba. Los 5 y 6 con el carro manguera, los 7 y 8 con el carro tonel y los 9, 10, 11 y 12 con la segunda bomba.

Todos los bomberos desde el brigada tendrán derecho a la opción de premio menos los cornetas y botiquín. En los días no feriados y durante las horas de trabajo, los individuos que permanezcan a la brigada municipal no tendrán opción a premio, pero ello no les releva de acudir inmediatamente al parque y ponerse al lugar que les corresponda por orden de llegada.

Art. 43: Si algún individuo del cuerpo recibiese alguna herida u otro daño en un siniestro o acto de servicio, se le atenderá por medio de asistencia e indemnizaciones que vienen detalladas en la póliza que el Excmo. Ayuntamiento tendrá suscrita con una sociedad de seguros para los efectos de la ley.

HABERES, GRATIFICACIONES, JORNALES Y PREMIOS.

Art. 44: Las dietas que devengarán los jefes del cuerpo que asistan a un siniestro serán las siguientes: 30, 20, 18, 15 pesetas respectivamente para el jefe, sub-jefe, director y subdirector.

Los jornales de los individuos se fijarán por horas de trabajo en la forma siguiente:

Brigada: 2,25 pesetas.

Capataces primeros: 2,00 pesetas.

Capataces segundos: 1,75 pesetas.

Cornetas: 1,75 pesetas.

Bomberos, maquinista y botiquín: 1,50 pesetas.

El tiempo ocupado en un siniestro se contará en fracciones de dos horas, hasta ocho horas. En pasando de esta duración se cobrarán solo las horas empezadas. De noche, estas cantidades recibirán un aumento de un 50%.

Art. 45: En los incendios de muebles o chimeneas se gratificará, además del jornal que corresponda a los 6 individuos que lleguen primero al parque con los premios siguientes: al 1º con tres pesetas y a los restantes con 1,50 pesetas.

Art. 46: En los incendios de edificios se gratificará, además del jornal que corresponda a los 12 individuos que lleguen primero al parque y conduzcan los artefactos conforme al art. 42 con los premios siguientes:

Al 1º: 10,00 pesetas.

Al 2º: 7,50 pesetas.

Al 3º: 5,00 pesetas.

Al 5º y 6º: 4,00 pesetas.

Al 7, 8, 9, 10, 11 y 12: 3,00 pesetas.

Art. 47: El jefe del cuerpo de bomberos percibirá del Excelentísimo Ayuntamiento una gratificación anual de 150 pesetas, el sub-jefe de 100 pesetas, el director de 90 pesetas y el sub-director de 80 pesetas. El brigada y los capataces primeros 140

pesetas, los capataces segundos 120 pesetas y todos los demás individuos 100 pesetas cada uno.

Art. 48: Los retenes extraordinarios después de un incendio se cobrarán a razón de horas de trabajo como los siniestros, los retenes extraordinarios por prevención en el parque a razón de 10 pesetas cada ocho horas los individuos y 11 pesetas los capataces.

Art. 49: Las cantidades procedentes de todos los retenes, incluso los de espectáculos irán a un fondo común que se repartirá cada tres meses, por lo acrediten cada individuo teniendo en cuenta el número y clase, pero descontándoles un 10% que irá a aumentar el fondo de reserva del cuerpo.

Art. 50: El Excmo. Ayuntamiento votará anualmente una cantidad de 125 pesetas, por lo menos, para premiar la aplicación de los individuos y otros actos meritorios. A estos premios no tendrán opción más que los capataces y bomberos. Estos premios se repartirán cada año el día que el M. I. Señor Alcalde, de acuerdo con la inspección fije en acto de revista del cuerpo.

PENALIDADES.

Art. 51: Los capataces e individuos del cuerpo que no concurren a los incendios, revistas y demás actos de servicio sin justificar debidamente su falta de asistencia ante su jefe, serán castigados con una multa que variará entre un 20 y un 50% de sus haberes trimestrales.

Art. 52: Los individuos que no cumplan inmediatamente las órdenes de sus superiores, entendiéndose por tales los capataces segundos para los individuos, los capataces primeros respecto a los segundos y el brigada respecto a los primeros, se les podrá imponer una multa por aquellos de un 10% sobre el haber trimestral, dando parte al jefe de la disposición tomada y causas que la han motivado.

Art. 53: Si algún individuo se insubordinare, faltase al respeto a sus superiores o cometiese alguna falta grave, será suspendido o expulsado del cuerpo por el jefe en la forma prescrita en el art. 30.

Art. 54: Las faltas que no sean graves y que los bomberos cometan en el servicio serán castigados con multas que variarán entre un 20 y un 50% del haber trimestral. La reincidencia se considerará como falta grave.

Art. 55: Todas las órdenes referentes al servicio que se comuniquen al cuerpo, deberán ser obedecidas con la mayor exactitud, lo mismo que si se hallasen en este reglamento.

ARTÍCULOS ADICIONALES.

Art. 56: Las multas provenientes de los castigos, lo mismo que el 10% de los retenes y demás cantidades que ingresen sin ser previstas en este reglamento a un fin determinado, constituirán un fondo de reserva para formar un capital a gastar en beneficio del cuerpo, ya sea con útiles, vestuario, socorros por enfermedad o accidentes etc., siempre con el visto bueno de la junta inspectora.

Art. 57: El jefe, sub-jefe, director, sub-director, brigada y demás individuos pertenecientes al Cuerpo de Bomberos quedarán libres del servicio de alojamiento, debiendo por el brigada darse aviso de las altas y bajas, al encargado de este servicio.

DEL PROFESOR DE GIMNASIA Y MÉDICO.

Art. 58: El Excmo. Ayuntamiento nombrará un profesor de gimnasia con el sueldo que crea conveniente, que vendrá obligado a dar dos sesiones semanales en los días y horas que el jefe del cuerpo, de acuerdo con el director, sub-director y capataces crea conveniente, lecciones a los bomberos y capataces, para lo cual se instalarán en un local a propósito, si no puede ser el mismo porque los aparatos necesarios para los ejercicios que deban practicarse. El profesor de gimnasia instruirá a los bomberos en los ejercicios doctrinales que se crean necesarios para los trabajos que los bomberos deban practicar, y llevará una hoja por individuo en donde semestralmente anotará la altura, el peso, desarrollo del tórax, etc.

Art. 59: El Excmo. Ayuntamiento también nombrará un médico de entre los municipales para médico del cuerpo. Este facultativo vendrá obligado:

A reconocer a los individuos antes de ingresar en el Cuerpo, certificando el resultado del mismo.

Tendrá a su cargo la revisión mensual del botiquín, proponiendo las reformas a introducir en el mismo e indicar los ingredientes precisos de que debe dotarse.

Vendrá obligado a acudir con prontitud a los incendios para prestar en caso necesario sus servicios y oportunos auxilios.

Aprobado en sesión de 31 de Octubre de 1923

Nota:- En sesión celebrada el 28 de Diciembre de 1923, el Excmo. Ayuntamiento aprobó en los nuevos presupuestos le sea asignado el haber de 100 pesetas anuales al médico del Cuerpo de Bomberos y 20 pesetas por cada siniestro en que acuda.⁶⁴⁰

---

⁶⁴⁰ AML Fons Municipal, *Reglament del cos de bombers de la ciutat de Lleida*, any 1923, reg. 11.988, s.f.

Annex 9. El reglament de calamitats públiques.

Any 1936

REGLAMENT DE LA BRIGADA DE CALAMITATS PÚBLIQUES

Normes Generals

Article 1º. – Per tot allò en que resultin insuficients els mitjans normals de que disposin les diverses dependències municipals per a desenrotllar el seu comés en el cas de sinistres que gran intensitat i extensió, per causa d'incendis, inundacions, terratremols, etc., actuarà la brigada dita de Calamitats Públiques que es formarà a base de l'organització que es detalla en aquest Reglament.

Article 2º. – El govern de la Brigada de Calamitats Públiques quedarà subjecta al Sots Comitè Municipal encarregat de la Brigada de Bombers sota la presidència del delegat del Municipi.

Article 3º. – La direcció tècnica correspondrà al cap de la brigada de bombers amb les mateixes atribucions que les consignades en el Reglament d'aquella Brigada.

Article 4º. – Es constituirà un Junta de Dependències municipals afectades per l'organització que actuarà de Comitè de personal i assessora de la Direcció tècnica, la que es reunirà solament en els casos en que tingui d'actuar la Brigada. Actuarà de Secretari el cap de la Brigada de Salubritat o Ronda i llurs funcions seran les consignades per aquest organisme en la Brigada de Bombers.

Article 5º. – Es formarà la Brigada de Calamitats Públiques amb el personal que es designi de les brigades municipals següents:

- 1.- Cos mèdic municipal.
- 2.- Brigada de Guàrdia Urbana.
- 3.- La Brigada de Bombers (tot el personal)
- 4.- Els individus de les brigades d'obres, tallers, jardineria i ronda especialment designats i que tinguin menys de 45 anys.

Article 6º. – Les grans indústries establertes a la ciutat organitzaran seccions independents que actuaran en la zona pròpia de la seva demarcació i la intervenció de la brigada municipal sols serà en aquells casos que el sinistre produït posi en perill la ciutat. Les companyies elèctriques que explotin serveis en la ciutat, organitzaran, a més, equips de personal per a la reparació urgent de les avaries que es puguin produir en la xarxa de distribució i en las líneas generals de conducció.

Article 7º. – El personal de la junta de sequiatge Canal d'Aragó i Catalunya i llurs sindicats d'Urgell que reuneixi les condicions fixades en aquest reglament i tingui la residència en la ciutat, quedarà movilitzat i a les ordres del Cap de la Brigada.

Article 8º. – La brigada de la creu roja local actuarà d'acort amb la Direcció de la Brigada de Calamitats públiques.

Organització de serveis

Article 9º. – La ciutat es dividirà en zones al servei en cada una de les quals hi haurà una brigada que actuarà pels seus propis medis, quedant a discreció del Cap al reforçar els elements que disposi segons les circumstàncies i mitjans que concurreixin.

Article 10º. – Les zones seran les següents:

1ª- La determinada pel carrer Peixateria, Turull, Costa Magdalena, Salmeron, Prat de la Riba, Cra. Pont de Suert, línies f.c. Nord i riu Segre fins a la plaça Macià.

2ª- La determinada per la plaça Macià, Av. Blondel, Alcalde Mestres, Caldereries, Plama, tallada, Llengua de Serp, Canyeret i Turull.

3ª- Av. Blondel, Catalunya, Alcalde Costa, Cra. Saragossa, Escorxador, Brogulat, Montcada, Dr. Robert, Palma i Alcalde Mestres.

4ª- Dr. Robert, Ballester, Bragulat, Messeguer, Rda. Fins a Cra. Pont de Suert a trobar la perllongació de S. Martí, Tallada i Palma fins a Dr. Robert.

Article 10º. – Les zones pròpies de les grans indústries seran:

1ª- La Companyia del Nord d'Espanya: Estació f. c. i classificació amb la zona de la ciutat compresa entre les línies fèrries i el riu Segre.

2ª- Transpirenaics de l'Estat: Des del canal de Seròs, Cra de Barcelona i el riu Segre fins a Granyena.

3ª- Recs i Forces de l'Ebre S.A.: la zona dels terrenys compresa entre el canal de Seròs i el riu Segre des de la presa fins a la Femosa.

4ª- Cros S.A.: barriada de la fàbrica i Bordeta fins Femosa i canal de Seròs.

5ª- Generalitat: Hospital i terrenys compresos entre la part posterior Camp d'Esport ferrocarril Saragossa carretera Pont de Suert, Ronda entre carretera a Pont de Suert i Osca.

6ª- Cooperativa de Fluit elèctric de Catalunya S.A.: equip destacat de protecció, conducció d'aigües a la ciutat.

7ª- Personal de sequiers.

Article 11º. – En cada zona s'habilitarà un local en les dependències següents:

1ª- Baixos de l'Audiència Vella.

2ª- Peixateria.

3ª- Baixos del Museu Morera.

4ª- Mercat del pla.

1ª – I – Estació de classificació.

2ª – I – Estació de Transpirenaica.

3ª – I – Presa del canal de Seròs i Campament Fontanet.

4ª – I – Fàbrica Cros.

5ª – I – Hospital Intercomarcal.

6ª – I – Estació depuradora d'aigües.

7ª – Casa de l'aigua.

Reserva: Parc central.- Residència de Bombers.

Article 12º. – En cada local, donada l'ordre de concentració, es reunirà el personal assignat el qual com a mínim estarà compost de:

4 zones de Ciutat.

Personal:

1 cap de secció (total 4)

2 caps de colla (total 4)

20 individus (total 80)

Material:

1 camioneta (total 4)

2 ciclistes (total 8)

6 zones industrials

Personal:

1 cap de secció (total 6)

3 caps de colla (total 18)

30 individus (total 180)

Material:

1 camioneta (total 6)

1 moto-bomba centrífuga sobre xassís camió (total 6)

2 motocicletes (total 12)

1 ciclista (total 6)

Conducció aigües terme:

Personal:

1 cap de secció (total 1)

3 caps de colla (total 3)

30 individus (total 30)

Material:

2 camioneta (total 2)

2 motos (total 2)

3 ciclistes (total 3)

Parc central

Personal:

Brigada de bombers completa

Laboratori municipal

Material:

Automovils 3

Camionetes 2

Motos 2

Article 13. – L'equip individual del personal consistirà en un parell de botes impermeabilitzades, vestuari impermeabilitzat i lavable, careta protectora de gasos i gorra impermeabilitzada i dos parells de guants de goma.

Article 14. – La direcció de la brigada cuidarà de la distribució del personal i de posar-se en relació amb les direccions i comitès d'obres de les grans indústries per a la organització del servei i distribució del material no especificat.

Article 15. – El personal adscrit a la Brigada de Calamitats Públiques, a excepció dels caps, tindrà menys de 45 anys i estarà en la plenitud de les seves facultats físiques.

Article 16º – En actes de servei tot el personal disfrutará de doble jornal del que tingui assignat en llur [empelu] ordinari tant pel que fa referència al personal municipal com el de les grans indústries.

Article 17º – En un temps màxim de 30 dies l'Ajuntament i les grans indústries locals tindran organitzat aquest servei, tant pel que fa referència a personal, equip individual, com material mínim assignat, del compliment del qual, es donarà compte al Delegat Municipal per a que aquest ordeni al cap de la Brigada Municipal ordeni llur inspecció i ordenació.

Lleida, 12 d'octubre de 1936.

El secretari de la Ponència

[P. Mias]⁶⁴¹

---

⁶⁴¹ AML Fons Municipal, *Reglament del servei d'incendis i calamitats públiques*, any 1936, reg. 2045, s.f.

Annex 10. El reglament de l'any 1944

REGLAMENTO ORGÁNICO DEL CUERPO DE BOMBEROS DE LA CIUDAD DE LÉRIDA

REGLAS GENERALES.

Art. 1º: El Cuerpo de Bomberos de Lérida depende exclusivamente del Excmo. Ayuntamiento, tiene como objeto el salvamento de personas y bienes en caso de incendios, inundaciones y cualquier otro siniestro parecido que se produzca en el término municipal o fuera de este por orden directa de la Alcaldía o sus Delegados, procurando vencer por todos los medios a su alcance las causas originadas de los siniestros dentro de lo que queda en la humana previsión.

Los gastos que ocasione su sostenimiento serán cubiertos:

- a. Por la consignación anual que destine en sus presupuestos el Municipio, oída la Junta de Inspección del cuerpo.
- b. Por los donativos de particulares y entidades, multas y otros medios que con aprobación del Municipio se acuerde por dicha Junta Inspectora.

ORGANIZACIÓN DEL CUERPO.

Art. 2º: El Cuerpo de Bomberos será regido por una junta denominada "Junta Inspectora del Cuerpo de Bomberos", compuesta del M. I. Señor Alcalde como presidente de la misma, dos Concejales designados por el Excmo. Ayuntamiento, uno de los cuales el Delegado de S.E. en el Cuerpo, los presidentes de las Cámaras de Propiedad y Comercio o personas a quienes designen, un vecino que ostente la calidad de Inquilino, que será propuesto por el Exmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia, y el Jefe del Cuerpo.

Art. 3º: El Cuerpo de Bomberos funcionará bajo la inmediata dirección y mando del Jefe del Cuerpo.

Art. 4º: La Junta inspectora del Cuerpo de Bomberos, previo informe del jefe del Cuerpo, podrá proponer al Excmo. Ayuntamiento el nombramiento de Jefes y bomberos honorarios a favor de aquellas personas que se les considere a ellos acreedoras, por los trabajos que hayan realizado en beneficio del Cuerpo, los que podrán vestir uniforme y asistir a todos los actos del Cuerpo, con la categoría que ostenten, pero sin derecho de recibir ninguna clase de sueldo o gratificación.

Art. 5º: Para la administración de los fondos se servirá la Junta del Personal del Ayuntamiento, nombrándose entre los componentes de la misma uno que ostentara el título de Contador.

JUNTA INSPECTORA DEL CUERPO.

Art. 6º: Corresponderá a la Junta, oyendo previamente al Jefe, proponer al Ayuntamiento por el conducto reglamentario según proceda a cuyo efecto se reunirá cuantas veces sea necesario:

- a. El nombramiento y separación del personal del Cuerpo de cualquiera que sea su categoría con arreglo a las prescripciones de este Reglamento.
- b. Las suspensiones y demás correctivos que procedan por faltas en el servicio, así como recompensas a que el personal se haga acreedor.
- c. Las adquisiciones, recomposiciones y modificaciones del material y uniformes para el personal del Cuerpo, siempre que su importe no exceda de la cantidad prevista en el Presupuesto.
- d. La aplicación e interpretación del presente Reglamento así como las modificaciones que se estime necesario introducir en el mismo.
- e. Redactará cuantas órdenes y disposiciones sean necesarias para el buen funcionamiento del Cuerpo de Bomberos o cumplimiento del presente Reglamento, así como también la tabla de gratificaciones, premios y haberes a percibir que se crean necesarios. Ejercerá, además, la inspección efectiva en todos los servicios al cuerpo encomendados.

Art. 7º: La Junta formulará el presupuesto anual teniendo en cuenta las necesidades para el buen funcionamiento del servicio durante todo el ejercicio. El presupuesto deberá estar formulado y entregado al Ayuntamiento para su aprobación definitiva tres meses antes de terminar el año económico, a fin de que se pueda incluir en el presupuesto municipal.

Para la confección de este presupuesto se tendrán en cuenta las cantidades necesarias que deba votar el Ayuntamiento para nómina del personal, importe de las relaciones para extinción de incendios que puedan ocurrir, teniendo en cuenta los habidos en el último quinquenio, seguro de accidentes, premios y cantidades necesarias para equipo, reparación, conservación, sustitución y adquisiciones de material.

PERSONAL

Art. 8º: El Cuerpo de Bomberos se compondrá cuando menos del siguiente personal: Jefe del Cuerpo: Arquitecto Municipal; Sub-jefe ayudante: aparejador municipal; Médico; Brigada: Encargado general; tres Jefes de sección: Encargados; tres Sub-Jefes de sección: Albañiles; 27 números y tres guarda parques, de los cuales un tanto por ciento prudencial deberán poseer oficio relacionado con la construcción. Tendrá además un profesor de gimnasia.

No obstante habrá una sección de bomberos voluntarios que nunca podrá exceder en número de los que figuran en plantilla.

Art. 9º: El Cuerpo se dividirá en tres secciones denominadas 1ª, 2ª y 3ª, cada sección se compondrá un Jefe de sección, un Sub-Jefe de sección y 10 individuos, siendo uno de ellos guarda parque, teniendo la categoría de conductor por lo menos otro de ellos.

El Médico y el Profesor de gimnasia actuarán bajo la orientación del Jefe.

Art. 10: El personal será uniformado adecuadamente al servicio que presta, con los distintivos que a cada categoría corresponde.

Art. 11: El Jefe del Cuerpo de Bomberos será el Arquitecto Municipal.

Art. 12: El Sub-jefe deberá poseer el título de Arquitecto, Ingeniero o Aparejador. Será nombrado por el Excmo. Ayuntamiento a propuesta de la Junta Inspectora previo informe del Jefe del Cuerpo.

Art. 13: El Brigada será el capataz de las Brigadas Municipales siempre que reúna las condiciones del artículo 18. Los Jefes de sección y los Sub-Jefes serán escogidos entre nuestros albañiles, cerrajeros, fontaneros y mecánicos, a ser posible del personal que tiene el Ayuntamiento de estas especialidades. Los nombrará el Jefe del Cuerpo, previo informe del Brigada.

Art. 14: Los guarda almacén y demás personal será escogido entre personal del ramo de la construcción y siempre que reúnan las condiciones del art. 17, serán preferidos los que pertenezcan a la Brigada de Obras Municipales. Se nombrarán de la misma forma que los anteriores.

Art. 15: El Médico deberá pertenecer a la plantilla municipal siempre que preste sus servicios en la Casa de Socorro o Dispensario Municipal. Lo nombrará el Exmo. Ayuntamiento a propuesta de la Junta Inspectora.

Art. 16: El profesor de gimnasia será nombrado la persona que haya demostrado previa demostración o certificación las aptitudes necesarias para el buen desempeño del cargo que se le asigna.

Art. 17: Los individuos que deseen ingresar en el cuerpo de bomberos deberán reunir las condiciones siguientes:

- a. Gozar de buena salud y robustez.
- b. Contar más de 21 años y menos de 35.
- c. Tener una estatura mínima de 1,55 metros.
- d. Estar domiciliado en Lérida.
- e. Acreditar buena conducta.
- f. Saber leer y escribir, ejercer el oficio de albañil, carpintero, fontanero, electricista, mecánico, lampista, herrero o bien alguna otra profesión relacionada con la construcción.

En los que en la actualidad prestan sus servicios en el Cuerpo y reúnan las demás condiciones, no les será exigida la de los años.

Los individuos que deseen ingresar en el Cuerpo presentarán una solicitud dirigida al Jefe del Cuerpo, acompañada de los documentos necesarios para acreditar reúnen las condiciones exigidas en el presente artículo. Caso de ser aceptado se le entregará el nombramiento juntamente con un ejemplar del Reglamento, las insignias y el equipo.

Art. 18: Cuando sea posible y con el fin de cubrir más fácilmente las vacantes que pudieran haber en el Cuerpo, podrá la Junta Inspectora previa autorización del Pleno Municipal, constituir una sección de aspirantes. Esta estará bajo las órdenes directas del Brigada y podrán ingresar en la misma todos los semi-oficiales y aprendices de los oficios citados en el art. 17 siempre que reúnan las condiciones previstas en los apartados a), c), d), e), y f) su edad oscilará de los 17 a los 20 años, estando sujetos por al presente Reglamento y solo prestarán servicio en los casos que lo ordene el Jefe del Cuerpo.

EQUIPO.

Art. 19: El equipo de cada bombero se compondrá de un casco, una gorra, una blusa chaqueta, un pantalón, un par de botas altas, un cinturón, una cuerda, un hacha y chaquetón de cuero.

Cada uno tendrá la oportuna documentación y distintivo que lo acredite como tal.

Cuando el cuerpo cuente con medios se les proporcionará traje de gala.

La duración de las distintas prendas será establecida por la Junta Inspectora antes de su proceder a su entrega.

Art. 20: Por el jefe será propuesta a la Junta Inspectora los distintivos de las distintas categorías dentro del Cuerpo.

JEFE.

Art. 21: Al jefe le corresponderá la dirección y el mando del cuerpo, al que representará en todos los actos oficiales.

Actuará de Secretario en las reuniones de la Junta Inspectora, asistirá a todos los siniestros de importancia, interpretará los presentes Reglamentos, organizará la parte interna del servicio, estudiará, proyectará y propondrá a la Junta Inspectora las reformas que crea convenientes para el mejoramiento del servicio, ordenará los ejercicios y prácticas para el adiestramiento del personal, informará a la Junta por escrito de todos los siniestros que ocurran.

Art. 22: El sub-jefe suplirá al Jefe en los casos de ausencia, enfermedad o delegación. Asistirá a todos los siniestros. Redactará el historial del Cuerpo y las actividades del mismo, estará a su cargo todo el material confeccionará los planos de la Ciudad indicando las redes de agua y puntos en que se hallan situadas las bocas de riego, estará a su cargo las clases teóricas de todo el personal.

BRIGADA.

Como Jefe directo de las tres secciones, asistirá a todos los incendios que hubiere. Formará las listas trimestrales y estados de revista que elevará al Jefe.

Informará por escrito al Sub-Jefe de los desperfectos que hubiere en el material después de cada siniestro para que ordene la reparación oportuna del mismo. De acuerdo con el Jefe y el Sub-Jefe, establecerá los turnos de los retenes que sean necesarios después de un incendio o sean pedidos por el propietario del inmueble siniestrado y también los que deban asistir a los espectáculos públicos.

Estarán a su cargo los ejercicios de instrucción de los individuos de las diferentes secciones proponiendo al Jefe cuando crea oportuno deban realizar [...] o la totalidad de las secciones conjuntamente.

[...] al incendio la lista de los bomberos que hayan acudido al mismo (esto siempre que no haya retenes o secciones de guardia, en cuyo caso se hará constar solamente los que fuesen de sección o retén que no estuviera de servicio). Llevará las hojas de servicio d todo el personal subalterno del Cuerpo.

En caso de ausencia o enfermedad, substituirá al Sub-Jefe. En los siniestros estará a las órdenes del Jefe y del Sub-Jefe que dirijan la maniobra, transmitiendo las órdenes de aquellos de mandar al personal subalterno.

MEDICO

Practicará todas las visitas y reconocimientos que ordene el Jefe del Cuerpo e informará por escrito del resultado de los mismos. Acudirá siempre que sea llamado para prestar sus auxilios en caso de incendio tanto al personal del Cuerpo como a particulares ordenando si debe ser trasladado a la casa de Socorro u Hospital para nueva cura o pueda quedar prestando servicio en caso que sea un individuo del cuerpo.

Tendrá a su cargo el material del Cuerpo informando al Jefe las necesidades que sobre el mismo tengan. Redactará un cuaderno sanitario e ilustrativo y normas a seguir en casos de urgencia para el personal del Cuerpo.

Tendrá un libro registrado o fichero en el cual constarán las visitas o reconocimientos que practique.

JEFES Y SUB-JEFES DE SECCIÓN

Responderán ante el Brigada del buen orden y disciplina del personal a sus órdenes y auxiliarán al Sub-Jefe y al Brigada a la Instrucción teórica y práctica. Harán cumplir las órdenes que den sus Jefes superiores.

Prestarán servicios al frente de su sección siempre que fuera ordenado cualquier servicio por la superioridad.

El más antiguo de los Jefes de Sección substituirá al Brigada en sus ausencias o enfermedades.

Podrán proponer por conducto reglamentario las recompensas o sanciones que crean oportunas del personal a sus órdenes.

Darán parte por conducto del Brigada al Jefe del Cuerpo de cuantos cambios o anomalías convinieren o hubieren en su Sección.

GUARDA PARQUE

Cuidarán de limpiar y preparar las mangas y demás útiles que hayan en servicio, todo ello bajo lo ordenado por el Sub-Jefe en su calidad de Jefe de material. Tendrá bajo su custodia todo el material existente en el Parque.

Llevará un libro de servicio en el cual hará constar los siniestros y salidas efectuados durante su guardia firmando junto con el entrante la entrega de la guardia y perfecto estado de todos materiales y utensilios del Parque.

Avisará por el medio más rápido a su alcance de los siniestros que tenga noticia preparando la rápida salida de los vehículos y material del Parque, quedando en el Parque pronto a cualquier otro aviso que reciba.

Avisará a los bomberos para las reuniones, ejercicios teóricos y prácticos y para las revistas trimestrales y servicios.

Este servicio se efectuará por turno entre los guarda-parques y siempre se efectuará cuando no estén de servicio en el mismo.

BOMBEROS.

La provisión de estas plazas se efectuará en la forma que indican los art. 14 y 17 de este Reglamento.

Todos los individuos del cuerpo estarán subordinados a las órdenes que emanen de la Junta Inspectora y que les sean comunicadas por sus Jefes.

En los actos de servicio obedecerán sin réplica ni contestación alguna a las órdenes que reciban de sus superiores, ocupando los sitios que se les señale y efectuando el trabajo que se les indique sin protestar y procurando cumplir lo mejor que puedan. En los siniestros no podrán abandonar el punto que se les haya señalado sin previo permiso de los superiores bajo cuyas órdenes inmediatas trabajen.

Si algún individuo se insubordina, faltare al respeto a sus superiores o cometiere falta grave, será suspendido por el jefe inmediato suyo, quien dará conocimiento al Jefe del Cuerpo, quien a su vez podrá proponer a la Junta Inspectora aplique la sanción oportuna.

La insubordinación o desobediencia en acto de servicio será castigada con la suspensión en el acto por el mismo superior contra quien haya cometido la falta, debiendo comunicarla por conducto reglamentario al Jefe del Cuerpo, quien lo comunicará a la Junta Inspectora.

Todas cuantas órdenes referentes al servicio que se comuniquen al Cuerpo, deberán ser obedecidas con la mayor exactitud, lo mismo que si se hallasen comprendidas en este Reglamento.

Deberán asistir con toda puntualidad a los ejercicios doctrinales tanto prácticos como teóricos que disponga el Jefe como asimismo a las revistas y simulacros que crea conveniente celebrar.

Los bomberos acudirán vestidos con el uniforme del Cuerpo a los ejercicios prácticos y teóricos, revistas y siempre que les fuera posible, a los incendios.

Los bomberos no podrán ausentarse de esta Ciudad sin previa autorización de la Jefatura.

Todos los bomberos deberán llevar siempre consigo la documentación y contraseña que lo acredite como tal. A los que se presentaren sin uniforme o insignia no se les admitirá a prestar servicio.

Todo individuo que deje de pertenecer al Cuerpo por cualquier motivo, entregará al Jefe de su Sección el vestuario y demás prendas que tenga recibidas, en el mejor estado posible de conservación, debiendo abonar el importe de las que faltasen o hayan echado a perder por incuria. De todo ello se le entregará un recibo extendido por el Sub-Jefe.

NORMAS GENERALES

Una vez formada la plantilla del Cuerpo, los ascensos para Jefe y Sub-Jefe de Sección se harán por antigüedad y méritos.

Todo el personal perteneciente al Cuerpo al primer aviso de incendio deberá presentarse con la mayor urgencia al lugar del siniestro, aunque se hallare franco de servicio poniéndose a las órdenes del Brigada de no estar el Jefe o Sub-Jefe de la Sección.

Interín no existan retenes permanentes por la Jefatura del Cuerpo se establecerá una forma de llamada y aviso eficaz a la que deberá atenerse todo el personal perteneciente al mismo.

Todos los Bomberos y Jefes que recibiesen una herida u otro daño en acto de servicio tendrán derecho a ser asistidos e indemnizados en la forma que se detallará n la póliza que el Exmo. Ayuntamiento tendrá suscrita con la Sociedad de seguros, para los efectos de la Ley.

PREMIOS.

Las recompensas que podrán obtener el personal son las siguientes:

- a. Premio en metálico por su puntualidad en la asistencia a los siniestros, según escala aprobada por la Junta Inspectora.
- b. Mención honorífica la cual constará en las actas del Pleno Municipal y en la Memoria anual del Cuerpo citando el nombre al que le fuere concedido.
- c. La Medalla de la Ciudad en su categoría de bronce.
- d. Propuesta al Gobierno para la Cruz de Beneficencia

La mención honorífica se concederá al individuo que se distinga por su comportamiento durante el año.

La Medalla será concedida al individuo que realizase algún acto heroico estando o no en servicio, previa información del oportuno expediente.

La propuesta al Gobierno para la Cruz de Beneficencia se hará a favor del individuo que con riesgo de su vida salvase a personas que estuviesen en grave peligro o intereses de grandísima importancia, todo ello de acuerdo con lo previsto en las disposiciones que regulen la concesión.

ARTÍCULO ADICIONAL

En el caso que se cree un retén de primera salida será permanente y los componentes de cada turno estarán inscritos a cada una de las tres secciones que establece el presente Reglamento pasando a engrosar el número de componentes de las mismas.⁶⁴²

---

⁶⁴² AML Fons Municipal, *Reglament del cos de bombers*, any 1944, reg. 2149, s. f.

Annex 11. El reglament de l'any 1962

REGLAMENTO ORGÁNICO DEL CUERPO DE BOMBEROS DE LÉRIDA

CAPÍTULO I

Finalidad y encuadramiento

Artº 1º El Cuerpo de Bomberos de Lérida tendrá a su cargo las siguientes funciones:

- a) Prevención de incendios, inundaciones, hundimientos y otros siniestros análogos
- b) Salvamento de personas y bienes en los casos mencionados y demás en el que fuere necesario.
- c) Colaboración con Protección Civil
- d) Misiones especiales que le fueren encomendadas por el Ayuntamiento con carácter transitorio.
- e) Riego de la Ciudad

Artº 2º Los anteriores servicios se prestarán por el Ayuntamiento en régimen de gestión directa, valiéndose del Cuerpo y de cuantos otros medios entendiere precisos o convenientes.

Artº 3º Los servicios del Cuerpo de Bomberos se entenderán en cuanto a régimen interior, divididos en dos categorías:

1ª Activos: Los que sean de preparación inmediata e intervención directa en los siniestros o función especial encomendada.

2ª Auxiliares: Los que en forma permanente o esporádica se prestasen para el mantenimiento general de la actividad del Cuerpo, y las operaciones de riego de la Ciudad.

Artº 4º El Cuerpo de Bomberos se encuadra en la Sección de Fomento, del Excmo. Ayuntamiento, como uno de sus Servicios Generales.

CAPÍTULO II

Ambito de actuación

Art. 5º El Cuerpo de Bomberos actuará, normalmente, dentro del término municipal de Lérida.

Art. 6º Para acudir a siniestros o realizar actividades de otra índole fuera del término municipal, se requerirá orden expresa de la Alcaldía, debiendo quedar siempre en el Parque el material y personal precisos para atender siniestros que pudieran producirse en la Ciudad, o en su término municipal.

CAPÍTULO III

Composición del Cuerpo

Art. 7º La plantilla del Cuerpo de Bomberos será la siguiente:

- El Director-jefe
- El Sub-Jefe
- Un Capataz, con la denominación de Brigada
- Tres Cabos
- 21 Bomberos
- 4 Bomberos Auxiliares
- 3 Porteros

Art. 8º Será personal colaborador el siguiente:

- Un médico, y un auxiliar técnico-sanitario
- Un Instructor de educación física
- El Jefe y 1 Oficial del Departamento de Alumbrado
- El Capataz y 1 Oficial de la Brigada de Fontanería
- El Capataz y 1 Oficial de la Brigada de Obras
- Un enlace motorista
- El restante personal que, en cada caso, se entendiere necesario

CAPÍTULO IV

Deberes y atribuciones del personal

Art. 9º DEL DIRECTOR-JEFE: Será designado, y sustituido, por la Ilma. Comisión municipal Permanente, de entre quienes poseyendo título técnico superior, se hallaren al servicio del Ayuntamiento.

Sus obligaciones serán:

1ª La Dirección y mando del Cuerpo

2ª La Inspección y vigilancia de los servicios, adoptando o proponiendo, en su caso, las medidas necesarias para su mejoramiento y para la buena conservación del material.

3ª La presentación al Concejal-Delegado de una Memoria anual de los servicios realizados, con análisis de las causas de los siniestros, efectividad de los servicios y deducciones que correspondan.

4ª La dirección del servicio de Riego, conservando la necesaria coordinación con jardinería Municipal y el Servicio de Limpieza

5ª Personarse en los siniestro y asumir la dirección de los trabajos cuando la importancia de aquellos así lo aconsejara

Art. 10º DEL SUB-JEFE: Será designado y sustituido, por la Ilma. Comisión municipal Permanente, de entre los aparejadores al servicio del Ayuntamiento, siendo sus obligaciones:

1ª Ayudar al Director, colaborando con él, para el mejor rendimiento de los servicios

2ª Asistir a los siniestros de importancia y a todos aquellos para los que fuere requerido

3ª Sustituir al Director en casos de vacante, ausencia o delegación que dicho Director le confiera

Art. 11º DEL BRIGADA: Son sus obligaciones:

1ª Llevar al día el registro de personal, con domicilio y teléfonos

2ª Control de altas y bajas, dando cuenta de las que se produzcan al Concejal-Delegado, a la Sección de Gobernación y al Director-jefe

3ª La vigilancia e inspección del personal, velando por el cumplimiento de las disposiciones que le conciernan y respondiendo del orden y disciplina, dando cuenta a la Superioridad de las anomalías que observare.

4ª Cuidar de que el personal conozca el Reglamento y Ordenanzas del Cuerpo

5ª La conservación del local, material y accesorios que se hallen a su cargo, dando cuenta de las deficiencias que observase

6ª La confección y curso de parte diario a la Sección de Fomento y al Concejal-Delegado, conservando un tercer ejemplar en archivo del Cuerpo (modelo según anexo 1º)

7ª Llevar al día el inventario de material y las fichas de personal

8ª Asistir con el personal del Cuerpo a los siniestros en que se reclame la presencia del Cuerpo de Bomberos, notificando su salida al Director y Concejal-Delegado

9ª Vigilar las guardias, relevos y retenes del Parque. Dirigir la instrucción de personal debiendo presenciar los ejercicios, prácticas y enseñanzas que se den al personal del Cuerpo.

10ª Acatar y hacer cumplir las órdenes que reciba de sus superiores para la mayor eficacia de los servicios del Cuerpo.

11ª Emitir un informe al Concejal-Delegado de los siniestros a que hubiere asistido, indicando a su juicio las causas que lo provocaron, actuación del personal y cuantas observaciones estime de interés.

12ª Proponer al Concejal-Delegado y al Director-Jefe cuanto estime de interés.

Art. 12 DE LOS CABOS: Son sus obligaciones:

1ª Instruir al personal de su retén en el manejo del material, y llevar el control e inventario del que tenga a su cargo, cuidando de la conservación, buen estado y limpieza del mismo así como de los locales.

2ª Responder directamente del orden, disciplina y actuación del respectivo retén, dando cuenta al brigada de las anomalías que observare.

3ª Presenciar el relevo del retén, comprobando el estado y funcionamiento del material y existencia de carburantes.

4ª Dar parte del relevo de retenes

5ª Acatar y cumplir las órdenes que reciban de sus superiores. Ordenar las salidas de personal y material en las llamadas urgentes que reciban tomando las medidas que consideren oportunas y poniéndolo en conocimiento del Brigada.

6ª Conocer a la perfección el manejo del material motorizado, instruyendo a los bomberos en el uso de las bombas y autobombas, y practicar las reparaciones que puedan efectuarse con los medios de que dispone el Parque.

Art. 13º DE LOS BOMBEROS: Serán sus obligaciones:

1ª Presar el servicio de guardia en el retén correspondiente

2ª Asistir a las prácticas de gimnasia y ejercicios de instrucción que se ordenen

3ª Responder del buen estado y limpieza del material y vestuario que tengan a su cargo

4ª Atender en las horas de servicio del retén, las órdenes y disposiciones que le sean dadas por el Brigada o el Cabo correspondiente

5ª Durante el periodo de guardia del retén practicarán, las operaciones de lavado del material, pruebas de mangaje, maniobras, limpieza y conservación de los locales y cuantas sean ordenadas por la Superioridad. También conocerán el manejo de aparatos y útiles de extinción y salvamento que les sean propios.

Art. 14º DE LOS BOBEROS AUXILIARES: Serán sus obligaciones:

1ª La realización de todas las operaciones de riego que se le ordenen por el Brigada.

2ª Tener en buen estado de conservación y limpieza todo el material cuyo uso le corresponda por la función de riego que tiene asignada.

3ª Acatar todas las órdenes y disposiciones que se le dicten y colaborar en los siniestros en los que se requiera su presencia o en cualquier otro servicio del Cuerpo.

Art. 15º DE LOS PORTEROS: Serán sus obligaciones:

1ª Atender a la vigilancia de los locales y del material del Parque de Bomberos

2ª Cuidar del servicio telefónico del Cuerpo, contestando a todas la llamadas que se le hagan y transmitir las órdenes que reciba.

3ª Estar al cuidado de las entradas y salidas del material del Parque exigiendo, para estas últimas, la correspondiente orden verbal o escrita de la Superioridad

4ª Acatar y cumplir todas las órdenes y disposiciones que reciba de la Superioridad

Art. 16º VESTUARIO: El vestuario de los componentes del cuerpo de Bomberos estará integrado por las prendas que señale el Excmo. Ayuntamiento, las cuales se entregarán a los usuarios que vienen obligados a su esmerada conservación siendo responsables de las mismas.

CAPÍTULO V

Turnos y retenes

Art. 17º Salvo circunstancias excepcionales, existirá en el Parque de Bomberos un equipo de guardia durante 24 horas seguidas sucediéndose los restantes equipos hasta completar el ciclo.

Art. 18º Cuando el equipo de guardia realice alguna salida, entrará de servicio con carácter extraordinario el equipo que le siga en la rotación.

Art. 19º La prestación de horas extraordinarias por el personal del Cuerpo es obligatoria, siéndoles retribuida en la forma prevista en el Reglamento Municipal de Incentivos.

CAPÍTULO VI

Actuación en casos de siniestro

Art. 20º Cuando en el Parque se recibiere aviso de la producción de un siniestro, se adoptarán en forma inmediata las siguientes medidas:

- a. Siniestro en el término municipal; El Brigada o mando que le sustituya en aquel momento ordenará la salida del retén de guardia, con el material apropiado, según la importancia del siniestro. Al propio tiempo, dará aviso por el medio más rápido a su alcance, al Concejal Delegado y al Director-jefe del Cuerpo.
- b. Siniestro fuera del término municipal: Se podrá el aviso recibido en conocimiento urgente del Director-jefe, Concejal-Delegado, Alcalde de la ciudad y Gobernador Civil para que se adopten las medidas oportunas, absteniéndose, en el entretanto, de ordenar la salida, aunque preparando inmediatamente el material preciso.

Art. 21º Tan pronto se produzca la salida del retén de guardias, se procederá por teléfono y mediante el enlace motorista a avisar y recoger en lo posible a los miembros del retén que deba entrar de guardia.

Art. 22º En todo caso de siniestro en el término municipal se dará aviso, para que acudan al lugar correspondiente y realicen las operaciones necesarias, al personal colaborador del Alumbrado, Fontanería y Obras, el auxiliar sanitario y, si la importancia del siniestro lo requiriera, al médico colaborador.

Art. 23º Cualquier requerimiento que se haga por la Jefatura del Cuerpo de Bomberos a los agentes de la Policía Municipal y Policía Rural, así como a los demás servicios municipales será atendida inmediatamente, prestando la mayor colaboración para el mejor resultado de la labor a realizar, facilitando cuantos elementos se requieran para la eficacia del servicio, tanto en cortes de circulación, aislamiento del público, avisos telefónicos como en cualquier otra medida que se estime precisa por los jefes responsables del Cuerpo de Bomberos.

Art. 24º Terminada la actuación del Cuerpo de bomberos en cualquier siniestro, se cuidará por el personal de recoger la totalidad del material empleado, comprobando en el parque el estado de los elementos que han intervenido, para que en todo momento estén a punto para cualquier otra actuación.

Art. 25º A este respecto el Cabo de retén, que tendrá bajo su custodia el material, hará inventario de los diversos elementos que existan en el Parque y dará cuenta a la Superioridad del material averiado y consumido.

CAPÍTULO VII

Colaboración del servicio de riego

Art. 26º El personal destinado al servicio de riego prestará las funciones auxiliares que le fueren encomendadas por los mandos del Cuerpo.

Art. 27º El material perteneciente a este servicio se hallará también asignado a los restantes del Cuerpo, por cuyo motivo, cuando los conductores de los vehículos o personal que maneje los diversos utensilios tengan aviso de haberse producido algún siniestro en la población, acudirán inmediatamente al lugar con toda la provisión de agua posible y, si desconocieren la localización del siniestro, acudirán al parque a recibir instrucciones.

CAPÍTULO VIII

Del ingreso en el cuerpo

Art. 28º Condiciones generales: El ingreso en el Cuerpo de Bomberos es voluntario, y para pertenecer al mismo se requieren las condiciones siguientes:

1ª Ser español

2ª Haber realizado el Servicio Militar o declarado exento legalmente de él

3ª Carecer de antecedentes penales y no haber cometido actos deshonorosos

4ª Saber leer y escribir correctamente el idioma español, y dominar las cuatro reglas de aritmética

5ª Ser declarado apto por el Tribunal de la Inspección Médica de funcionarios

6ª tener veintitrés años el día de la publicación oficial de la convocatoria y no haber cumplido los treinta en la referida fecha

7ª Tener una talla mínima de 1'650 metros y un perímetro torácico en relación con la talla, de la mitad de la misma, como mínimo.

8ª Tener una amplitud pulmonar de 4 centímetros y un índice de corpulencia de 3 a 5, ambos inclusive. Para tener el índice de corpulencia se dividirá el peso del individuo por la talla en decímetros.

9ª Demostrar prácticamente el conocimiento de un oficio relacionado con la construcción o, en su caso, conducción de vehículos mecánica.

10ª Reunir las condiciones físicas necesarias, que se acreditarán en el acto del examen, con los siguientes ejercicios: Trepar por una cuerda lisa a la altura de 5 metros; salto de 75 centímetros con los pies juntos y sin carrera, y levantamiento, con las dos manos, de un peso de 35 kilogramos.

11ª Será motivo de preferencia, en igualdad de condiciones, ser pariente, en primero o segundo grado en línea directa, por consanguinidad o afinidad hasta segundo grado en la línea colateral, de algún funcionario del Cuerpo.

Art. 29º Periodo de prueba: Todo el personal del Cuerpo, a excepción del colaborador y los bomberos auxiliares, recibirá a su ingreso el nombramiento con carácter provisional, permaneciendo en esta situación durante tres meses, en el curso de los cuales recibirá la oportuna instrucción. Al finalizar el expresado periodo y previo informe médico, del Instructor de Educación Física y del Brigada, serán confirmados en el cargo o declarados no aptos para el mismo.

Art. 30º Del brigada: El nombramiento del Capataz, Brigada del Servicio, se hará, por concurso, previo exámen de aptitud, en las condiciones que establezca el Excmo. Ayuntamiento.

Art. 31º De los Cabos: El nombramiento de Cabo, conductor mecánico, será por concurso o por selección entre los de inferior categoría, previo exámen de aptitud, en las condiciones que establezca el Excmo. Ayuntamiento.

Art. 32º Del resto del personal: El que sea de plantilla del Cuerpo deberá atenerse a las normas consignadas en el art. 28 que se entenderá especialmente referido a los bomberos sin graduación determinada. Los bomberos auxiliares, el Instructor de Educación Física y el auxiliar sanitario se designarán de conformidad con las normas de la legislación municipal vigente. El médico deberá pertenecer a los de Asistencia Médica Municipal.

CAPÍTULO IX

Cambio de destino

Art. 33º Cada tres años, los bomberos de plantilla sufrirán un exámen médico y psicotécnico, que, de no ser favorable, dará lugar a su traslado forzoso a otras funciones municipales que encajen con sus aptitudes.

CAPÍTULO X

Premios y sanciones

Art. 34º Las recompensas que podrá obtener el personal son las siguientes:

- a) mención honorífica, con citación en el orden del día del agraciado
- b) Medalla con escudo del Ayuntamiento
- c) Propuesta al Gobierno para la Cruz de Beneficiencia.
- d) La mención honorífica se concederá al individuo que se distinga por su comportamiento durante un año en el servicio.

La medalla se concederá al individuo que realice algún acto heroico, estando o no de servicio, previa formación del expediente.

La propuesta al Gobierno para la Cruz de Beneficiencia será a favor del individuo que, con riesgo de su vida, salve personas que estén en grave peligro o intereses de gran valor, todo de acuerdo con lo previsto en las disposiciones que regulan la concesión.

Art. 35º Para el régimen de sanciones, se estará a lo previsto por el Reglamento de Funcionarios de la ley de Régimen Local y demás disposiciones vigentes. La infracción de las Ordenanzas y de este Reglamento será considerada como falta administrativa.

Disposiciones adicionales

1ª Régimen administrativo: El Jefe de la Sección de Fomento cuidará de que el Director Técnico del Cuerpo conozca el parte diario cursado por el Brigada y facilitará a la sección de Hacienda, dentro de las veinticuatro horas de recibido el parte, los datos que precise cuando los servicios prestados por el cuerpo dieren lugar a la exacción de tasas o arbitrios.

2ª Conocimiento de sus obligaciones: No se admitirá al personal del Cuerpo, como pretexto, la ignorancia de sus obligaciones, pues previamente se le hará entrega a cada miembro de un ejemplar del presente Reglamento y Ordenanzas.

3ª Ausencias No podrán ausentarse del término municipal sin la autorización necesaria del Director-Jefe del Cuerpo o persona en quien delegue, el Brigada, los Cabos y el personal de Bomberos.

4ª Reconocimiento médico extraordinario: El Bombero que con frecuencia se de de baja será reconocido por dos facultativos designados por el Excmo. Ayuntamiento, los cuales informarán si debe o no causar baja definitiva e el Cuerpo de Bomberos por carencia de aptitudes físicas.

5ª Visitas: Salvo para la realización de breves visitas que fueran necesarias, queda terminantemente prohibida la permanencia en el Parque de personas ajenas al servicio.

Disposición final

En lo no previsto o regulado expresamente en este Reglamento, se estará a las disposiciones legales vigentes en la materia.

Lérida, a [...] Mayo 1.962.⁶⁴³

---

⁶⁴³ AML Fons Municipal, *Ordenances i reglament del cos de bombers de la ciutat de Lleida, any 1962*, reg. 19611, s.f.

Annex 12. Ordenances del cos de bombers de Lleida. Any 1962

ORDENANZAS DEL CUERPO DE BOMBEROS DE LÉRIDA

El bombero, como componente de una Corporación Oficial, y más aún teniendo en cuenta que forma parte de un Cuerpo Uniformado, tiene ciertos deberes y obligaciones que cumplir, tanto respecto a su servicio como a la forma de comportarse ante sus superiores jerárquicos, compañeros y convecinos; su reglamentación, para el exacto cumplimiento, es la finalidad de estas ordenanzas.

TITULO I

Artículo 1º. –Abnegación– Consiste en la renuncia espontanea de la voluntad y del egoísmo natural en el hombre en servicio de una idea del exacto cumplimiento de un deber. Del concepto de la profesión, del deber y del disciplinamiento nace la “abnegación”, que obliga a sobreponer los intereses de los demás a los de uno mismo, y a estar dispuesto a sacrificar la vida por la salvación de la de sus semejantes. La abnegación contribuye, además, a soportar sin abatimiento ni disgustos los riesgos y fatigas de la profesión.

Artículo 2º. –Valor– Consiste esta virtud en el ánimo y aliento, que hace despreciar el miedo y el temor en las empresas o resoluciones difíciles. El Bombero tiene el deber de ser “valiente”, porque el cobarde no tiene cabida bajo tan honroso uniforme. No se le pide la temeridad, sinó que llegue hasta donde se le mande o sea necesario. Durante su actuación en siniestro, ha de estar atento a las órdenes de mando ejecutándolas exactamente y con una celeridad máxima. El valor aun en su más alto grado, es perfectamente compatible, y nunca ha de estar en contraposición, el Bombero ha de estar pendiente de lo que se le ordene. Es mas valiente el que obedece conservando su puesto que el que se lanza por propia iniciativa o bravura individual, pues este, en vez de ser valiente, suele ser un indisciplinado y perturba las operaciones que se están efectuando.

Artículo 3º. –Honor– Un Bombero no puede mentir, y ha de ser esclavo de la palabra empeñada. Su vida ha de ser clara y limpia, sin vicios deshombres, sin deudas, sin deslices desfavorables para su buena fama, haciendo de la honradez un culto y de su prestigio algo inatachable que infunda respeto y admiración. El “Honor profesional” es el sentimiento que obliga al bombero a excederse en el cumplimiento del deber. El que siente verdadero cariño a la profesión, tiene por norma de todos sus actos no faltar jamás a sus deberes. Y no solo ha de sentirse este honor personalmente, sino que, considerando a la Corporación como a una familia ha de velar por por que todos cumplan sus reglas.

Artículo 4º. –Educación y compañerismo– El Bombero, en todos sus actos de su vida de relación, tanto en servicio como fuera de él, observará el trato propio de personas correctas y de buena crianza, necesario para la convivencia en toda sociedad civilizada, y en especial en una Corporación donde han de compartir las horas de trabajo, con riesgos y sacrificios, y cosechar juntos los laureles y galardones; y para ello, cuidará tanto en los actos externos de aseo, higiene, compostura, etc. como en las conversaciones, evitando proferir gritos molestos, palabras indecorosas y ofensivas para sus compañeros, facilitar la citada convivencia y procurar mutuamente la ayuda y apoyo necesarios.

Artículo 5º. –Disciplina– La disciplina no es sólo la mayor garantía de éxito, sinó la primera condición de vida de un Cuerpo de Bomberos. La disciplina es la obediencia y exacto cumplimiento de la obligaciones impuestas por las Ordenanzas y órdenes recibidas; es el asentimiento a la voluntad del que manda, aun en el caso de inconveniente la orden que se reciba. Primero debe obedecerse, y luego se puede presentar ante la Superioridad la reclamación que correspondiere. Este gran sacrificio que se exige a los bomberos que se manda, impone la responsabilidad del propio mando y el interés del servicio; sin embargo, este mando ha de estar inspirado en el cumplimiento del deber y ser ejercido con bondad y energía y con el propio ejemplo del acatamiento al Superior.

Artículo 6º. –Subordinación– En la obediencia que se deben entre si las distintas jerarquías. Además de esta subordinación entre las distintas jerarquías, existe la subordinación al más antiguo en los casos corrientes, dentro de la misma jerarquía, o al designado para un mando y misión especial.

Artículo 7º. –En caso de ausencia, enfermedad o accidente, el Superior es reemplazado por el inmediato que le sigue, si no hay otra designación explícita. Todo el que desempeñe, interina o accidentalmente mando superior al habitual de su empleo, tendrá todos los deberes y atribuciones, responsabilidades y derechos de aquél, a excepción de la retribución o sueldo, si así no lo acordare el Excelentísimo Ayuntamiento.

TITULO II. PRECEPTOS GENERALES DE MANDO Y OBEDIENCIA

Artículo 8º. –Todo mando ha de residir en uno solo, que asumirá completamente la responsabilidad de su desempeño. Cada jerarquía tiene señalada su función con la iniciativa conveniente, en armonía con el grado de responsabilidad. Esta iniciativa es mayor en las jerarquías elevadas. Los bomberos que están llenando un puesto en maniobras o servicios deben limitarse a cumplir estrictamente las órdenes, sin apartarse del lugar ni ejecutar otras operaciones, sinó dentro del pequeño margen de iniciativa que se les haya concedido.

Artículo 9º. –Como los reglamentos no pueden preverlo todo, es necesario en algunos casos complementarlos con órdenes o disposiciones pasajeras, necesarias al buen servicio. Estas órdenes deben cumplirse lo mismo que los reglamentos. Una orden se va haciendo cada vez mas detallada a medida que se desciende en la escala jerárquica y se tiene mayor conocimiento de la función a realizar. Al principio el jefe da las órdenes, indicando el fin que se persigue y dejando a sus subordinados cierta libertad de elección de medios para alcanzarla. Cuando lo crea necesario, establece con precisión los medios, y en ese caso se cumple al pie de la letra la orden.

Artículo 10º. –Todo mando corregirá la falta o error de aplicación de los principios, lo mismo en los siniestros que en el ejercicio, maniobras y demás servicios, y dará cuenta al Jefe superior de cuantas correcciones haya tenido que hacer.

Artículo 11º. –Siendo condición inherente al mando poder emplear el superior a todos y cada uno de los subordinados como tenga más conveniente para la buena marcha del Servicio, hará las designaciones por sí mismo, sin tolerar a sus subordinados su elección, ni a nadie tampoco le será permitida la menor reclamación sobre puestos, servicios y prerrogativas.

Artículo 12º. –La unidad de mando prescribe que cuando dos o más Jefes o mandos cualesquiera, de igual categoría, coincidan en una guardia, Parque o siniestro, en el acto asumirá el mando el más caracterizado por su antigüedad, y en igual de condiciones, el de más edad, caso de que no haya otra designación explícita. En siniestros, cuando se estén realizando operaciones de extinción o salvamento y se presente individuo más capacitado para el mando que el que esté dirigiendo las operaciones, este se presentará a aquél ofreciendo las operaciones, es decir el mando; pero podrá recibir la orden de continuar asumiéndolo hasta tanto que el Jefe últimamente presentado haya realizado los oportunos reconocimientos y se crea en condiciones de hacerse cargo de él. A la retirada de cualquier superior del lugar del siniestro, continuará con el mando el que con arreglo al primer párrafo de este artículo le corresponda, o el que haya sido designado explícitamente.

Artículo 13º. –El mando exige el conocimiento perfecto de la propia obligación, y en no menor grado el de la de todos los inferiores sobre quien lo ejerza. El Superior tiene por límite de sus órdenes el que le dicte su propia obligación y toda la responsabilidad de ellas ante el que, a su vez, sea su inmediato superior.

Artículo 14º. –El Superior está facultado para exigir la más completa obediencia. Por eso, se le declara responsable de las faltas cometidas por los que estén directamente subordinados. Todo superior será firme en su mando [...] en lo que pueda y medido en sus palabras aun cuando reprenda.

Artículo 15º. –Para que los Cabos y suplentes de éstos cumplan exactamente sus obligaciones, han de vigilar con el mayor cuidado el orden y disciplina que con sus

subordinados llenan las funciones que a cada uno se marcan, y su conducta debe servir de modelo a los inferiores. El sobresaliente esmero en su persona, la propiedad en el vestir, la decencia en su porte y aspecto deben caracterizarlos. Cuidarán constantemente de que los Bomberos a sus órdenes vistan con propiedad, actúen con la necesaria celeridad y observen todas las reglas de la perfecta disciplina, exigiéndoles el exacto cumplimiento de sus deberes, sin disminuirlos la mas leve falta, aconsejándoles y enseñándoles para evitarla.

Artículo 16º. –Sin embarazarles en el ejercicio de sus funciones, los jefes los apoyarán con la autoridad de su cargo en todo lo concierne al servicio, acostumbrándoles a un mando firme, imparcial y justo, dándoles el ejemplo con su proceder, basado en estos principios.

Artículo 17º. –El brigada o quien lo represente, los Cabos y suplentes de Cabos, podrán imponer correctivos a sus subordinados, por pequeñas faltas que cometan, considerando aquellos en nombrarles hasta tres veces servicios de limpieza en los locales del Parque. Estas facultades se entenderán siempre ajustadas a los preceptos de las Ordenanzas y Reglamentos, y sin perjuicio de que sean rectificadas por la Dirección, reduciéndolas o ampliándolas por encima de los límites máximos señalados en el párrafo anterior.

Artículo 18º. –Todo superior debe tener presente que manda en nombre de la disciplina, por consiguiente, cuidará de no obligar al inferior a ejecutar actos ajenos al servicio; no exigiendo a cada uno más de lo que le imponen las presentes Ordenanzas y el Reglamento, o con lo que las necesidades del momento exijan según órdenes recibidas de la Dirección. Procurará ser justo siempre, considerando a todos por igual en el cumplimiento de la obligación, y sin hacer otras distinciones que las nacidas del buen comportamiento, y de ninguna manera de la amistad, del rencor o de la envidia, atendiendo por igual las peticiones y reclamaciones que le presenten sus subordinados.

Artículo 19º. –La buena conducta y ejemplaridad es el mejor estímulo para el Bombero. Este puede disculpar algún algún acto incorrecto de ciertas clases; pero causará honda mella las que vea en sus superiores. Consecuencia de esto es la obligación del superior de presentarse siempre ante el Bombero celoso de su obligación y satisfecho del cumplimiento de su deber, sin exteriorizar contrariedad, reveladora de un espíritu mezquino, equivocado o torpe.

Artículo 20º. – El trato con el Bombero debe ser digno pero afable, siempre colocado bajo las reglas de la buena educación. Designará a todos por su nombre y apellidos o número que le fuera asignado, e impedirá que entre ellos se denominen por mote o apodos y de dirijan bromas de mal gusto o género. Es capital saber enjuiciar las faltas, distinguiendo las consignas por ignorancia o imprevisión, de los originados

por mala voluntad. Para las primeras, enseñanza y benevolencia; para las segundas el correctivo justo, impuesto con severidad, pero sin cólera ni palabras malsonantes.

Artículo 21º. –Todo individuo que tenga mando deberá conocer a fondo los que que tenga bajo sus órdenes, a los efectos de hacer sentir su acción sobre ellos, teniendo en cuenta su carácter, grado de preparación e inteligencia, adquiriendo con ello el prestigio indispensable para el ejercicio de su autoridad. En particular se empeñaran en cultivar en todos sus subordinados el sostenimiento del deber y la obligación, que debe ser en el Bombero fuente de inagotable heroísmo y sacrificio. Todos sus esfuerzos deben tender, como fin, a la preparación de su gente en su acción contra el incendio, así como a conservar su actitud de disciplina, buena educación, honradez, aseo, etc.

TITULO III. OBLIGACIONES GENERALES

Artículo 22. –Desde su ingreso, al Bombero hay que enterársele de que el valor, abnegación, prontitud en la obediencia y grande exactitud en el servicio, son deberes a los que nunca ha de faltar, por constituir el verdadero espíritu de la profesión.

Artículo 23. –Obedecerá y respetará a todo Jefe del Parque en las guardias, retenes u otras funciones del servicio.

Artículo 24. –Para que nunca alegue ignorancia que le exima de la sanción correspondiente a la inobediencia que cometa, debe conocer con precisión los distintivos de mando y toques de silbato, como asimismo la presente Ordenanza y Reglamento Orgánico, que se leerá semanalmente durante su permanencia en el Cuerpo, durante las horas designadas para instrucción teórica.

Artículo 25º. –No ha de llevar en su vestuario prenda alguna que no sea de uniforme, y este, en todo momento, limpio, cerrado completamente y completo, no pudiendo llevar bultos ni paquetes, de cualquier clase que sean de no ordenarlo así sus superiores, así como tampoco utilizar prenda alguna suelta del mismo. La concurrencia a actos o lugares de carácter ajeno al servicio, vestido de uniforme, se hará siempre con la previa autorización de la Superioridad. Nunca se le permitirá acción alguna, frecuentar lugares ni entregarse a trabajos o recreos, que puedan causar desdoro o desprecio de su persona o uniforme.

Artículo 26º. –Se presentará muy aseado a las revistas que, en el momento de los relevos, pasará al Cabo o suplente del mismo.

Artículo 27º. –Se prohíbe al Bombero bajo severa sanción toda conversación que manifieste tibieza o desagrado en el servicio, censura hacia los superiores o sentimiento de la fatiga que exige su obligación, o simulación de enfermedad para eludir el sentimiento de la misma.

Artículo 28º. –Desde que el Bombero se le entregue su equipo y observará perfectamente el modo de cuidarlo con todo aseo y en perfecto estado de uso, considerando en todo momento las ventajas que le resultan de tener su equipo bien cuidado.

Artículo 29º. –Hallándose en cualquier formación, siniestro o acto de servicio no podrá el Bombero separarse sin motivo de la fila o puesto que tuviera designado, fumar, hablar ni poner en práctica iniciativa personal de ninguna clase sin autorización del Jefe de mayor categoría que le estuviese mandando.

Artículo 30º. –Sin permiso del Jefe, solicitado por conducto reglamentario, no podrá separarse del Parque o puesto en que se halle de guardia, y solo en caso urgente, y por motivos excepcionales, podrá concederse este permiso.

Artículo 31º. –Todo Bombero, inmediatamente que oyere a su superior voz o toque de mando, deberá proceder a su cumplimiento con rapidez y sin la menor vacilación, de cuya exactitud no se separará bajo ningún concepto hasta que sea modificada la orden por el propio que la dio o un superior a él, a quien, a pesar de ello, y en forma respetuosa, hará conocer la que anteriormente tenía, sin que esta pueda servirle como disculpa ante la represión que reciba por la torpeza, mala interpretación o incumplimiento de nueva orden.

Artículo 32º. –En actos de servicio no admitirá orden alguna de otras personas ni autoridades que no sean los Jefes de la Corporación, y si tal ocurriese, le hará saber, en forma cortés y respetuosa, que su Ordenanza le impide seguir su indicación u orden, recomendándole se dirija al superior que se encuentre en ese momento al mando del personal por si éste considera acertado el seguirlas. Igualmente, a cualquier persona que a él se dirija en solicitud de datos o información acerca del material, personal, funcionamiento u organización del Cuerpo, deberá hacerle saber la prohibición que sobre ello tiene, indicándole la conveniencia de dirigirse a la Superioridad

Artículo 33º. –Todo Bombero hará por el conducto reglamentario las solicitudes que tuviese, y solo podrá acudir directamente a la Superioridad cuando sean asuntos que no tengan conexión con el servicio, o queja de alguno de sus inmediatos superiores.

Artículo 34º. –Competen exclusivamente a la Dirección del Servicio y a la Superioridad, por conducto de aquélla todas las medidas y resoluciones necesarias para el buen funcionamiento del mismo, tales como organización, régimen interno, instrucción, premios, sanciones, designación de mandos y servicios, etc. sin que en ningún momento, por cuestiones referidas a todo lo anteriormente expuesto, pueda emplearse otro conducto que el antedicho, cursado reglamentariamente.

TITULO IV. DEL SALUDO Y FORMA DE PRESENTARSE A SUS SUPERIORES

Artículo 35°. –El saludo es una de las demostraciones de subordinación y cortesía que ha de evidenciar la disciplina del Cuerpo. Por tal razón, no se toleraran las omisiones del saludo, y el modo de efectuarlo, se hará de una manera completa, estando obligados a saludar a todos los de mayor grado, lo mismo en funciones de servicio que fuera de él.

Artículo 36°. –Ante un superior que se halle en pie, no podrá permanecer sentado ningún inferior. El saludo recíprocamente obligatorio, debiendo el saludado corresponder a la muestra de subordinación y urbanidad que recibe, devolviendo el mismo.

Artículo 37°. –Estando equipado con casco, y en acto de servicio, solo se descubrirá para hacer honor al Santísimo Sacramento, doblando la rodilla derecha si su trabajo en el momento lo permite.

Artículo 38°. –Cuando la presencia de un Jefe o superior jerárquico dentro de los locales del servicio, no exige que los bomberos formen, harán estos la debida demostración de respeto, poniéndose en pie en el sitio en que se encuentren y cuadrados.

Artículo 39°. –Al recibir órdenes e iniciar conversación con todo superior jerárquico, si por el lugar por el que se encuentra puede permanecer cubierto, debe pararse y cuadrarse para saludarle, permaneciendo firme y correcto mientras esté en su presencia, reciba orden o dure la conversación, y en el momento de retirarse, saludará de nuevo y pronunciará las frases: “Manda usted algo más?” “Con su permiso, ¿me puedo retirar?”. “A sus órdenes”. A las demás personas, aun cuando no pertenezcan al Cuerpo, al dirigirse a ellas o ser por estas interpelado, les hará un saludo de cortesía.

Artículo 40°. –Cuando el superior a quien se dirige se encuentra en un local cerrado, si el Bombero está equipado con casco y es durante acto de servicio, se conducirá como queda dicho anteriormente, y si está fuera de servicio, llegará descubierto, pidiendo permiso para entrar con la frase de “¿Da usted su permiso?”, y una vez autorizado para entrar y ya ante el superior adoptará la posición de firme al tiempo que pronuncia la frase de “A sus órdenes; se presenta el Bombero...” exponiendo a continuación el objeto de su presentación o atendiendo exactamente la orden que recibe, continuando en esa posición hasta que se le mande. Al retirarse, y luego de las frases que se indican en el artículo anterior, saludará en forma correcta. Si se encontrase en corredor, patio o lugar estrecho, le dará frente, apartándose para cederle el paso.

Artículo 41°. –Todo Bombero deberá conocer [...] del Servicio, M. I. Sr Alcalde, Cocejal delegado de [...] y Secretario Municipal [...]

Artículo 42º. –[...] El jefe recibirá todos los días, a la hora señalada, el parte diario escrito y transmitido por el conducto reglamentario de todos sus inferiores. Cada uno de estos, al escribir el parte de su inferior hará las anotaciones que estime convenientes, completándolo si es necesario. Si en él da conocimiento de alguna normalidad o falta que se hubiese cometido, consignará las medidas y resoluciones adoptadas. También se dará parte verbal o telefónicamente si es un caso que precise resolución antes del envío del parte escrito.

Artículo 43º. –Toda petición, anormalidad en el servicio, incumplimiento de las presentes Ordenanzas por individuos del Cuerpo, deficiencias de cualquier orden, etc., que descubra o tenga notificaciones de ellas, deberá ponerlas en conocimiento de su inmediato superior, para que éste, continuando por conducto reglamentario, lo haga llegar a la dirección.

TITULO V. DEL SERVICIO DE GUARDIA

Artículo 44º. –El Brigada, Cabo o suplente de éste que le substituya, designará los individuos que han de formar parte de las dotaciones de cada uno de los turnos, teniendo en cuenta la aptitud, edad y condiciones físicas de cada uno de ellos.

Artículo 45º. –Asimismo nombrará diariamente el servicio de mecánica, limpieza de locales, vigilantes, ordenanzas y teléfono, salidas a otro puesto de guardia que le fuesen ordenados por la Dirección del Servicio, dotación, turnos y otros servicios.

Artículo 46º. –Relevos– Al toque de relevo, el personal saliente, en traje de calle, se hallará formado, en posición de firme, ocupando cada Bombero su puesto, juntamente con su Cabo. El personal entrante, con su cabo al frente, completamente equipados, formará dando cara al personal saliente. En cuyo momento cada Cabo pasará revista a su respectivo personal, a la que testará con la voz de “Presente”. A continuación y a la voz de “Relevo” dada por el Cabo entrante, romperán filas las dos formaciones, pasando a ocupar su puesto los Bomberos entrantes, retirándose el personal franco de servicio. A partir de dicho instante comienza para el personal de guardia a sucederse todas las obligaciones marcadas en el horario y a cumplirse las órdenes que se reciban. Las novedades que hubiese serán comunicadas por escrito a su superior inmediato.

Artículo 47º. –Relevo de mañana– Por el Bombero de guardia se dará el toque o aviso correspondiente en cada planta del edificio y en el sitio designado de antemano por el Cabo respectivo. Inmediatamente todo el personal abandonará la cama.

Artículo 48º. –Limpieza de locales y material– Inmediatamente de realizado el relevo se dará comienzo a la limpieza del local dormitorio, procurando su ventilación y recogiendo las camas, para lograr el debido buen aspecto de limpieza del dormitorio y

locales. Seguidamente se procederá a realizar las labores ordinarias que se señalen por la Dirección.

Artículo 49°. –Relevo de tarde– Al igual que en el de la mañana, una vez realizado el relevo, se dará comienzo a la limpieza de todas las dependencias. Seguidamente se procederá a realizar las labores ordinarias que se señalen por la Dirección.

Artículo 50°. –Relevo de noche– A la hora que previamente se fije, el Cabo o quien lo sustituya dará la orden de que se prepare el dormitorio, al objeto de que a la orden de silencio, todo el personal esté entregado al descanso. Previamente se cerrarán todas las puertas, con absoluta prohibición de salidas o entradas bajo ningún pretexto, salvo las justificadas por servicio. Este artículo y los tres que le preceden serán de aplicación, cuando se establezcan, si así se acordare por la Corporación, los turnos de ocho horas.

Artículo 51°. –En cada relevo se hará una minuciosa revista por el Cabo de turno, reservando las novedades para el momento de dar el parte a la Dirección, exceptuando los casos de urgencia.

Artículo 52°. –Por el personal designado por el Cabo o Jefe del Parque se procederá diariamente a una escrupulosa limpieza de todas las dependencias.

Artículo 53°. –El material se limpiará inmediatamente después del regreso de cada salida, con el fin de que todo esté siempre dispuesto para el caso de otra. Si el momento de la limpieza coincidiese con el de alguna de las obligaciones marcadas por el correspondiente horario, se suspenderá esta, pero solamente respecto al personal que sea designado para la limpieza, cuidando que esta suspensión sea lo mas breve posible y solo afecte a la parte del horario, que sea necesaria para la citada finalidad.

Artículo 54°. –Será minucioso y perfecto, pasando revista cada cabo o suplente de éste a los que compongan su dotación de su Brigada, y el Brigada o mando que la dirección designe, cuando así lo estime por conveniente. El cabo será, por tanto, responsable de la limpieza y buena presentación del personal afecto al mismo.

Artículo 55°. –Vigilantes– Se establecerá el servicio de vigilancia por turno entre el personal que a este efecto sea designado, cada lapso de tiempo, a partir de la hora de relevo. El vigilante cuidará y será responsable de las faltas de material o desperfecto del mismo o de los locales, de lo cual dará conocimiento inmediatamente al Cabo. Impedirá que salga o entre persona alguna ajena al Servicio sin autorización del Brigada o Cabo. El vigilante no se dejará mudar sin acudir en unión del que lo sustituya a presencia del Cabo, ante el cual se comunicarán las novedades que tuviesen. [...]

Artículo 56°. –Las visitas al Parque por el personal ajeno al Cuerpo solamente podrán efectuarse por permiso especial de la Dirección del Cuerpo.

Artículo 57°. –Gimnasia– El profesor de gimnasia será el encargado de dirigir la práctica de cultura física, siguiendo las instrucciones a este fin recibidas de la Dirección del Servicio, secundado y ayudado por los Monitores que, mediante su propuesta, sean designados por la Dirección.

Artículo 58°. –Instrucción teórica y práctica– Consistirá en el estudio del reglamento de Ordenanzas, apuntes o manuales de instrucción, toques de silbato, manejo del material, maniobras, nudos, formaciones, etc. y todo cuanto se disponga como más conveniente y necesario para la buena y completa educación y forma del Bombero.

Artículo 59°. –Esta instrucción se dará normalmente a las horas fijadas en el horario, durante la jornada de guardia; pero asistirán a ella los individuos francos de servicio que, a juicio del Instructor o Jefe, no estén en perfectas condiciones de formación y adiestramiento, así como los que hayan cometido alguna falta, dando parte, para conocimiento de la Dirección de aquélla y de su castigo.

Artículo 60°. –Igualmente asistirán los individuos francos de servicio a toda instrucción o maniobras de conjunto o especiales que ordene la Dirección del Servicio.

Artículo 61°. –Descanso– Se llevará a cabo en las horas que se señale y por el tiempo y duración que se fije, observándose la mayor limpieza en los locales destinados a Sala o cuarto de estar.

Artículo 62°. –Siempre que se trate de descanso, se entenderá a discreción; pero con limitaciones en lo referente a salir del local del Parque o guardia, no pudiendo hacerlo sin permiso del Cabo o Jefe Superior, y en este caso se hará conforme prescriben los artículos relativos a uniformidad.

Artículo 63°. –Durante el tiempo dedicado a descanso no podrá el personal de servicio, sin autorización del Cabo o Jefe superior, despojarse de prenda alguna del uniforme, y deberá estar siempre pronto para acudir al sentir la llamada, a ocupar su puesto en el vehículo que corresponda, con la celeridad máxima.

Artículo 64°. –Del servicio a siniestros y maniobras– La norma general del Bombero en todos los actos de servicio, y en estos especialmente, es la máxima celeridad y exactitud en el cumplimiento de las órdenes que reciba. Toda orden será cumplimentada con la mayor rapidez y exactitud, sin desviarse, entretenerse ni distraerse en ningún otro acto hasta tanto se haya dado cumplimiento a la orden recibida, y guardando absoluto silencio para facilitar la labor del mando. A toda llamada, se acudirá a la carrera, presentándose con desenvoltura, firmeza y atención, dando la impresión de verdadero deseo de recibir órdenes de gran importancia y riesgo, y de esforzada voluntad de ejecución.

TITULO VI. DE LOS SERVICIOS ESPECIALES

Artículo 65°. –Los cometidos especiales que sean desempeñados, tales como puestos auxiliares, retenes o vigilancias en espectáculos, edificios públicos, exposiciones, etc., inspecciones de éstos o instalaciones industriales, lo mismo si son desempeñados aisladamente o por grupos de individuos, serán considerados en todo caso como actos de servicio.

Artículo 66°. –No se consentirá, hallándose en estos servicios, el empleo de herramientas, material, etc., propiedad del Servicio, por personas ajenas al mismo, salvo el caso se orden concreta de la superioridad, siendo en este caso responsable el personal del Cuerpo del buen uso y empleo del material que se utilice, siempre que se le encomiende la vigilancia de la utilización.

Artículo 67°. –Ni por estos servicios especiales ni por los normales a prestar por el Cuerpo, se podrá insinuar y menos solicitar la concesión de gratificación alguna.

Artículo 68°. –Todos los servicios se ajustarán a los Reglamentos o disposiciones especiales que sobre ellos existan o se dicten.

TITULO VII. OBLIGACIONES PARTICULARES

Artículo 69°. –De los Cabos y suplentes de cabos– Estos deben saber todas las obligaciones de los Bomberos y Conductores mecánicos contenidas en los artículos que se fijan, para enseñarlas y hacerlas cumplir exactamente al personal componente de la Brigada.

Artículo 70°. –El Cabo, como Jefe más inmediato del Bombero, se hará querer y respetar de él; no le disimulará jamás las faltas que cometiere; infundirá en los componentes de la dotación de su retén amor a su profesión, exactitud en el desempeño de sus obligaciones y celeridad en su exacto cumplimiento; en su trato con los Bomberos será comedido y decente, los llamará por su propio nombre o número, y nunca se valdrá de apodos ni permitirá que los Bomberos entre sí usen voces ni chanzas de mala crianza. Será firme en el mando, graciable en lo que pueda; castigará sin cólera y será comedido en sus palabras, aun cuando reprenda.

Artículo 71°. –Cuidará de que cada Bombero de la dotación de su reten sepa su obligación, conozca la cantidad y clase y uso del material diverso de que está dotado; responderá de las faltas que los mismos cometan, así como del extravío o rotura de cualquier pieza o clase de material confiado a su custodia, esto sin perjuicio del tanto de culpa que pueda corresponder al afectado, y en todo momento dará cuenta en forma regular a su inmediato superior.

Artículo 72°. –El Cabo revistaré su dotación todas las veces que estime convenientes. Si a la hora del relevo, algún Bombero se presentase a él sin el debido aseo,

le obligará a corregirlo. Después de la revista de la limpieza personal, solicitará de aquél que, a su juicio, infrinja las Ordenanzas en este aspecto, ponga coto inmediato a su infracción.

Artículo 73º. –De los Bomberos conductores– Todo conductor observará y cumplirá todas las disposiciones relativas al bombero en general.

Artículo 74º. –Deverán conceptuar los vehículos a su cargo como una prenda más de su equipo, respecto a su esmerada limpieza y perfecto funcionamiento de la parte mecánica.

Artículo 75º. –Todo conductor, al entrar de guardia, reconocerá el perfecto funcionamiento de todo el mecanismo de los vehículos a su cargo, notificando en el momento del relevo y por escrito, al Cabo o Brigada de los mismos, las novedades que en el coche o coches notase, siendo severamente castigado todo aquél que por negligencia o mala fe los ocultase.

Artículo 76º. –Si durante su funcionamiento en un siniestro, maniobra, etc., o al regreso de tales servicios, observase alguna novedad, avería o anormalidad, lo comunicará inmediatamente por escrito a su respectivo cabo o Brigada.⁶⁴⁴

---

⁶⁴⁴ AML Fons Municipal, *Ordenances i reglament del cos de bombers de la ciutat de Lleida*, any 1962, reg. 19611, s.f.

Annex 13. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1841

LISTA DE LOS INDIVIDUOS COMPRENDIDOS A LA COMPAÑÍA DE BOMBEROS

CERRÁJEROS	CARPINTEROS	ALBAÑILES
Aragonés, Juan	Alsinet, José	Biscarri, Ramon
Aresté, Pedro	Aranda, Miguel	Bofill, Antonio
Caballé, Jose	Baiget, Fernando	Caselles, Gil
Caballé, Lorenzo	Bertran, José	Coll, Jayme
Cantó, Buenaventura	Borras, Alejo	Coll, José
Cantó, José	Borras, Antonio	Correral, José
Castells, Pedro	[Briesana], Pablo	Gispert, Manuel
[Curria], Fran	Castanera, José	Mercadal, Salvador
[Curria], Pablo	Cots, José	Queral, Ramon
Esteve, Agustin	[Escarpenter, Buendo a.]	Sol, Pedro
[Fusimany], José	Farré Mariano	Tarragó, Fernando
Gijó, Jayme	Font, Manuel	Pouso, Gerónimo
Gilavert, Jayme Domingo ⁶⁴⁵	Gabaixel, Pablo	[...]
[Gisela], Pablo	Martí, Ramon	
Jovenell, Pedro (muerto)	[Masalias], José	
Laden, José	Mestany, Tomas	
Llovera, Ramon	Mestre, Antonio	
Merola, Ramon	[Miladert], Antonio	
Quintana, Lorenzo	Miret, Domingo	
Rauxet, Manuel	Poguea, José	
Ribes, Antonio	Rubio, Andrés	
Ribes, Jayme	Sagarra, Francisco	
Rubinal, Miguel	[Zudern], Ramon	
[Vrigata], Sebastian		
[...], Manuel		

⁶⁴⁵ AML Fons Municipal, *Llista dels individus que formen la companyia de bombers*, any 1841, reg. 1580, s. f.

Annex 14. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1848

RELACIÓN DE LOS MAESTROS CARPINTEROS OFISIALES Y APRENDISES QUE SON UTILES A LOS BOMBEROS

Amor, Felip	Forxa, Pedro	Peguera, Juan
Aran, Miguel	Forné, José	Peralta, José
Bergadá, José	Forns, Ramon	Piñol, José
Bertran, Jayme	Galtayren, Pablo	Piñol, Ramon
Blavia, Antonio	Girald, José	Rabes, Andrés
Borras, Antonio	Gonsales, José	Rodrigues, José
Borras, Ramon	Gomes, Ramon	Roure, Pedro
Borras, Alejo	Horgia, Ramon	Sayes, Joaquin
Capell, Sebastian	Jové, Manuel	Selasan, Antonio
Castanera, José	Llovet, Antonio	Serra, Antonio
Capell, Sebastiá	Marina, Víctor	Serra, Jayme
Cornudella, Lorenzo	Martí, Ramon	Solà, Domingo
Cortés, Antonio	Martínes, José	Solsona, Pedro
Costafreda, Bonabentura	Mateu, Juan Pere	Tamades, Bonabentura
Cugat, Francisco	Melé, Mariano	Tarragó, Francisco
Escarpinte, Francisco	Mestre, Antonio	Vera, José
Farré, Juan	Mestre, Pablo	Vilamun, José
Farré, Mariano	Miret, Francisco	Vilamun, Ramon
Fondevila, José	Miret, José	Visiana, Pablo
Font, Felis	Monrrós, Mariano	[...]iana, José
Font, Juan	Mun, José	
Font, Manuel	Pamies, Andres	
	Pedros, Ramon	
Comandante del [...] D Juan Gerona ⁶⁴⁶		

⁶⁴⁶ AML Fons Municipal, *Relació dels mestres fusters oficials i aprenents per al cos de bombers*, any 1848, reg. 1580, s. f.

Annex 15. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1862

LISTA DE LAS PERSONAS QUE SE OFRECEN PARA SERVIR VOLUNTARIAMENTE A LA SECCION DE BOMBEROS PARA EL SERVICIO DE ESTA CIUDAD.

Alberich, Pedro	Albañil	
Agusil, Gerónimo	Albañil	
Audal N.	Carpintero	Caballeros
Baiget, José	Albañil	
Barrufet, N.	Albañil	
Calvet, José	Albañil	
Climent, Pedro Juan	Albañil	La Sal
Coll, Jayme	Albañil	
Cortada, N.	Guarnicionero	Mayor
Ferran, Miguel	Cerragero	[Timbalers]
Fusté Negret, José	Albañil	
Girald, José	Carpintero	
Llobera, Ramon	Herrero	San Antonio
Llorens, N.	Carpintero	Carretera
Mateo, N.		
Mercadal, Salvador	Albañil	
Montalá, Antonio	Carpintero	
[Morte], Vicente	Carpintero	Caballeros
Pamies, Andres	Carpintero	La Sal
Poch, Isidro		
Poch, [...]		
Rubio, N	Carpintero	Caballerias
Tarragó, Jayme		
Torra, Pedro	Carpintero	
Torres, Ramon		
Urquia, Ramon	Carpintero	Cuarteles

Villamur, N.	Carpintero	La Sal
[Visearri] Ramon	Albañil	Cuarteles
[...], Anton	Cuchillero	La Sal
[...], Juan	Cabrero	
[...], Pere		San Antonio
[...], Prospero	Albañil ⁶⁴⁷	

---

⁶⁴⁷ AML Fons Municipal, *Llista de persones que s'ofereixen per a servir voluntàriament a la secció de bombers de la ciutat*, any 1862, reg. 1582, s. f.

Annex 16. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1863

LISTA DE LOS SS JEFES E INDIVIDUOS QUE FORMAN LA SECCION DE BOMBEROS DE ESTA CIUDAD CON ESPRESION DE LAS PRENDAS QUE A LOS MISMOS SE HA ENTREGADO POR LA MUNICIPALIDAD

D.Juan Nicolau	1r Jefe	
D. Jose Rosell y Rosell	2o Jefe	
D.Mariano Perez	Medico	
D.Jose Baixet	1r capataz	S. Martin
D.Juan Ribet	1r idem	Hospital 2
D.Antonio Biscarrí	2º idem	S. Martin 5
D.Jose Calvet	2º idem	Magdalena 4
D.Antonio Boqué	2º idem.	Rosaris 27
1 cuerda, 1 cinturón, 1 casco, 1 pantalón		
Aresté, Francisco		Caballeros, 34
Arraiz, Francisco		Plaza Depósito, 2
Baiget, Magin		San Martin, 5
Baiget, Ramon		San Martin, 5
Batlle, José		Caballeros
Bonet, José		Carretera puente
Boqué, Miguel		Jardin
Calvet, Pedro		Carmen, 6
Cascarra, Francisco		Caballeros, 28
Clivillé, Pedro		Magdalena, 1
Coll, Juan		Murcia, 1
Daniel, Agustin		General, 4
Escarpente, José		Tallada, 4
Farré, Ramon		S. Martin, 35
Fontanet, Antonio		S. Antonio, 3
Fuentes, Diego	Es baja	S. Juan 19

Guimjuan, Carlos	Timbaleros, 2
Guimjuan, Juan	Magdalena, 52
Labriel, Juan	Caballeros, 15
Lafuente, Blas	[Curtio] bajos 14
Lasheras, Modesto	Plaza Sal, 13
Llubes, Pedro	[P.Emprasario] 23
Marina, Agustin	Plaza Ereta
Miret, Ramon	Carmen, 5
Monturiol, Enrique	S. Martin, 5
Real, Antonio	Gayrolas, 23
Ricart, José	Carmen, 5
Seguí, Juan	Palma, 26
Solé, Juan	S. Cristobal, 8
Tarragó, Ramon	Obradores, 42
Torres, Juan	Plaza, 19
1 Cuerda, 1 Cinturon, 1 Casco, 1 Blusa, 1 Pantalón. ⁶⁴⁸	

---

⁶⁴⁸ AML Fons Municipal, *Llista dels individus que formen la secció de bombers d'aquesta ciutat*, any 1863, reg. 1582, s.f.

Annex 17. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1872

LISTA DE LOS BOMBEROS QUE LA COMISIÓN CONSIDERA INDISPENSABLE
CESEN DE SUS RESPECTIVOS CARGOS.

Julio Saracibar	Arquitecto	Comandante
Blas Lamolla	Maestro obras	Director
José Batlle	Albañil	Subdirector
Juan Jelonch	Carpintero	Brigada
José Calvet	Albañil	Capataz de 1a
José Solé	Albañil	Capataz de 2a

Albañiles. Individuos

Baiget, Magin

Bergé, Ramon

Bernadó, Andrés

Blavia, José

Cal, José

Cots, Bentura

Farré, José

Gallart, Francisco

Ollé, Gregorio

Porta, Pedro

Rosell, Antonio

Roca, Salvador

Roure, Jaime

El Presidente, Francisco Guardiola⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁹ AML Fons Municipal, *Llista que la comissió considera indispensable cessin dels seus càrrecs en la companyia de bombers*, any 1872, reg. 1584, s. f.

Annex 18. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1875

PERSONAL DE LA COMPAÑIA DEL CUERPO DE BOMBEROS

D. José Viciano   Jefe de la misma

D. Jose Solé   Sub Director 1º

D. Manuel Farré   Sub Director 2º

Bomberos:

Aritje, Juan

Baiget, Magin

Baiget, Ramon

Bonet, José

Calvet, José

Cortés, Antonio

Curcó, José

Escarpente, José

Farré, José

Gibert, Jaime

Mañé, Ramon

Olivé, Mateo

Ollé, Francisco

Pedrós, Francisco

Prió, Salvador

Pujol, Juan

Real, Antonio

Ribera, Salvador

Ribes, José

Roure, Jaime

Tarruella, Ygnacio

Ybañez, Blas

Ybañez, Mariano

Deben por tanto cesar en sus funciones los bomberos:

Argilés, Simon

Bergé, Ramon

Bernadó, Andrés

Bondia, Antonio

Cabau, Ramon

Charles, José

Coll Pablo

Gispert, Ramon

Mas, Francisco

Nart, Felix

Porta, Pedro

Ribera, Francisco

Tarragó, Ramon

Turó, José

Vila, Bautista⁶⁵⁰

---

⁶⁵⁰ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1975, reg. 1752, f. 556.

Annex 19. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1876

LISTA DE REVISTA DE LOS INDIVIDUOS QUE CONSTITUYEN LA COMPAÑIA DE BOMBEROS

José Solé	Director
Manuel Farre	Subdirector
Ramon Mañé	Brigada
Ramon Baijet	Capatas 1º
Magin Baijet	Id 1º
Ignacio Tarruella	Id 2º
Jose Calbet y [Saureu]	Id 2º
Blas Ybañes	Corneta
Ramon Tarragó	Agregado
Ramon Argiles	Botiquin
Jose Bonet	Guarda almacen
Individuos;	
Argiles, Simon	
Bergé, Ramon	
Calbet, José	
[Carculé], Juan	
Cortes, Antonio	
Curcó, José	
[Eritja], Juan	
Gispert, Ramon	
Oliva, Mateo	
Ollé, Francisco	
Pedrós, Francisco	
Prio, Salvador	
Pujol, Juan	
Real, Antonio	

Annexes

Rivera, Salvador

[Rives], José

Roura, Jaime

Total 28. Lérida 1 Julio de 1876

El Brigada Ramon Mañé. El Director José Solé. Vº Bº El Comandante [...]

Revistados por mi en el día de la fecha 1 Julio 1876

El Alcalde José [Gasull]⁶⁵¹

---

⁶⁵¹ AML Fons Municipal, *Llista dels individus que conformen la companyia de bombers*, any 1876, reg. 1584, s. f.

Annex 20. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1883

LISTA DE REVISTA DE LA COMPAÑIA DE BOMBEROS DE ESTA CAPITAL

Ramon Mañé	Director
Manuel Farré	Subdirector
José Calvet	Brigada
Ramon Bayxet	Capatas 1º
Magin Bayxet	Id. 1º
Ygnacio Torruella	Id 1º
Salvador Prior	Id 2º
Juan Pujol	Id 2º
Pedro Charles	Corneta
Manuel Farré Escudé	Botiquin
Ventura Cots	Guarda almacén

Individuos

Aresté, Ygnacio
 Arqués, Esteban
 [Berge], Ramon
 Catalá, Miguel
 Charles, Antonio
 Chicot, Vicente
 Cornadó, Juan
 Farré, Mariano
 Florensa, Juan
 Mañanet, Manuel
 Mas, Juan
 Niubó, Modesto
 Oró, Eduardo
 Pal, José
 [Pigo], Manuel

Annexes

Rives, Jose

Torreadella, Francisco

Lérida 1 Abril 1883

El Comandante [...] El Director Ramon Mañe. El Brigada Jose Calvet.⁶⁵²

---

⁶⁵² AML Fons Municipal, *Revista de la companyia de bombers d'aquesta capital*, any 1883, reg. 1584, s. f.

Annex 21. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1884

El Comandante de la Compañía de bomberos presenta una relacion de los nuevos individuos que ha de completar dicha compañía, y son:

Para Brigada, D. Pablo Morell

Para individuos,

Aresté, José

Bonet, Ramon

Farrá José

Farran, Antonio

Mesalles, José

Moret, Tomas

Piro Plana, Salvador

Oró y Poch, Eduardo

Oró, José

Puch, Benito

[Sananyi], Antonio

Vázquez, Felipe

Vilá, Juan

S.E. considerando que todos los propuestos son de buena conducta y reunen las condiciones prevenidas en el artículo 10 del Reglamento, acuerda aceptar a dichos individuos para los cargos antes espresador.⁶⁵³

---

⁶⁵³ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1884, reg. 1761, f. 68.

Annex 22. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1892

LISTA DE REVISTA DE LOS INDIVIDUOS QUE COMPONEN LA COMPAÑIA DE BOMBEROS DE ESTA CIUDAD

1ª BRIGADA

YG° Empleos	Nombres	P	CP	A	Pesetas (haber)	Céntimos (trimestral)	
1	Director	Ramon Mañé	1	“	“	6	“
2	Sub-director	Manuel Farré	1	“	“	6	“
3	Capataz 1º	Ramon Baixet	1	“	“	4	50
4	Capataz 2º	Salvador Prió	1	“	“	4	50
5	Capataz 2º	Eduardo Oro	1	“	“	3	50
5	Corneta	Antonio Charles	1	“	“	3	50
6	Individuos	Aresté, Ygnacio	1	“	“	3	50
		Arqués, Esteban	1	“	“	3	50
		Bergé, Ramon	1	“	“	3	50
		Catalá, Pedro	1	“	“	3	50
		Charles, Juan	1	“	“	3	50
		Mañanet, Manuel	1	“	“	3	50
		Martorell, Antonio	1	“	“	3	50
		Moset, Tomas	1	“	“	3	50
		Pal y Comes, José	1	“	“	3	50
		Rivera, Salvador	1	“	“	3	50
		Sauret, José	1	“	“	3	50
		Sisquella, Ramon	1	“	“	3	5
		Torreadella, F.	1	“	“	3	50
		Vallés, Miguel					

2ª BRIGADA

21	Brigada	José Pal y Falguera	1	“	“	4	50
22	Capataz 1º	Magin Baixet	1	“	“	4	50
23	Capataz 2º	Juan Pujol	1	“	“	4	50
24	Corneta	Ramon Vidal	1	“	“	3	50
25	Individuos	Amorós, Luis	1	“	“	3	50
26		Bondia, José	1	“	“	3	50
27		Bonet, Ramon	1	“	“	3	50
28		Calvet, Manuel	1	“	“	3	50
29		Corbella, Eusebio	1	“	“	3	50
30		Farré y Escuder, M.	1	“	“	3	50
31		Farré, Mariano	1	“	“	3	50
32		Freixenet, Juan	1	“	“	3	50
33		Gigó, Salvador	1	“	“		50
34		Morell, José	1	“	“	3	50
35		Oró i Pach, Eduardo	1	“	“	3	50
36		Roca, Manuel	1	“	“	3	50
37		Roca, José	1	“	“	3	50
38		Sánchez, Francisco	1	“	“	3	50
39		Vilaplana, José	1	“	“	3	50
40	Botiquin	Pujol, Buenaventura	1	“	“	3	50
41	Conserge	Corts, Buenaventura	1	“	“	3	50
Suma Total			36	“	“	120	“

Lérida 1º Enero 1892

El Brigada José Pal y Falguera

El Jefe R. Miró

El Director Ramon Mañé

El Presidente Miguel Clua

Revistados por mi en el dia de la fecha Lérida 4 de Enero 1892

El Alcalde [Francisco Corts] ⁶⁵⁴

⁶⁵⁴ AML Fons Municipal, *Revista dels individus que componen la companyia de bombers d'aquesta ciutat*, any 1892, reg. 1584, s. f.

Annex 23. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1899

RELACION NOMINAL DE LOS INDIVIDUOS QUE COMPONEN LA COMPAÑIA
DE BOMBEROS.

D. Francisco Lamolla	Jefe
D. Ramon Mañé	Director
D. Manuel Farré	Subdirector
D. Jose Pal Falguera	Brigada;
D. Ramon Baget	Capataz 1º
D. Jose Pal [Conejo]	Capataz 1º
D. Esteban Arqués	Capataz 2º
D. Antonio Charles	Capataz 2º
D. Mariano Farré	Capataz 2º
D. Ygnacio Aresté	Capataz 2º
D. Jose Miguel	Corneta
D. Antonio Ramon	Corneta
D. Esteban Montañola	Maquinista
D. Ramon Baget Sabala	Botiquin
D. Bonaventura Cots	Conserge
D. Magin Baget	[Veterano]
Bomberos	
Aresté, Miguel	
Bergé, Ramon	
Bonet, Ramon	
Calderó, José	
Cornadó, Juan	
Corts, Salvador	
Farré Escuder, Manuel	
Fondevila, Alfonso	
Fondevila, Martin	

Garsavall, Miguel

Lletjós, Ramon

Mañanet, Manuel

Martorell, Antonio

Oller, Antonio

Oller, Ygnacio

Pujol, Buenaventura

Ricart, José

Roigé Pablo

Sol, Miguel

Torruella, Enrique⁶⁵⁵

---

⁶⁵⁵ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1899, reg. 1776, f. 140.

Annex 24. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1918

RELACIÓN DEL PERSONAL DE LA COMPAÑIA DE BOMBEROS Y DE LOS HABERES DEVENGADOS DURANTE EL CUARTO TRIMESTRE DEL AÑO EN CURSO.

D. Francisco de Morena	Comandante Jefe	
	Médico	
José Pal	Teniente	6 pts.
Esteban Arqués	Sub-Teniente	6 pts.
Miguel Sol	Brigada	4,5 pts.
José Pal	Capataz 1º	4,5 pts.
Antonio Charles.	Capataz 1º	4,5 pts.
Buenaventura Pujol	Capataz 2º	4,5 pts.
Ramón Bonet	Capataz 2º	4,5 pts.
Ramón Guillot	Capataz 2º	4,5 pts.
Martín Fondevila	Capataz 2º	4,5 pts.
Juan Sanuy	Maquinista	3 pts.
Ygnacio Ollé	Auxiliar	3 pts.
Buenaventura Cots	Guarda-almacén	3 pts.
Salvador Lagua	Botiquín	3 pts.
Enrique Roca	Corneta	3 pts.
Ygnacio Fonfreda	Corneta	3 pts.
Bomberos a 3 pts cada uno		
Agelet, Pedro		
Aresté, Miguel		
Carrera, Ramon		
Charles, Jacinto		
Charles, Ramon		
[Corderrome], Ramon		
Cots, Ramón		

Garsavall, Miguel

Gigó, Ramon

Muntañola, Esteban

Panadés, Tomás

Prieto, Arcadio

[Rafo], Salvador

Vergués, Enrique

Villacampa, Matias

Zaquia, Salvador

Total: 109,50

23 de Diciembre de 1918.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁶ AML Fons Municipal, *Relació del personal de la companyia de bombers i els havers reportats durant el quart trimestre de l'any en curs, any 1918*, reg. 8418, s. f.

Annex 25. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1923

Nombrar auxiliar-secretario del cuerpo de bomberos al secretario de la comisión de gobernación D. José M. Álvarez y capataces primeros a D. Antonio Charles y D. Ramón Guillot.

Aceptar el ingreso en el Cuerpo de Bomberos a

Abad Oncins, Domingo

Arqués Tresanchez, Francisco

Campos Amorós, Juan

Cardil Garreta, Aureliano

Claramunt Guardia, José

Florista Pallarés, Carlos

Guiu Fontanet, Miguel

Masot Pons, Florencio

Mata Rubies, Javier

Solé Estopá, Higinio⁶⁵⁷

---

⁶⁵⁷ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1923, reg. 1800, f. 157.

Annex 26. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1932

Admetre en el cos de bombers a

Altisent Vidal, Joan

Castillo, Bernat

Corberó Bitria, Jaume

Mauri Senís, Enric

Melé Inglés, Josep

Mostany, Josep

[Qui] Roca, Joan⁶⁵⁸

---

⁶⁵⁸ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1932, reg.1809, f. 98.

Annex 27. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1940

PLANTILLA PROPUESTA

Francisco de P. Morena	Arquitecto municipal	Jefe
José Rabasa Fontseré	Médico titular	Médico
Bienvenido Cepero Pascual	Topógrafo	Director
Antonio Peralta Vera	Capataz de brigada obras	Capataz
José Ribes Serra	Chófer mecánico	Chofer
Miguel Tosau Coser	Chofer brigada obras	Chofer
José Altisent Sopena	Albañil	Capataz 2 ^a .

Bomberos:

Alberiels Miret, Ramon	Albañil.
Bellés Serra, Jaime	Peón
Canela Calderó, Manuel	Peón
Inglés Bertran, José	Albañil
Guil Siscart, Enrique	Electricista interino.
Guinau Bernaus, Juan	Peón
Guiu Fontanet, Miguel	Albañil
Lacalle González, Manuel	Peón interino
Llovera Bonet, Ambrosio	Albañil interino
Masana Mercé, Juan	Peón
Mauri Capdevila, Salvador	Peón Interino
Mauri Semí, Enrique	Fontanero 2 ^a
Prieto Vidal, Arcadio	Fontanero 1 ^a
Sabaté Gai, Valentin	Albañil

La comisión permanente lo aprueba.

Se propone también la creación de tres plazas de portero del parque de bomberos de carácter interino para que en todo momento se logre la máxima eficacia del servicio. Se nombra a Rufino González Martínez, Emilio Abad Bara y Antonio Melé Jové.⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ AML Fons Municipal, *Actes de la Comissió Municipal Permanent*, anys 1939-1940, f. 6.

Annex 28. Personal del cos de bombers de Lleida en els anys 1945 i 1954

Negociado: gobernación.

Concepto: personal

Salvador Mauri Capdevila; portero parque de bomberos. Jornal 14,50. Nombrado por el ayuntamiento. Fecha del nombramiento: 15/03/1944. Fecha de la posesión: 01/04/1944.

Año 1945. José Curcó Canales. Fecha nacimiento 21/12/1907: portero parque bomberos. Jornal 14,50. Ayuntamiento. Nombramiento: 09/02/1945. Posesión 10/02/1945.

Año 1954. Silvano Andrés Tapiés Fecha nacimiento 04/05/1900: bombero. Jornal ¿?. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/05/1956.

Año 1954. Luis Vázquez Sánchez (22/12/1912): Chofer. Jornal 8.000 pts. anuales Nombramiento 28/04/1954. Posesión 01/05/1954.

Año 1954. Pedro Fontanet Jusmet (05/07/1922). Chofer. 8.000 pts. anuales. Nombramiento 28/04/1954. Posesión 01/05/1954.

Año 1954. Tomás Águila Fleque (17/12/1892). Portero parque de bomberos. 18,00 pts. por día. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/01/1954.

Año 1954. José Condo Cirera (16/05/1903). Bombero. Jornal diario 18,00 pts. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/01/1954.

Año 1954. Ramón Bonet Altisent (16/04/1918). Bombero. 18 pts. día. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/01/1954.

Año 1954. Manuel González Berrocal (11/07/1915). Bombero. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/01/1954.

Año 1954. Francisco Bonet Altisent (27/07/1916). Bombero. Nombramiento 31/12/1953. Posesión 01/01/1954.

Año 1954. José Capdevila Valero (08/11/1912). Bombero, Nombramiento 31/12/1953

Año 1954. Antonio Esteve Salvadó (14/08/1916). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.

Año 1954. Mariano Gavín Pradilla (02/02/1919). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.

Año 1954. Domingo Melé Enrich (07/05/1907). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.

Año 1954. Ramón Pujol Vinós (18/03/1906). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.

Año 1954. Jenaro Pina Mínguez (10/05/1902). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.

Año 1954. José Vidal Esquerda (11/06/1904). Bombero, Nombramiento 31/12/1953 .

Año 1954. Salvador Marín Bellmunt (17/04/1925). Bombero, Nombramiento 31/12/1953.⁶⁶⁰

---

⁶⁶⁰ AML Fons Municipal, *Expedients personals de bombers*, anys 1942-1954, reg. 8516, s.f.

Annex 29. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1966

Brigada:

Ramón Ubach

Conductores:

Burgués, Francisco

Fontanet, Pedro

Rosell, Juan

[Toran], Miguel

Vázquez, Luis

Bomberos:

Andrés, Antonio

Bonet, Ramon

Capdevila, Antonio

Capdevila, José

Cendrós

Condo, José

Curcó, José

Gayán, José

Fuentes, Juan

Fuentes, Rafael

Gavin, M.

Gómez, Jorge

Gómez, Pedro

González, M.

Limones, R.

Martínez, Fernando

Mauri, Salvador

Montull, S.

Pina, Genaro

Guarda parques:

Lujón, José

Martín, Felipe

Melé, Domingo

Pelegrí, Francisco

Pujol, Ramon⁶⁶¹

---

⁶⁶¹ AML Fons Municipal, Relació del personal pertanyent a la companyia de bombers, any 1966, reg. 11966, s. f.

Annex 30. Instruccions per a la manipulació de la bomba contra incendis

INSTRUCCIÓN PARA EL USO Y MANEJO DE LA BOMBA CONTRA INCENDIOS

La bomba de incendios es un aparato que consta de dos cuerpos de bomba impelente colocados dentro de una cisterna de cobre. En medio de los dos cuerpos de bomba hay un reserváculo de aire que produce la continuidad del chorro.

Estos dos cuerpos de bomba los pone en movimiento un balancin que movido por una acción de alza y baja que le imprimen los hombres que se aplican a cada uno de sus extremos, produce un movimiento alternado. Un tubo curvado de cobre une estos dos cuerpos de bomba por su parte inferior. Del centro de este tubo curvado se desprende un brazo en forma de Y que va a salir fuera de la cisterna. El orificio de este tubo está roscado para articularse con el tubo que sirve para aspirar directamente el agua cuando puede aprovecharse semejante oportunidad.

Este mismo tubo tiene dos agujeros mas que abren en el interior mismo de la cisterna, y da paso al agua de esta ácia los cuerpos de bomba. De la otra parte hay el tubo de impulsión o salida, con el extremo tambien roscado y al cual se articula la manguera con el piton de cobre o "gallet" que guia el agua al punto que se desea.

Conducida la bomba al punto donde debe aplicarse se desmonta del carreton y se coloca en el suelo, se pasan las dos palancas de madera por los ojos o pasadores que hay a cada extremo del balancín y a cada una se aplica la accion de cinco o seis hombres.

Para llevar a la bomba el agua que debe arrojar para extinguir el incendio, será prudente tener un repuesto de cubos de materia ligera y exenta del peligro de romperse; los de cuero son de un uso muy general, pero todavia son preferibles los de lona, tanto por su mayor [barutura] como por su ligereza y tambien porque no corren tanto riesgo como aquellos de apollillarse. Con estos cubos que se pasan de mano en mano, se lleva el agua de los pozos, fuentes o depositos inmediatos y se hecha en la cisterna de la bomba sin interrumpir el trabajo de los hombres que mueven el balancin.

Con la bomba va una manguera o tubos de cuero que lleva una tuerca roscada para articularse con el tubo de impulsión. Si la suerte proporcionase tener junto al lugar del incendio un pozo [somero] o bien un deposito o cisterna cuya profundidad no pasase los treinta palmos podrian entonces articularse con el orificio de aspiración un tubo de proporcionada longitud que sumergido en el pozo o deposito, la misma bomba aspirase el agua. En tal caso bien se entiende que es innecesario el uso de los cubos. Cuando la bomba ha de actuar de esta manera no debe descuidarse el

cerrar los orificios que dentro de la cisterna fueren a los cuerpos de bomba el agua que se echa dentro de ella.

De entre los bomberos se debe destinar uno o dos de los mas espertos para guiar el chorro de la manguera al punto del incendio en que se conoce debe obrar con mayor eficacia. De entre los demas deben elegirse con anticipación los escaladores los hacheros los bomberos, y por fin tres, cuatro o mas capataces aguadores que formen en linea y ordenan el trabajo de la gente que se ofrece o se obliga a ir a buscar el agua. La prudencia exige que los bomberos, particularmente los escaladores y hacheros, usen vestidos acomodados a preservarles de los riesgos de su institución. En general usan un capacete de cuero, o mejor de metal que les resguarda la cabeza y les libra del choque de las piedras y maderas que se desprenden. Una blusa y un pantalon de tela de algodón pasado con un baño de pintura incombustible preserva tanto como es posible el resto de su cuerpo del riesgo de la inflamación. Recientemente se ha adoptado el uso de corazas de tela metálica que yo preferiria a todo otro preservativo.

La bomba de incendios debe cuidarse mientras no sirve, para tenerla siempre pronta al primer anuncio de fuego. Debe tenerse la bien resguardada del polvo y untados cuidadosamente los ejes y puntos en que hay movimiento y frotación. De cuando en cuando debe probarse, aunque no haya motivo de recelar, con el objeto de asegurarse de que todas las válvulas y demas partes operan debidamente. Las mangueras deben inspeccionarse con particular atención afin de que no falte nunca en ellas la [erasa] que las preserva del resecamiento y de la polilla. Los cubos tanto si son de cuero, como de lona o de madera, deben sufrir periodicamente una revista para asegurarse de su buen estado.

Si alguna vez se viese entorpecido el trabajo de la bomba, facil sera de reconocer la causa si esta fuere exterior, y en tal caso el mismo mal indica el remedio. Interiormente no puede experimentar otro entorpecimiento sino en el juego de las válvulas que podrian haberse puesto mohosas o bien de haberse interpuesto entre ellas un cuerpo extraño, que las privase de cerrar hermeticamente. Si esto aconteciese seria preciso sacar el émbolo o pistón i bien desmontar el cuerpo de bomba. Por esto es de recomendar si posible fuese de incorporar al servicio de la compañía de bomberos algun oficial cerragero o calderero al qual se le destine particularmente este cometido.⁶⁶²

---

⁶⁶² AML Fons Municipal, *Formació de la Companyia de Bombers*, any 1841, Reg. 1580, s. f.

Annex 31. Manual per a la instrucció del personal del cos de bombers de Lleida

MANUAL DE INSTRUCCIÓN PARA EL CUERPO DE BOMBEROS DE LÉRIDA

CAPITULO 1º: INSTRUCCIÓN DEL RECLUTA

Significación de algunas voces:

Fila es la línea que forman los individuos tocándose por los codos.

Frente el terreno que ocupan las filas por su cara de uno a otro costado.

Hilera la que forman uno detrás de otro pecho con espalda.

Fondo el espacio que por el costado ocupan las hileras.

Vanguardia lo que está delante de su frente.

Retaguardia lo que está detrás.

Costado lo que está a la derecha o a la izquierda.

Posición militar del Bombero Zapador:

Formados los individuos en una fila por orden de numeración de derecha a izquierda y separados un paso uno del otro, se les hará tomar la posición militar que consiste en hallarse bien cuadrados a su frente con arreglo a los principios siguientes: Los talones en una misma línea y unidos; las puntas de los pies vueltas hacia fuera igualmente una que otra formando con ellas un ángulo menor que el recto y las piernas tendidas sin hacer fuerza en las rodillas; El peso del cuerpo a plomo sobre las caderas y el pecho un poco inclinado hacia delante; Los hombros algo retrasados y a la misma altura. Los brazos naturalmente caídos; Las manos extendidas sin violencia con los pulgares rozando la costura del pantalón y las palmas un poco vueltas hacia atrás; La cabeza derecha con naturalidad y la vista al frente.

Descanso en su lugar Ar:

A la segunda voz los bomberos retiraran con viveza el pie derecho a la distancia de 28 centímetros a retaguardia del talón izquierdo cargando todo el peso del cuerpo sobre dicho pie; al mismo tiempo se subirán las manos de modo que la palma de la izquierda quede sobre el dorso de la derecha. El pie izquierdo no se moverá todo ejecutado con soltura y sin violencia.

A discreción descanso. Ar:

Se ejecutará lo prevenido para el descanso en su lugar; luego el bombero podrá moverse y soltar las manos, pero cuidando siempre de mantener el talón izquierdo en la línea.

Firmes. Ar:

Cuando se quiera que los bomberos vuelvan a tomar la posición militar. A la primera voz que es preventiva se cargará el peso del cuerpo sin doblar la pierna sobre el pie izquierdo y se inclinará hacia delante levantando un poco el talón del pie derecho. A la segunda voz, que es ejecutiva, se cuadraran a su frente, llevando el pie derecho al lado del izquierdo.

Saludo. Ar: Uno: Se levantaría el brazo derecho y se doblará llevando la mano al extremo derecho de la visera del casco o gorra, donde se apoyará el dedo pequeño; la vista quedará descubierta, la mano tendida con las [uñas] al frente, y el dedo pulgar unido al índice.

Dos: Se dejará caer con viveza el brazo al costado.

Giros: Se ejecutan en un tiempo. A la segunda voz si el movimiento es a la derecha se girará sobre el talón del pie izquierdo levantando un poco la punta y llevando el talón derecho inmediato al izquierdo hasta dar frente al costado derecho.

Si el movimiento es a la izquierda se ejecutará sobre los mismos principios hasta dar frente al costado que la voz exprese.

Paso ordinario. De frente. Ar: Al oír la voz de frente cargaran el peso del cuerpo sobre la pierna derecha y a la voz de Mar empezaran a andar con el pie izquierdo con la propia libertad que si fuesen solos, cuidando de llevar el compás con el ruido de las pisadas. Se llevará la cabeza derecha sin rigidez, pecho afuera y hombros retirados.

Hacer alto. Alto. Ar: A la segunda voz que se dará al sentar uno de los pies en el suelo, los individuos cesaran de marchar y se cuadraran llevando el pie que esta a retaguardia a la inmediación del que esta delante.

Paso ligero de carrera. De frente paso ligero. Ar: A la 1ª voz los individuos inclinando un poco el cuerpo hacia delante cargaran su peso sobre la pierna derecha y a la segunda voz emprenderán la marcha con el pie izquierdo observando los principios siguientes: la cabeza se llevará erguida, los brazos semi doblados, conservando las manos cerradas y un poco más altas que las sangrías evitando el movimiento de aquellas para no aumentar la fatiga; los hombros y los codos retirados hacia atrás con el fin de tener el pecho libre y el pie que apoya en el suelo lo hará sobre la punta; la respiración, que conviene llevar al mismo compás del paso se procurará se verifique por la nariz manteniendo cerrada la boca y en caso de abrirla que sea para expeler el aire y no para aspirarlo. La longitud de este paso variará entre 80 y 85 cm.

Alto. Ar: A esta voz se sentará el pie que este en el aire se abrirán las manos y se tomará la posición militar.

CAPITULO 2º INSTRUCCIÓN DE LA BOMBA DE MANO. MOVIMIENTOS DE LA BOMBA SOBRE SU CARRO.

A la bomba. Ar: La maniobra de la bomba la efectuaran 3 individuos uno de ellos Capataz y los otros dos son los sirvientes. A la 2ª voz el primer sirviente se colocará a la izquierda de la lanza de la bomba, y el segundo a la derecha ambos delante del travesado y dando la espalda a la bomba; el Capataz delante del primer sirviente y a un paso de distancia de éste.

El pelotón compuesto de 7 individuos y un capataz formaran dos filas a la derecha de la bomba a tres pasos de distancia de ésta. Dará frente a la misma y el Capataz la izquierda al pelotón.

A sus puestos. Ar: Cuando se quiera que los bomberos ocupen el lugar que les corresponde para maniobrar. A la 1ª voz el capataz y el primer sirviente hacen izquierda y el segundo derecha. A la segunda voz el Capataz irá a colocarse a retaguardia de la bomba pasando junto a la izquierda de la misma y quedará a un paso de distancia dando frente a vanguardia. El primer sirviente por medio de una doble variación a la izquierda pasará a colocarse entre el travesañ y la bomba dando frente a vanguardia. El segundo sirviente se colocará igualmente entre la bomba y el travesañ y dará frente a vanguardia.

Levanten lanza. Ar: A la segunda voz los dos sirvientes cogerán con fuerza y simultáneamente el travesañ con ambas manos, las uñas hacia abajo y lo levantarán hasta la altura del cinturón cuidando de tener los codos unidos al cuerpo. El Capataz se quedará cuadrado a su frente.

Conversiones a pie firme: A la primera voz el Capataz dará un paso lateral izquierda para colocarse a la altura de la rueda y pondrá la mano derecha sobre el borde del depósito. A la segunda voz los dos sirvientes harán describir a la bomba un cuarto de círculo rompiendo la marcha con el pie derecho. El Capataz acompañará el movimiento del carro, teniendo cogido con la mano derecha el borde del depósito.

A la primera voz el Capataz dará un paso lateral a la derecha otro de frente con el pie izquierdo y colocará la mano izquierda sobre el borde del depósito. A la segunda voz los sirvientes harán describir a la bomba un cuarto de círculo rompiendo la marcha con el pie izquierdo. El Capataz ayudará el movimiento.

Media vuelta. Ar: tanto a la 1ª como a la 2ª voz el Capataz y los dos sirvientes ejecutaran lo prevenido para las conversiones con la diferencia de que en estos movimientos describirán un semicírculo.

De frente. Ar: A la primera voz el Capataz dará un paso lateral izquierdo otro de frente con el pie derecho y colocará la mano derecha sobre el borde del depósito. A la segunda voz el Capataz y los sirvientes marcharán de frente rompiendo la marcha sobre el pie izquierdo.

Alto. Ar: a la 2ª voz el Capataz detendrá la bomba y soltará el borde del depósito. Los dos sirvientes detendrán la bomba sentando el pie que esté en el aire.

Frente a retaguardia. Ar: A la primera voz el Capataz se dirigirá por el costado izquierdo de la bomba a situarse a la izquierda de la lanza a la altura de la rueda izquierda dando frente retaguardia. El primer sirviente pasará a colocarse fuera del travesaño que sostendrá con la mano derecha. El segundo sosteniéndolo con la izquierda pasará a colocarse fuera del mismo cogiéndolo después con las dos manos.

Movimiento con frente a retaguardia. Derecha. Dere: A la voz preventiva del Capataz hará izquierda, pondrá la mano derecha en el borde del depósito. A la segunda, los dos sirvientes describirán un cuarto de círculo hacia la derecha del carro rompiendo la marcha con el pie izquierdo. Una vez concluido el movimiento, el Capataz soltará la mano del depósito.

Si la conversión hubiese de ser a la izquierda se mandará Izquierda. Izquier: A la primera voz el Capataz hará derecha para dar la espalda a la lanza y pondrá la mano izquierda en el borde del depósito. A la segunda, los sirvientes describirán un cuarto de círculo hacia la izquierda del carro rompiendo marcha con el pie derecho. El Capataz acompañará también el movimiento.

Media vuelta (der o izq). Mar: Estos movimientos se ejecutarán por los mismos medios pero en este caso se describirá un semi círculo.

Dar frente a vanguardia. Ar: A esta voz el Capataz pasará a colocarse detrás de la bomba en su centro dando frente a la misma. El primer sirviente hará flanco derecho y pasará a colocarse entre la bomba y el travesaño, sosteniendo este con la mano izquierda. El segundo hará flanco izquierdo y sostendrá el travesaño con la mano derecha, colocándose entre este y la bomba.

Marcha al frente (paso regular o de carrera). Ar: A la primera voz el Capataz cogerá con la mano derecha el borde del depósito. A la tercera? El Capataz empujará la bomba rompiendo marcha con el pie izquierdo. Los dos sirvientes se inclinarán un poco hacia delante y rompieran la marcha con el pie izquierdo.

Alto. Ar: A esta voz el Capataz detendrá la bomba y soltará el borde del depósito. Los sirvientes detendrán el travesaño. Si se marchase a paso de carrera, al hacer alto retirarán un poco el cuerpo hacia atrás para detener el carro.

En retirada. Ar: Pero antes de ello deberá mandar también frente a retaguardia.

Bajar la lanza a tierra. Ar: A la segunda voz el Capataz no se moverá. Los dos sirvientes se bajarán y colocarán suavemente la lanza a tierra tomando luego la posición militar.

Modo de bajar la bomba y ponerla en tierra. Ar: a la segunda voz el Capataz se situará frente a la lanza. Los sirvientes irán a colocarse detrás de la bomba dando frente a vanguardia.

Desencadenar. Ar: A la segunda voz el Capataz adelanta el pie izquierdo, desengancha la cadena y la cuelga en el gancho de la cubierta. El primer sirviente deshace el pestillo, levanta la barra de sujeción que con la mano derecha entregará al segundo sirviente que la recibe con la mano izquierda y la coloca en el sostenedor. Entonces el primer sirviente adelanta la pierna derecha adelanta la pierna derecha hacia atrás, coge con la mano derecha el montante de la escala, la retira de debajo del carro y la coloca en el suelo a la izquierda de la bomba y a un metro de distancia. Enseguida los sirvientes se colocan al mismo tiempo frente a frente del cubo de las ruedas.

Levanten lanzas. Ar: A la segunda voz el Capataz coge el travesaño con las dos manos, las uñas hacia abajo y lo levantará hasta la altura del cinturón. El primer sirviente cogerá el borde del depósito poniendo la mano derecha en el centro y la izquierda en la parte curva de delante y retirará el pie derecho 30 cm. El segundo hará igual operación.

Bomba a tierra. Ar: A la segunda voz el capataz levantará el travesaño cuanto pueda y no lo soltará si es posible hasta que la parte posterior del carro toque al suelo, pondrá el hombro derecho debajo de la lanza; cogerá la [cartela] (estructura de ferro, fusta...) con la izquierda y el talón de ella con la derecha y colocará el pie izquierdo un paso a retaguardia. Los dos sirvientes sostendrán el depósito apretándolo contra el carretón.

Retiren el carro. Ar: A la segunda voz el capataz inclinará el cuerpo hacia atrás, retirará el carro procurando que la trasera del mismo roce por el suelo; lo retirará a la distancia de algunos pasos y pondrá con cuidado la lanza a tierra. Los dos sirvientes dejarán resbalar la bomba apretando la delantera de la misma contra el carretón y la soltarán cuando esté en tierra.

Descarga apresurada: se ejecutará el movimiento de En maniobra.

Ar: los demás movimientos hasta quedar la bomba en tierra.

Movimiento de la bomba cuando esta en tierra

Derecha. Dere: A la primera voz el capataz desenganchará la cadena de vanguardia tomará su extremo con la mano izquierda, las uñas hacia abajo y su promedio con la derecha, las uñas hacia arriba, se correrá su izquierdo hasta formar ángulo recto

con la solera y adelantará el pie izquierdo hacia el mismo costado. El primer sirviente dará un paso lateral a la derecha, desenganchará la cadena de su costado, la cogerá del mismo modo que lo ha hecho el capataz con la de vanguardia, hará izquierda, se correrá al mismo costado hasta formar ángulo recto con la solera u adelantará el pie izquierdo.

El segundo sirviente pondrá ambas manos sobre el balancín procurando estén equidistantes de los extremos y a unos 40 cm de separación una de otra. El pelotón hará izquierda. A la segunda voz el capataz y el primer sirviente harán describir un cuarto de círculo a la bomba y el segundo sirviente acompañará el movimiento. El pelotón marchará de frente siguiendo la evolución. Concluida ésta el capataz se correrá a la derecha, enganchará su cadena a la cubierta y se quedará firme, el primer sirviente se retirará hasta la solera, hará derecha, enganchará la cadena a la cubierta, dará un paso lateral a la izquierda y se quedará firme. El segundo sirviente soltará el balancín quedando también firmes.

Izquierda. Izquier: A la primera voz el capataz desenganchará la cadena de vanguardia tomará su extremo con la mano derecha, las uñas hacia abajo y su promedio con la izquierda, las uñas hacia arriba, se correrá a su derecha hasta formar ángulo recto con la solera y adelantará el pie derecho hacia el mismo costado. El segundo sirviente dará un paso lateral a la izquierda, desenganchará la cadena de su costado, la cogerá del mismo modo que lo ha hecho el capataz con la de vanguardia, hará derecha, se correrá al mismo costado hasta formar ángulo recto con la solera y adelantará el pie derecho.

El primer sirviente pondrá ambas manos sobre el balancín procurando estén equidistantes de los extremos y a unos 40 cm de separación una de otra. El pelotón hará derecha. A la segunda voz el capataz y el segundo sirviente harán describir un cuarto de círculo a la bomba y el primer sirviente acompañará el movimiento. El pelotón marchará de frente siguiendo la evolución. Concluida ésta el capataz se correrá a la izquierda de la bomba, el segundo sirviente se retirará frente a la solera enganchará su cadena a la cubierta el primer sirviente soltará el balancín, el pelotón hará izquierda y todos quedarán firmes en sus puestos.

Media vuelta. Mar: movimientos de derecha o izquierda, solo que en vez de describir la bomba un cuarto de círculo, se le hará describir medio círculo.

De frente. Mar: a la 1ª voz el capataz desenganchará la cadena de vanguardia cogiendo su extremo con la mano izquierda, las uñas hacia abajo y su promedio con la derecha, las uñas hacia arriba, hará izquierda y adelantará el pie izquierdo. El primer sirviente dará un paso lateral a la derecha, desenganchará la cadena correspondiente, dará un paso lateral izquierda y adelantará este pie. El pelotón hará derecha. A la segunda voz marcharán todos de frente.

Alto. Alt: a la 1ª voz continuaran marchando. A la 2ª pararán el movimiento. El capataz y los sirvientes engancharán las cadenas a la cubierta y volverán a tomar su primitiva posición. El pelotón hará izquierda quedando firmes en sus puestos.

En retirada. Mar: A la 1ª voz el capataz cogerá con ambas manos, las uñas hacia abajo, la cruz del balancín, se inclinará hacia delante y retirará el pie derecho unos 30 cm. El primer sirviente dará un paso lateral a la derecha, designará su correspondiente cadena cuyo extremo cogerá con la mano derecha, las uñas hacia abajo, el promedio con la izquierda, las uñas hacia arriba, dará otro paso lateral derecha y luego adelantará este pie. El segundo sirviente dará un paso lateral a la izquierda, desenganchará su correspondiente cadena, cogerá con la mano izquierda, las uñas hacia abajo, y cuyo promedio estrechará con la derecha, las uñas hacia arriba, dará otro paso lateral izquierdo y luego adelantará este pie. El pelotón hará izquierda. A la segunda voz marcharán todos de frente.

Alto. Alt: A la primera voz continuaran marchando. A la segunda voz el capataz soltará la cruz del balancín. El primer sirviente dará un paso lateral izquierda y enganchará la cadena a la cubierta, luego otro paso lateral izquierdo y quedará firmes. El segundo sirviente dará un paso lateral derecho, enganchará la cadena y luego otro paso lateral derecho y quedará firmes. El pelotón hará derecha.

Establecimiento de la bomba. Desamarrar. Ar: a la 1ª voz el capataz hará derecha, y los sirvientes firmes en su posición. A la 2ª voz el capataz irá a colocarse a retaguardia de la bomba pasando por el costado izquierdo de la misma y con la mano derecha sostendrá la boquilla la que sacará al mismo tiempo que los sirvientes las barras, la cogerá con las dos manos y dará un paso a retaguardia. El primero y el segundo sirviente darán un paso lateral a la derecha deshebillará la correa que tengan al frente y que sujeta la boquilla, y después las que sujetan las barras, darán un paso lateral izquierdo, cogerán las barras, las retirarán a un mismo tiempo y dándoles un movimiento de balance hacia vanguardia, las pondrán en el suelo junto a la solera de la bomba. El pelotón permanecerá firmes.

Fijar el establecimiento. Ar: a la 1ª voz el capataz se dirigirá al punto del incendio. Los sirvientes y el pelotón firmes. A la 2ª voz el capataz atornillará la boquilla en la manga que le presente el primer sirviente. El primer sirviente sacará del depósito la manga correspondiente, la desarrollará, se acercará al capataz para presentarle el extremo correspondiente de la manga ayudándole a atornillar la boquilla. Después pasará a atornillar las mangas intermedias, y hecho esto, quedará firmes a la mitad de la distancia comprendida entre la bomba y el capataz. El segundo sirviente sacará del depósito la manga correspondiente, hará izquierda, la desarrollará hacia la del primer sirviente y atornillará al tubo de salida el extremo correspondiente y empezando por la de vanguardia, colocará las barras en los ojos del balancín y luego

de colocarlas hará bajar éste hasta el tope de retaguardia, hacia izquierda y se colocará frente y de frente al tubo de salida. El pelotón firmes.

Prepararse para maniobrar. Ar: a la 1ª voz el capataz y los sirvientes permanecen firmes. La primera fila del pelotón hará derecha, pasará a vanguardia de la bomba y quedará dando frente a la misma y contiguo a las barras. La segunda fila hará izquierda, se dirigirá a retaguardia de la bomba y quedará dando frente a la misma y contiguo a las barras. A la 2ª voz el capataz levantará la boquilla con la mano izquierda tapando el orificio con el dedo pulgar y con la derecha le cogerá por la base. El primer sirviente se mantendrá firmes. El segundo asegurará el atornillado del tubo de salida.

Maniobrar. Ar: a la 1ª voz los números del pelotón cogerán las barras del balancín de modo que los que están en el centro tengan entre ambas manos un eje del balancín. A la segunda voz los bomberos de la barra de vanguardia bajarán el balancín hasta que toque el tope de la plataforma. Los bomberos de la parte de vanguardia, una vez habrán dejado subir el balancín o barra de su costado, lo harán bajar como los otros y así lo continuarán dando al movimiento la mayor velocidad posible. El capataz levantará de vez en cuando el dedo pulgar de la mano izquierda con el que tapa el orificio de la boquilla hasta que el agua tenga toda la fuerza, desde cuyo instante dirigirá el chorro en el punto o foco principal del incendio.

Alto la maniobra. Alt: a la 2ª voz el pelotón pasará el movimiento del balancín procurando que el extremo de retaguardia quede tocando el tope de la plataforma, soltará las barras y quedará firmes en sus puestos.

Establecimiento apresurado. Ar: a la 1ª voz se ejecuta el movimiento de “desamarrar”. A la 2ª voz los movimientos hasta quedar los bomberos en disposición de efectuar el movimiento de “maniobrar”.

Desarmar la bomba.

Desarmar. Ar: a la 1ª voz los bomberos de vanguardia de la bomba harán izquierda y los de retaguardia derecha. El pelotón firmes. A la 2ª voz el capataz destornillará la boquilla y sosteniendo ésta soltará la manga y quedará firmes. El primer sirviente destornillará las mangas intermedias, las soltará y quedará firmes. El segundo sirviente destornillará la manga del tubo de salida, la soltará y quedará firmes de frente a la bomba. El pelotón pasará a colocarse a la derecha de la bomba en su primitiva posición y de frente a la misma.

Vaciar las mangas. Ar: a la 1ª voz todos en sus puestos. El pelotón firmes. A la 2ª voz el capataz colocará la boquilla dos pasos a retaguardia de la bomba transversal a la dirección del balancín, el pitón hacia la izquierda de la misma, sacará las barras

empezando por la mas próxima, y colocada cada una a su lado respectivo, junto a la solera de la bomba, ayudará a los sirvientes si hay mas de dos mangas y luego pasará a vanguardia a un paso de distancia de la bomba y de frente a la misma. El primer sirviente vaciará las mangas principiando por el punto mas próximo de las cercanas al incendio y las aproximará a la izquierda de la bomba junto a la cual y de frente quedará firmes. El segundo sirviente vaciará las demás mangas más próximas a la bomba, principiando por el extremo más distante de ésta, las aproximará al lado derecho de la bomba y quedará firmes de frente a este costado de la bomba. El pelotón firmes.

Vaciar bomba. Ar: a la 1ª voz el capataz y los sirvientes harán derecha. El pelotón firmes. A la 2ª voz el capataz se colocará frente al tubo de salida y pondrá las manos una a cada lado sobre la cruz central del balancín. El primer sirviente pasará a retaguardia de la bomba, moverá el balancín procurando quede en posición horizontal y cogiendo la cruz de éste, ayudará a vaciar el depósito. El segundo sirviente pasará a vanguardia y cogerá la cruz del balancín cuando puesto esté en posición horizontal y ayudará a vaciar el depósito. Hecho esto, el capataz sostendrá la bomba mientras los sirvientes la inclinan hacia la izquierda, para acabar de vaciar el depósito, volviéndola enseguida a su posición natural y quedando todos firmes en sus puestos. El pelotón firmes.

Arrollar. Ar: a la 1ª voz el capataz y los sirvientes harán izquierda. El pelotón firmes. A la segunda voz el capataz y los sirvientes pasarán a arrollar las mangas que les corresponden procurando que el macho de la rosca vaya dentro, y si hay más de dos mangas les ayudará el capataz. Concluida esta operación, cada uno de los sirvientes colocará las mangas dentro del depósito del costado respectivo, junto al cual quedarán firmes dando frente a la bomba. El capataz recogerá la boquilla con las dos manos, la derecha cerca de la rosca, y quedará a retaguardia dando también frente a la bomba.

Armar la bomba. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz el capataz colocará la boquilla que sostendrá con la mano derecha y la soltará cuando los sirvientes la tengan sujeta, luego pasará a vanguardia y una vez en ella, sostendrá horizontalmente el balancín hasta que aquellos hayan colocado las correas de las barras y quedará firmes de frente a la bomba. Los dos sirvientes cogerán y colocarán a la vez las barras respectivas sobre el balancín, darán un paso lateral derecho, soltarán las boquillas, luego las barras y dando otro paso lateral a la izquierda y quedaran firmes de frente a la bomba. El pelotón firmes.

Desarme apresurado. Ar: a la 1ª voz se efectuarán los movimientos de la voz preventiva de “desarmen”. A la 2ª voz todos los demás movimientos prevenidos en la voz ejecutiva de “armar la bomba”.

Subir la bomba al carro.

Carguen. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz el capataz cogerá con ambas manos la cadena de vanguardia, quedando la mano derecha entre la izquierda y la solera de la bomba. El primer sirviente dará un paso al frente y cogerá el asa de vanguardia con la mano derecha. El segundo sirviente hará izquierda, dará un paso al frente y cogerá el asa de vanguardia con la mano izquierda. El pelotón firmes.

Levanten. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la segunda voz el capataz levantará la bomba hasta la altura del cinturón, entonces soltará la cadena y con ambas manos, una a cada parte, sostendrá la bomba por debajo de la solera. El primer sirviente levantará la bomba hasta la altura del cinturón, dará un paso atrás, cambiará la mano que sostiene el asa, llevará la derecha al borde del depósito, retirará el pie derecho y abrirá el izquierdo. El segundo sirviente levantará la bomba hasta la altura del cinturón, dará un paso atrás, cambiará la mano con que sostiene el asa, llevará la izquierda al borde del depósito, retirará el pie izquierda y abrirá el derecho.

Conduzcan el carro. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz el capataz soltará la solera, conducirá el carro, lo colocará debajo de la bomba, encajonando todo lo posible la solera, adelantará el hombro derecho por debajo de la lanza, cogerá la cartela con las dos manos y apoyará el pie derecho contra el eje. Los dos sirvientes sostendrán la bomba en equilibrio. El pelotón firmes.

Colocar la bomba. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz el capataz fijará la cadena que le entregará el primer sirviente y sin mover el pie del eje. El primer sirviente dejará la bomba sobre el carro, soltará el asa y con la mano cogerá la cadena, que entregará al capataz, y después con la mano izquierda cogerá un radio de la rueda. El segundo sirviente dejará la bomba sobre el carro, soltará el asa y cogerá un radio de la rueda con la mano derecha. El pelotón firmes.

Bajar la lanza. Ar: a la 1ª voz el primer sirviente dará un paso lateral derecho, hará izquierda y cogerá el asa de retaguardia con la mano derecha, dando frente a la rueda, teniendo los talones juntos. El segundo sirviente dará un paso lateral a la izquierda, hará derecha, cogerá el asa de retaguardia con la mano izquierda dando frente a la rueda y teniendo juntos los talones. El capataz, al estar los sirvientes en la posición indicada, soltará la lanza, retirará el pie del eje y se colocará en disposición de coger el travesaño con las dos manos. El pelotón firmes. A la segunda voz el capataz bajará la lanza hasta la altura del cinturón. El primer sirviente levantará la bomba hasta la cintura, y pasará a colocarse entre la bomba y el travesaño, dando

frente a la lanza y cogerá la cadena de vanguardia de modo que la mano derecha quede entre la izquierda y la solera. El segundo sirviente levantará la bomba hasta la altura del cinturón, pasará a retaguardia dando frente a la bomba y apoyará las manos sobre la solera. El pelotón firmes.

Carga a tierra. Ar: a la 1ª voz no se efectuará ningún movimiento. A la 2ª voz el capataz bajará la lanza a tierra encima del extremo de la cual colocará el pie izquierdo y retirará el derecho. El primer sirviente tirará de la cadena hasta que la delantera de la solera toque en la cartela y pasará a retaguardia dando frente a la bomba. El segundo sirviente empujará la solera, dará un paso lateral derecho y quedará firme en su puesto. El pelotón firmes.

Encadenar. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz el primer sirviente coge la escala con la mano derecha en el montante curvo, y a la izquierda en el cuarto peldaño como se ha hecho para retirarla, la coloca debajo la bomba de manera que los garfios descansan entre la solera de ésta y el travesaño del carro.

El capataz adelanta el pie izquierdo, toma la cadena de vanguardia, la fija en el gancho que hay cerca la cartela, la arrolla alrededor del peldaño de hierro de manera que mantenga la escala adherida a la lanza, la coge con la mano izquierda para pasarla a la derecha y la tiende fijándola al segundo gancho que hay sobre la lanza. El segundo sirviente coge con la mano izquierda la barra de sujeción y la entrega al primer sirviente, que la recibe con la mano derecha y la coloca en su puesto. Enseguida los tres toman su primera posición y quedan firmes. El pelotón firmes.

A sus puestos. Ar: a la 1ª voz el capataz hará derecha, el primer sirviente izquierda y el segundo derecha, quedando el pelotón izquierda. A la 2ª voz el capataz pasará por el costado izquierdo de la bomba arrimado a la misma a colocarse a retaguardia de la misma, dando frente a vanguardia. El primer y segundo sirvientes pasarán por el costado de la bomba que les corresponde a colocarse detrás del travesaño dando frente a vanguardia.

Carga precipitada. Ar: a la 1ª voz no se ejecutará ningún movimiento. A la 2ª voz, todos los movimientos desde la voz preventiva de “Carguen” hasta quedar cumplidos los de la voz ejecutiva de “A sus puestos”.

Establecimiento rápido. Ar: a la 1ª voz se ejecutará el movimiento de “En maniobra”. A la 2ª voz los demás movimientos hasta quedar cumplidas las de la voz ejecutiva de “A sus puestos”.

CAPITULO TERCERO.

Maniobra del carri-torno

Para la mejor conservación y transporte de las mangueras se utiliza el carri-torno. Componen la dotación del carri-torno un capataz y dos sirvientes. Se mandará:

Al carri-torno. Ar: a la 2ª voz el capataz y los dos sirvientes se dirigirán al carri-torno colocándose en la misma posición que se ha explicado en la instrucción de la bomba de mano y las maniobras del carro se ejecutarán de igual modo.

Hacer el establecimiento. Ar: a la 2ª voz, a paso ligero se dirigirán con el carri-torno al punto en que se ha supuesto el incendio, situando la lanza hacia el lugar donde se encuentre la boca de riego o la bomba. Enseguida el capataz deshebillla la correa que sujeta la boquilla que va enroscada a una pieza de manguera, y los dos sirvientes se dirigen a paso ligero hacia el manantial o depósito de agua colocando la lanza en tierra y desarrollando manguera hasta la unión próxima que tenga el extremo hembra que atornillará a la boca de riego o al enchufe de la bomba. El segundo sirviente con la correspondiente llave abre el paso de agua dando anticipadamente con el pito un trino largo terminándolo con un numero de golpes de pito igual a la numeración que se hubiese asignado. Si el capataz esta en disposición de recibir el agua, da con el pito la señal de agua. Las señales de abrir y cerrar el agua son las mismas que para la bomba de mano.

Deshacer el establecimiento. Ar: A la 2ª voz, el capataz destornilla la boquilla; el primer sirviente la rosca de unión de la primera manguera, siguiéndolo luego el segundo sirviente. El capataz a paso ligero conduce la boquilla al carri-torno e inmediatamente en unión de los sirvientes vacían las mangas y cierran el trapillón de salida de agua. Hechos los movimientos que anteceden, el capataz enrosca la manguera a la que hubiese quedado en el carri-torno y hechas las demás uniones, los dos sirvientes colocados entre el travesaño, dan vueltas a torno hasta que estén arrolladas todas las mangueras que el capataz acompaña con las manos.

CAPITULO CUARTO.

Formación de las cadenas.

La formación de las cadenas tiene por objeto proporcionar el agua para las bombas cuando las fuentes o depósito se hallan a gran distancia. Las cadenas sirven también para trasladar de un punto a otro muebles o géneros. Para formar las cadenas se mandará:

A formar cadena: a esta voz los bomberos se numerarán desde el 1 al 7 empezando por el costado en que se halle el depósito del agua; lo que irá repitiendo toda la fila. Los bomberos a quien corresponde el nº 7 darán tres pasos al frente, harán media

vuelta y se situarán al frente de los seis anteriores. Mientras se vayan numerando se irán colocando a una distancia que no exceda de 80 cm. Si al numerarse la última serie de la fila no llegara al nº7, pasará al frente el último bombero, mandándose luego.

Cadena en maniobra: a esta voz el primer bombero cogerá un cubo, lo llenará y entregará al segundo, este lo cogerá y lo pasará al tercero y así sucesivamente hasta el último que lo vaciará dentro de la bomba. Luego que el primer bombero haya entregado el primer cubo, cogerá otro y repetirá la operación, que irá continuando sin interrupción. Los bomberos de la otra fila recogerán los cubos vacíos y el último los dejará al lado del primero de la cadena.

Cuando se haya de suspender la maniobra se mandará: Cadena. Alto: a esta voz, los bomberos de la cadena pondrán el cubo en tierra a su frente; pero los de la otra fila acabarán de pasar los que estén vacíos.

Si se ha de continuar la maniobra se mandará: En maniobra: a esta voz, los bomberos de la cadena tomarán los cubos y los volverán a pasar cual se ha dicho anteriormente.

Cuando haya que cesar la maniobra se mandará: Cadena. Alto la maniobra: a esta voz acabarán de pasar los cubos llenos vaciándolos en la bomba, y los de la otra fila recogerán los vacíos que colocarán junto al carretón de útiles.

CAPITULO QUINTO

Maniobra de la escala de ganchos.

La escala de ganchos se compone de:

2 montantes de fresno.

10 escalones de espino o cornejo.

4 pernos de hierro de los que 3 son huecos.

1 perno para la ensambladura de las curvas.

1 perno y su tuerca.

2 llantas para reforzar las curvas.

2 bandas.

2 bisagras.

Para la maniobra de dicha escala se necesitan también 3 bomberos, un capataz y dos sirvientes. Esta maniobra se ejecuta del modo siguiente: estando la escala en tierra se mandará:

A disponer la escala: a esta voz el primer sirviente desdoblará la escala y la volverá para que los ganchos queden hacia abajo; luego dará frente a la parte curva y poniéndose a horcajadas sobre dicha escala, con la mano derecha, destornillará la tuerca y con la izquierda sacará el perno; enseguida volverá las bandas a lo largo de las montantes, colocará el perno en los agujeros con la mano izquierda y con la derecha atornillará la tuerca. Hecho esto, levantará la escala apoyándola contra la pared de la casa, la enganchará en el antepecho de la ventana o en la baranda del balcón del primer piso y enseguida subirá y entrará en la habitación. Así que el primer sirviente haya entrado en la habitación, subirá el capataz, sujetando aquel la escala con ambas manos. Cuando dicho capataz habrá llegado al extremo de la escala, se situará en el antepecho de la ventana dando frente al exterior, y el primer sirviente lo sostendrá por el cinturón. Entonces el capataz se bajará, desenganchará la escala, la hará girar para que los ganchos queden hacia fuera y cogiéndola por los montantes, la levantará teniendo la vista fija en el extremo superior para sostenerla en equilibrio. Cuando los ganchos habrán rebasado un poco el antepecho de la ventana del segundo piso, el segundo sirviente, que deberá estar situado de modo que pueda observar todos los movimientos, dará la voz de “vuelvan”, a cuya voz el capataz volverá la escala cruzando los brazos sobre el pecho. Cambiará de mano y bajará poco a poco la escala para que los ganchos se fijen en el antepecho de la ventana. Entonces subirá al segundo piso, al que entrará y después subirá el primer sirviente, sostendrá la escala verticalmente para que no vacile y cuando este suba, el capataz la sujetará con ambas manos cogiéndola por los ganchos. De este modo se ira subiendo a los demás pisos observando con mucho cuidado las mismas precauciones.

Para bajar se seguirán las mismas reglas, cuidando cuando se haya de volver la escala, de cogerla por los montantes, las bragas cruzadas a la altura de los codos, y las manos colocadas una hacia fuera y otra hacia dentro para no tenerlas que cambiar. Bajarla hasta la parte curva, volverla y fijarla. En éste movimiento, el primer sirviente precede al capataz y el segundo avisa siempre que se ha de volver la escala para que los ganchos queden hacia afuera.

Concluido este movimiento se mandará:

Doblar la escala: a esta voz, el primer sirviente desenganchará la escala, la pondrá en tierra, los ganchos hacia abajo y puesto a horcajadas sobre la misma y dando frente a la parte curva, destornillará la tuerca con la mano derecha, sacará el perno con la izquierda, volverá las dos bandas, pondrá otra vez el perno con la mano izquierda en los agujeros de dichas bandas y atornillará la tuerca con la derecha. Luego volverá la escala, la doblará y la dejará en tierra en esta posición.

Reglas para subir y bajar por la escala de ganchos.

Para subir es necesario levantar los brazos por encima de la cabeza, coger la escala por los montantes, que son los que han de soportar el peso del cuerpo, darse aire para subir y colocar los pies sobre el escalón. Levantar simultáneamente la mano derecha y el pie izquierdo y luego la mano izquierda y el pie derecho, las rodillas hacia fuera, la punta del pie hacia adentro, cerca del montante y el cuerpo pegado a la escala y continuar subiendo a fuerza de brazos, procurando escurrir las manos sobre los montantes sin abandonarlos, sentar ligeramente los pies sobre los escalones y no tener siempre mas que uno en el mismo escalón. Durante este movimiento la escala tendrá que estar en posición vertical.

Para bajar es preciso pasar una pierna por encima de la escala y al mismo tiempo coger los montantes por la parte curva, sentar el pie sobre el segundo o tercer escalón, según la estatura del bombero, acabar de volverse para dar frente a la escala, pasar la otra pierna y poner el pie debajo del otro. Enseguida bajar los pies sosteniendo el cuerpo en posición vertical y continuar el movimiento bajando simultáneamente las manos y los pies, como se ha prevenido para subir.

CAPITULO SEXTO

Maniobra del aparato Rovira

Cuando en un incendio se ha de hacer uso de los aparatos para salvar a las personas y los efectos, regularmente es debido a que el fuego ha invadido las escaleras, o se presenta en circunstancias tan alarmantes que es necesario recurrir a medios que permitan ejecutar el salvamento con la mayor celeridad. Con el aparato Rovira se puede salvar indistintamente a las personas y efectos, su establecimiento se efectúa con prontitud y ofrece completa seguridad.

Dicho aparato se compone de:

1 maroma de cáñamo de 17 líneas de diámetro

Varios pares de fajas construidas de lona, como los cinturones de los bomberos, guarnecida de una cinta de estambre a las que va sólidamente fijada una cuerda de cáñamo que por un lado termina un lazo y por otro un anillo de hierro.

Unas guías de madera guarnecidas en sus extremos con unas abrazaderas de hierro que llevan fijo un ganchito que se abre por medio de un muelle.

Una colección de cuerdas de varias longitudes con un lazo en un extremo y un anillo de hierro en el otro.

La maroma se establece desde el piso donde se ha de maniobrar hasta la calle a 35 grados de inclinación si se ha de salvar a las personas y más rápida para bajar muebles. Establecida la maroma, se sujeta cada persona con las dos fajas, la mas larga se coloca debajo de los sobacos y la otra en los muslos, cerca de las rodillas, cuyas fajas se ajustan pasando el anillo por el lazo. Después se fija una guía en los

anillos por medio de los ganchitos para que aquellos guarden la misma distancia. Si se han de bajar los muebles se aseguran con una cuerda pasando el anillo por el lazo.

Para la maniobra del aparato se necesitan, por lo menos, un capataz y cuatro bomberos que se sitúan en el piso donde se encuentran las personas y muebles que corren peligro y otro capataz y cuatro bomberos en la calle, siendo a veces conveniente aumentar en dos individuos en cada una de las secciones. Cuando se haya de proceder al salvamento, se hallarán en el piso el capataz y los demás bomberos y enseguida se mandará:

Disponer el aparato: a esta voz, el capataz y el primer sirviente de la calle, sacarán la maroma del carretón-tonel, la llevarán debajo del balcón o ventana donde ha de establecerse desatando la cuerda. El segundo sirviente tomará del carretón las fajas, guías y cuerdas y las llevará al pie de la casa. El capataz que se halle en el piso, unirá las cuerdas de salvación de los bomberos que están con él y formada una sola hará bajar un cabo de ella a la calle. Los dos sirvientes empezarán a retirar los muebles y conducirán a las personas, y entonces se mandará:

Establecer el aparato: a esta voz, el capataz de la calle cogerá el cabo de la maroma y el lio de las fajas y los atará con la cuerda que ha bajado el otro capataz. Éste subirá enseguida la maroma y accesorios y entregará el cabo de la maroma a los sirvientes 3 y 4 y las fajas a los números 1 y 2 para que empiecen a sujetar a las personas y atar los muebles. Al mismo tiempo, el capataz y los bomberos 1 y 2 de la calle cogerán la maroma por el extremo dándole la inclinación que debe tener y la entregarán a los bomberos 3 y 4. Cuando la maroma esté bien tirante, el capataz del piso hará señal con el pito que será repetido por el capataz de la calle. Entonces se mandará:

A salvar: a esta voz, los bomberos 3 y 4 del piso, entregarán al capataz el extremo de la maroma y la pasará por las anillas de las fajas; enseguida dichos bomberos, cogiendo la maroma, se situarán detrás del capataz poniéndola bien tirante. Entonces los bomberos 1 y 2 cogerán a la persona hasta sacarla al exterior, soltándola luego para que resbale por la cuerda. Los bomberos 1 y 2 de la calle, colocados delante de los 3 y 4, recibirán a las personas con el fin de que no den contra el suelo. Los bomberos 3 y 4 soltarán la maroma y por último el capataz desatará a la persona quitándole las fajas y la y la guía. Después de las personas, seguirán los muebles, cuidando el capataz de amontonarlos en sitio inmediato. Si la calle fuese estrecha, se colocará la maroma a su largo y en sentido diagonal, o bien se establecerá desde el piso al interior de otra casa o al terrado o tejado de otra mas baja si la hubiere. Terminada la maniobra de salvamento se mandará:

Plegar el aparato: a esta voz, el capataz soltará la maroma y el primer sirviente recogerá las fajas y accesorios bajándolos por medio de la cuerda y el capataz situado en la calle con los demás sirvientes arrollarán la maroma, recogerán las fajas guías y cuerdas y las colocarán en el carro de útiles.

CAPITULO SEPTIMO

Modo de bajar a las personas por medio de las cuerdas.

El salvamento de personas puede efectuarse también por medio de la cuerda de cáñamo que llevan atada al cinturón todos los bomberos; en uno de los extremos hay un lazo y el otro tiene afianzado un botón de boj (fusta). Para salvar a las personas se les sujetará las rodillas con la cuerda, pasando en botón por el lazo y de modo que el extremo de éste quede en la parte posterior. Entonces, con el pulgar y el índice de la mano izquierda se cogerá la cuerda cerca del lazo y se tendrá tirante para que no se afloje. Con la mano derecha se hará un nudo, introduciendo el botón por debajo de la cuerda y haciéndolo pasar por encima de los dedos de la izquierda. Luego se extenderá la cuerda hasta la altura de los sobacos y cogiéndola otra vez con la mano izquierda, se hará con la derecha otra ligadura que abrace el cuerpo, la que se sujetará con un nudo del mismo modo que se hizo para afianzar la de las rodillas. Enseguida se sacará la persona fuera del balcón o de la ventana y se bajará arriándola cuerda con mucho cuidado. En el caso de que la cuerda no hubiese la suficiente longitud, se añadirán otras pasando el botón de la una por el lazo de la otra.

CAPITULO OCTAVO.

Modo de trasladar a las personas desmayadas.

Si el traslado de personas se ha de efectuar transitando por un punto peligroso, se procederá de la siguiente manera: Se juntarán las manos de la persona que se ha de salvar y se doblará sobre sus muñecas un pañuelo plegado diagonalmente, colocándolo de modo que las puntas queden hacia abajo, luego se cruzará dicho pañuelo por debajo de las muñecas y cogiendo ambas puntas se volverán hacia arriba, haciendo pasar la una por entre las manos y la otra por entre los brazos. Y enseguida se afirmará esta ligadura haciendo un nudo sencillo con las mismas puntas. Enlazadas del modo explicado las manos de la persona, el bombero se la pondrá a cuestas haciendo apoyar las muñecas sobre su barba. Por este medio se podrá fácilmente trasladar a cualquier persona aunque tenga mucho peso y en casos urgentes se podrá llevar al mismo tiempo a una criatura en brazos.

CAPÍTULO NOVENO.

Manejo de útiles.

Posición del útil descansando: estando los bomberos en la posición militar tendrán el útil, que podrá ser pico, hacha azada, percha, mazo, palanca, etc. al lado derecho de modo que el extremo del mango toque en tierra junto al pie de dicho costado, y lo tomarán con la mano derecha, quedando la punta del útil al frente.

Útiles sobre el hombro: el bombero levantará el útil con la mano derecha hasta la altura del pecho, empuñando el mango por su centro con la mano izquierda, correrá la mano derecha hasta el centro del mango y la izquierda hasta el extremo del mismo y luego levantará el útil cuanto pueda, quedando la punta al frente. Volverá el útil por el costado izquierdo para que la punta quede hacia atrás. Descansará el útil sobre el hombro izquierdo, correrá la mano derecha hasta el extremo del mango y dejará caer la mano izquierda a su costado.

Descanso: el bombero cogerá el mango con la mano izquierda a ocho pulgadas del anillo; correrá la mano derecha hasta el centro del mango; la izquierda pasará a empuñar dicho mango por el extremo y levantará el útil cuando lo permita la longitud de los brazos; volverá el útil por el costado izquierdo para que la punta quede al frente, bajará el útil por el costado derecho hasta que el anillo quede a la altura del pecho, correrá la mano derecha hasta dicho anillo y con la izquierda cogerá el mango por su centro: dejará caer con viveza la mano izquierda a su costado y con la derecha bajará el útil hasta que el extremo del mango toque en tierra.

Útiles en tierra al frente: el bombero volverá la punta hacia la izquierda para que el útil quede pegado a su cuerpo. Se adelantará el pie izquierdo, se bajará y dejará el útil en el suelo quedándose cuadrado a su frente.

Tomar los útiles: el bombero adelantará el pie izquierdo, se bajará y cogerá el útil por el anillo con la mano derecha, juntará sus pies y se colocará en línea dejando que el extremo del mango toque en tierra y volverá el útil hacia la derecha para que la punta quede al frente.

CAPITULO DÉCIMO.

Disposiciones y reglas para la extinción de incendios.

Se distinguen los incendios del modo siguiente:

Amagos de incendio.

Incendio de chimeneas.

Incendio de los sótanos.

Incendios en tiendas y almacenes.

Incendio en los pisos superiores.

Incendio en las casas de campo.

Amagos de incendio: Siempre que se prenda fuego en cualquier punto del edificio o en algún mueble, al momento debe procurarse que el aire quede incomunicado, es decir, cerrar herméticamente todos los huecos por donde pueda penetrar el aire. Si con este medio no se consigue del todo el objeto, se hará uso del agua arrojada con fuerza y en gran cantidad. Para que los bomberos puedan trabajar se tapan

la boca con un pañuelo mojado y se bajarán cuanto puedan. Puede también extinguirse un fuego en un mueble, colocando sobre él una manta mojada. Si el amago de incendio es en un piso bajo que contenga materias resinosas o espirituosas se hará uso de tierra o arena.

Incendio de chimeneas: para extinguir estos incendios, uno de los medios consiste en producir en el hogar una gran cantidad de humo con manojos de paja muy apretados de modo que no levanten llama. Otro medio de extinción es con el empleo de mantas mojadas que cierren las embocaduras y mas tarde echar algunos cubos de agua por la parte superior.

Incendio de los sótanos: Ordenado por el Jefe de los establecimientos, un capataz reconocerá el foco del incendio, empezándose luego el ataque procurando incomunicar el aire. A veces se extinguen estos incendios cerrando todas las aberturas. Atacando el fuego como hemos dicho anteriormente, el capataz irá ganando terreno acompañado siempre de un sirviente para salvarle de cualquier accidente de cuya ocurrencia deberá el capataz dar señal con el pito. No se empleará el agua en almacenes de materias sulfurosas inflamables, alcohólicas y resinosas y si se hará uso de mantas bien empapadas en agua y las colocarán sobre el cuerpo de las llamas por medio de las perchas. El capataz tomará la boquilla dirigiendo el chorro hacia arriba para que el agua caiga en forma de lluvia. Es por demás recomendable en estos casos que los bomberos se tapen la boca con su pañuelo mojado.

Incendio en las tiendas y almacenes: resultan ser los mas temibles por el desarrollo que pueden tomar pasando a los pisos superiores. Se maniobrará con toda prontitud y sobretodo en el establecimiento de los aparatos de salvación; las mangueras serán vigiladas para que no se pisen y cuidar que no se formen recodos. Se procurará echar el agua sobre las vigas del techo procediéndose en caso necesario al apuntalamiento. Conviene atacar estos incendios por un solo punto para evitarlas corrientes de aire. Si el incendio interceptase la escalera, una sección de bomberos subirá al piso primero por medio de las escalas, procediéndose a la maniobra de salvamento.

Incendio de los pisos superiores: son de mas o menos peligro según en el piso que ocurren. En estos incendios, los establecimientos de mangas se harán en sentido oblicuo o diagonal, colocándolas sobre los tramos de la escalera y sujetas a la baranda cuidando de que no haya recodos. A veces el establecimiento de las mangueras debe hacerse verticalmente sujetándolas con lazadas en los antepechos de balcones o bien en las luces de la escalera si el fuego no la tiene interceptada. Es muy frecuente en estos casos el salvamento de personas y efectos a la vez que maniobren las bombas. Los capataces y bomberos que estén operando en el piso

vigilarán si hay alguna parte de él que amenace ruina, dando el oportuno aviso al Comandante.

Incendio en los desvanes: esta clase de incendios resultan a veces muy peligrosos, por servir los desvanes de depósito de paja u otras materias y también por la facilidad con que puedan propagarse a las casas inmediatas. Situadas las bombas en lugar próximo al edificio, se establecerán las mangueras a ser posible en sentido oblicuo y no vertical. Algunas veces puede efectuarse el ataque desde los edificios vecinos. Se cuidará en estos casos de mojar bien las paredes y maderos.

Incendio en las casas de campo: Generalmente, cuando se llega al lugar del siniestro dichos incendios han adquirido grandes proporciones y los trabajos de extinción deben hacerse con rapidez así como adoptar las medidas para evitar desgracias personales, apuntalando a la vez cuanto sea necesario. Para apagar la paja o heno, se dirigirá el agua con boquilla en forma de rociador. Pero si estos incendios hubiesen tomado tanta intensidad que no fuese posible su extinción, se ejecutará inmediatamente la operación de cortar el fuego que consiste en el derribo de paredes y techos a distancia conveniente para dejarlo aislado. Cuando el incendio ocurra en un almiar separado del edificio con varias hoces se hace un corte alrededor en su parte inferior para que se venga al suelo atacándole a la vez por medio de las boquillas. Por regla general, a causa de hallarse muy apretada la paja, el fuego apenas penetra en el centro del mantón. Si la combustión ocurre en algún depósito de leña situado dentro del edificio se sacará fuera de él toda la que sea posible.

Lérida, 20 de abril de 1904. El Comandante Jefe Francisco Lamolla.

En sesión de 27 de abril de 1904 acordó aprobar en todas sus partes el proyecto que antecede.⁶⁶³

---

⁶⁶³ AML Fons Municipal, *Projecte de Manual d'instrucció per al cos de bombers*, any 1904, reg. 8418, s. f.

Annex 32. Projecte de reglament del Monte Pio del cos de bombers de Lleida

PROYECTO DE REGLAMENTO PARA EL RÉGIMEN Y GOBIERNO DEL MONTE PIO DE LOS BOMBEROS DE LÉRIDA

Art. 1. Este monte pio, que se constituye bajo la protección del Ayuntamiento, se funda para socorrer en caso de enfermedad a los individuos que lo componen; quienes además de percibir, en dicho caso el subsidio que más adelante se señalará, serán visitados y asistidos gratuitamente por el facultativo del mismo.

Art. 2. El Monte pio se compondrá de los individuos de la compañía de bomberos

Art. 3. Siendo creado dicho Monte pio tan solo para los bomberos, serán excluidos del mismo los individuos que por cualquier motivo dejen de pertenecer a la compañía.

Art. 4. El Ayuntamiento, como protector del monte, entregará anualmente para los fondos del mismo la cantidad de 400 Ron. También quedarán a favor del Monte las gratificaciones que correspondan a los bomberos que primero asistan al parque en caso de siniestro, si en dicho local estuviesen reunidos la mitad más uno de los individuos por asuntos del servicio, tales como instrucciones, revistas, juntas generales, etc.

Art. 5. Si al fin del año resultase alguna cantidad sobrante, quedará a favor del Monte; pero si las cantidades recibidas no fuesen suficientes para atender a los pagos que hubiesen de hacerse, se cubrirá el déficit por medio de un reparto que no podrá ascender de tres reales vellón mensuales por individuo.

Art. 6. Si a consecuencia de no haber enfermos que socorrer durante mucho tiempo, los fondos existentes en fin de año ascendiesen a dos mil RV, la subvención que el año siguiente entregará el Ayuntamiento será solo de 200 RV.

Art. 7. Los individuos del Monte pio no deberán satisfacer otra cantidad mensualmente que la de tres RV, a menos que tenga lugar el caso prevenido en el artículo quinto.

Art. 8. Todos los individuos que entren en el Monte pasaran al Director una nota de la calle y piso de la casa donde habiten, debiendo dar aviso de su nueva habitación, siempre que se trasladen a otro punto.

Art. 9. Cuando la junta resuelva hacer un reparto por no haber fondos suficientes para cubrir las obligaciones, el Audador pasará las esquelas de recaudación y recogerá las cantidades que en ellas se espresen, las que entregará después al Tesorero del Monte. Si algún individuo no satisficiera la cuota en el acto deberá entregarla a dicho tesorero dentro de ocho días.

Art. 10. Los individuos que no satisficieren la mensualidad dentro de dicho plazo, seran avisados de nuevo por el Audador; si dentro del término de un mes a contar desde el segundo aviso no entregasen dicha mensualidad seran escludidos del Monte.

Art. 11. Todos los individuos pertenecientes al Monte que caygan enfermos, tendran derecho a ser asistidos gratuitamente por el facultativo del mismo; a cuyo objeto siempre que se encuentren en dicho caso, le haran pasar el correspondiente aviso.

Art. 12. El individuo que padezca enfermedad interna disfrutará por el espacio de dos meses desde el dia siguiente al en que diera el correspondiente aviso, del socorro diario de ocho reales Vn. Si la enfermedad fuese externa o de las vulgarmente llamadas de cirujia, será socorrido por espacio de cuarenta dias con el subsidio diario de 6RV, si dicha enfermedad es grave y le obliga a guardar cama, y con el de cuatro RV por el de treinta dias si es de menos consideración, pero le impide enteramente de trabajar. En todos estos casos, cumplido que sea el tiempo prefijado, cesará el subsidio hasta que el enfermo se haya restablecido. El dia en que el enfermo saliere a la calle, por orden del facultativo o sin ella, cobrará también el subsidio; pero cesará este por conceptuarse este por terminada la enfermedad.

Art. 13. Cuando algun individuo cayese enfermo, hará avisar al facultativo del Monte para que pase a visitarle y le libre la certificación que se ha de remitir al Director, al darle aviso de la enfermedad. Dicha certificación habrá de ser entregada antes de las ocho de la noche a fin de avisar al enfermero de turno para que pase a visitar al enfermo y forme la nota de los dias de subsidio que le corresponda.

Art. 14. El individuo que hubiese cobrado subsidio no tendrá derecho a percibir hasta que hayan transcurrido dos meses desde el dia en que salió a la calle, si la enfermedad que padeció fue interna o un mes si aquella fue exterior.

Art. 15. Los individuos que padeciesen enfermedad venerea no tendrá derecho a percibir subsidio, ni ser asistidos gratuitamente por el facultativo.

Art. 16. Los que padecen alguna enfermedad que sea crónica o habitual seran escludidos del Monte sin que tengan derecho a reclamar las mensualidades que hayan satisfecho.

Art. 17. Si algun individuo falleciese repentinamente o dentro las 48 horas da haber dado el aviso, se entregaran a su viuda o a su heredero cien RV por una sola vez.

Art. 18. El individuo que tuviera que ausentarse continuará perteneciendo al Monte, si con su ausencia no pasa de un mes; pero si vencido este término regresase enfermo, no tendrá derecho a percibir subsidio.

Art. 19. El Monte pio será dirigido por una junta compuesta de un Director que hará las veces de Presidente, un Contador, un Tesorero, dos Oidores de cuentas, dos enfermeros y un secretario. El cargo de Director será anual y lo reemplazará el

Contador. El de tesorero será también anual y no podrá ser reelegido hasta que haya transcurrido otro año. Los Oidores de cuentas y de Enfermeros serán bienales y cada año se mudará uno de cada clase, debiendo salir el primer año de la instalación del Monte los dos que designe la suerte. El de secretario será anual y podrá ser reelegido, pero no quedará obligado a aceptar. Todos estos cargos serán honoríficos y se desempeñarán sin sueldo ni [enrolamento] ninguno.

Art. 20. El Presidente pondrá el páguese de las pólizas de los enfermos, y presidirá todas las juntas que se celebren.

Art. 21. El Director procurará que todos los individuos se hallen corrientes en todos los pagos que les hayan correspondido; vigilará para que no se infrinja el Reglamento; recibirá las solicitudes de los individuos que deseen pertenecer al Monte y firmará las esquelas para la recaudación de las mensualidades.

Art. 22. El Contador tendrá un registro [...] de los individuos del Monte y un libro de cargo y data de los caudales que ingresen en tesorería, tomará razón de las libranzas y pólizas que le presenten examinándolas y exponiendo los reparos que se le ofrezcan e intervendrá en las cuentas que diese el Tesorero, también suplirá al Director siempre que este se halle enfermo o ausente.

Art. 23. El tesorero guardará los caudales del Monte, llevará la cuenta de entradas y salidas para rendirla a fin de año y siempre que la Junta Directiva lo exigiere; y conservará las pólizas y demás documentos justificativos. Dicho tesorero no podrá entregar partida alguna sin la correspondiente libranza intervenida por el Contador y con el páguese del presidente.

Art. 24. En la elección del nuevo tesorero se hará la translación de los caudales y libros con la formalidad de inventario pasando el finiquito del tesorero saliente al entrante con intervención del Director, Contador y Secretario.

Art. 25. La caja de recaudación estará cerrada con tres llaves; de las que tendrá una el Director, otra el Contador y otra el tesorero.

Art. 26. La caja quedará en posesión del tesorero y se le entregará la subvención del Ayuntamiento y cuantas cantidades se recauden por cuenta del Monte; y cuando se haga algún reparto las mensualidades recaudadas y las esquelas que no se hayan cobrado. Cada medio año entrará en caja lo sobrante si lo hubiese, avisando a dicho efecto al Director y Contador.

Art. 27. Si faltasen fondos en su poder para hacer los pagos dará también aviso al Director y Contador a fin de sacar de la caja la cantidad necesaria.

Art. 28. Los Oidores de cuentas examinarán con escrupulosidad las que presente el tesorero, pondrán los reparos que juzguen convenientes, cuando les parezca deben rectificarse devolviéndolas en este caso a dicho tesorero para que los solvete y

estando arregladas, pondrán el [VB] sin cuyo requisito no serán admitidas por la Junta Directiva ni aprobadas por la Junta General.

Art. 29. Los enfermeros tendrán la obligación de visitar a los enfermos que les correspondan por turno, asegurándose del estado de su enfermedad; formarán y firmarán las pólizas y anotarán en su libro el nombre del enfermo, duración de su enfermedad e importe del subsidio que haya de percibir.

Art. 30. El secretario tendrá obligación de asistir a todas las Juntas, así generales como particulares, redactar las actas en el libro de acuerdos, estenderá los oficios, anotará en el libro de matrícula el nombre y apellido de cada individuo, y la calle número y piso donde habite; y custodiará mediante inventario los libros, documentos y demás papeles de la secretaria. Su ausencia o enfermedad del Secretario hará sus veces uno de los oidores de cuentas.

Art. 31. El Audador tendrá la obligación de pasar las esquelas de recaudación y los demás avisos que sean necesarios, inventariará para las Juntas generales y particulares, asistirá a ellas y avisará a los enfermeros cuando hayan de visitar a algún enfermo. Dicho Audador será nombrado por la junta directiva y percibirá cada año la cantidad de 100 reales Von.

Art. 32. Todos los años se celebrará junta general al segundo domingo de [luexo] en el local que destine el Presidente. En dicha Junta se dará cuenta del estado del Monte, de las altas y bajas que haya tenido durante el año y de los acuerdos y disposiciones que en el se hayan tomado. Luego se presentarán las cuentas, visadas por la Junta directiva para que la general las apruebe, si las halla corrientes. Por último, se procederá a la renovación de los empleados, eligiendo un Contador, un Tesorero, un Oidor de cuentas, un enfermero y un Secretario, quedando elegidos los que suman mayoría absoluta de votos. Si en alguna votación ningún candidato reuniese la mayoría, se procederá a nueva votación entre los dos individuos que hubiesen obtenido mayor número de sufragios. En las juntas tendrán voz y voto todos los individuos que se hallen corrientes en sus pagos.

Art. 33. La Junta Directiva se reunirá siempre que haya de escluirse a alguno de los individuos del Monte, en el caso de no haber fondos suficientes para los pagos, y cuando el Presidente o el Director lo juzguen necesario, anotándose en el libro de acuerdos las resoluciones que se tomen, las cuales tendrán la misma autoridad que si fuesen aprobadas por la Junta General.

Art. 34. Los individuos que hayan sido elegidos y se hallen presentes tomarán enseguida posesión del empleo, el que no podrán renunciar, a menos que la Junta general tome en consideración las causas que aleguen.

Art. 35. Siempre que se celebre alguna junta sea particular, sea general, no podrá abrirse la sesión hasta que se hallen presentes la mitad más uno de los individuos

que hayan de reunirse. Sino pudiere celebrarse la Junta por no haber el suficiente número de individuos se les convocará para otro día; y si tampoco se reuniese la mayoría celebrarán la reunión a sesión los que se hallen presentes, dabiendo los que no hayan asistido, sujetarse a lo que resuelva la Junta.

Art. 36. Si algun individuo suscitase alguna cuestión sobre cualquier de los artículos del reglamento, o acerca de algún punto que tenga relación con el Monte, deberá sujetarse a lo que resuelva la Junta directiva.

Art. 37. El [físico] de la compañía de bomberos, será el facultativo del Monte cuya plaza ejercerá gratuitamente.

Art. 38. La impresión de las esquelas, pólizas y oficios; el importe de los libros y el salario del audador, seran satisfechos de los fondos del Montepio.

Art. 39. Por ningun motivo podrán destinarse los fondos del Monte a otros objetos que al socorro de enfermos y a los espresados en el artículo anterior.

Art. 40. En caso de epidemia, queda suspenso todo pago o socorro desde que se declare oficialmente la existencia de la enfermedad hasta que se cante el [te Deum] por haber desaparecido.

Lerida 16 febrero de 1864. El Director facultativo Jose Rosell y Rosell, el Brigada Juan Ribet, el Capataz 1o José Baiget, Capataz 2o Francisco Aresté. Manuel [...], Pedro Crivillé.⁶⁶⁴

---

⁶⁶⁴ AML Fons Municipal, *Llibre d'actes del Ple*, any 1864, reg. 1741, f. 211

Annex 33. Inventari de material de l'any 1864

Una bomba con su carro, dos mangas [30] y una boquilla y balancines.

Una bomba con su carro, una manga de cuero, boquilla y balancines.

Una bomba pequeña con su boquilla y balancines.

Tres mangueras, una vieja.

Cuarenta cubos de lona.

Una cuerda aparato Rovira.

Dieciseis cuerdas con sus anillas aparato Rovira.

Cuatro fajas con sus guias aparato Rovira.

Una escalera de ganchos.

Una percha con sus garfios.

Dos picos grandes.

Dos palas.

Dos hachas.

Una parpaleta.

Un Sarrucho.

Un mazo madera.

Un mazo albañil.

Dos escoplos de Carpintero.

Un escoplo de Albañil.

Un martillo de Carpintero.

Seis juegos de llaves para desarmar las bombas.

Cuatro trozos de mangas.

Doce espuestas.

Dos faroles de mano.

Una cartera botiquín.

Un aparato Poulin.

Un sacudidor.

Dos esponjas.

Tres potes hoja de lata para los colores.

Cuatro faroles por el parque.

Cuatro juegos colisas de cobre.

Un cántaro por aceite.

Una regadera.

Una escoba.

Dos depositos hojas de lata.

Cinco docenas hachas de viento.

Dos cuerdas de cáñamo

Cuatro banquillos.

Ocho números hoja de lata para indicar los premios.

Un tablero grande.

Dos pinceles.

Dos fundas por las bombas.

Una banderola con el lema de la Compañía.⁶⁶⁵

---

⁶⁶⁵ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1864, reg. 1583, s. f.

Annex 34. Inventari de material de l'any 1868

1. Dos bombas con sus carros y boquillas y fundas
2. Una bomba pequeña con su boquilla y bocal de cobre y funda
3. Tres mangas de absorber con los coladores de metal
4. Seis mangas de lona con sus [colinas] de cobre
5. Ocho [...ras] balancinas de madera
6. Seis juegos de llaves para desarmar las bombas
7. Cuarenta cubos de lona
8. Cuatro juegos de escaleras de cuerda
9. Una escalera de madera para el aseo del parque
10. Una escalera de ganchos
11. Una cuerda aparato Paulin
12. Dieciseis cuerdas con sus dos anillas aparato Rovira
13. Cuatro fajas
14. Dos perchas con sus garfios
15. Dos picos grandes
16. Dos palas y dos achas grandes
17. Una parpaleta, un sarrucho, un mazo de madera y un mazo de Albañil pequeños
18. Dos escoplos de carpintero y un martillo
19. Doce [espuertas]
20. Dos faroles de mano
21. Una cartera botiquín
22. Un aparato Poulin
23. Un sacudidor, un plumero y dos esponjas
24. Tres potes de hoja de lata con [[[imturar]]] para los útiles
25. Cuatro faroles para el parque
26. Un cántaro para aceite, una regadera y una escoba
27. Dos depósitos grandes de hoja de lata
28. Tres docenas de hachas de viento, cuatro cuerdas de cáñamo de doce hilos
29. Dos perchas con sus garfios de tres puas

30. Cuatro banquillos pequeños
31. Dos bancos grandes
32. Dos sillas de madera
33. Ocho números de hoja de lata para indicar los premios de la compañía
34. Un tablero
35. Una bandera con el lema de la Compañía
36. Una corneta vieja⁶⁶⁶

---

⁶⁶⁶ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1868, reg. 1583, s. f.

Annex 35. Inventari de material de l'any 1869

Estado de los efectos existentes en el Parque de Bomberos del Exmo. Ayuntamiento.

1 Bomba con su carro, dos mangas, boquilla y balancines

1 Idem manga de absorber y balancines

3 mangas viejas y deterioradas

28 cubos lona

1 cuerda aparato Rovira

12 cuerdas con sus anillas aparato Rovira

1 escalera de ganchos

2 picos

2 palas

1 hacha

1 parpaleta

1 sarrucho

1 mazo madera

1 mazo albañil

1 escopla de carpintero

3 juegos de llaves para desarmar las bombas

2 faroles de mano

1 aparato Poulin

2 potes de hoja de lata

1 farol para el parque

1 [colina] de cobre

2 depositos de hoja de lata

2 cuerdas de cáñamo

5 números para los premios

1 mesa grande con armarios

2 fundas para las bombas

1 bandera con el lema de la compañía

2 garfios de dos puntas

2 idem de tres puntas

2 escaleras de cuerda⁶⁶⁷

---

⁶⁶⁷ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1868, reg. 1583, s. f.

Annex 36. Inventari de material de l'any 1874

3 Bombas
5 Mangas de lona cada una de 40 palmos
16 cubos de lona
6 palas de hierro
5 de [...] madera
2 hachas de mano
2 zarruchos grandes
3 [zaba] picos
1 chapo
1 garfio
2 [...] de tres pies
1 escalera de gancho
4 [...] de cuerda
2 depósitos de hojalata
1 botiquín
4 barras de madera para maniobrar la bomba
1 bandera de la compañía
60 cántaros
36 achas de viento
2 faroles de mano
12 anillas
1 [marama]⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁸ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers, any 1874*, reg. 1584, s. f.

Annex 37. Inventari de material de l'any 1887

Tres bombas.

Dieciocho piezas mangas de lona para el servicio de la Bomba con tuercas.

Cincuentaun cubos de lona servibles.

Treintaseis cubos de lona inservibles.

Seis piezas cuerda. Un Aparato Rovira que se compone de una cuerda, aparato de tres pulgadas de gruesa y ciento cincuenta pies de largo y dieciseis anillas con cuerda.

Dos guias.

Diez picos.

Diecinueve palas de hierro y madera.

Dos mangas de absorber.

Dos mangas de cuero.

Dos sarruchos grameles.

Cinco hachas grandes.

Tres hachas pequeñas.

Cuatro escalas de cuerda.

Una escalera de ganchos.

Tres garfios.

Dos garfios pequeños.

Ocho barras para el servicio de la bomba.

Quince corbillos deteriorados.

Cuatro cinturones con anilla de hierro para el servicio del aparato Rovira.

Un aparato Poulin.

Un botiquin.

Dieciocho sillas.

Un machete.

Una bandera.

Cien hachas de viento.

Dos mesas redondas.

Dos mazos de madera.

Un mazo de hierro.

Una mesa pequeña.

Seis bancos de madera con respaldo.
Tres linternas.
Un mostrador.
Una caja de deposito grande.
Quince cantaros inservibles.
Ocho pelotas de goma para la bomba.
Un tintero.
Una salvadera.
Una tarima.
Una escalera de dos pies.
Dos gigantes vestidos.
Un Santo Cristo.
Un timbal.
Siete rotulos de bombero.
Tres boquillas para la bomba.
Una regla.
Un cajon con papeles.
Cuatro piezas de cuerda de esparto.
Una lapida de marmol con la inscripci3n (plaza de Prim).
Un rotulo de la compa1ia de bomberos.
Veinti cuatro chapillas de bombero.
Un farol de seis caras.
Diez aparatos mecheros para gas.
Una palanca.
Un quita polvo.
Dos orificio de boquilla.
Dos formones.
Cinco llaves para el servicio de la bomba.
Un carro tonel.
Dos escarpios de hierro.
Tres llaves cigue1as.
Dos mazas.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁹ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1887, reg. 1584, s. f.

Annex 38. Inventari de material de l'any 1909

Inventario del material y útiles del parque de bomberos de esta ciudad en el año 1909

2 bombas para incendios
1 bomba para incendios
1 carro tonel
4 escaleras de cuerda
1 escalera de ganchos
5 palas
5 picos de hierro
2 hachas grandes
3 garfios con mango
2 gafas para estiércol
13 anillos salva vidas
15 barras para el balancín de las bombas
4 aparatos salva vidas
3 mangas de absorber
1 careta aspiratoria
1 botiquín con todos sus enseres
1 palanqueta de hierro
4 ganchos para el sostén de las escaleras
1 serrucho de mano
3 boquillas para las bombas
3 formones para carpintero
1 martillo de carpintero
1 martillo de albañil
2 mazas de madera
195 metros de manguero
1 cincel de acero
1 tenazas de carpintero
9 llaves cigüeñas
1 bandera de la compañía

1 mesa circular
45 cubos de lona
1 pieza de cuerda de cáñamo
4 ídem
1 ídem
2 ídem
1 Rótulo de los trofeos de la Compañía (inservibles)
2 escaleras de madera de 5,60
1 tablera para la salida de las bombas
40 trazas de tela de cáñamo
40 gorras
1 gorra y cinturón para el brigada
41 cascos cuero
39 cinturones nuevos
39 id inservibles
38 sogas salva vidas
1 carro mangueras
2 escaleras de ganchos
1 id de espiga⁶⁷⁰

---

⁶⁷⁰ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1909, reg. 17948, s. f.

Annex 39. Inventari de material de l'any 1927

Una camioneta Ford de 16,50 H.P. motor 13.563380 – 5.330,00 Pesetas

Una rueda de recambio para la misma – 150,00

9 piezas manguera de lona de 25 metros cada una - 1.575

2 id id de 10 metros id – 140

2 manguines – 200

2 s – 60

12 cubos de lona – 12

12 hachas de viento – 18

4 cuerdas cáñamo – 20

2 cinturones salva vidas – 22

Un mazo de hierro – 8

Una maceta de hierro – 4

Una escarpia – 1

Unas tenazas – 1

Un serrucho – 3

Una hacha – 5

Una parpalina – 5

Dos escaleras con gancho – 50

Un id (Santapia) – 25

Un id (muelle) – 100

Tres garfios – 30

Una cartera con aparatos corta corrientes eléctrica – 200

Un botiquín – 100

Una Bomba motor delfín completa – 10.000,00

Una id a mano nº1 con manga de absorción – 1000

Una id a mano nº2 con manga de absorción – 700

Una id pequeña (inservible) – 100

Cinco piezas manguera de lona con enchufes de 25 mts cada una – 900

Seis piezas manguera de lona encarnada con enchufes de 25 mts cada una – 1080

Una manta para caídas – 360

Dos sacos salva vidas – 200
Dos cuerdas cáñamo recias – 100
Dos bolsas con aparatos salva vidas sistema Rovira – 48
129 hachas de viento – 193
Doce cestos – 24
Dos escaleras de cuerda (viejas) – 25
Seis palas – 30
Siete zapapicos – 25
Una cuerda de nudos – 10
Un trapecio – 5
Unas anillas – 5
24 sillas anea – 48
Un banco – 25
Una mesa – 15
Tres piezas de manguera de 10 mts cada una – 280
Una butaca – 5
Un banderín – 25
Un aparato Biosca con carro y 20 metros de manga nº5 cabida 300 litros – 3800
Un aparato Biosca con ruedas y 10 metros manga nº2 40 litros – 450
Dos aparato Biosca nº2 polvo – 540
Dos aparato Biosca nº1 bis 20 litros – 590
Dos aparato Biosca nº1 10 litros – 250
Dos cargas completas para nº 5 – 150
Tres cargas completas para nº 2 – 54
Dos cargas completas para nº 1 – 18
Una carga completa para nº 1 bis – 14
Dos cargas completas para nº2 (polvo) – 40
Cuatro bombas de cristal Mata fuegos – 50
Dos caretas contra el humo – 64
Cuarenta y uno trajes de gala – 2.050
Treinta y dos cascos nuevos – 800
41 cinturones con 35 hachas – 945

41 trajes de mecánico – 1.025

41 gorras – 246

13 trajes de faena (malos) – 65

7 cinturones viejos – 4

2 cornetas – 40

4 pitorros para recambio de las boquillas – 20

1 carro escalera de cuatro ruedas – 4.280

Un carrito manguera (retirado) – 50

Un carro tonel sin herramientas (retirado) – 100

22 cascos viejos de trabajo – 50

Total 39.157, 00 pesetas

Lérida, 27 de setiembre de 1927. El Director de la Compañía Arturo Reñé.⁶⁷¹

---

⁶⁷¹ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1927, reg. 17948, s. f.

Annex 40. Inventari de material de l'any 1956

Con referencia al oficio de la Jefatura Provincial de Defensa Pasiva, relativa a la existencia de material de incendios, tengo el honor de manifestar que el material es el que a continuación se detalla:

- Un coche escalera sobre chasis GMC con escalera de 28 m plegable sobre plataforma giratoria, movida a mano, dotado con bomba centrífuga de 60.000 l/h y material supletorio.
- Dos coches Jeep con depósito de 200 l para el cebado de la bomba centrífuga de 60.000 l/h, dotados con equipo portátil de espuma y demás material supletorio.
- Un coche tanque de 5.000 l de capacidad, montado sobre chasis GMC con bomba centrífuga de 60.000 l/h, dotado con equipo fijo de espuma y 2 mochilas portátiles del mismo material con los accesorios correspondientes.
- 20 caretas anti gas con filtro de fabricación nacional.
- Dos caretas anti gas autónomas a base de aire comprimido de fabricación sueca.
- 1000 m aproximadamente de manga de lona y caucho de 45mm en piezas de 20 m con racor tipo Barcelona.
- 500 m aproximadamente de manga de lona y caucho de 70 mm en piezas de unos 20 m con racor tipo Barcelona. Dichas mangas se hallan repartidas entre los coches anteriormente citados.
- Material supletorio de boquillas, bifurcaciones, tomas de agua, etc etc equipado todo con el mismo tipo de racor.⁶⁷²

---

⁶⁷² AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1956, reg. 2218, s. f.

Annex 41. Inventari de material de l'any 1958

El material existente en el parque de bomberos es el siguiente:

- Un coche tanque de 5.000 litros de capacidad de agua equipado con bomba de 60.000 litros hora y dotación completa de mangas de 45 y 70 mm, así como el equipo de espuma.
- Dos "Jeeps" con bomba de 30.000 litros/hora y equipo completo de mangas y accesorios y aparatos de espuma portátiles.
- Un coche escalera con escalera extensible de 28 m de longitud, montada sobre plataforma giratoria. Mecanismo a mano. Equipado con bomba de 60.000 l/h, dotación completa de mangas y accesorios y de un cabrestante accionado a motor.
- Un moto-bomba portátil a gasolina.
- Escalera extensible de 18 m de longitud montada sobre ruedas.
- Dos equipos de caretas autónomas de aire comprimido.

Lérida, 15/09/1958.⁶⁷³

---

⁶⁷³ AML Fons Municipal, *Inventari del material existent en el parc de bombers*, any 1958, reg. 2251, s. f.

Annex 42. Fullet propagandístic enviat l'any 1862 a l'Ajuntament de Lleida de la bomba sistema Delpech de la Casa Constans

Sr Alcalde del Ayuntamiento (de Lleida)

Muy señor mio: persuadido el celo con que mira V. todos los intereses administrativos de esa municipalidad, tengo el gusto de remitirle la adjunta memoria sobre la bomba de incendios del sistema Delpech, cuya representación de privilegio obtengo en España y me propongo generalizar su uso en el convencimiento de que prestaré un Servicio de alto interés.

En dicha memoria podrá V enterarse que la buena acogida que dicha bomba ha merecido al Gobierno de S.M., así como de que para que puedan adquirirla todas las municipalidades de cortos recursos se la venderé a plazos de cinco años y por un precio extraordinariamente barato. Espero que el gran número de perdidos que se me hagan podrá compensar el sacrificio que en este punto impongo a mis intereses.

Además, como para incluir los ayuntamientos en sus presupuestos la cantidad anual por el precio de la bomba, exige la formación de un expediente y la oportuna aprobación de las autoridades superiores, no tendré tampoco reparo en encargarme de las gestiones que ante aquellas deban practicar para activar en lo posible el despacho, con lo cual ahorraré a las municipalidades el trabajo de encargar este asunto a agentes retribuidos. El dignísimo Gobierno de S. M., que tanto patrocina las mejoras útiles al país, no podrá ver sino con gusto que los ayuntamientos pidan su autorización para adquirir un aparato de incendios con que precavan las inmensas desgracias que sobrevienen a los vecinos cuando menos lo esperan.

Con esta ocasión tengo el gusto de ofrecerme de V. atento y S. S.

E. Constans.

La necesidad de que cada distrito municipal disponga de una bomba de incendio, es generalment sentida y apreciada. ¿Cómo se explica, empero, que a pesar de ese convencimiento universal, carezcan en España casi todas las municipalidades de un medio de salvación tan indispensable?

El corazón se estremece al considerar los horrorosos quebrantos en que se ve envuelta una población, si por desgracia se apodera el fuego de ella y no tiene recursos para atajar el vuelo al elemento voraz. Familias enteras, tal vez la mayor parte de la población, se ven en un instante sin hogar, sin pan, y en la más desastrosa miseria. Nadie ignora, sin embargo, que en la mayor parte de los incendios el fuego tuvo un

pequeño origen que se habría hecho desaparecer brevemente si desde los primeros instantes pudiesen disponer los vecinos de una buena bomba de incendios.

Nadie ignora que desde mucho tiempo, los hombres de ciencia han llamado la atención con sentidas razones para que la humanidad se vea socorrida en esos momentos supremos en que el dolor y la confusión producen la ruina de centenares de familias. Los concienzudos estudios consagrados a resolver este problema, que hasta hoy habían quedado sin solución, han demostrado que las causas principales que han determinado el estado de las cosas existentes son las que siguen:

1ª Los escasos recursos de los presupuestos municipales.

2ª La elevación del precio de las bombas que hasta ahora se han usado.

3ª La absoluta carencia de un sistema de bomba que se apropiase a la exigencia del servicio especial de las municipalidades que no cuentan con los abundantes recursos de los grandes centros de población

Causa 1ª. Puesto que el celo e ilustración de las municipalidades se ven neutralizados por la carencia de recursos concedidos en sus presupuestos, era necesario estudiar un medio que armonizase el deseo de adquirir la bomba con esa escasez de fondos. Este medio es muy sencillo contando como cuenta con la cooperación paternal del Gobierno de S. M. No pueden desconocer los ayuntamientos que encontrarán a dicho Gobierno en la mas plausible disposición para autorizarles a que incluyan en su presupuesto las cantidades necesarias para adquirir el aparato. De manera que no tienen mas que formar sobre este punto sus peticiones en la forma regular, persuadidos de que quedaran convenientemente atendidas.

Además, como ni la misma buena voluntad del Gobierno podría ser en muchos casos bastante para que se adquiriesen las bombas, si todo el precio de estas hubiera de cargarse en el presupuesto municipal de un solo año, el otro medio a que debe atenderse, es que dicho precio se satisfaga a plazos sin aumento alguno por intereses, con lo cual pueda distribuirse la cantidad en varios años. Sacrificio es este que solo puede realizarse en mira del gran servicio que se presta al país y de que este comprenderá la inmensa utilidad que le trae el ofrecimiento hecho en esta forma generosa.

Causa 2ª. Es muy sabida la elevación del precio de las bombas que están en uso. El tipo de estos aparatos mas generalmente adoptado en España es la bomba dicha modelo del cuerpo de bomberos de la villa de París. Casi se podría decir que es la sola bomba hasta ahora en aplicación, pero su precio es demasiado crecido para que puedan satisfacerlo las municipalidades que no lo son de poblaciones de gran vecindario. Esto hacia indispensable encontrar un nuevo aparato cuyo valor fuese mas sensiblemente reducido. El de que en esta memoria se habla lo tiene muy módico y al alcance de los municipios de más pequeños recursos, mucho más

si se atiende a la forma del pago. En efecto, una bomba completa del calibre nº 1 montada sobre una plancha de roble bien ferrada, con recipiente de agua, dos largos de cañería midiendo juntos diez y seis metros, con sus ajustes de cobre, la lanza, a dos oficios, el carretón a timón y a dos ruedas y los palos de maniobra solo cuesta 300 duros. Una bomba del calibre nº 2 con los mismos accesorios que el nº 1 y además, seis metros de tubo de aspiración solo cuesta 420 duros. La forma del pago es en seis plazos y cinco años, satisfaciéndose el primer plazo al recibo de la bomba, el segundo un año después y así sucesivamente, firmando obligaciones por cada plazo.

Causa 3ª. Esta es la más esencial de todas y la que convenia a toda costa estudiar. El estudio esta hecho; el problema esta resuelto. Las bombas hasta ahora en uso no podían reconocerse en sus piezas y conductos interiores, sin montar y desmontar por completo el aparato y su movimiento. Esta operación no presenta ninguna dificultad en un gran centro, porque siempre abundan los hombres competentes para realizarla de un modo cumplido. Pero en los municipios de segundo y tercer orden donde faltan habitualmente los operarios especiales, esa operación es en extremo difícil y a veces imposible; con la particularidad de que en las pequeñas poblaciones donde no hay fuentes públicas y donde, por consiguiente, debe tomarse el agua para la alimentación de la bomba en lagunas, o aguas poco limpias que tienen hojarascas u otros cuerpos extraños, es precisamente donde hay necesidad absoluta, después de un pequeño servicio, de proceder a la limpia de los aparatos interiores, para lo cual es necesario varias veces llamar de muy lejos un operario inteligente y pagarle muy caro. Y tal vez ese dispendio podría ser mas fácilmente tolerable si no fuera que muchas veces durante la maniobra de la bomba, si algún cuerpo extraño se encuentra entonces interrumpido en lo más crítico de las circunstancias.

Sucede también muy a menudo que las bombas del sistema hasta ahora adoptado en España, cuando están algún tiempo sin funcionar, sobre todo en verano, pierden por efecto del calor, la precisión que es necesaria a todas las piezas interiores, de manera que si no se organiza un cuerpo regular de bomberos qu cuide de la maniobra periódica de las bombas, estas se deterioraran por el no uso, y cuando sobreviene un incendio es imposible obtener de ellas el socorro en que se confiaba.

Atendidas estas consideraciones, debía buscarse un aparato que reuniese las siguientes indispensables ventajas:

1ª. La mayor solidez de construcción en todas sus partes.

2ª. La más extrema sencillez en su sistema.

3ª. La mayor facilidad de examen y ajuste de los aparatos interiores; ajuste que se verificará instantáneamente por las manos más inhábiles y menos ejercitadas en maquinaria.

4ª. La imposibilidad de que la bomba deje de funcionar aunque por falta de aguas limpias con que se la alimente, pueda absorber de las sucias cuerpos extraños como hojarasca, y aun materias más sólidas como pedruscos.

5ª. La seguridad de que la bomba podrá servir en todas ocasiones sin que sus aparatos interiores sufran deterioro por falta de cuidado durante los tiempos de calor.

Todas estas condiciones se hallan perfectamente llenadas por medio de la bomba Delpesch, cuyo constructor ha obtenido un privilegio general de todas las naciones habiendo merecido distintos y extraordinarios premios.

La bomba Delpesch difiere especialmente de las usadas hasta aquí. Es a dos pistones y a doble efecto. Es decir, que cada iston hace el vacío, y al mismo tiempo empuja. Por esta disposición, una bomba de este sistema de un diámetro igual a aquél de las bombas en uso, y haciendo la misma corrida de pistón, da por lo menos doble cantidad de agua en el mismo número de golpes de balancín. Para obtener solamente la misma cantidad de agua que aquella dada por las bombas en uso, se necesita gastar cilindros de menor diámetro, y reducir la corrida de los pistones. Procediendo de este modo, se opera sobre superficies menores, lo que permite obtener mayores proyecciones con menos resistencia.

Esta bomba se compone de una cubierta exterior en hierro fundido de una sola pieza dividida e tres partes bien distintas. En las dos partes de las extremidades se ponen dos cilindros de cobre, en los cuales se mueven los pistones igualmente en cobre. Estos pistones se hallan provistos en cada extremidad de una argolla flexible, y no tienen otra acción de frotación contra el círculo del cilindro, sinó por la una o la otra de estas argollas según el movimiento ascendente o descendente.

La resistencia del líquido para empujar determina la aplicación de la argolla contra el círculo del cilindro, lo que impide toda pérdida de fuerza de frotación inútilmente gastada.

La parte del centro se halla dividida en ocho compartimentos, en los cuales se ponen ocho esferas de cauchuck macizo vulcanizado, reemplazando las válvulas o clapet generalmente empleados en los varios sistemas hasta hoy usados. La elasticidad natural de este nuevo sistema de válvulas, los dispensa de todo cuidado de conservación, y su ligereza previene la necesidad de una acción brusca del pistón para determinar su elevación, y dar un espacioso pasaje al líquido aspirado o empujado. Por su flexibilidad inalterable estas esferas cierran siempre con la mayor precisión la apertura sobre la cual son obligadas a bajar por la acción inversa del pistón.

La válvula mejor ajustada no podría obrar con la misma facilidad de acción y tanta precisión. Ellas obran sobre unos asientos de bronce no hemisféricos, pero al contrario en relieves y redondos, de modo que ningún cuerpo extraño llevado por el líquido, puede quedarse sobre su orificio. Cada esfera es puesta en un compar-

timento , del cual las paredes son bastante acercadas para obligarle siempre en su acción a recaer al centro de la apertura que debe alternativamente abrir o cerrar. Por esta disposición, cada esfera es, en algún modo, prisionera en su compartimento respectivo, sin que por eso su acción deje de ser completamente libre e independiente, moviéndose con la mayor facilidad a la menor acción del pistón, dando así un gran pasaje al líquido y a los cuerpos extraños que pueden ser mezclados en él.

El depósito del aire que se halla colocado en el centro del aparato, entre las dos cámaras, en las cuales se encuentran los cilindros de cobre, es igualmente de hierro fundido, y, como el cuerpo principal, colado de una sola pieza. Su extremidad superior se halla provista de dos fuertes soportes venidos a la fundición de la misma pieza. Esos soportes son destinados a servir de punto de apoyo al balancín. Este depósito o recipiente de aire, es ligado a la pieza principal por fuertes tornillos y todo viene a formar un solo y mismo cuerpo, presentando a los choques más violentos una fuerza de resistencia inusitada, de que carecen las bombas de incendio usadas hasta hoy.

Unas ventanillas a propósito hechas a la cámara de reserva del aire y al cuerpo principal, permiten la visita instantánea del interior de cada departamento, en los cuales son puestas las esferas. Esta visita puede ser efectuada por cualesquier persona aun cuando carezca de toda clase de conocimientos en maquinaria. Basta destornillar un solo tornillo para proceder a esta operación. Se puede, con la mayor facilidad, sacar fuera de su compartimento las esferas, y asegurarse que nada obstruye su marcha regular. Para reponerlas en su puesto, no se necesita ninguna precaución ni cuidado. Basta tirarlas en el interior de su compartimento para que obligatoriamente vuelvan a tomar de si mismo el puesto asignado a su funcionamiento. Sería supérfluo ocuparse si se han mudado de un compartimento a otro, porque esta mudanza no puede estorbar de manera alguna el buen funcionamiento de la bomba.

La extraordinaria facilidad con que se realizan todas estas operaciones de comprobación de las piezas esenciales de este sistema de bomba, comparada con las dificultades que lleva consigo igual operación de las otras bombas de incendio que se usan hoy, presenta un contraste tan grande que puede tal vez aparecer exagerado a las personas conocedoras por experiencia de los minuciosos cuidados que exige la operación de reponer los aparatos de las bombas de incendio hasta ahora en uso, llevándolos por ellos a dudar de las facilidades con que se han garantizado las bombas Delpech. Si esa duda asoma por un momento, quedará brillantemente desvanecida a la simple vista de una de las bombas. Entonces se convence la persona más exigente, que las dificultades que presentaba la creación de un aparato reuniendo todas las cualidades que exige el servicio especial de los municipios, particularmente, la inspección, comprobación y arreglo de los órganos esenciales, puesto al alcance de las manos más inhábiles y menos ejercitadas al contacto de máquinas, así como el pecio sensiblemente reducido si se compara

con el de las bombas de incendio en uso, han sido superados por los infatigables estudios y profundos conocimientos del inventor.

El diseño que acompaña esta memoria da a comprender, desde luego, las ventajas de este aparato que acaba de recibir por parte del Gobierno de S. M. una singularísima muestra de aprecio, pues que habiéndose probado sus excelencias y ventajas en el real sitio del Buen Retiro ante el Excmo. Ministro de Marina, el Ilmo. Señor Director general de Ingenieros hidráulicos de la Armada y un gran número de señores senadores y diputados, todos quedaron sorprendidos de la fuerza de absorción de la bomba, así como de su perfecto y segurísimo funcionamiento, de manera que el mismo señor Ministro de Marina, persuadido de esas ventajas, ha declarado en una Real orden de 5 del último mayo, que la bomba es útil para el servicio de la marina en buques y arsenales, es decir, para achicar el agua en los primeros y para extinguir incendios en los segundos, siendo consecuencia de esa satisfactoria declaración el encargo que por dicho Ministerio se ha hecho al abajo suscrito, de proporcionarle varias bombas con destino a los indicados objetos.

Estamos bien seguros que en cuanto se conociera en España el sistema Delpech, se apreciarían sus ventajas con el propio ahinco que se ha demostrado en el extranjero. Así es que podríamos producir innumerables certificados de los inmensos servicios que ha prestado este sistema de bomba en Inglaterra, Francia, Bélgica, Alemania y otros países. Y aunque en España haya transcurrido algún tiempo sin que este aparato se adoptase, solo ha sido por no tener noticia de su existencia, y con este objeto, no solo he creído hacer de sus ventajas una sucinta reseña, si que también antes de recomendarlo particularmente a las municipalidades, he querido darles la mayor seguridad de que reunía todas las ventajas imaginables, lo cual es imposible desconocer desde el momento en que uno de los consejeros de S. M., oyendo el dictamen de personas especiales facultativas, ha adoptado para su departamento, calificándola de útil, la bomba de que nos estamos ocupando.

Es por lo mismo indudable, que dentro de poco tiempo se hallará generalizado en España este ventajoso invento, con lo cual se habrá hecho al país un buen servicio, y se evitaban las horribles desgracias que a menudo sobrevienen en las poblaciones de corto vecindario, por no tener a mano el primer elemento que la ciencia inventó para atajar el vuelo a los incendios.⁶⁷⁴

---

⁶⁷⁴ AML Fons Municipal, *Ressenya dels avantatges de la Bomba sistema Delpech*, any 1862, reg. 1492, s. f.

Annex 43. Factura de compra de la bomba Delpech de la casa Constans

Factura de una bomba de incendios n.º 2 sistema Delpech con todos accesorios vendida al muy il.º Ayuntamiento de Lerida,

<i>Una bomba de incendios sistema Delpech calibre n.º 2, compuesta del cuerpo de bomba con su aparato móvil y recipiente de fierro sobre plancha de roble bien ferrada, montada sobre carrillo de limon y dos ruedas, con su cuaja preciso de cuatro llaves para el montaje, dos palos de manichas, dos trozos de ocho metros cada uno de manga de lona para la proyeccion con sus enchufes de cobre, dos trozos de seis metros en junta manga de absorcion y una lanza con dos cistias</i>	<i>P.º en</i>	<i>8400,00</i>
<i>Embasse y embalage</i>	<i>"</i>	<i>206,00</i>
<i>Portes hasta Lerida</i>	<i>"</i>	<i>107,00</i>
	<i>P.º en</i>	<i>8713,00</i>

Barcelona 24 de Octubre de 1862

Fig. 74. Factura de compra de l'octubre de l'any 1862 de la bomba Delpech per part de l'Ajuntament de Lleida a la casa Constans de Barcelona. Font: AML Fons Municipal, reg. 1582.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ AML Fons Municipal, *Adquisició de la Bomba sistema Delpech per al cos de bombers*, any 1862, Reg. 1582, s. f.

Bibliografia

Bibliografia

Històries de cossos de bombers

ABADAL y COROMINAS, L.; "Cuerpo municipal de bomberos", *Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana*, Volum V, Lleida, 1953, pp. 50-52.

ABELLÁN, J. A.; *Història dels bombers del Pla de l'Estany*, Consell General del Pla de l'Estany, Banyoles, 2006.

ALMACELLAS, P.; "El Servicio de incendios", *Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana*, Volum XI, Lleida, 1959, pp. 186-187.

ÁLVAREZ RUBIO, A.; *150 años del cuerpo de bomberos de Valencia. 1857-2007*, Ajuntament de València, València, 2007.

APARICI Y BIEDMA, J.; *Manual completo del zapador bombero*, Imprenta Nacional, Madrid, 1849.

BARRAGÁN SANZ, J. C.; TRUJILLANO BLASCO, P.; *Historia del Cuerpo de Bomberos de Madrid. De los matafuegos al Windsor (1577-2005)*, Ediciones La Librería, Madrid, 2005.

BENITO ARGAIZ, I.; TURISO SEBASTIÁN, M.; *Rómpase en caso de Incendio. El Cuerpo de Bomberos de Logroño*, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2012.

BERMEJO MARTÍN, F.; *1869-2009. 140 años de los bomberos de Badajoz*, Recurs electrònic de l'Ajuntament de Badajoz. https://www.aytobadajoz.es/files/archivos/ayto/2010_05/historia_de_los_bomberos_web.pdf

BONNIN, R.; PÉREZ, P.; *Bombers de Palma*, Ajuntament de Palma, Palma, 2009.

BORREGA FERNÁNDEZ, R. A.; *150 años del cuerpo de bomberos de Murcia 1855-2005*, Ayuntamiento de Murcia, Murcia, 2005.

BROOKLYNG (NEW YORK, N.Y.) FIRE DEPARTMENT; *Our firemen: the official history of the Brooklyn Fire Department, from the first volunteer to the latest appointee compiled from the records of the Department Illustrated with etched portraits and scenes*, Brooklyn, Nova York, 1892.

CANALS, J.; "Parlant amb un veterà bomber", *Vida Lleidatana*, núm. 93, 1930, pp. 162-164.

CASANOVAS I LÓPEZ, O.; FERRER I MURILLO, M.; *Historia del Cos de Bombers de Terrassa*, Associació de Bombers de Terrassa, Terrassa, 2004.

COSTELLO, A. E.; *Our Firemen: a History of the New York Fire Departments: Volunteer and Paid*, Knickerbocker Press, Nova York, 1997.

COUNE F.; *L'uniforme des pompiers : 1700-2013*, Histoire & Collections, París, 2014.

COURTEMANCHE, J. F., BELLOMO, F., MARCOUX, P. Y.; *Le feu sacré : une histoire des pompiers de Montréal, 1642-2005*, Saint-Lambert, Stromboli, Québec, 2005.

COTE, A. E. (ed.); *Organizing for Fire and Rescue Services*, National Fire Protection Association, Quincy (Massachusetts), 2003.

DALMAZ, P.; *Histoire des sapeurs-pompiers français*, Presses Universitaires de France, París, 1996.

DE MATEO AVILÉS, E.; *La Sociedad de seguros contra incendios de edificios y los orígenes del Servicio de extinción de fuegos en Málaga durante el siglo XIX*, Diputación Provincial de Málaga, Málaga, 2000.

DIETRICH, L.; *Les Sapeurs-pompiers de Strasbourg et leur histoire : depuis 1882 jusqu'à nos jours*, Dernières nouvelles, Strasbourg, 1969.

Diccionari dels Bombers, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995.

ETXANIZ MAKALAGA, J. M.; *Bomberos Donostiarras. Apuntes para su historia (1817-2017)*, Ingeniariak – Col. Ofi. Ingenieros Guipuzkoa, Donostia, 2017.

FARRÉ, J.; PALLICÉ, R.; *Bombers de Reus. 150 anys d'història*, Activitats Lúdiques del Parc de Bombers de Reus, Reus, 2011.

FARRÉ SANFELIU, J.; *El cos de bombers de Tarragona (1858-2008)*, Servei d'Arxiu i Documentació Municipal Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 2008.

GARCIA AZNAR, F.; *Historia de los bomberos alcoyanos. Siglos XIX y XX*, Diputació Provincial d'Alacant, Alacant 1999.

GARCIA CASARRAMONA, G.; *Els bombers a Manresa: 150 anys d'història*, Angle Editorial, Manresa, 2003.

GOLDWAY, T.; *So others might live. A history of New York's bravest: the FDNY from 1700 to the present*, Basic Books, New York, 2002.

GONZÁLEZ CAÑIBANO, M.; *Génesis e historia del cuerpo de bomberos municipales de Santander. 1535-2005*, Ayuntamiento de Santander, Santander, 2006.

GONZÁLEZ DÍAZ, M. N.; *Libro del bombero*, Consorcio de seguridad, emergencia, salvamento, prevención y extinción de incendios de Lanzarote, Lanzarote, 2017.

GONZÁLEZ VILA, P.; *Bombers de Barcelona; recull de vehicles i evolució*, Bombers de Barcelona, Barcelona, 2016.

GRACIA LAGARDA, L. A.; MARCUELLO CALVIN, J. R.; JIMÉNEZ SÁNCHEZ, C.; *50 años del cuerpo de bomberos 1931-1981*, Ayuntamiento de Zaragoza, Zaragoza, 1981.

GRACIA LAGARDA, L. A.; *Los bomberos zaragozanos al servicio de la ciudad*, Caja de ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja, Zaragoza, 1991.

GRANDA ÁLVAREZ, F. J.; *El cuerpo de bomberos de Gijón, 125 años luchando contra el fuego*, Ayuntamiento de Gijón, Gijón, 2015.

GREENBERG, A. S.; "The Origins of the American Municipal Fire Department: Nineteenth-Century Change from an International Perspective" Dins *Municipal Services and Employees in the Modern City: New Historical Approaches*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2003, pp. 47-65.

HENSLER, B.; *Crucible of Fire: Nineteenth-Century Urban Fires and the Making of the Modern Fire Service*, Potomac Books, Washington, D.C., 2011.

MASRAMON I MARTÍN, C.; *Bombers de Vic 1858-2008. 150 anys*, Bombers de Vic, Vic, 2008.

MATEO (DE) AVILÉS, E.; GARCIA DE CASTRO, A. J.; *Pasado y presente del Real cuerpo de bomberos de Málaga*, Ayuntamiento de Málaga, Málaga, 2004.

MESTRE I CAMPÍ, J.; *Bombers de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2005.

MESTRE, J., ROVIRA, J., FERRER, M., SAVALLS, C., LANAU, O.; *Bombers de Catalunya. Història i present*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions institucionals i Participació, Barcelona, 2009.

MURLÀ I GIRALD, J.; *Els bombers d'Olot: 150 anys d'història: 1855-2005*, Fundació Caixa de Girona, Olot, 2005.

ORNBERG, R. C.; *A firefighter looks back*, Eagle mountain promotions, Oconomowoc, 2012.

PAULIN, G.; *Theorie sur l'extinction des incendies ou nouveau manuel du sapeur-pompier*, Bachelier, París, 1837.

PIKE, D. C.; *London's firefighters: stories and articles from the London Fire Brigade*, Austin Macauley Publishers, Londres, 2015.

PRIEUR, J., NOTO, R., JULIEN, H., TRUTTMANN, M.; *Sapeurs-pompiers de Paris: la fabuleuse histoire d'une brigade mythique*, Albin Michel, París, 2011.

RAMÍREZ, M.; GALVÁN, E.; *La lucha contra el fuego en Las Palmas de Gran Canaria. Historia del Cuerpo Municipal de bomberos (1867-1997)*, Ayuntamiento de Las Palmas de Gran Canaria, Las Palmas de Gran Canaria, 1998.

REDONDO, J. M.; *Memorias de un bombero*, La esfera de los libros, Madrid, 2017.

RIFÀ I ROS, A.; *140 anys de bombers a Vilafranca*, Gràfiques del Foix, Vilafranca del Penedès, 2014.

ROVIRA Y TRIAS, A.; *Tratado de la extinción de incendios*, Imprenta de la publicidad, Barcelona, 1856.

RYAN, K.; *The illustrated history of fire engines*, Chartwell Books, Edison, New Jersey, 1998.

SABADELL MERCADER, J.; *Historial del cuerpo de bomberos de Barcelona y de anteriores organizaciones para combatir los incendios en la misma ciudad 1379-1939*, Ediciones técnico publicitarias, Barcelona, 1943.

SABLAYROLLES R.; *Libertinus Miles. Les cohortes de vigiles*. Edició École française de Rome, Roma, 1996.

SÁNCHEZ LOPEZ, A.; *Los bomberos a través de la historia. El cuerpo de bomberos de Sevilla*, El Libro Rojo, Sevilla, 2004.

SANS, J. (coord.); *La investigació d'incendis i explosions*, Institut de Seguretat Pública de Catalunya, Mollet del Vallès, 2010.

SNOOK, J. W., JOHNSON, J. D., OLSEN, D. C., BUCKMAN, J. M.; *Recruiting, Training and Maintaining Volunteer Firefighters*, Jones and Bartlett Publishers, London, 2006.

VALIENTE NAVARRO, P.; *Bombers de Puigcerdà. 1861-2011*, Bombers voluntaris de Puigcerdà, Puigcerdà, 2011.

Bibliografia general

ALAYO I MANUBENS, J. C.; *L'electricitat a Catalunya. De 1875 a 1935*, Pagès editors, Lleida, 2007.

ÁLVAREZ PALLÁS, J. M.; *El Marqués de Blondel y la Ciudad de Lérida*, Artes gráficas Ilerda – P. Guimet, Lleida, 1948.

ÁLVAREZ PALLÁS, J. M.; *Lérida bajo la horda*, Ayuntamiento de Lérida, Lleida, 1941.

ANDERSON, P.; *El Estado Absolutista*, Siglo XXI, Madrid, 1979.

APPERT, J.; *Almacenamiento de granos y semillas alimenticios*, Emisferio Sur, Buenos Aires, 1993.

ARQUILLIÈRE, H. X.; *El Agustínismo político: ensayo sobre la formación de las teorías políticas en la Edad Media*, Universidad de Granada, Granada, 2005.

BALASCH, R. (ed.); *Mútua de propietaris: 175 anys assegurant edificis, 1835-2010*, Mútua de Propietaris, Barcelona, 2010.

BALLVÉ, M.; *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1923)*, Alianza Editorial, Madrid, 1983.

BALLESTER, J.; *Reseña de algunas mejoras de que es susceptible la Ciudad de Lérida*, Establiment topogràfic de D. José Sol, Lleida, 1860.

BANKOFF, G.; UWE, L.; SAND, J.; (eds.); *Flammable Cities: Urban Conflagration and the Making of the Modern World*, University of Wisconsin Press, Madison, 2012.

BARALLAT I BARÉS, M.; *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.

BARALLAT I BARÉS, M.; *Els bombardeigs de Lleida*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2013.

BARRIO ALONSO, A.; *La modernización de España (1917-1939): política y sociedad, Historia de España del 3r Milenio*, Síntesis, Madrid, 2004.

BARRULL PELEGRÍ, J.; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, l'Avenç, Barcelona, 1986.

BARRULL PELEGRÍ, J.; *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937)*, Pagès editors, Lleida, 1995.

BARRULL, J.; JARNE, A.; MIR, C.; *Història de Lleida. De la Restauració al Franquisme. Volum 8*, Pagès editors, Lleida, 2003.

BARRULL, J.; "El primer terç del segle XX: el poder i la glòria", *Arrels Cristianes. Presència i significació del Cristianisme en la història i la societat de Lleida, Temps de llums i ombres. Temps d'esperança. L'Època Contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*, Volum IV, Bisbat de Lleida i Pagès editors, Lleida, 2009.

BASART ARRAUT, J. M.; *Orígenes y desarrollo de la sanidad en la Ciudad de Lleida (1834-1931)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, Lleida, 1992.

BELLET SANFELIU, C., GUTIÉRREZ PALOMERO, A.; "Ciudad y ferrocarril en la España del siglo XXI. La integración de la alta velocidad ferroviària en el medio urbano" *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 55, 2011.

BENEVOLO, L.; *La Ciudad europea*, Crítica, Barcelona, 1992.

BERGÓS I MASSÓ, A.; *Memòries d'Antoni Bergós*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1990.

BERMÚDEZ Y MORATA, L.; ESPINOSA NAVARRO, F.; PÉREZ TORRES, J. L.; *Introducció al món de les assegurances*, Edicions Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004.

- BLANCH, E.; *Crónica General de España. Lérida*, Rubio, Grilo y Vitturi, Madrid, 1868.
- BLOCH, M.; *La sociedad feudal*, Akal, Madrid, 1986.
- BOLÒS, J.; *Diccionari de la Catalunya medieval. (ss. VI-XV)*, edicions 62, Barcelona, 2000.
- BONÉ CASTELLET, J.; *Seguretat contra incendis*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2011.
- BONNASSIE, P.; *Catalunya mil anys enrera*, Volum II: Economia i societat feudal, edicions 62, Barcelona, 1981.
- BOSSELMANN, P.; *Urban Transformation: Understanding City Design and Form*, Island Press, Washington, 2008.
- BOYER, P.; "Cognitive constraints on cultural representations: Natural ontologies and religious ideas", dins HIRSCHFELD, L.A. i GELMAN, S.A. (eds.); *Mapping the mind. Domain Specificity in cognition and culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, pp. 391-410.
- BUSQUETA, J.; *Història de Lleida. Baixa edat mitjana*. Volum 3, Pagès editors, Lleida, 2004.
- CABRERA, M. A. (ed.); *La ciudadanía social en España. Los orígenes históricos*, Ediciones Universidad Cantabria, Santander, 2013.
- CALVO Y PEREYRA, M.; *De las aguas tratadas bajo el punto de vista legal*, Imprenta y librería de Eusebio Aguado, Madrid, 1862.
- CAPDEVILA I GUARRO, C.; *La Milicia nacional a Lleida durant el trienni liberal (1820-1823)*, tesi de llicenciatura inèdita, Estudi General de Lleida, Lleida, 1986.
- CARRERAS, A.; TAFUNELL, X.; *Historia económica de la España Contemporánea (1789-2009)*, Crítica, Barcelona, 2010.
- CASALS BERGÉS, Q.; *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'Estat Liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Universitat de Lleida, Lleida, 1999.
- CASALS BERGÉS, Q.; *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Pagès editors, Lleida, 2000.
- CASALS BERGÉS, Q.; "Milicia nacional, liberalismo y progresismo. El prototipo leridano en los primeros dos tercios del siglo XIX", *Trienio*, núm. 35, maig 2000, pp. 117-154.
- CASALS BERGÉS, Q.; *Polítics de Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Universitat de Lleida, Lleida, 2002.

CASALS BERGÉS, Q.; *Modernització i Renaixença a la Lleida del segle XIX*, Pagès editors, Lleida, 2013.

CASTERÀS ARCHIDONA, R.; *Els fabricants, els comerciants, els botiguers i la formació de la Lleida del segle XX*, Vol. 1 (1898-1923), Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1993.

CATALAN, J.; "La creación de la ventaja comparativa en la industria automovilística española, 1898-1926", *Revista de Historia industrial*, núm. 18, Barcelona, 2000.

CATLLAR I GOSÀ, B.; ARMENGOL I MENÉN, P.; *Atles de Lleida. Segles XVII-XX*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Lleida, 1987.

CHILDE, V. G.; *Los orígenes de la civilización*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic D. F., 1997.

COMPANY X. (dir.); *Arrels Cristianes. Presència i significació del Cristianisme en la història i la societat de Lleida*, Volums I a IV, Pagès editors, Lleida, 2009.

CONNOLLY, P.; DODGE, H.; *La ciudad antigua. La vida en la Atenas y Roma clásicas*, Acento editorial, Madrid, 1998.

COULANGES DE, F.; *La Ciudad Antigua*, Biblioteca EDAF, Madrid, 1982.

COWAN, DAVID; *Great Chicago Fires: Historic Blazes That Shaped a City*, Lake Claremont Press, Chicago, 2005.

CURBET, J.; *La glocalización de la (in)seguridad*, Plural editores, Madrid, 2006.

DD. AA.; *Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1992.

DD. AA.; *Les mil cares del foc*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000.

DD.AA., *La construcció de la modernitat a Lleida: Manuel Fuster i Arnaldo i el seu temps (1808-1864)*, Segre, Lleida, 2009.

"Delpech patent pump", *The Mechanic's magazine and jornal engineering, agricultural machinery, manufactures, and shipbuilding*, Vol. IX, London, 1863.

DEYON, P.; *Los orígenes de la Europa Moderna: el Mercantilismo*, Ediciones Península, Barcelona, 1976.

DI FEBBO, G., JULIÀ, S.; *El Franquismo*, Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona, 2005.

Estado militar de España, Imprenta Real, Madrid, 1833.

FALCÓN Y TELLA, M^a. J., FALCÓN Y TELLA, F.; *Fundamento y finalidad de la sanción: un derecho a castigar?*, Marcial Pons, Madrid, 2005.

FERNÁNDEZ, R.; *Història de Lleida. El segle XVIII*. Volum 6, Pagès editors, Lleida, 2003.

- FLINN, M. W.; *El sistema demogràfic europeu, 1500-1820*, Crítica, Barcelona, 1989.
- FONTANA, J.; *La quiebra de la Monarquía Absoluta 1814-1820*, Ariel, Barcelona, 1971.
- FONTANA, J.; *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Crítica, Barcelona, 1979.
- FRAILE, P.; “La organización del espacio y el control de los individuos” dins BERGALLI, R. (coord.); *Sistema penal y problemas sociales*, Tirant lo Blanc, València, 2003.
- FRAILE, P. y otros (eds), *Paisaje ciudadano, delito y percepción de la inseguridad. Investigación interdisciplinaria del medio urbano*, Dykinson, Madrid, 2006.
- FRAILE, P. i altres (eds.), *Delicte, conflicte i sensació de seguretat a Lleida*, Edicions i publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2009.
- FRAILE, P.; “Razón, estado, ciudad y territorio: de Sinapia a Valentín de Foronda”, *Scripta Nova*, vol. XVI, núm. 418, 2012.
- FRAX, E.; MATILLA, M.J.; “La evolución del sector seguros en Francia y España. 1800-1936, dins NÚÑEZ, C. E.; *Insurance in industrial societies: economic role, agents and market from 18th century to today*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 1998.
- GANAU, J.; *La idea de ciutat a Lleida (segles XVIII-XX)*, Pagès editors, Lleida, 1992.
- GARCÍA DE ENTERRÍA, E.; *Revolución francesa y administración contemporánea*, Civitas, Madrid, 1994.
- GARDEN, M.; “La Ciudad del siglo XVIII”, DD. AA., *Historia Universal Moderna y Contemporánea, Vol. 3, La edad moderna Europea: el Siglo de las Luces*, Salvat, Barcelona, 1980.
- GAUDEMET, J.; *Institutions de l'antiquité*, Sirey, París, 1967.
- GELONCH I SOLÉ, J.; *El poder franquista a Lleida, 1938-1951*, Ajuntament d'Alguaire, Lleida, 2012.
- GIL, I.; LORIENTE, A.; PAYÀ, X.; RIBES, J. L.; *El conjunt monumental de la Suda. El castell reial i les restes arqueològiques del seu entorn*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2007.
- GOUDSBLOM, J.; *Fuego y civilización*, Andrés Bello, Santiago de Chile, 1992.
- HANSON, V. D. (coord.); *El arte de la guerra en el mundo antiguo*, Crítica, Barcelona, 2012.
- HERTEL, D.; *Troya. Arqueología, historia, mito*, Acento editorial, Madrid, 2001.
- HINRICHS, E.; *Introducción a la historia de la Edad Moderna*, Akal universitària, Madrid, 2001.

HOBBSBAWM, E. J.; *En torno a los orígenes de la Revolución Industrial*, Siglo XXI, Madrid, 1971.

HOBBSBAWM, E. J.; *Las Revoluciones Burguesas*, Guadarrama, Barcelona, 1985.

HOBBSBAWM, E. J.; *Historia del siglo xx. 1914-1991*, Crítica, Barcelona, 2011.

HOHENBERG, P.; HOLLEN LEES, L.; *La formation de l'Europe urbaine. 1000-1950*, Presses Universitaires de France, París, 1992.

HUGUET, R.; *Els artesans de Lleida 1680-1808*, Pagès editors, Lleida, 1990.

HYDE, C. K.; *Arsenal of Democracy. The American Automobile Industry in World War II*, Wayne State University Press, Detroit, 2013.

JOVÉ, A.; *Població, propietat i canvi social a Lleida (1780-1930)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, Lleida, 2015.

JUNYENT, E., PÉREZ, A.; *Història de Lleida. L'antiguetat, d'Illirta a llerda*, Volum 1, Pagès editors, Lleida, 2004.

KULA, W.; *Teoria econòmica del sistema feudal*, Universitat de València, València, 2008.

LARA PEINADO, F.; *Código de Hammurabi*, Tecnos, Madrid, 1986.

LEFEBVRE, G.; *Les Paysans du Nord pendant la Révolution française*, C. Robbe, Lille, 1924.

LEVI, G.; "Sobre microhistoria", dins P. BURKE (ed.), *Formas de hacer historia*, Alianza, Madrid, 1996.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Notícia històrica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida*, Col·legi de metges de Lleida, Lleida, 1974.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*. Volum 1, Diputación Provincial de Lérida, Lleida, 1974.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Lérida moderna. Época de los Borbones*, Dilagro edicions, Lleida, 1980.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Història de Lleida*. Volums III-V. *El Municipi*, Dilagro edicions, Lleida, 1991.

LLADONOSA I PUJOL, J.; *Els carrers i places de Lleida a través de la història*, Universitat de Lleida, Lleida, 2007.

LLADONOSA, M. (dir.); *Biografies Lleidatans il·lustres*, Edicions de la Clamor, Lleida, 1995.

LLADONOSA, M., JOVÉ, A., VICEDO, E.; *Història de Lleida. El segle XIX*. Volum 7, Pagès editors, Lleida, 2003.

LLADONOSA, M.; CASALS, Q.; PONS, J. M.; *La construcció de la modernitat a Lleida: Manuel Fuster i Arnaldo i el seu temps (1808-1864)*, Segre, Lleida, 2009.

LLOP, C. (coord.); *Atlas urbanístic de Lleida 1707-1995*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1995.

LOCKE, J.; *Ensayo sobre el gobierno civil*, Aguilar, Madrid, 1973.

LÓPEZ LUNA, M. C.; *Salud pública*, Interamericana de España McGraw-Hill, S.A.U, Madrid, 1998.

MACHETTI, S.; BOSCH, O.; *Lleida, recull gràfic 1860-1982*, Efadós, Lleida, 2015.

MADOZ, P.; *Diccionario geográfico, estadístico y histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Volum X, Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, Madrid, 1845.

MAESTRO, M.; *Barcelona, bressol de l'assegurança espanyola*, Sede Editorial, Madrid, 1993.

MARÍN I CORBERA, M.; *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Pagès editors, Lleida, 2000.

MARIÑO, R. Y OTROS; *Medicina preventiva y social. Higiene y sanidad ambiental*, edicions Amaro, Madrid, 1983.

MARTÍNEZ, T. (coord.); *Lleida sota les bombes*, Diari Segre, Lleida, 2007.

MATEU GIRAL, J.; *La vida econòmica a les terres de Lleida 1850-2005*, Pagès editors, Lleida, 2005.

MAZA ZORRILLA, E.; *El mutualismo y su polivalente papel en la España del siglo XIX (1839-1887)*, Universitat de Valladolid, Valladolid, 1991.

MIR, C.; JARNE, A.; SAGUÉS, J.; *Diccionari biogràfic de les terres de Lleida. Política, economia, cultura i societat. Segle XX*, Alfazeta, Lleida, 2010.

MIR, C.; JARNE, A.; SAGUÉS, J.; VICEDO, E.; *Diccionari biogràfic de les terres de Lleida. Política, economia, cultura i societat. Segle XX*, Ajuntament i Diputació de Lleida, Lleida, 2010.

MITRE, E.; *Iglesia y vida religiosa en la edad media*, Istmo, Madrid, 1991.

MONLAU, P. F.; *Elementos de higiene pública o arte de conservar la salud de los pueblos*, Moyá y Plaza, Madrid, 1862.

MONLAU, P. F.; *Elementos de higiene privada o arte de conservar la salud del individuo*, M. Rivadeneyra, Madrid, 1864.

NADAL, J.; MALUQUER, J.; SUDRIÀ, C.; CABANA, F.; *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Segle xx, una societat plenament industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998.

NADAL, J.; SUDRIÀ, C.; BENAUL, J. M.; *Atles de la Industrialització de Catalunya 1750-2010*, Vicens Vives, Barcelona, 2012.

ORTÍZ DE URBINA, G.; PONCE SOLÉ, J. (coords.); *Convivencia ciudadana, seguridad pública y urbanismo. Diez textos fundamentales del panorama internacional*, Fundación Democracia y Gobierno Local, Barcelona, 2008.

PASCUAL PONS, M.; *La fantàstica historia de España y América a través del fuego*, Edicions M. Pascual Pons, Barcelona, 1980.

PASSOLA, A.; *Història de Lleida. El segle xvii*. Volum 5, Pagès editors, Lleida, 2004.

PLA, LL.; SERRANO, A.; *La societat de Lleida al Set-cents*, Pagès editors, Lleida, 1995.

PÉREZ I ALMOGUERA, A.; *Lleida Romana*, Pagès editors, Lleida 1991.

PÉREZ I ALMOGUERA, A.; *Història de Catalunya. Prehistòria i Antiguetat*. Esfera dels llibres, Barcelona, 2006.

PÉREZ GARZÓN, J. S.; *Milicia Nacional y Revolución Burguesa. El prototipo Madrileño 1808-1874*, CSIC – Instituto “Jeronimo Zurita”, Madrid, 1978.

PÉREZ MOREDA, V.; REHER, D. S.; SANZ GIMENO, A.; *La conquista de la salud. Mortalidad y modernización en la España contemporanea*, Marcial Pons Historia, Madrid, 2015.

PLEYAN DE PORTA, J.; *Apuntes de historia de Lérida*, Imprenta de Carruez, Lleida, 1873.

PLEYAN DE PORTA, J.; *Guia-Cicerone de la Ciudad de Lérida*, imprenta de José Sol Torrens, Lleida, 1877.

PLEYAN DE PORTA, J.; *Calendario del Principado de Cataluña. Guia de Lérida para el año bisiesto de 1880*, Imprenta de L. Corominas, Lleida 1880.

PLEYAN DE PORTA, J.; *Guia de Lleyda*, imprenta Mariana a c. de F. Carruez, Lleida, 1882.

PINOL, J. L.; WALTER, F.; *Historia de la Europa Urbana. La Ciudad contemporanea hasta la Segunda Guerra Mundial*, Universitat de València, València, 2011.

PITA I MERCÈ, R.; “L’aconteixement de la mort entre els jueus medievals lleidatans”, *Actes III Congrés d’Història de la Medicina Catalana*, Lleida, 1981.

PONS I ALTÉS, J. M.; *El poder polític a Lleida. 1843-1854 Eleccions i pronunciaments*, Ajuntament d’Alguaire, Alguaire, 1998.

PONS PONS, J.; PONS BRÍAS, M. A. (coords.); *Investigaciones históricas sobre el Seguro español*, Fundación Mapfre, Madrid, 2010.

PONS PONS, J.; SILVESTRE RODRÍGUEZ, J.; *Los orígenes del estado del bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidentes, vejez, desempleo y enfermedad*, Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2010.

PORTER, S.; *The Great Fire of London*, Bramley Books, Sussex, 1998.

PRATS, LL.; *La Catalunya rànica. Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*, Alta Fulla, Barcelona, 1996.

PRIM I TARRAGÓ, A.; *Cosas viejas de Lérida*, Tipografía de la Casa Provincial de Misericordia, Lleida, 1893.

RAMOS, C. (a cura de); *Lleida en guerra. La col·lecció Ramon Rius*, Institut d’Estudis Ilerdencs, Lleida, 2007.

REDONDO ÁLVARO, F. L.; *Algunos rasgos de la revolución científica en el siglo XVII*, Instituto de Estudios Giennenses, Jaén, 2009.

Reglamento de la Sociedad de Seguros Mutuos de Incendios de edificios de Barcelona, Imprenta de Antonio Brusi, Barcelona, 1850.

REQUENA HIDALGO, J.; *Policia y desarrollo urbano en la Ciudad contemporània*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2013.

REVENTÓS I CONTI, J.; *L’evolució de l’assistència (a Catalunya)*, Fundació Uriach 1838, Palau-solità i Plegamans, 2004.

RIBOT, L.; *La Edad Moderna. (Siglos XV-XVIII)*, Marcial Pons, Madrid, 2016.

RIERA I MELIS, A. (coord.); *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): el context i l’obra d’un gran pensador català medieval*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2015.

RODRÍGUEZ OCAÑA, E.; *Salud pública en España. Ciencia, profesión y política, siglos XVIII-XX*, Universidad de Granada, Granada 2005.

ROSELL PUJOL, M. C.; *Josep Pujol Cercós, alcalde de la modernitat. Economia, política i societat a la Lleida dels anys vint (1927-1935)*, Pagès editors, Lleida, 2010.

ROYO BURILLO, J.; *Estudio sobre la evolución del Seguro de Incendios y de los Seguros Combinados o Multirriesgos*, Consejo General de los Colegios de Agentes y Corredores de Seguros de España, Barcelona, 1989.

SABATÉ, F.; *Història de Lleida. Alta edat mitjana*. Volum 2, Pagès editors, Lleida, 2004.

SAGUÉS SAN JOSÉ, J.; *Lleida en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, Lleida, 2001.

SAGUÉS SAN JOSÉ, J.; *Una ciutat en guerra. Lleida en la Guerra Civil espanyola (1936-1939)*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003.

SAGUÉS, J., MIR, C., BARRULL, J.; *Ciudadania, espai urbà i memòria a la Lleida del segle XX*, Lleida, Pagès editors, 2012.

SAGUÉS SAN JOSÉ, J.; *La Lleida vençuda i ocupada del 1938. Una ferida de guerra va dividir la ciutat durant 9 mesos*, Pagès editors, Lleida, 2014.

SÁNCHEZ CARCELÉN, A.; *La guerra del Francès a Lleida. La insurgència lleidatana contra Napoleó i les seves conseqüències (1808-1814)*, Pagès editors, Lleida, 2008.

SÁNCHEZ PRO, J. L.; "La Escuela de Chicago o Arquitectura versus Estructuras", *Anals d'Arquitectura*, núm 1, 1983, pp. 25-31.

SÁNCHEZ SUÁREZ, A. (dir.); *Barcelone 1888-1929. Modernistes, anarchistes, noucentistes ou la création fiévreuse d'une nation catalane*, Autrement, París, 1982.

SAURA J.; *Nou impuls a les polítiques públiques de seguretat*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2008.

SEGURA, R.; *Actividad industrial y sistemas urbanos*, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, Madrid, 1989.

Seguros Mútuos Contra Incendios y Destrucción de Establecimientos Fabriles del Antiguo Principado de Cataluña, Impremta de Tomàs Gaspar, Barcelona, 1841.

SICA P.; *Historia del urbanismo. El siglo XIX*. (Vol.1), Instituto de Estudios de la Administración Local, Madrid, 1981.

SOL, R.; TORRES, C.; *Gent de Ponent*, La Mañana, Lleida, 2005.

SUDRIÀ I TRIAY, C.; *Història econòmica de la Catalunya Contemporània. Vol. 1.4. Segle XX: una societat plenament Industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998.

TEBEAU M.; *Eating Smoke. Fire in Urban America, 1800-1950*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2003.

TEJADA Y RAMIRO, J.; *Colección de cánones y de todos los concilios de la iglesia de españa y de América*, Vol. III, Impremta de Pedro Montero, Madrid, 1859.

The Mechanic's Magazine and Jornal Engineering, Agricultural Machinery, Manufactures, and Shipbuilding, "Delpech patent pump" Vol. XI, London, 1863.

THOMAS K.; *Religion and the Decline of Magic*, Penguin books, New York, 1973.

TORREBABELLA I FLIX, X.; *Gimnástica y educación física en la sociedad española de la primera mitad del siglo XIX*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2013.

TORTELLA, G., MANZANO, A., GARCÍA, J. L.; "Breve historia del seguro en España", *Dossier Mapfre*, número 37, 2015.

VALL CLOTA, C.; *L'aigua dels dies: fonts de Lleida, segles XVIII-XX*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2001.

VALLVERDÚ I MARTÍ, R.; *El suport de la Milícia Nacional a la Revolució Burguesa a Reus (1793-1876)*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1989.

VÉLEZ I.; *Agua, máquinas y hombres en la España preindustrial*, Pentalfa Ediciones, Oviedo, 2012.

VENDRELL JUSTRIBÓ, E.; *Fonts, pous, aljubs i aixetes. La distribució de l'aigua potable a Lleida, dels inicis a l'actualitat*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2008.

VICEDO RIUS, E. (dir.); *Els canals de Pinyana i Fontanet. L'aigua com a factor transformador de la regió de Lleida*, Pagès editors, Lleida, 2006.

VILÀ I MANCEBO, A.; *Els serveis socials a Catalunya. Una visió històrica*, Diputació de Girona, Girona, 2005.

VILAGRASA J.; *Història de Lleida. Final del segle XX*, Volum 9, Pagès editors, Lleida, 2003, p. 102

VILALTA M. J.; "Los artesanos de Lleida en el siglo XVI", dins S. CASTILLO, R. FERNÁNDEZ (Coords.), *Campesinos, artesanos, trabajadores*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, pp. 299-313.

VILALTA, M. J.; *Història de Lleida. El segle XVI*. Volum 4, Pagès editors, Lleida, 2003.

VILAR, P.; *Catalunya dins l'Espanya Moderna. La formació del capital comercial*, vol 4, edicions 62, Barcelona, 1987.

VILAR, P.; *Historia de España*, Crítica, Barcelona, 1999.

VIOLA GONZÁLEZ, R.; *El martirio de una Iglesia. Lérida-Lleida, 1936-1939*, INO- Reproducciones, Zaragoza, 1977.

WRIGLEY E. A.; *Gentes, ciudades y riqueza. La transformación de la sociedad tradicional*, Editorial Crítica, Barcelona, 1992.

Recursos electrònics

Ajuntament de Lleida, *Patrimoni hidroelèctric*, www.patrimonihidroelectric.com [06/06/2018]

Ajuntament de Lleida, Regidoria de Cultura, www.museudelaiguadelleida.cat [06/06/2018]

ALAYO MANUBENS, J. C., BARCA SALOM, F. X.; *Las técnicas de fabricación utilizadas en las fábricas de gas españolas (1842-1972)*, <http://www.fundaciongasnaturalfenosa.org/wp-content/uploads/2016/05/AlayoBarcapdf.pdf> [15/01/2018]

Bayern, K.; *The fire of 1728*, <https://uniavisen.dk/en/university-of-copenhagen-history-the-fire-of-1728/> [23/10/2017]

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, *Ley sobre organización de la Milicia Urbana sancionada por su majestad la Reina gobernadora en 23 de marzo de 1835*, <http://www.cervantesvirtual.com/obra/ley-sobre-organizacion-de-la-milicia-urbana-sancionada-por-sm-la-reina-gobernadora-en-23-de-marzo-de-1835-real-decreto-de-igual-fecha-y-circular-del-gobierno-civil-de-esta-provincia-de-3-de-abril-de-1835/> [14/10/ 2017]

Blog dels bombers de Granada, *Historia del Cuerpo de Zapadores Bomberos de Granada*, http://granadabomberos.blogspot.com/2010/10/historia-del-cuerpo-de-zapadores_27.html [06/06/2018]

BOE 53 del 2 de març del 1974, *Instalación de protecciones contra el fuego*, <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1974/053/R04310-04901.pdf> [21/01/2019]

Boné Castellet, J.; *Seguretat contra incendis*, http://treball.gencat.cat/web/content/09_-_seguretat_i_salut_laboral/publicacions/imatges/seguretat_contra_incendis.pdf [15/7/2017]

Congress for the new Urbanism, *Saving lives, time, money: building better streets: new urbanists, fire marshals, find common ground*, Chicago, https://www.cnu.org/sites/default/files/CNUEmergency%20Response_FINAL_0.pdf [14/11/2017]

Consell de la Unió Europea, <http://eshorizonte2020.cdti.es/index.asp?MP=87&MS=715&MN=2&TR=C&IDR=1991> [08/11/2019]

Consell de la Unió Europea, <https://www.consilium.europa.eu/es/policies/horizon-europe/> [29/04/2020]

Enciclopèdia Catalana, *Àrsia*, <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0080835.xml> [28/09/2017].

Enciclopèdia Catalana, *Els primers temps de la Indústria Automobilística*, <https://www.enciclopedia.cat/EC-TT-0133001.xml> [08/10/2019]

European Firefighter Museum Association (EFMA) <https://www.pompiers.fr/actualites/leuropean-firefighter-museum-association-efma-ouvre-son-centre-historique-du-monde-des>

FATÁS G.; *Leyes Hititas*, <https://www.unizar.es/hant/POA/leyeshititas.pdf> [18/09/2017]

Fundació Gas Natural Fenosa, Arxiu i patrimoni, <http://www.fundaciongasnaturalfenosa.org/wpcontent/uploads/2016/05/AlayoBarcapdf.pdf> [15/01/2018]

GARCÍA POL, G.; “*Historia y situación actual de los servicios de bomberos (I)*”, Conferència de clausura del Master Ejecutivo en Dirección de Sistemas de Emergencia (MEDSEM), Madrid, 2006, http://www.belt.es/expertos/HOME2_experto.asp?id=3427 [19/10/2017]

Generalitat de Catalunya, Departament d'ensenyament, http://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/bombers/visites_escolars_als_parcs_de_bombers/material_d_educacio_secundaria/docs_problemes_secundaria/problema_22.pdf [08/07/2017]

Generalitat de Catalunya, Institut de Seguretat Pública de Catalunya, http://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/bombers/acces_al_cos_de_bombers/convocatories/Bombers_voluntaris_2016/Temari-total.pdf [04/07/2017]

GIRAULD, S., RAULT, F., CAYLA, A., SALAÜN, F.; *History and evolution of fire retardants for textiles*, https://www.researchgate.net/publication/296585230_HISTORY_AND_EVOLUTION_OF_FIRE_RETARDANTS_FOR_TEXTILES [01/11/2019]

Govern d'Espanya, Ministeri de defensa, <http://www.ume.mde.es> [14/07/2017]

Govern d'Espanya, Ministeri de ciència i innovació, <http://eshorizonte2020.cdti.es/index.asp?MP=87&MS=715&MN=2&TR=C&IDR=1991> [06/09/2019]

Govern d'Espanya; *Un perfil de las personas mayores en España*, CSIC, Consejo superior de Investigaciones Científicas, <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enred-indicadoresbasicos2019.pdf> [20/02/2020]

International Labour Organization, *Occupational Safety and Health Convention 1981, C-155* https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C155 [22/11/2018]

Parliament U. K., *An Act for rebuilding de city of London*, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/towns/collections/collections-great-fire-1666/1666-act-to-rebuild-the-city-of-london/> [22/10/2017]

Rugg, J.; *The great fire of London*, <http://www.london-fire.gov.uk/early-fire-brigades-and-james-braidwood.asp> [20/10/2017]

Universitat Politècnica de Catalunya, *Transmissió de la calor*, <http://tecnologia.upc.edu/bt/Tema-05/TransmissioCalor.htm> [11/12/2017]

Wasserman, J.; *Cartography, territory and Identity*, <http://historicalreview.yale.edu/sites/default/files/files/Wasserman.pdf> [22/10/2017]

Índex

Índex de taules

Taula 1. Nombre de bombers segons recollien els reglaments.....	106
Taula 2. Nombre de bombers segons les relacions de personal.....	107
Taula 3. Elements principals tractats pels reglaments que han ordenat la companyia de bombers entre els anys 1841 i 1962	146
Taula 4. Personal bomber present en les relacions dels anys 1841-1862	157
Taula 5. Personal bomber present en les relacions dels anys 1862-1883	157
Taula 6. Personal bomber present en les relacions dels anys 1883-1899	158
Taula 7. Personal bomber present en les relacions dels anys 1899-1940	158
Taula 8. Personal bomber que va ingressar al cos el 1954.....	160
Taula 9. Personal bomber que va ingressar al cos entre els anys 1957-1978.....	161
Taula 10. Personal de comandament intermedi durant el segle XIX	163
Taula 11. Personal de comandament intermedi durant segle XX	163
Taula 12. Personal amb càrrecs de direcció del cos durant el segle XIX	164
Taula 13. Personal amb càrrecs de direcció del cos durant el segle XX	164
Taula 14. Evolució dels jornals que van percebre els bombers des de l'any 1892 fins els anys vuitanta del segle XX	173
Taula 15. Inventaris de material del parc de bombers de Lleida i els responsables que els signaven.....	205
Taula 16a. Relació dels bombers intervinents en l'incendi de la teuleria del senyor Miguel Casanelles	251
Taula 16b. Relació dels bombers que van romandre de guàrdia de prevenció després de sufocar l'incendi.....	251

Índex de gràfiques

Gràfica 1. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1841 ..	117
Gràfica 2. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1846...	119
Gràfica 3. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1861...	122
Gràfica 4. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1863...	126
Gràfica 5. Organització del cos de bombers segons el reglament "sense data"	129
Gràfica 6. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1923...	134
Gràfica 7. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1944...	139
Gràfica 8. Organització del cos de bombers segons el reglament de l'any 1962...	143

Índex de mapes

Plànol per a l'aigua de diverses fonts, Lleida, s. XVIII	52
Plànol geomètric de la ciutat de Lleida i projecte d'eixample de Josep Fontseré. Any 1865.	125
Plànol de localització dels tres magatzems de material. Aquesta disposició permetia un accés més ràpid a qualsevol punt de la ciutat.....	195

Índex de fotografies

Fig. 1. Bomba de Ctesibis del segle II, trobada en una mina de Huelva i exposada al Museo Arqueológico Nacional (MAN). Font: MAN.....	43
Fig. 2. Xeringa d'extinció d'incendis utilitzada en l'Edat Mitjana. Font: Espai Bombers. Parc de la Prevenció de Barcelona.....	50
Fig. 3. Escut dels Bombers de Lleida realitzat per Antonio Guerra Hernández (1928-1967) l'any 1979 o 1980 i exposat al Parc de Bombers de Lleida. Font: fotografia de l'autor.....	51
Fig. 4. Anunci de la companyia asseguradora La Unión y el Fenix Español, <i>Diario de Lérida</i> , 13 de febrer de 1886.	84
Fig. 5. Illa de Cases, encara fumejant, entre els carrers Estereria i Pilota. Font: José de María "Campúa". Fons: Arxiu Militar General de Avila. Publicada a: J. Sagués Sanjosé, <i>La Lleida vençuda i ocupada del 1938</i> , p. 32.....	97
Fig. 6. Louis Maurer. <i>The life of a fireman: Night alarm</i> , 1854, litografia, Amon Carter Museum of American Art, Fort Worth, Texas, EE. UU.	113
Figs. 7-9. Incendi de la farinera de Cervera l'any 1923. S'observen persones realitzant el transport d'aigua amb cubells. Fotògraf Gómez Grau. ACSG Col·lecció fotogràfica de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, reg. 119.....	115
Fig. 10. Bomber destraler intentant realitzar un exutori en el sostre d'un edifici. Gravat de mitjans del segle XIX. Autor desconegut. Font: Jesús Mestre Campí, <i>Bombers de Barcelona...</i> , p. 8	116
Figs. 11a-11b. Taula de senyals. Companyia de bombers de Lleida. Any 1891. ...	132
Fig. 12. Taula de senyals de la companyia de Bombers, Programa de la Festa Major de Lleida de l'any 1941.....	132
Fig. 13. Companyia de bombers l'any 1963; a l'esquerra s'aprecia el guàrdia local que feia d'enllaç motorista. Font: Fons Fotogràfic del Parc de bombers de Lleida	142
Fig. 14. Membres de la companyia de bombers i el policia local motorista (amb casc). Primers anys seixanta del segle XX. Font: Fons Fotogràfic del Parc de bombers de Lleida	142

Fig. 15. Companyia de bombers de Lleida als anys vint. En la filera inferior, d'esquerra a dreta en quart lloc trobem l'arquitecte i cap de la companyia Francesc de Paula Morera i Gatell, el regidor Domingo Pinetell i l'alcalde José Barberà Lletjet. Dels homes amb gorra, el de més a l'esquerra era el corneta perquè en porta una penjada. Els altres podrien ser el "guarda parc" i diversos comandaments.	149
Fig. 16. Companyia de bombers de Lleida l'any 1901; s'hi poden observar, pales, pics, escales i altre material de difícil identificació. Font: P. ALMACELLAS, "El Servicio de Incendios", <i>Ciudad</i> , Volum XI, Lleida, 1959, pp. 186-187	155
Fig. 17. Fotografia del bomber de Lleida Josep Corberó Bitria. Cal fer esment que no consta en cap dels llistats de personal consultat; en canvi, el seu germà Jaume, apareix en un de l'any 1932. Font: Fons fotogràfic de Jordi Martínez	159
Fig. 18. Foto del contracte de José Vidal Esquerda (1954). Font: AML Fons Municipal, reg. 8516.....	162
Fig. 19. Fotografia del bomber Miquel Guiu Fontanet. Font: Fons fotogràfic del parc de bombers de Lleida	167
Figs. 20-21. Bombers fent gimnàstica sota la direcció d'Epifani Bellí. Font: "El cos de bombers fa gimnàstica", <i>Revista gràfica d'informacions i estudis</i> , agost del 1928, núm. 78, pp. 3-4	168
Figs. 22, 23 i 24, Bombers realitzant exercicis pràctics. Any 1944. Font: Fons fotogràfic del parc de Lleida	179
Figs. 25-29. Bombers realitzant exercicis pràctics. Any 1950. Font: IEI Arxiu fotogràfic, reg. REP/PF/40-57/07	181
Fig 30. Imatge d'una màscara de gasos amb cartutx filtrant. Font: Il·lustració publicada en la revista <i>Fuego</i> nº 21 a l'agost del 1932, p. 56	185
Fig. 31. Uniforme de bomber de la Casa Alemany. Any 1944. Font: AML Fons Municipal, reg. 2095	186
Fig. 32. Anunci de cascs de bomber de la casa Hijo de B. Castells. Font: <i>Fuego</i> nº 21 de l'agost del 1932, p. 70	187
Fig. 33. Fotografia de les casetes del burot situades al marge esquerra del pont vell. Font: J. Barrull, C. Mir, <i>Història gràfica de Lleida</i> , Pagès editors, Lleida, 2002, p. 49.....	197
Fig. 34. Fotografia del parc de bombers de Lleida quan aquest estava situat al carrer Blondel. Font: Imatge T. Martínez Inglés, <i>Lleida sota les bombes</i> , Diari Segre, 2007, Lleida, p. 150	200
Fig. 35. Fotografia de la companyia de bombers davant de l'edifici del Teatre dels Camps Elisis durant els anys cinquanta. Font: IEI Arxiu fotogràfic, reg. 734	201
Figs. 36-37. Fotografia del Parc bombers de Lleida situat en una zona propera a l'Escorxador. Anys seixanta. Font: Fons fotogràfic del Parc de Lleida.....	202

Fig. 38. Foto del Parc de bombers al carrer Bonaire, als antics magatzems de <i>Regiones devastadas</i> . Anys setanta. Font: Fons fotogràfic del parc de Lleida	203
Fig. 39. Bomba contra incendis manual. Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmina dos	207
Fig. 40. Imatge d'una bomba aspirante/impelente. Font: AML Fons Municipal, reg. 1582.....	209
Fig. 41. Demostració del cos de bombers als Camps Elisis l'any 1901. A la part esquerra s'observa el carro de transport i la bomba manual, que podria ser la de la marca Delpech. Font: <i>Ciudad: cuadernos de divulgación cultural leridana</i> , volum v, 1953, pp. 50-52	211
Fig. 42. Anunci d'un xassís de la marca <i>Ford</i> . Font: <i>Diario de Lérida</i> del 23 de novembre de l'any 1926	214
Fig. 43. Anunci de la bomba amb motor Delfín de la casa Metzger. Font: <i>El Bombero español</i> , núm 22-23 del setembre-octubre de l'any 1920.....	214
Fig. 44. Anunci d'un vehicle per a rec i extinció d'incendis de la casa M. Subirana. Font: <i>Fuego!</i> n° 21 de l'agost de l'any 1932	217
Fig. 45. Vehicles de la companyia de bombers durant els anys cinquanta. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 972	218
Fig. 46a. Vehicle escala amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: AML Fons Municipal, reg. 21355	219
Fig. 46b. El mateix vehicle escala de la casa G.M.C. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 5415.....	219
Fig. 47a. Vehicle de la marca Dodge amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: AML Fons Municipal, reg. 21355.....	220
Fig. 47b. El mateix vehicle de la casa Dodge. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 4138.....	220
Fig. 48. Vehicle cisterna amb una dotació de bombers als Camps Elisis de Lleida. Anys cinquanta. Font: IEI Servei d'Audiovisuals, reg. 1938.....	221
Fig. 49. Vehicle de la marca Ebro. Font: Fons fotogràfic del Parc de bombers de Lleida	222
Fig. 50. Vehicle cisterna. Font: Fons fotogràfic del parc de bombers de Lleida....	223
Figs. 51a-51b. Escales de ganxo. La segona il·lustració mostra el mode d'utilitzar-les en l'ascensió a un habitatge. Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmines 10 i 11	224
Fig. 52. Anunci d'escales de la casa Metzger. Font: <i>El Bombero Español</i> n° 10 de març de l'any 1920	225

Fig. 53. Anunci d'escalles de la casa Servitja. Imatge publicada en la revista <i>Fuego!</i> nº 1 de febrer de l'any 1930	226
Fig. 54. Anunci del Rècord Barcelona. Font: <i>Fuego!</i> nº1 de febrer de l'any 1930.	228
Figs. 55a-55b. Il·lustració de l' <i>Aparato Rovira</i> . Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmines 13 i 14.....	230
Fig. 56. Il·lustració del sac salva-vides. Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmina 12.....	230
Fig. 57a-57b. Lona de salvament o manta para caigudes. Font: <i>Fuego!</i> nº 16 d'agost-setembre de l'any 1931, p. 75	232
Fig. 58. Il·lustració del "Vestit Poulin". Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmina 10	233
Fig. 59. Fullet informatiu de material contra incendis de la marca Minimax de l'any 1925. Font: AML Fons Municipal, reg. 2035.....	235
Figs 60-63. Diferents dispositius extintors de la casa Biosca. Imatges publicades en el fullet propagandístic de la mateixa marca. Anys trenta. Font: Leonard Jové	237
Fig 64. Fotografia d'una llança per a projectar aigua. Font: Fons del parc de bombers de Lleida. Imatge de l'autor	239
Fig. 65. Il·lustració d'un carro tonell. Font: A. Rovira y Trias, <i>Tratado de la extinción de incendios</i> , làmina 3	240
Fig. 66. Incendi de la catedral nova de Lleida. Font: IEI Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius.....	254
Fig. 67. Incendi de l'Església de Sant Pere. Font: IEI Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius.....	255
Fig. 68. Fotografia de la part interior de l'Església de Sant Joan després de ser incendiada. Font: IEI Servei d'audiovisuals, Fons Ramon Rius	255
Figs. 69-70. Gravats de l'incendi del teatre de l'any 1876. Font: <i>La Ilustración Española y Americana</i> del 8 de novembre de l'any 1876	273
Fig. 71. Dibuix de l'incendi per la part del carrer Major, davant del peu del Romeu. Autor: Artur Renyé. Font: <i>Vida Lleidatana</i> núm. 96 del 5 de maig de l'any 1930 .	273
Fig. 72. Fotografia de l'incendi de la fàbrica Garcia Giró. Any 1949. Font: IEI Servei d'audiovisuals, reg. REP/PF/40-57/05.....	280
Fig. 73. Fotografia de l'incendi de la fàbrica Garcia Giró. Any 1949. Font: IEI Servei d'audiovisuals, reg. REP/PF/40-57/05.....	280
Fig. 74. Factura de compra de l'octubre de l'any 1862 de la bomba Delpech per part de l'Ajuntament de Lleida a la casa Constans de Barcelona. Font: AML Fons Municipal, reg. 1582.	455

Índex d'annexes

Annex 1. Ordenances municipals. Any 1924	307
Annex 2. Ordenances municipals. Any 1942	311
Annex 3. Formació de la Companyia de bombers de Lleida. Any 1841	316
Annex 4. El reglament de l'any 1846.....	320
Annex 5. El reglament de l'any 1861	324
Annex 6. El reglament de l'any 1863.....	327
Annex 7. El reglament sense data.....	335
Annex 8. El reglament de l'any 1923.....	338
Annex 9. El reglament de calamitats publiques. Any 1936	349
Annex 10. El reglament de l'any 1944.....	353
Annex 11. El reglament de l'any 1962.....	361
Annex 12. Ordenances del cos de bombers de Lleida. Any 1962.....	370
Annex 13. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1841	382
Annex 14. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1848	383
Annex 15. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1862.....	384
Annex 16. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1863.....	386
Annex 17. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1872.....	388
Annex 18. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1875.....	389
Annex 19. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1876.....	391
Annex 20. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1883.....	393
Annex 21. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1884.....	395
Annex 22. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1892.....	396
Annex 23. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1899.....	398
Annex 24. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1918.....	400
Annex 25. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1923.....	402
Annex 26. Personal admès al cos de bombers de Lleida l'any 1932.....	403
Annex 27. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1940.....	404
Annex 28. Personal del cos de bombers de Lleida en els anys 1945 i 1954	405
Annex 29. Personal del cos de bombers de Lleida l'any 1966.....	406
Annex 30. Instruccions per a la manipulació de la bomba contra incendis.....	407
Annex 31. Manual per a la instrucció del personal del cos de bombers de Lleida..	409

Annex 32. Projecte de reglament del Monte Pio del cos de bombers de Lleida ...	429
Annex 33. Inventari de material de l'any 1864	434
Annex 34. Inventari de material de l'any 1868	436
Annex 35. Inventari de material de l'any 1869	438
Annex 36. Inventari de material de l'any 1874	439
Annex 37. Inventari de material de l'any 1887	440
Annex 38. Inventari de material de l'any 1909	442
Annex 39. Inventari de material de l'any 1927	444
Annex 40. Inventari de material de l'any 1956	447
Annex 41. Inventari de material de l'any 1958	448
Annex 42. Fullet propagandístic enviat l'any 1862 a l'Ajuntament de Lleida de la bomba sistema Delpech de la Casa Constans.....	449
Annex 43. Factura de compra de la bomba Delpech de la casa Constans	455

Universitat de Lleida